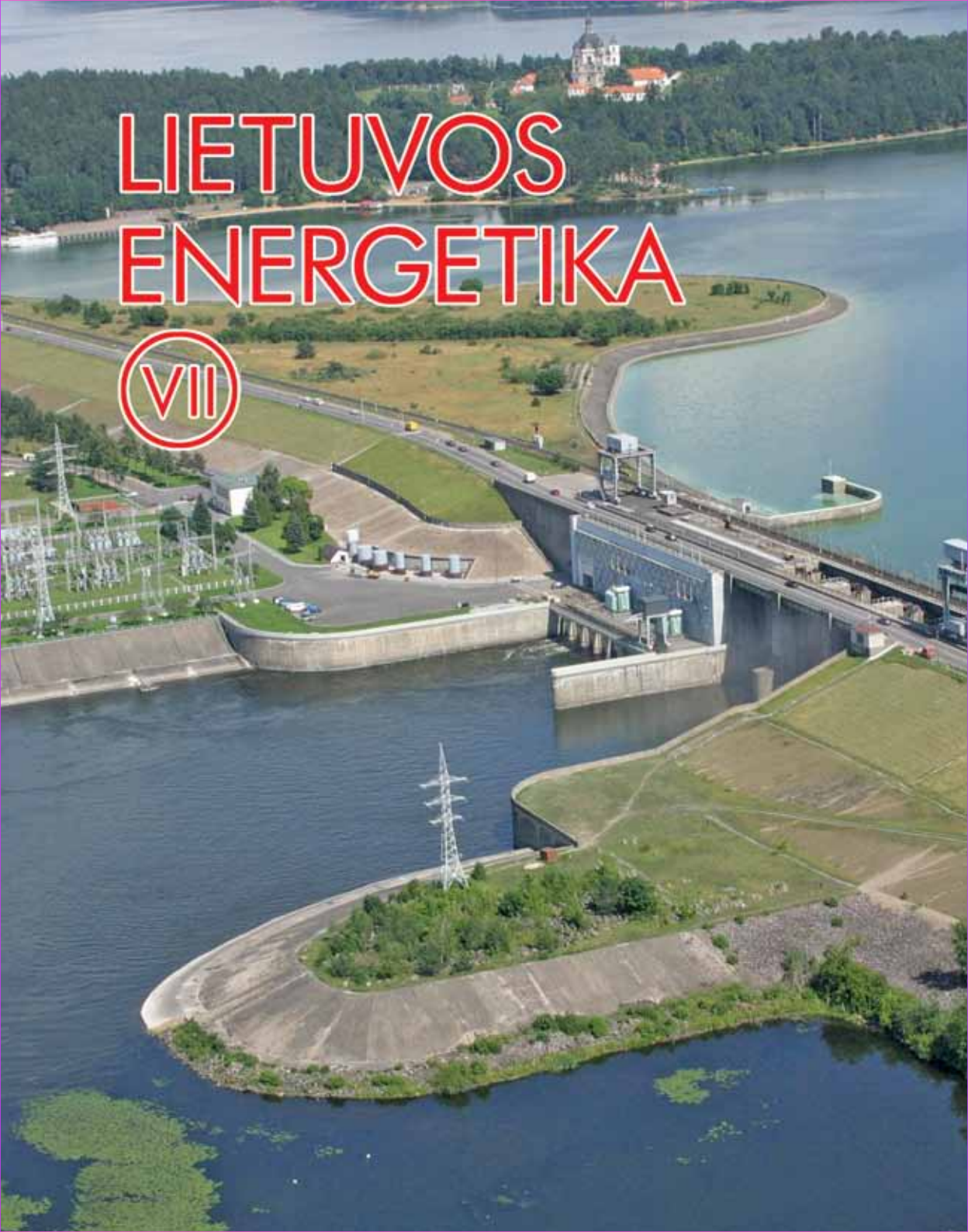

LIETUVOS ENERGETIKA

VII

LIETUVOS ENERGETIKA

VII

LIETUVOS ENERGETIKA

Lietuvos energetika 1944–1962 m.

LIETUVOS ENERGETIKŲ SENJORŲ KLUBAS

Sudarytojas Vilius ŠADUIKIS

Vilnius, 2019

ISBN 978-609-431-107-9

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama
Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos
Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB)

© Lietuvos energetikų senjorų klubas, 2019

© „Trys žvaigždutės“, 2019

Redakcinė kolegija

Vilius ŠADUIKIS – pirmininkas

Anzelmas BAČAUSKAS

Stasys BILYS

Saulius KUTAS

Viktoras MEKAS

Vytautas MIŠKINIS

Zenonas RUŽINSKAS

Rimvydas STRAZDAS

Vitulis VALEIKA

Laimė VALOTKIENĖ

Redakcijos nariai ir leidėjai.

Iš kairės: Viktoras Mekas, Anzelmas Bačauskas, Vilius Šaduikis, Vitulis Valeika, Laimė Valotkienė, Stasys Bilys, Saulius Kutas, Vytautas Miškinis, Zenonas Ružinskas, Jeronimas Laucius, Rimvydas Strazdas

PRATARMĖ

2015 m. gruodžio 9 d. bandomuoju režimu kartu su keitiklių kompleksu buvo įjungta 400 kV įtampas elektros tiekimo linija Alytus–Elkas. Gruodžio 13 d. Lietuvos valdovų rūmuose įvykusioje jungčių su Lenkija ir Švedija iškilmingoje inauguracijoje dalyvavo Lietuvos vadovai, Estijos ir Latvijos ministrai pirmininkai, Švedijos ir Lenkijos ministrai bei atstovai. Tiek renginio vieta, tiek dalyviai tikrai atitiko pažymimo įvykio istorinę reikšmę. Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė tarp kitko pažymėjo, kad šis įvykis „demonstruoja ir šalies politinę brandą“, bet „šios jungtys dar ne pabaiga – strateginis siekis sinchronizuoti Lietuvos elektros tinklą su Vakarų Europa išlieka“.

Mūsų šalies energetika visada buvo gyvybinga, ieškanti pačių efektyviausių technologinių sprendimų, pripažįstanti vartotojo teisę gauti saugų energijos tiekimą priimtinais sąlygomis. Jos šiandieninis strateginis tikslas – tapti patikima, konkurencinga visos kontinentinės Europos bendrosios energetikos sistemos tuo pačiu dažniu, sinchroniškai dirbančia dalimi.

Tačiau energetikos istorija nebuvo (manau ir nebus) panaši į „rožėmis klotą“ kelią. Tai buvo sunkaus, atsakingo, trikdomo ne tik vidinių prieštaravimų, bet ir žiaurių išorinių veiksnių įtakojamo gyvenimo istorija. Ją prisiminti verta, netgi būtina. Nevalia manyti, kad istorija prasideda nuo vakar ar tik nuo šiandien. Gyvenimas patvirtino, kad pamatyti tikrąjį kelią į ateitį ir sąmoningai juo eiti sugeba tik tie, kurie žino iš kur atėjo ir nemano, kad jie užbaigs istoriją. Nors inžinieriui-energetikui neretai objektą, kurį sukūrė savo profesinės veiklos pradžioje, tenka ir sunaikinti.

Pažiūrėti iš kur ir kaip atėjome galima atsivertus senuosius archyvinius dokumentus, pasiklausius liudininkų. Tačiau dokumentai dūla (kartais ne tik nuo laiko tėkmės), žmonės pamiršta ir miršta.

Justino Marcinkevičiaus karta tikrai neužmirš, kad yra ir juodasis, ir baltasis metraštininkas, bet labai norėtųsi, kad šiuos personažus prisimintų ir dabartinė gyvenimui vadovaujanti karta.

Matyt tai, kad turime nedaug viešų leidinių apie energetiką, lėmė okupacijos metu propaguotas teiginys, jog tarpukario Lietuvoje „viskas buvo blogai“, leidybos teisių ribojimas, spaustuvinio popieriaus limitavimas ir pagaliau cenzūra.

1980 metais pasirodė Vyriausiosios gamybinės energetikos ir elektrifikacijos valdybos tarnybiniam naudojimui skirtas leidinys „Elektra Lietuvoje“. Jo iniciatoriai, autoriai ir leidėjai – Energetikos veteranų taryba. Knygoje pateikiami duomenys apie Lietuvos energetiką nuo pirmosios elektrinės, pradėjusios veikti 1892 metais, iki 1975 metų.

1985 metais Vyriausiosios dispečerinės tarnybos iniciatyva, naudojant vadinamąją vaškuotę, buvo atspausdintas leidinukas „Sistemos dispečerinei 40“.

Šį, pusiau legali energetikos istorijos leidyba baigėsi 1982 metais, kai Mokslų akademijos Redakcinės leidybinės tarybos užsakymu „Mokslo“ leidykla išleido Fizikinių ir techninių energetikos problemų instituto ir Vyriausiosios gamybinės energetikos ir elektrifikacijos valdybos knygą „Lietuvos energetika I (iki 1940 m.)“.

Džiaugiuosi ir didžiuojuosi, kad rašau jau „Lietuvos energetika VII“ knygai. Daugiausia dvejonių ir leidybos problemų kėlė „Lietuvos energetika II (1940–1990 m.)“. Knyga dedikuojama Lietuvos elektrifikacijos 100 metų jubiliejui. Artėja pirmoje knygoje įvardintas Lietuvos energetikos pradžios – pirmosios elektrinės Rietave šimtmetis, medžiaga knygai parengta sovietinės santvarkos sąlygomis, tačiau autoriai nebuvo socialistinio ūkininkavimo būdo propaguotojai – pakako praleisti tik kai kurias privalomas sovietinei literatūrai liaupses, o faktai, žmonės, įvykiai buvo tikri. Ilgainiui, pradžioje Ūkio ministro, vėliau Lietuvos Seimo valia balandžio 17 tapo Lietuvos energetikų diena.

Pirmųjų dviejų knygų struktūra, pateikiamos medžiagos formatai labai panašūs – faktai, techninės charakteristikos, statistika, įvykių dalyviai. Duomenų apie žmones, sukūrusius energetiką, labai mažai. Šią spragą pabandyta užpildyti leidžiant trečiąją knygą. Nuo Lietuvos energetika III leidybos iniciatyvą tvirtai perima pradžioje Energetikos muziejus, vėliau – Energetikos senjorų klubas. IV knyga tęsė biografijų publikaciją, paskelbė kelių daug nusipelnusių energetikai žmonių atsiminimus. V knyga skirta įvykiams energetikoje jau po Lietuvos nepriklausomybės atstatymo. VI knygoje daugiau gilinamasi į didžiųjų miestų elektrifikavimo istoriją, inžinierių rengimą Lietuvos universitete ir Kauno aukštesniojoje technikos mokykloje, pirmą kartą spausdinamas detalus straipsnis apie statinių šildymą. Pateiktos daugiau kaip 100 energetikos pirmeivių, gimusių iki 1920 metų, biografijos.

Daug informacijos sukaupia Energetikos objektų statytojų klubo išleistuose Lietuvos elektrifikavimo istorijos dvejuose tomuose. Pažymėtinos penkios ypač kruopštaus energetikos archyvų tyrinėtojo Stasio Bilio knygos, leidiniai apie atskirus objektus ar miestų energetiką.

Autoriai rašė todėl, kad žinojo, kad tai padaryti reikia, tarsi įprasmindami savąją misiją energetikoje. Vienintelis materialus atlygis – keli gauti knygos egzemplioriai.

Gal jau gana? Tikrai ne! Galbūt jau artėja laikas analitiniam darbui apie Lietuvos energetiką po 1990 metų. VIII knyga galėtų būti skirta asmenų, gimusių po 1920 metų, biografijoms.

Saulius Kutas

MIELIEJI SKAITYTOJAI,

Jus pasiekia 7-asis „Lietuvos energetikos“ tomas, kuriame apžvelgiamas vienas sudėtingiausių šalies energetikos laikotarpių nuo 1944 m. iki 1962 m. Šį išsamų leidinį išleido Lietuvos energetikų senjorų klubas, kurio leidybinė veikla vis labiau įsibėgėja. Klubas šiemet paminėjo savo veiklos 40-metį. Pasaulio energetikos kongrese Stambule 2016 m. pristatė Lietuvos energetikų senjorų veiklą, esame unikalūs pasaulyje turėdami aktyviai veikiančią energetikos sektoriaus senjorų organizaciją, leidžiančią istorines knygas. Kongreso delegatai mums plojo ir su nuostaba klausinėjo, kaip energetikos profesionalus suburti savo šalyse.

Labai yra svarbu užrašyti energetikų – istorijos dalyvių – asmeninius prisiminimus ir jų vertinimus. Taip susikaupė nemažas kiekis medžiagos apie pokarinio laikotarpio Lietuvos energetiką. Reikėjo atstatyti po karo sugriautus energetikos objektus, trūko specialistų, nes jie buvo represuoti okupacinių nacių Vokietijos ir Sovietų Sąjungos režimų. Energetikai pasiaukojimai dirbo, kritinėmis sąlygomis, kai neatlaikydavo įrenginiai, bet žmonės turėjo ištverti ir dirbti. Kadangi 2-ajame „Lietuvos energetikos“ tome buvo apžvelgtas labai ilgas 50 metų laikotarpis nuo 1940 m. iki 1990 m., nepavyko visų įvykių sutalpinti, todėl bandoma tas spragas užpildyti šiuo leidiniu.

Šios knygos atskirus skyrius parašė iškilūs energetikai, užėmę pačias aukščiausias pareigas energetikos ūkyje ir jo valdyme.

Leidinyje apžvelgiamas Lietuvos miestų energetikos ūkio atstatymas. Vilniaus energetikos ūkio atstatymą ir jo plėtrą apžvelgia buvęs Valstybinės energetikos inspekcijos prie Energetikos ministerijos viršininkas, daugelio knygų autorius, technikos mokslų daktaras Vytautas Miškinis. Apie Kauno elektros ūkio atstatymą rašo Rimvydas Strazdas. Buvęs Klaipėdos valstybinės rajoninės elektrinės direktorius Vytautas Petrulis aprašo Klaipėdos elektrinės ir miesto elektros ūkio atstatymą. Buvęs Lietuvos elektrinės vyriausiasis inžinierius, technikos direktorius Algis Viktoras Mekas apžvelgia Šiaulių zonos elektrinių atstatymą ir plėtrą.

Sudėtingai buvo atstatomi įvarūs energetikos sektoriai, nelengvai buvo didinama gamyba. Gamtinių dujų sektorių ir situaciją iki dujoms pasiekiant Lietuvą apžvelgė žurnalistas, redaktorius, rašytojas ir fotografas Povilas Sigitas Krivickas. Apie hidroelektrinių statybą rašo buvęs Elektros tiekimo linijų statybos ir montavimo valdybos viršininkas Stasys Bilys. Buvęs Lietuvos Respublikos Energetikos ministras, Valstybinės atominės energetikos saugos inspekcijos VATESI viršininkas Saulius Aloyzas Bernardas Kutas apžvelgia Lietuvos vieningos energetinės sistemos kūrimą ir dispečerizacijos pradžią. Buvęs Energetikos muziejaus direktorius Vilius Šaduikis aprašo Lietuvos centralizuoto šilumos ūkio kūrimą.

Po karo ir represijų Lietuvoje beveik nebuvo likę energetikos specialistų, sudėtingomis sąlygomis reikėjo organizuoti jų rengimą. Buvęs Kauno technologijos universiteto elektros ir valdymo inžinerijos fakulteto docentas, Valstybinės kainų ir energetikos kontrolės komisijos narys, AB „Lietuvos energija“ generalinis direktorius, Pasaulio energetikos tarybos Lietuvos nacionalinio komiteto prezidentas daktaras Anzelmas Bačasas apžvelgia energetikos specialistų ruošimą pokario Lietuvoje, aprašo į Vakarus turėjusių pasitraukti energetikos specialistų likimus. Apie elektrotechnikos specialistų rengimą Vilniuje rašo buvęs Perdavimo tinklo viršininkas – AB „Lietuvos energija“ direktorius Zenonas Ružinskas.

Pokario sugriautos Lietuvos energetikos atstatymas vyko ypatingai sunkiomis sąlygomis ir prilygo žygdarbiui. To meto žmonės nusipelno, kad jų didelis triūsas būtų iškeltas iš užmaršties, nes tai jie padėjo pagrindus šiuolaikinei Lietuvos energetikai. Tai jų atliktų darbų dėka buvo įmanoma pertvarkyti energetikos ūkį, jį centralizuojant, sukuriant Lietuvos energetinę sistemą, sukuriant visų miestų centralizuotas šilumos tiekimo sistemas. Vienas iš pokario ir vėlesnių sėkmingų sprendimų energetikoje laidų, tai sugebėjimas pasinaudoti prieškarinio Lietuvos Energijos komiteto sudarytais planais, kaip didinti savo vietinės elektros energijos gamybą, statyti Kauno HE, įgyvendinti Lietuvos elektrifikacijos planą sujungiant elektrines į žiedinį tinklą. Istorija parodo, kaip svarbu išsaugoti ir pasinaudoti patirtimi, nuo ateinančių kartų priklausys, kaip jos sugebės išmokyti pamokas ir ta patirtimi pasinaudoti.

Rymantas Juozaitis,
Pasaulio energetikos tarybos Lietuvos komiteto pirmininkas

Vytautas MIŠKINIS
ENERGETIKOS ŪKIS
POKARIO VILNIUJE

VILNIAUS CENTRINĖ ELEKTRINĖ

Vilniaus centrinė (vėliau, atsiradus antrajai ir trečiajai elektrinėms – Vilniaus pirmoji) elektrinė buvo paleista darbui 1903 m. ant dešiniojo Neries kranto būsimų Žvejų ir Rinktinės gatvių sankryžoje. Elektrinė pastatyta Vilniaus miesto Dūmos 1899 m. sprendimu.

ELEKTRINĖ GRAŽINUS VILNIŲ LIETUVAI

1939 m. spalio mėnesį Vilnius buvo gražintas Lietuvai. Štai kaip vertino Vilniaus elektros ūkio padėtį Lietuvos dienraščiai.

„1938 m. buvo pagaminta 14 282 080 kWh. Pagamintos tais metais elektros kiekis buvo suvartotas taip: pačios stoties reikalams – 1 074 970 kWh; gatvių apšvietimui – 1 721 950 kWh; savivaldybės įstaigų apšvietimui – 215 700 kWh; savivaldybės įstaigų jėgos reikalams – 944 700 kWh; vartotojų šviesos reikalams – 388 920 kWh; vartotojų jėgos reikalams – 2 980 800 kWh; vartotojų ūkio reikalams – 1 208 420 kWh; geležinkelio valdybai – 1 221 600 kWh.

Elektros energijos tarifai yra labai įvairūs, skirtingi. Šalia to imami įvairiausi mokesčiai už skaitiklių pastatymą, tikrinimą ir pan. Vilniaus miesto elektros stotis, pagal paskutinių laikų energijos suvartojimo prieauglio duomenis, tikrai elektros energiją tegali tiekti ligi 1941–1942 m. tad kilo reikalas elektros stotį tinkamai praplėsti. Numatyta plėsti ne pačią

miesto elektros stotį, bet statyti ant Neries prie Turniškių 10 km. nuo Vilniaus, hidroelektrinę stotį. Šią stotį norėta paleisti į darbą 1941 m.

Turniškių elektros stočiai jau yra sudaryti visi reikalingi stoties statybai eskiziniai projektai. Nėra dar baigti topografinių nuotraukų darbai stoties užliejamų plotų baseinui ir neatlikti statybai vykdyti darbo brėžiniai. Pagal buvusių tvarkytojų sudarytą sąmatą Turniškių elektros stotis turėjusi kaštuoti 15 milijonų zlotų. Ligi šiol projektavimo darbams, stoties sklypo išpirkimui, ūkio trobesiams pastatyti ir pradėtiems užtvankos darbams jau išleista apie pusantro milijono zlotų. Vilniaus miesto elektros stotis tiekavo elektros energiją ir geležinkelių valdybai, kuri per savo tinklą aprūpindavo elektros šviesa esančius Vilniaus apylinkėje artimiausius miestelius.

Esamą padėtį mūsų inžinieriams ištyrus paaiškėjo, kad Vilniaus krašte lenkai nesiūpino planingos elektrifikacijos klausimais. Elektrifikacijos darbas čia buvo vykdomas tik atsitiktinai, pagal reikalą, vien tik Vilniaus miesto elektros stoties ir geležinkelių valdybos iniciatyva bei priemonėmis.“ (Vakarinis Lietuvos aidas, Nr. 706, 1939-11-18). Dienraštis „Lietuvos aidas“ suteikė papildomos informacijos apie Vilniaus miesto elektros ūkį: „Vilniaus miesto savivaldybės elektros stotis elektra aprūpina ne tik patį Vilnių, bet ir Trakus, Naująją Vilnių, Lentvarį, Jegeloną, Mickūnus ir kitas mažesnes vietas. Savivaldybės elektros stotis turi tris garo turbinas, 8500 kW galingumo. Be to, yra keturi garo katilai, kurie per valandą duoda 45 tonas garo. Aukšto įtempimo tinklo yra 52 kilometrai ir 220 kilometrų žemo įtempimo. Vilniaus gatvių apšviesta 222 kilometrai su 3400 lempų. Vilniuje yra 9000 namų. Iš jų 5633 elektros šviesą tiekia elektros stotis. Iš viso Vilniuje elektros abonentų yra 36 269. Vilniaus elektros stotis elektros parduoda apie 12 200 000 kWh per metus. Tikimasi, kad elektros stotis Vilniaus miesto savivaldybei duos per 200 000 litų pajamų. Burmistras jau nustatė kainas elektros energija naudotis. Už vieną kWh šviesai nustatyta 75 centai ir energijai (šildymui ir mechaniniams įrenginiams – V. M.) – 17 centų. Kaina šiek tiek pakelta dėl to, kad žymiai pabrango anglis.“ (Lietuvos aidas, Nr. 725, 1939-11-26).

Palyginus su Lietuvos miestais, vienam Vilniaus gyventojui elektros buvo pagaminama labai mažai: 1923 m. – 27 kWh, 1937 m. – 57 kWh, arba 3 kartus mažiau, negu Šiauliuose, 4 kartus mažiau, negu Kaune ir net 6 kartus mažiau, negu Klaipėdoje.

Per metus elektrinė sudegindavo apie 10,5 tūkst. t anglių ir apie 0,5 tūkst. t durpių. Vienai kilovatvalandei pagaminti buvo suvartojama 0,9 kg akmens anglių. Katilai buvo kūrenami Silezijos arba Donbaso anglimi, kuri iki 1940 m. iš geležinkelio stoties buvo vežama arkliais trisdešimčia vežimų, į kuriuos kraudavo po 1,5 t akmens anglies. Elektros tinklo nuostoliai sudarė 9%.

1938 m., anot tuometinės lenkų spaudos, Vilniaus elektrinė tapo viena didžiausių ir moderniausių Lenkijoje. Be tiesioginio darbo, elektrinės darbuotojai aktyviai dalyvau-

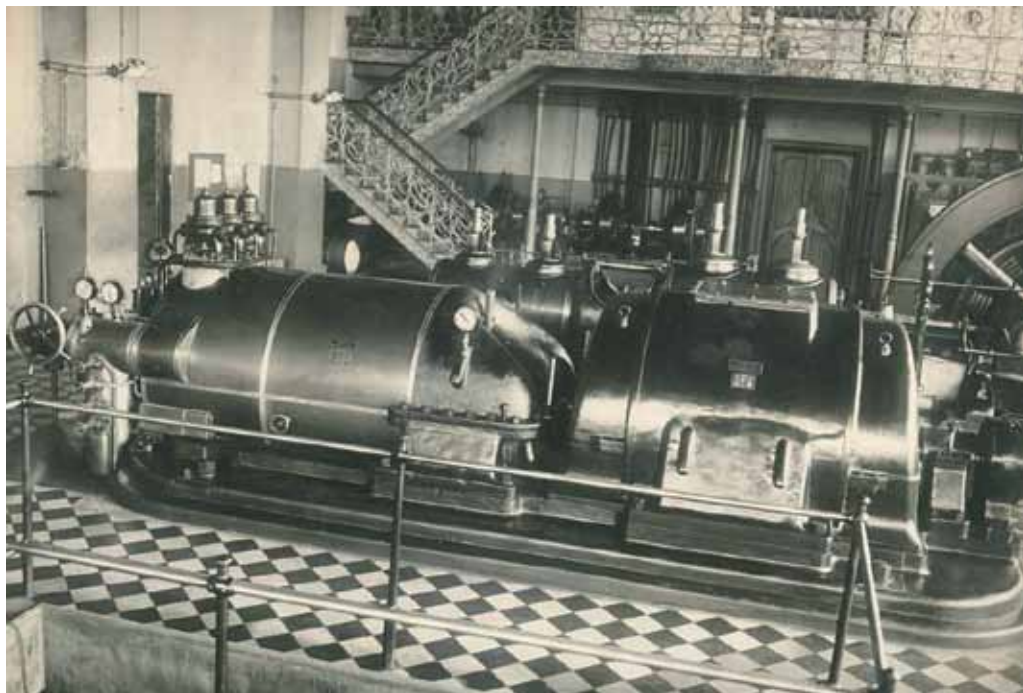

Elektrinės vaizdas 1938 m.

davo miesto visuomeniniame gyvenime. 1930 m. Vilniuje įvyko visos Lenkijos aštuntasis elektrikų suvažiavimas, o 1938 m. – penktoji visos Lenkijos konferencija elektros energijos skaitiklių klausimais.

Europoje vykstant karo veiksams labai trūko benzino, dyzelinio kuro ir Vilniaus geležinkelio stoties elektrinė negalėjo veikti. Elektros energija geležinkelio tinklui buvo tiekama iš Vilniaus centrinės elektrinės.

Lietuvos kariuomenės kariškiai 1940 m. Vingio parke pastatė medinį siaurojo geležinkelio tiltą per Nerį. Geležinkelio Vilniaus geležinkelio stotis–Elektrinė statybai buvo panaudota dalis bėgių iš demontuoto siaurojo geležinkelio, lenkų nutiesto tarp Žvėryno ir Antakalnio ginklų sandėlių ir fortų. Nei karo pradžioje, nei 1944 m. vokiečiams atsitraukiant, tiltas nebuvo paliestas ir kuras Vilniaus centrinei elektrinei nuolat buvo gabenamas geležinkeliu. Nebereikalingi tapo arkliai ir vežimai. Tik 1962 m., kai elektrinėje pradėta deginti dujas ir mazutą, „siaurukas“ ir visas anglies ūkis buvo demontuoti. Bet grįžkime į prieškarį.

Turbinų salėje, 1929 m.

Karo veiksmai Europoje labai apsunkino galimybę nusipirkti akmens anglies ir dyzelinio kuro. Iki karo beveik visą reikalingą akmens anglį Lietuva pirkė Anglijoje. Prasidėjus karui akmens anglies tiekimas sutriko ir jos imta ieškoti Vokietijoje. Vokietija kariavo, pergyveno kuro trūkumą ir anglių negalėjo tiekti. Siaubingai kilo anglių kainos Vilniuje. Jei iki karo viena tona kainavo 20 litų, 1940 m. sausio mėn. – 120 litų, vasario mėn. – 200 litų ir dar nebuvo galima gauti. Vilniaus elektrinė nesugebėjo nusipirkti reikalingo kiekio akmens anglies atsargų žiemos sezonui. Buvo ribojamas elektros energijos vartojimas. 1940 m. vasario 21 d. nuo 8 val. ryto iki 12 val. 30 min. visame Vilniaus mieste nebuvo elektros. Elektrinėje nebuvo anglių. Tik jų atvežus iš Petrašiūnų elektrinės, atnaujintas elektros energijos tiekimas (Laikas, Nr. 35, 1940-02-12).

1940 m. kovo mėn. 8 d. „Lietuvos žinios“ paskelbė, kad Vilniaus miesto savivaldybė Vilniaus centrinės elektrinės direktoriumi paskyrė J. Glatmaną ir pasiūstas jo paskyrimas ponui Vidaus reikalų ministrui patvirtinti (Lietuvos žinios, Nr. 55, psl. 6, 1940-03-08). Tačiau Vidaus reikalų ministras J. Glatmano nepatvirtino. 1940 m. kovo 13 d. „Lietuvos žinios“ informavo skaitytojus, kad elektrinė apsirūpino akmens anglimis: „Elektros stotyje

kuro krizė jau praėjo, o ši įmonė reikiamu kuro kiekiu pilnai apsirūpino visam mėnesiui. Paskutinėmis dienomis laukiamas naujas importuojamo kuro transportas, kurio galės užtekti iki pavasario. Elektros stotis iki šio laiko buvo tiesioginėje burmistro žinioje, tačiau besiruošiant paleisti į darbą kitas įmones, ją administruoti bus pavesta įmonių skyriui.“ (Lietuvos žinios, Nr. 59, psl. 6, 1940-03-13).

1940 m. balandžio 1 d. Jonas Smilgevičius paskirtas Vilniaus elektrinės direktoriumi. Dienraštis „XX amžius“ 1940-04-02 pranešė: „Inž. J. Smilgevičius, kuris ligi šiol buvo Geležinkelių valdybos elektros skyriaus viršininkas, paskirtas Vilniaus elektros jėgainės direktoriumi. Jis vakar atvyko į Vilnių ir pradėjo eiti pareigas. Inžinieriui Glatmanui pranešta, kad nuo tos pačios dienos iš pareigų yra atleistas.“

J. Glatmanas elektrinės direktoriumi dirbo 1924–1940 metais ir pagal jo pasiūlytą projektą elektrinė buvo visiškai atnaujinta lyginant su 1903 m. įrenginiais.

1940 m. birželio 15 d. įvyko SSSR invazija. 1940 m. liepos 17 d. Vilniaus elektrinės direktorius Jonas Smilgevičius buvo uždarytas į Lukiškių kalėjimą. Iš kalėjimo paleistas rugsėjo mėn. 1 d. ir pasitraukė iš darbo. 1940 m. rugpjūčio 31 d. Petras Narutavičius paskirtas Vilniaus elektrinės direktoriumi. Dienraštis „Vilniaus balsas“ 1940 m. rugpjūčio 31 d. pranešė: „Nauju elektros stoties direktoriumi paskirtas inž. Narutavičius, o techniniu skyriaus vedėju – inž. M. Malažanas.“ 1940 m. gruodžio mėn. pradžioje Vilniaus elektrinės direktoriumi paskirtas V. Lorijonovas. Dienraštis „Vilniaus balsas“ 1940 m. gruodžio 24 d. pranešė: „Elektros stoties kolektyvo susirinkimas. 1940 m. XII. 21 d. Didžioji g. nr. 66, 17 val. įvyko Vilniaus m. Elektros stoties darbininkų ir tarnautojų susirinkimas. Susirinkimą atidarė įmonės darbininkų K-to pirmininkas drg. Heificas. Prezidiuman buvo pakviesti drg. direktorius Lorijonovas [...]“.“

1944 m. artėjant Raudonajai armijai, vokiečių okupacinė valdžia pareikalavo elektrinės įrengimus demontuoti ir išgabenti į Vokietiją, tačiau patys energetikai stengėsi elektrinę išsaugoti, todėl įsakymų nevykdė. **Vokiečiai, nespėję demontuoti ir išgabenti įrenginių, atsitraukdami 1944 m. liepos 7 d. susprogdino Vilniaus centrinę elektrinę** – tiek jos mašinų salę, tiek katilinę. Sprogmenys buvo sukrauti katilinėje tarp II ir III katilų bei tarp turbinų.

Prisimindamas tą dieną, buvęs elektrinės darbininkas K. Cijūnaitis pasakojo: „Atėjusių kareivių prašėme elektrinę palikti, nesprogdinti. Jie pareikalavo lašinių... Jei būtume greitai kažkur gavę keletą kilogramų lašinių, gal ir būtų likusi elektrinė nesusprogdinta...“ Nesugriauta liko tik rytinė, negamybinė pastato dalis, kurioje buvo administracinės patalpos.

Mieste liko tik apgadinta 800 kW galios geležinkelio elektrinė, bet pirmiausia ji turėjo aptarnauti geležinkelį, kurio normalus funkcionavimas tiek frontui, tiek užnugariui buvo labai svarbus.

Susprogdinta elektrinė, 1944 m.

Vilniaus centrinė elektrinė buvo didžiausia elektros tiekėja Vilniui. Be jos, elektrą tiekė Vilniaus geležinkelio stoties elektrinė bei kai kurių fabrikėlių mažos galios elektrinės. Norėdami susipažinti su Vilniaus miesto elektrinės ir Geležinkelių valdybos įvykdymais bendraisiais darbais elektrifikuojant netoli Vilniaus esančius miestelius ir gyvenvietes, atverskime Vilniaus geležinkelio stoties istorijos puslapius.

VILNIAUS GELEŽINKELIO STOTIES ELEKTRINĖS IR ELEKTROS TINKLAS IKI KARO

Vilniaus geležinkelio stotis, peronas ir dirbtuvės 1864 m. buvo apšviesti dujomis, įrengta 460 dujinių žibintų. 1902 m. Turgaus gatvėje (dabar Pelesos) buvo pastatyta Vilniaus geležinkelio stoties elektrinė ir dujinis geležinkelio stoties apšvietimas pakeistas elektriniu. Iš Vilniaus centrinės elektrinės ataskaitų matyti, kad Vilniaus geležinkelio stotis buvo prijungta prie miesto elektros tinklo ir instaliuota apšvietimo galia 1905 m. buvo 42 kW (LE, t. 1, 8 lentelė, p. 91, 1982, Vilnius). 1902 m. pastatyta Vilniaus geležinkelio stoties elektrinė XX a. 3-ajame dešimtmetyje nebepatenkino augančių stoties poreikių. Be to, šios elektrinės įrenginiai techniškai ir morališkai paseno. 1924 m. Geležinkelio gatvėje (dabar Geležinkelio g-vė 14) buvo pastatyta nauja Vilniaus geležinkelio stoties

elektrinė. Siekiant patogiai pristatyti dyzeliną variklius, 1927 m. nutiesta geležinkelio atšaka iki elektrinės (LCVA, F. 1161, ap. 9, B. 140).

Elektrinėje įrengti 2 dyzeliniai varikliai su kintamos srovės 380 V, 300 A elektros generatoriais. Buvusioje (Turgaus gatvėje) elektrinėje buvo įrengta 6/0,4 kV transformatorinė pastotė. Elektros energija buvo tiekama Vilniaus geležinkelio stočiai, dabartinių Naujininkų bei Dzūkų gatvių rajono gyventojams, Naujosios Vilnios, A. Panerių, Lentvario, Trakų geležinkelių stotims ir tų miestų gyventojams. 1931 m. sausio 2 d. sudarytas „Vilniaus miestui elektros energijos tiekimo tinklo iš geležinkelio stoties elektrinės planas“. Plane pažymėtos elektros tiekimo linijos į Lentvarį, geležinkelio vandens siurblinę Miškinuose prie Neries, geležinkeliečių ligoninę ir prieglaudą Vilkpėdėje, Kirtimų geležinkelio stotį, Rokantiškes, Paplaują, Naująją Vilnią (LCVA, F. 1161, ap. 9, B. 180, L. 3). 1935 m. geležinkelio stoties elektrinės pastatas buvo praplėstas, kieme buvo pastatyti du vandens baseinai ir aušintuvė naujai pastatytiems dyzeliniams varikliams. Elektrinėje buvo pastatyti 2 nauji galingi dyzeliniai varikliai ir generatoriai (LE, t. 1, p. 146–147, LCVA, F. 4, ap. 4, B. 265). Dyzeliniai varikliai: 550 AG su 310 kVA ir 300 AG su 250 kVA elektros generatoriais ir 6/0,4 kV, 320 kVA transformatorius (LCVA, F. R-305, ap. 1, B. 232, L. 19). 1939 m. lapkričio mėn. iš Vilniaus geležinkelio stoties elektrinės tinklo elektros energija buvo tiekama į Lentvario, Pavilnio, Kirtimų, Juodšilių, Jegelonos, Trakų ir Naujosios Vilnios transformatorines pastotes (LCVA, F. 1160, ap. 5, B. 2596).

SUGRIAUTO VILNIAUS ELEKTROS ŪKIO ATSTATYMAS

„Praužus karui, Lietuvos elektros energetikos ūkio padėtis buvo apgailėtina. Iš didžiųjų elektrinių galėjo veikti tik Rėkyvos (2500 kW), Bačiūnų (1750 kW), šiek tiek atstatyta Petrašiūnų popieriaus fabriko (2500 kW) ir Vilniaus geležinkelio (800 kW) elektrinė.“ (LE, t. II, psl. 14, 1992).

Praslinkus frontui (1944 m. liepos 13 d.), **Vilniaus mieste** nebuvo veikiančių elektrinių. Vilniaus elektrinės direktoriaus Česlovo Rukštos 1944 m. liepos 18 d. Raporte Nr. 1 Vilniaus miesto Vykdomojo komiteto pirmininkui apie veiksmus, ieškant galimybių tiekti elektros energiją Vilniaus mieste, rašoma: *„Vilniaus miesto elektrinė susprogdinta, Vilniaus geležinkelio stoties elektrinė sudegusi. [...]“* (LCVA, F. R-754, ap. 4, B. 57, L. 431). 1944-07-20 Raporte Nr. 2: *„[...] yra išlikę 2 dyzeliniai varikliai po 500 AG. [...]“* Buvo nudegęs elektrinės stogas. Tikėtina, dyzeliniai varikliai, elektros generatoriai ir transformatorius gaisro metu nedaug nukentėjo. 1944-08-22 įrašas: *„baigiami elektrinės remonto darbai“* ir rugsėjo mėn. geležinkelio stoties elektrinė tiekė elektros energiją geležinkelio stočiai.

Vilniaus centrinės elektrinės atstatymo darbai, 1944-08-20

1944 metų spalio mėnesį Vilniaus energetikams pavyko paleisti nedidelę (100–120 kW) odinių pirštinių gamyklos „Furs“ dyzelinę elektrinę. Artimiausių gatvių (Lukiškių aikštės ir Gedimino prospekto) įstaigos ir namai gavo šviesą. 1944 metų lapkričio mėnesį Grigiškių popieriaus fabriko derivacinėje hidroelektrinėje paleista viena likusi sveika (mažosios derivacijos) hidroturbina, prie kurios senieji Vilniaus energetikai prijungė aliejaus fabrike rastą ir savo jėgomis suremontuotą 160 kW galios nuolatinės srovės generatorių. Apsisukimų skaičius buvo padidintas dviem tankų reduktoriais sujungus hidroturbiną su generatoriumi. Grigiškių gyvenvietė gavo elektros energijos.

Darbininkas P. Urbanavičius, technikai J. Zdanavičius ir V. Jaroševskis paslapčia nuo vokiečių buvo užkasę į žemę 2,5 t vario laidų. Per šešiolika dienų iš šių laidų nutiesiama 6 kV linija Grigiškės–Vilnius. Suremontavus ir pastačius iš Vilniaus centrinės elektrinės griuvėsių ištrauktą 900 kVA srovės keitiklį ir iš nebaigtos statyti Turniškių HE atgabenus 0,4/6 kV transformatorių, gruodžio pirmoje pusėje 6 kV įtampos 120 kW elektros galia iš Grigiškių perduodama į Vilnių. Nuo to laiko ligoninėse pra-

dėjo normaliai dirbti rentgenas, imtas eksploatuoti vienas artezinis šulinys, apšviesta dalis valstybinių įstaigų.

Vėliau Grigiškių hidrogenatorius pakeičiamas Ukmergės gatvėje rastu 200 kW kintamosios srovės generatoriumi, dar vėliau – 500 kW generatoriumi, rekonstruojama hidroturbina. Ši elektrinė pokario Vilniui tiekė energiją iki 1947 metų birželio mėnesio. Savaime suprantama, aprūpinti Vilnių pakankamu elektros energijos kiekiu nei mažos dyzelinės elektrinės, nei Grigiškių hidroagregatas nepajėgė.

1944 metų rudenį Vilniaus energetikos rajonas gavo pirmąjį energetinį traukinį, kuris tų pačių metų lapkričio pradžioje pradėjo veikti Naujosios Vilnios linų kombinato teritorijoje. Traukinyje buvo iš tralerio demontuota 1000 kW galios šveicariška Braun-Boverio kompanijos turbina ir generatorius, o garus tiekė du specialiai išskirti garvežiai. Kad būtų galima geriau eksploatuoti traukinį, Vilniaus energetikai suremontavo ir rekonstravo linų fabriko katilinę, prie kurios ir prijungė turboagregatą. Elektros energijai perduoti į Vilnių nutiesiama 6 kV linija iš Pavilnio.

1945 metais Vilnius gavo du amerikietiškus „General-Electric“ firmos 3000 kW galios energetinius traukinius. Abu traukiniai buvo pastatyti Gervėčių gatvės rajone. Šie traukiniai turėjo ir tos pačios firmos 14 t/h našumo garo katilus. Tai kilnojami, palyginti, aukštų garo parametrų (31 atm, 388 °C) agregatai.

Šie energetiniai traukiniai pirmuosius trejus ketverius pokario metus tenkino didžiąją dalį Vilniaus elektros energijos poreikių. Tačiau ne visuomet ir juos buvo galima pakankamai išnaudoti. 1945 metais labai trūko kuro: energetikos įmonės gavo tik 45% reikalingo anglių kiekio ir 80% durpių. Be to, ir šis kuras buvo gaunamas nereguliariai, dažnai blogos kokybės, ir miestas neretai jausdavo elektros energijos stoką. Pagaliau intensyviai eksploatuojami užsienietiški traukiniai taip pat pridarydavo vargų: 1948 metais vienas amerikietiško energetinių traukinių katilas sprogo, tuo ne tik pasunkindamas ir taip nelengvą pokario metų energetikos būklę, bet ir nusinešdamas kelių žmonių gyvybę. Kaip pasakojo vėliau Vilniaus TE-2 pelenų šalinime dirbusi Apolionija Žardeckaja, traukinio sprogimo banga ją permetė per šalia esančio kalėjimo tvorą ir ji atsirado kalėjimo teritorijoje. Prireikė trijų dienų dokumentams forminti ir situacijai aiškintis, kol ji iš kalėjimo buvo išleista.

Vilniaus energetikos padėtis pasunkėjo ir dėl to, kad 1945 metų sausio 12 dieną Vilniaus geležinkelio stotyje įvyko sprogimas (traukinys, pakrautas sprogmenimis, susidūrė su garvežiu), kurio banga pažeidė 800 kW galios geležinkelio elektrinę. (Tiesa, ji gana greitai buvo atstatyta: 1946 metais ji vėl veikė). Operatyviai po sprogimo buvo atsiųstas mobilus energetinis traukinys su dviem dyzeliniais varikliais ir dviem elektros generatoriais. Vilniaus geležinkelio dyzelinė elektrinė iki 1960 m. veikė energetinėje

sistemoje. 1965 metų pradžioje Vilniaus geležinkelio 512 kW galios dyzelinė elektrinė buvo užkonservuota.

Buvo aišku, kad Vilniui reikia stacionarios, galingos elektrinės. Galvoti apie senosios Vilniaus centrinės elektrinės atstatymą buvo drastiška: katilinėje ir mašinų salėje sudėti sprogmenys, atrodė, viską sugriovė. Tačiau buvo likę elektros fideriai, požeminis vandens ūkis, dalis pastato, todėl nutarta ją atstatyti.

Elektrinės atstatymui buvoastos visos jėgos: ir energetikai, ir Vilniaus gyventojų talkos, ir vokiečiai karo belaisviai. Pradėjus valyti griuvėsius, buvo rasta mažiau nukentėjusi pirmoji BBC (Brown Boveri C°) firmos turbina. Abejota, ar taip sukrėsta sprogdinimo turbina galės dirbti. Ir vis dėlto ji atgijo... 1946 metų gruodžio 24 dieną pradėjo veikti pirmasis atstatytas 13 t/h našumo garo katilas ir minėtoji 1800 kW turbina.

1947 metais pradėjo dirbti dar vienas 18 t/h Babkoks Wilkoks firmos katilas, iš Rytų Prūsijos atgabenta AEG turbina bei iš Sankt Peterburgo (Leningrado) „Elektrosila“ gamyklos gautas (prieš karą dirbęs Vyborge) 3600 kW galios turbogeneratorius. 1948 metais pastatomi du Borzigo firmos 30 t/h našumo katilai, o 1949 metais pradeda veikti trečioji (pagal elektrinės numeraciją – antroji) 3200 kW galios turbina. Be to, elektrinės katilų garai suko jos teritorijoje pastatyto sprogdusio energetinio traukinio 3000 kW galios turbiną. **1949 metais senoji elektrinė buvo visiškai atstatyta, pasiekė 8600 kW (su energetinio traukinio turbina – 11 600 kW), ir galia pranoko sugriautąją.** Vietoje sprogdusio traukinio Gervėčių gatvėje buvo įrengtas 1000 kW iš Kauno atgabentas energetinis traukinys. Šie energetiniai traukiniai Vilniuje dirbo iki antrosios

Visiškai atstatyta Vilniaus centrinė elektrinė, 1948 m.

termofikacinės elektrinės (VTE-2) paleidimo; po to, 1951 metais, vienas iš jų nukeliavo į elektros energijos stokojančią Akmenės cemento gamyklą, kiti – į kitas šalis.

Energetikos veterano Zenono Kėkšto (1926–2018) liudijimu pokaryje vieną žiemą Neryje ledų sangrūda labai sumažino vandens lygį upėje ties elektrine ir atsirado rimtų problemų siurbliams tiekti techninį vandenį elektrinei. Be vandens papildymo elektrinė dirbti negali. Tada kareiviai mėgino tvenkti Nerį rąstais ties būsimo Žaliojo tilto (jis dar buvo medinis), bet ši priemonė nepadarė. Tada buvo iš užmiesčio vežami akmenys ir verčiami į upę. Problemą esmingai išsprendė atėjęs pavasaris. Rąstai tarpusavyje buvo rišami metalinėmis grandinėmis, tad judant rąstams atrodė, kad jie „groja“. Miestiečiai net rinkdavosi tos muzikos paklausyti.

Elektrinės atstatyme didelis vaidmuo teko tuometiniam Lietuvos energetinės sistemos vyriausiajam inžinieriui Antanui Gruodžiui ir Vilniaus energetikos rajono vyriausiajam inžinieriui Maksimilijonui Sargaučiui. Iki 1951 m., kol buvo pastatyta ir paleista Vilniaus antroji elektrinė, ši elektrinė buvo pagrindinė elektros gamintoja Vilniaus mieste. 1951 m. pastačius ir paleidus naują elektrinę (VTE-2), senoji Vilniaus centrinė elektrinė tapo jos padaliniu. 1953 m. abi VTE-2 ir VTE-1 sujungtos lygiagrečiam darbui.

1961 m. elektrinės garo katilai rekonstruoti ir pritaikyti kūrenti dujomis. 1962 m. antroji turbina buvo rekonstruota pritaikant ją šilumos tiekimui. Turbinos rotorius užpakalinės dalies lopetėlės buvo nupjautos, o į kondensatorių vietoj cirkuliacinio vandens paduodamas iš šiluminių trasų grįžtantis vanduo. Sumažėjo turbinų pajėgumas, tačiau žymiai pagerėjo jų darbo ekonomiskumas. Šiluma, kuri anksčiau su cirkuliaciniu vandeniu būdavo išmetama į Nerį, dabar keliavo į gamyklas ir gyventojų butus. 1962 m. paleidus Elektrėnų elektrinę, senoji Vilniaus miesto centrinė elektrinė prarado svarbą Lietuvos elektros energijos tiekimo sistemoje, bet persiorientavo į šilumos tiekimą miestui. 1963–1964 m. pastatyti du 100 Gcal/h našumo vandens šildymo katilai, kurie tiekė šilumą Kalvarijų, Ukmergės gatvių vartotojams bei visam Žirmūnų mikrorajonui. 1981 m. elektrinės turbogeneratoriai buvo sustabdyti, nes įrenginiai

Antanas Gruodis (1905–1978) Lietuvos energetikos sistemos ilgametis vyriausiasis inžinierius

Maksimilijonas Sargautis (1944–1950 m. VCE, 1950–1976 m. VTE-2 vyriausiasis inžinierius)

susidėvėjo, o juos remontuoti buvo netikslinga. Elektrinė buvo pervesta į rezervą. **Nuo 1903 iki 1981 m. elektrinė pagamino 1 mlrd. 64 mln. kWh elektros energijos.**

Elektrinės vadovai: 1902–1924 m. – Viktoras Nievodničanskis (Wiktor Niewodniczański), 1924–1940 m. – Juliušas Glatmanas (Juliusz Glatman), 1940 m. direktoriumi po keletą mėnesių dirbo J. Smilgevičius, P. Narutavičius; 1941–1944 m. – Ivanas Larijonovas (Иван Ларионов), 1944–? m. – Česlovas Rukšta, 1946–1948 m. – Ipolitas Špakovskis (Иполит Шпаковский), 1948–1951 m. – Jurijus Gluchovskojus (Юрий Глуховской). Pastačius naują elektrinę VTE-2 Savanorių prospekte (tuo metu Raudonosios armijos prospektas), VTE-1 tampa VTE-2 padaliniu: VTE-2 direktoriumi 1951–1973 m. dirbo Aleksandras Markinas (Александр Маркин), vyriausiuoju inžinieriumi – Maksimilijonas Sargautis, 1973–1983 m. – Vitalijus Radzevičius, vyr. inžinieriumi M. Sargautis, nuo 1976 m. – Kazys Žilys. 1983–1993 m. direktorius Rimvydas Rukšėnas, vyr. inžinierius K. Žilys. Jiems pavesta statyti Gariūnų rajone naują 360 MW elektrinės galios termofikacinę elektrinę VTE-3. Po 1985 m. reorganizacijos VTE-1 (jau kaip katilinė) tampa įmonės „Vilniaus šilumos tinklai“ padaliniu: 1985–1993 m. – VŠT direktorius Vincas Dambrauskas, 1993–1997 m. – Romualdas Pocius, 1997–1999 m. ir 2000–2002 m. – Bronius Cicėnas, 1999–2000 m. – Vytautas Stasiūnas.

*Buvusios elektrinės (dabar – Energetikos ir technikos muziejus) vaizdas 2018 m.
(V. Miškinio nuotrauka)*

SKULPTŪROS ISTORIJA

Baigiant statyti VCE, frontone ant elektrinės bokštelio buvo pastatyta Boleslovo Balzukevičiaus sukurta skulptūrinė grupė „Elektra“. Istoriją apie skulptūros „Elektros“ pastatymą, nugriovimą ir atstatymą parašė skulptūros atstatymo iniciatorius inžinierius, ilgametis Lietuvos energetikos sistemos Vyriausiosios dispečerinės tarnybos viršininkas Juozas Martusevičius: „*Ant Vilniaus centrinės elektrinės bokštelio atstatyta skulptūra „Elektra“, kuri buvo sukurta ir pastatyta 1903 m. vasario 14 d. Šis naujos šviesos eros paskelbimo simbolis puošė pastatą 56-rius metus. Jos nesunaikino nei pirmojo, nei antrojo pasaulinio karo audros. Ir tik 1958 m. nedėkingi ateiviai iš Rytų ją sugriovė ir sunaikino. [...]*

*Juozas Martusevičius (1920–2006),
Lietuvos energetikos istorijos
ilgametis puoselėtojas*

Energetikos simbolis

Idėja atstatyti skulptūrą „Elektra“ kilo dar gerokai prieš Atgimimą – 1978 m., kai Lietuvos energetikai susibūrė į veteranų klubą. Klubo pirmininku išrinktas Vladas Grigaravičius, pirmininko pavaduotoju – Antanas Gruodis. Šio klubo taryba rūpinosi ir gavo Valstybinio statybos komiteto, Kultūros ministerijos, Vilniaus miesto vykdomojo komiteto, Kraštotyros draugijos ir kitų įstaigų raštiškus sutikimus, tik Vilniaus miesto partijos komitetas prieštaravo. Atstatymo darbai buvo sustabdyti, tačiau kūrybinis darbas nesustojo. Buvo dirbama ateičiai... Beje, turbūt kitąmet naujai atkurta skulptūra (architektas Petras Mazūras) vėl bus pastatyta toje pačioje vietoje. Natūralaus dydžio kopija jau pagaminta.“ (Žiburiai, Nr. 15, 1993-08-20).

„1994 m. spalio 13 d. 12 val. 4 metrų aukščio skulptūra „Elektra“ vėl iškilo virš Vilniaus miesto centrinės elektrinės bokštelio. Tai moteris su laurų vainiku ant galvos, dešinėje

rankoje laikanti elektros žibintą, o kairioji iškelta skelbia naują šviesos pradžią. Prie jos kojų elektros šviesos apakintas parkritęs vyras. Kairiąja ranka pridengęs akis, o dešiniąja meta gęstantį fakelą.“ (Juožas Martusevičius. Atgimė dar vienas Vilniaus paminklas, Žiburiai, Nr. 21 (192), 1994-11-12).

SENOJOJE ELEKTRINĖJE – LIETUVOS ENERGETIKOS IR TECHNIKOS MUZIEJUS

Remiantis energetikos veterano Juozo Martusevičiaus inicijuotu prašymu, 1982 m. Lietuvos kultūros ministerija paskelbė, kad Vilniaus centrinė elektrinė su senaisiais katilais, garo turbinomis ir generatoriais yra **vietinės reikšmės technikos istorijos paminklas**, saugomas valstybės. 1984 m. pradėjus veikti Ignalinos atominėi elektrinei nustojo savo reikšmės VTE-1 gaminama elektra. Senos ir susidėvėjusios garo turbinos buvo paliktos istorijai, liko tik garo ir vandens katilai, skirti Žirmūnų ir aplinkinių namų šildymui. Garas buvo reikalingas šalia esančiam baldų kombinatui ir termofikacinio vandens ruošimui. 1985 m. TE-1 buvo perduota Vilniaus šilumos tinklams.

Tuo laiku Vilniaus mieste vyko intensyvi šilumos ūkio plėtra – buvo statoma daug naujų požeminių termofikacinio vandens magistralių, kurių dėka TE-1 šiluminės trasos buvo sužiedintos su TE-2 ir kitomis miesto katilinėmis. Viskas pasikeitė paskelbus Lietuvos nepriklausomybę: dėl blokados ir ekonominio nuosmukio pradėjo stoti pramonės įmonės, stipriai sumažėjo šilumos ir garo poreikis. 1997 m. buvo sustabdyti garo katilai, tiekę garą pramonės įmonėms, 1998 m. sustabdyti ir vandens šildymo katilai. Tuo laiku AB „Vilniaus šilumos tinklai“ iš pavaldumo energetikams perėjo į Vilniaus savivaldybės priklausomybę. Jau 1996 m. AB „Lietuvos energija“ parengė senosios elektrinės turbinų salės pritaikymo muziejui projektavimo užduotį. Tuo pačiu laiku Lietuvos energetikų senjorų klubas kreipėsi į tuometinę Energetikos ministeriją ir gavo ministro Sauliaus Kuto pritarimą muziejaus steigimui. 1998 m. spalio 2 d. energetikai pasirašė Ketinimų protokolą steigti muziejų. Remiantis Kultūros ministerijos 1999-11-03 raštu Nr. 31-05-2402 energetikai toliau ruošė senąją elektrinę muziejui. 2000 m. balandžio 6 d. AB „Lietuvos energija“ ir SPAB „Vilniaus šilumos tinklai“ sudarė sutartį dėl Energetikos muziejaus steigimo Vilniaus centrinės elektrinės patalpose. Sutartyje buvo numatyta, kad „Vilniaus šilumos tinklai“ atlieka statybinius darbus, o AB „Lietuvos energija“ – projektavimo ir ekspozicijos įrengimo darbus iki 2003 m. vasario 1 d. Kadangi muziejaus kūrimą rėmė visi Lietuvos energetikai, Teisingumo ministerijoje buvo gautas leidimas naujam muziejui vadintis – „Lietuvos energetikos muziejus“. Situacija pradėjo keistis 2002 metais. Išnuomojus „Vilniaus šilumos tinklus“ „Dalkijai“, neliko pagrindinio muziejaus rėmėjo. Inicatyvos ėmėsi Elektros energetikos ir šilumos tiekėjų asociacijos. Paskutiniu momentu muziejumi pradėjo domėtis ir Vilniaus savivaldybė.

2002 m. lapkričio 29 d. buvo pasirašyta Viešosios įstaigos „Lietuvos energetikos muziejus“ steigimo sutartis. Steigėjai – Vilniaus miesto savivaldybė, Nacionalinė elektros energetikos asociacija (NEEA) ir Lietuvos šilumos tiekėjų asociacija (LŠTA). Muziejus turėjo tik du laikinus darbuotojus: Vilių Šaduikį ir Juozą Martusevičių. Skubiai reikėjo rengti eksponatus, ruošti ekspoziciją. Daugelį eksponatų, įskaitant ir senuosius turbogeneratorius, reikėjo restauruoti. Nepaisant visų problemų, **2003 m. vasario 15 d. švenčiant Vilniaus elektrinės 100-metį ir Vilniaus šilumos tinklų 45 metus, buvo atidarytas Lietuvos energetikos muziejus.** Dalininkai pirmuoju direktoriumi patvirtino daug prisidėjusį prie muziejaus kūrimo energetiką Vilių Šaduikį, vyr. fondų tvarkytoja – Jolitą Daugvilienę. Su energetikų ir Vilniaus savivaldybės pagalba buvo parengtas projektas pritaikyti muziejui ir įrengti ekspozicijas visose buvusios elektrinės patalpose, talpinant dvi ekspozicijas, skirtas vaikams, Vilniaus miesto technikos raidą ir Vilniuje naudotą transportą.

*Vilius Šaduikis, muziejaus
pirmasis direktorius 2003–2010 m.*

Vilniaus TE-1 – 100 metų. Jos patalpose įkurtą Energetikos muziejų atidaro buvę VTE direktoriai Vytautas Stasiūnas ir Rimvydas Rukšėnas, 2003 m. (M. Neverkievičiaus archyvo nuotr.)

Apie Vilniaus centrinę elektrinę žr. taip pat: 1. Algimantas Žilinskas, Juozas Martusevičius. Lietuvos energetika I. 1982, 4 ir 5 sk.; Lietuvos energetika II. 1992, 1 sk.; 2. Vilius Šaduikis. Lietuvos elektrifikavimo istorija II. 2013, 404–416 p.; 3. Stasys Bilys. Lietuvos energetika VI. 2017, 20–48 p.

VILNIAUS ANTROJI TERMOFIKACINĖ ELEKTRINĖ

VILNIAUS ANTROSIOS ELEKTRINĖS (VTE-2) STATYBA

Jau pokaryje buvo aišku, kad Vilniui reikia stacionarios galingos elektrinės, nes didelės raidos perspektyvas turintį miestą nepatenkins nei atstatoma miesto centrinė elektrinė, nei 7000 kW energetinių traukinių galia, nekalbant apie geležinkelio, Griškių ir kitas mažas elektrines. Numatyta Vilniuje, ypač jo pietvakarių rajone sparčiai plėtoti mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonę, visiškai naujai sukurti prietaisų gamybos, radioelektronikos, įrankių ir staklių gamybos pramonės šakas, labai išplėsti elektrotechnikos pramonę. Be reikiamo elektros ir šilumos energijos tiekimo to padaryti neįmanoma.

Dar 1945 metais žemiau Vingio parko, prie Neries upės, buvo paskirtas 31,8 ha plotas naujai elektrinei statyti. Vilniaus termofikacinę elektrinę projektavo Šiluminių elektrinių projektavimo instituto „Teploelektroprojekt“ Lvovo skyrius. Statyba vyko trimis etapais. Buvo numatyta naudoti vietinį kurą – Baltosios Vokės ir Margių durpynų taip vadinamąsias frezerines durpes, tačiau vėliau, pastačius elektrinę, teko naudoti Radviliškio, Ežerėlio ir net Baltarusijos durpynų durpes. Kurui transportuoti į elektrinę suprojektuotos geležinkelio atšakos iš Panerių ir iš Vilniaus prekių stočių. Visos elektrinės sąmatinė vertė siekė 16 mln. rublių.

Statyba buvo pradėta 1948 m., genrangovas – SSRS Statybos ministerijos spec. valdyba „TECstroj“; statybose dirbo ir karo belaisviai vokiečiai, ir Vilniaus kalėjimo kaliniai, nuteisti už lengvus nusikaltimus. Statybos metu ant elektrinės pagrindinio pastato stogo buvo pastatytas kulkosvaidis.

Kartu su pastato statyba buvo montuojami pagrindiniai įrenginiai: angliška Parsonso firmos 12 MW turbina su 18 MW našumo boileriu ir tos pačios firmos 6300 V įtampos generatorius bei du Babkok-Vilkoks firmos 75 t/h garo katilai. Pagalbiniai įrengimai ir 6 kV skirstyklos komutacinė aparatūra taip pat buvo angliški. Visi šie įrengimai buvo pagal susitarimą iš sąjungininkų dar karo metais gautos vienos elektrinės dalis; kita dalis – turbinos ir įranga – pateko į Estiją. Apie tokios įrangos reikšmę liudijo faktas, kad pirmųjų angliškų įrenginių komplektas elektrinei buvo skirtas SSSR MT pirmininko pirmojo pavaduotojo Berijos potvarkiu. **1951 m. rugsėjo 27 d. buvo paleistas pirmasis**

turboagregatas. Šis 12 MW agregatas Vilniaus miesto energetinę galią padidino du kartus ir leido atsisakyti nemažai eksploatacinių sunkumų turėjusių energetinių traukinių. Pirmasis turbogeneratorius buvo sinchronizuotas su VTE-1 per 6 kV kabelį. Vėliau buvo nutiesta 35 kV linija į RP-3 („Šiaurinė“).

Antrame elektrinės statybos etape 1953–1955 m. buvo sumontuota Briansko gamyklos 12 MW turbina ir trečias, Barnaulo katilų gamyklos, 75 t/h našumo garo katilas. Toliau, elektrinės III statybos etape, 1955–1957 m. sumontuojamos dar dvi 12 MW turbinos (Briansko mašinų gamykla) ir 3 garo katilai (Barnaulo katilų gamykla). **1958 m. elektrinė pasiekė 48 MW galią (6 garo katilai ir 4 turbinos) ir tuo jos statyba baigėsi.**

Bendras mašinų salės vaizdas

Be pagrindinio korpuso, kuriame buvo katilinė, mašinų salė, elektros energijos skirstyklos, pastatyta daug kitų pastatų ir įrenginių, be kurių tokia elektrinė negali veikti: kuro iškrovimo estakada, vandens valymo įrenginiai, mazuto ir alyvos ūkiai, sandėliai, siurblynės, tarnybinis korpusas ir kt. Durpėms smulkinti buvo įrengti smulkintuvai, o kurui paduoti į bunkerius – dvi juostinių transporterių estakados. Tik durpių sandėlis buvo mažas – 4200 t (vėliau išplėstas iki 8000 t durpių ir 6000 t akmens anglių). Mazuto ūkis irgi buvo mažas – tik 500 t talpos. Šalia elektrinės buvo pastatyti keli gyvenamieji namai, valgykla, parduotuvė, biblioteka, paštas, vaikų darželis, garažai.

Elektrinėje dirbo žmonės, kurie jau tada įgyvendino daug įdomių naujovių. Vienas iš tokių buvo elektros cecho viršininkas Leonas Beniušis, 1958 m. suprojektavęs ir įrengęs 50 kW hidroelektrinę ant atidirbusio gamybinio vandens vamzdžio, prie išmetimo į Nerį (buvo naudojamas didelis aušinamo vandens kiekis, nes garo turbinos dirbo kondensaciniu režimu).

ELEKTRINĖS ĮRANGA

Visi keturi elektrinėje sumontuoti generatoriai buvo po 12 MW galios, 6300 V įtampos, aušinami oru. Pirmasis generatorius buvo angliškas, antrasis – vokiškas (Saksenverko-Nyderzedlico gamykla), o trečias ir ketvirtas pagaminti Charkovo šilumvežių gamykloje. Kiekvienas generatorius turėjo savo žadinimo mašiną, o rezervinė buvo visų bendra. Generatoriai turėjo išilginę diferencinę apsaugą, įtampos koregavimą ir žadinimo kompaundavimą, automatinį lanko gesinimą ir kitas apsaugas. Elektros ūkio jungtys buvo įrengtos keliose skirstyklose. Pagrindinėje, uždaroje dviejų aukštų 6 kV skirstykloje buvo trys jungčių sekcijos, kurių dvi turėjo angliškus Rejrolo firmos alyvinius jungtuvus; 31 toks jungtuvas buvo ir 6 kV uždaroje elektrinės reikalams skirtoje elektros skirstykloje. 35 kV atviroje skirstykloje buvo 3 narveliai su Rejrolo firmos 38,5 kV vienbakiais alyviniais jungtuvais; kiti penki jungtuvai – VMD-35 tipo, pagaminti Rusijoje. Buvo įrengtas ir vienas angliškas įtampos aukštinimui (6/35 kV) „Parsonso“ firmos jėgos transformatorius. Iš šios skirstyklos ėjo trys 35 kV elektros tiekimo linijos į miesto „Šiaurinę“ pastotę (pastatytą 1951 m.), į Baltąją Vokę ir į Grigiškes (abi pradėtos eksploatuoti 1953 m.). Iš elektrinės centrinio valdymo pulto buvo galima valdyti visus pagrindinės 6 kV skirstyklos, 35 ir 110 kV atvirų skirstyklų jungtuvus. Jame įrengta ir automatinio sinchronizavimo sistema.

1958 m. pradėjo veikti 110 kV atvira skirstykla; joje sumontuoti MKP-110 ir MKP-160 tipo alyviniai jungtuvai ir du įtampos aukštinimo (6/35/110 kV) Zaporožės transformatorių gamyklos jėgos transformatoriai. **Iš čia išėjo antroji Lietuvoje 110 kV elektros tiekimo linija, 1958 m. sujungusi Vilnių ir Kauną (per būsimus Elektrėnus);** tai buvo

pirmoji respublikoje ant gelžbetoninių atramų nutiesta linija, padėjusi pagrindą bendrai respublikos energetinei sistemai. Buvo panaudotos atvežtinės atramos. Nuo 1959 m. šalia elektrinės pradėjo veikti Vilniaus gelžbetoninių atramų gamykla. Ji gamino atramas 0,4 ir 10 kV elektros tiekimo linijoms.

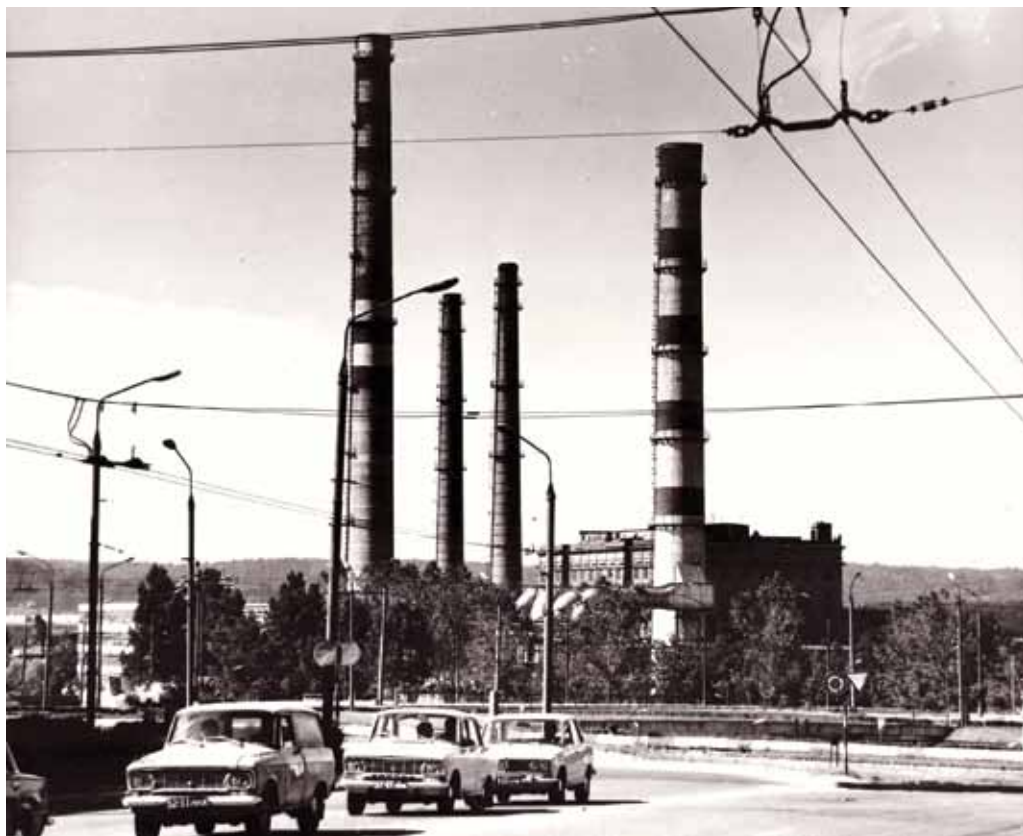
ELEKTRINĖS PLĖTRA IR REKONSTRUKCIJA

Padėtis elektrinėje pradėjo keistis, kai pradėjo veikti Kauno HE (1959) ir Lietuvos VRE (1962). VTE-2 – pirmoji didelė pokario metų Lietuvos elektrinė prarado savo reikšmę kaip elektros gamintoja, nors ji buvo pagrindinė elektros energijos tiekėja Vilniui 1951–1963 m. ir kartu su senąja Centrine elektrine (pavadinta Vilniaus TE-1) aprūpino dideliais industrializacijos žingsniais žengiančią miesto pramonę, sudarė galimybes jai augti ir plėtotis. Jos abi vienintelės nešė šviesą į griuvėsius nusimetusias gatves ir skverus, į atstatytus ir naujus namus, pramonės įmones.

Dėl augančio šilumos poreikio 1966–1969 m. visos keturios turbinos buvo rekonstruotos darbui termofikaciniu režimu, t. y. turbinos pritaikytos veikti su pablogintu vakuumu – atidirbusiems garams aušinti į kondensatorius buvo tiekiamas ne Neries vanduo, o iš vartotojų grįžtantis 40–50 laipsnių šilumos tinklų vanduo. Kondensatoriuje sukondensuota garų šiluma nebuvo išleidžiama į Nerį, o atiduodama šilumos tinklų vandeniui. Ši turbinų rekonstrukcija nesumažino elektros galios, bet padidino šiluminę, o svarbiausia – pakėlė elektrinės darbo ekonomiškumą. Anksčiau 1 kWh elektros energijos pagaminti buvo sunaudojama po 450 g sutartinio kuro, o po rekonstrukcijos 1975 m. pakako 172 g. Atitinkamai sumažėjo ir 1 kWh savikaina.

Augant naujiems Vilniaus mikrorajonams (Lazdynai, Karoliniškės, Justiniškės, Šeškinė) reikėjo vis daugiau šilumos. Dėl to jau **1965 m. sumontuojamas pirmas 100 Gcal/h našumo vandens šildymo katilas. Iki 1972 m. sumontuoti 4 katilai PTVM-100 pirmojoje VŠK katilinėje, o 1975–1979 m. suformuota antroji VŠK katilinė su trimis KVGM-100 katilais.** Šių katilų reikmėms išplečiamas mazuto ūkis su dvidešimt šešių tūkstančių tonų mazuto talpomis. Kai Vilnių pasiekė Dašavos gamtinės dujos (1961 m. rugpjūtį), visi katilai pritaikyti deginti dujas. 1975 m. durpių deginimas baigtas ir durpių ūkis pradėtas demontuoti.

VTE-2 tiekia **termofikacinį vandenį** miestui šešiomis vieno metro skersmens vamzdynų magistralėmis, be to, dvi tokios pat linijos nutiestos į VTE-3. Keletą dešimtmečių elektrinė tiekė **technologinį garą** pramonės įmonėms (Suvirinimo aparatų gamyklai, Radijo komponentų gamyklai, Namų statybos kombinatui, Gelžbetonio gaminių gamyklai, Silikatinų dirbinių, Plastmasių ir kitoms gamykloms), bet, pasikeitus ūkininkavimo sąlygoms, daugumos šių gamyklų veikla nutrūko, dingo ir garo poreikis. Su Lietuvos

VTE-2 bendras vaizdas apie 1980 m. Mažesni mūriniai dūmtraukiai skirti garo katilams, didieji betoniniai – vandens šildymo katilams (M. Neverkievičiaus archyvo nuotrauka)

elektros energetikos sistema elektrinė susijusi viena 110 kV kabeline ir trimis 110 kV oro linijomis, dviem 35 kV ir 11 6 kV kabelinėmis linijomis.

VTE-2 elektros energijos pagamina nuo 12,2 mln. kWh 1951 metais iki 358.9 mln. kWh 1963 metais. **Per pirmuosius 40 metų elektrinė pagamino 9 mlrd kWh elektros energijos ir 41 mln. Gcal šilumos energijos.** Šilumos energijos iki 1954 metų pardavimui negamino, nes dar nebuvo suformuoti šilumos tinklai. 1955 m. pagamino tik 5,7 tūkst. Gcal., o 1980 metais – net 2275,6 tūkst. Gcal. Energijos gamyba keitėsi priklausomai nuo vartotojų poreikių bei kitų energijos šaltinių atsiradimo. Ypač didelį poveikį VTE-2 energijos balansui padarė Lietuvos elektrinės paleidimas 1962 m. bei Vilniaus TE-3 paleidimas 1984 m. **Kuro sąnaudos vienai elektros kWh pagaminti VTE-2 sistemai mažėjo nuo 917 g 1951 m. iki 164,1 g 1990 m.**

Po visų rekonstrukcijų VTE-2 disponuoja 928 MW šilumos galia ir 29 MW elektros galia. 2006 m. VTE-2 rekonstruotas vienas iš garo katilų (kuris anksčiau buvo kūrenamas durpėmis) pritaikant biokuro ir durpių kūrenimui. Tai kol kas galingiausias Lietuvoje (60 MW) garo katilas, naudojantis vietinį biokurą. 2017 m. Vilniaus TE-3 sustabdyta ir 2018 m. parduota už simbolinę kainą AB „Lietuvos energija“. Antroji elektrinė vėl tapo pagrindine šilumos energijos tiekėja Vilniaus miestui.

„Elektrinė visą laiką turėjo tikrai kvalifikuotus, kūrybingus, didelės erudicijos vyriausiuosius inžinierius: 1950–1976 m. – Maksimilijonas Sargautis, 1976–1988 m. – Kazys Žilys, 1988–1995 m. – Vytautas Miškinis.“ (V. Šaduikis, Lietuvos elektrifikavimo istorija, II t., 2013, 419 p.). Jie tobulino visas elektrinės grandis: dar pačioje jos veikimo pradžioje rekonstruoti I ir II angliški garo katilai, 30% padidintas jų garo šildytuvų plotas, buvo automatizuotas katilų bunkerių pripildymas durpėmis, todėl reikėjo mažiau žmonių, jiems nereikėjo dirbti sveikatai kenksmingo, dulkėto darbo; automatizuotas katilų darbas – jie pradėti valdyti iš specialaus pulto. Kadangi nuolat buvo diegiamos naujos,

VTE-2 pirmoji vandens šildymo katilinė, 2018 m. (V. Miškinio nuotrauka)

elektrinė ir šiandien darbinga. Fiziškai ir moraliai susidėvėję įrenginiai demontuojami. 1986–1987 m. nurašyti ir demontuoti garo katilai Nr. 1, 2 bei du turbogeneratoriai, rekonstruotos elektros tiek 6 kV, tiek 110 kV skirstyklos. Vėliau demontuotos kieto kuro padavimo estakados, du plytiniai dūmtraukiai.

Galima teigti, kad elektrinė visą eksploatavimo laiką kasmet buvo arba plečiama, arba modernizuojama keičiant „moraliskai“ pasenusius įrenginius tobulesniais, siekiant elektrinės didesnės galios, didesnio našumo, ekonominio efektyvumo, saugumo ir patikimumo, geresnių aplinkos apsaugos rodiklių, aukštesnio lygio gamybos procesų automatizavimo. Prie šių procesų aktyviai prisidėjo ilgamečiai vyriausiųjų inžinierių pavaduotojai Antanas Ivanauskas ir Vytautas Stasiūnas, Evaldas Cibulskas, Technikos skyriaus viršininkai Jonas Balčikonis ir Algimantas Kutas, cechų viršininkai Anatolij Ziablov, Vaidutis Kasperavičius, Bronius Baniūnas, Antanas Pševluckas, Viktoras Nemunis, Jonas Katinas ir daugelis kitų aukštos kvalifikacijos atsidavusių darbui inžinierių.

Vilniaus TE-2 bendras vaizdas, 2018 m. (V. Miškinio nuotrauka)

VILNIAUS ANTROSIOS TERMOFIKACINĖS ELEKTRINĖS VADOVAI

Aleksandras Markinas (1908–1974),
ilgametis (1950–1973 m.)
VTE-2 direktorius

Vitalijus Radzevičius (1935–?),
1973–1983 m.
VTE-2 direktorius

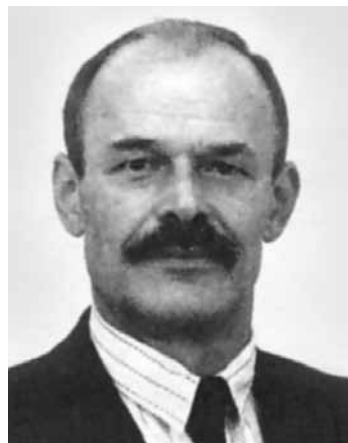
Rimvydas Rukšėnas (1941–2007),
1979–1983 m. elektrinės direktoriaus
pavaduotojas, 1983–1993 m.
Vilniaus TE direktorius

Kazys Žilys (g. 1936 m.),
1976–1988 m.
VTE vyriausiasis inžinierius

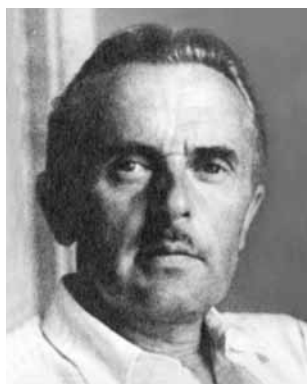

Vytautas Miškinis (g. 1946 m.),
1988–1995 m.
VTE vyriausiasis inžinierius

Marijanas Neverkievičius (g. 1948 m.),
1978–1985 m. Vilniaus TE-1 viršininkas,
1985–2000 m. Vilniaus TE-2 viršininkas

VETERANAI APIE DARBĄ VTE-2

Leonas BENIUŠIS (1913–1964). 1951 m. persikėlė į Vilnių ir iki 1962 m. dirbo Vilniaus 2-oje elektrinėje elektros cecho viršininku. Tuo laiku VE-2 statėsi ir plėtėsi. Leonui teko didelis ir atsakingas darbų krūvis. 1951 m. rugsėjo 27 d. pirmasis turboagregatas davė srovę. Šis 12 MW agregatas Vilniaus miesto energetinę galią padidino du kartus ir leido atsisakyti nemažai eksploatacinių sunkumų sudarančių traukinių. Jie buvo išgabenti į Ukrainą ir Akmenę. Abiejų Vilniaus elektrinių elektros galia pranoko 20 MW. 1953 m. spalio mėn. pradeda veikti antroji, APT-12 tipo, Briansko gamyklos turbina, o 1955 m. – trečiasis, Barnaulo katilų gamyklos, 75 t/h našumo garo katilas. Be pagrindinio korpuso, kuriame buvo katilinė, mašinų salė, elektros energijos skirstykla elektrinės reikalams ir kitos patalpos, pastatyta daug kitų pastatų ir įrenginių, be kurių tokia elektrinė negali veikti – kuro tiekimo estakada, iškrovykla, tarnybinis korpusas, vandens valymo įrenginiai, mazuto ir alyvos ūkiai, sandėliai, siurblynės ir kt. Durpėms smulkinti buvo įrengti smulkintuvai, o kurui paduoti į bunkerius – dvi juostinių transporterių estakados. 1958 m. VTE-2 pasiekė 48 MW galią, pradėjo veikti ir 110 kV atvira skirstykla, įrengta ant metalinių konstruk-

cijų. Šioje skirstykloje sumontuoti MKP-110 ir MKP-160 tipo alyviniai jungtuvai ir du įtampos aukštinimo (6/35/110 kV) galios transformatoriai.

L. Beniušiui labai pravertė ankstesnio darbo Klaipėdos elektrinėje patyrimas. Pirmųjų įrenginių Vilniaus elektrinėje montażas, derinimas ir paleidimas sukėlė daug problemų, nes įrenginiai ir jų dokumentacija buvo angliški, o tos kalbos elektrinėje niekas nemokėjo. L. Beniušis į pagalbą pasitelkė Vilniaus pedagoginio instituto dėstytojus.

Bronislovas TARULIS (g. 1925 m.). Dar ruošiant diplominį darbą Vilniaus aukštesniojoje technikos mokykloje buvo priimtas dirbti garo katilo kūriku naujai atvežtame sugriauto Vilniaus miesto aprūpinimui elektros energija energetiniame traukinyje Nr. 60. Katilas buvo kūrenamas akmens anglimi, kurią reikėjo rankomis susmulkinti bei vežimėliu nuvežti ir sumesti į katilą. Katilas buvo sprogęs iki B. Tarulio.

Gavęs techniko diplomą, 1949 m. buvo priimtas garo turbinų mašinistu į atstatytą Vilniaus senąją centrinę elektrinę (dabar muziejus), o po metų, sutarus M. Sargaučiui ir traukinio viršininkui Eriugrosui, vėl grąžintas jau budinčiu inžinieriumi atgal į energetinį traukinį. 1951 m. traukinys išvažiavo, Bronislovas priimamas katilų cecho pamainos viršininku į statomą Vilniaus termofikacinę elektrinę (VTE-2). Čia jo sugebėjimai bei pareigingumas greitai buvo įvertinti ir jis nuo 1952 m. – katilų cecho viršininko pavaduotojas, nuo 1953 m. – turbinų cecho viršininkas. Darbas buvo nelengvas. Reikėjo įvaldyti naujus įrenginius, mokyti personalą, organizuoti remontus.

Katilą kurdavo malkomis, po to paduodavo durpių dulkes. Kartą 1953 m. įvyko tų dulkių sproginimas, bet iš personalo niekas nebuvo nubaustas – tiesiog pradžioje buvo tokia primityvi technologija. Buvo didelių problemų paleisti elektrinę iš naujo, nes buvo prarasta savų reikalų įtampa, o 110 kV linijos iš Kauno dar nebuvo.

Žinių pagilinimui, neatsitraukdamas nuo darbo, B. Tarulis 1956 m. įstojo studijuoti į KPI Vilniaus filialą ir 1962 m. įgijo inžinieriaus elektriko diplomą. Vėliau tęsė darbą Lietuvos elektrinėje.

Juozas JARAMINAS (g. 1925). 1951 m. persikeldamas gyventi į Vilnių įsidarbinau pradėtoje statyti Vilniaus termofikacinėje elektrinėje (TEC-2) (tuo metu buvo pastatyta tik pusė elektrinės pagrindinio korpuso), pradžioje – elektrotechniko, vėliau – budinčio inžinieriaus, dar vėliau – elektros cecho viršininko pareigose. Siekdamas tobulėti, neatsi-

traukdamas nuo gamybos pradėjau studijuoti neakivaizdiniame visasąjunginiame politechnikos institute, kurį baigdamas 1968 m. gavau inžinieriaus elektriko diplomą.

Vilniaus elektrinėje TE-2 dirbau 13 metų. Ypač įsimintinas buvo elektrinės paleidimas 1951 m. rudenį: man teko sinchronizuoti paleidžiamus generatorius jungiant darbui į 6 kV tinklą. Kolektyvas buvo draugiškas, avarijų buvo mažai. Per daugiau kaip 10 metų darbo atsimenu tik 3 avarijas. Darbuotojai – buvo apytikriai per pusę lietuvių ir rusų. Lenkų buvo mažai, nes po karo jiems buvo leista išvažiuoti į Lenkiją ir daug jų išvažiavo.

Elektrinės budinčioje pamainoje dirbo apie 40–50 žmonių. Buvo šio tokio trynimosi dėl operatyvinių

žurnalų kalbos. Pasitarimų kalba elektrinėje buvo rusų kalba. Elektros ceche buvo dauguma lietuviai. Vieną kartą be jokio leidimo elektros cecho pamainos viršininkas Juozas Gudelis pradėjo cecho žurnalus pildyti lietuvių kalba. Įmonės vadovybė skandalo iš to nepadarė, taip ir liko. Lietuvių kalba, kaip pilnateisė įmonės kalba, tapo tik perestroikos, Sąjūdžio laikais.

Ypač geru žodžiu noriu paminėti pirmąjį Elektros cecho viršininką L. Beniušį. Jis mums, jaunimui, buvo kaip tėvas: visais rūpinosi, mokė. Gaila, kad jaunas, būdamas tik apie 50 metų, mirė susirgęs vėžiu. M. Sargautis įkalbintas buvo įstojęs į komunistų partiją, bet po metų išstojo sakydamas, kad žmona neleidžia ir pateikė ultimatumą: partija arba ji. Įdomu, kad po to M. Sargautis iš vyriausiojo inžinieriaus pareigų nebuvo atleistas – buvo aukštai vertinamas kaip patyręs specialistas. Visada su pavaldiniais elgdavosi kaip džentelmenas.

Šeštojo dešimtmečio pabaigoje buvo pradėti komplektuoti specialistai būsimai elektrinei būsimuose Elektrėnuose. Jos direktorius Pranas Noreika kvietė ir mane, nes jau turėjau patyrimo dirbti veikiančioje elektrinėje, be to, buvom pažįstami nuo mokymosi Kauno aukštesniojoje technikos mokykloje laikų. Apie kvietimą sužinojęs elektrinės direktorius, nenorėjęs prarasti patyrusio darbuotojo, stumtelėjo mane į aukštesnės pareigas. Vėliau VGEEV mane pervedė dirbti į Uteną, kur buvo kuriami Utenos elektros tinklai, šios įmonės direktoriumi.

Aktyviai dalyvavau visuomeninėje veikloje ir sporte. Ne kartą gavęs padėkos raštų ir premijų. Be to, 1958 m. Lietuvos Aukščiausios tarybos pirmininko buvau apdovanotas medaliu „Už šaunų darbą“.

Anatolijus ZIABLOVAS (g. 1934 m.). 1958 m. atvyko dirbti į Vilniaus 2-ąją termofikacinę elektrinę Katilų cecho pamainos viršininku. Elektrinėje tuo metu buvo tik garo katilai ir garo turbinos, vandens šildymo katilų dar nebuvo. Vakaraus krisdavo įtampa elektros tinkluose, nes krisdavo garo slėgis katiluose dėl nesubalansuotų galių ir prasto kuro. Vėliau buvo sumontuoti 4 katilai pirmoje ir 3 katilai antroje vandens šildymo katilinėse. Pagrindinis kuras pradžioje buvo frezerinės durpės. Buvo naudojama šiek tiek Silezijos akmens anglių padėti įsidegti drėgnoms durpėms. Vėliau atsirado mazutas, dar vėliau – gamtinės dujos. Dar nebuvo 110 kV linijos iš Kauno. Iš būsimo pramoninio rajono buvo tik Elektros suvirinimo aparatų gamykla. Dar nebuvo troleibusų, elektrinė buvo giliame užmiestyje.

1960 m. A. Ziablovas paskirtas Katilų cecho viršininko pavaduotoju, vėliau – Katilų ir turbinų cecho viršininko pavaduotoju. 1969 m. Anatolijus Ziablovas baigė Kauno politechnikos instituto Vilniaus vakarinį skyrių ir įgijo inžinieriaus mechaniko kvalifikaciją. 1977–2001 m. dirbo Vilniaus 2-osios termofikacinės elektrinės Katilų ir turbinų cecho viršininku. Po 43 metų darbo elektrinėje 2001 m. išėjo į pensiją, gyvena Vilniuje.

„Elektrinėje buvo labai geras, nekonfliktiškas kolektyvas. Ranka rankon ilgus metus teko dirbti su Turbinų cecho viršininkais Vasilijum Trofimovu, Bronislovu Taruliu, Katilų – Pranu Vadapalu, Elektros – Leonu Beniušiu, Juozu Jaraminu, Remigijumi Balčiūnu, Vaidučiu Kasperavičiumi, Kuro-transporto – Aleksandru Selezniovu, Antanu Pševlucku, Centralizuoto remonto cecho viršininku Viktoru Nemuniu, elektrinės vyriausiuoju inžinieriumi Maksimilijonu Sargaučiu.“ Taip A. Ziablovas charakterizavo savo kolegas turbūt ir todėl, kad pats pasižymėjo kaip nekonfliktiškas, aukštos kultūros žmogus.

Anatolijui dirbant VTE-2, be einamųjų darbų teko nuolat įsisavinti naujus techninius sprendimus: elektrinė išplėsta septyniais vandens šildymo katilais, norint atsakyti durpių deginimo, rekonstruoti katilai mazuto, vėliau gamtinių dujų deginimui, rekonstruotos turbinos siekiant skirti daugiau garo vartotojams.

Vaidutis Augustinas KASPERAVIČIUS gimė 1933 m. gegužės 12 d. Onušio k., Juodupės vls., Rokiškio aps., mokytojų šeimoje. 1941 m. su tėvais (tėvas buvęs ir šaulių būrio vadas, kaimyno lietuvio įskustas) ištremtas į Jakutiją, Lenos žiotyse esančią Tit Arų salą. Dėl nežmoniškų darbo ir buitinių sąlygų tėvai po pirmos žiemos tapo pirmos grupės invalidais, nebetinkančiais žvejybai, todėl 1948 m. jiems su šeima buvo leista išvykti gyventi į Jakutską. Ten Vaidutis baigė septynių klasių mokyklą, o 1954 m. baigė Jakutsko

technikumą, įgijo techniko elektriko specialybę (elektrinės, tinklai ir sistemos).

Pagal paskyrimą dirbo Jakutsko akmens anglimi kūrenamos 2×12 MW elektrinės pamainos viršininku. 1956 m. be tėvų (nes jų neišleido) grįžo į Lietuvą, bet buvo pašauktas į kariuomenę – 3 metus tarnavo Murmanskio srityje. Tėvus ir brolių iš Sibiro išleido tik 1957 m.

1959 m. tarpininkaujant Lietuvos energetikos sistemos vienam iš vadovų Algirdui Stumbrui priimtas dirbti į Vilniaus antrąją elektrinę budinčiuoju elektromonteriu. Vėliau lipo karjeros laiptais: dirbo Elektros cecho pamainos viršininku, elektrinės budinčios pamainos viršininku,

Elektros cecho viršininko pavaduotoju, cecho viršininku. Dirbdamas mokėsi Kauno politechnikos instituto Vilniaus filiale. Jį baigęs 1966 m. įgijo inžinieriaus elektriko kvalifikaciją. Visą tą laiką buvo nuolat plečiama Vilniaus antroji elektrinė, pastatyta, įrengta ir paleista trečioji Vilniaus elektrinė. 1979–1988 m. Vaidutis Kasperavičius buvo elektros cecho viršininkas. Nuo 1988 m. iki 2001 m. – elektros cecho viršininko pavaduotojas.

Vilniaus TE-2 veteranai, išdirbę elektrinėje apie 30 metų, kaip darbo pirmūnai pagirti laikraštyje „Vakarinės naujienos“ 1986 m.

Iš kairės: Vadimas Bajėvas, Juozas Gudelis, Alfredas Karamzinas

VTE-2 – 40 metų. Iškilmingo darbuotojų susirinkimo prezidiumas.

Iš kairės: VTE-2 viršininkas Marijanas Neverkievičius, VTE direktorius Rimvydas Rukšėnas, jo pavaduotojas Remigijus Balčiūnas (M. Neverkievičiaus archyvo nuotrauka)

Buvę VTE-2 cechų ilgamečiai viršininkai Antanas Pševluckas, Vaidutis Kasperavičius, buvę Vilniaus TE-1 viršininkai Efim Reznik (gyvena JAV), Marijanas Neverkievičius, 2000 m. (M. Neverkievičiaus archyvo nuotrauka)

Pradėjus dirbti VTE-2, buvo pradėti vystyti šilumos tinklai, įkurta Vilniaus ŠT įmonė. Šiuos procesus gyvai aprašinėja ilgametis VŠT vyriausiasis inžinierius Henrikas Bavarskis knygoje Lietuvos energetika IV, 9–34 p., 2006.

Vilniaus elektros tinklų vystymą plačiai aprašo šios įmonės ilgametis vyriausiasis inžinierius Česlovas Lenickas knygoje Lietuvos elektrifikavimo istorija II, 2013, 269–291 p.

Plačiau apie VTE-2 žr.: 1. Algimantas Žilinskas. Lietuvos energetika II. 1992, 6.1 sk., 197–203 p.; 2. Vilius Šaduikis. Lietuvos elektrifikavimo istorija II. 2013, 416–421 p.

Rimvydas STRAZDAS

KAUNO ELEKTROS ŪKIO ATSTATYMAS

Ėjo penkti metai, kaip pasaulyje vyko žiaurus ir negailestingas karas. Pergalingai prasidėjęs vokiečių kariuomenės veržimasis į rytus gana greitai išsikvėpė ir karo veiksmai pasuko atgal. Artėjant karo frontui ir į Lietuvą grįžtant sovietinei kariuomenei bei Sovietų valdžiai dalis Lietuvos gyventojų, kvalifikuotų elektros energijos specialistų ir Kauno elektrinių darbuotojų, žinodami, ko galima tikėtis iš grįžtančios sovietinės valdžios bei įbauginti žiaurių 1941 metų represijų, 1944 m. vasarą pasitraukė į Vakarus. „*Taip Vakarų Vokietijoje atsidūrė per 500 karininkų, 300 gydytojų, 150 inžinierių, 225 teisininkai, 220 dėstytojų, 600 mokytojų. Nemažai gerų specialistų Lietuvoje prieš karą sudarė žydai – gydytojai, advokatai, inžinieriai – jų tragiškas likimas gerai žinomas. Tarp 1941 metų birželio tremtinių specialistų, tarnautojų taip pat buvo tūkstančiai, nemažai jų žuvo bolševikų ir vokiečių konclageriuose – Pravieniškėse, IX forte Kaune, Štuthofe, Sibire Vorkutoje ir kitur.*“ [3]. Į Vakarus pasitraukė daugelis garsių Lietuvos energetikų – Pranas Drąsutis, Aleksandras Mačiūnas, Leonas Šušys, Vytautas Pavilčius ir daugelis kitų energetikos specialistų. Jie niekados nebegrįžo į Lietuvą. Likusiems Kauno mieste gyventi darėsi nesaugu, todėl dalis jų laikinai išvyko pas gimines ar draugus į kaimiškus, tikėtina galimai saugesnius Lietuvos rajonus. Nors Kauno miesto elektrinės dar veikė, bet likę dirbti jų darbuotojai pastoviai gyveno įtampoje, juos slėgė nežinia.

1944 metų vasarą priartėjusi sovietinė kariuomenė po sunkių mūšių užėmė Vilnių. Karo frontui artėjant prie Kauno, vokiečių kariškiai, vengdami būti apsupti, kaip tai nutiko Vilniuje, skubiai ruošėsi be mūšio pasitraukti iš miesto. Dar anksčiau buvo įsa-

kyta vertingą Kauno miesto įmonių bei elektrinių įrangą demontuoti ir vertingesnius jų įrengimus išgabenti į Vokietiją, o nesuspėjus tai padaryti viską sunaikinti ar susprogdinti. Elektrinių darbuotojai dėjo visokeriopas pastangas, kad tai neatsitiktų. Tačiau tik dalį naudingų elektros įrengimų pavyko išgelbėti. Iš veikiančių Lietuvos elektrinių dėl staiga sovietinės kariuomenės puolimo Šiaulių kryptimi palyginti nedaug nukentėjo tik Bačiūnų ir Rėkyvos elektrinės, kadangi jos buvo atkirstos nuo vokiečių kariuomenės. Taip pat mažai nukentėjo Petrašiūnų popieriaus fabriko gamybinė elektrinė.

Iš Petrašiūnų 16400 kW galios elektrinės vokiečiams pavyko demontuoti du 3200 kW galios elektros generatorius, pakrauti juos į baržą ir išplukdyti Nemunu į Vokietiją. Vokiečiams pradėjus elektrinės demontavimo darbus, jos darbuotojai kiek įmanydami slėpė smulkią įrangą, įrankius, matavimo prietaisus ir kitokią ateityje galimai naudingą įrangą, tikėdamiesi kiek galima daugiau padėti, kad gelbėtų elektrinę. Bet 1944 m. liepos 29 d. į elektrinę atvykę vokiečių kareiviai pareiškė, kad elektrinė tuojau bus sprogdinama. Jie grasindami ginklu įsakė skubiai atjungti elektros energijos tiekimo linijas, stabdyti dar išlikusius ir veikiančius turbogeneratorius bei visiems darbuotojams nedelsiant palikti elektrinės patalpas. Tačiau elektrinės darbuotojas Vytautas Paškevičius, paskutinis išeidamas iš elektrinės patalpų, slapta sugebėjo uždaryti ir užrakinti elektrinės įrangos aušinimo vandens cirkuliacinių siurblių patalpos duris (1944 m. rugpjūčio 2 d. jis buvo paskirtas laikinuoju elektrinės vedėju). Taip buvo išgelbėta ir išsaugota elektrinės aušinimo įranga. Vakarop Petrašiūnus sudrebino galingas sprogdymas – buvusios elektrinės vietoje liko griuvėsiai. „Sprogimo metu buvo visiškai sugriautas katilinės pastatas ir keturi garo katilai. Penktasis garo katilas, matyt, buvęs toliau sprogimo židinio, liko mažai apgadintas, net jo kaminas išliko nenuverstas. Turbinų salėje sprogdmenys greičiausiai buvo padėti tarp turboagregatų Nr. 2 ir Nr. 3, jie buvo visiškai sunaikinti. Turbogeneratorius Nr. 1 buvo apgadintas, tačiau jį dar buvo galima atstatyti. Gaila, kad jo generatorius buvo išvežtas į Vokietiją. Elektros skirstykla išliko nepaliesta, tik šiek tiek apgriautas jos pastatas. V. Paškevičius su bendradarbiais apžiūrino rūkstančius griuvėsius, jų nuostabai cirkuliacinė siurblinė ir požeminis tunelis į Nemuną buvo išlikę sveiki. Štai ką reiškė V. Paškevičiaus sumanymas – užrakinti duris į siurblinę. Prie grupės elektrinės darbuotojų, kurie nusiminę apžiūrino rūkstančius griuvėsius, priėjęs inžinierius J. Linkaitis pasakė: „Nenusiminkit vyrai, siurblinė yra, vadinasi yra pusė elektrinės“. [4]

Analogiškas likimas ištiko ir Kauno centrinę 2100 kW galios dyzelinę elektrinę, kuri stovėjo miesto centre šalia VD Karo muziejaus. Ji buvo statyta 19 amžiaus pabaigoje, dar carinei Rusijai valdant Lietuvą. Kauno centrinė elektrinė sėkmingai pergyveno Pirmąjį pasaulinį karą ir pirmąją vokiečių okupaciją bei Rusijos revoliucijos padarinius. Tarpukaryje elektrinę valdė akcinė bendrovė keistoku pavadinimu: „Elektros šviesos gamintojų Kauno miestui apšviesti akcinė bendrovė“. Po elektrinės modernizavimo

ir jos pastato atnaujinimo ji labai gražiai išsipiešė į Kauno miesto centrinės dalies, šalia Vytauto Didžiojo Karo muziejaus, architektūrą.

1944 m. liepos mėn. 30 d. į elektrinę atvykusi vokiečių sprogdintojų komanda pareiškė, kad sovietinė kariuomenė jau visiškai arti, todėl elektrinė turi būti tuojau susprogdinta. Jie, grasindami sušaudymu, pareikalavo skubiai atjungti elektros linijas, stabdyti dyzelinius elektros generatorius ir visiems darbuotojams kuo skubiausiai pasišalinti iš elektrinės gamybinių bei antrame elektrinės aukšte įrengtų administracinių ir buitinių patalpų. Sprogdintojų komanda labai skubėjo ir Kauno centrinę dyzelinę elektrinę tuojau buvo susprogdinta. Vokiečių kariškiai nepagalėjo sprogdmenų ir nuo galingo sprogdymo iš elektrinės liko griuvėsių krūva. Nuo sprogdymo jėgos ir jo sukeltų grunto vibracijų griuvo greta stovėjusio Vailokaičio namo išorinė, atgręžta į elektrinę siena, ir greta elektrinės stovėjusio VD Karo muziejaus pastato fasadinėje sienoje atsirado dar ilgam išlikęs vertikalus įtrūkimas.

Nuo besitraukiančios vokiečių kariuomenės labai nukentėjo ir elektros energijos tiekimo tinklas. Kaune buvo sugriautas miesto centro elektros skirstymo punktas, sugadinta daug kabelinių linijų, sugriautos 6 kV orinės elektros energijos perdavimo linijos į Prienus,

Susprogdinta Kauno centrinė elektrinė
(Vytauto Didžiojo Karo muziejaus rinkiniai)

Birštoną, Kulautuvą ir Raudondvarį, taip pat dar nesenai pastatyta 15 kV orinė elektros energijos perdavimo linija į Jonavą.

Praejus karo frontams Kauno miesto gyvenimas praktiškai buvo paralyžuotas. Be elektros energijos negalėjo funkcionuoti nei miesto duonos kepyklos, nei miesto civilinės ir karo ligoninės, nei komunalinio ūkio įmonės ir valstybinės įstaigos. Ypatingai elektros energija buvo reikalinga susprogdintam Kauno vandentiekio atstatymui ir skubiam vandens tiekimui miesto ligoninėms, įmonėms ir miesto gyventojams. Naktį miestas skendėjo tamsoje. Elektros energijos griežtai reikalavo ir sovietiniai kariškiai. Dar buvo nesibaigęs karas ir Kaune buvo daug kariškių bei į Kauną gydymui vežamų sužeistų sovietinės armijos karių. Kaune išlikusių sveikų, galinčių dirbti elektrinių nebuvo. Vienintelė nesusprogdinta liko greta Petrašiūnų elektrinės esanti 2500 kW galios popieriaus fabriko gamybinė šiluminė elektrinė. Tačiau ir ji negalėjo veikti, nes jos vieninteliam „Laval“ firmos turboagregatui trūko generatoriaus sužadinimo agregato. Taip pat trūko ir joje iki karo dirbusių išmanių energetikos specialistų.

Be popieriaus fabriko elektrinės dar nedidelį kiekį elektros energijos galėjo tiekti iš dalies veikiančių „Inkaro“ ir „Litekso“ gamyklų vidinės, gamybinės elektrinės. 1944 m. rugpjūčio 12 d. buvo sutvarkytas ir paleistas „Litekso“ fabriko 120 kW galios elektros generatorius. Neužilgo pradėjo veikti ir „Inkaro“ fabriko suremontuotos gamybinės elektrinės 250 kW galios elektros generatorius. Kauno aukštesniosios technikos mokyklos praktinio mokymo dirbtuvių patalpose, esančiose Karmelitų (Karaliaus Mindaugo) ir Kalėjimo gatvių kampe, buvo išlikęs veikiantis 25 kW galios laboratorinis elektros generatorius. Susprogdinus miesto elektrines, iš jo buvo tiekiama elektros energija netoliese esančiai duonos kepyklai. Taip pat elektros energija buvo reikalinga ir pačiai Technikos mokyklai, karo metu sugrįžusiai į ankstesnes savo patalpas Mickevičiaus gatvėje Nr. 1, jos patalpų apšvietimui.

Tarpukario metais Kaune veikusi brolių Tilmansų fabriko elektrinė, kuri būtų galėjusi padėti atsigaivinti Kauno energetiniam ūkiui, dar 1940 metais, kaip ir visos stambesnės miesto elektrinės, buvo nacionalizuota. Ji buvo išjungta ir užkonservuota, kadangi tuo metu fabriko poreikiams pilnai pakako iš Petrašiūnų elektrinės teikiamos elektros energijos. Tačiau okupacijos metais vokiečių karinė valdžia nužiuūrėjo ir šią elektrinę, jos naudinga įranga buvo demontuota ir išvežta į Vokietiją. Dar buvo Kauno geležinkelio stoties 450 kW galios elektrinė, kuri iki 1941 m. pilnai tenkino geležinkelio stoties poreikius. Pasitraukdami iš Kauno vokiečių kariškiai susprogdino geležinkelio stotį ir tunelį. Geležinkelio stotyje išliko tik vienas 150 AG galios veikiantis lokomobilis. Dyzeliniai elektros generatoriai buvo išvežti į Vokietiją.

Sugrįžus sovietų valdžiai vėl pradeda funkcionuoti Lietuvos vyriausioji energijos valdyba prie Lietuvos komisarų tarybos. Jos laikinuoju direktoriumi 1944 m. rugpjūčio

3 d. skiriamas šioje valdyboje dar nuo 1941 m. vyresniuoju inžinieriumi dirbęs Mečislovas Bortkevičius. Tačiau jau rugpjūčio 25 d. jį pakeitė iš Maskvos atsijęs Ivan Basajev. Energijos valdybai buvo pavaldžios Kauno miesto elektros energijos įmonės ir Kauno rajono elektros tinklai. Kaune jau funkcionavo atkurtas miesto Vykdomasis komitetas, kuris pradėjo vadovauti miesto įmonių atgaivinimo darbui. Skubiai reikėjo nors minimaliai aprūpinti miestą elektros energija. 1944 m. rugpjūčio 2 d. Kauno miesto Vykdomojo komiteto įsakymu įsteigiamas administracinis Kauno elektrinių rajonas, kurio direktoriumi skiriamas Eugenijus Dorošukas, vyriausiuoju inžinieriumi – Petrašiūnų elektrinės techninės dalies vedėjas Juozas Linkaitis, kuris jau nuo pat pirmųjų dienų po elektrinių sprogdinimo pradeda organizuoti jų atstatymo darbus. Vadovauti Petrašiūnų šiluminės ir popieriaus fabriko elektrinių darbo atkūrimui skiriamas Vytautas Paškevičius, nuo 1944 m. rugpjūčio 2 d. jis taip pat skiriamas laikinuoju Petrašiūnų elektrinės vedėju.

Įsteigus Kauno energijos rajoną, jo sudėtine dalimi tapo Kauno miesto elektros tinklų skyrius. Vyriausioji energijos valdyba nuo 1944 m. rugpjūčio 14 d. Kauno elektros tinklų skyriaus viršininku skiria Kazimierą Natkevičių. Pradedami tvarkyti karo metu nukentėję Kauno miesto skirstomieji elektros tinklai. K. Natkevičius kartu su likusiais skyriaus bendradarbiais ir elektros tinklų darbuotojais sugebėjo skubiai organizuoti miesto elektros tinklų remontą. 1944 metų rudenį pavyksta iš po griuvėsių atstatyti Kauno centro elektros skirstymo punktą. Tik sėkmingai atlikus elektros tinklų remontą buvo galima atstačius Petrašiūnų popieriaus fabriko elektrinę ir sutvarkytas Kauno miesto įmonių smulkias, vietines elektrines įjungti į bendrą miesto elektros tinklą ir tiekti elektros energiją gyvybiškai svarbiems miesto objektams.

Kauno energetikams teko nelengvas, skubus ir labai atsakingas darbas – atkurti elektros energijos tiekimą Kauno miestui. Susprogdintoje Petrašiūnų elektrinėje buvo išlikę tik gerokai apgadintas penktasis garo katilas ir nedaug sužalota turbogeneratoriaus Nr. 1 turbina. Bet jos elektros generatorius buvo išvežtas į Vokietiją. *„Kadangi Petrašiūnų elektrinės agregatų greitai atstatyti nebuvo galima, reikėjo ieškoti kitų energijos šaltinių. J. Linkaičio iniciatyva buvo pradėti popieriaus fabriko elektrinės Petrašiūnuose atstatymo darbai. Pasitraukdami vokiečiai iš šios jėgainės demontavo ir išvežė dalį elektros variklių ir generatoriaus sužadinimo agregatą. Inžinierių J. Linkaičio ir M. Staškevičiaus sumanumo dėka, pritaikius generatoriaus sužadinimui perdirbtą nuolatinės srovės generatorių, buvo atstatyta popieriaus fabriko elektrinė, kuri 1944 m. spalio 14 d. pradėjo tiekti elektros energiją Kaunui.“* [4]. Mažai apgadintas nuolatinės srovės 135 V elektros generatorius, panaudotas popieriaus fabriko generatoriaus „Laval“ sužadinimui, buvo surastas susprogdintoje Kauno dyzelinėje elektrinėje. Generatoriaus sukimui per diržinę pavarą panaudotas popieriaus fabrike surastas trifazis 22 kW galios variklis. Atstatytos popieriaus fabriko elektrinės galingumas nesiekė nominalinio ir buvo 1500 kW. Petrašiūnų

popieriaus fabriko gamybiniai elektrinei 1944 m. spalio 14 d. pradėjus miestui tiekti elektros energiją, taip pat pradėjo tiekti miestui vandenį suremontuota Kleboniško vandentiekio stotis. „Kaunas gavo šviesą ir vandenį“, – taip 1944 m. spalio mėn. rašė vėl pradėtas leisti dienraštis „Tiesa“.

Iš Petrašiūnų elektrinės elektros energijos skirstyklos į miestą ėjo 6 kV sutvarkyta elektros energijos tiekimo linija. Kad sujungti popieriaus fabriko elektrinę su Petrašiūnų elektrinės elektros energijos skirstykla, buvo reikalingas 6/3 kV, 4000 kVA galios transformatorius, kurio tuo metu nebuvo. Petrašiūnų elektrinėje buvo surastas 15/6 kV, 4000 kVA galios per sprogimą nedaug nukentėjęs transformatorius, kuris iš dalies tiko popieriaus fabriko elektrinei. Šį transformatorių reikėjo skubiai suremontuoti ir perdirbti 6/3 kV darbo įtampai. Popieriaus fabriko elektrinė laikinai, iki 4000 kVA galios transformatoriaus suremontavimo ir perdirbimo, veikė 1500 kW galia. Vadovaujant ir dirbant pačiam inžinieriui J. Linkaičiui transformatorius buvo suremontuotas, jo 15 kV apvija perkmutuota 3,3 kV įtampai. Bendromis darbuotojų pajėgomis transformatorius buvo nugabentas ir sumontuotas popieriaus fabriko elektrinėje, kuri nuo 1946 metų jau galėjo dirbti pilna 2500 kW galia. Tačiau tai toli gražu netenkino vis didėjančių Kauno pramonės ir miesto poreikių. Elektros energijos tiekimas buvo griežtai limituojamas pagal vartotojų kategorijas ir pagal paros laiką. Trūkstant elektros energijai, gyventojai apšvietimui naudojo žibales lempas, nors pokario metais ir žibalas buvo parduodamas pagal talonus. Tik tai 1948 metais, padidėjus elektrinių galių, buvo panaikintas elektros energijos limitavimas buitiniams vartotojams. Pradėjus veikti Petrašiūnų popieriaus fabriko elektrinei, buvo skubiai tvarkoma apgadinta geležinkelio atšaka, vedanti į Petrašiūnų elektrinę bei popieriaus fabriką ir skirta akmens anglių pristatymui. Nors popieriaus fabriko elektrinė vėl pradėjo veikti pilnu galingumu, tačiau dėl akmens anglių trūkumo 1944–1945 m. žiemą ji dažnai nedirbo. Elektros energijos trūkumą teko iš dalies kompensuoti skubiai atremontuotam vieninteliam dalinai veikiančiam susprogdintos Kauno centrinės dyzelinės elektrinės generatoriui.

Vadovauti susprogdintos Kauno centrinės dyzelinės elektrinės atstatymo darbams nuo 1944 metų rugpjūčio 3 d. skiriamas šios elektrinės meistras Teodoras Didenka. Nuo 1944 metų rugsėjo 9 d. jis skiriamas šios elektrinės direktoriumi ir vadovauja jos atstatymui. Deja, centrinė dyzelinė elektrinė sprogimo metu buvo labai smarkiai apgadinta ir atstatyti buvo įmanoma tik vieną – šeštąjį dyzelinį 780 AG variklį su 500 kW galios trifaziu elektros generatoriumi, kuris irgi buvo apgadintas. Panaudojus elektrinės griuvėsiuose rastas remontui reikalingas detales ir išlikusią nesugadintą elektros įrangą, jau 1944 m. gruodžio 14 d. pavyksta sėkmingai paleisti veikti šį dyzelinį generatorių, o, sutvarkius sinchronizavimo įrangą, gruodžio 26 d. jis pradėjo teikti elektros energiją miestui. Pradeda veikti ir šalia centrinės elektrinės atstatytas labai svarbus Kauno miesto

centro elektros skirstymo punktas. Kadangi centrinės elektrinės pastatas per sprogimą buvo visiškai sugriautas ir skubus jo atstatymas buvo nerealus, suremontuotas dyzelinis generatorius darbą pradėjo lauke. Kad apsaugoti generatorių nuo atmosferos poveikio, buvo pastatytas laikinas medinis pastatas. Vėliau šiam dyzeliniam elektros generatoriui kartu su transformatoriumi buvo pastatytas laikinas mūrinis pastatas. Tačiau tai jau nebebuvo elektrinė. Miesto gyventojai šį pastatą vadino tiesiog transformatorine, o energetikai – dyzeliu.

Laikinas dyzelinio generatoriaus pastatas (Vytauto Didžiojo Karo muziejaus rinkiniai)

Nors suremontuotas dyzelinis generatorius ir teikė labai trūkstantią elektros energiją, tačiau dėl patirtų sužalojimų ir veikiant nepritaikytose patalpose buvo sunkiai sprendžiamas jo aušinimas. Generatorius negalėjo veikti pilnu pajėgumu, o tik iki 400 kW galios, ir tam, kad neperkaistų, maždaug kas 4 valandas jis turėjo būti stabdomas papildomam aušinimui. 1945 m. sausio mėn., kada buvo nutrauktas akmens anglių tiekimas ir sustabdyta Petrašiūnų popieriaus fabriko elektrinė, dyzelinė elektrinė, gelbėdama susidariusią situaciją, veikė savo galimybių ribose. Tačiau dėl dyzelinio generatoriaus techninio stovio ji pradėjo dirbti pagal suderintą griežtą darbo grafiką ir tik tai 12 val. su pertraukomis per parą. Tačiau tai jokių būdu negalėjo tenkinti svarbiausių miesto

poreikių. Net vandens tiekimas buvo ribojamas. Dyzelinis elektros generatorius sėkmingai tarnavo miestui iki 1959 metų, kada lapkričio 5 d. buvo iškilmingai paleistas naujai pastatytos Kauno hidroelektrinės pirmasis hidroagregatas. Nemunas pradėjo tiekti pigesnę elektros energiją. Elektros energijos jau daugiau nebetrūko ir Lietuvos Energetikos ūkio valdyba 1959 m. likvidavo tai, kas buvo išlikę iš Lietuvos elektros energetikos pradininkės – Kauno centrinės dyzelinės elektrinės – vienintelį dar veikiantį dyzelinį elektros generatorių.

Petrašiūnų elektrinė buvo labai stipriai sugriauta. Iš buvusių elektrinės turbogeneratorių, išskyrus tik mažiau apgadintą Nr. 1, buvo likusi metalo laužo krūva. Tačiau išliko nesusprogdinta elektrinės cirkuliacinio vandens siurblinė ir požeminis tunelis į Nemuną. Taip pat buvo išlikusios į miestą nutiestos elektros energijos tiekimo linijos. Todėl sugrįžusi miesto valdžia nusprendė skubiai atstatyti Petrašiūnų elektrinę. Buvo nuspręsta pirmiausia atstatyti mažiau sugriautą penktąjį garo katilą ir pirmąjį 3200 kW galios turboagregatą. Tačiau šiam trūko elektros generatoriaus, kadangi karo metu vokiečiai jį buvo demontavę ir išgabenę į Vokietiją. Tokio tipo ir analogiškos galios elektros generatoriai buvo gaminami Leningrado gamykloje „Elektrosila“, kuri sutiko tokį generatorių pagaminti Petrašiūnų elektrinei. Kad atstatyti elektrinės garo katilą ir turbogeneratoriaus turbiną, reikėjo skubiai atlikti nemažai sudėtingų darbų, kuriems buvo nustatytas griežtas atlikimo terminas, tačiau jis buvo nerealias ir nebuvo įgyvendintas. Tuomet Kauno miesto partinė ir vykdomoji valdžia elektrinės atstatymui suteikė visaliaudinės statybos statusą. Visos miesto veikiančios įmonės ir ūkinės organizacijos buvo įpareigosios teikti visokeriopą paramą. Atstatomos Petrašiūnų elektrinės darbams buvo organizuojamos miesto gyventojų talkos. Buvo dirbama dviem pamainom, o prireikus – dieną ir naktį. Spaudžiant šalčiams, buvo dirbama šildantis prie laužų ar prie užkurtų deguto statinių. Nepaisant visų išskylančių sunkumų, darbai vyko palyginti sparčiai, kadangi bet koks uždelimas ar nukrypimas nuo nustatyto griežto grafiko galėjo būti traktuojamas kaip antitarybinis kenkimas su atitinkamomis pasekmėmis.

1945 metų kovo 5 d. Lietuvos energijos rajoninė valdyba tam, kad pagreitinti susprogdintų elektrinių atstatymo darbus, Petrašiūnų elektrinės kapitalinės statybos skyriuje įsteigė Statybos montavimo valdybą kaip savarankišką ūkiskaitinę rangos organizaciją. Jos pirmuoju viršininku buvo paskirtas prityręs statybininkas Šolomas Grodzenskis, vyriausiuoju inžinieriumi – Kazys Šadauskas. Vėliau ji buvo pavadinta Petrašiūnų statybos montavimo valdyba (SMV), kuri organizavo ir vykdė susprogdintos Petrašiūnų, Klaipėdos ir iš dalies Rėkyvos elektrinių atstatymo darbus. Petrašiūnų elektrinės atstatyme, net ir per abi pamainas, nenuilstamai dirbo Petrašiūnų SMV vyriausiasis inžinierius Kazys Šadauskas. Jam vadovaujant pavyko gana greitai likviduoti elektrinės sprogdinimo padarinius. Valant griuvėsius buvo atrasta tinkamų naudoti įrenginių,

įrankių, prietaisų ir jų dalių. Nemažai nuo vokiečių paslėptų įrankių ir prietaisų gražino buvę elektrinės darbuotojai. Pavyko išgelbėti ir apie 100 tonų po griuvėsiais dar vis smilkstančių akmens anglių.

Petrašiūnų elektrinės atstatymo darbuose aktyviai dalyvavo nuo 1943 metų elektrinėje dirbęs Eduardas Buinevičius. Trūkstant reikiamos technikos atstatymo darbams, jis pasiūlė panaudoti sovietinės armijos paliktą mūšiuose pamuštą rusišką tanką, perdirbant jį į traktorių. Vietoje dyzelinio variklio į tanką buvo įmontuotas elektros variklis, o vietoje tanko artilerinio bokštelio sumontuotas ekskavatoriaus kaušas. Šis vietinės gamybos hibridinis mechanizmas labai padėjo elektrinės atstatymo darbuose. E. Buinevičius taip pat dirbo negailėdamas jėgų ir sveikatos. Jis buvo vienas aktyviausių Petrašiūnų elektrinės atstatytojų. Kadangi jis mokėjo vokiečių kalbą, tai dar ir padėdavo bendrauti su vokiečių karo belaisviais, kurie dirbo elektrinės atstatyme.

„Petrašiūnų elektrinės spartesniam darbų vykdymui 1945 rugsėjo mėnesį buvo paskirta 1000 vokiečių karo belaisvių. Apie karo belaisvių darbą savo prisiminimuose rašė Vytautas Maleckas, tuo metu dirbęs Petrašiūnų SMV. „Kiekvieną dieną šiame objekte dirbo apie 1000 vokiečių karo belaisvių, tarp jų – specialistai inžinieriai statybininkai. Man teko vokiečių brigadoms bei grandims už atliktus statybos montavimo darbus pagal įkainius bei normas įvertinti darbo užmokestį. Atliktų darbų aprašymus pristatydavo nuolatinis jų atstovas. Tekdavo iš vokiečių kalbos išversti į rusų kalbą ir išrašyti paskyras.“ [5].

Petrašiūnų popieriaus fabriko katilinėje buvo trys 8 t/h našumo veikiantys garo katilai, o iš susprogdintos Petrašiūnų elektrinės į miestą ėjo jau sutvarkytos elektros energijos tiekimo linijos. Jau 1945 m. vasario mėn. sugriautos Petrašiūnų elektrinės teritorijoje pastatomas gautas iš Rusijos 1000 kW galios energetinis traukinys. Tačiau tai buvo tik tai turbogeneratoriaus „Brown Boveri“ vagonas, jam trūko garą tiekiančios katilinės bloko (vagono). Kad pagerinti susidariusią padėtį, iš Petrašiūnų popieriaus fabriko veikiančios katilinės skubiai nutiesiamas garo tiekimo vamzdis, kuriuo buvo tiekiamas garas energetiniam traukiniui, ir jame pagaminta elektros energija pradeda tiekti į miestą. Tačiau Petrašiūnų popieriaus fabriko katilinės garo katilų našumas tegalėjo aprūpinti tik fabriko turbogeneratorių arba energetinį traukinį. Todėl energetinis traukinys daugiau buvo šaltame rezerve. Sėkmingai atstačius susprogdintą geležinkelio tiltą per Nemuną, kitas 1000 kW galios „Westinghauze“ firmos pilnos sudėties energetinis traukinys buvo atvežtas ir įrengtas Aleksote, „Maisto“ fabriko teritorijoje ir 1945 metų spalio mėnesį pradėjo veikti. Jo elektros energijai tiekti į miestą buvo nutiesta 6 kV elektros tiekimo linija.

„Pagal nurodymą iš Maskvos 1945 m. gegužės mėnesį Vyriausioji Lietuvos energijos valdyba su visomis savo įmonėmis atiteko TSRS Elektros stočių komisariatui ir vadinosi Lietuvos energijos valdyba. Nuo 1947 metų ji vadinosi Lietuvos energijos rajoninė valdyba

„Litenergo“ (1945-05 iki 1947). Vėliau (1947 iki 1957-06-05) – Lietuvos valstybine rajonine valdyba „Lietuvos energija“. Visas valstybei priklausantis energetikos ūkis buvo suskirstytas į keturis energijos rajonus: Vilniaus, Kauno, Klaipėdos ir Šiaulių. Kauno energijos rajonui priklausė – Kauno dyzelinė elektrinė, Petrašiūnų šiluminė elektrinė ir Kaune veikę energetiniai traukiniai.“ [5].

Buvusi savarankiška 1944 m. įkurta Kauno elektrinių rajono administracija tampa Lietuvos energijos valdybai Litenergo pavaldi Kauno energijos rajono administracija, kurioje Juozas Linkaitis dirba vyriausiuoju inžinieriumi. Eugenijus Dorošukas skiriamas Petrašiūnų elektrinės direktoriumi ir vadovauja tolimesniems jos atstatymo darbams.

1945 metų birželio mėnesį, kad padėti atstatyti sugriautą elektros energijos ūkį, Lietuvos energijos valdyba Litenergo Kaune, Šančiuose, buvusiose verslininko Reklaičio mechaninėse dirbtuvėse įkuria Litenergo Remonto mechaninę gamyklą (fabriką). Litenergo vyriausiojo inžinieriaus A. Gruodžio 1945 m. birželio 22 d. patvirtintuose gamyklos įstatuose rašoma: „Litenergo Mechaninis Remonto Fabrikas įkuriamas tikslu atstatyti sugriautas elektrines ir atlikti bėgamus ir kapitalinius elektrinių remontus, o taip pat statyti naujus įrengimus naujai statomoms elektrinėms ir aukštos įtampos oro linijoms. Visus vykdomus darbus kontroliuoja Litenergo Valdyba...“ [7]. Pradžioje pagrindiniai darbai buvo statybose. Gamyklos brigados dalyvavo Kauno Aleksoto tilto atstatymo darbuose, remontavo lokomobilius, buvo siunčiamos ir miško kirtimo darbams. Dirbtuvėse buvo gaminamos nesudėtingos mechanizacijos priemonės ir jų atsarginės dalys.

Lietuvos energijos valdyba operatyviam Lietuvos energetikos valdymui ir kontrolei 1945 m. spalio 19 d. Kaune įkuria Lietuvos energijos valdybos Centrinę dispečerinę tarnybą, kurios pirmuoju vyriausiuoju Lietuvos energetikos dispečeriu skiriamas Eugenijus Sipavičius. 1946 m. liepos 1 d. ši dispečerinė tarnyba perkeliama į Vilnių. E. Sipavičius lieka dirbti Kaune. „Kai dirbau Centrinėje dispečerių tarnyboje būdinčiuoju dispečeriu, operatyvinio valdymo funkcijų dispečerinė neatliko, tai buvo labiau statistikos organas – surinkti duomenys apie elektrinių darbą naktį buvo perduodami į Maskvą, kad Energetikos ministerija susumuotų, kiek elektros energijos pagaminama per parą visoje Sąjungoje, o Lietuvos energetikos valdybos vadovybė – valdytojas R. Jegorovas ir vyriausiasis inžinierius Antanas Gruodis mūsų pateiktus duomenis analizuodavo rytą,“ – savo atsiminimuose rašė Algirdas Stumbras.

Netikėtai 1946 metų kovo 25 d. apie 5 val. prasidėjusio didžiulio pavasario potvynio vanduo užliejo atstatomų Petrašiūnų ir popieriaus fabriko elektrinių patalpas ir sustabdė atstatymo darbus. Tuomet vienu metu prasidėjo Nemuno ir Neries ledonešiai ir Nemune žemiau Kauno susiformavo didžiulė ledų sangrūda, tarsi galinga užtvanka. Potvynio vandens lygis staiga kilo ir greitai po vandeniu liko miesto centras bei visa žemutinė miesto dalis. Buvo apsemta ir negalėjo veikti nei popieriaus fabriko elektri-

nė, nei energetinis traukinys. Elektrinė nedirbo nuo kovo 25 d. iki balandžio 7 d. Be elektros energijos liko svarbiausi miesto objektai. Iš dalies šį trūkumą sugebėjo kompensuoti Kauno centrinė dyzelinė elektrinė, panaudodama visas savo galimybes. Daugelyje miesto vietų buvo nutrauktos elektros energijos tiekimo linijos, kadangi buvo apsemtos 18 transformatorių pastatų, kurias reikėjo skubiai nusausti ir sutvarkyti. 1946 metų potvynio mieste buvo sugriauta daug pastatų, žuvo daug miesto gyventojų. Organizuoti potvynio padarinių likvidavimą ir vadovauti atstatymo darbams skiriamas inžinierius Juozas Linkaitis. Šio potvynio mastą rodo ant Kauno miesto savivaldybės ir Kauno centrinio pašto pastatų padarytos 1946 m. potvynio vandens lygio atžymos: AWH 1946 (1,22 m), rodančios iki kokio lygio Kauno miesto centre – Laisvės alėjoje – buvo pakilęs potvynio vanduo.

Juozas Linkaitis

Petrašiūnų elektrinėje toliau vyko atstatymo darbai. Penktojo, mažiausiai sprogdinimo sugriauto, garo katilo atstatymo darbai jau ėjo į pabaigą. Naujajai Kauno miesto valdžiai pavyko gauti trūkstamą elektrinės pirmojo turbogeneratoriaus 3,2 MW galios elektros generatorių, pagamintą Leningrado „Elektrosila“ gamykloje ir 1946 m. birželio 1 d. atgabenti jį į Kauną. Petrašiūnų elektrinės garo katilo Nr. 5 ir turbogeneratoriaus Nr. 1 montavimo darbai vyko iki rudens. Atstatytas penktasis elektrinės garo katilas pradėjo tiekti garą 3,2 MW galios pirmajam turboagregatui. 1946 metų spalio 13 d. pradėjo reguliariai veikti pirmasis atstatomos Petrašiūnų elektrinės turboagregatas. 1946–1947 metų žiemą elektrinės turboagregatas dirbo laikinoje medinėje pašūrėje, vėliau palaipsniui buvo atstatoma sugriauta elektrinės mašinų salė. Paleidus pirmąjį Petrašiūnų elektrinės turboagregatą, elektrinės personalas iš esmės jau galėjo dirbti savo tiesioginius – elektrinės įrangos eksploatavimo darbus, o elektrinės atstatymo statybos ir montavimo darbus perėmė ūkiskaitinė rangovinė organizacija – Petrašiūnų statybos montavimo valdyba.

Elektrinėje toliau sparčiai vyko jos pagrindinio pastato ir mašinų salės atstatymo darbai, ruošiamos vietos atstatomiems turboagregatams. Petrašiūnų popieriaus fabriko elektrinės garo katilai buvo pasenę ir iškilo pavojus, kad jie dėl susidėvėjimo gali išeiti iš rikiuotės ir nutraukti garo tiekimą 2,5 MW galios popieriaus fabriko „Laval“ firmos turboagregatui, kuris pagamintą elektros energiją tiekė Kauno miestui, o atidirbusį garą dar naudojo popieriaus fabriko technologiniam procesui. Inžinierius J. Linkaitis ėmėsi iniciatyvos padidinti garo tiekimo patikimumą. Jis pasiūlė įrengti garo tiekimo liniją iš Petrašiūnų elektrinės į popieriaus fabriko elektrinę. Pagal jo parengtą projektą buvo

pastatytas 154 m ilgio 125 mm skersmens garotiekis, kuris nuo 1947 m. birželio mėnesio pradėjo tiekti garą popieriaus fabriko elektrinei.

Tolesniu elektrinės atstatymo etapu buvo antrojo turboagregato montavimo darbai. 1948 metais į Petrašiūnų elektrinę iš sovietinės armijos okupuotos Vokietijos buvo atvežtas 12,5 MW galios 1939 metų gamybos AEG firmos turboagregatas. Jis buvo demontuotas iš Brandenburgo miesto elektrinės. Kad šio agregato vokiško standarto generatorių įjungti darbui į sovietinio standarto miesto elektros tinklus, elektrinės vyr. inžinieriui J. Linkaičiui teko įdėti nemažai darbo ir išradingumo. Turboagregatui maitinti 1948 m. liepos mėn. buvo sumontuotas ir pradėjo veikti „Babcock&Wilcox“ firmos 56 t/h našumo garo katilas. Tuomet antrojo turboagregato generatorius pradėjo veikti pilnu 12,5 MW galingumu, kas smarkiai pagerino miesto pramonės ir gyventojų aprūpinimą elektros energija. Tuomet buvo galima atsikvėpti neekonomiškų energetinių traukinių.

Įsibėgėja tolimesni elektrinės atstatymo darbai. 1951 metais elektrinėje sumontuojami du „Linke-Hofmann“ firmos 50 ir 65 t/h našumo garo katilai ir Čekoslovakijos Klemento Gotvaldo gamykloje pagamintas AK-12 tipo 12 MW galios trečiasis elektrinės turbogeneratorius „Tamara“, kuris 1952 metais paleidžiamas veikti pilnu galingumu. Tuomet Petrašiūnų elektrinės galia jau pasiekia 27,7 MW, ir prieškarinę elektrinės galią viršija beveik 70%. 1952 metais Lietuvoje įvykdžius energetikos valdymo reorganizaciją, likviduojamas administracinis Kauno energijos rajonas. Juozas Linkaitis paskiriamas dirbti Petrašiūnų elektrinės vyriausiuoju inžinieriumi ir toliau vadovauja elektrinės atstatymui. Dabar Petrašiūnų elektrinės atstatymo darbai vyksta sistematingai pagal nustatytą darbų grafiką. 1955 metais sumontuojamas Barnaulo (Rusijos) energetinių katilų gamyklos BKZ-79-39 FB tipo 75 t/h našumo garo katilas ir ketvirtasis 12 MW galios „Lange“ gamyklos (Vengrija) AK-12 tipo turboagregatas. 1956–1959 metais sumontuojami dar du analogiški BKZ-79-39 FB tipo 75 t/h našumo garo katilai ir penktasis 12 MW galios taip pat „Lange“ gamyklos turboagregatas.

Sumontavus ir paleidus reguliariam darbui šiuos turboagregatus atsirado galimybė „į užtarnautą poilsį“ išleisti pirmąjį, dar prieškario laikų ir po Petrašiūnų elektrinės sprogdinimo atgaivintą pirmąjį turboagregatą. 1958 metais pradedamas pirmojo elektrinės turboagregato ir jį maitinančio katilo demontavimo darbai. 1959 metais sumontuojamas dar vienas analogiškas Barnaulo miesto (Rusija) katilų gamyklos BZK-79-39 FB tipo katilas. Vietoje pirmojo 3,2 MW galios turboagregato montuojamas naujas Briansko miesto (Rusija) gamyklos vieno cilindro APT-12-1 tipo kondensacinis 12 MW galios turboagregatas, kuris jau galėjo tiekti ir pramoninį garą. Dabar Petrašiūnų elektrinės galia pasiekė 60,5 MW ir ženkliai viršijo prieškarinės elektrinės galią. Petrašiūnų elektrinė buvo pilnai suremontuota ir be elektros energijos tiekimo jau galėjo pradėti reguliarių šiluminės energijos tiekimą artimiausiems Petrašiūnų gyventojams.

Petrašiūnų elektrinės mašinų salė

1949 metų birželio mėnesį Sovietų Sąjungos elektros stočių ministro įsakymu tam, kad Litenergo sistemoje centralizuoti elektros įrangos kapitalinį remontą ir sumažinti jo kainą, Litenergo remonto mechaninė gamykla Kaune nuo 1949 m. birželio 15 d. įtraukiama į visasąjunginio remonto tresto Sojuzenerгореmonto sudėtį ir gavo naują pavadinimą – Kauno remonto mechaninė gamykla. Kadangi tresto dokumentacija buvo vedama rusų kalba, supaprastintas gamyklos pavadinimas (rusų kalba) buvo Kaunas-enerгоремонт. Šis pavadinimas išliko iki Sovietų Sąjungos žlugimo, o nepriklausomoje Lietuvoje tapo Kauno energetikos remontas. Naują statusą įgijusi jau sovietinė įmonė sparčiai augo. Jos brigados atlikdavo Petrašiūnų, Vilniaus ir Klaipėdos elektrinių įrengi-

mų einamuosius ir planinius remontus. Kaip visasajunginė įmonė ji atlikdavo elektrinių remonto darbus Kaliningrado srityje ir kitose, tolimesnėse Rusijos elektrinėse. Nors įmonės darbuotojams tekdavo dirbti už Respublikos ribų, tačiau pagerėjo remontui reikalingos įrangos ir įrankių tiekimas. Svarbi elektrinių darbo problema buvo turbinų, generatorių ir variklių vibracijos, sukeltos dėl nepakankamo rotorų balansavimo. Įmonės vyr. technologo Romano Zinkaus sukonstruoto ir pagaminto vibracijų matavimo prietaiso pagalba buvo sėkmingai balansuojami elektros agregatai. Kauno energetikos remonto specialistai su savo vibracijų matavimo aparatu buvo laikomi vieni iš stipriausiųjų. Įmonės vyr. technologas R. Zinkus buvo siunčiamas į Kaliningrado srities ir net į tolimesnes Rusijos elektrines balansuoti agregatų, kurių vietos remontininkams nepavykdavo sutvarkyti. Po sėkmingo vibracijų pašalinimo vietiniai remontininkai žiūrėdavo į jį kaip į stebukladarį.

1948 metais prie Lietuvos valstybinės energijos rajoninės valdybos buvo įkurta respublikinė Elektros tinklų direkcija, kurios padalinys – Kauno elektros tinklų skyrius – organizavo Kauno miestui ir Kauno energijos rajonui priklausančio elektros energijos tiekimo tinklo eksploataciją. Sukūrus respublikinę Energijos realizavimo įmonę, 1948 metų kovo mėnesį Kaune buvo įsteigtas Energijos realizavimo įmonės skyrius, kuris kontroliavo Kauno regiono elektros energijos tiekimą ir vartotojų atsiskaitymą už suvartojamą elektros energiją. Taip pat pradėta kontroliuoti elektros energijos normavimą pramonės įmonių produkcijai gaminti.

Sėkmingai užbaigus Petrašiūnų elektrinės atstatymo darbus buvo galima pradėti energetinės sistemos kūrimą. Pirmoji elektros energijos tiekimo 110 kV linija 1955 m. sujungė Petrašiūnų elektrinę, Panevėžio miestą ir Rėkyvos elektrinę. 1955–1956 metais ji veikė 35 kV įtampa. Šią liniją iš Petrašiūnų elektrinės buvo tiekiama elektros energija Panevėžiui. 1956 m. lapkričio 11 d. ši linija pradėjo veikti 110 kV įtampa ir lygiagrečiam elektrinių darbui sujungė Petrašiūnų ir Rėkyvos elektrines. Šią datą galima laikyti Lietuvos energetinės sistemos kūrimosi pradžia – savarankiškai veikusios elektrinės buvo pradėtos jungti į bendrą tinklą.

Spartėjanti Lietuvos elektrifikacija pateikė ir naujų problemų. Iki 1959 metų visoms elektros tiekimo linijoms iki 35 kV buvo naudojamos medinės atramos. Tačiau jos dėl nepakankamos medienos hidroizoliacijos tarnaudavo trumpai. Palyginti dažnai jas tekdavo keisti naujomis. Didėjanti elektros tiekimo linijų statyba dar labiau aštrino šią problemą. Buvo nutarta naujai statomoms, ypač 110 kV įtampos linijoms, naudoti gelžbetonines atramas. Šioje srityje pirmavo Čekoslovakijos energetikai. Bendradarbiaujant su Čekoslovakija, Petrašiūnuose ir Vilniuje pradėdamos statyti gelžbetoninių atramų gamyklos. Petrašiūnų gelžbetonio atramų gamykla pirmąją produkciją – atramas 10 kV linijoms tiesti pagamino 1961 metais. Greta gamybos buvo įsisavintas jų panaudojimas

statant naujas elektros tiekimo linijas ir atnaujinant senąsias, pakeičiant buvusias medines atramas naujomis gelžbetoninėmis.

Tarpukario Lietuvos vedančiųjų inžinierių svajonė buvo ant Nemuno upės, galimai ties Kaunu, pastatyti hidroelektrinę. Ši svajonė buvo pradėta įgyvendinti tik po 30 metų ties Pažaisliu pradėjus statyti Kauno hidroelektrinę. 1956 metais prasidėjo pradiniai statybos darbai – statybos vietoje ekskavatorius iškasė pirmą žemės kaušą. Tačiau prieš tai reikėjo dar atlikti nemažai įvairių projektavimo, derinimo ir kitų paruošiamųjų darbų, kurie buvo pradėti dar 1955 metais. Į būsimą statybos vietą reikėjo nutiesti naujus, tvirto pagrindo kelius statybinei medžiagai ir įrangai pristatyti. Statomai hidroelektrinei buvo reikalinga daug kokybiško betono, todėl šalia statybietės reikėjo pastatyti atskirą betono gamyklą. Šioje grandiozinėje statyboje buvo reikalinga daug įvairių specialybių žmonių, todėl Petrašiūnuose reikėjo pastatyti Kauno hidroelektrinės statybininkų gyvenvietę su visa būtina infrastruktūra. Statybos darbams buvo reikalinga įvairi statybinė technika, kuriai reikėjo įkurti galingą atitinkamą autoūkį. Statybų metu atsirasdavo įvairių nenumatytų darbų, kuriuos skubiai reikėjo spręsti. Taip pat reikėjo atvesti elektros energijos maitinimo linijas. Statybos darbai vyko šalia galingo Lietuvos upių tėvo Nemuno, kuris nelabai norėjo pasiduoti ir statytojams pateikdavo įvairius siurprizus.

Kauno hidroelektrinės statybai vadovavo iš Tarybų Sąjungos atsiųstas prityręs analogiškų hidroelektrinių statytojas N. Luchninovas, vyriausias inžinierius S. Levšinas ir darbų vykdytojas P. Kaziūnas. Statybos direkcijos inžinieriais dirbo A. Brazauskas ir S. Bagdonavičius. Sužinoję apie prasidėjusią Kauno hidroelektrinės statybą, į Lietuvą iš Sovietų Sąjungos statomų hidroelektrinių sugrįžo prityrę jų statybų specialistai J. Vėlniškis, P. Janulevičius ir Č. Špokas. Jau statybų metu reikėjo komplektuoti hidroelektrinės būsimuosius eksploatacijos specialistus. Prityrusių vietinių specialistų nebuvo, išskyrus keletą tiesiog dirbusių hidroelektrinėse. Reikėjo paruošti naujus specialistus. Veikiančių Kamos ir Narvos hidroelektrinių administracija sutiko apmokyti ir paruošti darbui hidroelektrinėje iš Kauno atsiųstus būsimuosius specialistus.

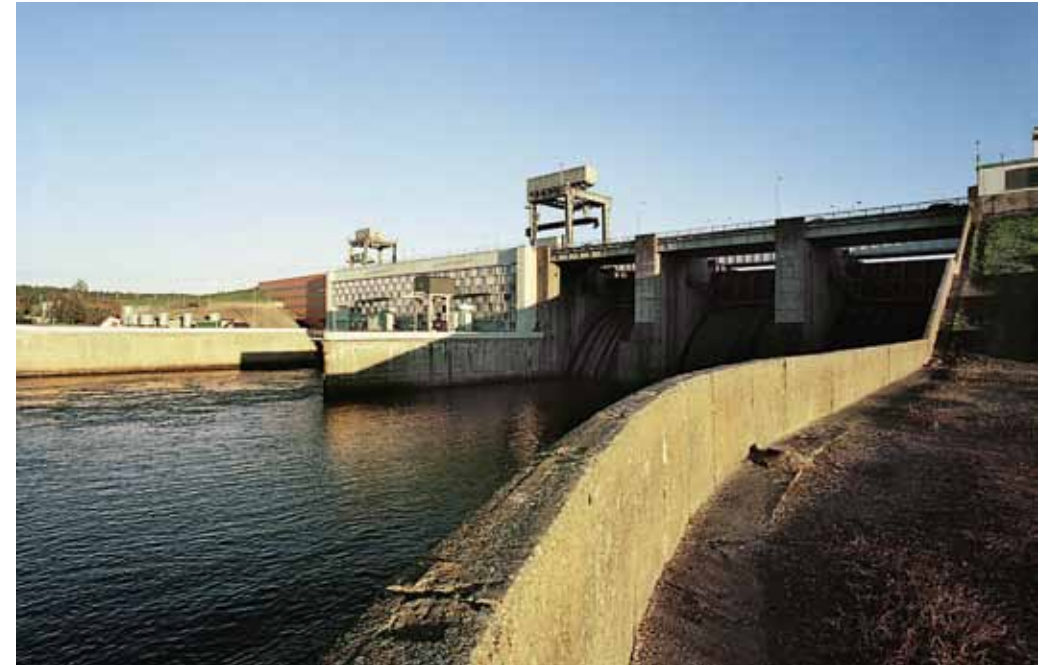
1959 metų liepos 19 dieną buvo užtvėnkta senoji Nemuno vaga. Pradėjo formuotis viršutinis Kauno hidroelektrinės bjefas – naujas galingas vandens telkinys Kauno marios. Hidroelektrinės mašinų salėje pradėdama montuoti hidrogenatorių įrangą. Šalia elektrinės prie Nemuno statoma atvira elektros energijos skirstykla, tiesiamos orinės elektros energijos perdavimo linijos. 1959 metų lapkričio 5 dieną iškilmingai atidaroma pirmos hidroturbino užsklanda ir paleidžiamas pirmasis Kauno hidroelektrinės hidroagregatas. Išsipildė sena Lietuvos energetikos specialistų svajonė – Nemunas pradėjo tiekti pigią elektros energiją. Tarpukaryje garsus hidroelektrinių ir galimų jų statybų vietų tyrinėtojas Jonas Smilgevičius, kaip garbės svečias, buvo pakviestas į hidroelektrinės paleidimo iškilmes. 1960 metų balandžio 18 dieną buvo paleistas paskutinis,

ketvirtasis hidroagregatas. Kauno hidroelektrinė pasiekė savo projekcinę 90 MW galią ir tapo didžiausia Lietuvos elektrine. Kauno miestas, atsistatęs karo sugriautą elektros ūkį ir jį papildęs naujais galingumais, tapo didžiausias Lietuvos bendro 150,5 MW galios elektros energijos tiekėjas. Petrašiūnų 60,5 MW galios šiluminę elektrinę papildė 90 MW galios Kauno hidroelektrinė. Šalia hidroelektrinės pastatytos 110/35 kV atviros elektros energijos skirstyklos tiekiamą elektros energiją buvo sujungta su bendru Lietuvos elektros energijos tiekimo tinklu.

Be savo tiesioginės paskirties hidroelektrinės užtvanka pasitarnavo patikimam automobilių magistralinio autotransporto aplinkkeliui ir neužsukančiam į Kauno geležinkelio stotį magistraliniam geležinkeliui įrengti. Su Kauno hidroelektrinės statyba pasibaigė potvynių pavojus miestui, o Kauno marios tapo mėgstama kauniečių ir Lietuvos gyventojų poilsio vieta, puikiai tinkama įvairioms vandens sporto rūšims. 2010 metais, minint Kauno hidroelektrinės veiklos penkiasdešimtmetį, ant hidroelektrinės pastato fasado buvo atidengti Lietuvos žymių energetikų, daug prisidėjusių prie hidroelektrinės statybos, Antano Gruodžio ir Jono Velaniškio bareljefai. 2014 metais Kauno hidroelektrinei buvo suteiktas Kauno Algirdo Brazausko hidroelektrinės vardas, o elektrinės pastate atidengta Lietuvos prezidento Algirdo Brazausko atminimo lenta.

Užtvėntas Nemunas

Kauno hidroelektrinė (Igno Burneikos nuotrauka)

Kauno hidroelektrinės statybai tiesioginės įtakos turėjo pokyčiai, įvykę Sovietų Sąjungos centriname valdymo aparate. Į valdžią atėjo naujas komunistų partijos generalinis sekretorius, didelės energijos reformatorius Nikita Chruščiovas. Pagal jo naujai siūlomą reformą ir suformuotą veiklos strategiją buvo įkurtos Liaudies ūkio tarybos (LŪT), suteikiančios daugiau teisių sąjunginių respublikų vietinės valdžios struktūroms. Šakinė ūkio valdymo sistema buvo pakeista teritorine, ministerijos buvo panaikintos, vietoj jų sudarytos ekonominių teritorinių rajonų ir sąjunginių respublikų Liaudies ūkio tarybos. N. Chruščiovui tai buvo viena iš daugelio jo laikais įgyvendinamų naujovių, o Lietuvai čia buvo gera proga parodyti, ką gali jos žmonės, gavę daugiau teisių. Lietuvai buvo palankios N. Chruščiovo vykdomos Liaudies ūkio tarybos reformos, kadangi ji sudarė vieną regioną, kuriame nebuvo pramonės gigantų, todėl, mažiau kišantis centrui, susidarė geresnės galimybės pagyventi respublikos ūkinę veiklą.

„LŪT reforma buvo rimta ir sudėtinga. Jos sėkmę Lietuvoje, visų pirma, lėmė tai, kad ją vykdė žmonės – vadovai, specialistai – gerai žinojo, ką jie nori pasiekti, turėjo labai aiškią ir gerai apgalvotą strategiją. Savotiškas paradoksas, kad ta strategija taip ir liko neužfiksuota kokiame nors vietiniame dokumente, ji nebuvo palaiminta jokios aukštos

instancijos. Tai liudija daugelio CK plenumų, suvažiavimų stenogramos, pačios LŪT dokumentai, amžininkų pasakojimai. O svarbiausia – apie tai kalba LŪT ir visos respublikos darbo rezultatai – sukurtos naujos pramonės šakos, pastatyti miestai, pagerinti ekonominiai rodikliai. Dar verta pridurti, kad strateginės veiklos kryptys buvo nubrėžtos pirmaisiais LŪT darbo mėnesiais, jos išliko nekintančios per visą šios struktūros gyvavimo laikotarpį, o iš dalies jų buvo laikomasi Lietuvoje panaikinus LŪT. Kokios gi tos kryptys?

Pirmoji – paspartinti pramonės plėtrą, siekiant sumažinti Lietuvos atsilikimą šioje srityje nuo kaimyninių respublikų, pakelti gyvenimo lygį. Antroji – pagerinti pramonės struktūrą, plėtojant, visų pirma, sudėtingos, daug kvalifikuoto darbo, bet mažai atvežtinių žaliavų reikalaujančios produkcijos gamybą. Trečioji – naujai kuriamas pramonės įmonės išdėstyti tolygiai po visą respubliką, kad geriau būtų panaudoti vietiniai darbo ištekliai, aprūpinta darbo vietomis tūkstančiai darbo neturinčių žmonių. Ketvirtoji – sparčiai steigti ir ugdyti mokslo ir projektavimo organizacijas (konstruktorių ir technologų), kad būtų kam kurti sudėtingą brangią produkciją, rengti technologinius procesus tai produkcijai gaminti, suteikti pagalbą naujoms įmonėms, ypač atsirandančioms periferijoje. Penktoji – tobulinti gamybos organizavimą, planuojant specializaciją ir kooperaciją LŪT viduje. Šeštoji – ugdyti vietinius lietuviškus vadovujančių darbuotojų ir inžinierių kadrus.“ [3].

1957 metų balandžio mėnesį, kada jau buvo įkurta Lietuvos liaudies ūkio taryba, įvyko Lietuvos energetikų konferencija, kurioje aktyviai dalyvavo mokslo darbuotojai ir gamybininkai. Konferencijoje buvo išnagrinėta Lietuvos elektrifikavimo ir energetikos ūkio padėtis bei prieita prie vieningo sprendimo: sėkmingam respublikos elektrifikavimui reikia energetikos ūkį sukoncentruoti į vienas rankas. Prie Liaudies ūkio tarybos Lietuvos Ministrų Tarybos sprendimu buvo įkurta Lietuvos energetikos ūkio valdyba. Jos vadovais tapo jauni, bet jau patyrę energetikai. Pasiliuosavus R. Jegorovui, valdybos viršininku tapo Justinas Nekrašas, vyriausiuoju inžinieriumi – Algirdas Stumbras, kartu dirbo ir patyręs vyresnės kartos energetikas Antanas Gruodis. Jiems vadovaujant Lietuvos energetikos reikalai pajudėjo septynmyliais žingsniais. Didelę įtaką turėjo naujai įkurtas Ministrų Tarybai priklausantis Valstybinis mokslo ir technikos komitetas, kurio pirmininku buvo paskirtas Lietuvos mokslų akademijos Energetikos instituto direktorius, akademikas Algirdas Žukauskas, o Energetikos skyriaus viršininku – Juozas Linkaitis. Vienas pirmųjų energetikos skyriaus darbų buvo skubiai įvertinti, ar teisingai Lietuvoje numatomos naujų objektų statybos vietos, jų parametrai bei jų statytojai. Akademiko A. Žukausko iniciatyva pagrindinių Lietuvos energetikos klausimų sprendimų paruošimui Mokslo ir technikos komitete buvo įkurta visuomeniniais pagrindais veikianti nuolatinė Energetikos ugdymo komisija, kurios pirmininku buvo paskirtas Juozas Linkaitis. Komisija buvo įsteigta 1958 m. lapkričio 11 d. Ją sudarė 22 garsūs Lietuvos mokslininkai: akademikas prof. Algirdas Žukauskas, Liaudies ūkio tarybos pirmininkas K. Kairys,

LŪT Energetikos ūkio valdybos viršininkas J. Nekrašas, doc. L. Kaulakis, A. Didžiulis, J. Linkaitis, A. Gruodis, Š. Grodzenskis, J. Heleris, A. Stumbras ir kiti. Ilgą laiką šiai komisijai vadovavo akademikas prof. Algirdas Žukauskas, jo pavaduotoju buvo doc. Leonas Kaulakis, komisijos sekretoriumi – Juozas Linkaitis. Komisija ruošdavo kvalifikuotus pasiūlymus vyriausybei. Ši komisija buvo įpareigota numatyti pagrindines Lietuvos energetikos plėtojimo ir valdymo kryptis, svarstyti Lietuvos energetikos plėtros ir valdymo perspektyvinių planų bei prognozių metmenis, teikti pasiūlymus dėl naujų svarbių energetinių objektų statybos ir energetinių sistemų tolesnio vystymo tikslingumo, teikti pasiūlymus dėl energetikos mokslinių tyrimo darbų tematikos, jų vykdymo bei finansavimo ir dėl energetikos specialistų rengimo. Lietuvoje veikiančių energetikos įmonių vadovaujančius postus perėmus Lietuvoje išugdytiems specialistams, žymiai pagerėjo energetinių įmonių valdymas ir darbas, sustiprėjo Lietuvos energetinis ūkis. Buvo sukurtos pajėgios projektuotojų, statybininkų ir remontininkų organizacijos.

Energetikos ūkio valdybos žinion buvo perduotas visas Lietuvos energetinio ūkio valdymas. Visos Lietuvos rajoninės elektrinės – Vilniaus, Petrašiūnų, Klaipėdos ir Rėkyvos nuo 1957 metų tapo tiesiogiai pavaldžios LŪT Energetikos ūkio valdybai. Kitoms smulkioms elektrinėms, elektros tinklų pastotėms ir elektros energijos tiekimo linijoms eksploatuoti įkuriamos penkios elektros tinklų valdymo įmonės, kurios apėmė visą respublikos teritoriją – Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio. Nuo 1957 metų Kauno elektros tinklų įmonės direktoriumi buvo paskirtas Jonas Randakevičius, vyriausiuoju inžinieriumi – Eugenijus Sipavičius. 1958 m. spalio mėn. Liaudies ūkio tarybos potvarkiu elektros tinklų ir elektrinių rajonai tapo Elektros tinklų įmonėmis.

Taip pat buvo nutarta reorganizuoti ir centralizuoti energetikos statybos bei elektrifikavimo darbų valdymą. 1957–1958 metais apjungus įvairiame pavaldume buvusias energetikos statybos valdymo įstaigas, buvo įkurtas vieningas Energetikos statybos trestas, kuriam vadovauti buvo paskirtas Šolomas Grodzenskis, 1945 m. įkurtos Statybos montavimo valdybos prie Lietuvos energijos vadovas, gerai užsirekomendavęs atstatant karo sugriautas Petrašiūnų ir Klaipėdos elektrines. Vyriausiuoju tresto inžinieriumi paskiriamas Antanas Žala. 1958 metais Petrašiūnų SMV priskiriama Energetikos statybos trestui.

Toliau vystant Lietuvos elektrifikaciją augo elektros energijos poreikis. Esamų elektrinių galios jau pradėjo neužtekti. Reikėjo sukurti naują, galingą elektros energijos šaltinį. Buvo priimtas Lietuvos Ministrų tarybos nutarimas pusiaukelėje tarp Kauno ir Vilniaus, Perkūnkiemio kaime, statyti Lietuvos valstybinę rajoninę elektrinę (VRE). 1959 metais žengiami pirmieji konkretūs žingsniai, pradedant statyti 1200 MW galios Lietuvos VRE – buvo iškastas pirmasis kubinis metras žemės. Tai buvo naujos, blokinės konstrukcijos elektrinė, kurios statyba prasidėjo plyname lauke. Pirmasis šios elektri-

nės 150 MW galios energetinis blokas buvo įjungtas 1962 metų gruodžio 30 d. Šalia elektrinės statybos augo moderni elektrinės darbuotojų gyvenvietė – naujas šiuolaikinis Lietuvos miestas Elektrėnai.

Tais pačiais 1962 metais Energetikos ūkio valdyba atsiskyrė nuo Liaudies ūkio tarybos ir buvo reorganizuota į Vyriausiąją energetikos ir elektrifikavimo valdybą prie Lietuvos Ministrų Tarybos. Respublikos energetikos centralizuotas valdymas ir jos struktūra nepakito.

NAUDOTA LITERATŪRA

1. Lietuvos energetika II. Vilnius: Mokslo, 1992.
2. Lietuvos energetika VI. Vilnius: Trys žvaigždutės, 2016.
3. Jonas Rudokas. Istorija, kuria galime didžiuotis. Vilnius: Gairės, 2002.
4. Juozas Linkaitis: gyvenimas, paskirtas Lietuvos energetikai. Vilnius: Trys žvaigždutės, 2010.
5. Stasys Bilys. Lietuvos elektrifikavimas. Vilnius: Trys žvaigždutės, 2018.
6. Algirdas Stumbras. Prisiminimai. Vilnius: Margi raštai, 2007.
7. Šešiasdešimt metų Kauno energetikos remontui. Vilnius: UAB Gilija, 2005.

Vytautas PETRULIS

KLAIPĖDOS ELEKTRINĖ POKARYJE

Truputis istorijos. Po 1923 m. sukilimo, kai Memelis buvo prijungtas prie Lietuvos, jis tapo Klaipėda, miesto vystymasis labai paspartėjo. Pramonė ir buitinis pageidavo gauti žymiai daugiau ir kokybiškos elektros energijos. Senoji, nuolatinės srovės elektrinė tam visai netiko. Ekonomistai ir projektuotojai pasiūlė statyti naują, modernišką elektrinę, numatant galimybes ją etapais plėsti įvertinus energijos poreikius ateityje. Miesto taryba, įvertinus pramonės įmonių pageidavimus bei miesto gyventojų augimo perspektyvas, tam pritarė.

Klaipėdos miesto burmistras dr. Grabow užtikrino klaipėdiečius, kad pasirinktas kelias yra teisingiausias, pavyzdinė elektrinė bus pastatyta trumpiausiu sutartu laiku ir patenkins visus augančio miesto poreikius. Sklypas naujos elektrinės statybai buvo parinktas labai apdairiai medienos krovo biržos vietoje. Jo plotas tenkino visus tokio objekto reikalavimus: kuro, t. y. akmens anglies pristatymą Dangės upe baržomis ir geležinkeliu, gėlą aušinimo vandenį iš upės, pakankamą plotą kurui sandėliuoti, o taip pat tolesniam objekto išplėtimui. Rūpestį kėlė labai šlapias aikštelės gruntas, kuris iki tvirto pagrindo siekė net 12–14 metrų. Projekte buvo numatyta visus pastatus ir įrengimus statyti ant polių, kurie turėjo remtis į kietą gruntą. Tam reikėjo sukalti 20000 ilginių metrų medinių polių ir ant jų išlieti ištisinę 30 cm storio gelžbetoninę plokštę. Įvertinant tai, kad poliai buvo kalami keturiomis garinėmis poliakalėmis, o gelžbetoninės plokštės montavimui reikėjo užtikrinti gruntinio vandens pažeminimą, darbo sąlygos buvo ypač sunkios. Statyboje dirbo apie 400 darbininkų ir specialistų.

Kadangi statybų eiga yra detalai aprašyta mano kolegos Vytauto Puodžiūno 2004 m. paruoštoje ir Klaipėdos VRE 75 m. jubiliejui skirtoje knygoje, todėl paminėsiu tik keletą svarbių faktų: „*Statyba prasidėjo 1927 m. birželio 7 dieną. Buvo pastatyta katilinė, turbinų salė, cirkuliacinio vandens siurblynė, uždara elektros skirstykla, 89 m aukščio kaminas, buitinės patalpos, valdymo pultas, sandėlis ir kontora. Pirmąją elektrinės eilę sudarė: 3 ardyninio tipo garo katilai bendro 24 t/val. garo, kurio slėgis 25 atm. ir 400 laipsn. C, 2 kondensacinio tipo turbogeneratoriai 1500 kW ir 3000 kW su visais pagalbiniais įrengimais, generatorių įtampa 3×6000 V, aukštos įtampos skirstykla, 0,4 kV savų reikalų skirstykla, kuro iškrovimo, sandėliavimo, padavimo į katilų bunkerius įrenginiai. Be to dideli darbai buvo numatyti pilnai pakeičiant miesto elektros tinklus, klojant 16 km požeminių kabelių, įrengiant 12 transformatorių pastočių. Energijos vartotojai jiems priklausančius turėjo pakeisti patys iki bus paleista naujoji elektrinė. O jos statybos tempai tiesiog stebino. Darbai buvo organizuojami puikiai. Todėl praėjus vieniems metams ir 10 dienų nuo statybos pradžios, t. y. 1929 m. birželio 17 d. buvo paleistas darbo režimui 1-sis turboagregatas ir prijungti Klaipėdos miesto vartotojai. Tai buvo nepaprastai svarbus įvykis miestui, sudarantis visas galimybes jam vystytis be jokių energetinių apribojimų. Elektrinės ir miesto elektros tinklų statyba kainavo 8,5 mln. litų. Įvertinant tai, kad darbai vyko labai sparčiai, neįvyko nei vienas nelaimingas atsitikimas, streikas, nei koks kitas nemalonus atsitikimas, galėjęs sutrukdyti sėkmingam darbui.*“

Net ir vertinant tą situaciją praėjus beveik 90 metų, nepaprastai ištobulėjus statybų mechanizmams, darbų technologijai, vargu ar galima būtų atlikti tuos darbus greičiau ir geriau. Sėkmingas elektrinės darbas buvo vienu iš pagrindinių faktorių sparčiam Klaipėdos miesto ir vienintelio Lietuvos uosto vystymuisi. Be tradicinių medžio apdirbimo, celiuliozės, faneros, trąšų gamybos įmonių spartaus augimo, kūrėsi tekstilės, metalo apdirbimo, muilo, šokolado ir saldainių fabrikai, naujas žiemos uostas. Miesto gamybos apimtys 1930–1935 m. laikotarpiu augo dvigubai greičiau negu visoje Lietuvoje. Tai sąlygojo ir elektros energijos poreikių augimą. Nuo 1929 m., kai buvo paleista naujoji elektrinė, lyginant su 1934 m. elektros energijos gamyba išaugo nuo 2,81 mln. kWh iki 10,1 mln. kWh, t. y. padidėjo daugiau negu 3 kartus. Toks poreikių didėjimas skatino elektrinės vadovybę ją toliau plėsti. Gerai, kad išvalgūs projektuotojai tai numatė, o statant pirmą eilę buvo atlikti beveik visi tam reikalingi darbai. Todėl 1934–1935 m. buvo sumontuotas 4-as garo katilas 9 t/val. našumo ir 3-ias turbogeneratorius 5000 kW galios su visais pagalbiniais įrengimais. Katilas Nr. 4 pradėjo veikti 1935 m. vasario 9 d., o turbogeneratorius Nr. 3 – 1935 m. vasario 14 d. Tai užtikrino, kad maksimali elektrinės galia išaugo nuo 4500 kW iki 9500 kW, t. y. daugiau negu dvigubai. Kartu buvo plečiamas ir miesto elektros tinklas. Aukštos įtampos kabelių ilgis mieste išaugo iki 29 km, jis aprūpino elektros energija 17 bendro naudojimo pastočių su 28 transformatoriais bendros

5800 kVA galios. 9 pramonės įmonės turėjo jiems priklaususias pastotes 2600 kVA galios. Žemos įtampos srovė buvo tiekiamą oro linijomis 7835 vartotojams. Taip pat atsirado galimybė plėsti energijos tiekimą ir už miesto ribų: buvo nutiestos 15 kV oro linijos į Palangą, Priekulę, Šilutę. Sparčiai augo energijos poreikis, todėl ir elektros gamyba kasmet augdavo apie 12 proc. O tai skatino tolesnį elektrinės pajėgumo didinimą. Iš esmės buvo laikomasi pirmo projektavimo nuostatų, įvertinant 9 metų eksploatacijos patirtį. 1938 m. buvo nutarta pradėti antrąją elektrinės išplėtimo etapą – pastatant 5-ą 20 t/val. našumo garo katilą, 4-ą 10000 kW galios turbogeneratorių su visais pagalbiniais įrengimais, antrą 90 m aukščio kaminą. Projekte buvo numatyta įrengti pamatus sekančiam, 6-am garo katilui ir rezervuoti vietą 5-o turbogeneratoriaus statybai. Įrengimų ir pastatų pamatai bus statomi ant medinių polių. Paskaičiuota šio išplėtimo vertė buvo 3,5 mln. litų, iš jų 2 mln. kainuos užsieny užsakomi įrengimai ir medžiagos.

Bet politinė situacija Klaipėdoje buvo daug sudėtingesnė, nei ekonominis vystymasis. Vietinių gyventojų vokiečių ir Lietuvos valdžios paskirtos krašto administracijos nesutarimai vis aštrėjo. Ypač jie sustiprėjo, kai 1933 m. Adolfas Hitleris buvo paskirtas Vokietijos kancleriu. Klaipėdos krašte prasidėjo aktyvus pronacistinis judėjimas. Lietuva bandė jį pažaboti; 1934–1935 m. Kaune vyko garsi Klaipėdos nacistų Neumanno-Sasso byla, kurioje jie buvo nuteisti griežtomis bausmėmis. Bet Vokietijos spaudimo prezidentas A. Smetona pabūgo ir daugumą jų amnestavo. 1938 m. lapkričio 1 d. A. Smetona atšaukė ankščiau įvestą karo padėtį Klaipėdos krašte. Bet tai nenuramino A. Hitlerio, ir 1939 m. kovo 20 d. Lietuvos užsienio reikalų ministras Juozas Urbšys gavo Vokietijos užsienio reikalų ministro Joachimo fon Ribentropo ultimatumą, reikalaujantį grąžinti Vokietijai Klaipėdos kraštą. Kadangi Lietuvos Europos valstybės nepalaikė, Lietuva buvo priversta ultimatumą priimti. 1939 m. kovo 22 d. vakarą Berlyne J. Urbšys, J. fon Ribentropas ir Lietuvos ambasadorius Vokietijoje Kazys Škirpa pasirašė sutartį dėl Klaipėdos krašto perleidimo Vokietijai. Jau kitą dieną daug karinių laivų atplukdė į Klaipėdą daugybę Vermachto karių, esesininkų ir kitų Vokietijos saugumiečių, kad paruoštų miestą fuurerio vizitui. A. Hitleris, dar nepasirašius sutarties su Lietuva, jau išvyko į Klaipėdą traukiniu iki Pillau, o iš ten Vokietijos laivyno flagmanu „Deutschland“ į Klaipėdos uosto reidą. Iš ten – mininiu kateriu į uostą, kur jo laukė Himleris, Kochas, vietinių nacionalistų vadas E. Neumannas. Teatro aikštė buvo pilnutėlė jį palaikančių ir dėkojančių už sugrąžinimą „į tėvynę“. Jo kalba iš teatro balkono buvo sutikta su griausmingomis ovacijomis. Lietuviams, o ypač žydams, tai buvo didžiulė nelaimė, vertusi juos kuo greičiau palikti miestą, nes buvo duotas terminas iki 1939 m. gegužės 1 d.

Vokiečių okupacija ir II pasaulinis karas Lietuvai buvo labai skaudus smūgis. Ji neteko 13 proc. pramonės įmonių, 27 proc. metinės produkcijos. Daug pramonės šakų buvo sutelkta Klaipėdos krašte, todėl Lietuva neteko celiuliozės, trąšų, kokso, dujų gamybos

100 proc., faneros gamybos – 99 proc., medvilninių audinių ir verpalų – 92 proc. Per 15 metų, kai Klaipėda buvo Lietuvos pavaldume, valstybės išdas investavo virš 180 mln. litų. Lietuva neteko vienintelio uosto, per kurį 1938 m. eksportas sudarė 76 proc., o importas – 65 proc. visos valstybės apimčių. Nors Vokietija žadėjo leisti Lietuvai naudotis uostu kaip laisva ekonomine zona, bet greit prasidėjęs karas anuliuojo visus pažadus.

Nors tikslų duomenų liko mažai, akivaizdu, kad tokiam svarbiam objektui, kaip elektrinė, dėmesio iš naujos valdžios netrūko. Nors statybos tempai, lyginant su pirmuoju etapu gerokai sulėtėjo ir karas išsiplėtė visoje Europoje, 4-is turbogeneratorius buvo pradėtas eksploatuoti 1942 m. spalio 15 d., o 5-as garo katilas – 1942 m. gruodžio 15 d. Elektrinės galia padvigubėjo ir pasiekė 19500 kW. Elektros energijos poreikiai mieste gerokai išaugo, nes pramonė buvo reorganizuota tenkinti kariuomenės poreikius, be to, daug energijos reikalavo kariniams tikslams pritaikytas uostas ir ten besibazuojantis didžiulis povandeninių laivų junginys. Dar viena energijos poreikio augimo priežastimi tapo Prūsijoje didėjantis elektros energijos galios deficitas. Nuo Šilutės buvo pastatyta ETL į Tilžę, ir dalis Klaipėdoje pagamintos elektros buvo tiekiama Karaliaučiaus zonai. Likusi dokumentacija rodo, kad karo metu padažnėjo avarinių vartotojų atjungimų, ypač dėl jų pačių kaltės. Kadangi Mėmelis karo metu buvo laikomas saugiausia ir ramiausia Vokietijos Reicho vieta, priešai jo nebombarduodavo iki 1944 m. rudens, elektrinės personalas dirbo normaliai, dargi kūrė planus tiekti garą miesto įmonėms, rekonstruojant elektrinę, AEG firmos siūlymu keičiant turbinas tinkamomis garui tiekti. Ir tai buvo žadama vartotojams iki 1944 m., kai frontas vis artėjo. Sunku suprasti tokias jų nuotaikas. Bet daugiausia bėdų kėlė galingiausio 4-o turbogeneratoriaus defektas, kai jis imdavo avariniai vibruoti pasiekus 8500 KW galią, ir jį reikėdavo nukrauti ar net stabdyti. Vėliau vibracija prasidėdavo net neapkvirus generatoriaus ar net nepasiekus 3000 aps./min. Bandymai pašalinti defektą buvo nesėkmingi, nors tuo užsiėmė turbinos gamintojos AEG specialistai. Jie pasiūlė turbinos rotorį atgabenti į AEG gamyklą Berlyne kartu su guoliais. 1944-09-18 rotorius ir guoliai buvo geležinkelio vagonu išvežti į Berlyną. Ten jis ir liko iki karo pabaigos.

Tuo metu didžioji Lietuvos dalis jau buvo užimta Raudonosios armijos. Vokiečių rankose praktiškai liko tik Klaipėdos kraštas. Frontas vis artėjo prie miesto ir visai priartėjo prie Klaipėdos 1944 m. spalio 9 d. Kitą dieną TSRS ginkluotosios pajėgos išėjo prie Baltijos jūros ir baigė apsupti miestą iš sausumos. Bet bandymai įsiveržti į miestą buvo nesėkmingi. Prasidėjo aršūs mūšiai miesto prieigose su gerai įsitvirtinusia vokiečių grupuote, kurie truko dvi savaites (1944-10-10–23). Tuo metu miestas buvo stipriai apšaudomas artilerijos ir bombarduojamas. Tai didžiausius nuostolius miestui padaręs laikotarpis; daug pastatų buvo sugriauta, šėlo gaisrai. Bet jo užimti TSRS pajėgoms nepavyko, puolimas buvo sustabdytas, o miestas apsuptas. Matyt,

strateginiais tikslais, kad sutelkti didesnes pajėgas mūšiams Prūsijoje ir paspartinti Kenigsbergo užėmimą, Klaipėdos šturmas buvo atidėtas beveik 3 mėnesiams, t. y. nuo 1944-10-23 iki 1945-01-13 d. Vokiečiai, suprasdami, kad Klaipėdos jie neapgins, jau 1944 m. vasarą pradėjo pramonės įmonių įrengimų išmontavimą ir išvežimą į Vokietiją. Evakuacijai vadovavo povandeninių laivų flotilės vadas F. Mertensas. Kadangi elektros energija buvo ypač reikalinga miestui žiemos laikotarpiu, o rudenį ji dar tiekė elektrą ir Rytų Prūsijai, jos darbingumą buvo stengiamasi palaikyti kaip galima ilgiau. Matyt gavus vadovybės nurodymą, dalis elektrinės įrengimų imta demontuoti. Kadangi 4-o turbogeneratoriaus turbinos rotorius dėl vibracijos defekto buvo išvežtas AEG firmon remontui, turbinos korpusas, generatoriaus statorius ir rotorius, sužadintojas, agregato siurbliai ir pagalbiniai įrengimai buvo demontuoti dar elektrinei dirbant, kruopščiai įpakuoti kartu su tvirtinimo detalėmis, varžtais ir atžymėti kad tai EW „MEMEL“, užrašant ant įpakavimo ir inventorizacinį numerį. Kad demontuoti maitinimo siurblius su turbinėlėmis, elektros variklius, didžiąsias sklendes jau buvo sustabdyta elektrinė ir demontuoti kitų 3-jų turbinų pagalbiniai įrengimai, guoliai, daug elektros variklių, buvę elektrinėje ir miesto pastotėse geresni transformatoriai, įvairūs įrankiai. Buvo gadinami ir daužomi matavimo prietaisai bei kiti įrengimai. Galų gale buvo susprogdinti abu kaminai tam, kad jie griūdami sugadintų ir pastatą. Netoli Dangės upės stovėjęs kaminas griuvo ant anglių ir pastato nepažeidė. Antras kaminas griūdamas gerokai apgadino katilinės pastato šiaurinę dalį. Kadangi 1945 m. sausis buvo ypač šaltas (iki 30 laipsnių šalčio), susprogdino su vandeniu likusius katilų ir kitus vamzdžius. Beveik 3-jų mėnesių kariaujančių šalių atokvėpis buvo labai pražūtingas ne tik energetikai, bet ir visam miestui. Tokių nuostolių, kokius patyrė Klaipėda, karas nepadarė nei vienam Lietuvos miestui. Didžioji dalis miesto gyventojų buvo priverstinai evakuoti. Iš 150000 gyventojų, gyvenusių mieste 1939 m., 1944 m. rudenį beliko tik apie 10000. Atokvėpio metu buvo evakuoti beveik visi likusieji. Miestą griovė abi pusės: puolantieji artilerijos ir bombonešių atakomis, o besiginantieji demontuodami ir sprogdindami įmones, bažnyčias, kultūros objektus, įrengdami daugybę uždelsto veikimo minų, kad užėmę miestą raudonieji turėtų kuo daugiau problemų jį atgaivinant.

Lemiamas Klaipėdos šturmas prasidėjo 1945 m. sausio 27 d. 2 val. nakties. Puolimas buvo gerai paruoštas, jame dalyvavo 25000 karių, 614 stambių artilerijos pabūklų, ir jis prasidėjo gavus žvalgybos duomenis, kad vokiečiai daugumą pajėgų atsitraukė net 8 keltais permesdami į Smiltinę, nors šalčiai tomis dienomis siekė 30 laipsnių. Paskutiniai Vermachto ariergardo kariai paliko degantį ir sprogdinantį miestą 1945 m. sausio 28 d. apie 4 val. nakties. Bet jie, įsitvirtinę Smiltinėje, stambios artilerijos ugnimi apšaudė uosto rajoną, trukdydami raudonarmiečiams pilnai užimti miestą. 16-osios Lietuviškos divizijos, kuri taip pat kovėsi užimant miestą, vadas generolas majoras

Sugriautos Klaipėdos vaizdas 1945 m. pavasarį

A. Urbšas pranešė, kad 6 val. nakties miestas buvo pilnai išvalytas nuo priešų. 1945 m. sausio 28 d. prasidėjo naujas Klaipėdos istorijos etapas. Mieste buvo rasti šeši civiliai gyventojai, miestas degė dar kelias paras, sproginėjo minos, daugelio namų griuvėsiai kėlė pavojų žmonių gyvybei, todėl civiliai nebuvo įleidžiami, net kareivių dauguma buvo išvesti iš miesto, o jame darbavosi išminuotojai. Miesto būklė buvo apgailėtina. Buvo visiškai sugriauta ir sudeginta 37 proc. viso gyvenamojo fondo, 50 proc. kultūrinių ir buitinių pastatų, 60 proc. pramonės įmonių. Apie to laikotarpio situaciją 2018 m. sausį atstatomoje Klaipėdos pilyje atidaryta istorinė dokumentinė ekspozicija „39/45“, skirta pateikti II pasaulinio karo įtaką Memeliui-Klaipėdai autentiškais dokumentais ir eksponatais.

ELEKTROENERGETIKOS KĖLIMASIS IŠ GRIUVĖSIŲ

Galutinai išvalius Klaipėdą ir dalį Neringos nuo fašistų, dar visą mėnesį tai buvo miręs miestas. Kadangi daug pastatų buvo užminuoti, jame darbavosi specialios paskirties kariniai daliniai tikrindami pastatą po pastato. Tai vienur, tai kitur girdėjosi sprogimai, nes būdavo naikinami sprogmenys, kurių nebuvo galima saugiai neutralizuoti. Buvo organizuoti laikini partijos ir vykdomasis komitetai, karinė komen-dantūra. Civiliai asmenys į miestą buvo visai neįleidžiami, o nuo 1945 m. kovo mėn. tik su specialiais leidimais ir siunčiami respublikos valdžios organų. Elektros mieste nebuvo, neveikė ryšiai, vandentiekis, dujų tinklai, kurie iki vokiečiams pasitraukiant buvo gerai išvystyti.

Ievos Simonaitytės žodžiais tariant, mieste buvo „griuvėsių labirintai“. Išnyko miesto centras, neliko nei vienos bažnyčios, vandentiekio bokšto, pražuvo vienas iš garsiausių miesto pastatų – Dramblio sandėlis, žavėjęs savo architektūra. Daugumos namų, kurie liko nesugriauti, čerpių stogai subyrėjo nuo bombardavimo metu sukeltų oro bangų, sveikų langų stiklų praktiškai neliko. Kad miestas po truputį atgytų, labai trūko visko,

Klaipėdos miesto griuvėsių valymas (privalomos talkos po darbo), 1945 m.

o ypač elektros energijos. Kai tapo saugiau tvarkytis mieste, Vyr. Energetikos valdybos viršininkas I. Basajev 1945 m. vasario 25 d. įsakymu Nr. 24 komandiravo į Klaipėdą 7 žmonių grupę:

1. Inžinierių elektriką Bliūdžių Vincą, Juozo,
2. Inžinierių elektriką Gilių Joną, Petro,
3. Inžinierių statybininką Grodzenskį Šolomą, Šimelio,
4. Inžinierių statybininką Narbutą Petrą, Juozo,
5. Prekių žinovą Puklevičių Vladą, Motiejaus,
6. Inžinierių mechaniką Nemunį Viktorą, Juozo,
7. Vyr. šoferį Nekrašą Balį, Miko.

Važiavo ir pats Valdybos viršininkas I. Basajev. Komandiruotės trukmė buvo 10 dienų, t. y. iki 1945 m. kovo 8 d. Matyt, buvo planuota, kad tai bus žvalgybinė grupė išsiaiškinti situacijai ir planuoti atstatymo darbų pradžią. Vakarop grupė atvyko prie Kretingos ir apsistojo P. Narbuto tėviškėje nakvynei. Ten I. Basajev parašė įsakymą paskirstydamas grupės narius pareigomis. Dar net nematę elektrinės stovio, jos direktoriumi buvo paskirtas Š. Grodzenskis, vyriausiu inžinieriumi – V. Bliūdžius, vyriausiu mechaniku –

Viktoras Nemunis ir Vincas Bliūdžius, 1946 m.

V. Nemunis, statybos viršininku – P. Narbutas, ūkio viršininku – V. Puklevičius. Matyt, kelionėje į Klaipėdą valdybos viršininkas, geriau susipažinęs su specialistais, suprato, kad valdybos vyriausio inžinieriaus A. Gruodžio labai atsakingai parinkti žmonės yra pajėgūs sėkmingai spręsti sudėtingas Klaipėdos energetikos prikėlimo iš griuvėsių problemas. Todėl vietoje 10 dienų komandiruotės jie visi, išskyrus J. Gilių, kuris buvo ką tik vedęs ir nenorėjo ilgiau likti Klaipėdoje, buvo paskirti nuolatiniam darbui Klaipėdos elektrinėje. Bet įvertinant tai, kad ir kitų Lietuvos miestų energetika karo

metu gerokai nukentėjo, specialistai buvo dažnai perkeliama į kitus objektus, kadru kaita buvo gan didelė. Ir tik vienas specialistas – V. Bliūdžius – iš pirmojo septyneto įsitvirtino naujai susiformavusiame uostamiesčio energetikų kolektyve ir dirbo jame net 15 metų ir 2 mėn. iki persikeldamas į Kauną. Jo indėlis į miesto energetinio ūkio atkūrimą, o vėliau ir modernizavimą yra nepaprastai didelis. Būdamas ramaus būdo, didžiulės erudicijos žmogus turėjo gerą autoritetą kolektyve ir buvo labai vertinamas visų įmonės vadovų, kurie keitėsi gana dažnai. Išėjęs į užtarnautą poilsį 1990 m., t. y. sulaukęs 80 metų, pasistengė aprašyti savo gyvenimo kelią, ypatingą dėmesį skirdamas Klaipėdos laikotarpiui. Šviesios atminties Vincas Bliūdžius mirė 2004 m. birželio 18 d., sulaukęs 94 metų. Palaidotas Petrašiūnų kapinėse Kaune. V. Bliūdžiaus prisiminimai dukros Nijolės Viktorijos Tilindienės buvo perduoti Lietuvos energetikų senjorų klubo prezidentui Viliui Šaduikiui. Jo nuomone, įvertinant reikšmingas V. Bliūdžiaus pastangas kuo sparčiau atstatyti Klaipėdos elektrinę ir sudaryti sąlygas atgimti miestui, verta jo prisiminimus pilnai pateikti. Vinco Bliūdžiaus ir kito garbaus energetiko, pirmojo Klaipėdos elektros stoties viršininko nuo 1945-04-10, Viktoro Nemunio prisiminimai apie Klaipėdos energetikos atstatymą, pateikti straipsnio pabaigoje.

KOLEKTYVO ATSTATYMO DARBAMS IR EKSPLOATACIJAI KŪRIMAS

1945 m. kovo, balandžio mėnesiais Klaipėda buvo beveik tuščias miestas, jame gyventi buvo oi, kaip sunku. Nors dauguma namų buvo tušti, bet be langų, nuplėštais stogais, nebuvo kuo kurenti, nebuvo elektros, vandens. Mieste neveikė nei viena parduotuvė, apart maisto pagal korteles išdavimo punktus, nebuvo maitinimo įstaigų. Miesto ir kaimyninių rajonų laikraščiuose dažnai buvo kviečiami specialistai darbininkai arba norintys jais tapti jaunuoliai darbui į Klaipėdos elektrinę. Respublikos valdžia gavo leidimą, kad energetikoje įsidarbinusiems jaunuoliams atidedamas šaukimas kariuomenėn. Tai padėjo surinkti daugiau darbuotojų. Bet griuvėsių valymui trūko pagalbinės darbo jėgos. Elektrinėje apsilankęs LKP CK pirmasis sekretorius A. Sniečkus pažadėjo atsiųsti karo belaisvių. Netrukus iš mieste organizuotų belaisvių stovyklų buvo atsiųsti 200 vokiečių belaisvių, kurie turėjo dirbti tik elektrinėje. Tarp jų pasitaikė net keli dirbę prieš karą ir karo metu elektrinėje, ir pasirodę geri specialistai. Cechų vadovai paprašė leisti juos atskirti ir panaudoti atskirų įrengimų atstatymui bei naujai priimto personalo apmokymui. Tam stovyklų vadovai priešinosi, nes atskirtieji liktų be sargybos priežiūros. Bet pagaliau sutiko, suprasdami, kad jiems bėgti tikrai nėra kur. Ir tikrai, vokiečių belaisviai specialistai davė daug naudos. Nors jie neskubėdavo, bet užduotis atlikdavo

be priekaištų – *langsam aber gut*. Bet inžinierių, kurie ne tik išmanytų savo darbą, bet ir sugebėtų vadovauti tos specialybės darbininkams, suburtiems į cechus, labai trūko. Tai spręsti labai padėjo Lietuvos energetikos valdyba, ypač jos vyriausiasis inžinierius Antanas Gruodis. Jis siūsdavo suderintus su Š. Grodzenskiu ir V. Bliūdžiumi specialistus komandiruoti į Klaipėdą, užtikrinęs galimybę grįžti, o jei patiks, tai pasilikti ilgesniam laikui. Sakykim, Eugenijui Sipavičiui, komandiruotam iš Kauno vadovauti elektrikams, darbo sąlygos nepatiko, ir jis grįžo atgal. Teko siųsti iš Šiaulių Leoną Beniušį, kuriam patiko dirbti atstatymo darbus. Jis, paskirtas elektros cecho viršininku, ne tik subūrė ir gerai paruošė žmones, bet sukūrė su V. Nemuniu labai kūrybingą tandemą spręsti labai sunkius, ne tik elektros srities, klausimus, pavyzdžiui, suprojektuoti ir pagaminti laikiną metalinį kaminą, sunkiai suprantamu būdu turbinų salės krano pagalba trosu per keletą įtvirtintų polispastų, ištiesinti katilinės pastato, griūnant kaminui, išlenktą koloną ir eilę kitų. Iš Šiaulių jis pasikvietė keletą gerai paruoštų elektromonterių, kurie ilgus metus (po 30– 40 m.) dirbo Klaipėdos VRE.

Kad atstatymo darbai vyktų sklandžiai, o darbuotojai neišbėgiotų, buvo svarbu užtikrinti galimai normalesnę jų buitį, aprūpinti maisto produktais. Tuo labai rūpinosi

Panaudojamas Karaliaučiuje gautas trofėjinis sunkvežimis, 1946 m.

Elektrikai montuoja skyriklį iš keleto sudaužytų, 1945 m.

direktorius Š. Grodzenskis ir jo pakviestas kuro tiekimo ir transporto skyriaus viršininkas Fiodor Isakovič (tikrumoje Faifel Ickovič) Kušnir. Šis duetas per gerus ryšius, pirmoje eilėje su savo tautiečiais, kaip sakydavo to meto darbuotojai, trūkstantus dalykus galėjo iškasti iš žemės arba nusikelti iš debesų.

O tuo metu trūko visko: metalų dirbinių, net vinių, stiklo langams, kuro namui šildyti bei maistui gaminti, paties maisto. Mieste parduotuvės neveikė, maisto pagal korteles išdavimo punktai nesugebėdavo vis didėjančio mieste gyventojų skaičiaus aprūpinti po 700 g duonos dienai, skirtos dirbančiam žmogui. Nuolatiniai skundai vykdomajam ir partijos komitetams siek tiek pagerino padėtį. Buvo leista prie elektrinės atidaryti žinybinę valgyklą, kur buvo verdama tik sriuba, bet su gausiais mėsos priedais. Apgriautų, be stiklų, stogo gyvenamų namų buvo daugybė, bet darbuotojams nusprendus ten įsikurti, reikėjo įdėti daug darbo, apsirūpinti medžiagomis. Bet nebuvo jokios garantijos, kad vieną dieną KGB ar komendantūra tave neišmes gatvėn, nes lyg tai tas butas reikalingas jų žinybų poreikiams. O jokių teisių žmogus į butą neturėjo, nes nebuvo įteisinimo tvarkos. Kad ta betvarkė baigtųsi, direktoriaus pastangomis, padedant Vyr. Energetikos valdybai ir pritarus respublikos valdžiai, elektrinės žinion

Miesto valdžios energetikams perduotas namas

buvo perduota apie 15 apgriautų negyvenamų, bet, atremontavus, tinkamų gyventi, netoli įmonės esančių namų.

ELEKTRINĖ ATGYJA IR PRADEDA TIEKTI ENERGIJĄ MIESTUI

Nepaisant kasdien iškylančių problemų, pirmieji atstatymo darbai ėjo į pabaigą. Bet rimtą pavojų normaliam elektrinės darbui ateityje grėsė nauja bėda. Noriu priminti, kad 1945 m. kovo pradžioje grupės atvykusių specialistų nuotaiką pagerino viena svarbi aplinkybė – didelės, 10000 t puikios Silezijos akmens anglies atsargos. Gražiai sukrautos, lyg specialiai nepalietos, anglys, po kuriomis įrengta priešlėktuvinė slėptuvė kėlė baimę – ar nebus užminuota? Bet kruopštus patikrinimas parodė, kad pavojaus nėra. Valio, kuro pakaks ilgam... O čia suveikė pagrindinis socializmo dėsnis: iš turinčio atimk, atiduok ubagai – ir abu liks biedni. Matyt, Klaipėdoje apsilankęs I. Basajev tai įsidėmėjo ir, žinodamas, kad kitose Lietuvos elektrinėse kuro visai nėra, rašė įsakymus po keletą šimtų tonų anglies geležinkeliu atkrauti į Rėkyvą, Kauną, Vilnių, garantuodamas greitą grąžinimą iš gautų fondų. Kai Š. Grodzenskis įsitikino, kad tai kvepia labai rimtom pasekmėmis, nes 1945 m. liepos mėn. pabaigoje liko tik apie 900 t, o naujų negauta nieko, jis informavo

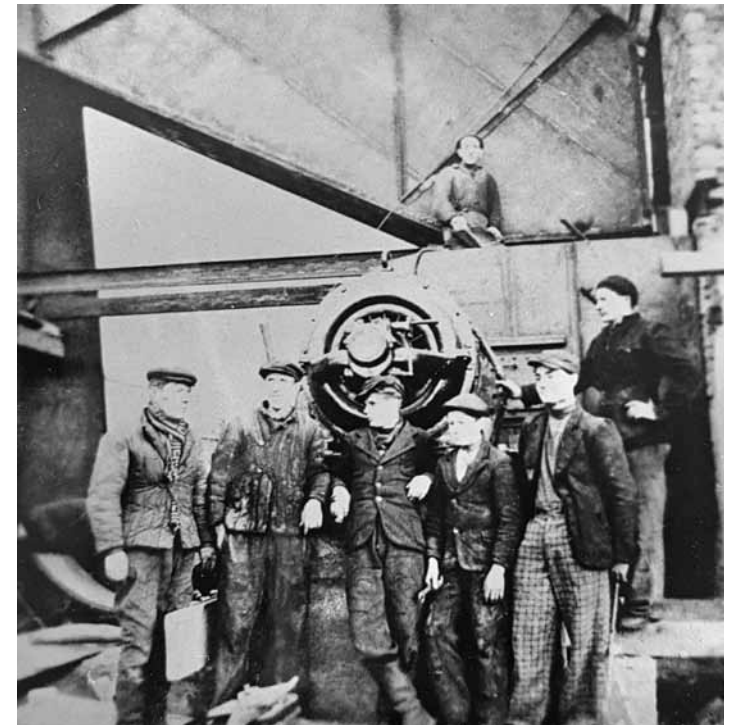
partijos komitetą apie grėsmę, kad atstatyta elektrinė negalės dirbti neturėdama kuro. Partijos komitetas uždraudė tolesnį kuro išvežimą iš Klaipėdos ir apskundė LKP CK geležinkeliečius už anglies vagystę. Pasirodė, kad geležinkeliečiai, jausdamiesi esantys „valstybės valstybėje“, vogdavo iš Klaipėdos VRE į kitas elektrines siunčiamą anglį bei pasisavindavo ją. Kadangi geležinkeliečiai mokėjo apgaudinėti bet ką, net ir partiją, jiems nei plaukas nuo galvos nenukrito.

Vis tik darbo pradžia kuro dar buvo. 1945 m. rugsėjo 18 d. Š. Grodzenskis raportavo Lietuvos energijos valdybai, kad katilas Nr. 1 yra atstatytas ir prašė leidimo pradėti jį naudoti. Gavus leidimą ir užkūrus katilą bandymams, pagaminus garą reikėjo išbandyti maitinimo siurblius, cirkuliacinį siurblį su turbinine pavara bei kitus įrengimus.

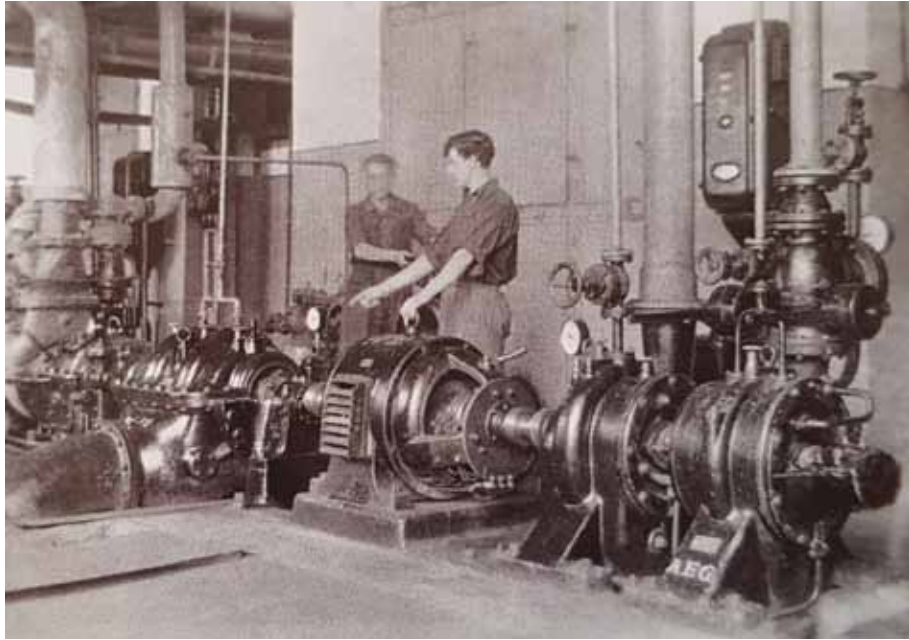
Buvo aktyviai ruošiamas paleidimui tur-

Prieš surinkimą valomas turbinos rotorius, 1945 m.

Šaltkalviai baigia dūmsiurblio montavimą, 1945 m.

Sutvarkyti kondensaciniai siurbiai, 1945 m.

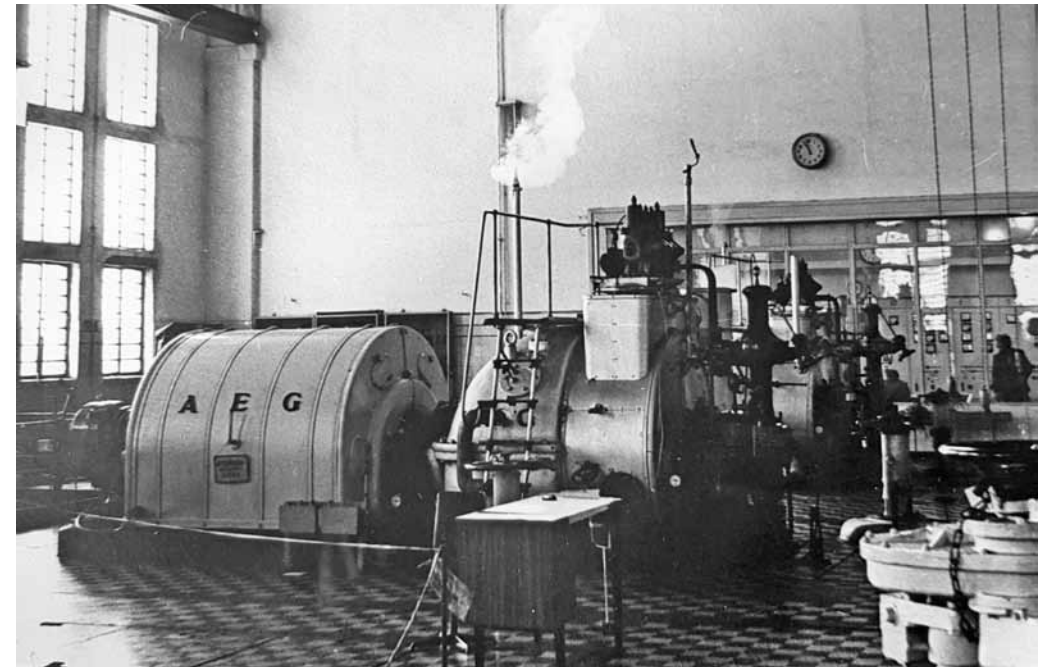

Turbinos valdymą tikrina V. Bliūdžius

bogeneratorius Nr. 1, jo elektrinė dalis, skirstykla, miesto elektros tinklai, transformatoriai. Buvo informuoti vartotojai, ypač uosto rajone, kurie laikinai gaudavo nuolatinę įtampą, kad būtų pasiruošę priimti kintamą. Kai elektrinėje sudaryta komisija patvirtino pilną parengtį, 1945 m. lapkričio 8 dieną buvo paleistas turbogeneratorius Nr. 1 ir, įjungus 6 kV kabelius į miestą, Klaipėda gavo taip jai reikalingą elektros energiją.

Tai buvo didelė šventė miestui, o ypač elektrinės kolektyvui, kuris savo jėgomis, be specializuotų organizacijų pagalbos, kaip kitos Lietuvos elektrinės, sugebėjo atgaivinti karo suniokotą pagrindinę miesto elektros jėgainę. Už gerą darbų organizavimą ir gana sėkmingą pirmųjų elektrinės agregatų paleidimą Lietuvos energetikos valdyba premijavo direktorių Š. Grodzenskį 2000 rb. ir skyrė nusipelnusių darbuotojų premijavimui 21,2 tūkst. rb.

Bet tai buvo pirmas rimtas žingsnis pokariniame elektrinės atsigavime. Kolektyvui gerokai padidėjo atsakomybė, nes reikėjo užtikrinti nepertraukiamą energijos tiekimą miestui ir tęsti kitų agregatų atstatymą. Ir tai buvo sėkmingai vykdoma: 1945 m. pabaigoje buvo užkurtas katilas Nr. 2 ir paleistas išbandymui turboagregatas Nr. 2. Elektros energijos tiekimui patikimumas žymiai pagerėjo, nes generuojama elektrinės galia nuo 1500 kW išaugo iki 4500 kW.

Turbina Nr. 1 jau veikia, 1945 m. lapkritis

APRŪPINIMAS KURU – VIENA IŠ AKTUALIAUSIŲ PROBLEMŲ

Jau minėjau, kad galimas kuro tiekimo trūkumas gali labai skaudžiai atsiliiepti ne tik elektrinės darbui, bet ir visai sutrikdyti miesto gyvenimą. 1945 m. pabaigoje ir pirmoje 1946 m. pusėje, kai miesto pramonė tik pradėjo atsigaivinti, miesto komunalinis ūkis buvo silpnas, gyventojų skaičius didėjo, bet nelabai sparčiai, elektros energijos poreikis patenkinti pakakdavo 15–20 tonų anglių per parą. Bet visiškai sutrikęs anglių tiekimas kasdien vis mažino atsargas, todėl 1946 m. vasarį partijos MK nurodymu, kad išvengti pilno elektrinės sustabdymo, buvo atjungti komunaliniai ir kiti įsiskolinę vartotojai. Bet tai mažai padėjo, nors spauda, radijas, agitkolektyvai nuolat skatino įmones, įstaigas, gyventojus labai taupyti elektros energiją. Lietuvos energetikos valdyba priėmė daug normatyvinių aktų, ribojančių naudojamą galią, o taip pat mėnesio bėgyje sunaudojamos energijos kiekius, už kurių viršijimą buvo numatytos sankcijos – įspėjimas ir visiškai elektros atjungimas. Atskirų paskirčių ir veiklų patalpoms buvo patvirtinta net 10 skirtingų limitų. Kainos už sunaudotą 1 kWh skyrėsi net 9 kartus, pradedant nuo 20 kap. kolektyviniams, tarybiniais ūkiams, geležinkeliams, aerouostams, kariniams miesteliams, 25 kap. gyventojams ir vaikų įstaigoms ir net 550 kap. – daugiau negu 20 kartų brangiau – privačioms dirbtuvėms, krautuvėms, t. y. privačiam verslui. Skolininkai būdavo įspėjami ir po to atjungiami. Už savavališką prisijungimą kalti vartotojai buvo perduodami teismui kaip socialistinės nuosavybės grobstytojai. Buvo kategoriškai uždrausta visiems vartotojams naudoti visus virimo, šildymo ir kitus panašius prietaisus.

Vartotojų kontrolę vykdė abonentų tarnybos, kuri buvo elektrinės padalinys, kontrolieriai. Juos įsileisti energijos naudojimo patikrinimui privalėjo visi vartotojai. Bet nežiūrint daugybės ribojimų, tikrinimų ir bausmių, situacija elektros tiekime negerėjo. Tai buvo „betvarkės kuro tiekime“ rezultatas. Netrūko ir kuriozinių atvejų. Lietuvos energijos valdybos vyr. inžinierius A. Gruodis 1945 m. gruodį pranešė Klaipėdos elektrinės direktoriui, kad rugsėjo mėnesį Gdynėje į garlaivį buvo pakrauta 500 t anglių, skirtų Klaipėdai. Bet į Klaipėdą jis neatplaukė. Neaišku, ar garlaivis paskendo, ar buvo iškrautas kur kitur. Išsiaiškinti anglių dingimo priežasčių nepavyko. Vis tik šiek tiek anglių į Klaipėdos uostą, skirtų elektrinei, buvo atplukdoma. Bet iškrautą uoste anglių geležinkeliečiai, matyt, supykę dėl jų kaltinimų vagystėmis, atsisakė pervežinėti į elektrinę. Motyvus nurodydavo įvairius: specialių pusvagonių trūkumas, blogi privažiavimo į elektrinę keliai, garvežių trūkumas ir kitos. Net partijos komiteto kategoriški nurodymai buvo sunkiai vykdomi. Pavyko organizuoti anglių pakrovimą į baržas, kurias vilkikai Dangės upe atitempdavo iki elektrinės. Ieškant apribojimų kaltininkų kliuvo ir elektrinės vadovybei, kad ji neužtikrina ekonomišką įrengimų darbo: kuro sunaudojimas pagaminti 1 kWh elektros energijos buvo 2,13 kg vietoje projekcinio 1,05 kg.

Elektros sunaudojimas savo reikmėms siekė 16,5 proc. vietoje planinių 5 proc. Nuostoliai tinkluose siekė 36,4 proc. vietoj planuotų 15 proc. Žinoma, tokie blogi rodikliai paaiškinami labai blogu gamybos režimu, masinėmis energijos vagystėmis, slaptais prisijungimais ir menkomis bausmėmis už juos.

Sunkioje padėtyje dėl dažnų atjungimų buvo įmonės, organizacijos, gyventojai ir patys geležinkeliai, kurie, būdami kalčiausi dėl tokių problemų, labiausiai skųsdavosi dėl kiekvieno atjungimo Sniečkui, Suslovui ir kitiems respublikos vadovams. Bet tai jiems nepadėdavo, nes visi žinojo problemų priežastis.

O kaip turėjo dirbti kiti vartotojai, pateiksiu vieną atvejį: 1947 m. lapkričio 19 d. Lietuvos Komunalinio banko Klaipėdos kontoros valdytojas Šeininas rašo raštą miesto LKP(b) sekretoriui Smirnovui:

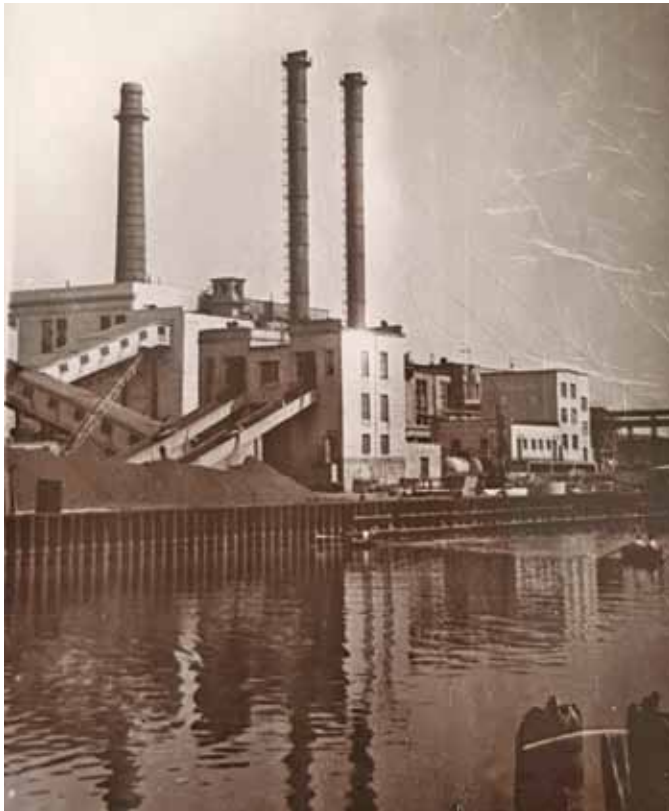
„Komunalinio banko Klaipėdos kontora jau keletą dienų prašo elektrinės vadovus prijungti vieną elektros lemputę buhalterijoje ir centrinėje kasoje. Kontora jokių teigiamų šio klausimo sprendimo rezultatų nesulaukė. Dėl to visiškai žlugdomas buhalterijos ir kasos darbas. Prašau Jūsų įpareigoti elektrinės direktorių drg. Markiną prijungti iš viso tik vieną lemputę buhalterijoje ir banko centrinėje kasoje, kad visiškai nesužlugdyti banko darbą, apie ką kontora turės pranešti aukštesniajai organizacijai.“

Neaišku, kaip buvo pasielgta šiuo atveju, bet manau, partijos komitetas nesiėmė koreguoti savo sprendimo, nes panašių prašytojų būtų atsiradę daugybė. Kadangi anglies tiekimas po truputį gerėjo, todėl ir vartotojų apribojimai buvo vis retesni. Bet nuo to elektrinės darbas mažai palengvėjo, nes kilo kita bėda.

Rūšiuotos Silezijos anglies tiekimas nutrūko ir imta vežti anglių iš Donecko bei kitų anglies baseinų. O ardyniniai katilai buvo pritaikyti deginti rūšiuotą anglių. Tuo tarpu naujai tiekiama anglis buvo tiesiai iš šachtų kraunama į vagonus, o jos sudėtyje buvo įvairiausių frakcijų – nuo dulkių iki didžiulių gabalų. Ją rūšiuoti jokių galimybių nebuvo, stambius gabalus žmonės turėjo trupinti su kūjais, o smulkmė užkišdavo ardelius, trukdė patekti orui ir blogino degimą. Bet sulaukti kokybiškos anglies jokių vilčių neliko. Reikėjo organizuoti anglių rūšiavimo komplekso projektavimą, jo statybą, o tam reikėjo daug lėšų ir rimto darbo.

O tuo pačiu buvo tvarkomi likę katilai Nr. 3 ir 4, kurie buvo užkurti 1946 m. rudenį. 1946 m. gruodžio 31 d. buvo įvestas į eksploataciją turbogeneratorius Nr. 3. Jo remontui ir paleidimui buvo pasitelktas Sojuzenergo remonto Charkovo skyrius. Kad atgaivinti katilą Nr. 5, reikėjo kito kamino. Esamas buvo suvirintas iš metalo lakštų pagal L. Beniušio paruoštą projektą. Priminsiu, kad L. Beniušis dirbo elektros cecho viršininku, bet buvo labai universalus inžinierius ir turėjo silpnę vis kurti ką nors naujo. Pastačius kaminą 1947 m. lapkričio 20 d. buvo užkurtas ir paruoštas normaliai eksploatacijai katilas Nr. 5. Liko užbaigti tvarkyti 4-tą turbogeneratorių, kurio nuotyčiai, baigiantis

karui, verti atskiros apybraižos. Juos galima prisiminti paskaičius V. Bliūdžiaus ir V. Nemunio prisiminimus. Pradėjus savo jėgomis praktiškai iš naujo montuoti galingiausią 10000 kW galios elektrinės turboagregatą buvo tikėtasi, kad po demontavimo, trankymo vagonuose, supimo baržoje, daugkartinio perkilnojimo, priežastys, iššaukiančios didelę vibraciją, dings. Ir tikrai, 1948 m. gegužės 28 d. paleista turbina prie 5500 kW galios dirbo normaliai. Daugiau apkrauti nebuvo galimybės. Su 5200 kW apkrovimu turbina normaliai dirbo 1948 ir 1949 m. Bet 1950 m. sausio mėn. vėl prasidėjo vibracijos ir reikėjo apkrovimą mažinti. Tada buvo nuspręsta 1953 m. atlikti rimtą turbinos remontą, kurį atliko Sojuzenergo remont'о Maskvos skyriaus turbinų cecho specialistai. Po detalių tyrimų buvo 2 mm pakeltas priekinis turbinos guolis ir tuo pačiu idealiai išcentruotas turbinos rotorius. Paleidus turbiną prie įvairių apkrovų, net įrengus, vėlgi L. Beniušio siūlymu, Dangės upėje specialius elektrodus ir apkrovus turbiną iki nominalios galios, vibracija nebesapirėškė. Taip buvo išspręsta labai nemaloni problema, kuri nepasidavė

Klaipėdos VRE 1964 m.

net AEG specialistams.

Vis tik maksimali elektrinės galia – 19500 kW buvo tik siekiamybė, nes ją realiai pasiekti trūko garo katilų pajėgumo. Jau karo metu, vykdant trečiąją elektrinės išplėtimą, buvo paruošti pamatai 6-ajam garo katilui, bet jį nebespėjo pastatyti. Klaipėdiškių laimei per Lietuvą iš Vokietijos Elbingo elektrinės buvo gabenamas 60 t/h našumo garo katilas, kuris pilnai tiko paruoštai statybos vietai. Padedant respublikos valdžiai, katilas buvo sulaikytas Lietuvoje ir atiduotas Klaipėdai. 1952 m. jis buvo sumontuotas ir, ištaisius montavimo metu atsiradusius defektus, metų gale perduotas eksploatuoti.

SPECIALISTŲ DAUGĖJA, KVALIFIKACIJA AUGA

Pokario laikas nors ir buvo sunkus, neatbaidė Lietuvos jaunimo nuo mokslo, švietimo gyvenimo troškimo. Tenka pripažinti, kad sąlygos mokslui buvo gana neblogos, daug studentų pripažindavo, kad prieškario Lietuvoje jie net nebūtų galvoję apie aukštąjį mokslą. Bet grįžkime prie kvalifikuotų inžinierių deficito. 1945 m. kovo pradžioje keli atvykę į Klaipėdą inžinieriai, gavę užduotį atstatyti elektrinę, turėjo jaustis prastai, pamatę kokius darbus reikia atlikti. Darbininkų dar buvo lengviau surasti, bet specialistų teko ieškoti net „su žiburiu“, o tas tikras žiburyš, kurio jie siekė – buvo dar toli toli.

Turbūt pirmuoju į Klaipėdą, arčiau gimtųjų Gargždų, iš Šiaulių 1946 m. sausio mėn. atvyko Stasys Čeledinas. Būdamas universalus, daug praktikos turintis inžinierius elektrikas, jis buvo paskirtas 15 kV elektros tiekimo linijos į Priekulę, Šilutę statybos vadovu. Kitas atvyko, turbūt pirmasis su paskyrimu, 1946 m. baigęs Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Technologijos fakultetą ir įgijęs inžinieriaus mechaniko specialybę Mykolas Valiušis. Jis buvo paskirtas turbinų cecho meistru, o netrukus šio cecho viršininku.

1949 m. grįžęs iš armijos su Lietenergo siuntimu atvyko Josifas Volfas, inžinierius mechanikas (Volfo, kuris su Engelmanu įkūrė Kaune garsiąją alaus daryklą, sūnus),

Turbinstai su cecho viršininku Mykolu Valiušiu

nepaprastai gabus žmogus, daugybės racionalų pasiūlymų, išradimų autorius. Jis buvo paskirtas dirbti budinčiu inžinieriumi, vėliau dirbo konstruktoriumi, techninio skyriaus viršininku. Jam suteiktas Nusipelnusio Lietuvos racionalizatoriaus vardas. 1952 m., sugebėję išsivaduoti iš paskirtų darboviečių Rusijoje ir Baltarusijoje, su Lietenergo pasiskirimais atvyko baigę KPI inžinieriai: elektrikas Sigitas Pranas Matukonis ir mechanikas Petras Jencius. Abu jie buvo paskirti budinčiais inžinieriais.

1953-ji metai turėjo lemti ir mano gyvenimo kelią. Pagal jau kelis metus galiojusią tvarką, kurios tikslas buvo kuo greičiau sumaišyti atskiras tautybes į bendrą katilą, Lietuvoje galėjo būti įdarbinti tik vedę absolventai, kurių antroms pusėms nebūtų galimybės įsidarbinti už respublikos ribų. Mūsų kurse iš 39 baigusių tokią privilegiją turėjo tik keturi. Buvo paskelbtas sąrašas „trėmimo“ vietų, kad galėtume iš anksto apsiprasti, o gal ir pasirinkti kur norėtume vykti. Mes taip ir padarėme, pranešėme skirstymo komisijai kur ką paskirti. Komisija labai nustebė, bet su tuo sutiko. Man teko Gorlovkos elektros tinklai (Rytų Ukraina.) Gavęs dokumentus išvykau į tėviškę šalia Kupiškio ir laukiau rugpjūčio pabaigos, kada turėsiu atvykti į darbą. Bet rugpjūčio vidury gavau iš fakulteto raštinės laišką, kviečiantį skubiai atvykti dėl persikirstymo. Galvoju, kad, ko gero, nugarūs į Sibirą – Gorlovka per arti... Nuvykęs į fakultetą sužinau, kad visi paliekami Lietuvoje (vykdoma L. Berijos tautinė politika, nes tautų vadas jau buvo pakratęs kojas). Liepė skubiai vykti į Lietenergo, kur esu paskirtas. Nueinu į kadrų skyrių, o iš ten – pas valdytoją Roman Petrovičių Jegorovą, kuris norįs susitikti su kiekvienu pas juos paskirtu specialistu. Sutiko jis, kaip ponai sutikdavo savo baudžiauninkus. Net nekilstelėjęs nuo stalo, paklausė, kokia specialybė. Atsakiau, kad elektrikas. Pagyrė, kad „*chorošaja specialnost. My tože rabotali elektrikom. Kakie uspechi v učiobe?*“ Pasakiau, kad geri, gavau diplomą su pagyrimu. „*Eto chorošo. Značit u nas vam ponravitsa. Idite v otdel kadrov i oformliaitesj.*“ Išėjęs iš jo kabineto pagalvojau, kad nenorėčiau pas tokį viršininką dirbti. Be to, pirmą kartą išgirdau apie save kalbant daugiskaitoje: „mes taip pat dirbome...“ Tokios panegyrikos dar neteko girdėti. Tai dar labiau sustiprino mano nenorą dirbti Valdyboje, relinės apsaugos tarnyboje. Labai dėkingas A. Gruodžiui, kuris po ilgų debatų įtikino Klaipėdos elektrinės direktorių K. Borovkovą priimti mane į darbą.

Po poros dienų su kurso, grupės ir kambario bendrabutyje draugu Antanu Šakaliu, kuris paskyrimą į Klaipėdą buvo gavęs ankščiau, atvykome į elektrinę ir užėjome pas direktorių Karn Karnejevičių Borovkovą. Trumpai pakalbėjęs jis pasiuntė į kadrų skyrių apsiforminti inžinieriais GTS (Gamybinis techninis skyrius). Jautėsi, kad direktorius nebuvo patenkintas mūsų atvykimu, nes kadrų inspektorė vėliau prasitarė, kad, nurodymas mus apiforminti, pasakė: „*Prisylajut tut vsiakich. A svoim ustroitsa negde.*“ Matyt, turėjo galvoje „draugus frontavikus“, akivaizdžiai rusakalbius. Taip mes su A. Šakaliu 1953 m. rugpjūčio 28 d. tapome tikrais energetikais GTS, kurį kolektyve

vadindavo „inžinierių sandėliu“. Jo vadovas V. Bliūdžius mus priėmė gana maloniai, supažindino su situacija elektrinėje ir pirmaisiais darbais. Kadangi man buvo paskirtos saugumo technikos inžinieriaus pareigos, leido kelias dienas susipažinti su cechais, informavo apie tai viršininkus F. Kušnį, I. Kudriną, M. Valiušį ir S. Čelediną. Labai draugiškai bendravome su turbinų ir elektros cechų viršininkais. Ypač malonu buvo bendrauti su S. Čeledinu, kuris jau porą metų vadovavo elektros cechui, nuo to laiko, kai išvykdamas į Vilniaus elektrinę direktorius A. Markin išviliojo iš Klaipėdos L. Beniušį ir V. Nemunį, atstatinėjusius elektrinę nuo pat pirmų dienų ir puikiai žinojusius jos problemas.

Apgyvendino mus su A. Šakaliu netoli darbovietės bendrabutyje, kur buvo du kambariai. Viename iš jų gyvenome berods 8 vaikinai, iš jų 6 – įvairių specialybių darbininkai, besimokantys kokios nors specialybės. Kontingentas buvo nepatikimas, nes A. Šakaliui nušvilpė visą gautą algą. Bet teko kentėti, nes baigėsi 2-ųjų namų po 5 butus statyba, ir K. Borovkovas, ir greit jį pakeitęs Vasilijus Petrovičius Bairikovas žadėjo ten mums dviems duoti vieną kambarį. Pažadai tikrai buvo ištesėti. 1954 m. pradžioje mes jau persikėlėme į naujai pastatyto namo kambarį. Nors gyvenimo sąlygos nebuvo geros, bet mus, visas studijas pragyvenusiems bendrabučiuose, jos pilnai tenkino.

Darbe sekėsi neblogai, daugiausia užduočių gaudavau iš S. Čeledino, kuriam buvau sutikęs dirbti meistru, bet daugiausia užsiimant elektros laboratorijos veikla, kuri mane labai traukė. Ir staiga gavau užduotį, kuri mane labai sukrėtė.

Viktoro Nemunio prisiminimuose yra užsiminta, kad ne jis vienas dirbo elektrinėje, bet visi trys broliai: jis, vyriausias, gimęs 1920 m., Vytautas – 1930 m., Alfonsas – 1932 m. Tuo metu, kada pradėjau dirbti aš, turbinų šaltkalviu-remontininku bei turbinų mašinistu darbavosi Vytautas ir buvo laikomas labai geru specialistu. Alfonsas tarnavo Juodosios jūros laivynė *matrosu* privalomąją karinę tarnybą. Kaip perkūnas iš giedro dangaus 1953 m. lapkričio 9 d. kolektyve pasklido žinia, kad lapkričio 8 d. vėlai vakare autoįvykio metu buvo užmuštas Vytautas Nemunis. Antrą revoliucijos švenčių dieną, jis su drauge ėjo Liepų gatvės kaire puse link miesto centro, maždaug 300 m nuo namo, kuriame jis su motina ir seserimi gyveno. Liepų gatvės susikirtime su Laivų skersgatviu stovėjo metalinė elektros linijos atrama, kokių daugiausia buvo mieste. Vytautui su drauge praėjus keletą metrų nuo atramos didžiulių greičiu Liepų gatve atlėkė kariškas sunkvežimis, vairuojamas, kaip vėliau paaiškėjo, visiškai girtas kareivis. Sunkvežimis trenkėsi į elektros atramą, ją nulaužė, atrama griūdama trenkė V. Nemuniui į galvą ir jį užmušė vietoje. Mergina liko net nesužeista. Toks įvykis, net ir gana tuo metu pavojingame mieste, sukėlė didžiulį pasipiktinimą ir karo prokuratūra suėmė kaltininką. Patvirtino, kad vairuotojas buvo girtas, kėbule vežė dar keletą draugų. Tyrimo medžiaga buvo perduota teismui. Bet kaltinamasis susirado advokatą, kuris pamokė, kaip sušvelninti

Broliai Viktoras, Vytautas ir Alfonsas Nemuniai

kaltinimus. Vairuotojas tvirtino, kad buvo stiprus vėjas, kuris suplakė blogai įtemptus laidus, kilo stiprus elektros išlydis ir Voltos lanko šviesa jį apakino, todėl jis trenkėsi ir nulaužė atramą bei nutraukė laidus. Teisėjas, nagrinėjęs šią bylą, kreipėsi į elektrinės direktorių, kad paskirtų specialistą elektriką atlikti šio autoįvykio ekspertizę. S. Čeledinas rekomendavo paskirti mane.

Pas teisėją sužinojęs, kokius motyvus pateikia kaltinamasis, ėmiausi darbo. Surinkau pažymas iš elektros tinklų, kada buvo tikrintas atramos ir laidų stovis, iš meteorologų – apie aplinkos temperatūrą, vėjo greitį, išverčiau jas į rusų kalbą ir visus dokumentus patvirtinau pas notarą. Dalyvaudamas teismo posėdyje įrodžiau, kad jokio elektros išlydžio prieš nuverčiant atramą būti negalėjo, o tai įvyko autoįvykio pasėkoje. Gynybos argumentus teismas atmetė ir kaltininką nuteisė berods 6 m. kalėjimo. Mane nustebino, kad girtumas per šventes nėra sunkinanti aplinkybė, o net lengvinanti... Procesas truko ne vieną mėnesį.

Po žūties Vytautas buvo pašarvotas bute, kur gyveno, tuoj atvyko brolis Viktoras, iš Sevastopolio atskrido Alfonsas, susirinko visa šeima. Man vienintelį kartą gyvenime

teko susitikti su visais trimis broliais energetikais Nemuniais. Su jauniausiu Alfonsu teko dirbti daug metų. O atsiveikinant su Vytautu ir jį laidojant senosiose Klaipėdos kapinėse susirinko daugybė bendradarbių, draugų. Man teko dalyvauti visų brolių laidotuvėse.

Praėjęs stažuotę visuose cechuose, išlaikęs būtinus egzaminus 1954 m. balandžio 5 d. buvau paskirtas elektros cecho meistru. S. Čeledinas pasiteiravo, ar esu buvęs Kenigsberge? Atsakiau, kad nei prieš karą, nei po karo nesu ten net kojos įkėlęs. Tada jis man pasiūlė dalyvauti jo organizuojamoje ekspedicijoje, kad pasirinkti trūkstantų prietaisų, jungtuvų ir atjungimo automatų atsarginių dalių, laidų, kabelių, izoliatorių ir kitokių smulkmenų. Mano abejones kur tai gauti, jis nuramino, kad ten yra specialūs OFI (*otdel fondovovo imuščestva*), kur gali gauti visko už „universalų valiutą“, t. y. spiritą ir sumokant simbolinę kainą už išvežimo dokumentus. Pasirodo, kad jis, statydamas ETL į Šilutę, kartu su kuro tiekimo transporto skyriaus viršininku F. Kušnryru gaudavo visko, ko tik trūko. Šioje, 1954 m. gegužės mėn. rengiamoje ekspedicijoje su dviem mašinom važiuotų Kušnryras, katilų cecho meistras Pužas ieškoti įvairios armatūros, mažo diametro vamzdelių, manometrų ir kitų prietaisų, aš ir du elektrikai: S. Bugaila ir D. Simonavičius. Apsirūpinę 3–4 dienom maisto, pora kanistrų spirito, ankstyvą rytą su leidimais (nes įvažiavimas į Neringą ir į Kaliningradą, kaip į pasienio zoną, buvo draudžiamas) išvykome į medžioklę. OFI valdžia žinojo apie mūsų atvykimą, organizavo vakarienę, nakvynę, paragavome mūsų atsivežtos „valiutos“. Kokybė buvo gera... Važiuodami pamatėme, koks baisiai sugriautas miestas, griuvėsiai beveik nevalomi, gatvės, šaligatviai netvarkomi, apaugę krūmais ir net medžiais. Per vakarienę vietiniai įspėjo, kad nei vakarais, nei naktį neitume į miestą, nes paplitęs plėšikavimas, brūzgynuose veisiasi vilkai ir puldinėja žmonės. Žinoma, mes ir nesiruošėme niekur eiti, nes supratome, kad rytdiena bus ypač sunki. Nuo pat ryto mus nuvedė į sandėlius, kurie labai nustebino ir savo dydžiu, ir tikrai vokiška tvarka. Mums pateikė schemas, kas kur išdėstyta lentynose, kas sudėta ant grindų. Davė keletą patogių, rankomis traukiamų vežimėlių, į kuriuos sukraudavome pasirinktus daiktus, veždavome link vartų, už kurių stovėjo mūsų automobiliai. Vežimėlių turinį tikrindavo tarnautojas ir rašydavo į važtaraščius pagal ant prekių užkabintus sutartinius ženklus. Visas ten sugabentas turtas buvo įvairus: nauji daiktai, net firminiame įpakavime, matyt, iš gamyklų sandėlių, tiekimo bazių, jau naudoti įrenginiai ir jų dalys iš sugriautų gamyklų. Viskas buvo gaminta Vokietijoje, o mums tas labai tiko, pavyko rasti beveik visko, ko ieškojome. Vakarop, žiauriai pavargę, kritome į lovas, o F. Kušnryras atsiskaitė grynais pinigais už labai pigiai įvertintas prekes ir gavo važtaraščius. Rytą truputį pavažinėjome po miestą, aplankėme apgriautą katedrą, I. Kanto kapą, ant kurio, mūsų nuostabai, buvo padėta gėlių. Trumpai apžiūrėję apgriautą, bet didžiulę Kenigsbergo pilį, išvykome atgal į Klaipėdą. Kelionė sekėsi neblogai, bent jau geriau, kaip pirmoji ekspedicija 1945 m., aprašyta V. Bliūdžiaus

prisiminimuose, nes buvo pasiruošta geriau: paremontuoti automobiliai, turėjome kuro atsargų. Iškovus parvežtą turtą, cechų viršininkai S. Čeledinas, M. Valiušis, I. Kudrinas buvo patenkinti, nes Lietuvoje to tikrai nebūtume gavę.

Liko atmintyje keletas keistokų atsitikimų, kurie sukeldavo įvairių vertinimų, ir virsdavo vos ne anekdotais. Noriu porą jų pateikti ir jums.

1954 m. birželio 30 d. buvo laukiamas pilnas saulės užtemimas. Apie tai iš anksto buvo informuojami gyventojai per spaudą ir radiją. Partijos komiteto instruktoriai, rodydami susirūpinimą, jog toks retas gamtos reiškinys neturėtų nepageidaujamo poveikio, informavo įmonių ir organizacijų vadovus, kad jie apgalvotų galimus netikėtumus ir jiems pasiruoštų. Direktorius V. Bairikovas sukviėtė cechų vadovus ir nurodė, ką reikės atlikti. Jo nuomone, kadangi saulės užtemimas bus pilnas, t. y. tolygu nakčiai, visi įsijungs apšvietimą, todėl elektros energijos poreikis ženkliai išaugs. Dėl to būtina iš anksto užkurti visus katilus, kad būtų garo rezervas ir turbogeneratoriai galėtų priimti padidėjusį apkrovimą. Niekas su tuo nesiginčijo ir nurodymą vykdė. Prasidėjus užtemimui, viskas vyko kitaip, negu buvo planuota. Įmonių darbininkai, kad pasigrožėtų tokiu retu reiškiniu, sustabdė stakles, kitus įrengimus ir, pasirūpinę tamsiais stiklais, išėjo į lauką. Elektros energijos poreikis labai sumažėjo, turbinos garo naudojo gerokai mažiau, o katilai kūrenosi pilnu pajėgumu. Garo spaudimas katiluose pakilo iki kritinio lygio ir atsidarė katilų apsaugos vožtuvai, sukeldami baisų kaukimą, kuris buvo girdimas visame mieste. Kažkas paleido gandą, kad tuoj sprogs elektrinė. Žmonės puolė į paniką, skambino partijos ir vykdomajai miesto valdžiai prašydami gelbėti žmones. Netrukus pas direktorių atvažiavo partijos ir KGB vadovai reikalaudami nedelsiant nutraukti kaukimą. Jis bandė aiškinti, kad tai neįmanoma, bet laimei triukšmas nutilo, nes ir užtemimas baigėsi, miestas pradėjo naudoti daugiau elektros energijos ir garas jau buvo naudojamas turbinose. Bet direktorius jautėsi lyg žemę pardavęs. Laukė svarstymas miesto partijos komiteto biuro posėdyje, ir jo likimas darbe arba griežta partinė bausmė buvo neabejotinos. Darbe liko, o kokį „pendelį“ pagal partinę liniją gavo, taip ir nesužinojome. Bet tapo aišku, kad jeigu būtų dirbęs katilas Nr. 6, kurio našumas 60 t/h garo ir kuris degino smulkintą anglį, skandalo tikrai nebūtų buvę; katilą būtų galima greit užgesinti. Bet lyg tyčia, vasaros metu jis buvo remontuojamas. O saulė, kaip juokavo darbuotojai, užtemimo nederino su Klaipėdos VRE remontų grafiku...

Kitas „bajeris“ įvyko po poros metų. Mano gero draugo S. Matukonio, kuris dirbo tuo metu būdiniu inžinieriumi, pamainoje katilų vyr. mašinistu dirbo Gulbinas. Jis turėjo gerą galvą, bet buvo didelis tinginys ir miegalis. Dirbdamas naktinėse pamainose mėgdavo dažnai ant stalo užsikniaubęs nusnausti. Būdinio inžinieriaus įspėtas, kad jei taip kartosis ir toliau, bus griežtai nubaustas. Kitą kartą S. Matukonis, apeidamas katilinę ir pamatęs miegantį Gulbiną, pasišaukė du pamainoje dirbusius katilų mašinistus, kad

jie paliudytų Gulbino miegą. Pažadintas jis teisinosi, kad tik buvo trumpam užmerkęs akis. Bet tuo niekas nepatikėjo, nes ir pamainos draugams buvo įkyrėjęs nuolatinis jo išsisukinėjimas. Buvo surašytas pažeidimo aktas, pasirašytas būdinio inžinieriaus bei dviejų liudininkų ir perduotas direktoriui, kad skirtų bausmę. Direktorius, jau ne kartą girdėjęs apie tokį Gulbino elgesį, pasirašė įsakymą neišmokėti jam priedo už bevarinį to mėnesio darbą. Tai sudarė apie 30–40 proc. mėnesio uždarbio. Gulbinas tą įsakymą apskundė Klaipėdos miesto liaudies teismui, kaip neatitinkantį tikrovės ir bandymą su juo susidoroti. Teisėjas į posėdį iškviėtė Gulbiną, S. Matukonį ir abu liudininkus, apklausė juos ir skundą atmetė.

Atrodė, kad pažeidėjas pamokytas, gal padarys išvadas. Bet ne toks buvo Gulbinas. Pasinaudojęs liaudies teismo suteikta teise skusti nuosprendį, jis jį apskundė LTSR Aukščiausiam teismui (AT). Gavęs LTSR AT pranešimą ir kvietimą dalyvauti posėdyje, direktorius komandiravo į Vilnių S. Matukonį, nes juristo įmonė tada neturėjo. AT posėdžių salėje traukiniu atvykęs S. Matukonis pamatė, kad įėjo ir Gulbinas apiplėšusiais drabužiais, purvinu veidu ir rankomis, nešdamas didoką maišą. Teisėjas, pradėjęs posėdį, supažindino su bylos turiniu ir pirmuoju apklausė S. Matukonį, kuris papasakojo tos nakties situaciją, pateikė notaro patvirtintus liudininkų parodymus. Tada apklausė Gulbiną. Jis nupasakojo apie šeimos, gyvenančios kaime, sunkią materialinę padėtį, apie tai, kad jam prieš naktinę pamainą vaikai neduoda užmigti, todėl jis darbe kartais trumpam užmerkia akis, bet į viską puikiai reaguoja, ir dėl jo kaltės niekada jokio sutrikimo darbe nebuvo. „Ponas inžinierius“ tai turi pinigų, gali į Vilnių atvažiuoti traukiniu, o aš, vargšas, to negaliu. Turėjau į teismą dvi paras važiuoti dviračiu“, – ir iš maišo išima nuimtą dviračio vairą ir pompą. – „Ponas inžinierius“ manęs nemėgsta, jis nori, kad į mano vietą paskirtų vieną tų melagių liudininkų. Prašau teismą padėti skriaudžiamam žmogui ir grąžinti iš manęs atimtus pinigus“. Matėsi, kad teisėjas pasimetęs po tokios ieškovo kalbos ir paklausė S. Matukonį, ką jis gali pasakyti dėl Gulbino paaiškinimo. S. Matukonis atsakė, kad neturi pasiruošęs jokių dokumentų, įrodančių, kad Gulbinas viską meluoja. Teisėjas nusprendė, kad liaudies teismo nutartis naikinama ir įpareigojo Klaipėdos VRE grąžinti Gulbinui neišmokėtą bevarinį priedą.

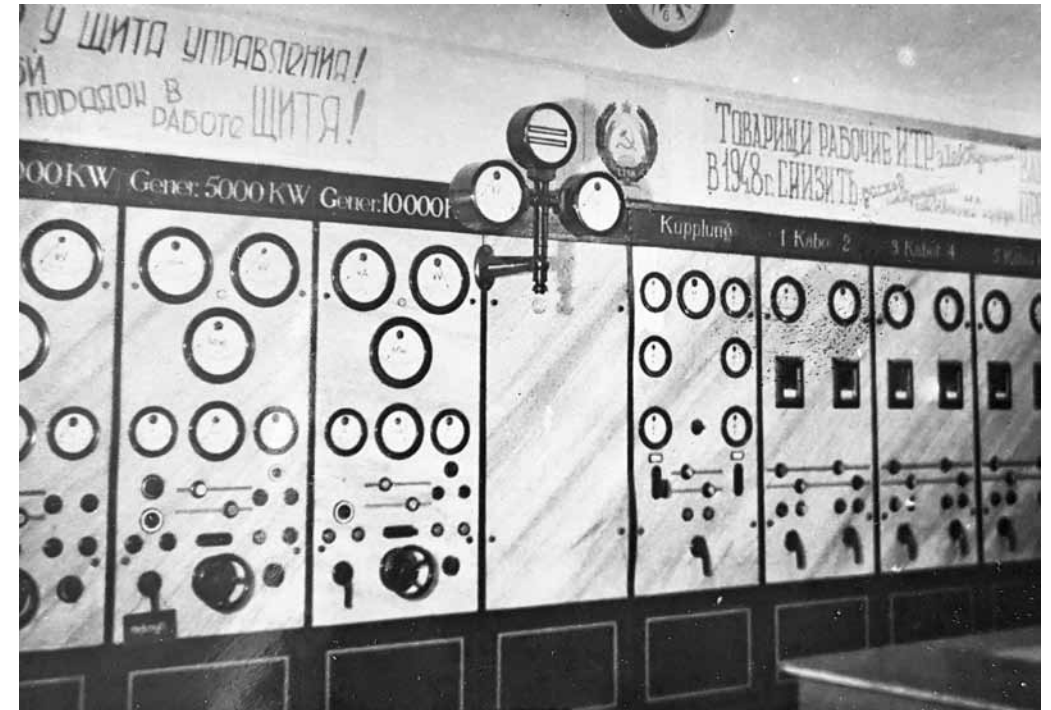
S. Matukonis pasakojo, kad traukinių stotyje pamatė Gulbiną, jau nusiprausęs, lipant į gretimą vagoną. Kokia laimė, kad ne į tą patį, net nežinojo, kaip į tai būtų reagavęs.

Nors Gulbinas bylą laimėjo, pademonstravęs stebėtinus sukčiaus gabumus, bet pajutęs didelį vadovų pasipiktinimą, suprato, kad kiti egzaminai jam bus paskutiniai ir galės būti atleistas kaip netinkamas tam darbui. Todėl netrukus išėjo iš darbo savo noru.

Miesto poreikiai elektros energijai augo gana sparčiai. Plėtėsi ir aptarnavimo zona, be Priekulės, Šilutės dar prisijungė Palanga ir Kretinga. Nors kuro tiekimas normalizavosi, bet jo kokybė ne tik negerėjo, bet vis prastėjo. Katilai negalėjo pasiekti projekcinio

garo tiekimo, juos vis dažniau tekdavo stabdyti remontams. Anglis blogai degdavo, katilų mašinistams tekdavo nuolat maišyti specialiais metaliniais strypais. Tai buvo labai sunkus darbas ir pokario kūrikai vis prisimindavo kaip Dievo dovaną vokiečių paliktą Silezijos anglį, kuri puikiai degdavo be jokio maišymo. Konstruktorius J. Volfas suprojektavo mechanines maišyklas, ir jos puikiai atlikdavo šį sunkų darbą. Patobulinta maišyklė buvo pripažinta išradimu, ir paskelbus apie ją žurnale „Energetik“ gauti jos aprašymą ir brėžinius kreipėsi daug elektrinių ir katilinių.

Baigiant katilo Nr. 6 montavimo darbus, buvo pradėti statybos darbai kitam katilui Nr. 7. Tai buvo 50 t/h našumo ardyninis garo katilas, demontuotas Vokietijoje. Projekte buvo numatyta statybinius darbus, t. y. pamatus po katilais, katilinės sienomis, pačias sienas, stogą atlikti dviems katilams – 7 ir 8. Pamenu, kaip buvo skubinama katilą Nr. 7 baigti 1956 m. birželio 30 d., nes kažkodėl jis buvo įtrauktas net į TSRS Energetikos ministerijos planus. Katilą užkūrė nebaigtą izoliuoti, todėl jo viršuje temperatūra siekė net 60–70 laipsnių C. Katilų inspektoriumi dirbęs Kostas Monstvilas atsisakė pasirašyti priėmimo į eksploataciją aktą. Katilas buvo užbaigtas ir pridurtas net 2 mėn. vėliau, dėl ko kaltinama VRE vadovybė, nors kalti buvo tik montuotojai. Katilai Nr. 1, 2, 3 ir 4 buvo demontuoti kaip neekonomiški ir susidėvėję. Katilų našumo pakako, bet sparčiai artėjo kita bėda: turbogeneratorių galios vos bepakako tenkinti sparčiai augančius vartotojų poreikius. Pagalbos galima buvo laukti tik pastačius 110 kV liniją Sovietiskas–Klaipėda ir prisijungus prie besikuriančios Lietuvos energetinės sistemos, o trūkstantią elektros energiją gauti iš Kauno HES ir vėliau iš pradedamos statyti Lietuvos VRE. Bet linija galėjo pasiekti Klaipėdą tik 1960 m., o pagal elektros poreikius jau 1958–1959 m. žiemą deficitas sieks apie 1000–1300 kW. Tai buvo ne tik Klaipėdos VRE, bet ir Lietenergo problema. Bandymai kreiptis į TSRS Energetikos ministeriją, prašant išskirti 2 metams energotraukinį, buvo nesėkmingi. Laisvų traukinių nebuvo, pagalbos niekas nežadėjo. Bet patarė bandyti kreiptis į Leningrade esančią energotraukinių valdybą, gal jie ką nors sugalvotų. Direktorius V. Bairikovas aptarė šią problemą su KTC viršininku F. Kušnyru, kuris buvo leningradietis ir ten turėjo gerų draugų. Jis išvyko ten į komandiruotę ir per septynias dienas reikalą sutvarkė. Atsivežė sutarties projektą ir darbų, kurie turi būti atlikti iki atvežant firmos „General Elektrik“ traukinį, 3000 kW galios, kuras – akmens anglys. Jis atsilaisvins 1958 m. lapkričio mėn. ir gali būti atvežtas iki gruodžio vidurio. Pasiruošimo darbams: geležinkelio atšakai, 6 kV elektros kabeliui ir kitiems darbams liko trys mėnesiai. Tai buvo rimtas gelbėjimo ratas Klaipėdos energetikams ir miestui. O F. Kušnys nuspelnė didžiulę pagarbą. Visi darbai buvo atlikti laiku, atvykęs traukinio viršininkas tuo įsitikino ir organizavo traukinio atvežimą. 1959 m. sausio 19 d. energotraukinys sinchronizavosi su VRE generatoriais. Tai buvo, matyt, vienintelis būdas išvengti ženklų elektros energijos teikimo apribojimų Klaipėdos regione.

Elektrinės valdymo pultas su privaloma agitacija, 1960 m.

Be didesnių problemų pavyko praeiti 1958–1959 m. ir 1959–1960 m. šaltų periodų apkrovimo maksimumus bei sulaukti 110 kV ETL į Klaipėdą statybos ir prisijungti prie kuriamos Lietuvos bei Kaliningrado energetinės sistemos. Lietuvos pusėje ETL buvo sujungtos abi Vilniaus elektrinės, Petrašiūnų, Rėkyvos elektrinė ir Kauno HES, beliko prisijungti tik Klaipėdai. Tam reikėjo atlikti daug paruošiamųjų darbų, skaičiavimų. Tuo metu aš jau ėjau elektros cecho viršininko pareigas, todėl teko jausti didelę atsakomybę, viską derinti su elektros tinklais. Pagaliau ta ilgai laukta diena atėjo, tai buvo 1960 m. vasario 8 d. Kitą dieną dienraštis „Tarybinė Klaipėda“ pranešė:

„KAUNO HES SROVĖ – KLAIPĖDAI

Vasario 8 d. 3 val. 16 min. Klaipėdos elektrinė prisijungė lygiagrečiam darbui su Lietuvos TSR energetikos sistema. Tai – reikšmingas įvykis miesto energetikos ūkiui. Įsijungimas į lygiagretų darbą su vieninga Lietuvos TSR energetine sistema duos galimybę pakankamai aprūpinti miestą elektros energija vakarinio maksimumo ir pagrindinių įrengimų remonto metu. Ši priemonė užtikrins ir mūsų elektrinės patikimesnį darbą.

V. Grigaravičius, elektrinės direktorius.“

Šio įvykio reikšmę galima praplėsti dar tuo, kad atsirado galimybės plėsti miesto termofikaciją, kuri tuo metu buvo apgailėtinoje būklėje. Tai ir tapo pagrindine elektrinės vystymosi kryptimi.

TERMOFIKACIJOS PRADŽIA

Klaipėdos termofikacija prasidėjo 1949 m., kai iš VRE pradėta teikti šilumą pirmiesiems to meto Gorkio (dabar – Liepų) gatvės gyvenamiems namams. 1955 m. elektrinė pradėjo tiekti garą „Gulbės“ audinių fabrikui, kuris likvidavo savo neekonomišką, pasenusią katilinę. Tačiau kol Klaipėdos VRE buvo pagrindinė elektros energijos tiekėja Pajūrio regijonui, ji nepajėgė centralizuotai tiekti šilumos. 1960 m. Klaipėdos VRE centralizuotai energiją tiekė tik vienai įmonei ir vienuolikai gyvenamų namų. Šilumos tinklų buvo apie 0,5 kilometro. Toliau tempai didėjo: 1962 m. pastatyta estakada per Dangės upę. Pastčius stambesnes magistralės pradėta tiekti garą „Trinyčių“ fabrikui ir šilumą Mokyklos gatvės namams. 1963 m. spalio 1 d. įkurtas specialus šilumos tinklų baras, kurio vadovu – vyr. meistru buvo paskirtas Kazimieras Narmontas – inžinierius šilumininkas, dirbęs nuo 1961 m. automatikos laboratorijos meistru. Bare dirbo penki darbuotojai ir meistras.

Padėtis pasikeitė, kai Klaipėdos VRE buvo sujungta su visa Lietuvos energetine sistema. Pagaminama elektros energija pasidarė ne tokia svarbi, susidarė ekonominės prielaidos gaminti ir tiekti šilumą. 1963–1964 m. rekonstruojamos veikti su sumažintu vakuumu pirmosios dvi turbinos (1500 ir 3000 kW galios). Veikdamos termofikaciniu režimu jos pagerino visos elektrinės darbo ekonomiškumą. Kadangi šilumos poreikis mieste augo labai sparčiai, vėl iškilo kuro problema. Pramprojektas, ruošdamas pirmąją Klaipėdos šilumos tiekimo schemą, numatė elektrinėje vietoje demontuotų senų garo katilų sumontuoti tris vandens šildymo katilus po 50 Gcal/h. Pietinei miesto daliai, kur koncentravosi pagrindinės pramonės įmonės, kurioms buvo reikalingas garas, o naujiems gyvenamųjų namų kvartalams – termofikacinis vanduo, elektrinės pajėgumų, net ir išplėtus ją, nebepakako.

Plane buvo siūloma statyti naują rajoninę katilinę, didinant jos pajėgumus iki 75 t/h garo, ir iki 4-ių vandens šildymo katilų po 100 Gcal/h. Bet visi katilai turėtų deginti mazutą arba gamtines dujas. O leidimą tam galėjo duoti ne Lietuvos valdžia, o TSRS Energetikos ministerijai tarpininkaujant TSRS Valstybinis plano komitetas. J. Nekrašas nurodė man, kokius dokumentus iš Lietuvos pasiruošti, susitarė su ministerijos Glavsevizapenergo viršininku, kad mane priimtų ir gautų leidimą man patekti į Plano komitetą, kur kontrolė buvo nepaprastai griežta. Laimei, viskas pasisekė puikiai: gavau

sutikimą naudoti mazutą ne tik naujiems katilams, bet ir jau veikiančioms elektrinėje, pilnai atsisakant anglies. Tai buvo puikus rezultatas, sudaręs galimybę rekonstruoti ir atnaujinti senus katilus ir pamiršti įkyrėjusią nekokybišką akmens anglį. Žinoma, laukė dideli rekonstrukcijų ir naujų statybų darbai. Didėjant miesto šilumos poreikiams 1963–1965 m. buvo sumontuotas ir pradėjo veikti 50 Gcal/h našumo vandens katilas. Vėliau pastatyti dar du tokie pat katilai. Tuo pačiu metu pietinėje miesto dalyje, prie Šilutės plento, pastatyta Klaipėdos rajoninė katilinė, kuri turėjo aprūpinti šilumos energija šios miesto dalies pramonės įmones ir gyvenamuosius rajonus. Pradžioje katilinėje buvo sumontuoti trys garo katilai, kurių bendras galingumas 56,7 MW. Rajoninė katilinė ir elektrinė ateityje buvo sujungtos termofikaciniais tinklais.

1965 m. išsiplėtęs šilumos tinklų baras jau turėjo 20 darbuotojų, tinklų ilgis pasiekė 15,7 km, garo gavo 14 įmonių, o šilumą – 146 gyvenamieji namai. Bet darbas šilumos tinklų bare buvo gana įtemptas ir atsakingas, įgiję praktikos darbuotojai dažnai būdavo viliojami pereiti į statybos-montavimo organizacijas, besikuriančias pramonės įmones. 1965 m. neatsilaikęs pažadams išėjo baro vadovas K. Narmontas, o jo pareigas perėmė Vladas Mickus. Maloniai nuteikė daug kam įsiminęs faktas, kad K. Narmontas po kelių metų panorio grįžti atgal, įsitikinęs, kad realus darbas dažnai neatitinka lūkesčių. Jis buvo priimtas automatikos laboratorijos viršininku ir ten dirbo daug metų. Nuo 1968 m. jau labai išsiplėtusiems šilumos tinklams ėmė vadovauti Antanas Zubė, kuris tame bare dirbo net 18 metų. O 1987-06-18 buvo pakeistas įmonės statusas, Klaipėdos VRE tapo Klaipėdos šilumos tinklais.

SPECIALISTŲ MIGRACIJA

Nors Klaipėdos VRE galėjo didžiuotis gana neblogu personalo stabilumu, nemažai darbuotojų įsitvirtino nuo 1945 m. ilgam, sukūrė šeimas, buvo aprūpinti butais, jų vaikai be problemų galėjo naudotis žinybiniu vaikų lopšeliu-darželiu, kuriam statyti nuostabus sklypas, geriausias mieste, buvo išskirtas direktoriaus V. Bairikovo pastangomis.

Perspektyvos gauti butą (tiesa, žinybinį) buvo vienos iš geresnių mieste. Nepaisant to, dalis personalo keitėsi, ir ypač vadovai. Pateiksiu duomenis, kaip dažnai keitėsi direktoriai ir vyriausieji inžinieriai per 1945–1962 m. laikotarpį.

Direktoriai:

Šolomas Grodzenskis	nuo 1945-03-01 iki 1946-03-25
Česlovas Mastautas	nuo 1946-03-29 iki 1946-04-30
Aleksandr Markin	nuo 1946-05-04 iki 1950-02-25
Viktoras Nemunis	nuo 1950-03-30 iki 1950-11-08

Elektrinės darbininkai, 1946 m.

Karp Borovkov	nuo 1950-11-29 iki 1953-09-10
Vasilij Bairikov	nuo 1953-10-06 iki 1959-09-10
Vladas Grigaravičius	nuo 1959-10-04 iki 1962-06-27
Vytautas Petrulis	nuo 1962-08-29 iki 1994-05-27

Vyriausieji inžinieriai:

Vincas Bliūdžius	nuo 1945-03-01 iki 1948-12-03
Vytautas Liubinas	nuo 1953-06-20 iki 1959-11-30
Sigitas Pranas Matukonis	nuo 1960-03-01 iki 1962-12-01
Kostas Monstvilas	nuo 1963-07-23 iki 1982-11-15

Klaipėdos VRE mieste buvo žinoma kaip gerai besitvarkanti įmonė, todėl joje dirbantys specialistai dažnai atsirasdavo partijos komiteto pareigūnų akiratyje, kai reikėdavo surasti kandidatą į vadovus. Pirmu taikiniu tapo turbinų cecho vyr. meistras Petras Jencius.

Jam buvo numatytos sausųjų galvaninių baterijų gamyklos „Syrius“ direktoriaus pareigos. Ilgai spyriojęsis jis pasiūlymą priėmė. Antru išrinktuoju tapo elektros cecho viršininkas Stasys Čeledinas, turintis ilgametę organizacinę patirtį ir gerai mokantis vokiečių kalbą. Jam buvo numatytos Faneros fabriko, kuriame Vokiečių Federacinės respublikos įmonės turėjo montuoti pirmąjį respublikoje medžio drožlių plokščių cechą, direktoriaus pareigos. 1959 m. kovo 1 d. jis buvo pervestas naujam darbui, o vadovauti elektros cechui V. Bairikovas pavedė man. Netrukus ir pats V. Bairikovas išvažiavo namo, o direktoriumi buvo paskirtas iš Petrašiūnų VRE atvykęs V. Grigaravičius. Vėl prisiminėme, kad mokame lietuviškai, atmosfera kolektyve pagerėjo. 1960 m. gegužės 1 d. paliko kolektyvą ir ilgiausiai pokario metais dirbęs GTS viršininkas Vincas Bliūdžius, jis išvyko į Kauno elektros tinklus. Paliko VRE ir mano kurso bei kambario draugas Antanas Šakalys. Jis perėjo į atsiskyrusią nuo elektrinės 1957 m. elektros tinklų įmonę. 1958 m. birželį jis buvo paskirtas Gamybinio techninio skyriaus viršininku, o nuo 1973 metų pervestas Klaipėdos elektros tinklų direktoriumi.

Tuo tarpu Klaipėdos VRE, dirbdama bendroje Lietuvos energetinėje sistemoje ir nebejausdama elektros gamybos deficito, ėmė aktyviai ruošti centralizuotam miesto

Klaipėdos VRE 1962 m.

šildymui. Buvo ruošiami projektai turbinas Nr. 1 ir 2 pervesti darbui pablogintu vakuumu, kad vietoje Dangės vandens kondensatorius aušintų termofikacinis vanduo, o jį iki reikiamos vartotojams temperatūros pašildytų garo šildytuvai. Pradėti projektuoti vandens šildymo katilai, šilumos tinklai.

Labai nustebino žinia, kad V. Grigaravičius kviečiamas dirbti į LTSR Plano komitetą, ir jis ten norėtų vykti. Bet Justinas Nekrašas, tuo metu jau dirbęs LTSR Liaudies ūkio tarybos Energetikos valdybos viršininku, sutiko V. Grigaravičių pervesti su sąlyga, kad jis suras kandidatą į Klaipėdos VRE direktoriaus pareigas iš vietinių specialistų. Tam tiko tik S. Matukonis, turintis bilietą, bet jis tvirtai atsisakė, nes buvo sutaręs su J. Nekrašu dėl netrukus organizuojamų Alytaus elektros tinklų direktoriaus pareigų. S. Matukonis sutiko laikinai padirbėti vyriausiuoju inžinieriumi, kol bus surastas kitas kandidatas. Tada pradėjo atakuoti mane, įkalbinėjo S. Čeledinas, pats V. Grigaravičius, bet mane pilnai tenkino elektros cechų, darbas pagal specialybę, be to, aš buvau be bilieto, o jis direktoriui, vyr. inžinieriui, buvo būtinas. Kai J. Nekrašas sužinojo apie mano nenorą, jis eilinio apsilankymo Klaipėdoje metu pasikvietė mane į viešbučio, kuriame buvo apsistojęs, kambarį, ir ten, neoficialioje aplinkoje, ilgokai diskutavome. Aš supratau, kad man atsisakyti būtų neprotinga ir, iš principo, sutikau. Tik priminiau J. Nekrašiui, kad nebuvau komjaunuolis, kad visoje 1953 m. laidos stotininčių grupėje nebuvo nei vieno VLKJS nario bei kad tokia grupė buvo vienintelė KPI, kas ypač piktino instituto sekretorių Didžiulį, ir mes su juo buvome gerokai apsipykę. O kaip tyčia, Didžiulis tada buvo LTSR Liaudies ūkio tarybos pirmininko pavaduotojas ir dažniausiai vadovaudavo posėdžiams tvirtinant įmonių vadovus. Ar jis nepakiš kojos, svarstant mano kandidatūrą? Bet J. Nekrašas pažadėjo pasikalbėti su Didžiuliu ir viskas būsia tvarkoj.

Taip prasidėjo mano pasiruošimas naujam darbo etapui. Visos procedūros praėjo sėkmingai, net ir Didžiulis pajuokavo, prisimindamas 1953 m. pavasarį kilusius nesutarimus. Ir vis tik 1962–1963 metai buvo nepaprastai įtempti. Tada ir įvertinau J. Nekrašo priminimą, kad reikės padėti specialistais Lietuvos VRE. Tik gavęs Lietuvos VRE raštą pervesti jiems 8 darbuotojus: 4 inžinierius – M. Valiušį, V. Venclovą, R. Čelediną, V. Pavlovą ir po 2 geriausius turbinistus bei katilų mašinistus. Įvertinus dar tai, kad pasikeitė direktorius, išvyko vyriausiasis inžinierius, GTS viršininkas, katilų cecho ir kuro-transporto skyriaus viršininkai. Reikėjo kurti naują kolektyvo branduolį, daugiausia iš savų inžinierių ir tik du aukštos kvalifikacijos specialistus – katilų ir elektros cechų viršininkus – prisikviesti iš kitų įmonių. Per 32 metus, dirbant vadovu, o vienoje įmonėje – virš 56 metų, buvo visko: kaip sakoma, ir šilto, ir šalto. Gera tai, kad nesi-
jaučiu kam nors padaręs blogo, pats stebiuosi, kad nesu su kuo nors rimtai susipykęs, neturiu nei vieno priešo...

EPILOGAS

Naujai ruošiamas „Lietuvos Energetika“ VII tomas, matyt, apims sunkiausią pokario laikotarpį, apie kurį daug liko nežinomų epizodų, daug sunkių momentų liko neužfiksuoti. Juk bėgdamas laikas su savimi nusineša viską, kas neužfiksuota knygoje, nuotraukose, žmonių prisiminimuose. O žmonių, pamenančių tuos laikus, liko labai labai mažai.

Klaipėdos VRE 2004 m. minėjo 75 metus nuo statybos užbaigimo ir eksploatavimo pradžios. Kad prisiminti šią svarbią miestui datą – 1929 m. birželio 17 d. – inžinierius Vytautas Puodžiūnas atliko labai svarbų darbą: iš daugybės įvairių istorinių dokumentų, respublikos ir miesto archyvų, gyvų ir jau išėjusių Anapilin surašytų prisiminimų sukūrė detalią įmonės, kurioje ir pats dirbo virš 40 metų vadovaudamas elektros cechui, istorijos knygą „Klaipėdos energija 1929–2004“.

Todėl ši naujojo „Lietuvos Energetika“ tomo dalis apie Klaipėdos VRE 1945–1962 m. realiai yra dviejų inžinierių elektrikų Vytautų – Puodžiūno ir Petrulio darbo rezultatas. Man reikėjo tik panaudoti knygoje surinktą medžiagą, papildant savo prisiminimais. Nuoširdžiai dėkoju V. Puodžiūnui leidus pasinaudoti jo surinkta istorine medžiaga.

Vytautas Puodžiūnas

ENERGETIKŲ PRISIMINIMAI

VINCO BLIŪDŽIAUS PRISIMINIMAI

Gimiau 1910-06-14 Bliūdžiškių kaime, Šunskų valsčiuje, Marijampolės apskrityje, vidutinio ūkininko šeimoje, turėjome 42 ha žemės.

1922 m. įstojau į Marijampolės gimnazijos pirmą klasę, nes buvau pamokytas tetos Antosėlės iš pradinės mokyklos kurso. Į mokykląėjau iš kaimo 3 km kartu su 2 broliais ir 3 seserimis.

1930 m. gimnazijos 8 klases baigiau, būdamas 20 metų, ir įstojau kariuomenėn į aspirantų kursus, kuriuos per 1 metus baigiau ir gavau atsargos artilerijos karininko laipsnį.

Vincas Bliūdžius

1931 m. įstojau į Vytauto Didžiojo universitetą Technikos fakultetą, Elektrotechnikos specialybę studijuoti.

1943 m. gruodžio 30 d. jį baigiau ir įgijau diplomuoto inžinieriaus vardą.

1944 m. vasario 2 d. pradėjau dirbti Marijampolės zonos Energijos aprūpinimo inžinieriumi.

Tais pačiais metais Tarybų Sąjunga sumušė fašistinę Vokietiją ir pradėjo šeiminkauti Lietuvoje.

Iš Vilniaus atvyko Energetikos ministras Kaganas ir LTSR Energetikos vyriausias inžinierius Gruodis ir pasiūlė man važiuoti dirbti į Klaipėdos elektrinę, kuri jau buvo iš Vokietijos išvaduota 1945 m. sausio 27 d.

Sutikau, išvykome iš Kauno, kuriame gyveno mano sesuo Julija Radvilienė. Į kelionę gerai pasirengiau: paėmiau maisto – lašinių ir dešrų bei šiltų drabužių.

Iš Kauno išvažiavome 8 žmonės: Energetikos valdybos viršininkas Basajevas, Grodzenskis, Narbutas,

Nemunis, Gilius, Puklevičius ir aš su vairuotoju. Į Klaipėdą važiavome apie 18 valandų rusišku sunkvežimiu „polutarka“. Be to, užsukome į Narbuto tėviškę, kuri buvo pakeliui į Kretingą. Ten, kaime, mes visi nakvojome ant grindų, paklotų šiaudais.

Besiruošiant nakvynei, Lietuvos TSR energetikos viršininkas parašė įsakymą, kuriame paskirstė mums pareigas. Elektrinės direktoriumi paskyrė Grodzenskį, vyriausiu mechaniku – Nemunį, statybos viršininku – Narbutą, ūkio viršininku – Puklevičių, o mane – vyr. inžinieriumi. Šie kadrai nebuvo tipiniai. Nebuvo paskirtas tik Gilius, nes jis nenorėjo Klaipėdoje likti, buvo neseniai vedęs.

Per šią nakvynę ypatingai humoru pasižymėjo Nemunis, kuris žodžių persimetimu su Narbuto mama daug mums suteikė juoko.

Kitą dieną pasiekėme Klaipėdą.

Klaipėda buvo sviedinių ir bombų išgriauta. Dar šiek tiek sveiki namai buvo pažymėti plakatais „zaminirovano“.

Per Dangės upę pervažiavome metalinių statinių, plieno lynais surištu tiltu. Važiuojant statinės skęsta ir traukia į vandenį kaimynės statinės, kol gaunama su mašinos svoriu pusiausvyra ir važiuojame iki galo per įlinkį į kalną.

Atvažiavę iki elektrinės, radome ją susprogdintą. Abu kaminai gulėjo ant žemės. Vienas prie Dangės – 80 m, o prie gatvės – 90 m.

Elektrinės sienos 12 m aukščio, išpūstom iš karkaso plytom į lauko pusę, nes sprog-

menų užtaisai buvo įdėti į katilų dūmtakius. Taip maždaug atrodė vaizdas mums patikėtos atstatyti elektrinės.

Miestas buvo tuščias, jokie gyventojai, tik kai kurie namai buvo saugomi kareivių. Pirmą naktį visi nakvojome elektrinės kontoros pastate ant grindų. Ryte atsikėlę pradėjome darbus. Aš ėmiau ieškoti dokumentų apie elektrinės įrengimus, inventorizaciją.

Inventorizacijos bylas radau – visų įrengimų smulkų aprašymą ir su įvertinimu pinigais. Bylų buvo daug ir teko visas peržiūrėti, kad susidaryti pilną elektrinės metų veiklos vaizdą. Paašškėjo, kad tam tikra dalis įrengimų buvo demontuota ir išvežta į Kenigsbergą pačių vokiečių.

Miesto Vykdomo komiteto pirmininkas buvo Bergas, geras lietuvis, dar negalėjo mums pasiūlyti valgyklos, todėl mes valgėme, ką buvome įsidėję iš namų. Mieste jau buvo įvesta registracija gyventojų, kas jame gyvens. Ir aš užsirašiau.

Taip visą savaitę gyvenome visi kartu, paskui išvažiavo viršininkas Basajevas ir inžinierius Gilius.

Susiradome sau butus, susinešėme lovas ir kitus baldus. Jų buvo išmesta gatvėse, tai kareivių darbas, kurie juos rinko savo karininkams.

Kiekvieną dieną mes vaikščiojome po miestą ieškodami įmonių, kurios turėjo savo elektrines. Radome vieną Centrinio pašto rūsyje. Kita elektrinė buvo rasta uosto teritorijoje, bet ji buvo 220 V nuolatinės srovės, kranams. Centrinio pašto elektrinė buvo 30 kW galingumo, 400 V įtampa, 55 A srovė, dyzelinio variklio sukama, bet buvo kūju sulenktas apie 5 mm sužadinimo velenas. Kad veleną ištaisyti, aš pasiūliau jį atlenkti atgal be pakaitinimo. Mes pakišome medinį strypą po veleno galu su atrama į grindis, o truputį nuo jo galo parėmėm į grindis kitu mediniu strypu ir 4 vyrų svoriu paspaudus velenas grįžo į pirmąją būklę. Paleidus dyzelį, sužadinimo mašinos kolektorius nekibirkščiojo.

Taigi, turėjome jau vieną galimybę paleisti pagrindinės elektrinės vieną agregatą. Reikėjo pagaminti geležinį kaminą, įmontuoti jame dūmų traukos ventiliatorių su pavaros varikliu. Kai turėsime 30 kW, tada užkursime vieną iš keturių katilų 6 t/val., pagaminsime garo, kurį duosime garo turbinai 1500 kW galingumo ir visas miestas gaus srovę. Toks buvo mūsų planas paleisti elektrinę be svetimos pagalbos elektra iš kitų elektrinių. Dabar liko vienas rūpestis: kur rasti mūsų įrengimus?

Sužinojome, kad mūsų įrengimai yra išvežti už Kenigsbergo – Peizės elektrinės teritorijoje. Todėl teko organizuoti ekspediciją įrengimams parvežti. Nutarta siųsti 10 žmonių brigadą, kuri pakrautų įrengimus į baržą, o ši kanalais ir upėmis, vilkiko traukiama, parvežtų ją į Klaipėdą. Pasirodė, kad Prūsija turėjo gerus vandens kelius upėmis ir vandens kanalais. Karo metu šie kanalai ir jų šliuzai buvo apleisti, bet nedidelės baržas galėjo praleisti. Mums patarnavo toks vandens kelias: iš Tepliuvos (Tapiau

mieste) upe Deimena nuplaukti iki Labguvos miesto, o iš čia – kanalu, vadinamu Fridricho kanalu, nuplaukėme iki Gilijos, Nemuno atšakos, patenkome į Nemuną, iš kurio pasiekėme Klaipėdos kanalą.

Mūsų brigadą sudarė Dirkstys, Šileika, Kopūstas, Bajelis, Palovikienė, Antanavičius, Bliūdžius ir 3 kiti, kurių pavardžių neatsimenu. Važiavome sunkvežimiu per Neringos sąsmauką iki Kranco 100 km gruntiniu vieškelio, o nuo Kranco iki Kenigsbergo – 30 km asfalto keliu. Kenigsberge mūsų laukė tarybiniai vadovai. Jie davė mums užduotį suvežti iš pajūrio esamos bazės užsienio markių važiuojančias mašinas į Kenigsbergo elektrinės kiemą energetikų naudojimui.

Taip mums teko visiems išmokti vairuoti automobilius. Laimingai suvežėme tas mašinas, kiek tilpo Kenigsbergo elektrinės kieme, ir pradėjome užsiimti savo elektrinės naudai.

Atvykę į Kenigsbergą apsistojoje tuščiame elektrinės darbininko name, kuris buvo gerai įrengtas – su kanalizacija ir vandentikiu bei elektros įvadu, bet elektros nebuvo. Peizės elektrinė buvo toliau už Kenigsbergo, ant kanalo, upės Prėgelio kranto. Elektrinė buvo nauja, baigta statyti 1939 m., ji buvo puikiai sumūryta iš klinterio plytų.

Tuometiniu elektrinės viršininku buvo rusas Tišeninov. Tai buvo geras žmogus, mus aprūpino namu nakvynei, maistu, nes mūsų sausas daavinys jau baigėsi. Jis mums davė ungurių, kuriuos iš kanalo pagavo jo žmonės. Duoną gaudavome kareivišką iš komendanto. Bet už duoną turėjome komendantui apdirbti jo žemę, kuri buvo aplink miestelį. Jis turėjo „Lanz“ traktorių, prie traktoriaus plūgą ir kultivatorių, kuriais dabar dirbo mūsų brigados žmogus Dirkstys.

Klaipėdos įrengimus radome ant kanalo kranto su raudonų dažų užrašais „EWMe-mel“. Labai nudžiugome, kad jie nebuvo sumušti. Tai buvo elektrinės visi varikliai, garo turbinėlės su siurbliais, visokių dydžių transformatorių. Aš jau žinojau jų paskirtį, kurioje miesto gatvėje jie stovėjo, kas buvo užrašyta inventorizacijoje.

Virš visų stovėjo tiltinis 5 t kranas. Bet elektros nebuvo, dėl to jo galios neteko panaudoti. Panaudojome tik jo tvirtus griaučius, nes prie jo pririšome savo 5 t domkratą, rankomis sukamą. Bet mums reikėjo prie kiekvieno krūvio privažiuoti, jį pakelti ir padėti į baržą. Todėl reikėjo privežti ir baržą prie krūvio. Taip teko panaudoti daugiau žmonių darbo jėgos baržai pervežti, nes krūviai nebuvo vienoje vietoje. Man būtinai reikėjo sugalvoti, kaip pervežti kraną prie krantinės krūvių. Todėl atidžiai apžiūrėjau krano pervežimo mechanizmus. Pastebėjau, kad variklis, pervežantis kraną, turi 2 veleno iškištus galus iš variklio korpuso. Vienas galas sujungtas su sankaba mechanizmui sukti, o kitas laisvas, kad galima uždėti rankeną ir ją sukti rankomis. Taigi pasidarėme rankeną, užkalėme ant veleno galo ir 2 žmonių sukamu varikliu didžiulis kranas pajudėjo krantine į mums norimą vietą. Judėjimo greitis buvo mažas, bet užteko ir tokio. Tai buvo pirmas

laimėjimas baržos pakrovimo darbe! Taip įsismaginę krovėme įrengimus į baržą, kol pastebėjome, kad ji pamažu skęsta, nes 2 žmonės jau nespėdavo išpumpuoti vandenį, prasisunkusį per medinės baržos plyšius. Teko ją iškrauti ir važiuoti prašyti Kenigsbergo upeivius, kad duotų mums metalinę baržą. Kitą dieną jie atvežė mums tokią. Tada mes per 2 savaites pakrovėme įrengimus ir aš paprašiau upeivių, kad nuvežtų baržą į kitą krantinės vietą, kur buvo cemento sandėlis. Čia mes ją papildėme tam tikru kiekiu cemento maišų iki barža buvo pilnai pakrauta 500 tonų.

Dabar jau mano užduotis buvo lyg ir įvykdyta, bet pagal inventorizacijos dokumentus dar nebuvo surasta 4 turbinų guolių viršutiniai dangčiai, nes krantinėje jų nebuvo. Todėl dar teko ieškoti elektrinės patalpose ir net rūsiuose. Pagaliau aš tuos 4 dangčius radau 10 kV jungiklinės rūsyje, gražiai padėtus ant lentelių. Tai puiki atkaklumo ir charakterio sėkmė! Gražiai į popierius suvynioję, mes juos įdėjome į baržą. Patikrinau pagal inventorizacijos dokumentus, kad jau visi įrengimai surasti ir sudėti, pradėjome ruošti į Klaipėdą. Apiforminau baržos išvežimą ir pradėjome rinktis mašinas Klaipėdos elektrinei.

Mūsų brigados narė Palovikienė važiavo su mumis į Kenigsbergą kaip šeimininkė ir virėja, bet turėjo ir kitą tikslą, kurį man vėliau atskleidė. Ji norėjo rasti savo vyrą gyvą ar mirusį, nes Klaipėdoje jo nerado. Ji yra Klaipėdos lietuvė, jos vyras Palovikas, pagal Palovikienės žodžius, yra prekybos laivo kapitonas, karo metu dingęs ir jokių žinių neperdavęs. Jie turėjo mūrinį namą Karaliaučiuje. Mes išvaikščiojome visą miestą, kur dar gyveno vokiečiai, klausinėdami, ar negirdėjo kur nors Paloviko. Nei gyvųjų tarpe, nei mirusio jie nežinojo. Tada ji mane nuvedė, kur buvo jų namas Kenigsbergo centre. Namas buvo mūrinis, 2 aukštų nedidelio formato. Buvo sudegęs, bet nesugriautas. Prie namo buvo nedidelis sodelis, kuriame po vienu aviečių krūmu ji išsikasė savo ir vyro auksinius laikrodžius. Taip pavaikščioję keletą minučių jai atmintinose vietose, išvykome į Peizės elektrinę.

Taigi Kenigsberge mūsų reikalai baigėsi ir greitai ruošėmės išvykti. Iš komendanto, kuris buvo geras, kaip Lietuvos žydelis, išprašėme kelis kepalus duonos ir kelis kilogramus „vobla“ džiovintos žuvies, ir galvojome, kad kelionei į Klaipėdą užteks.

Susirinkę ir apžiūrėję savo išrinktas 5 mašinas, išvažiavome tais pačiais keliais į Klaipėdą. Kelionė namo buvo labai varginga, nes mūsų automobiliai buvo labai nepatikimi: dažnai užsikimšdavo kuras ar atsipalaiduodavo detalės. Mašinas taisė vairuotojai Šileika ir Kopūstas. Per tokią laiko gaišatį mums baigėsi ir maistas. Taip teko ties Juodkrante siųsti vieną mašiną į Klaipėdą atvežti duonos ir mašinom benzino. Mes jau dieną ieškojome miške grybų, o vakare prie laužo juos kepėme ir valgėme.

Kai grįžo mūsų pasiuntinys iš Klaipėdos su duona, mes labai nudžiugome, nes bu-

vome atgaivinti prieš paskutinį etapą. Mes buvome visi išsekę ir kaltinome vieni kitus dėl visų smulkmenų.

Taigi, privažiavome pagaliau prie Kuršių marių perkėlos, kur rusų kariuomenės buvo įrengtas keltuvas: ant 2 medinių laivų uždėtas medinis tiltas, viskas plieniniais lynais surišta ir sukalta vinimis. Tokį keltuvą vežiojo per kelių šimtų metrų vandens ruožą motorinis vilkikas. Keltuvas mus pervežė per marių sąsmauką, paimdamas po 2 mašinas, ir pasijutome laimingi, pagaliau grįžę tartum į savo naują tėviškę Klaipėdą.

Pranešiau vadovybei, kad pakrauta barža stovi Peizės elektrinėje ir turime laukti, kada Kenigsbergo upeiviai ją atvežė į Klaipėdą.

Elektrinės direktorius Markin greitai iškrovė mūsų mašinas ir apsidžiaugė, kad rado vieną dėžę porceliano imitacijos indų ir vieną pianiną, kuriuos aš vežiau inž. Tišeninovui Ivanui. Todėl aš juodu suvedžiau per paštą derėtis, nes geležinkeliai tokių siuntų dar neėmė.

Grįžę į Klaipėdą dar laukėme 2 savaites, kol atvežė mūsų baržą, pilną pakrautą transformatorių, elektrinės įrengimų ir cemento maišų.

Ekspedicijos dalyviai gavome pailsėti, mus pamažu pamiršo, nes visiems atvežėme daug įdomaus darbo, kol iškrovė baržą.

Dabar aš pradėjau žiūrėti elektros įrengimų būklę, kurie buvo su išdaužytais stiklais. Elektros generatorių sužadinimo kolektoriai buvo pamušti plaktukais.

Kad ištaisyti defektus, reikėjo žmogaus rankų prisilietimo. Tam, kad išpjauti elektros prietaisams apskritus stiklus, aš gavau stiklo rėžtuką, su kuriuo išmokau įstiklinti visus elektros ir šiluminių aparatų stiklus. Laisvu nuo tiesioginio darbo laiku aš įstiklinau pagrindinio skydo matavimo aparatus.

Elektros 6 kV jungiklinėje, kur stovi visi 6 kV jungtuvai ir trumpo jungimo reaktoriai buvo kūjo smūgiais sudaužytais izoliatoriais. Ką reikėjo su jais daryti? Aš pasiūliau jų vieton statyti keramikos vamzdžius. Taip mūsų pakaitalai dirbo gerai, kol gavome porcelaninius izoliatorius iš fabriko.

Nuo šio laiko elektrinėje jau prasidėjo intensyvus darbas, bet daug padaryta ir mieste, nes reikėjo pastatyti ir parvežtus transformatorius jų vieton. Jau sukosi 30 kW elektrinė Centriniam pašte ir tiekė energiją artimiems vartotojams – Vykdomam komitetui ir jo kaimynams. Energijos padavimui į didesnius atstumus buvo panaudotos 6 kV/0,4 kV pastotės su jų 6 kV kabeliais, kuriuos pastotėse jungtimis sujungę, galėjome paduoti 100 V arba 6 kV įtampas į bet kuri miesto rajoną. Žemos įtampos tinklas mieste yra ant metalinių atramų, kuris jokių pirmenybių neturėjo, nes buvo mechanškai sužalotas kulkų ir granatų kliudymo. Be to, jis buvo labai pavojingas elektromonteriams, kurie mėgo dirbti linijoje be atjungimo iš pastotės. Taigi dirbo įtampoje, kur kiekvienas ne-

atsargus prisilietimas prie fazinio laido davė mirtiną smūgį, nes žmogus stovėjo tarp įžemintų geležių.

Prasidėjo miesto talkos griuvėsiams valyti, kurios tapo kaip prievolės, nes buvo įvestos talkininko knygutės su valandų atžymomis. Taip dirbome Tėvynės labui per visas dienas veltui, po darbo valandų.

Kada mus Klaipėdoje aplankė pirmas Lietuvos Komunistų partijos sekretorius Sniečkus, jis po elektrinės apžiūrėjimo paklausė, ko mums reikia, kad mes rugsėjo mėnesį paleistume bent vieną elektrinės agregatą ir duotume miestui srovę? Mes atsakėme, kad mums reikia bent keleto šimtų vyrų. Po to jis atsiuntė 200 vokiečių belaisvių iš Liepojos fronto. Belaisvius suskirstėme į mažesnes brigadas pagal specialybes, paskyrėme po vieną arba 2 žemaičius brigadininkais ir išleidome į miestą dirbti – valyti griuvėsius ir traukti iš jų dar tinkamus daiktus ir medžiagas. Buvo sudarytos brigados transportui vykdyti, kurios primityviais vežimais vežė medžiagas į sandėlius.

Darbas ėjo gana sparčiai, bet kartu reikėjo vesti ir darbų apskaitą. Man reikėjo sudaryti darbų suvestinę vienam mėnesiui ir pasiūsti bankui, kuris apmokėjo belaisvių išlaikymo išlaidas. Be to, man reikėjo sudaryti vienu mėnesiu pirmyn visų brigadų darbų grafiką, kuriame turėjau numatyti viso objekto vykdomus darbus, kad jie vieni kitiems nekliudytų.

Buvo ir tokių vokiečių brigadų, kurios atliko tinkamai sudarytų darbų apimtį, kad man reikėjo tik versti į rusų kalbą, užpildyti rusiškas formas ir atiduoti bankui, darbui apmokėti. Darbas visose brigadose ėjo sėkmingai ir sklandžiai. Per visą darbų eigą su belaisviais buvo tik vienas nelaimingas įvykis, kuriame žuvo vokiečių belaisvis.

Belaisvių brigadą saugojo vienas rusų kareivis su šautuvu, kuris turėjo žiūrėti, kad visi brigados nariai būtų sargybinio akivaizdoje. Bet atsirado vienas belaisvis, kuris nuėjo į elektros pastotę, palietė ranka įtampoje esančią relę ir žuvo nuo elektros srovės. Jo žuvimo priežastys daug nebuvo tirtos, nes jo kaltę paliudijo visi brigados nariai.

Kai mums reikėjo rinkti budinčius elektrinėje, mes numatėme paskirti narių ir iš

V. Bliūdžiaus šaržas
(piešė vokiečių belaisvis)

belaisvių brigados, nes buvo du, kurie iki karo šioje elektrinėje dirbo. Paruošėme elektros agregatus aptarnaujančių darbininkų 4 pamainas po 10 žmonių.

Buvo baigti geležinio kamino darbai su 30 kW galingumo ventiliatoriumi katilų dūmų traukai, kurį patikrinome, paleisdami jį su 30 kW Centrinio pašto generatoriumi. Dar nebuvo baigti darbai anglių bunkerių pritvirtinimo aukštumoje buvusiose vietose. Bet buvo padarytos medinės estakados, kuriomis buvo atvežami vagonėliai ir pilami iš vagonėlių anglys tiesiai į mažąjį katilo bunkerį. Vagonėlius krovė ir stumdė tik belaisviai.

Valstybinių švenčių metu mes ėjome rikiuotėje su plakatais ir komunizmo vadų paveikslais. Tokių demonstracijų metu mes galėjome pamatyti viso miesto žmones ir jų nuotaikas. Pasibaigus karui buvo suorganizuotas padėkos laiškas Stalinui, kurį darbininkai nenorėjo pasirašyti, bet inžinerinis personalas greitai pasirašė, nes iš aukščiau atėjusi iniciatyva buvo būtinai vykdoma.

Klaipėdos elektrinei atsiuntė iš Rusijos baigusią technikos mokyklą dešimtį mergaičių, kurios tiko dirbti katilų vandens lygio sekėjomis, gabesnės – turbinistėmis arba cheminio vandens valymo operatorėmis ir panašiai, budinčiomis prie agregatų.

Po kiek laiko į Klaipėdą iš Telšių atvažiavo mano brolis su žmona Aldona ir dukrele Irtute. Aš turėjau užėmęs didelį butą 3 kambarių ir vienu tarnaitės kambariu, todėl broliui pasiūliau apsigyventi pas mane. Jis sutiko ir gyvenome kartu, 2 šeimos viename bute.

Kurį laiką pagyvenęs kartu pajutau, kad ir aš galiu gyventi savo šeimoje. Mano iš-

Gegužės pirmosios demonstracija, 1950 m.

rinktoji žmona buvo Stasė Sutkutė, liaudies mokytoja, tikinti į Dievą, darbininko duktė, 1948 m. sausio 18 d. ji buvo išrinkta į Klaipėdos miesto deputato postą. Tai buvo darbšti, gabi ir sąžininga žemaitė, atvykusi su motina iš Žagarės miestelio. Ji man papasakojo savo jaunystės vargus ir didelį norą užsitarnauti aprūpintą gyvenimą. Gyvendama Klaipėdoje, slidžiam kelyje krito ir sulaužė koją, dėl ko liko viena koja raiša. Be to, ji papasakojo, kaip vaikystėje sirgo poliomieliu.

Aš irgi jaunystėje buvau apsinuodijęs arseniku, todėl buvau ją užjaučiantis vyras ir mes 1948 m. pavasarį sutarėme susituokti. Mus sutuokė Klaipėdos bažnyčioje ir surašė sutuoktuvų liudijimą 1948 m. gegužės mėn. 25 d. Vykdomajame komitete.

Taip greitai ir nesulaikomai bėgo laikas, kol atėjo 1949 metai – Tremties metai į Sibirą. Tai man buvo labiausiai atmintini nekalėtų žmonių Tremties metai. Ir aš su mano brolio šeima tuomet pakliuvau į išvežamųjų į Sibirą žmonių sąrašus.

Man apie tai pranešė rusė Kudrina, kuri buvo viena iš tų technikos mokyklą baigusios mergaičių, ištėkėjusi už katilų cecho viršininko Kudrino. Nuo to laiko mes su žmona nakvojome ne namuose, o pas žmonos draugę Narsčiūtę. Kai atvažiavo sunkvežimis su 2 kareiviais ir pranešė, kad mes su brolio šeima išvežami į Sibirą, tada aš pasakiau, kad esu vedęs, o mano žmona turi liaudies deputatės pažymėjimą ir ji turi būti neliečiama. Tada MGB atstovas paėmė iš žmonos deputatės pažymėjimą ir nuvažiavo į MGB štabą. Netrukus jis grįžo ir pranešė, kad aš su žmona ir brolio šeima nebūsime vežami į Sibirą.

Mes pakvietėme į butą Kudriną, išsiaiškinome, kad aš, pagal jo nuomonę, esu nacionalistas, pavaišino me skundiką degtine ir išsiskyrėme draugais. Tas Kudrin po metų visai išvažiavo iš Lietuvos.

Po šių įvykių Elektrinės direktorius paskyrė mane Technikinės tarnybos viršininku. Kada katilų cecho viršininkas Kudrin išvyko į Rusiją, jis paliko butą. Aš paprašiau direktoriaus, kad jį atiduotų mano brolio šeimai; direktorius sutiko ir brolio šeima užėmė tą butą. Taip mes su žmona gavome dar 2 kambarius, kuriuos paliko brolis. 1949 m. birželio 12 d. susilaukėme dukros, kurią pakrikštijome Nijole, o 1951 m. balandžio 18 d. – sūnaus, kurį pakrikštijome Virgilijaus vardu.

Tuo metu dar nebuvo įsteigti vaikų darželiai, todėl auginti vaikus mums padėjo žmonos motina Joana Daraškienė.

Mūsų su žmona gyvenimas įėjo į normalias vėžes, jeigu ji nebūtų stojus į Vilniaus pedagoginį institutą lietuvių kalbai ir literatūrai studijuoti neakivaizdiniu būdu. Taip vėl buvo gresinama jaunystės energija ruošiantis egzaminams ir įskaitoms.

1951 m. nusipirkau seną automobilį „Moskvič M-400“, kuriuo mums teko važinėti susipažįstant su Klaipėdos apylinkėmis ir Palangos kurortu bei važiuoti laikyti egzaminus į Vilnių ir kitur.

Stasė ir Vincas Bliūdžiai su vaikais Nijole ir Virgilijumi

Kai Vilnius pasistatė naują elektrinę, mūsų direktorius Markin gavo pakvietimą užimti ten direktoriaus postą ir kartu išsivežė gerą mano draugą – Elektros cecho viršininką inž. Beniušį ir vyr. mechaniką inž. Nemunį.

Klaipėdos elektrinės direktoriumi buvo paskirtas Bairikov iš Šiaulių. Jis labai nesiškai su miesto valdžia, todėl neilgai mums vadovavęs išvyko į Novosibirską. Jo butą paveldėjau aš. Tai buvo patogus 3 kambarių su centriniu šildymu iš elektrinės butas. Šiame bute mūsų vaikai paūgėjo ir pradėjo lankyti mokyklą.

Labai įdomią patirtį mums paliko ir inž. Beniušis, kai ištiesino kampinę katilinės koloną, kuri buvo sulenкта į lauko pusę. Jis sugalvojo panaudoti mašinų salės kraną 5 t keliąmąją galią. Tam tikslui po kraną kabliu, apskaičiuotoje vietoje įtvirtino geležinį balkį su jame įtvirtintu skridiniu, pravėrė per skridinį traukos lyną, nuvedė jį tiesiai į katilinę ir pririšo ties viduriu kolonos ir, patraukus kranu lyną, kolona išsitiesino. Taip buvo sutaupyta daug laiko ir medžiagų gaminant naują koloną. Tačiau viskas ėjo Tėvynės labui veltui.

Budinčiam personalui buvo įvestos Elektrinėse avarinės treniruotės pratybos, kurių metu vyr. inžinierius arba bet kuris kitas inžinierius sugalvoja kokį nors agregato susto-

jimą arba sutrikimą, o aptarnaujantys agregatus mašinistai turi pasakyti, kiek pasikeitė jo aptarnaujamo agregato rodikliai ir ką jis turi padaryti, kad sugrįžti į normalią būklę. Man teko treniruočių pratybas pravesti vieną kartą per mėnesį. Tam reikėjo gerai žinoti elektrinės veikiančią schemą ir agregatų charakteristikas. Pratybos suteikė mums, viršininkams, žinias apie budinčio pamainose personalo sugebėjimus valdyti agregatą.

Ilgą laiką Klaipėdos elektrinė dirbo atskirai, neatiduodama elektros energiją į bendrą sistemą, todėl po sustojimo iš naujo paleisti elektrinę reikėjo daug laiko sugaišti, kol ji vėl pradės veikti. Bet to mums nereikėjo – nesustojome. Technikinės Tarnybos viršininkui reikėjo kiekvieną mėnesį sudaryti technikinę ataskaitą pagal formą Nr. 3. Tai buvo forma, kuri aprėpė kuro, sudeginto katiluose, gautos šilumos, elektros energijos ir visų šilumos nuostolių balansą. Aš turėjau sudaręs tokią schemą, kuri buvo labai vaizdi šiai formai sudaryti priemonė. Toje schemoje buvo pavaizduoti visi karšto vandens ir garo nutėkėjimai.

Tuo metu aš labai norėjau įsigyti automobilį „Volga“, kurio gavimui užsirašiau į eilę, bet eilės nebuvo laikomasi, o skirstoma „šeimyniškai“, pagal pažintis.

Taigi pamačiau, kad man ateitis „nešviečia“ ir pradėjau galvoti, kad man reikia iš Klaipėdos išvažiuoti. Mano reputacija buvo sugadinta jau vien dėl išvežimo kandidato į Sibirą požiūriu. Todėl parašiau pareiškimą Energetikos valdybos viršininkui Nekrašui, kad mane perkeltų į Kauno elektros tinklus tom pačiom pareigom ir tuo pačiu atlyginiu. 1960 m. gegužės 1 d. mane perkėlė į Kauną.

VIKTORO NEMUNIO PRISIMINIMAI

Klaipėdos miesto energetikos atstatymo istorija prasidėjo 1945 m. vasario 27 d. Nuo 1945 m. vasario 26 d. aš, Viktoras Nemunis, buvau komandiruotas Vyriausiosios energetikos valdybos į Klaipėdą kaip komisijos narys, kad nustatyti elektros stoties susprogdinimo pasekmes ir jos atstatymo galimybes. Į Klaipėdą važiuavome sunkvežimiu, komisijos pirmininkas buvo Š. Grodzenskis.

Klaipėdos miesto vaizdas buvo klaikus. Nesimatė nei vieno žmogaus, o taip pat sveikų namų. Šiaip taip pasiekėme tą vietą, kur turėjo stovėti graži, tuo metu buvusi moderniausia ir didžiausia 19500 kW galingumo elektros stotis Lietuvoje. Jos vaizdas buvo šiurpus. Buvę du kaminai, po 90 m aukščio, susprogdinti. Nustatėme, kad sprogmėnys buvo sudėti kaminuose apačioje. Matyt, buvo planuojama, kad griūdami tokie masyvūs kaminai sumaigys ir visą elektrinės korpusą. Teisybė, žala buvo padaryta milžiniška, bet mūsų laimei gelžbetoninis kaminas Nr. 2, kaip papjautas medis, griuvo visu savo ilgiu, bet ne ant elektrinės korpuso, o ant kuro aikštelėje suštabeliuotų apie 10000 tonų anglies. Jau pargriuvęs supliuško ir parodė visą savo puikią statybinę konstrukciją. Mus

Viktoras Nemunis, 1946 m.

išgelbėjo gelžbetonis. Tik tokius kaminus ir reikėtų statyti. Pirmas kaminas panašių gabaritų, bet buvo plytinis. Jis visą blogybę ir padarė. Sprogimo bangos buvo sudraskytas į gabalus, o kadangi katilinė buvo arčiausia, tai ir didžiausi gabalai krito ant jos stogo. Taigi, stogo kaip nebūta. Liko sulankstytos stogo metalo konstrukcijos. Blogiausia, kad tokių stambių gabalų kritimo smūgių neatlaikė abiejų kuro bunkerų pritvirtinimo konstrukcijos, o jie, griūdami žemys, smarkiai apgadino katilų priekius. Kaminų sprogdinimo banga dūmtakiais persidavė ir į katilų užpakalines dalis ir išardė jų vandens pašildytuvus, o jie buvo pagaminti iš atskirų ketinių sekcijų. Turbinų salės stogas išliko, neskaitant keliolikos pramuštų skylių, taip pat to kamino skeveldrų. O kas buvo nutikę su kitais elektrinės įrengimais? Kad nebūtų galima galvoti apie greitą turbogeneratorių paleidimą darban pa-

naudojant garvežius, nuo jų buvo numontuota tai, kas lengvai nusiima: garo paskirstymo vožtuvų reguliavimo volai su spec. svirtelėmis, generatorių sužadinimo mašinų šepetėliai su visais jų laikikliais, turbogeneratorių pagrindinių slydimo guolių viršutinės dalys. Tose vietose volai buvo apsnigti ir pradėję rūdyti. Aš juos nedelsiant nuvaliau, sutepiau tepalu ir apdengiau, kad daugiau neberūdėtų.

Kondensatorių patalpose nieko susprogdinta nebuvo, bet demontuota tai, be ko šių įrenginių į darbą nepaleisi: nuo cirkuliacijos ir kondensato siurblių nuimti el. motorai ir juos dubliuojančios turbinėlės. Vasario mėnesio pirmoje pusėje buvo nemaži šalčiai, o stogai sudraskyti ir langai be stiklų, kai kur ir be rėmų, todėl ir šaltis turėjo galimybę pasidaruoti. Įrengimų vamzdžiai ir sklendės, kur tik buvo likęs vanduo, užšalo ir susprogo. Maitinimo siurblių varikliai taip pat buvo nuimti. Ten buvo sumontuotas savo reikalų turbogeneratorius: 150 kW, 8000 aps./min. turbinėlė, galinti dirbti tiesiog į atmosferą. Per reduktorių 8000/1500 suko savo reikalų žemos įtampos generatorių 150 kW galingumo. Žinoma, normaliai turint garo turbinėlėms, cirkuliaciniams siurbliams ir maitinimo siurbliams galima apsieiti ir be šio agregato, bet jo neturėjome, o šiam mums dabar labai reikalingam agregatui buvo nuimtas elektros generatorius. Centriname elektros stoties valdymo pulte visi matavimo prietaisai buvo plaktuku apdaužyti, nepalikta nei vieno sveiko stiklelio. Po kruopštaus inž. Beniušio apžiūrėjimo nustatyta, kad svarbiausius matavimo prietaisus bus galima sutvarkyti. Ketvirtam, tai

yra pačiam naujausiam ir galingiausiam 10000 kW galingumo turbogeneratoriui buvo išvežtas turbinos rotorius. Vėliau inž. Bliūdžius, tvarkydamas techninę dokumentaciją, rado, kad turbina, sumontuota 1942 m., turėjo didelę vibraciją ir firmos atstovai vietoje po kelių bandymų nieko negalėjo sutvarkyti. Todėl buvo nuspręsta rotorį nusiųsti į gamyklą. Esant tokiai elektrinės įrengimų būklei, po keletos mūsų tuometinio kolektyvo pasitarimų buvo nuspręsta, kad nei vieno elektrinės agregato greit paleisti darban negalima. Buvo galimybė gauti amerikonišką 3000 kW galingumo energotraukinį, bet jis, stovėdamas ant bėgių, veikti negalėjo, jam reikėjo išbetonuoti kapitalinius fundamentus. Tam reikėjo daug cemento ir laiko, o to kaip tik ir nebuvo. Miestas daugiau laukti negalėjo, neveikė vandentiekis, neveikė duonos kepykla, nebuvo šviesos. Kad kaip galima greičiau pradėti tiekti miestui elektros energiją, nusprendėme nors ir susprogdintuose fabrikuose apžiūrėti ir numatyti, kokius jų energetinius įrengimus būtų galima greit suremontuoti ir paleisti darban miesto reikalams. Puikią elektros stotį turėjo celiuliozės fabrikas, bet ten įrengimai buvo dar baisiau susprogdinti, negu centrinėje elektros stotyje. Ten turbogeneratoriai voliojosi turbinų salėje kaip metalo laužas. Aš juos apžiūrėjęs numačiau, kad kažkuriams mums reikalingas detales galima panaudoti, nes jie taip pat buvo AEG firmos, tik senesnės laidos. Tuometinė Klaipėdos miesto valdžia mums davė leidimą iš visų Klaipėdos miesto fabrikų išmontuoti ir paimti kas reikalinga centrinės elektrinės atstatymui. Taigi, reikėjo tik rasti.

Uosto teritorijoje radome muziejinę senieną, prieš pirmąjį pasaulinį karą sumontuotą povandeninio laivo 12 cilindrų, 220 kW galingumo kompresorinį dyzelį su nuolatinės srovės generatoriumi. Šalimais, kitoje patalpoje, ilsėjosi dviejų cilindrų garo mašina, kuri plokščio diržo pavara suko 35 kW galingumo nuolatinės srovės generatorių. Šie įrengimai nebuvo susprogdinti, kadangi jie buvo labai seni ir daug metų nebenaudojami. Juos visi pamišo ir negalvojo, kad kas nors dar panorės panaudoti, o man šie įrengimai sukėlė daug vilčių greitai turėti nors nuolatinę, bet elektros srovę. Elektrikai, apžiūrėję elektrinius įrenginius, taip pat pritarė, kad juos galima panaudoti ir uždegti pirmą elektros lemputę Klaipėdoje.

Tarp visų elektrikų tik aš vienas buvau pramonės mechanikas, todėl ir visi energetiniai įrenginiai, mechaninės dalies remontai ir eksploatacijos gulė ant mano pečių, bet aš labai mėgstu vidaus degimo variklius ir garo mašinas, taip pat turėjau nemažą praktiką jų remonte ir eksploatacijoje, kadangi teko dirbti su dyzeliniais ir gariniais plentovoliais Aukštaičių plento statyboje. 1939 m. dirbau prie auto ir laivų variklių remonto Kauno laivininkystės įmonėje ir ten jau įsisavinau automašinos vairavimą. 1940 m. dirbau Kauno karo aviacijos fabrike prie lėktuvų variklių remonto ir jų bandymų. Todėl šie Klaipėdoje rasti, nors ir labai seni, varikliai mane labai sudomino ir aš panorau juos kuo greičiau atgaivinti naujam gyvenimui.

Š. Grodzenskis buvo paskirtas Klaipėdos Energorajono valdytoju, o aš – elektros stoties viršininku. Iš Kauno ER atvykusi kadru skyriaus darbuotoja Regina Gruodytė pradėjo priiminėti pirmuosius elektrinės darbuotojus. Daugiausia – tai be specialybės, sąžiningi kaimo vyrai. Jie jokio darbo nebijojo, su darbo valandomis nesiskaitė, viską stengėsi atlikti kuo stropiau ir greičiau.

Visi degėme noru kuo greičiau duoti Klaipėdai elektrą. Pirmieji uosto elektrinės darbuotojai vykdė remonto darbus, o vėliau ir ją eksploatavo. Tai Vladas Raštukas, Adolfas Sakalas, Aleksas Kubilius, Albinas Zakas, Henrikas Makarskis, Bernardas Pakulis, Petras Beniušis, Juozas Grikštas, Petras Intas, Kazys Gaška, Antanas Razma ir kiti. Kariška jūrų uosto vadovybė neprieštaravo, kad mes remontuosime šias senienas ir bandysime gaminti elektrą, nes šviesa ir jiems buvo labai reikalinga. Įrengėme ant pastatų pakeltą 500 kg talpos dyzelinio kuro baką, sutvarkėm vamzdyną, išvalėme viską, kas buvo prieinama ir atitinkamai sutepėme, užpildėme karterį tepalu. Rankiniu būdu išbandėme tepimo sistemą ir skysto kuro padavimą. Dyzelis buvo kompresorinis ir jo užvedimui buvo reikalingas suspaustas oras, o suspausto oro balionai buvo tušti. Dyzelinė buvo apie 100 m nuo krantinės, todėl nusprendėme prašyti kariškių, kad iš kokio nors kariško laivo mums pripompuotų suspausto oro į dyzelio balionus. Buvo atplukdytas povandeninis laivas ir suspausto oro mums pripompavo. Kariška uosto administracija mus perspėjo, kad kol jie negaus sutikimo bandyti paleisti darban šią elektrinę iš vadovybės Rygoje – bandyti draudžiama, kadangi uoste dar gali būti užminavimo židinių ir paleidus elektros srovę gali įvykti sprogimas. Teko laikinai šios elektrinės paleidimą atidėti.

Aš buvau radęs kitą trofėjų. Pasirodo, centrinis miesto paštas irgi turėjo savo avarinę elektros stotelę, kurią sudarė dyzelis „Ruston Lincoln“ 30 kW galingumo ir kintamos srovės generatorius „General Electric“ 380/220 V. Ji buvo pusiaukelėje tarp uosto elektrinės ir centrinės elektrinės. Sprogdinta nebuvo, tik jos priestatas buvo užverstas statybinių dalių mūro gabalais. Prasivalę praėjimus, puolėme apžiūrėti pačią jėgainę. Gaila, bet sadistų ir čia buvo pasidarbuota: valdymo pulto aparatūra taip pat plaktuku, kaip centrinėje elektrinėje, sudaužyta, o dyzeliui suskaldytos vožtuvų valdymo svirtys. Žinoma, nebūtų čia didelės problemos, jei veiktų centrinės elektrinės dirbtuvės, bet jos padėti negalėjo. Todėl nusprendžiau pabandyti suvirinti sudaužytas svirtes ir daviau nurodymą iš šiukšlyno ant grindų surinkti visas svirtelių detales ir taip sukomplektuoti kiekvieną svirtelę. Vėl teko prašyti kariškių paskolinti mums vienai dienai transportuojamą elektros suvirinimo agregatą su vidaus degimo varikliu ir, žinoma, su geru virintoju. Šių svirtelių pradinį suvirinimą, sukabinimą, jas prilaikant jų buvusiose vietose niekam nedrįsau patikėti ir vykdžiau pats. Čia labai daug kartų tekdavo uždegti elektrodą, kad truputį sukabinti, daug kartų matuoti. Nors ir labai atsargiai, bet Vol-

tos lauko zuikučių prisigaudžiau pakankamai ir porą dienų tik žalių tarkuotų bulvių kompresai mane gelbėjo, kol praėjo akių uždegimas. Vožtuvų valdymo sistema buvo surinkta ir atkoreguota. Elektrikai, inž. Beniušio vadovaujami, sutvarkė elektrinę dalį. Lauko linijų remontą atliko oro linijų elektrikai, vadovaujami inž. Mastauto. Pirmosios oro linijos buvo nutiestos į vandentiekio siurblinę ir centrinę elektros stotį. Valydami stotelės patalpas šiukšlyne radome ir salietrinių cigarų, reikalingų šio dyzelio užvedimui. Viskas parengta, duodu komandą sukti dyzelio smagratį, įtvirtinu spec. cigarą į jo lizdą ir spaudžiu dyzelinio kuro rankenėlę. Pasigirsta pirmieji smūgiai, dyzelis rodo gyvybę ir pradeda įsibėgėti. Beniušis komanduoja savo elektrikams, jungia generatoriaus sužadinimą ir stebime valdymo pulto parodymus. Įtampa yra. Užsidega pirmoji Klaipėdoje pokarinė elektros lemputė šios elektros stoties patalpoje. Kiek džiaugsmo žmonių veiduose, ir dabar prisimindamas tas minutes negaliu į tai ramiai reaguoti. Šios pirmos elektrinės vyr. mašinistu paskyriau Antaną Jarą, turintį praktiką darbe su vidaus degimo varikliais. Elektriku buvo paskirtas Vladas Antanavičius. Rezerve arba antrai pamainai – Kazys Vaičius, Kazys Gudauskas ir Antanas Rubys. Kovo 20 d. ši pirmoji pagalbinė elektrinė užgimė dideliu ir atsakingu darbu iki pabus centrinę elektros stotis. Kovo mėnesį ši jėgainė jau dirbo 40 val.

Pajudėjo pirmieji centrinės elektrinės mechaninių dirbtuvių įrengimai. Pasirodė miesto vandentiekio vanduo artimiausiame rajone ir centrinėje elektrinėje. Elektrikai pravedė telefono liniją į centrinę elektrinę. Šis 30 kW galingumas buvo griežtai normuojamas: kiek ir kada vandentiekiui, mechaninėms dirbtuvėms ar šviesai.

Po savaitės gavome leidimą bandyti paleisti uosto dyzelinę. Šį dyzelį taip pat teko paleisti asmeniškai, kadangi tokių specialistų neturėjau. Pastebėjau, kad prieš pat bandymą paleisti dyzelį visi kariškiai kažkur tai dingo. Dyzelis pajudėjo normaliai, bet pradžioje patalpoje buvo labai daug dūmų.

Greit viskas sunormalėjo ir elektrikai, Beniušio vadovaujami, pradėjo jungti elektros linijas, jau atstatytas Mastauto ir Brilausko elektrikų į Vykdomąjį komitetą ir partijos komitetą, uosto rajoną ir artimiausių gatvių apšvietimą. Nepaisant to, kad buvo diena, lemputės visur degė. Taip kovo mėnesyje šis dyzelis jau atidirbo 13 valandų. 200 kW – tai jau ne 30 kW, nors ir nuolatinė srovė, bet jau daug kur galima panaudoti, nes nuolatinės srovės variklių buvo pakankamai. Telefono ryšys čia pat buvo praveistas ir į centrinę elektrinę. Šio agregato aptarnavimui buvo sudaryta brigada: mašinistai Stasys Račkauskas, Aleksas Kubilius, Albinas Zakas, elektrikai Adolfas Sakalas ir Henrikas Makarskis.

Keletą dienų viskas vyko normaliai, bet vieną ankstų rytą Klaipėdą sudrebino smarkus sprogimas. Pasirodo, viena uosto krantinė buvo dar užminuota. Uoste atsavimo darbuose dirbo ir karo belaisviai. Sklandė kalbos, kad tai buvo jų darbas. Šis sprogimas daug kur išmušė šiaip taip suremontuotus langus.

Po savaitės paleidome ir garo mašiną, kuriai garą tiekė lokomobilio tipo garo katilas. Šis agregatas buvo labai neekonomiškas, kadangi nebuvo garo kondensacijos. Tada buvo svarbu ne ekonomija, o elektros energija bet kokia kaina. Čia aptarnavimo brigadą sudarė: kūrikai mašinistai Antanas Razma, Bernardas Pakulis, Petras Beniušis, Juozas Grikštas, Petras Intas ir Kazys Gaška. Uosto elektrinės įrengimai dirbdavo po 300–400 val. per mėnesį iki centrinės elektrinės paleidimo.

Lygiagrečiai su šių elektrinių remontu ir eksploatacija vadovavau ir centrinės elektrinės atstatymo darbams. Pirmiausia atlikome valymo darbus, išlaisvinome agregatus nuo statybinio laužo ir rinkome sklendes iš kitų fabrikų. Daugiausia įrengimų ir jų dalių panaudojome iš Celiuliozės fabriko turbinų cecho. Netikėjome greitai surasti išvežtas detales, todėl ėmėmės visų galimų būdų sukomplektuoti pirmąjį turboagregatą ir pirmąjį katilą.

Celiuliozės fabriko turbogeneratoriai sprogimo bangos buvo nuplėšti nuo ankerinių varžtų, bet mane domino ne visas agregatas, bet jo detalės: viršutiniai guolių dangčiai ir viršutinės guolių pusės, garo vožtuvų reguliavimo volas su spec. profilio kulokėliais, spec. varžtai, veržlės. Nors turbina buvo senesnės laidos, bet šios detalės tik nežymiai buvo pakeistos – modernizuotos. Ir mes jas panaudojome pirmai turbina. Taip pat ten radome panašaus galingumo elektros variklį katilų maitinimo vandens siurbliui ir garo turbinėlę. Rūsyje, kondensatorių patalpoje radome ir tinkamą cirkuliaciniam siurbliui elektros variklį 50 kW galingumo. Taip pat – nesusalusios vandens linijų armatūros. Inž. Beniušio vadovaujami elektrikai pasirinko tai, kas buvo galima panaudoti elektros įrenginiams remontuoti.

Turbinų salėje specializavosi būsimasis meistras Andriejaitis, šaltkalviai Kairys, Lenartavičius, Žadeikis ir kiti.

Katilinėje darbavosi būsimieji meistrai Urbonas ir Pužas, katilų mašinistai K. Dirksys, P. Beniušis, Grikštas, Martinkus, Armalis, Mažionis, Grabauskas ir kiti.

Elektros ceche, vadovaujami L. Beniušio ir meistro Novikovo, puikiai tvarkėsi elektromonteriai Albinas Zakas, Henrikas Makarskis, Vladas Antanavičius, Kazys Gudauskas, Adolfas Sakalas, Stasys Timinskas, Stasys Bugaila ir kiti.

Inž. Vincas Bliūdžius daug prisidėjo prie techninio apiforminimo ir techninės dokumentacijos parengimo remontuojamiems elektros stoties įrengimams. Kartais toks darbas ir nematomas, neįaučiamas, bet būtinas energetikos įrengimų remonte, rekonstrukcijoje. Tai būtina būsimoje eksploatacijoje.

Elektros tinklų viršininkas inž. Mastautas ir Brilauskas, meistras Mackevičius, elektromonteriai Steponavičius, Gaška ir kiti taip pat greit tvarkydavo oro tinklus, pastotes ir kabelių linijas, kad mes, elektros gamintojai, nespėdavome jų vytis.

Nesiskaitė su darbo valandomis automašinų vairuotojai. Tai Vladas Dambrauskas, Stasys Bučinskas, Romualdas Gerbauskas, Pranas Žirlauskas ir kiti.

Kad kuo greičiau paleistume I agregatą, labai daug organizacinio darbo atliko mūsų vadovas, Klaipėdos energijos rajono (KER) valdybos viršininkas Š. Grodzenskis. Be jo entuziazmo ir pavyzdžio atstatymo darbai nebūtų taip greitai vykę. Reikėjo greit ir be fondų gauti bei atgabenti daug įvairių medžiagų kaip įrengimams, taip ir statybinei daliai, o tai nebuvo taip paprasta. Kas to laikmečio nepergyveno, tas to nesupras. Energijos rajono darbuotojams reikėjo sudaryti nors minimalias gyvenimo sąlygas. Klaipėdoje tuo metu nei parduotuvių, nei valgyklų nebuvo. Kai atvėrė duris pirmoji valgykla, jos davinyss buvo tik iš pirmo patiekalo – sriuba ir joje kai kas. Svarbiausia buvo mūsų kasdieninė duona. Susirinkdavome ją iki trupinėlių.

Technikinių darbuotojų pasitarime pasiūliau: pirmąjį katilą paleisti darban be vandens pašildytuvo, laikiną metalinį kaminą pastatyti ant katilo vandens šildytuvo konstrukcijų, kad jis būtų aukštesnis. Kamino traukai padidinti panaudoti garo ežektorius, panašiai kaip garvežiuose. Kamino gamybai reikėjo metalinio lapo, o jo niekur nebuvo. Už 300 m nuo elektrinės buvo dujų fabriko rezervuarai, bet jie buvo sveiki ir mano ranka nepakilo juos supjaustyti. Sužinojau, kad nedidelis dujų fabrikas buvo Priekulėje, apie 20 km už Klaipėdos. Nuvažiavome ten ir tikrai radome sušaudytus rezervuarus iš 4–5 mm lapo sienelėmis. Tą metalą panaudojome kamino statybai.

Pirmąjį elektros suvirintoją teko pačiam apmokinti. Elektroodus gamindavome iš 3–4 mm storio vielos su kreidos apvalkalu, kadangi virinimo siūlių sandarumo nereikėjo, tai ir toks suvirintojas ir tokie elektrodai pilnai tiko. Kaminas pradėjo augti.

Kita brigada remontavo katilo priekį ir akmens anglių padavimą. Kuro bunkerius nebuvo ir negalvojome greit juos turėti. Kuro elevatorius buvo 2 t krovininis liftas, keliantis krovinį iki katilų grindų aukščio. Įrengėme siaurąjį geležinkeliuką, kad vagonėlius su anglimi būtų galima atvežti į liftą ir pakelti ant katilinės grindų. Iš vagonėlių jau rankomis reikėjo mesti ant besisukančio ardyno. L. Beniušio vadovaujama brigada suremontavo lifto elektrinius mechanizmus ir mes, pasinaudodami pašto dyzeline elektrine, ją išbandėme, kadangi paleidus elektrinę šis liftas bus pagrindinis ir vienintelis kuro tiekėjas į katilinę.

Visko aprašyti neįmanoma, tam reikia daug laiko ir daug popieriaus, ir kitos smulkmenos reikalingos, kai kas yra ir užmiršta.

Prie visų įrengimų vyko darbai: mechanikai tvarkė savo, statybininkai plušo prie stogo ir langų remonto. Parengtų įrengimų bandymą atlikdavome po vieną agregatą, nes turėjome pašto elektrinės stotelės tikrai 30kW galingumo.

Artėjo elektrinės paleidimo diena. Pašto stotelė mums galėjo suklikti tikrai vieną cirkuliacinį siurblį, o jis irgi 50 kW galingumo. Teko smarkiai *pridroseliuoti* sklendę taip,

kad tik siurblys nepamestų vandens ir rizikuoti. Katilo ardymo sukimui rankomis pagaminome specialų kryžių, uždedamą ant reduktoriaus slieko galo. Maitinimo siurblys garinis, bet kol nėra garo spaudimo, katilas pripiltas pilnas vandens. Taigi, kuriame katilą. Ant ardymo pirmam užkūrimui primetam malkų ir padegame. Kaminas ant katilo ir virš stogo tikrai dešimt metrų. Trauka silpna, bet nėra katilo vandens šildytuvo ir tai mums padeda, labai sumažina dūmų trakto pasipriešinimą ir malkos puikiai dega. Po truputį pradeda kilti garo spaudimas. Kai tik pasiekėm 6 atm spaudimą, atidarom garą į kamino ežektorį ir tuoj pajaučiame padidėjusią trauką. Spaudimui kylant, didėja ir trauka. Triukšmo kamine daug, bet linksmiau, negu buvo tyla.

Garų spaudimui esant apie 20 atm pradėjome drenuoti ir šildyti garo linijas į turbiną. Bandome turbinos tepalo garo turbinėlę. Veikia, tepalas jau tepa guolius. Tikro turbinisto dar neturim, todėl tenka pačiam stoti prie pagrindinio garo ventilio į turbiną. Iš lėto, atsargiai pradedu jį atidarinėti. Garas švilpia, smūgių negirdėti, turbina pradeda sukti. Palengva ją šildau ir keliu apsisukimus. Iš pašto elektrinės skambina vyr. mašinistas Antanas Jaras ragindamas skubėti, nes jis jau bijo dėl dyzelio perkrovimo. Prašau dar

M. Valiušis tikrina turbinos vamzdyną, 1945 m.

truputėlį prispausti dyzelio reguliatorių ir rizikuoti, kelio atgal nėra. Didinu apsisukimus. Elektrikai su L. Beniušiu ir meistru Novikovu nervuojasi ir laukia signalo jungti. 3000 apsisukimų ir jau pilna įtampa. Elektrikai paduoda srovę iš I generatoriaus. Valio! Centrinė Klaipėdos elektrinė atgijo 1945 m. spalio 8 dieną. Tuo įrašome naują istorijos lapą ir jo niekas nebeištrins. Centrinės elektrinės srovė buvo paduota į miesto elektros tinklus. Pašto elektrinė buvo sustabdyta ir pasiūlyta elektros energijos kiek kam reikalinga, be jokių normų. Pašto dyzelinė elektrinė savo darbą atliko ir buvo sustabdyta, bet laikėm parengties stovyje. Jos vyr. mašinistas Antanas Jaras buvo pervestas į centrinę elektrinę ir ruošiamas pamainos viršininku.

Netrukus po centrinės elektrinės I agregato paleidimo gavome žinią, kad prie Karaliaučiaus esančios Peizos elektrinės teritorijoje rasti energetiniai įrengimai iš Klaipėdos elektrinės. Skubiai buvo komanduota brigada su inž. V. Bliūdžiumi, kad organizuoti tų įrenginių pargabenimą į Klaipėdą. Kaip pasakojo V. Bliūdžius, jie savo įrengimus tikrai rado Peizos krantinėje. Susitarę su elektrinės vadovybe ir gavę kraną, jie pradėjo tuos įrengimus krauti į seną baržą. Dalį jų sukrovus, barža pradėjo skęsti, per daug sena ji buvo. Teko skubiai iškrauti, kad nepaskandinti. Ir tik gavę geresnę baržą, juos perkrovė, laimingai atgabeno į Klaipėdą. O kiek buvo džiaugsmo, kai pamatėme mums taip reikalingus įrengimus! Dabar jau tris turbogeneratorius buvo galima greitai sutvarkyti. Nebuvo tik IV agregato turbinos rotorius.

1946 m. jau buvo išbandyti darbe II (3000 kW galingumo) ir III (5000 kW galingumo). 1946 m. rudenį jau buvo pastatytas naujas metalinis kaminas su dūmtraukiu dėl visų keturių katilų ir sumontuoti metaliniai bunkeriai buvusių bunkerių vietoje. Tuo metu jau turėjome turbogeneratorių 9500 kW galingumo, o katilų – tik 6000 kW galingumo. Bet ir šito galingumo Klaipėdos miestas dar negalėjo sunaudoti.

Prasidėjo eksploatacijos bėdos. Baigėsi turėta atsarga Silezijos anglis. Ji buvo rūšiauta ir sijota. Tokios anglys ant slenkančio ardymo puikiai degdavo, vienodai praleisdavo orą ir visas sluoksnis vienodai sudegdavo. Kūrikai vargo neturėjo. Pradėjome gauti taip vadinamą eilinę anglį, o jose ir smulkių dulkių, ir labai didelių gabalų pilna. Didelius reikia smulkinti. O smulkūs stengiasi per ardymo tarpelius išbyrėti. Kūrikams pagaminome ilgas *kačiargas*, kad lygintų anglių degimą ant ardymo. Anglies gabalų smulkinimui iš pradžių panaudojome akmenų skaldymo įrengimą, bet elektrinės apkrovimui didėjant jo galingumo nebepakako. Sukūriau savo konstrukcijos dviejų dantuotų volų malūną, jo galingumo jau pakako, bet anglyje buvo ir akmenų, ir metalo gabalų. Teko sukurti staigų volų sustabdymą. L. Beniušio vyrai pagamino labai jautrią elektros variklio perkrovos apsaugą, bet mums, mechanikams, teko dar įvesti mechaninę apsaugą panaudojant medinius pirštukus tarp malūno volų ir reduktoriaus pusmovių. Juos nupjaudavo patekus metalui ar akmeniui tarp malūno volų.

Didėjant anglių sunaudojimui reikėjo galvoti, kaip mechanizuoti iškrovimą iš vagonų ar baržų, jų štabeliavimą ir perkrovimą į bunkerį, esantį virš anglių malūno. Krano elektrinėje nebuvo, ir jo duoti niekas nežadėjo. Pagaminti savo konstrukcijos kraną buvo mano svajonė. Už miesto, akmenų skaldykloje, radau buvusio dyzelinio ekskavatoriaus vikšrinę važiuoklę, o tai jau buvo labai daug. Atsitempėme ją į elektrinę prie mechaninių dirbtuvių. Iškart niekas ir netikėjo, kad čia gali būti sukurtas elektrinis kranas. Inž. L. Beniušis buvo toks pat mėgėjas sukurti ką nors iš nieko, nors tai reikalaudavo daug energijos, o kartu ir atsakomybės. Jis prižadėjo įrengti visą kraną elektrinę dalį, o tai buvo labai svarbu. Kadangi tada dar jokios katilų ar krosnių inspekcijos nebuvo, inspektoriais buvome mes patys, bet ir atsakomybę pasiimdavome. Krano strėlę 10 m ilgio suvirinome iš kampuočių. Strėlės kilnojimui panaudojome katilo ardymo sukimo sliekinį reduktorių. Sliekas buvo puikus stabdys. Greiferio arba svorio kėlimui panaudojome elektrinę gervę. Įdomiausias buvo greiferis. Jį man atsitiktinai pasisekė rasti kažin kokioje bazėje. Jis buvo labai lengvas, turbūt 3 kartus lengvesnis už plieniniais lynais valdomą greiferį. Tai todėl, kad buvo uždaromas elektriniu varikliu per reduktorių sukamais sliekiniais volais. Tokios rekonstrukcijos greiferio dar ir šiandien niekur nepastebėjau. Tai labai įdomus įrenginys. Jo elektros variklio rotorius konusinis. Ir vėl mes, mechanikai, užkrovėme papildomą darbą elektros cechui. Bet L. Beniušis nepasakė, turbūt ir nepagalvojo, kam tokio mechanizmo reikia, kada galima pakabinti paprastą plieno lyną valdomą greiferį. Mums toks lengvas greiferis leido žemiau nuleisti strėlę ir tuo pačiu padidinti elektrinio kraną darbo spindulį. Taip pat jis buvo lengvai nuo kablo nukabinamas ir kranas jau galėjo dirbti su kroviniu kabliu. Taip šis kranas, surinktas iš įvairiausių įrengimų dalių, pradėjo dirbti niekur neapiformintas. Visi tai žinojo ir visi tylėjo, nes be jo jau nebegalėjome gyventi. Tai, matyt, ir Litovenergo valdybą privertė mums greičiau išskirti gamyklinį kraną. Tik po to mūsų kranas buvo pastatytas į užtarnautą poilsį, nors ten tebestovėdamas, patyliukais, vis dėlto dirbdavo, kadangi naujasis kranas, jei jį pervesti dirbti kabliu, reikėdavo atlikti daug papildomų darbų.

Į elektrinę pradėjo atvažiuoti vagonai su trofėjiniais energetiniais įrenginiais, demontuotais Vokietijoje. Jus reikėdavo iškrauti saugojimui, o vėliau, gavus nurodymą, atkrauti nurodytu adresu. Vieną dieną buvo parsisūstas vagonas su labai didele dėže (dažniausiai gaunami įrengimai būdavo be įpakavimo). Tai mus sudomino! Kas gi čia tokioje gražioje dėžėje? Radome siuntėjo adresą – Memel, elektros stotis. Tai buvo lyg ir gražinamas krovinyas atgal, pas siuntėją. Atplėšėme dėžę pažiūrėti, kas čia paslėpta. Savo akimis nepatikėjome, kad tai IV turbinos rotorius. O mes per didelius prašymus buvome gavę sutikimą, kad Leningrado turbinų fabrikas mums jį pagamins. Bet tai, žinoma, negreit būtų buvę. Tada jau mes rankiniu būdu išstūmėm vagoną už stoties

teritorijos į sankryžą ir geležinkelio liniją per mechanines dirbtuves atvežėme į turbinų salę. Čia išpakavome jau po stogu ir pakėlėme prie IV turbinos. Iš to supratome, kad šis rotorius turbinų fabrike Berlyne nebuvo, jis ten dar nenuvažiavo ir buvo grąžintas atgal. Lietuvoje tokių specialistų nebuvo, kad apsiimtų nustatyti rotoriaus defektą ir jį pašalinti. Dabar jau kreipėmės į Leningrado turbinų fabriką pranešdami, kad rotoriaus gaminti jau nebereikia, o prašome suremontuoti gautą atgal rotorių. Netrukus atvažiavo turbinų specialistas, apžiūrėjo ir pasiūlė pabandyti šį rotorių subalansuoti. Tam reikalui pagal specialisto nurodymus pagaminome balansavimo stakles ir turbinų specialistas pradėjo dinaminį balansavimą. Kad ir neįtikėtina, bet aiškiai mačiau beveik 2 kg nebalansą. Tada pagaminome tokį kontrolinį ir jį turbinų specialistas savo nuožūra pritvirtino. Po balansavimo, dar turbinų specialistui esant Klaipėdoje, surinkome turboagregatą pilnai ir pasirengėme bandyti, bet nebuvo apkrovimo. Miestui užtekėjo ir I turboagregato 1500 kW.

Ir vėl reikalinga elektrikų pagalba. Beniušis pasiūlo gana rizikingą būdą: pagaminti 6 kV įtampos reostatą ir įleisti į Dangės upę. Didžiuliai skardos lapai buvo per specialius izoliatorius pakabinti virš vandens ir rankinės gervės pagalba panardinami į vandenį. Iš visų katilų garo galėjome surinkti tik 6000 kW galingumo. 1948 metų gegužės 23 d. prasidėjo bandymai. Turbina bėga puikiai, vibracija apie 0,02 mm. Viso miesto imamas apkrovimas buvo pervestas ant IV turboagregato. L. Beniušio komanduojami vyrai nardino vandens reostatą į Dangę. Vanduo gražiai kunkuliavo ir pasiekėme apkrovimą iki 5500 kW. Turbina dirbo puikiai, jokios nenormalios vibracijos ar triukšmo, guolių temperatūra normali. Visi vienbalsiai nutarėm, kad IV turbogeneratorius prie tokio apkrovimo gali būti normaliai eksploatuojamas. Miesto apkrovimas paliktas ant IV turboagregato, o nereikalingi katilai sustabdyti.

Todėl reikalinga į istoriją įrašyti, kad pilnas Klaipėdos centrinės elektrinės turbogeneratorių galingumas 19500 kW buvo atstatytas 1948 metų gegužės mėn. 23 d.

Per 1948–1949 metų žiemos periodą IV turbina dirbo normaliai, su maksimaliu apkrovimu 5200 kW ir tik 1949 m. spalio 24 dieną buvo pastebėta padidėjusi vibracija iki 0,02–0,04 ant guolio tarp turbinos ir generatoriaus. 1949 m. lapkričio 2 dieną prie apkrovimo 5900 kW vibracija ant vidurinio guolio pasiekė 0,06 mm ir svyravo – apkrovimui mažėjant ir vibracija mažėjo. Buvo nutarta vasarą IV turbiną išvesti į kapitalinį remontą ir galutinai nustatyti defektą.

Kapitalinio remonto metu turbinos rotorius vėl buvo subalansuotas ir po remonto dirbo normaliai.

Šiuo metu elektrinės kolektyvas jau buvo labai padidėjęs. Buvo pilnai sukomplektuotas cechų personalas. Elektros cechas ir toliau buvo valdomas inž. Leono Beniušio bei meistro Novikovo. L. Beniušis labai profesionaliai vykdė personalo techninį apmokymą.

Elektros cecho personalo veiksmai visuomet būdavo tikslūs ir techniškai pagrįsti. Elektros cecho 1950 ir 1951 m. planuose buvo tokie stambūs elektros įrenginių atnaujinimai ir modernizavimai, kaip, pavyzdžiui, įrengti automatus ant išeinančių kabelių jų atjungimui nuo dažnumo; pakeisti 10 mažo galingumo tepalinių išjungėjų į galingesnius; pakeisti vielinius 2 ir 3 generatorių bandažus į metalinius; įrengti generatorių gaisro gesinimą vandeniui.

Katilų ceche buvo numatyta sumontuoti naują garinį maitinimo siurbį 100 m³/h; atlikti rekonstrukciją užpakalinio ekrano katilui Nr. 5, kad išvengtų šlamo susirinkimo.

Turbinų ceche buvo numatyta IV turboagregato modernizacija panaudojant 1 ir 2 garų nuėmimą.

Tuo metu katilų cechui vadovavo cecho viršininkas I. Kudrin, meistras Pužas ir Urbonas, turbinų cechui – viršininkas inž. M. Valiušis ir meistras Andriejaitis, chemijos cechui – Elena Burova. Elektros stoties atstatyme, o vėliau ir eksploatacijoje darbavosi ir du mano jaunesni broliai Alfonsas ir Vytautas Nemuniai. Jie taip pat daug prisidėjo prie Klaipėdos elektros stoties vystymosi ir jos gerbūvio. Daugelis iš to meto elektrinės darbuotojų buvo apdovanoti įvairaus laipsnio ordiniais ir medaliais.

Klaipėdos miesto elektrinėje visi buvę energetiniai įrenginiai buvo atstatyti iki buvusio galingumo. Bet garo katilų galingumas neatitiko turbinų galingumo beveik perpus. Kol kas pilno turbogeneratorių galingumo 19500 kW nereikėjo, nebuvo ėmėjų, bet ši elektrinė buvo vienintelė ne tik Klaipėdos mieste, bet ir visame Klaipėdos rajone. Pokarinė Klaipėdos, kaip uostamiesčio, pramonė pradėjo labai sparčiai augti ir perspektyvoje buvo pavojus, kad nebegalėsime pilnai aprūpinti elektros energija taip augančią pramonę. Reikėjo dar vieno galingo katilo. Katilinėje VI katilui buvo laisva vieta. Ir mes pradėjome prašyti Lietuvos energijos valdybos išskirti katilą iš transportuojamų per mūsų elektrinę trofėjinių katilų. Valdybos vyriausias inž. A. Gruodis davė leidimą pasiimti demontuotą Vokietijoje „Šichau“ firmos 60 t/h galingumo garo katilą. Jis buvo pritaikytas slenkančiam ardynui, kaip ir visi tuo metu buvusieji elektrinėje „Babkoks-Vilkoks“ firmos katilai.

Kaip parodė jau turima eksploatacijos praktika, tokie katilai puikiai ir ekonomiškai dirba tikrai aprūpinami rūšiuota kokybine anglimi. Mums tokios anglies niekas nebežadėjo, o didėjant kuro sunaudojimui mes tapome nebepajėgūs kokybiškai ir ekonomiškai deginti kurą, turintį labai smulkių dalelių ir net dulkių. Liko viena išeitis – dar nesumontuotą katilą rekonstruoti įrengiant specialius anglies malūnus, kad jų sumaltą kurą jau būtų galima deginti šachtinėje pakuroje. Tai ir buvo atlikta 1951 m. Šis 60 t/h galingumo su šachtine pakura katilas 1952 m. buvo galutinai sumontuotas ir paleistas darban.

Nuo šio momento visi keturi turbogeneratoriai galėjo būti panaudojami pilnu ga-

lingumu 19500 kW. Bet tokio galingumo nei Klaipėdos miesto įmonėms, nei Klaipėdos rajonui dar nereikėjo. Dabar jau buvo galima rimtai užsiimti elektros stoties agregatų ekonomiškamui didinti, o tai buvo galima pasiekti nebešildant upės vandens, o šildant turbinų kondensatoriuose centralizuotai gyvenamųjų namų ir įmonių apšildymo vandenį. Kaip praktika ir parodė, kuro sunaudojimas, o tuo pačiu ir savikaina, sumažėjo apie 3 kartus.

Buvo pradėti pasirengiamieji darbai VII katilo, taip pat „Šichau“ firmos, 50 t/h galingumo, montavimui, nes pirmieji keturi katilai buvo jau palyginus seni, mažo galingumo, neekonomiški, pritaikyti labai kokybiškam kurui. Pigiau buvo juos pakeisti vienu VII katilu su šachtine pakura, negu bandyti perdirbinėti.

Po atstatymo Klaipėdos elektros stoties iki buvusio jos pilno galingumo, aš tolimesnėje jos rekonstrukcijoje jau nedalyvavau, nes buvau komandiruotas į Kauno energorajoną pagaminti ir sumontuoti metalo konstrukcijas aukštos įtampos oro linijos pravedimui virš Nemuno prie Petrašiūnų elektros stoties. Iš šių metalinių atramų dvi pagrindinės buvo po 50 metrų aukščio ir po 50 tonų svorio. Tais laikais dar ir galingų malūnsparnių, ir tokių kranų nebuvo, ir viską teko įvykdyti panaudojant elektrines ir rankines gerves.

APIE STRAIPSNIO AUTORIŲ

Vytautas Petrulis gimė 1930 m. rugpjūčio 18 d. Kupiškio valsčiaus Slavinčiškio kaime smulkaus ūkininko Povilo Petrulio šeimoje. Motina Emilija Apšegaitė-Petrulienė buvo namų šeimininkė. Šeimoje augo dar du sūnūs: vyresnis Alfonsas ir jaunesnis Bronislovas. Mokėsi Kupiškio pradžios mokykloje, gimnazijoje, kurią baigė 1948 m. Įstojo į Kauno Vytauto Didžiojo universiteto (vėliau KPI) Elektrotechnikos fakultetą. Mokėsi elektros stočių, tinklų ir sistemų grupėje. 1953 m. paruošė ir apgynė diplominį darbą „110 kV pastotė Jonavoje“. Jam buvo pripažinta inžinieriaus elektrotechniko kvalifikacija ir išduotas diplomas „Su pagyrimu“. Paskirtas dirbti Lietenergo valdyboje, iš kur buvo nukreiptas į Klaipėdos VRE. 1953 m. rugpjūčio 28 d. buvo paskirtas saugumo technikos inžinieriumi. 1954-04-05 pervestas elektros cecho meistro, o 1956-10-10 – elektros laboratorijos viršininko pareigoms. 1959-03-01 paskirtas elektros cecho viršininku. Tas laikotarpis buvo ypač sunkus Klaipėdos VRE, nes vartotojų poreikiai elektros energijai sparčiai augo, trūko elektrinės pajėgumų. Buvo atgabentas energotraukinys, kurį skubiai teko prijungti ir tinkamai panaudoti. 1960-02-08 Klaipėdos VRE susijungė lygiagrečiam darbui per elektros tinklą 110 kV pastotę su Lietuvos energetine sistema. 1962-08-27 paskirtas Klaipėdos VRE direktoriumi.

Vienoje įmonėje V. Petrulis dirbo 56 metus, iš jų – beveik 32 metus direktoriumi. Už nuopelnus darbe apdovanotas dviem ordinais, trim medaliais, jam suteiktas Lietuvos nusipelnusio inžinieriaus vardas, Lietuvos Energetikos garbės ženklas, yra gavęs Lietuvos Prezidento V. Adamkaus, Seimo pirmininkų, miesto vadovų padėkas.

NAUDOTA LITERATŪRA

1. Vytautas Puodžiūnas. „Klaipėdos energija“ 1929–2004 m. Libra Memelensis, 2004.
2. Lietuvos energetika II. Vilnius: Mokslas, 1992.

Algis Viktoras MEKAS

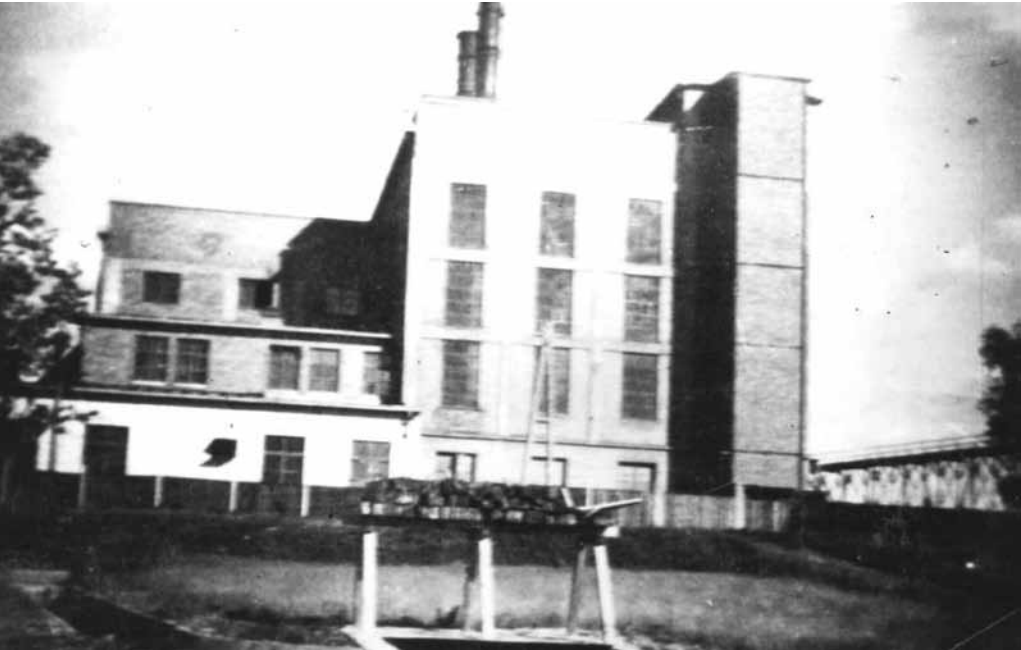
RĖKYVOS ELEKTRINĖ IR ŠIAULIŲ ZONOS ENERGETIKA 1940–1962 METAIS

Paskutiniai prieškario metai. Rėkyvos elektrinės statyba. 1939 m. maksimalus elektros energijos poreikis Šiaulių zonoje pasiekė 1320 kW. Energija buvo tiekiamą iš Šiaulių miesto savivaldybei priklausančios, durpėmis kūrenamos Bačiūnų 1750 kW galios elektrinės. Panevėžio miestui tuo metu elektros energiją tiekė dyzelinė elektrinė, kurios maksimalus apkrovimas 1939 m. buvo 415 kW. Augančio elektros energijos poreikio padengimui, realizuojant Lietuvos Energijos komiteto parengtą Lietuvos elektrifikacijos planą, valstybei priklausanti AB „Elektra“ jau 1938 m. spalio 15 d. pradėjo statyti Rėkyvos elektrinę, numatant ją paleisti 1939 m. rudenį. Kartu prasidėjo ir 30 kV ETL į Panevėžį statyba.

Rėkyvos elektrinės statyba, 1939 m.

Antrojo pasaulinio karo įvykiai terminus pakoregavo – buvo užlaikytas garo katilų tiekimas iš vokiečių okupuotos Čekoslovakijos, vėlavo ir kai kurie kiti pristatymai. 1940 m. Lietuvą okupavo Sovietų Sąjunga, tačiau ir nauja valdžia Energijos komiteto planą vykdė toliau. Nepaisant trikdžių, 1940 metų pabaigoje prasidėjo įrengimų bandymai. Pilnai užbaigus statybą ir įrengimų derinimą 1941 m. birželio mėn. 19 d., vos trys dienos prieš prasidedant Vokietijos–SSSR karui, elektrinė buvo priimta į eksploataciją.

Rėkyvos elektrinė, 1948 m.

Rėkyvos elektrinėje buvo sumontuoti du po 15 t/h garo našumo, 32 atm slėgio ir 425 °C garo temperatūros „Škoda“ firmos katilai ir „Siemens-Schuckert“ 2500 kW galios garo turbina su 6,3 kV įtampos generatoriumi. Nutiesta pirmoji Lietuvoje 30 kV įtampos elektros tiekimo linija Rėkyva–Radviliškis–Šeduva–Panevėžys. Linijos atramos buvo medinės, laidai variniai. Elektrinėje įrengti iki tol Lietuvoje nenaudotos 30 kV įtampos 6/30 kV, 3200 kVA transformatoriai. Šiauliuose pastatyta 30/6 kV transformatorinė pastotė su dviem 800 kVA transformatoriais.

Rėkyvos ir Bačiūnų elektrinės, tarp kurių atstumas buvo tik 2 km ir jas jungė 6 kV ETL, sudarė vieną bendros 4250 kW galios jėgainę. Jų kuras – durpės iš greta esančių Piktmiškio ir Degimų durpynų.

Vokiečių okupacija. 1941 m. Vokietijos pradėtas karas su SSRS užklupo netikėtai, tačiau karo frontas greitai nuėjo į rytus. Rėkyvos ir Bačiūnų elektrinės liko karo veiksmų nepaliestos, buvo ir jų personalas, jos galėjo normaliai veikti. Pirmais okupacijos mėnesiais vokiečių valdžia energetikos valdymo nepakeitė, savo funkcijas ir toliau vykdė 1940 m. organizuota Lietuvos energijos valdyba. Tai truko neilgai. 1941 m. spalio mėn. 1 d. ji buvo reorganizuota į Rytų krašto energijos tiekimo bendrovės su apribota atsakomybe Lietuvos generalinį rajoną (Energieversorgung Ostland GmbH Generalbezirk Litauen). Bendrovės centras buvo Rygoje. Lietuvos generaliniam rajonui priklausė stambiosios Lietuvos elektrinės, tarp jų Rėkyvos ir Bačiūnų elektrinės, kurios ir toliau tiekė elektros energiją prieš pat karą susiformavusiai Šiaulių–Panevėžio zonai. Šių elektrinių direktoriumi buvo Bronius Snarskis (1915–1997), kuris 1937 m. baigęs Kauno aukštesniąją technikos mokyklą dirbo elektriku inžinieriumi, dalyvavo Rėkyvos elektrinės projektavimo ir statybos darbuose, vadovavo elektros linijos iš Šiaulių į Panevėžį tiesimui. 1944 metais pasitraukė į Vokietiją.

Vokiečių okupacijos pradžioje, karo frontui esant toli rytuose, kasdieninis gyvenimas ėjo sava vaga. Kaip matyti iš pridedamos lentelės, nesumažėjo ir energijos poreikiai. Gamyba 1941 m. padidėjo, prijungus naujus elektros vartotojus prie pastatytos 30 kV ETL Rėkyva–Panevėžys, ir toliau pamažu augo.

1 lentelė. *Bačiūnų ir Rėkyvos elektrinių gamyba 1936–1944 m. (iki 1940 m. veikė tik Bačiūnų) [1, p. 202]*

Metai	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944
MWh	2,54	3,06	3,57	4,80	5,60	6,15	7,65	9,89	7,37

Nors turimos galios to meto elektros energijos poreikiui padengti pilnai užteko, tačiau energetikos ūkio plėtimo planų vykdymas nenutrūko. Į Rėkyvos elektrinę 1942 m. buvo atvežtas 2500 kW galios „Siemens-Schuckert“ turbogeneratorius, kurį sumontuoti buvo planuojama 1945 m. Buvo tęsiama ir pradėtos 30 kV elektros tiekimo linijos į Kuršėnus statyba, tačiau jai skirti variniai laidai buvo paimti karo pramonei ir išvežti į Vokietiją. Organizuotas Joniškio aprūpinimas elektra iš Latvijos Kegumo HE. Energetikų gyvenimą vokiečių okupacijos sąlygomis iliustruoja Stepono Vento (1923–2015) prisiminimai:

„Tik baigęs amatų mokyklos Elektrotechnikos skyrių, 1941 m. liepos 8 d. pradėjau dirbti Rėkyvos ir Bačiūnų elektrinėse budėtoju prie valdymo pultų. Vokiečiai buvo ką tik užėmę miestą (birželio 27 d.). Svarbiausias objektas, kurį reikėjo aprūpinti elektra, buvo Zoknių aerouostas. Elektrinė maitino ne tik Šiaulius, bet ir Radviliškį, Šeduvą, Panevėžį. Iš miesto į pamainas važiuodavau dviračiu. Kartais naktį sustabdydavo pabėgę rusų

belaisviai, klausdavo kelio. Įsiminė vienas atvejis. Kai aš ir turbinų meistras budėjome Bačiūnų elektrinėje, staiga naktis nušvito tarytum diena, nes rusų lėktuvai paleido daug ilgai šviečiančių raketų. O mūsų elektrinės pastatas buvo baltas. Palikę turbogeneratorių išbėgome prie ežero ir, sugulę ant kranto, laukėme bombardavimo. Ir prasidėjo tiesiog pragaras, bet ne ties elektrine, o prie netoli esančios Šilėnų geležinkelio stoties, kur stovėjo vokiečių karinis ešelonas su amunicija. Kadangi karo metu elektros stotys būna pirmieji taikiniai, buvome įsitikinę, kad bombarduos ir mus.

Po dvejų metų persikėliau į Šiaulių elektros tinklus. Buvau komandiruotas į Joniškį, kur teko sumontuoti transformatorinę 20/0,4 kV, 200 kW galingumo pastotę miestui maitinti iš Latvijos.“ [4, p. 139].

Energetikų darbo sąlygos vokiečių okupacijos metais buvo sunkios. Trūko maisto, rūbų, o dirbti reikėjo daug. Už neatvykimą į darbą vokiečiai baudavo griežčiausiomis bausmėmis. 1943 m. už tai buvo nušautas el. monteris Stankaitis. Už priešišumą vokiečių okupacinei valdžiai 1944 m. liepos 12 d. buvo suimti, o po savaitės kalėjimo kieme sušaudyti turbinų mašinistas Stasys Puzinas, katilų mašinistas Juozas Milinavičius, siurblių mašinistas Jonas Kšanys ir tekintojas Kostas Šlamas.

1944 m. karo frontui grįžtant atgal buvo įsakyta Lietuvos didesnes elektrines demontuoti ir įrenginius išgabenti į Vokietiją, o neišvežtus – susprogdinti. Gavus tokį nurodymą Rėkyvos elektrinėje esantis nesumontuotas turbogeneratorius buvo paslėptas (pasakojama, kad po durpėmis), pranešant, kad išsiųstas. Nors dėl Šiaulių vyko užsitęsę įnirtingi mūšiai, kurių metu 80% Šiaulių miesto virto griuvėsiais, tačiau atsitraukdami vokiečiai nespėjo susprogdinti nei Bačiūnų, nei Rėkyvos elektrinės. Labai nukentėjo miesto elektros paskirstymo tinklas ir elektros tiekimo linijos.

Karo frontui praėjus. Dar liepos mėnesį, kai tik miestą užėmė sovietinė kariuomenė, darbininkai Antanas Jurėla ir Juozas Stankevičius ėmėsi burti buvusius elektrinės darbuotojus. Rėkyvos elektrinė vėl pradeda veikti. Tuo pat metu atstatinėjami sugriauti elektros tinklai, atnaujinamas elektros tiekimas vartotojams.

Kadangi Panevėžio dyzelinė elektrinė vokiečių lėktuvų rugsėjo mėnesį buvo subombarduota, Rėkyvos ir Bačiūnų elektrinės liko vienintelis elektros energijos šaltinis Šiaulių, Radviliškio, Panevėžio ir Šeduvos miestams ir aplink elektrines eksploatuojamiems durpynams. Rėkyvos elektrinės 2500 kW turbogeneratorius Nr. 1 ir Bačiūnų elektrinės 1000 kW turbogeneratorius Nr. 1 bei 750 kW Nr. 2 išlaikė tą pačią bendrą 4250 kW galią. Pradžioje šios galios pilnai užteko, tačiau vartotojai dažnai buvo ribojami, kai elektrinių disponuojama galia sumažėdavo dėl durpių kokybės arba jų trūkumo.

Rėkyvos VRE plėtimas. Pasibaigus karui prasidėjo intensyvus Šiaulių miesto atstatymas, pradėjo gamybą pramonės įmonės, steigėsi naujos. Augo elektros energijos poreikiai. Pavyzdžiui, jei Šiaulių miesto elektros apkrovimo maksimumas 1940 m. siekė

tik 1000 kW, tai 1945 m. – 1500 kW. 1946 m. mieste buvo sunaudota 4,9 GWh elektros energijos, o 1951 m. – jau 9,1 GWh. Prasidėjo Akmenės cemento kombinato statyba, kurios poreikius pradžioje tenkino iš Vilniaus perkeltas 3000 kW galios energetinis traukinys. Tačiau tai buvo tik laikinas sprendimas. Augo ir viso Šiaulių energijos rajono elektros energijos poreikiai. 1949 m. poreikis artėjo prie Rėkyvos-Bačiūnų elektrinės nominalios galios, reikėjo skubiai ją didinti.

Pagrindinių Lietuvos sugriautų elektrinių atstatymui Lietuvos energijos rajoninė valdyba 1945 m. įsteigė Petrašiūnų SMV, kurios viršininku paskiriamas Šolomas Grodzenskis (1917–1991), vyriausiuoju inžinieriumi – Kazys Šadauskas (1908–1986). Atsiradus būtinybei didinti Rėkyvos elektrinės galią, organizuota Petrašiūnų SMV Rėkyvos statybos aikštelė ir jai pavesti visi statybos ir elektros įrengimų montavimo darbai. Aikštelės vadovu paskirtas Antanas Kuzas. Katilų ir turboagregatų montavimas buvo pavestas SSSR Elektros stočių ministerijos Leningrado tresto „Lenpromenergomontaž“, vėliau pervadinto į „Sevzapenergomontaž“, montavimo aikštei Nr. 10, kurios viršininku tuo metu buvo Jurij Gluchovskoj (1913–1971), vyriausiuoju inžinieriumi – Raimondas Paplauskas (1922–2002). (1952 m. abu išvažiavo į Irkutską, kur J. Gluchovskoj buvo paskirtas tresto „Vostokenergomontaž“ valdytoju, o Paplauskas – vyriausiuoju inžinieriumi).

Paruošus statybinę dalį, 1951 m. pradėdami antro turbogeneratoriaus ir trečio garo katilo montavimo darbai. Pagal „Lenpromenergoprojekt“ paruoštą techninę dokumentaciją montuojama 6000 kW galios AEG firmos turbina su 5200 kW galios generatoriumi. Generatoriaus ir turbinos galia nesutapo. Įrengimai reparaciniai, matyt okupuotoje Vokietijoje demontuoti skirtingose vietose. Katilinės garo našumo padidinimui montuojamas Taganrogo (Rusija) katilų gamykloje „Krasnyj kotelščik“ pagamintas 35 t/h našumo, 35 atm. slėgio ir 425 °C temperatūros garo katilas. Ir garo katilas Nr. 3 ir turbogeneratorius Nr. 2 eksploatuoti pradėdami 1951m. pabaigoje.

Elektrinės plėtimas vyko toliau. 1953 m. baigiama montuoti ir pradėdami eksploatuoti Taganrogo gamykloje pagamintas 12 t/h našumo 35 atm garo slėgio ir 425 °C temperatūros katilas Nr. 4 bei „Siemens-Schuckert“ firmos 2500 kW galios turboagregatas Nr. 3. Tai buvo tie patys įrengimai, kurie buvo atvežti vokiečių okupacijos metu (1942 m.) ir išsaugoti nuo grąžinimo į Vokietiją. Ruošiant turbiną montavimui paaiškėjo, kad ji gauta nekomplektinė, ar iškomplektuota beslapstant. Trūkstant aukšto spaudimo garo paskirstymo dėžę ir kitas detales suprojektavo SSSR Elektros stočių ministerijos SKB (specialus konstruktorių biuras). Atlieti ruošinį buvo pavesta Stalino mieste (dabar Doneckas, Ukraina) esančiai Donbasenergo remonto gamyklai (Remzavod Donbasenergo), o atlikti jo mechaninį apdorojimą, trūkstančių detalių pagaminimą bei sukomplektavimą – Poltavos (Ukraina) mašinų gamyklai (Poltavskij mašinostroitelnyj zavod). Pagal tų laikų papročius užsakymų vykdymas vėlavo, reikėjo

nemažai susirašinėjimo ir važinėjimo į gamyklas, kad tiekimą kaip nors pagreitinti. Viską gavus, turbogeneratoriaus montavimas 1952 m. gruodžio mėn. buvo baigtas. Archyve yra jo priėmimo eksploatacijon aktas:

„Turbogeneratoriaus montavimo darbai pradėti 1952 m. gruodžio 6 d., baigti gruodžio 31 d. ir pradėti bandymai. Pašalinus defektus 1953 m. vasario 10 d. 13 val. 30 min turbogeneratorius buvo priimtas eksploatacijai.

Priėmimo komisijos pirmininkas

„Lietuvos energija“ vyriausias inžinierius

Rėkyvos-Bačiūnų VRE direktorius ir vyriausias inžinierius

Petrašiūnų SMV prie „Lietuvos energija“ vyriausias inžinierius

Objektą perdavė: Petrašiūnų SMV aikštelės viršininkas

„Lenprommontaž“ tresto montavimo aikštelės Nr. 10 viršininkas

„Lenprommontaž“ tresto montavimo aikštelės Nr. 10 meistras

Objektą priėmė: Turbinų cecho viršininkas

Elektros cecho viršininkas

Gruodis

Nesterenko

Šadauskas

Kuzas

Abakumkin

Sinševič

Petronis

Karpavičius

[7, p. 216].

Pradėjus eksploatuoti turboagregatą Nr. 3, VRE Rėkyva–Bačiūnai pasiekia maksimalią 11950 kW galią, tačiau, kaip ir anksčiau, ją dažnai riboja durpių kokybė. Nepaisant to, elektros energijos sunaudojimas toliau augo, buvo prijunginėjami nauji vartotojai.

1952 m. buvo įvesta į eksploataciją 35 kV elektros tiekimo linija Rėkyva–Akmenė ir 35/6 kV 5600 kVA pastotė Akmenės cemento gamykloje. Linijos izoliacija ruože iki Kuršėnų buvo 110 kV įtampai, o nuo Kuršėnų iki N. Akmenės – 35 kV. 1958 m. ši ETL pervesta į 110 kV įtampą. Tais pačiais metais 800 kVA galios transformatorius Šiaulių 30/6 kV pastotėje buvo pakeistas į 3200 kVA transformatorių.

1954 metais įjungta 35 kV ETL Rėkyva–Pakapė ir 2000 kVA galios kilnojama pastotė Pakapėje.

1954 m. atsirado stambi gamykla – Daugėlių statybinių medžiagų kombinatas. Joje sumontuota 35/6 kV, 1800 kVA galios pastotė, maitinama per atšaką nuo 35 kV ETL Rėkyva–Akmenė.

1956 m. buvo pastatyta dar viena 35 kV ETL – Rėkyva–Šiauliai. Šiaulių pastotės galia pasiekė 6400 kVA, jos miestui užteko iki 1959 metų.

Lietuvos energetinės sistemos pradžia. Augančio Šiaulių zonoje elektros energijos poreikio padengimui pradedama statyti dar tarpukario Lietuvos Energijos komiteto parengtame Lietuvos elektrifikacijos plane numatyta 110 kV elektros tiekimo linija Petrašiūnai–Panevėžys–Šeduva–Radviliškis–Rėkyva. Darbus vykdė tresto „Lenenergo-setstroj“ Rygos mechanizuota kolona Nr. 9. Linijos statyboje darbų vykdytojais dalyvavo Stasys Michelevičius (1911–1993) ir jauni KPI elektrotechnikos fakulteto absolventai

Albinas Baronas (1926), kuris vėliau, 1960–1990 metais, buvo naujai organizuotos jau lietuviškos Elektros tiekimo linijų statybos ir montavimo valdybos vyriausiuoju inžinieriumi ir Apolinaras Klupšas (1926), vėliau tapęs Šiaulių elektros tinklų įmonės vyriausiuoju inžinieriumi.

1955 m. atsiranda galimybė Panevėžio miestui elektros energija tiekti iš Petrašiūnų laikinai paduodant į jau pastatytą šios linijos dalį 35 kV įtampą. Šiaulių mazgo padėtis palengvėja.

1956 m. baigus statyti liniją, lapkričio 11 d. lygiagrečiam darbui sinchronizuojamos Petrašiūnų ir Rėkyvos elektrinės. Tai Lietuvos energetinės sistemos pradžia.

Bačiūnų elektrinės uždarymas. 1957 m. Rėkyvos elektrinėje antrojo turboagregato 5200 kW galios generatorius, dėl jo avaringumo, pakeičiamas nauju, Leningrado gamyklos „Elektosila“ pagamintu 6000 kW galios generatoriumi. Rėkyvos elektrinė pasiekia savo maksimalią 11000 kW galią. Pastačius prie Rėkyvos elektrinės atvirą 110/35/6 kV pastotę 1957 m. spalio mėn. Bačiūnų elektrinė buvo uždaryta kaip neekonomiška ir netekusi reikšmės, o įmonės pavadinimas vietoje buvusio „VRE Rėkyva–Bačiūnai“ pakeičiamas į „Rėkyvos VRE“ (Rėkyvos valstybinė rajoninė elektrinė).

Kuras. Dūrpės kurui dėl jų žemesnės kainos buvo pasirinktos dar Bačiūnų elektrinei. 1937 m. 1 kWh elektros energijos pagaminti dūrpės kainavo 5,21 ct, akmens anglis – 5,27 ct, o naftos produktai – 9,23 ct. Nors dūrpės buvo nedaug pigesnės už anglis, tačiau tai buvo vietinis, ne importinis, kuras. Atsižvelgiant į tai, tuo pačiu keliu nuėjo ir P. Drąsučio vadovaujama prieškarinė Elektros komisija, planuodama statyti Rėkyvos elektrinę. Dūrpės pradžioje buvo tiekiamos iš Piktmiškio ir Karpiškių durpynų, vėliau pradėtas eksploatuoti Tyrulių masyvas. Durpių paruošimas kurui buvo sunkus, jis reikalavo daug rankinio darbo. Jų kokybė labai priklausė nuo oro sąlygų. Pirmaisiais pokario metais dūrpės iš durpynų į elektrinę buvo vežamos siaurojo (620) geležinkelio 2 m³ vagonėliais. Prie katilinės esančioje šachtoje rankiniu būdu būdavo išverčiamos į el. telferio kaušą, kuris jas pakeldavo ir išpildavo į katilų bunkerius. Pastačius katilus Nr. 3 ir Nr. 4 pietinėje katilinės pusėje teko sumontuoti dar vieną el. telferį. Tai kuro krovėjų darbo nepalengvino. Kuro sandėlyje irgi pradžioje vagonėliai buvo iškraunami ir pakraunami kastuvais rankiniu būdu, tik vėliau gautas greiferinis kranas.

Situacija pasikeitė, kai baigus katilų ir turbinų montavimą statybininkai pastatė kuro padavimo estakadą su juostiniu transporteriu ir geležinkelio vėžę pakeitus į platesnę (750), transportavimui iš durpynų buvo pradėti naudoti 20m³ talpos metaliniai „hope-riai“. 1963–1965 m. rekonstruotos katilų kūryklos, pradėtos naudoti trupinines dūrpės, kurios buvo dvigubai pigesnės už gabalines durpes ir tai leido mechanizuoti daugelį sunkių darbų. Įmonės etatų sąrašė išnyko kūriko specialybė – katilus iš valdymo pulto pradėjo aptarnauti katilų mašinistai, žarsteklį pakeitė valdymo raktas.

Elektrinė 1955 m. Baigtas išplėtimas, pastatyta kuro padavimo estakada, žemės paviršiuje matyti šiluminės trasos pėdsakas

1964 m. Rėkyvos elektrinėje pastatytas mazuto ūkis, katilai pritaikyti deginti ne tik durpes, bet ir tuo metu labai pigų mazutą. Tai sumažino energijos savikainą, padidino katilų darbo stabilumą.

Durpių problemos. Karui dar tebevykstant ir pirmaisiais pokario metais sunku buvo paruošti kurą – trūko technikos ir darbo jėgos. Daug durpyno darbininkų buvo paimti į kariuomenę. Šios spragos užpildymui Šiaulių miesto valdžios prašomas pagalbą teikė čia dislokuotas karinis dalinys, darbui durpynuose atsiųsdamas vokiečius karo belaisvius. Buvo imamasi ir kitų priemonių. Tai iliustruoja Panevėžio miesto Vykdomojo komiteto 1944 m. lapkričio mėn. 15 d. Nutarimas Nr. 34: „Dėl elektros tiekimo ir prijungimo Panevėžio įmonėms ir gyventojams. Ryšium su Šiaulių rajono energijos valdybos reikalavimu atlikti durpių krovimo transportavimo darbus Šiaulių durpynuose 1000 darbo dienų, o to reikalavimo neišpildžius, elektros energijos tiekimas bus Panevėžio miestui sustabdytas. Panevėžio m. Vykdomasis komitetas nutarė:

1. Įpareigoti Panevėžio miesto įmonių direktorius ir įstaigų viršininkus pasiųsti pagal Panevėžio elektros stoties nurodymą atitinkamą skaičių darbininkų ar tarnautojų į Šiaulių durpynus durpių krovimo ir transporto darbams.

2. Įpareigoti Panevėžio miesto gyventojus, kurie nori gauti elektros energiją, turi įsiregistruoti Panevėžio elektros stoties, Panevėžyje, Respublikos g-vė Nr. 23, kontoroje iki š. m. lapkričio mėn. 30 d., atlikdami visus, susijusius su elektros energijos naudojimu, formalumus.

3. Turi išpildyti penkių darbo dienų normą durpių krovimo ir transporto darbuose vienam abonentui Šiaulių durpynuose.

4. Atlikus nustatytą prievolę ir gavus Rėkyvos įmonių direktoriaus pažymėjimą: Panevėžio elektros stotis tuojau turi piliečiui įjungti elektrą.“ [7, p. 115].

1945 m. vasara buvo lietinga, teko deginti net 70% drėgnumo durpes, todėl dažnai krisdavo garo katilų našumas. Elektros energijos gamybą reikėjo riboti ir dėl durpių trūkumo. Buvo sudarinėjami elektros tiekimo ribojimo grafikai, dėl jų kildavo nesusipratimai su vietinės valdžios vadovais. Iš Eugenijaus Sipavičiaus, tuo metu dirbusio Kaune Lietuvos Vyriausioje energetikos valdyboje, prisiminimų: „Šiaulių energijos rajono direktorius S. Čeledinas pranešė vyr. energetikos valdybos vyriausiajam inžinieriui A. Gruodžiui, kad Šiaulių kompartijos pirmasis sekretorius Kareckas reikalauja tiekti el. energiją visiems vartotojams, neatsižvelgiant į gamybos grafiką. A. Gruodis pasiuntė į Šiaulius mane sutvarkyti šį reikalą. Aš ir Čeledinas nuvykome pas Karecką, kuriam išdėsciau apie turimas durpių atsargas, jų kaloringumą ir reikalingumą, gaminti Rėkyvos elektrinėje tiek elektros energijos, kad durpių užtektų iki naujame sezone pagamintų durpių. Kareckas pradėjo šaukti ir pasakė: „Aš čia šeimininkas ir niekam neleidžiu mažinti elektros energijos gamybos.“ Praėjus 2 val. jis paskambino Čeledinui ir pasakė: „Tegul pas mane tuoj užėina tas jaunas inžinierius iš Energetikos valdybos.“ Aš pakartotinai išdėsciau Kareckui apie būtinumą kiek pristabdyti el. energijos gamybą dėl durpių stokos. Pastarasis suderino Rėkyvos elektrinės gamybos grafiką, daugiau nebesikišo į energetikos reikalus ir atsiprašė manęs už pasikarščiavimą. Laimei, mano paskaičiavimai buvo tikslūs, nes durpių beliko 3 paroms, kol buvo galima pradėti kūrenti tik ką šviežiai pagamintas durpes.“

Kuro trūkumas ir jo kokybė reikalavo iš elektrinės personalo daug įtempto darbo ir pastangų. Jaunu specialistu į Rėkyvą atvykęs Marijonas Petronis savo atsiminimuose rašo: „Elektrinių katilinėse buvo deginamas labai blogos kokybės kuras – gabalinės durpės. Rėkyvos elektrinės viršininkas su cechų viršininkais rinkdavosi elektrinėje vakarais maksimalios apkrovos laiku ir kritiniais momentais duodavo nurodymus būdinčiajam personalui. Kai garo slėgis katiluose nukrisdavo žemiau normalaus, tekdavo mažinti turbogeneratoriaus apkrovą ir riboti vartotojų apkrovas. Labiausiai nuo to nukentėdavo Panevėžys, kaip toliau nuo elektrinės nutolęs abonentas. Vėliau apsigyvenęs Panevėžyje sužiojau, kad elektros energijos atjungimais labiausiai džiaugėsi popietinės pamainos moksleiviai, nes jiems tais atvejais anksčiau baigdavosi pamokos. Prisimenu vieną atvejį: elektrinės viršininkas V. Anisimov sėdėjo katilinėje ant taburetės. Matydamas, kad slėgis garo katiluose smar-

kliai krenta, o katilų mašinistai nieko nebegali padaryti, tik laksto suprakaitavę, atsistojo, atidarė vieno katilo kūryklos dureles ir įmetė taburetę į beveik užgesusią kūryklą. Tai buvo paskutinis jo kantrybės lašas.“ [L4 psl. 77]. Šis epizodas tapo beveik chrestomatiniu. Apie jį vėliau panašiai pasakojo ne vienas tų laikų istorijos dalyvis.

Durpių kokybės problema išliko ypač skaudi per visą elektrinės egzistavimo laiką. Jau praėjus beveik dešimt metų nuo karo budinčiuoju inžinieriumi dirbęs V. Monkevičius prisimena: „Durpės, deja, ne visuomet būdavo nustatytos kokybės. Kartais jų drėgmė siekdavo, o kartais viršydavo 60%. Tokiais atvejais, sumažėjus kūrykloje deginamo kuro sukurtai šiluminei galiai, garo magistralėje sumažėdavo slėgis. Jeigu į tą pačią magistralę veikdavo ir kiti katilai, tai padidinus jų našumą slėgis vėl pakildavo. Jeigu tokio rezervu nebūdavo, suminė veikiančių katilų šiluminė galia pasidarydavo mažesnė už prie generatorių prijungtų energijos vartotojų galią ir dėl to sumažėdavo turbinų sukimosi greitis (dažnis). Normalų elektrinės darbo režimą atstatyti tais laikais būdavo galima tik sumažinant energijos vartotojų galią. Elektrinės personalui pareikalavus šį veiksmažį privalėjo įvykdyti Šiaulių ar Panevėžio elektros tinklų dispečeriai. Miestuose energijos vartotojų buvo daug, o jų dauguma buvo smulkūs, todėl jeigu tinklų dispečeriai ir imdavo riboti jų galią, tai darydavo labai pamažu ir labai nenoriai. N. Akmenės cemento gamykloje dažniausiai veikdavo 1 ar 2 klinkerio malūnai. Kiekvieno jų el. variklio galia 500 kW (tokia galia tais laikais buvo didelė). Varikliai prijungti gamyklos 35/6 kV pastotėje, maitinamoje iš Rėkyvos elektrinės, o cemento gamykloje dar veikęs 3000kW galios energetinis traukinys su pastotės tinklu buvo nesujungtas. Todėl, prireikus sumažinti Rėkyvos elektrinės apkrovą, jos budintysis inžinierius pirmiausiai kreipdavosi į pastotę ir prašydavo vienai ar dviem valandoms sustabdyti šiuos variklius. Dažniausiai toks prašymas būdavo patenkinamas. O jo nepatenkinus, budintysis inžinierius, prieš tai įspėjęs pastotės budintįjį 0,5–1 val., išjungdavo 35kV linijos į N. Akmenę jungtuvą. Padėtį elektrinėje stabilizavus budintysis inžinierius, gavęs pastotės personalo sutikimą, vėl įjungdavo 35kV linijos jungtuvą. Cemento gamykla dėl tokio elgesio labai neprotestuodavo.“ Problema išsprendė tik atsiradus energetinei sistemai.

Rėkyvos elektrinės vadovai. Kaip buvo minėta, pasitraukus vokiečiams Rėkyvos ir Bačiūnų elektrinių darbą organizavo ir joms vadovauti pradėjo jose dirbęs elektromontieriu Antanas Jurėla (1898), kuris jau 1940 m. buvo sovietų valdžios paskirtas Bačiūnų elektrinės direktoriumi. 1944 m. spalio mėn. Lietuvos Vyriausioji energetikos valdyba įsteigia Šiaulių energorajoną, kuriam paveda Rėkyvos bei Bačiūnų elektrines. A. Jurėlą 1945 m. gegužės mėn. pakeičia Romualdas Kavoliūnas. 1946 m. spalio mėn. direktoriumi paskiriamas iš Rusijos atsiųstas Vladimir Anisimov (1910), kuris 1938 m. Leningrado industriniame institute buvo įgijęs inžinieriaus elektriko specialybę.

Panaikinus Šiaulių energijos rajoną, 1951 m. vasario mėn. Rėkyvos-Bačiūnų VRE tampa savarankišku ūkiniu vienetu ir jos direktoriumi ir vyriausiuoju inžinieriumi (buvo

tokia pareigybė) liko buvęs energijos rajono direktorius ir vyriausiasis inžinierius Vasilij Bairikov (1910), kuris 1932 m. Užkaukazės energetikos institute (Tbilisis, Gruzija) įgijo inžinieriaus elektriko specialybę. Karui prasidėjus buvo mobilizuotas, karą baigė gvardijos inžinieriumi-majoru, būdamas 6-os armijos štabo ryšių mazgo viršininku. Nors apie V. Bairikovą vėliau to meto elektrinės žemesnieji padalinių vadovai pasakojo kaip apie priekabų viršininką, turėjusį tvorų statymo silpnybę ir juo buvo nelabai patenkinti, tačiau jauni specialistai-technikai, priimti dirbti budinčiais inžinieriais, džiaugėsi, kad jis gerai pasirūpino jų buitiniams problemomis. Kai V. Bairikov dėl netinkamo elgesio buityje gavo partinę bausmę ir 1951 m. gegužės mėn. iš direktoriaus pareigų buvo atleistas, jį pakeitė Andriej Nesterenko (1899) – inžinierius šilumininkas, karą baigęs artilerijos majoru. Nepatenkintieji tikėjosi geresnio vadovo, tačiau nusivylė. Ir V. Bairikovo ir A. Nesterenko vadovavimo stilius atitiko tuo metu Sovietų Sąjungoje paplitusį arogantišką vadovų darbo stilių. Jie patys darbo dieną pradėdavo vėlai ir sėdėdavo iki vidurnakčio, vakare kviesdavo padalinių vadovus į pasitarimus arba įvairiais klausimais skambindavo telefonu. Visi turėjo būti pasiruošę ir laukti, kada išvažiuos direktorius. Darbo atmosfera buvo gana slogi.

1955 metais, po Stalino mirties, prasidėjus Berijos nacionalinių kadro politikos periodui, SSSR Elektros stočių ministerija A. Nesterenko perkėlė dirbti direktoriumi į Kursko (Rusija) elektrinę, o į Rėkyvos–Bačiūnų VRE direktoriumi paskyrė tuo metu Petrašiūnų VRE katilų cecho viršininko pavaduotoju dirbusį jauną inžinierių Justiną Nekrašą (1927–1997). Vėliau jis buvo Lietuvos Energetikos ūkio valdybos viršininku, TSRS Energetikos ministerijos ministro pavaduotoju. J. Nekrašas į Rėkyvą atsinešė Petrašiūnų VRE mokyklos darbo kultūrą, vadovavimo stilių: buvo reiklus, tačiau tolerantiškas ir nevaržantis pavaldinių iniciatyvos, rūpinosi jų buitimi ir asmeninėmis problemomis, daug dėmesio skyrė teritorijos ir gyvenvietės gerbūviui. Susitvarkė darbo dienos režimas, elektrinės padalinių vadovų nuotaika pasikeitė.

1957 m. J. Nekrašą išrinkus Šiaulių miesto Vykdomojo komiteto pirmininku, l. e. direktoriaus pareigas vykdė vyriausiasis inžinierius Marijonas Petronis, o nuo 1959-11-23 direktoriumi paskiriamas Algirdas Musneckis.

Vyriausi inžinieriai. Maksimilijonas Sargautis (1911–1993) Rėkyvos elektrinėje dirbo dar vokiečių okupacijos metais. Nuo 1944 m. rugsėjo mėn., karo frontui praėjus, kaip vyriausias inžinierius dalyvavo elektrinės darbo atstatyme, tačiau jau spalio mėnesį buvo perkeltas į Vilnių, kur 26 metus dirbo Vilniaus TE vyriausiuoju inžinieriumi. Jo vietoje 1944-11-21–1947-04-25 dirbo Algirdas Šlapikas. Jam išsikėlus į Kauną, vyriausiais inžinieriais po keletą mėnesių buvo Leonid Kraminskij, Marijonas Petronis ir S. Butuzov. Kaip minėta, 1951 m. panaikinus Energetinį rajoną, elektrinės darbui vadovauja „direktorius ir vyriausias inžinierius“ V. Bairikov, vėliau – A. Nesterenko,

t. y. atskiros vyriausiojo inžinieriaus pareigybės nebebuvo. Tik 1953 m. šios pareigos vėl įvedamos ir SSSR Elektros stočių ministerijos įsakymu vyriausiuoju inžinieriumi paskiriamas Marijonas Petronis (1919–2012). Apie tai jis rašė savo prisiminimuose: „Po Stalino mirties tuometinis Sovietų Sąjungos vidaus reikalų ministras Lavrentijus Berija pradėjo rekomenduoti sąjunginių respublikų valdžiai į atsakingas pareigas skirti nacionalinius kadrus. Su tuometio Lietuvos TSR pirmojo sekretoriaus Antano Sniečkaus tarnybiniu laišku 1953 m. liepos 1 d. buvau komandiruotas į Maskvą, Elektros stočių ir elektros pramonės ministerijos Vyriausiąją šiaurės ir vakarų valdybą „Glavsevozenergo“ dėl mano paskyrimo Rėkyvos–Bačiūnų elektrinės vyriausiojo inžinieriaus pareigoms. Iš ten grįžau su įsakymu kišenėje.“ [4, p. 79]. Šiose pareigose, kurį laiką eidamas ir direktoriaus pareigas, jis išbuvo iki 1963 metų, kada, jo prašymu, buvo perkeltas į Panevėžį ten organizuojamos Šilumos tinklų įmonės vyriausiuoju inžinieriumi. Rėkyvoje jo pareigas perėmė Bronius Makštutis.

Prieš V. Bairikovo atėjimą, elektrinės direktoriumi buvęs V. Anisimov tapo techninio skyriaus viršininku. Tai buvo diplomuotas inžinierius, kvalifikuotai sprendžiantis technines problemas, gražiai bendravo su vietiniais specialistais. 1953 m. ministerija jį paskyrė Karelų–Suomijos hidroelektrinių kaskado direktoriumi. Į jo vietą paskiriamas 1952 m. vasario mėn. kaip jaunas specialistas atvykęs ir kapitalinės statybos skyriuje pradėjęs dirbti V. Mekas, kurį, 1957 m. paskyrus naujai organizuojamų Šiaulių elektros tinklų vyriausiuoju inžinieriumi, pakeitė R. Juknevičius (1930–2012).

Inžinerinis-techninis personalas. Pirmaisiais pokario metais Rėkyvos–Bačiūnų elektrinėje inžinerines-technines pareigybės užėmė beveik vien tik bendrąjį išsilavinimą turintieji praktikai. Kvalifikuotų specialistų nebuvo, išskyrus M. Sargautį, tačiau jis čia dirbo tik porą mėnesių ir buvo perkeltas į Vilnių.

Kuro transporto cecho viršininku dirbo neturintis specialaus išsilavinimo Kazimieras Kranauskas, kuris vėliau, neatsitraukdamas nuo gamybos, baigė Šiaulių politechnikumą. Jis su savo pareigomis visai neblogai tvarkėsi. Dirbo iki 1974 m., kol elektrinėje buvo naudojamos durpės.

Katilų cecho viršininku nuo 1947 metu buvo Kazys Tamulevičius (1921–2008), kuris dėl karo sumaišties buvo nebaigęs Kauno VDU mechanikos fakultete pradėtų studijų. Kai 1960 m. jis perėjo dirbti į Kauno energetikos remontą, katilų cecho viršininku paskiriamas KPI Elektrotechnikos fakulteto absolventas Algirdas Musneckis (1939–1967).

Turbinų cecho viršininku pradžioje (nuo 1944 m.) dirbo meistras turbinistas-praktikas Simonas Buklauskas (1883), gamybinę patirtį įgijęs dar Bačiūnų elektrinėje. 1949 m. jį pakeitė jaunas inžinierius elektrikas Marijonas Petronis. Kaip jam sekėsi, jis rašė savo atsiminimuose: „1949–1953 m. dirbau turbinų cecho viršininku. Iki tol cechui vadovavo senas elektrinės meistras praktikas Simonas Buklauskas. Garo turbinos veikimo paslaptį

jis saugojo nuo pavaldinių kaip savo akį. Leisdamas garo turbiną į darbą, senasis meistras garo turbinos mašinistą ir jo padėjėją išvarydavo į pirmame aukšte esančią siurblinę ir liepdavo atidžiai stebėti cirkuliacinių bei kondensato siurblių darbą. Kai garo turbina imdavo suktis visu pajėgumu, jis pakviesdavo mašinistą ir liepdavo stebėti turbinos darbą. Taigi garo turbinos mašinistai nemokėjo paleisti turbinos, nes nebuvo jokios eksploataavimo instrukcijos. Tai buvo nenormalu. Man pirmiausia teko surašyti tokią instrukciją ir apmokyti garo turbinos mašinistus. Pasikviečiau „paslaptinę“ meistrą į kabinetą ir pasakiau: „Simonai, sėsk ir papasakok paeiliui apie garo turbinos paruošimą paleidimui, jos paleidimą ir sustabdymą. Jis stropiai papasakojo, manydamas, kad jį egzaminuoju. O aš tuo tarpu viską nuosekliai užsirašinėčiau. Tokiu būdu buvo surašyta pirmoji mano gyvenime gamybinė instrukcija, išgaunant iš senojo meistro jo taip brangintą profesinę paslaptį.“ [4, p. 77].

M. Petronį 1953 m. paskyrus vyriausiuoju inžinieriumi, turbinų cechui trumpai vadovavo inžinierius elektrikas Vytautas Monkevičius. Jį pakeitė nuo 1951 m. elektrinės būdinčiuoju inžinieriumi dirbęs Stasys Voras.

Turbinos remontas. Iš kairės: antras – turbinų cecho viršininkas S. Voras, toliau – techninio skyriaus viršininkas V. Mekas ir turbinų remonto šef. inžinierius iš Leningrado

Elektros cechui nuo 1946 m. iki 1975 m., kol leido sveikata, vadovavo Česlovas Karpavičius (1915–1999). Pradėjęs dirbti elektriku nuo 1932 metų jis atkakliai savarankiškai mokėsi. Nuo 1940 m. dirbo elektromonteriu dar statomoje Rėkyvos elektrinėje. Frontui praėjus, aktyviai dalyvavo elektrinės eksploatacijos atstatyme. Pasižymėjo pareigingumu, pastoviai domėjosi technine literatūra. Grįždamas iš tarnybinių komandiruočių į Maskvą ar Leningradą visada parsiveždavo naujų knygų energetikos temomis, kuriomis noriai dalindavosi su jaunaisiais specialistais. Cecho viršininku dirbo iki 1975 m. Perėjęs į lengvesnį darbą, 1992 m. įsteigė įmonės muziejų, rūpinosi Šiaulių energetikos istorijos eksponatų kaupimu.

Nepakeičiama elektrinės chemike buvo chemijos laboratorijos viršininkė Stanislova Žirgulevičienė (1917–2006), 1943 m. Vilniaus universitete Chemijos fakultete įgijusi chemikės specialybę. Nespėjusi su vyru pasitraukti į Vakarus, 1948 m. prisiglaudė Rėkyvoje. Turėdama bendras žinias greitai įvaldė energetikos chemines problemas. Iškilus neaiškumams ji konsultuodavosi su Petrašiūnų VRE chemijos cecho viršininku Jonu Šimkumi (vėliau VGEEV chemijos tarnybos viršininkas). Buvo reikli. Priiminėdama remontininkų išvalytų vamzdžių vidaus švarumą nepagailėdavo ir savo baltos skepetaitės. Į pensiją išėjo 1975 m.

Plečiantis elektrinei ir prisitaikant prie TSRS Elektros stočių ministerijos nustatytos budinčio personalo struktūros buvo įvesta budinčių inžinierių pareigybė. Šioms pareigoms buvo priimti Kauno politechnikumo 1951 m. laidos technikai. Apie tai savo atsiminimuose rašė Jonas Valiukonis: „1951 m. vasario 8 d. keturi Kauno politechnikumo absolventai pradėjome savo darbą Rėkyvos elektrinėje. Tada ji vadinosi VRE Rėkyva-Bačiūnai. Tuomet Rėkyvos elektrinėje veikė vienas 2,5 MW turbogeneratorius ir buvo baigiamas montuoti antrasis – 6 MW galingumo (Bačiūnų šiluminė elektrinė turėjo du 1,8 MW bendro galingumo generatorius). Kadangi buvome pirmieji budintieji elektrinės inžinieriai, tai ir požiūris į mus buvo ypatingas. „Senieji vilkai“ į mus žiūrėjo su tam tikra ironija ir nepasitikėjimu: „kaip jaunimas gali nurodinėti patyrusiems specialistams, kaip elgtis vienoje ar kitoje situacijoje?“ Vadovybė mums suteikė 6 mėnesius pasirengti darbui. Reikėjo žinoti kaip penkis pirštus visą energijos gamybos ciklą – nuo kuro paruošimo iki relinės apsaugos, mokėti atmintinai nubraižyti visas vandens, garo ir elektros schemas. Turėjome žinoti katilų, turbinų ir generatorių konstrukcijas bei veikimo principus.

Teoriškai viską žinoti buvo galima, bet to maža, kad galėtum vadovauti seniems praktikams. Todėl susitariau su vienu iš jaunesnių vyr. kūrėjų, kad mane pamokyti praktiškai kūrėnti katilą. Pasirodė, kad tai ne taip jau paprasta. Tada automatikos nebuvo, reikėjo rankiniu būdu sureguliuoti ardynų greitį, kuro sluoksnio storį, traukos ir pūtimo ventiliatorių darbą. Nedidelė klaida ir mažėja paduodamo garo kiekis. Pasirodo, kad tai kažkas panašaus į mokėjimą groti akordeonu. Bet, pritaikęs teorines žinias, tą procesą po savaitės

jau galėjau gerai valdyti. Tolesniame darbe tos žinios labai pravertė. Jau nė vienas kūrėjas negalėdavo pasakyti, kad negali „paimti“ didesnės apkrovos.

Apskritai sužinoti iš senųjų specialistų praktikos paslaptis būdavo labai sunku. Dar iš ankstesnių laikų buvo gyva savo pareigų praradimo baimė. Pavyzdžiui, traukos ir pūtimo ventiliatorius galėjo paleisti tik vyr. kūrėjas, rezervinį turbogeneratorių-turbinų cecho meistras (šviesaus atminimo Buklauskas). Tie gerieji žmonės savo mažas paslaptis saugojo bijodami konkurencijos. Reikėjo nemažai diplomatijos norint jas išgauti.

Kaip rimtai buvo žiūrima į budinčiojo inžinieriaus darbą, galima spręsti iš egzaminų. Komisiją sudarė direktorius, vyr. inžinierius, visų cechų viršininkai. Mane egzaminavo pirmąjį. Egzaminas tęsėsi tris dienas, iš viso – 16 valandų. Egzaminų žurnale (tai išsiaiškinau gerokai vėliau) buvo užregistruota 120 klausimų. Į visus juos reikėjo duoti gana išsamius atsakymus. Visa tai pasakoju norėdamas parodyti, kaip atsakingai tuo metu buvo žiūrima į budinčiojo inžinieriaus darbą. Egzaminus išlaikėme visi keturi, visi buvome puikūs draugai – R. Biliūnas, F. Kurkulis, S. Voras ir aš. Mane paskyrė vyr. budinčiuoju inžinieriumi. Greitai susidraugavome su cechų viršininkais: kuro ir transporto – Kranausku, katilų – Tamulevičiumi, turbinų – Petroniu (vėliau dirbusiu elektrinės direktoriumi), elektros – Karpavičiumi ir chemijos laboratorijos viršininke Žirgulevičiene. Visi jie buvo vyresni ir kur kas labiau patyrę, bet labai draugiški, daug mums padėjo. Elektrinės kolektyvas irgi buvo labai draugiškas – beveik visas šventes švėsdavome drauge su šeimomis.

Po kelerių metų S. Voras perėjo dirbti turbinų cecho viršininku, R. Biliūnas išvažiavo į Petrašiūnų elektrinę dirbti elektros cecho meistru. Į budinčiųjų inžinierių gretas įsiliejo jauni gabūs inžinieriai J. Paltanavičius, V. Monkevičius ir A. Musneckis.

Iš darbo elektrinėje atmintyje visam gyvenimui išliko kariškos drausmės ir kolektyvo „susiklausymo“ prisiminimai (to neretai pasigedavau tolesniame savo darbe). Pavyzdžiui, visi budinčiojo inžinieriaus duodami nurodymai būdavo pakartojami, o apie įvykdymą pranešama (kaip dažnai to pasigedavau dirbdamas elektros tinkluose). 1955–1956 metų žiema buvo labai šalta ir gili. Avarinės kuro atsargos elektrinėje baigėsi ir reikėjo naudoti kurą „nuo ratų“. Siauruką geležinkelį, kuriuo atvažiuodavo ešelonai su durpėmis, dažnai užpustydavo. Buvo atvejų, kai kuro bunkeriuose užtekėdavo tik kelioms valandoms, o ešelonas su kuru stovėdavo už kelių kilometrų užpustytas. Tuomet budintysis inžinierius surinkdavo darbą baigusią pamainą ir, prie atsarginio garvežiuko prisikabinęs porą vagonėlių, važiuodavo pasitikti ešlono. Beveik visą kelią tekėdavo atkasinti sniegą. Grįžtant dalis kelio vėl būdavo užpustyta. Galiausiai nuvargę ir suplukę grįždavome su kuru. Kiek džiaugsmo būdavo visiems, kad nugalėjome. Nuostabiausia, kad nebuvo nė karto, jog kas nors būtų atsisakęs važiuoti ar paprašęs mokėti viršvalandžius.“ [4, p.129].

Išvykus M. Sargaučiui, sekančiu diplomuotu inžinieriumi elektrinėje buvo iš Sąjungos atsiųstas V. Anisimov. Vėliau pamečiui pradėjo atvykti Kauno politechnikos

instituto elektrotechnikos fakulteto absolventai, inžinierinio personalo kvalifikacinis lygis pasikeitė. Jauniems specialistams darbas šioje elektrinėje buvo labai gera gamybinė praktika, kuria jie rėmėsi tolimesnėje savo profesinėje karjeroje.

Marijonas Petronis atvyko 1947 m. Padirbęs įvairiose pareigose, jau nuo 1953 m. tapo vyriausiuoju inžinieriumi, taip pat porą metų kartu ėjo ir direktoriaus pareigas. 1963 m. išsikėlė į Panevėžį.

Viktoras Mekas 1952 m. pradėjo kapitalinės statybos skyriaus inžinieriumi, nuo 1953 m. buvo techninio skyriaus viršininku, 1957 m. – organizuojamų Šiaulių elektros tinklų vyriausiasis inžinierius, nuo 1962 m. – Lietuvos elektrinės vyriausiasis inžinierius.

Bronius Makštutis 1953 m. pradėjo elektros cecho meistru. Perėjęs eilę pakopų, nuo 1961 m. – gamybinio techninio skyriaus viršininkas, nuo 1963 m. – vyriausiasis inžinierius, vėliau, 1968–1990 m. – Šiaulių šilumos tinklų direktorius.

Algirdas Musneckis 1953 m. pradėjo dirbti katilų cecho meistru, 1959–1964 – Rėkyvos VRE direktorius. Vėliau dėl sveikatos persikėlė į Kauną.

Vytautas Monkevičius 1953 m. po instituto baigimo dirbo budinčiu inžinieriumi. Tai, pagal jo prisiminimus, buvo geriausia mokykla, papildžiusi instituto gamybinių praktikų spragas. Vėliau, pradėjus eksploatuoti Lietuvos elektrinę, jis ten sėkmingai vadovavo budinčių elektrikų eksploataciniam padaliniiui.

Romualdas Juknevičius (1930–2012) atvyko 1954 m. 1957 m. – techninio skyriaus viršininkas, 1962 m. perkeltas į statomą Lietuvos elektrinę direktoriaus pavaduotoju.

Enrikas Sapožnikovas-Brasiūnas atvyko 1954 m. 1957 m. – vyr. budintis inžinierius, 1964 m. – direktorius. Nuo 1967 m. – Šiaulių elektros tinklų direktorius.

Albertas Valikonis (1935) 1958 m. baigė KPI ir, kelis mėnesius padirbėjęs Panevėžio SMK, buvo nukreiptas į Rėkyvos VRE. Čia netrukus perėmė vadovavimą elektros laboratorijai. Praktika buvo gera ir pradėjus statyti Lietuvos elektrinę 1962 m. buvo pakviestas ten organizuoti elektros laboratoriją, kuriai vadovavo 20 metų. Vėliau jam buvo patikėtas visas elektros įrengimų remonto baras.

Ir vėlesniais metais Rėkyvos VRE buvo papildoma jaonais kvalifikuotais specialistais. Analogiškas ir jų karjeros kelias – palaipsniui praeiti visas pakopas.

Rėkyvos VRE, kaip ir Petrašiūnų bei Klaipėdos VRE, savo gerais kadriniais darbuotojais parėmė naujai statomus ar organizuojamus energetinius objektus. Taip į statomą Lietuvos elektrinę ruošiantis jos paleidimui iš Rėkyvos VRE perėjo ir čia dirbo budinčiu inžinieriumi Feliksas Kurkulis, blokų vyresniais mašinistais – Romualdas Čižauskas, Bronius Samukas, Antanas Gelažius, elektros įrenginių remonto meistras Stasys Petkevičius.

Rėkyvoje pirmuosius žingsnius energetikos srityje žengė ir kiti, vėliau visiems gerai žinomi specialistai. Tarp jų buvęs Klaipėdos elektros tinklų vyriausiasis inžinierius Jonas Valiukonis (1928–2009), buvęs Vilniaus šilumos tinklų direktorius Vincas Damb-

rauskas (1934–1993), buvęs AB „Panevėžio energija“ gamybos direktorius Justinas Vaičekavičius, buvęs AB „Šiaulių energija“ technikos direktorius Alfonsas Kalitas, „Telšių šilumos“ direktorius Vytautas Milašius, AB „Šiaulių energija“ generalinis direktorius Česlovas Kasputis.

Rėkyvos VRE gali pasidžiaugti ir energetikų dinastijomis. Taip, pavyzdžiui, Boleslovas Kiškūnas (1904–1993), pradėjus statyti prieš karą elektrinę, dirbo statybininku, pagal tų laikų technikos lygį jam teko ant nugaros nešioti plytas. Pastačius – dirbo turbinisto padėjėju. Jo sūnus Romualdas (1944), baigęs vidurinę mokyklą, pradėjo dirbti elektrinėje pagalbinio darbininku, baigė Šiaulių politechnikumą, praėjo eilę pakopų, tapo metrologijos ir automatikos tarnybos viršininku. Boleslovo vaikaitis Rolandas (1970) 1994 m. baigė KTU Šiaulių filialo studijas, dabar dirba Šiaulių energijos Pietinės katilinės viršininku.

Rėkyvos gyvenvietė. Pagal Lietuvos Energijos komiteto parengtą Lietuvos elektrifikacijos planą Šiaulių zonoje numatytos statyti elektrinės statybos vietą apsprendė kuras ir aušinimo vanduo – durpynais ir pelkėmis apsuptas Rėkyvos ežero pietinis krantas. Konkretios vietos pasirinkimas beveik priverstinis – tik Rėkyvos-Bačiūnų zonoje ežero pakrantės gylis buvo pakankamas aušinančio vandens paėmimui ir tik čia buvo statybai tinkamiausia geologija. Dalį 16,5 ha sklypo, skirtą elektrinei, sudarė buvusio E. Karpio dvaro, perimto Šiaulių savivaldybėn, žemė, dalį – kelių ūkininkų sklypai, kuriuos teko išpirkti. Prasidėjus sovietinei okupacijai reikiami teritorijos praplėtimai problemų nebesudarė – žemė buvo suvalstybinta. Šiauliai buvo toli – iki jo pakraščio, Zoknių, apie 7 km. Tai buvo užkampis be gero privažiavimo kelio ir be viešojo transporto. Pradėjus statybą darbininkai su šeimomis apsigyveno buvusio dvaro pastatuose ir apylinkių vienkiemiuose.

Akcinė bendrovė „Elektra“ 1939 m. liepos 6 d. paskelbė konkursą pastatyti Rėkyvoje 4 gyvenamus pastatus. Pagal tai prieš karą buvo pastatyti du gyvenamieji namai (3-jų ir 6-šių butų). Vokiečių okupacijos metu buvo pastatytas surenkamas medinis dviejų aukštų daugiabutis.

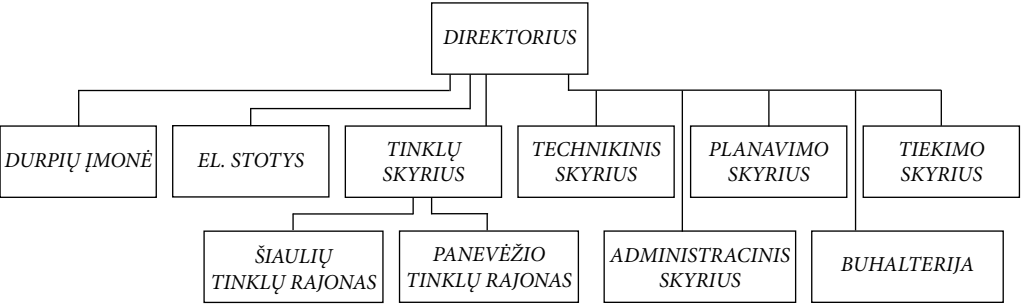
Vienas iš AB „Elektra“ prieš karą pastatytų namų

Po Antrojo pasaulinio karo organizavus Petrašiūnų SMV Rėkyvos statybos aikštelę, vyko tolesnis gyvenvietės plėtimas. Pradžioje buvo pastatyti keturi mediniai barakai. Dalis tarnautojų gyveno Šiauliuose, juos ryte atveždavo ir vakare išveždavo sunkvežimiu, kuriame buvo įrengtas dengtas kėbulas. Esant buitiniams poreikiams patekti į miestą, darbuotojai ar šeimos nariai stengdavosi prie jo prisitaikyti, bet dažniausiai tekdavo iki Zoknių eiti pėstiems. Kartais pavykdavo kelią sutrumpinti prikibus prie durpių traukinuko. Viešasis transportas atsirado tik apie šešiasdešimtuosius metus.

1950 m. atiduodamas į eksploataciją pirmas 12 butų gyvenamasis namas (Bačiūnų g. 128), toliau statomas vieno ir dviejų butų namų kvartalas, parduotuvė, medicinos punktas, paštas ir kt. Dirbančiųjų elektrinėje aprūpinimas butais gerėja. Įdiegiamas centrinis šildymas, sutvarkoma aplinka, gatvės. Vėliau, po 1960 metų, gyvenvietė dar labiau išaugo pastačius durpių perdirbimo įmonę, padangų remonto gamyklą, grūdų perdirbimo įmonę. 1965 metais Rėkyvos gyvenvietė buvo prijungta prie Šiaulių miesto.

Šiaulių energetikos rajonas. Karo frontui dar tik nuėjus į vakarus, 1944 m. spalio mėnesį Lietuvos Vyriausioji energetikos valdyba jai priklausančių energetikos ūkį suskirsto į keturis energetikos rajonus, tame tarpe ir Šiaulių, kurio sudėtyje buvo: Šiaulių elektros tinklai su Radviliškio skyriumi, Panevėžio elektros tinklai su Šeduvos skyriumi, Rėkyvos-Bačiūnų elektrinės ir durpių įmonė. Pirmuoju rajono valdytoju buvo A. Parčiauskas, tačiau netrukus jį pakeitė Stasys Čeledinas (1910–1974), kurį, kaip nepatikimą, nuo 1946 metų sausio mėnesio atleido ir jis persikėlė dirbti į Klaipėdos VRE. Vietoje jo iš Rusijos atvyko demobilizuotas kariškis V. Bairikov. Pradžioje energetikos rajono veiklos sritis buvo labai plati – nuo durpių gamybos iki elektros energijos realizavimo ir net pagalbinio žemės ūkio.

ŠIAULIŲ ENERGORAJONO STRUKTŪRA 1945 M. [11]

1947 m. nuo Energetikos rajono atskiriama durpių įmonė, 1948 m. – energijos realizavimas, 1951 m. energorajonas pilnai išformuojamas – atskiriami elektros tinklai. Liko elektrinės, kurios, kaip viena įmonė, pavadinamos „Valstybinė rajoninė elektros stotis Rėkyva–Bačiūnai“ (VRES Rėkyva–Bačiūnai).

Elektros tinklai. Įnirtingi, užsitęsę mūšiai dėl Šiaulių sugriovė apie 80% miesto ir kartu elektros tinklų. Frontui nuėjus, iš karto prasideda jų atstatinėjimas. Kaip tai vyko, vėliau pasakojo virš penkiasdešimt metų ŠET dispečeriu dirbęs Vincas Šešelgis (1925): „1944.08.09 sugriautame miesto centre rinkosi buvusieji elektros tinklų darbuotojai. Pokalbyje svarstė, nuo ko pradėti atstatymo darbus. Nusprendė susirasti nesugriautas patalpas. Rado patalpas Maironio gt. Nr. 3. Anksčiau buvusių patalpų griuvėsiuose surastas priemonės ir įrankius persinešė į šias patalpas. Kreipėsi į savivaldybę. Buvo nurodyta rinkti sugriautų elektros linijų laidus. Kasdien ateidavo vis daugiau buvusių darbuotojų. Kai paaiškėjo, kad elektrikus broniruoja nuo šaukimo į kariuomenę (frontą), norinčių dirbti radosi vis daugiau. Rankomis kasėme duobes atstatomoms 0,4 kV linijoms, nešėme į linijos trasą stulpus. Taip prasidėjo atstatymo darbai.“ [12].

1944 m. spalio mėn. suformavus Šiaulių energetinį rajoną, Šiaulių tinklų rajonas veikia kaip jo padalinys. Nelengvi buvo pirmieji pokario metai, trūko medžiagų, transporto priemonių. Turėjo tik vieną sunkvežimį ir vieną arklių, o atstatinėti ir aptarnauti reikėjo ne tik Šiaulių, bet ir Radviliškio miesto bei elektrinių ir durpynų elektros tinklus. Padėtis palaipsniui gerėjo, į rikiuotę viena po kitos stėjo elektros linijos, transformatoriniai punktai. Pajunginėjami ne tik seni vartotojai, bet atsiranda ir nauji. Augant tinklams,

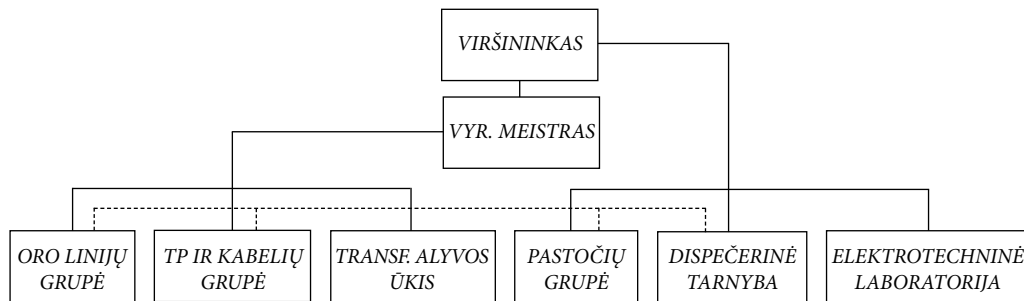
Elektrolaboratorijos darbuotojai, atlikę izoliacijos bandymo darbus Pakapės 35/6 kV pastotėje, grįžta namo. 1954 metai

augo ir juos aptarnaujančių žmonių skaičius, jų kvalifikacija. 1949 m. rugpjūčio mėn. 9 d. Šiaulių energorajono direktorius V. Bairikov pasirašė įsakymą, kuriuo pirmasis atsiųstas inžinierius Pranas Šimkus (1921–2007) skiriamas Šiaulių elektros tinklų rajono viršininku.

1951 m. vykstant valdymo pertvarkymui (panaikinami energorajonai), Šiaulių elektros tinklų rajonas tampa prie Lietuvos energijos rajoninės valdybos (Litovenergo) suorganizuotos Elektros tinklų direkcijos Šiaulių skyriumi. Nuo 1953 m. skyriaus viršininku paskiriamas buvęs dispečerinės tarnybos viršininkas Albinas Petrauskas (1909–1999).

Tinklai toliau plečiasi, elektros energijos poreikis auga, tačiau, kaip rodo p. 133 nuotrauka, per 10 metų techninis aprūpinimas pagerėjo mažai.

ŠIAULIŲ TINKLŲ SKYRIAUS STRUKTŪRA 1951 M. [11]

Energetikos ūkio valdymo pertvarkymas. Pokario metais Lietuvos respublikos energetinis ūkis buvo suskaldytas į didžiąją (priklausančią sąjunginei ministerijai), mažąją (komunalinio ūkio) ir žemės ūkio energetiką. Atstačius sugriautą ūkį toks padalinimas ėmė trukdyti tolimesnį išsivystymą. Todėl 1957 m. organizavus Lietuvos Liaudies ūkio tarybą (LŪT), Lietuvos rajoninė energetinio ūkio valdyba („Litovenergo“) buvo reorganizuota į Lietuvos LŪT Energetikos ūkio valdybą. Šiai valdybai, be turėto energetikos ūkio, papildomai buvo atiduota Komunalinio ūkio ministerijai priklausiusiosios dyzelinės ir hidroelektrinės, aukštos įtampos elektros tiekimo linijos ir žemos įtampos paskirstymo tinklai. 1958 m. prisidėjo ir iš žemės ūkio atiduoti objektai. Perimtomis smulkiosiomis elektrinėms, pastotėms ir elektros tiekimo linijoms eksploatuoti įkuriama penkios elektros tinklų įmonės. Tarp jų ir buvusio „Litovenergo“ Šiaulių tinklų skyriaus pagrindu 1957 m. liepos mėn. organizuotas Šiaulių elektros tinklų ir elektros stočių rajonas (ŠEESR), kuriam perduota eksploatuoti iš komunalinio ūkio perimamas energetinis ūkis, esantis Šiaulių, Kuršėnų, Radviliškio, Joniškio, Linkuvos, Pakruojo, Žagarės, Mažeikių, Raseinių, Užvenčio, Kelmės, Akmenės ir Tytuvėnų rajonuose. 1958 m. perimami ir Žemės ūkio ministerijai šioje zonoje priklausę valstybiniai elektros tinklai ir elektrinės.

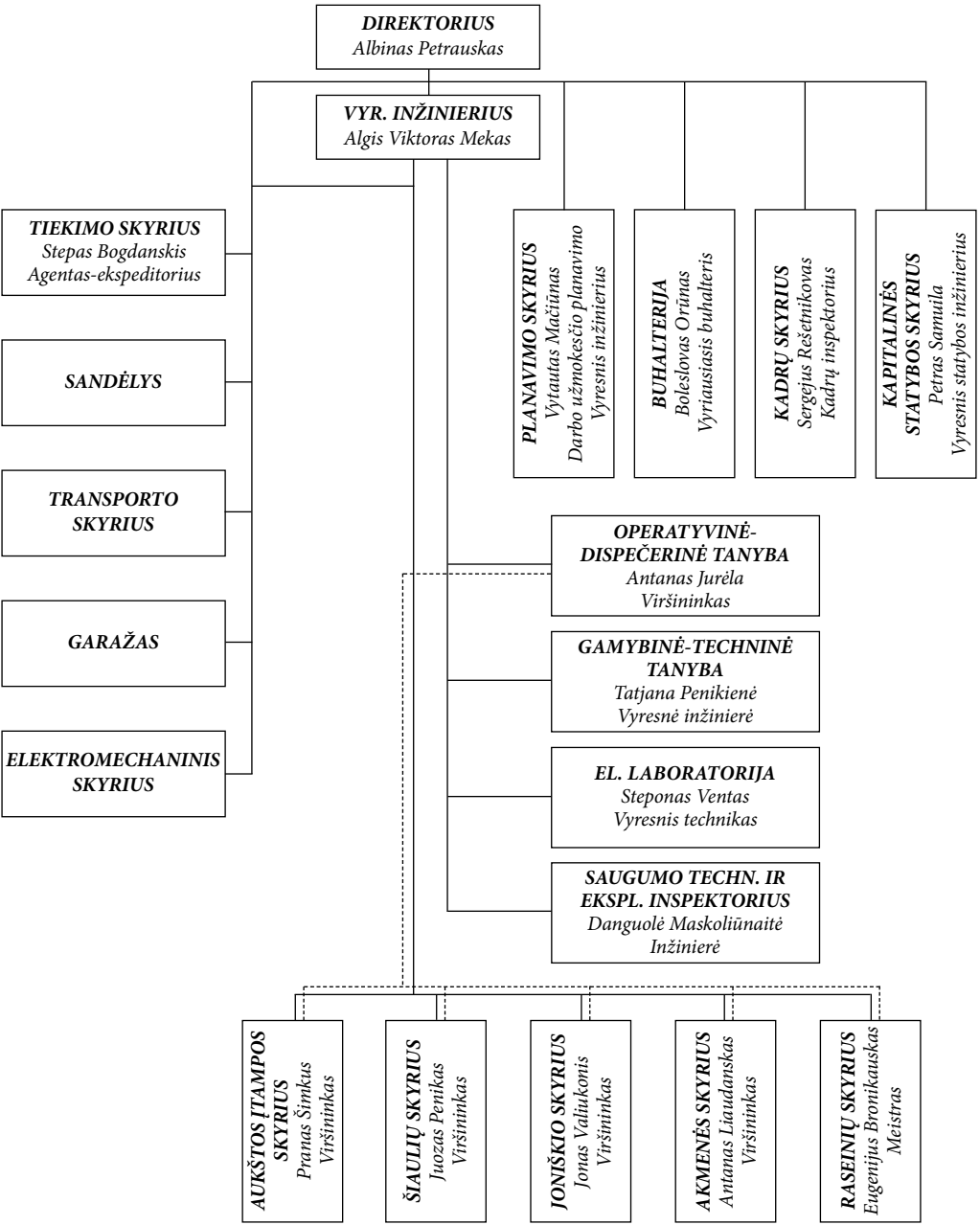
Naujai sukurtos įmonės direktoriumi skiriamas buvęs Šiaulių tinklų skyriaus viršininkas A. Petrauskas, vyriausiuoju inžinieriumi – Rėkyvos VRE techninio skyriaus viršininkas V. Mekas. Įmonės veikla prasidėjo nuo perduodamų objektų priėmimo ir organizacinės struktūros suformavimo.

ŠEESR komisija priima hidroelektrinę. Kairėje – direktorius A. Petrauskas

Naujos įmonės veiklos pradžia buvo nelengva. Iš 13 rajonų centrų tik trims elektros energija buvo tiekama iš sistemos tinklų. Kitur izoliuoti nuo sistemos dirbančios elektros stotelės negalėjo užtikrinti kokybiško ir patikimo elektros energijos vartotojų aprūpinimo. Neužteko galios, dyzeliai daugumoje buvo susidėvėję, dažnai gedo, trūko atsarginių dalių. Dažnai elektros energija buvo tiekama tik tamsiuoju paros metu. Kelmėje, Žagarėje, Linkuvoje buvo ryškiai jaučiamas elektros energijos trūkumas. Problemos sprendimui Šiaulių elektros tinklų ir elektrinių rajono darbuotojai neatidėliotinai ėmėsi ieškoti galimybių trumpiausiu laiku visus rajonų centrus prijungti prie valstybinių tinklų. Rimta prielaida tam buvo 1956 m. pradėta eksploatuoti 110 kV ETL Petrašiūnai–Rėkyva. Intensyviai vykdant planines kapitalines investicijas, statant ūkio būdus ir pasinaudojant rajonų vietinės valdžios bei kolūkių pagalba, pasiekti gražūs rezultatai: jau 1960 m. prie sistemos tinklų buvo prijungti paskutiniai aptarnaujami zonos rajonų centrai Kelmė ir Užventis.

ŠIAULIŲ EL. TINKLŲ IR ELEKTRINIŲ RAJONO STRUKTŪRA 1957 M. [9, p. 160]

Nuo 1958 m. sparčiai vystėsi ir stambių, daug elektros energijos reikalaujančių objektų statyba. Tais metais įvesta į eksploataciją 110 kV ETL Rėkyva–Akmenė, 35 kV ETL Šiauliai–Joniškis, Joniškis–Linkuva, Pakapė–Tytuvėnai. Prasidėjo intensyvus kolūkių elektrifikavimas. Nuo 1961 m. gruodžio mėn. Šiaulių ET direktoriumi paskiriamas Akmenės cemento gamyklos vyriausiuoju energetiku dirbęs Jonas Volskis (1930–1982). 1962-10-12 įjungiamą pirmoji Lietuvoje 330 kV ETL Šiauliai–Jelgava, **Lietuva įjungiamą į jungtinę Šiaurės–Vakarų energetinę sistemą**. ŠET toliau sparčiai plečiasi.

Termofikacijos pradžia. Termofikacija Šiauliuose prasidėjo nuo Rėkyvos gyvenvietės. Baigus pagrindinius elektrinės plėtimo darbus, 1955 m. rugpjūčio mėn. iš elektrinės nutiesiama 0,8 km ilgio 80 mm diametro šiluminė trasa į gyvenvietę, kurioje šilumos vartotojų pareikalaujama galia siekė vos 600 kW. 1958–1960 m. šilumos trasa vis augančioje energetikų gyvenvietėje pailgėjo iki 1150 m, pareikalaujama galia padidėjo iki 2330 kW. 1961 metų Rėkyvos VRE metinės veiklos ataskaitoje rašoma:

„1. Rėkyvos VRE gyvenvietės apšildymui yra sumontuotas katilinėje boileris, naudojantis vandens šildymui atidirbtą turbinų garą.

Termofikacijos linijos pravaistos išmūrintuose kanaluose, neizoliuotos. Bendras termofikacijos stovis patenkinamas.

„Kotedžų“ kvartalas, apšildomas iš elektrinės

1961 metais buvo pagaminta 1149 mkcal šiluminės energijos palyginus su 1960 m. 907 mkcal.

Turbinų atidirbto garo išnaudojimo koefic. 0,9%.

2. 1961 m. buvo prijungta termofikacija naujo 4 butų gyv. namo, ryšium su tuo šiluminiai tinklai padidėjo 0,16 km ir šiuo metu sudaro 1,5 km.

1961 m. buvo įgyvendintos sekančios priemonės šilumos nuostoliams sumažinti:

1. Šilumos apskaitai pastatyti nueinančio ir grįžtančio vandens kiekio registruojanti prietaisai.

2. Atremontuota armatūra, sutvarkyti kanalų drenažai, užsandarinti šulinių dangčiai.“

Jau po 1960 m. šalia elektrinės išauga padangų restauravimo ir briketų gamyklos, malūnas, kuriems reikalinga šiluminė energija. Rekonstruota dirbti su priešslėgiu antroji turbina aprūpino šias gamyklas reikiamų parametrų garu.

Šiauliams tiekti šilumą Rėkyvos VRE negalėjo – ji per toli nuo miesto. Šiaulių termofikacija pradėjo plėtotis, kai Lietuvos TSR Ministrų Tarybos nutarimu respublikoje buvo centralizuotas šilumos tiekimo įmonių valdymas. 1963 metais Vyriausioji energetikos ir elektrifikavimo valdyba (VEEV) išleidžia įsakymą Nr. 411, kuriame rašoma: „...Klaipėdoje žinybines katilines ir šilumines trasas perduoti Klaipėdos VRE, o Šiauliuose – Rėkyvos VRE“. 1963 m. Rėkyvos VRE perėmė Šiaulių „Elnio“ odų kombinato katilinę. 1964 metais iš šios katilinės į miesto centrą nutiesiama 425 mm skersmens šilumos trasa ir imami prijunginėti gyvenamieji namai. Tais pačiais metais katilinėje įrengiamas naujas 30 Gcal/h našumo vandens šildymo katilas. 1965 metais šilumos energijos poreikis padidėjo iki 50,5 Gcal/h, o gamyba – iki 159 tūkst. Gcal per metus. Centralizuotai šilumos energiją jau gavo per pusantro šimto vartotojų. Plečiantis miesto gyvenamiesiems rajonams pastatyta nauja katilinė Pramonės gatvėje. Pirmasis 25 t/h našumo garo katilas joje pradėjo veikti 1966 m., o po trijų metų katilinės galia jau siekė 350 MW. 1969 m. Rėkyvos VRE perima Radviliškio, o 1974 m. – Mažeikių katilinę ir tampa šioje zonoje atsakinga už šilumos tiekimą.

Rėkyvos elektrinės uždarymas. Rėkyvos elektrinės darbą, baigus pagrindinius plėtimo projektus ir susijungus į bendrą sistemą su Petrašiūnų elektrine bei atsiradus ryšiams su Latvija, charakterizuoja techninių rodiklių lentelės iš 1961 m. ataskaitos aiškinamojo rašto.

Kaip matyti iš lentelių, visus 1961–sius metus Rėkyvos VRE 11 MW galingumas buvo pilnai panaudojamas. Pakankamai aukštas buvo ir metinis turbinų galios panaudojimo valandų skaičius – 5422. Šiaulių zonos apkrovimo maksimumas buvo gruodžio mėnesį, sudarė 46 MW ir buvo padengiamas tik ryšio linijų dėka. Galima prisiminti, kad Lietuvos Energijos komiteto parengtame Lietuvos elektrifikacijos plane 1960-tiems metams buvo numatyta Rėkyvos elektrinę išplėsti iki 15 MW ir to Šiaulių zonai turėjo pakakti. Tolimesnis elektrinės pajėgumų panaudojimas matyti iš 2 letelės.

- 2 -									
Mėnesiai	Šiaulių	Rėkyvos	110 EPL Kau-	110kV EPL Ryga	Kuršėnų	110			
	raj.maks.	VRE	nas maks.	ap-maks	apkr.kVV	kV EPL			
	apkr.	maks.ap	krov.kVV	Gauna	Atiduo	Gauna	Atiduo		
	kVV	krov.	Gauna	Atiduo	mas	damas	mas	damas	
		kVV	nas	damas					
Sausis	33000	11000	21000	-	-	-	-	-	-
Vasaris	33000	11000	21000	-	-	-	-	-	-
Kovas	33000	11000	23000	-	-	-	-	-	-
Balandis	31200	11000	21000	-	-	-	-	-	-
Gegužė	28800	11000	22100	-	-	-	-	-	-
Birželis	24200	11000	28000	-	-	-	-	-	-
Liepa	25400	11000	18000	-	-	-	-	-	-
Rugpjūtis	30200	11000	19000	-	-	-	-	-	-
Rugsėjis	38000	11000	24900	-	-	-	-	-	-
Spalis	41000	11000	34000	30000	27000	22000	-	7000	
Lapkritis	44000	11000	34000	22000	14000	44000	9000	19000	
Gruodis	46000	11000	38000	28200	35000	30000	16000	22000	

Elektros energija						
			Tūkst.kVWh			
			Gamyba		Atleidimas	
			Planas	Įvykdyta : %	Planas	Įvykdyta : %
I ketv.	16000	16122	100,8	15195	15320	100,8
II "	9500	10440	109,9	8917	9648	108,2

Lentelės iš 1961 m. ataskaitos aiškinamojo rašto

2 lentelė. Rėkyvos elektrinės pajėgumų panaudojimas 1961–1977 m.

Metai	1961	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
Gamyba MWh	59645	33190	23505	25902	2525	1545	2764	2900	907	2775	700
Maks. išnaud. val.	5422	3017	2137	2355	230	140	251	264	82	252	64
Išnaud. koef.	0,62	0,34	0,24	0,27	0,03	0,02	0,03	0,03	0,01	0,03	0,01

Palyginti intensyvi elektros energijos gamyba tęsėsi iki 1970 m., toliau ji dešimteriopai sumažėjo ir 1977 m. buvo visiškai nutraukta. Prie to privedė naujų galingų ir daug ekonomiškėsių elektros generacijos įrenginių atsiradimas. Rėkyvos VRE 11 MW galia tesudarė 0,44% nuo bendros 2272 MW Lietuvos energetinės sistemos elektrinių galios. Tas pats ir dėl ekonomiskumo. 1965 m. Rėkyvos elektrinė vienai kWh pagaminti naudojo 642 g sąlyginio kuro, kai tuo metu vidutinis sistemos elektrinių sunaudojimas buvo 393 g/kWh. Kaip minėta aukščiau, dėl didelio atstumo ir mažos galios elektrinę rekonstruoti ir paversti termofikacine nebuvo prasmės. 1977 m. įmonės pavadinimas „Rėkyvos VRE“ pakeičiamas į „Šiaulių šilumos tinklai“.

Rėkyvos elektrinė Lietuvos energetikos istorijoje lieka kaip pirmoji elektrinė, suprojektuota ir pastatyta Lietuvos specialistų energetikų be užsienio specialistų bei kapitalo paramos ir atlikusi savo vaidmenį aprūpinant Šiaulių zonos vartotojus bei pramonės išsivystymą elektros energija iki Lietuvos energetinės sistemos atsiradimo. Jos pagrindu organizuota Šiaulių zonos termofikacija, kurią toliau nauju pavadinimu sėkmingai vykdo ir vysto „Šiaulių energija“.

NAUDOTA LITERATŪRA

1. Elektra Lietuvoje, VGEEV tarnybinis leidinys, 1980.
2. Lietuvos energetika I. Vilnius: Mokslas, 1982.
3. Lietuvos energetika II. Vilnius: Mokslas, 1992.
4. Lietuvos energetika IV. Vilnius: UAB Adomo Jakšto spaustuvė, 2006.
5. Stasys Bilys. Pirmosios elektrinės Lietuvoje. Vilnius: Trys žvaigždutės, 2011.
6. Stasys Bilys. Pirmosios elektrinės Lietuvoje, antra dalis. Vilnius: Trys žvaigždutės, 2012.
7. Stasys Bilys. Pirmosios elektrinės Lietuvoje, trečia dalis. Vilnius: Trys žvaigždutės, 2013.
8. Stasys Bilys. Lietuvos elektrifikavimas. Vilnius: Trys žvaigždutės, 2018.
9. Lietuvos elektrifikavimo istorija. Kaunas: Sidabrinis trimatis, 2006.
10. Lietuvos elektrifikavimo istorija II. Vilnius: Trys žvaigždutės, 2013.
11. Šiaulių elektros tinklų istorija I. www.energetika.vikis.lt.
12. Elektros tinklų įrenginių tobulėjimo ir jų dispečerinio valdymo 1945–2015 m. apžvalga (Šiauliai). www.energetika.vikis.lt.

Stasys BILYS

HIDROELEKTRINIŲ STATYBOS PLANAI IR MAŽOSIOS HIDROELEKTRINĖS

Pirmoji hidroelektrinė Lietuvoje buvo įrengta 1890 metais Kretingoje, kairiajame Dupulčio upelio krante esančiame grafo Juozapo Tiškevičiaus vandens malūne. Tai buvo apie 4 kW galios elektros generatorius, kurį suko vandens ratas. Elektra buvo apšviesti tik dvaro rūmai.

1909 m. pradžioje buvo siūlymų panaudoti Nemuno Birštono kilpos galią pastatyti galingą hidroelektrinę pagal prof. H. Merchingo pasiūlymą, deja, šis ir keletas kitų pasiūlymų nebuvo įgyvendinti.

Daug metų, bet be rezultatų, buvo svarstoma statyti hidroelektrines ant Nemuno ir Neries. Atgavus Vilniaus kraštą ir statomą Turniškių hidroelektrinę, konkurentų pastangomis statyba buvo sužlugdyta. Buvo pasiūlymų statyti hidroelektrines ant Minijos, Dubysos ir Šventosios upių, bet valdžios svarstymai buvo bevaisiai. Tik privačių žmonių iniciatyva buvo statomos mažos hidroelektrinės.

Kadangi hidroelektrinių statyba ant Šešupės neturėjo įtakos „Kauno miesto elektros apšvietimo“ ir „Elektros šviesos gaminimo Kauno miestui apšviesti“ akcinių bendrovių pelnui, leidimai mažų hidroelektrinių statybai buvo išduodami be kliūčių. Todėl mažų miestų piliečiai galėjo įgyvendinti 1918 m. Ministrų kabineto Vilniuje deklaraciją pažangių inžinierių visuomenės tikslams elektrifikuoti Lietuvą ir elektros energijos gamybai panaudoti mažų upių vandens galią. Akivaizdus tikslo įgyvendinimo rezultatas yra Šešupės hidroelektrinių kaskadas.

ŠEŠUPĖS HIDROELEKTRINIŲ KASKADAS

Aš gyvenu didžiuosiuos rūmuos paliai upę,
Aš gyvenu tenai, kur sukasi dinamo mašinos,
Paspaudžiu rankeną ir nesuskaitomais laidais
Šviesa su ugnimi į visą žemę nešinas!

Stasys Santvaras, Židinys, Nr. 5–6, 1929 m.

Lietuvos hidroelektrinių pasiskirstymo schema (fragmentas). Žali taškai – projektuotos, bet nepastatytos Skliausčių ir Slabadų (Vilkaviškio) hidroelektrinės (Energetika, K: 1958, Nr. 1–2, Lietuvos hidroelektrinės 1958-01-01)

KALVARIJOS HE

Pirmą žinią, kad buvo elektrifikuotas Kalvarijos vandens malūnas, sužinome iš straipsnio „Suvalkija po karo audros“ dienraštyje „Lietuvos žinios“.

„Kalvarijoje sudegintas majorato dvaras ir elektros malūnas [...]“ (Lietuvos žinios Nr. 193, 1914 rugsėjo 9 d., p. 2).

Lietuvoje 1920 metais buvo patikrintos visos elektrinės ir tada tiksliai nustatyta, kad Kalvarijos malūnas elektrifikuotas 1913 m.

Finansų, prekybos ir pramonės ministerijos įgaliotinis elektrinėms ištirti N. Lukavičius 1920 m. liepos 23 d. patikrino Kalvarijos miestelio pramonės įmones. Pateikė ir pirmosios elektrinės pagrindinius duomenis.

„Kalvarijos m. pramonės įstaigos ištirtos 1920 m. liepos 23 d.

Vandens malūnas ir elektros stotis Romanovo pastatyta Kalvarijos dvare, 1 kilometras nuo miestelio 1913 m. mūriniuose trobesiuose. Kalvarijos dvaras žinioje Žemės ūkio ir Valstybės Turtų Ministerijos. Romanovas 1913 m. išnuomojo seną malūną nuo buvusio dvaro savininko iki 1931 m., tą malūną jis padidino, pristatęs naujus mūrinius trobesius ir įrankius.

Žemės ūkio ir Valstybės Turtų Ministerija padarė su Romanovu kitą sutartį iki 1924 m. Prie malūno yra pastatyta dinamo mašina P. Obšč. B. K. E., Nr. 36.767, 115 voltų, 10 kW, 87 A, 1600 aps./min. Skaidomoji lenta su ampermetru ir voltmetru. Elektros šviesa naudojasi malūnas, dvaras ir kinematografas, dega iš viso 70 lempų.

Kalvarijos miestelis elektros šviesa nesinaudoja, tuo klausimu Miesto Valdyba veda derybas su Romanovu, bet prie nieko neprieisita. [...] (Lukavičius) 3/VII. 1920 m.“ (LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 581, L. 3).

Nepasiekus susitarimo tiekti elektros energiją iš vandens malūno, Kalvarijos miesto apšvietimui įsisteigė akcinė bendrovė, kuri prašė leidimo įsteigti elektrinę.

Š. Vigdorovičius ir b-vė (Vigdorovičius, Muskinas, Jakobsonas, Jofė) 1922 m. sausio 10 d. pateikė Prekybos ir Pamonės Ministerijai prašymą įsteigti malūną, lentpjūvę ir elektrinę Kalvarijoje Prekybos gatvėje. Pridėtame prie prašymo klausimų lape nurodo: variklis 35 AG. (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 100, L. 4).

Leidimas buvo išduotas 1922 m. vasario 8 d.

„Leidimas

Sulig Vigdorovičiaus, Muskino, Jakobsono ir Jofo prašymu Finansų, Prekybos ir Pamonės m-ja leidžia Vigdorovičiui, Muskinui, Jakobsonui ir Jofė paleisti Kalvarijoje, Marjampolės apskr. medžio apdirbimo fabriką ir elektros stotį veikimui. 1922 vasario 8 d.“ (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 100, L. 10).

Įmonėje buvo sumontuotas 35 AG dyzelinis variklis ir 25 kW galios 220 V nuolatinės srovės elektros generatorius. Mieste buvo naudojama apie 700 elektros lempų.

1928 metais pasikeitė elektros energijos tiekėjai. Koncesiją 20 metų (1928–1948 m.) Kalvarijos miestui tiekti elektros energiją gavo Abelis Jakobsonas. Didėjant elektros energijos vartojimui buvo didinamas ir elektrinės galingumas.

1931 m. žurnale „Savivaldybė“ Nr. 10, p. 34–35, straipsnyje „Elektros stotys Lietuvoj ir jų veikimas 1930 m.“ pateiktos žinios apie Kalvarijos miesto elektros ūkį: „varikliai 2, rūšis (buvo vidaus degimo varikliai 35 ir 75 AG), elektros generatoriai 2, 100 kW, 220 V, kintamos srovės, bendras tinklo ilgis 6 km., 170 abonentų, sunaudota elektros energijos per metus 19965 kWh, Jakobsono koncesija 1928–48 m., Savivaldybei nuolaida 67%.“

Lietuvoje vykstant diskusijoms apie hidroelektrinių statybą ir gaminti pigią elektros energiją, išnaudojant vandens jėgą, Abelis Jakobsonas 1934 m. liepos 24 d. pateikė pra-

šymą leisti užtvėnti Šešupę, pastatyti hidroelektrinę ir tiekti elektros energiją Kalvarijos miestui.

„Finansų Ministerijos Prekybos Departamentui per Marijampolės Apskrities Valdybą. Pil. Abelis Jakobsonas, gyv. Marijampolės apskr. Kalvarijos m. Laisvės g-vė 40

Prašymas

Pristatydamas projektuojamos hidroelektrinės ir malūno 4-se egzemplioriuose kurią numatome statyti ant upės „Šešupė“ Barauskų kaime prašome patvirtinti ir leisti statyti ir veikti.

Priedas: 4 egzemplioriai planų ir klausimų lapas.

Kaunas, 1934 m. liepos 23 d.“ (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 1914, L. 13).

Ant Kalvarijos hidroelektrinės sienos išlikusi data „1934“ (žr. nuotrauką) patvirtina pastato statybos laiką. Hidroelektrinė pradėjo veikti 1935 m. liepos mėn. Apie tai rašė laikraštis „Suvalkietis“.

„Didelė elektros stotis. Šalia S. Kalvarijos (apie 4 km) prie Barauskų dvaro dabartinis Kalvarijos elektros stoties savininkas A. Jakobsonas pastatė didelę elektros stotį. Stotis pastatyta ant Šešupės ir bus varoma vandeniu. Ši stotis tieks energiją Kalvarijos, Šeštokų, Krosnos ir kt. miesteliams bei aplinkiniams kaimams. Dauguma aplinkinių kaimų ūkininkų labai susidomėję šia stotimi ir nuolat teiraujasi elektros energijos šviesai brangumu. Jeigu pasirodys, kad elektros įsivedimas ir energijos kaina bus prieinama ūkininkai žada elektrą įsivesti. Ypač tas svarbu turintiems radijo aparatus.“ (Suvalkietis, Nr. 22, 1935-06-02).

Kalvarijos hidroelektrinėje 165 AG vandens turbiną pristatė ir sumontavo akcinė b-vė „Techpramonė“, atstovaujanti Čekijos vandens turbinų ir hidraulinių reguliatorių fabriką „JOS. PROKOP'S SOEHNE, Pardubice“.

Kalvarijos HE. Ant sienos pastatymo data – 1934 m. (2011 m. nuotrauka)

1939 m. Kalvarijos miesto elektrinės pagrindinių įrenginių charakteristikos: 2 dyzeliai 75 ir 35 AG, 2 elektros generatoriai 46 ir 46 kW, hidroelektrinėje: vandens turbina 150 AG, elektros generatorius 160 kVA. Įtampa 220/380, maksimalus apkrovimas 50 kW. (L E, t. I, p. 136, 19 lentelė.). Elektrinių savininkas Abelis Jakobsonas.

1939 rugsėjo 1 d. prasidėjus karui labai sutriko skystojo kuro tiekimas. Gyventojams apšvietimui buvo normuojamas parduodamo žibalo kiekis. Tai skatino gyventojus elektrifikuoti savo namus.

„Pasiturintys apylinkės ūkininkai į savo ūkius įsiveda elektrą. Ypač elektros įsivedimu susidomėję šiuo metu, kai atsirado sunkumų su žibalo gavimu. Ūkininkams elektros įsivedimas čia lengviau įmanomas, nes elektros stotis yra kaime – apie 4 km už Kalvarijos miesto.“ (Lietuvos aidas, Nr. 693, 1939-11-14, p. 6).

Elektrifikuodami savo būstus gyventojai nevengė pasinaudoti ir padaryti biznį, parduodami žibalui gauti korteles.

„Namuose, kuriuose nebuvo elektros instaliacijos, suvaržius žibalo pirkimą, gyventojai neįsivedė elektros energijos tol, kol neapsirūpino žibalui pirkti kortelėmis. Kada gavo korteles, tada įsivedė ir elektros energijos šviesą. O su žibalu daro biznį, perleisdami kitiems, su geru uždarbiu.“ (Lietuvos aidas, Nr. 78, 1940-02-17, p. 8).

Praslinkus frontui į vakarus „Lietuvos energija“ tikrino elektrinių stovi. Kalvarijos miesto elektrinių padėtis 1945 m. sausio 1 d.:

„Elektrinė Nr. 34 – Dyzelinė. S. Kalvarijos elektrinę vokiečiai atsitraukdami visiškai sunaikino. Šią elektrinę savo jėgomis atstatyti neįmanoma ir neapsimoka.

Elektrinė Nr. 35 – Šlynių hidroelektrinė – išliko. Prieš atsitraukiant vokiečiams buvo pradėtas turbinos guolio remontas. Mes taisėme guolį ir suremontavome 1945 gruodžio mėn. 1945 m. sausio 6 d. numatome pradėti hidroagregato eksploataciją. Turime pastebėti, kad Kalvarijoje yra apie 100 abonentų ir numatomas apkrovimas apie 20 kW. Todėl hidroagregatas dirbs be apkrovimo.“ (Energetikos muziejus, F. 1, Ap. 1, B. 5).

1959 m. sausio 1 d. Lietuvos TSR veikiančių HE sąrašė (2 lentelė) Kalvarijoje buvo nurodytos dvi veikiančios hidroelektrinės:

„...p. 17 Kalvarijos HE 160 kW galios, elektros energijos gamyba 1957 m. 370 tūkst. kWh.

p. 18 Kalvarijos malūnas 50 kW galios, elektros energijos gamyba 1957 m. 28 tūkst. kWh.“

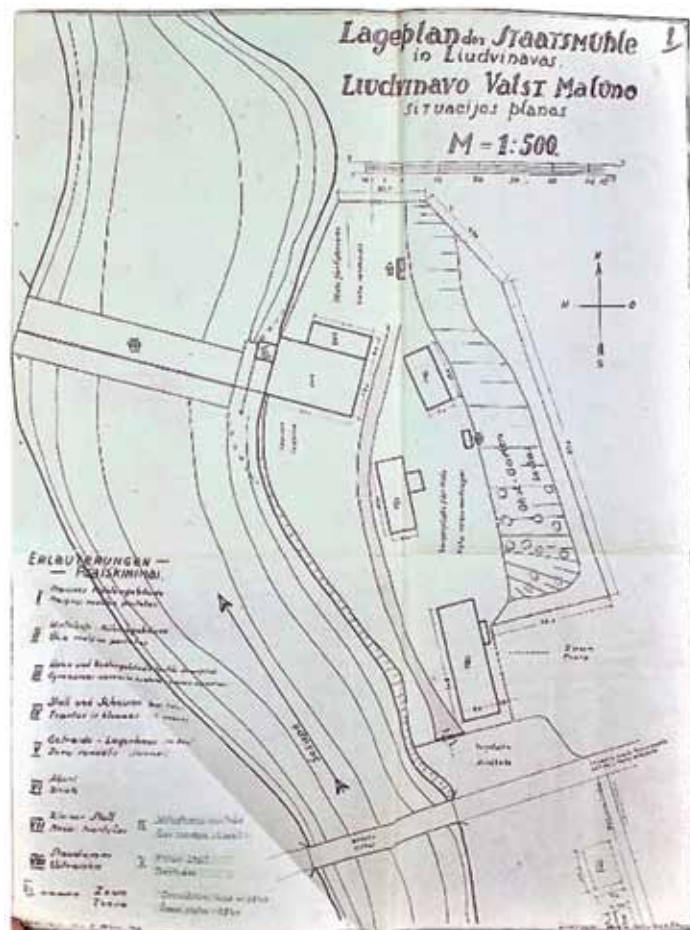
(Energetika, K: 1958, Nr. 1–2).

1960 m. iš Marijampolės nutiesus 35 kV ETL ir sumontavus 35/10 kV komplektinę transformatorinę pastotę su 3200 kVA galios transformatoriumi, prie energetikos sistemos buvo prijungta 1960 m. gruodžio 31 d. Kalvarijos miestui ir apylinkių gyventojams buvo užtikrintas patikimas elektros energijos tiekimas.

Kalvarijos HE kaip nerentabili buvo sustabdyta 1976 m.

LIUDVINAVO HE

Pirmuosius Liudvinavo gyventojų namus elektra apšvietė iš Vindzbergo vandens malūno nuolatinės srovės 8 kW galios, 220 V generatoriaus. Kuriais metais tai įvyko, nežinoma. Tačiau žurnalo „Savivaldybė“ straipsnyje „Elektros stotys Lietuvoj ir jų veikimas 1930 m.“ nurodyta, kad „Liudvinavo malūne veikia vandens turbina ir įrengtas 8 kW galios, 220 voltų, nuolatinės srovės elektros generatorius. Prijungti 7 abonentai. Sunaudota per metus apie 1000 kWh elektros energijos. Tinklo ilgis 0,5 km. Elektros kaina 1 Lt/kWh. Elektra buvo tiekiama kada veikė malūnas.“ (Savivaldybė, 1931 m., Nr. 10, p. 36–37).

Liudvinavo (Vindzbergo) malūno planas 1943 m.
(LCVA, F. R-1301, Ap. 1, B. 144, L. 8)

1930 m. Tarašiškių kaime ant Dovinės upės vandens malūną pradėjo statyti Petras Šmulškštys. Finansų ministerijos Prekybos ir pramonės departamentas 1930 m. rugsėjo 20 d. išdavė P. Šmulškščiui leidimą Nr. 12467 pastatyti vandens malūną ant Dovinės upės.

Liudvinavo gyventojų netenkino Vindzbergo tiekiamos energijos kokybė ir valsčiaus savivaldybė 1938 m. gegužės mėn. sudarė koncesijos sutartį su vandens malūno savininku Petru Šmulškščiu.

„Elektros koncesijos sutartis jau patvirtinta. Marijampolės apskrities viršininkas jau patvirtino Liudvinavo valsčiaus Savivaldybės su malūno savininku P. Šmulškščiu 25 metų sutartį dėl tiekimo elektros Liudvinavo miesteliui. Tarifas: savivaldybei už gatvių ir įstaigų apšvietimą po 45 centus už kWh, kitiems abonentams po 95 centus už kWh. Elektros energija bus tiekiama nuo saulėlydžio iki 23 valandos ir rytais – nuo ketvirtos valandos. Jei savivaldybė pageidautų energijos tiekimo laiką pailginti, tai koncesininkas turės šį pageidavimą vykdyti.“ (Suvalkų kraštas, Nr. 20, 1938-05-21).

Deja, sutarties P. Šmulškštys netesėjo.

„Šįmet pavasarį valsčiaus savivaldybė buvo susitarusi su Tarašiškių kaimo vandens malūno savininku Šmulškščiu dėl geros elektros energijos Liudvinavo miesteliui. Sudaryta tuo reikalu sutartis koncesijos pagrindais 25 metams Marijampolės apskrities viršininko buvo patvirtinta. Einant sutartimi koncesininkas P. Šmulškštys turėjo pradėti tiekti Liudvinavui elektrą ne vėliau š. m. lapkričio 1 d., (1938 m.) tačiau iki šiolei ne tik kad nepadarė jokių elektrai įrengimų, bet ir visai jau nebemano daryti. Tik be reikalo buvo gaišinamas įstaigoms ir sau brangus laikas iki sudarė sutartį.

Ir taip vėl liudvinaviečiai baigia gadinti akis prie duodamos miesteliui Vindzbergo malūno blogos elektros šviesos.“ (Lietuvos aidas, Nr. 528, 1938-11-21, p. 7).

1939 m. Liudvinavo vandens malūne buvo vandens turbina 64 AG, elektros generatorius 34 kW galios, 220 V įtampos. Maksimalus apkrovimas 4 kW. (Lietuvos energetika I, p. 137, 19 lentelė. Savarankiškos apskričių centrų ir miestelių elektrinės).

1939 m. prasidėjus karui buvo apribotas žibalo pardavimas gyventojams. Gyventojai skubiai jungėsi prie elektros tinklo.

„Sumažėjus žibalui, Liudvinavo miestelio visi gyventojai gyvai griebėsi rengti savo butuose elektros lempas. Elektros energiją čia tiekia Vindzbergų vandeniui sukamas malūnas, tačiau nuo seno šis malūnas visai nevykusiai tiekia gyventojams elektros šviesą. Dėl dažno elektros mašinų gedimo ir kitų negalavimų, liudvinaviečiai dažnai turi būti be elektros šviesos ir turėti žibalines lempas bei rūpintis žibalu.“ (Lietuvos aidas, Nr. 717, 1939-11-23, p. 6).

Vykstant karo veiksams 1942 m. buvo inventorizuotos visos elektrinės.

Lietuvos energijos valdybai nepriklausančių viešų elektrinių sąrašas 1942 m. spalio mėn. 17 d.:

„p. 37. Liudvinavo malūnas Vandens turbina 65 AG, nuolatinės srovės elektros srovės generatorius 34 kW, 220 V, maksimalus apkrovimas 4 kW 1939 m.“

Maschinen und maschinelle Anlagen — Mašinos ir mašinų įrengimai									
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1.	Dynamo "Mas" 34 kW 110/220 V	-	Gut	Beschädigt	I-1	450,-			
2.	Dynamo "Bergmann AG" 6,4 kW	-	Schlecht	Beschädigt	"	6,75			
3.	Verteilungsapparat	-	Gut		"	54,-			
4.	Lebner Riem 18 str.	-	Gut		"	20,80			
5.	Lebner Riem 18 str.	-	Gut		"	4,50			
6.	Krumpholtz 3 vn.	-	Gut		"	528,25			
7.	Wasser Turbine 120 PS	-	Gut		"	18,00			
8.	Turbine 120 PS	-	Gut		"	300,-			
9.	Mühlsteine 3 St./dreh. abmenge	-	Schlecht	Abgenutzt	"	72,40			
10.	Turbine	-	Schlecht	Abgenutzt	"	36,-			
11.	Gestell für eine Kanne	-	Gut		"	126,-			
12.	Kapran	-	Gut		"	126,-			
13.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
14.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
15.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
16.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
17.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
18.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
19.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
20.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
21.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
22.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
23.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
24.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
25.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
26.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
27.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
28.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
29.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
30.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
31.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
32.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
33.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
34.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
35.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
36.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
37.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
38.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
39.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
40.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
41.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
42.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
43.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
44.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
45.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
46.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
47.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
48.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
49.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
50.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
51.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
52.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
53.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
54.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
55.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
56.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
57.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
58.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
59.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
60.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
61.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
62.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
63.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
64.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
65.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
66.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
67.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
68.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
69.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
70.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
71.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
72.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
73.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
74.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
75.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
76.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
77.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
78.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
79.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
80.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
81.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
82.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
83.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
84.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
85.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
86.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
87.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
88.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
89.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
90.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
91.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
92.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
93.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
94.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
95.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
96.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
97.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
98.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
99.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			
100.	Lebnerzug	-	Gut		"	126,-			

Liudvinavo (buv. Vindzbergo) malūno inventORIZACIJOS AKTAS 1943 m.
(LCVA, F. R-1301, Ap. 1, B. 144, L. 20)

Po karo buvo įrengtas kintamos srovės 120 kW galios elektros generatorius ir tiekė elektros energiją Liudvinavo gyventojams.

„p. 29. Liudvinavo malūnas, hidroelektrinės įrengtas galingumas kW 120. Elektros energijos išdirbis 1957 m. tūkst. kWh 258.“ (Energetika, K: 1958, Nr. 1–2, p. 5).

Prijungus Liudvinavo miestelio skirstomąjį tinklą prie energetikos sistemos tinklo, hidroelektrinė buvo apleista.

UAB „Žalytis“ 2006 m. užtvanką atstatė ir rekonstravo hidroelektrinės pastatą. Sumontuotos dvi vandens turbinos su 120 kVA elektros generatoriais. Liudvinavo hidroelektrinės galia 240 kVA.

Liudvinavo hidroelektrinė 2012 m. (žemutinis bjefas)
(Audriaus Bilio nuotrauka)

MARIJAMPOLĖS IR PUSKELNIŲ HIDROELEKTRINĖS

Marijampolės miestui elektros energiją tiekė bendrovė „Elektrolit“ pagal koncepsinę sutartį, kuri galiojo iki 1936 m. Po derybų ir teismų „Elektrolit“ bendrovė sutiko dyzelinę elektros stotį parduoti. Savivaldybei išpirkus elektrinę, Marijampolės miesto burmistras 1937 m. balandžio 8 d. prašė Vidaus Reikalų Ministro patvirtinti elektrinės išpirkimo sutartį.

Marijampolės miesto savivaldybei nupirkus elektrinę elektros energijos vartojimas sparčiai augo. Kaip patenkinti elektros energijos vartotojų poreikius, reikėjo spręsti savivaldybei. Taip prasidėjo antras Marijampolės miesto aprūpinimo elektra etapas. Ir savivaldybė pasinaudojo privačios hidroelektrinės galimybėmis tiekti elektros energiją, gaminamą Šešupės vandens jėga.

Ta hidroelektrinė buvo 8 km nuo Marijampolės, tai Puskelnių hidroelektrinė. Apie Puskelnių hidroelektrinės statybą išsamiai informavo savaitraščiai „Mūsų kraštas“ ir „Suvalkų kraštas“.

„Kad Lietuva yra ištroškusi elektros energijos, rodo ir pradedanti reikštis privati iniciatyva. Štai, ties Marijampole, Puskelnių kaime ant Šešupės, pradėta statyti privati hidroelektrinė, kuri aprūpins elektros energija Marijampolę. Mašinos stočiai jau nupirktos Čekoslovakijoje.“ (Mūsų kraštas, Nr. 11, 1938-03-18, p. 1).

Feliksas Lapinskas ir broliai Andziuliai 1936 sausio 1 d. įkūrė bendrovę „Vandens Jėga“ ir pradėjo ruošti vandens malūno statybai ant Šešupės Puskelnuose. Puskelnių vandens projektą 1937 liepos 10 d. paruošė inž. Kostas Kriščiūnas. Brėžiniai buvo patvirtinti Vandens kelių direkcijoje 1937 m. rugpjūčio 26 d.

„Kelių valdyba. Vandens kelių direkcija 1937 rugpjūčio 26 d.

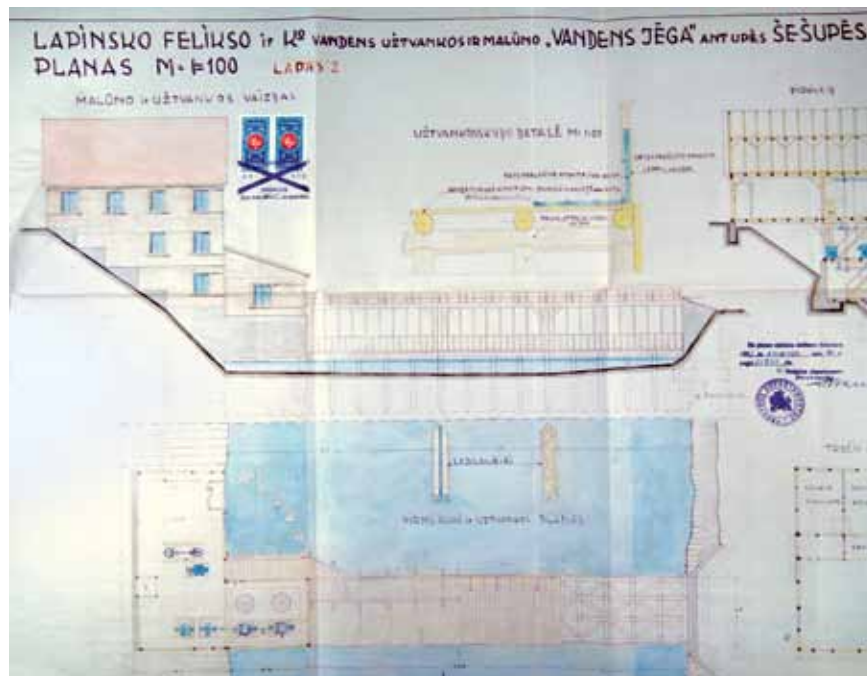
Prekybos Departamentui

nuorašas: Feliksui Lapinskui, gyv. Puskelnių km. Marijampolės valsč. ir apskr.

Siunčiame Feliksui Lapinskui, Puskelnių km. Marijampolės valsč. ir apskr., ant Šešupės upės patvirtintus vandens malūno brėžinius. (parašai: Rimkus, Balutis)“ (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2233, L. 5).

Leidimas statybai išduotas 1937 m. rugsėjo 30 d.

Puskelnių vandens malūno savininkai 1938 m. sausio mėn. pasiūlė Marijampolės savivaldybei malūne įrengti hidroelektrinę ir tiekti miestui elektros energiją tik 15 ct už kWh. Marijampolės savivaldybė įvertino ir priėmė konkurencingą pasiūlymą. Prasidėjo labai įdomi Puskelnių hidroelektrinės statyba ir darbo veikla.

Bendrovės „Vandens Jėga“ Puskelnių vandens malūno projektas 1937-07-10.

Projekto autorius – diplomuotas techn. inžinierius Kostas Kriščiūnas

(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2233, L. 9)

Kostas Kriščiūnas 1936 metais baigė Kauno universitetą. Diplominio darbo tema – „Marijampolės elektros tinklai ir pastotė.“ Diplominio darbo vadovas – prof. J. Šliogeris.

Pagrindiniai Puskelnių vandens malūno duomenys iš klausimų lapo: vandens malūnas ir elektrinė įrengti 1936 m. sausio 1 d., savininkas F. Lapinskas, 2-jos girnos, viena pora valcų, variklis-vandens turbina 40 AG (*elektros generatoriaus dar nebuvo* – S. B.).

Savaitraštis „Suvalkų kraštas“ informuodavo skaitytojus apie įvykius Suvalkijoje. Išsamiai informuodavo ir apie Marijampolės elektros energijos tiekimo reikalus.

Pirmuoju straipsniu „Puskelniai apšvies Marijampolę“ pradėjo informuoti apie Puskelnių HE statybą ir tą misiją vykdė iki hidroelektrinės paleidimo.

„Marijampolės miesto elektros stotis yra nedidelė ir plečiantis elektros vartojimui ji nepajėgs visų reikalavimų patenkinti. Esantieji trys dyzelmotorai nors turi apie 400 AG, tačiau yra susidėvėję ir praktikoje tiek galingumo neišvysto. Be to, visus tris motorus kartu leisti į darbą negalima, nes jeigu įvyktų koks gedimas, tai nebūtų jokios elektros atsargos ir miestas liktų be šviesos. Dėl to yra būtinas reikalas pirkti ketvirtą dyzel-motorą bent 300 AG. Tokio dyzelio įrengimas kaštuotų apie 120000 litų. Kadangi užsienio firmos dyzelio pastatymui reikalauja 1 metų laiko, tai jau dabar pradėta rūpintis elektros stoties praplėtimu.

Šis reikalas neseniai buvo svarstytas miesto tarybos posėdyje, kur burmistras J. Maurukas pranešė, kad elektros energijos atsarga apsirūpinti yra du būdai: pirkti anksčiau minėtą dyzelį, kas reiškia užsieniui išmesti daug kapitalo už motorą ir periodiškai už naftą; **antras būdas – statyti naują elektros stotį ant Šešupės ir energiją imti iš vandens.** Aišku, antrasis būdas yra geresnis, tuo labiau, kad vėliausiai per 10 metų Marijampolė bus prijungta prie didžiojo Lietuvos elektrifikacijos tinklo, kurį iš Nemuno ir Neries duos naujai įsteigtoji „Elektros“ b-vė ir tada didelio galingumo mašinų miesto stotyje nebus reikalinga. Tačiau tvenkti Šešupę ir statyti naują elektros stotį miestas dabar negali, nes nėra lėšų ir dar stovi didelė skola už šimtą iš „Elektrolit“ b-vės nupirktą stotį.

Prie tokių aplinkybių netikėtai atsirado trečias būdas apsirūpinti elektros energija. Puskelnuose esančios Šešupės užtvankos ir malūno savininkai (amerikietis F. Lapinskas ir Andziuliai) pasisiūlė užtvanką padidinti, pastatyti didelio galingumo turbiną, įrengti bent 140 AG elektros stotį ir jos energiją parduoti Marijampolės miesto elektros stočiai. Pasiūlymu rimtai susidomėta, nes F. Lapinskas elektrą siūlo tokia kaina, kuri yra tik 3 centais aukštesnė už miesto savivaldybei dabar išeinančią pradinę kWh savikainą. Tuos 3 centus brangiau mokėti savivaldybei brangiau apsimoka, nes imant elektros energiją iš Puskelnių vasaros metu galės visai be darbo stovėti miesto elektros stoties mašinos, nereikės investuoti kapitalą į dyzelio pirkimą, nereikės prie to dyzelio samdyti naujo mašinisto ir t. t.

Sužinojome, kad sutartis daroma 8 m. Kontrahentai, kurie sudarys akc. b-vę vardu „Vandens Jėga“, privalo elektros stotį įrengti iki 1938 m. lapkričio 1 d. Savo lėšomis jie atves laidus iki miesto ribų, o savivaldybė Degučiuose įrengs transformatorių ir toliau ties

požeminį kabelį. Pusę kabelio kainos padengs kontrahentai. Elektros energiją jie pasižada duoti po 100 kilovatų į valandą. Žiemos vakarais, kai yra didesnis energijos poreikimas, veiks ir miesto elektros stotis. Kad sutartis būtų pildoma, abi šalys deponuos po 20000 litų turтино užstato.

Manoma, kad po Naujų Metų sutartį patvirtins miesto taryba, o vėliau Vidaus Reikalų Ministerija ir kitos įstaigos.

Provizoriniu apskaičiavimu, elektros stoties įrengimas Puskelnuose kainuos apie 170000 litų. Jeigu energijos atliks, tai galės elektrifikuoti Sasnavą, Vinčai ir kiti kaimai.

Po 8 metų šių elektros stotį turėtų perimti „Elektros“ b-vė savo gamybos atsargai.“ (Suvalkų kraštas, Nr. 3, 1937-12-31, p. 1).

1938 m. sausio 12 d. Marijampolės miesto taryba patvirtino elektros energijos pirkimo iš akcinės bendrovės „Vandens Jėga“ hidroelektrinės Puskelnuose.

Vidaus Reikalų Ministerija nedelsdama patvirtino sutartį ir ji pradėta vykdyti.

„Vidaus reikalų ministeris gen. Čaplikas jau patvirtino Marijampolės miesto burmistro ir Puskelnių tvenkinio savininko F. Lapinsko sutartį per 8 metus tiekti elektros energiją iš Puskelnių Šešupės tvenkinio elektros stoties.

Kontrahentai F. Lapinskas ir broliai Andziuliai tuoj pirs turbinas ir pavasaryje pradės tvenkinio padidinimo ir elektros stoties įrengimo darbus. Aplinkinių ūkininkų lankas, kurias pakeltas vanduo užsems, jie numato įsigyti nuosavybėn.

Pagal sutartį, nuo š. m. lapkričio 1 d. Marijampolė jau turi gauti iš šios stoties elektros energiją.“ (Suvalkų kraštas, Nr. 5, 1938-02-05, p. 1).

Prasidėjo hidroelektrinės įrengimo darbai.

„A/B „Vandens Jėga“ Puskelnuose ant Šešupės statomą elektros stotį numatoma įrengti rugpjūčio mėn. Dabar baigiamas betonuoti turbinų kanalas, o tvenkinys dalinai bus panaudotas senasis – V. Andziulio malūno. Nuo Marijampolės elektros stulpai jau statomi, o Puskelnuose tuoj bus pradėtas statyti el. trobesys. Greitu laiku laukiama atsiunčiant galingosios turbinos, kuri užsakyta čekoslovakų firmoje Storek, Brno.

Puskelnių elektros stoties projektą paruošė Technikos mokyklos mokyt. inž. Kriščiūnas, apskaičiavimus darė Technikos Fakulteto lektorius inž. Klimavičius, darbus prižiūri inž. padėjėjas Vyšniauskas. Darbams vadovauja pats akcinės „Vandens Jėga“ b-vės valdybos pirmininkas V. Andziulis.“ (Suvalkų kraštas, Nr. 27, 1938-07-09, p. 6).

„Puskelnių elektros stotis jau gavo iš Čekoslovakijos turbinas ir dabar pradedamas jų montavimas. Dar už kokio mėnesio Marijampolė jau galės šviestis Puskelnių elektra.“ (Suvalkų kraštas, Nr. 36, 1938-09-10, p. 6).

Hidroelektrinių statybos klausimu vyko plačios diskusijos Lietuvoje, konkreti hidroelektrinės statyba Puskelnuose domino specialistus ir studentus. Statomą hidroelektrinę lankė ekskursijos.

Marijampolės verslininkų skyriaus pirmininkas Vincas Andziulis
(Verslas, Nr. 46, 1938-11-19, p. 1)

„Puskelnių elektros stotis jau išbandyta ir nuo šio šeštadienio žada pradėti elektros tiekimą Marijampolės miestui. **Kol bus gautas dėl Čekoslovakijos įvykių sutrukdytas generatorius, laikinai mažesnis generatorius paskolintas iš miesto elektros stoties.** Praeitą sekmadienį Puskelnių elektros stotį apžiūrėjo iš Kauno atvykusi profesorių, inžinierių ir studentų technikų ekskursija.“ (Suvalkų kraštas, Nr. 43, 1938-10-29, p. 4).

Ir istorijai išsaugota tiksli Puskelnių HE veikimo pradžia minutės tikslumu.

Hidroelektrinė paleista 1938 spalio 29 d. 15 val. 30 min.

„Puskelnių hidroelektros stotis jau duoda Marijampolei šviesą

Spalių mėn. 29 d. 15 val. 30 min. paleista darban šių vasarą įrengtoji Puskelnių hidroelektros stotis, kuri tuoj pradėjo miestui tiekti elektros energiją. Kaip jau buvom rašę, točiai gerokai sutrukdė neramumai Vidurio Europoje, dėl ko laiku nepristatytas generatorius. Šiuo metu jau gautas pranešimas, kad generatorius iš Čekoslovakijos išsiųstas, bet akc. b-vė „Vandens Jėga“ negalėjo ilgiau laukti ir laikinai pasiskolino atliekamą miesto elektros stoties generatorių.

Puskelnių tiekiama elektros energija, atrodo, yra net geresnė už iki šiol buvusią: lemputės žiba vienodu šviesumu ir visai nemirksi. Kadangi Šešupės vandens nėra daug, tai Puskelnių elektros stotis, kaip ir sutartyje pramatyta, pilnai negali patenkinti miesto reikalavimų ir vakarais, kai būna didžiausias elektros poreikavimas (apie 20–21 val.) kartu dirba ir miesto elektros stotis.“ (Suvalkų kraštas, Nr. 44, 1938-11-05, p. 1).

Pirma lietuviška akcinė bendrovė „Vandens Jėga“, vadovaujama Vinco Andziulio, sėkmingai dirbo ir netrukus pradėjo Marijampolės hidroelektrinės statybą.

„Prieš keliolika dienų Marijampolėje ant Šešupės kranto prie Puskelnių kaimo galutinai baigta hidroelektros jėgainė, kuri duoda miestui elektros energiją butų ir gatvių apšvietimui. Hidroelektros jėgainės statyba kaštavo virš 200000 Lt., ją finansavo akc. b-vė „Vandens Jėga“, visus statybos ir tvarkymo darbus prižiūrėjo Vincas Andziulis, hidroelektros jėgainės iniciatorius, mašinas pristatė Marijampolėn čekoslovakų firma „Storek“, jas įmontavo iš Čekoslovakijos atsiųstas mechanikas A. Simakas, statybos darbai atlikti pagal preciziškiausios firmos „Storek“ inžinieriaus Fabricijaus nurodymus ir skaičiavimus.

Nenusidėsime, šitą hidroelektros jėgainę laikydami paskutiniu šioj srityje technikos stebuklu ne tik Lietuvoje, bet ir Pabaltyj. (...)

Hidroelektros jėgainės mašinos turi ne tik puikias technines savybes, bet padirbtos iš Storek plieno, pasižyminčio nepaprastu tvirtumu. **Visą mašinų darbą reguliuoja automatas – robotas, ir jėgainė gali ištisus mėnesius veikti be žmogaus pagalbos. Šitai turi reikšmę į tiekiamą šviesą, nes jau nuo dienos, kada jėgainė paleista, Marijampolėje elektros lemputės nemirksi** (paryškinta S. B.).

Kaip minėjau, šitą jėgainę Marijampolei pastatė akc. b-vė „Vandens Jėga“, kurią organizavo marijampoliečiai br. Andziuliai. (Verslas, Nr. 46, 1938-11-19).

Ir netrukus marijampoliečiai pajuto naujos hidroelektrinės veiklos rezultatus.

„Atpiginama elektra. Įrengus naują elektros stotį, miesto savivaldybė rado galimu atpiginti elektrą. Nuo ateinančių metų pradžios už vieną kWh bus imama po 90 ct (buvo 95 ct). Tačiau tiems vartotojams, kurie sunaudos elektros daugiau kaip 30 kWh per metus, ji atpiginama dar daugiau – net iki 50 ct už kWh. Elektros mokesčiui apskaičiuoti paruošta tam tikra progresyvinė lentelė.“ (Mūsų kraštas, Nr. 51, 1938-12-22, psl. 6).

Ne veltui kalbama, kad suvalkiečiai moka skaičiuoti naudą. Įsitikinę, kad elektros energiją galima gaminti neperkant kuro, pradėjo ruošti statyti arti Sargučių kaimo antrą hidroelektrinę.

„A/B „Vandens Jėga“ ant Šešupės statys dar vieną elektros stotį. Marijampolėje elektros vartojimas vis plečiasi ir naujoji Puskelnių hidroelektrinė ateityje nepajėgs patenkinti viso poreikio. Tokiai būklei esant, koncesiją turinčioji akcinė „Vandens Jėgos“ b-vė numato ant Šešupės statyti dar vieną hidroelektrinę. Kada ta pagalbinė stotis bus pradėta statyti, tiksliai dar nežinoma, bet „Vandens Jėga“ jau įsigijo reikiamą sklypą žemės arti Sargučių km.“ (Suvalkų kraštas, Nr. 51, 1938-12-24).

Geras sumanymas buvo įgyvendintas po karo. 1957 m. buvo pastatyta 400 kW galios Antanavo HE, kuri veikia ir dabar.

Statant Puskelnių hidroelektrinę ir užtvėnkus Šešupę buvo apsemta ir kelių pakrantės ūkininkų dalis sklypų. Pagal sutartį, kaip kompensacija už prarastas pajamas jiems buvo teikiama nemokamai elektros energija. Elektra buvo naudojama ne tik apšvietimui, bet ir ūkio reikams.

„Kaimas naudojasi elektra. Pastatius Puskelnių hidroelektrinę, buvo užsemti kai kurių prie upės esančių ūkininkų laukai. Už tai stoties savininkai šiems ūkininkams teikia nemokamai elektrą. Jau daugelis aplinkinių ūkininkų elektros energiją vartoja ne tik šviesai, bet ir ūkio reikams: pjauna akselį ir kt. Elektros energiją apylinkės ūkininkams teikiama pigiau, tad ją naudoja ir tie, kurie už energiją turi mokėti.“ (Lietuvos aidas, Nr. 442, 1939-08-01, p. 5).

1939 m. rugsėjo 1 d. prasidėjus Vokietijos–Lenkijos karui sutriko kuro tiekimas ir nekariaujančioms valstybėms. Lietuvos Vyriausybė pareikalavo nedelsiant sumažinti importuojamo kuro naudojimą. Marijampolei tą užduoti vykdyti efektyviai padėjo Puskelnių hidroelektrinė.

„Savivaldybių Departamentui

Į raštą, š. m. rugsėjo mėn. 7 d. 31284 Nr.

Pranešu, kad sumažinimui skysto kuro naudojimo miesto elektros stoties varikliams imtasi tokių priemonių:

1. Pradėtos derybos su Cukraus Fabrika, kad darbo sezono metu perduotu miesto elektros stočiai atliekamą elektros energijos kiekį.

2. Sumažintas gatvių apšvietimas, gatvių lempos išjungiamos 2 val. anksčiau /22 val./, paliekant žibėti lempas tik gatvių susikirtimuose.

3. Gyventojai įspėti nenaudoti elektros energijos virtuvėms, lygintuvams ir kitiems įrenginiams, taupyti elektrą kambarių ir vitrinų apšvietimui.

Marijampolėje sunku nustatyti numatomą atsiekti kuro sutaupymą, nes stotis dalį elektros energijos gauna iš „Vandens Jėgos“ hidroelektrinės, o šios pajėgumas pereina nuo vandens debito Šešupėje, t. y. nuo kritulių kiekio.

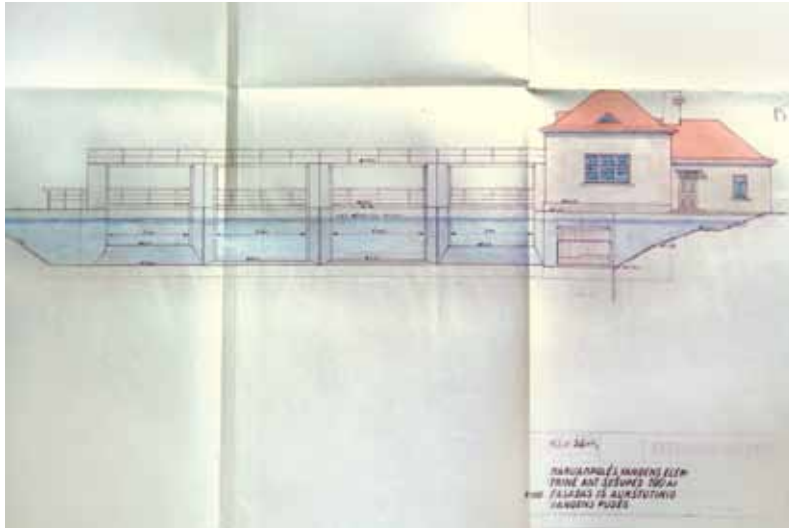
Praėjusiais metais sunaudota skysto kuro toks kiekis:

1938 m.	IX mėn.	hidroelektrinė neveikė	14880 kg.
	X „	„	16200 „
	XI „	hidroelektrinė paleista į darbą	4600 „ (paryškinta S. B.)
	XII „	Šešupėi užšalus vandens sumažėjo	18000 „
1939 m.	I „	Šešupėje mažai vandens	13600 „
	II „	išnešė Šešupę (t. y. išnešė ledus)	3500 „
	III „	„	3200 „
	IV „	„	3300 „
	V „	„	1900 „
	VI „	„	2500 „
	VII „	vanduo nuseko	7700 „
	VIII „	palijus vandens padaugėjo	5150 „

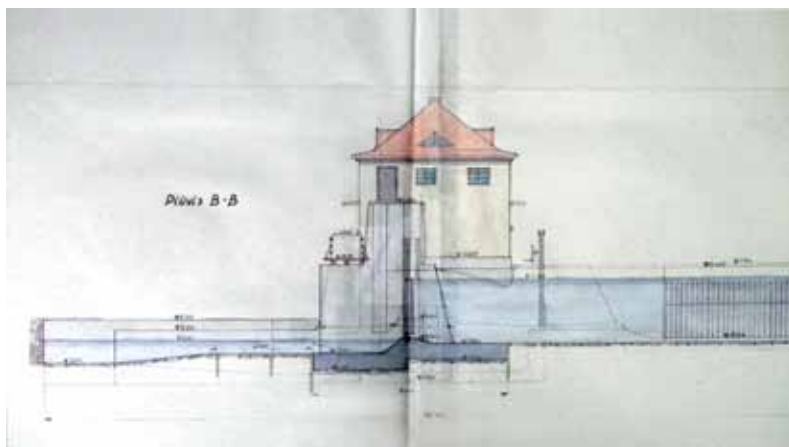
parašai /burmistras sekretorius/“ (LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 655, L. 23).

Iš pateikto dokumento akivaizdžiai matome, kad Puskelnių HE efektyviai padėjo sumažinti importuojamo kuro sunaudojimą Marijampolės elektrinėje.

Marijampolės savivaldybė, įvertinusi Puskelnių HE teikiamą naudą, kad naudojant vandens energiją užsitikrina energetinę nepriklausomybę nuo importuojamo kuro, pradėjo projektuoti Marijampolės HE.

Marijampolės miesto savivaldybės HE projektas (1940 m.).
Fasadas iš viršutinio bjefo pusės (LCVA, F. R-182, Ap. 1a, B. 14)

Marijampolės HE pjūvis B-B
(LCVA, F. R-182, Ap. 1a, B. 14)

Marijampolės savivaldybė labai intensyviai organizavo naujos hidroelektrinės statybos darbus.

„Miesto savivaldybė pavasarį pradės statyti ant Šešupės hidroelektrinę, nes dabartinė, skystuoju kuru varoma, elektros stotis pasenusi ir nepajėgia patenkinti miesto pareikala-vimą. Hidroelektrinė bus statoma ties Tarpučiais aukščiau tilto. Stoties variklių įrenginius apsiėmė pastatyti b-vė „Vandens Jėga“, kuri turi Puskelniuose ant Šešupės hidroelektrinę ir dalį elektros energijos dabar duoda Marijampolės miestui. Kitus įrenginius ir mašinas apsiėmė padaryti Berlyno elektros firma „AEG“. Elektros vartotojai tikisi, kad pastačius hid-roelektrinę elektros energija turės atptigi. Dabar elektros energijos kWh kaštuoja 1,05 Lt.“ (Lietuvos aidas, Nr. 87, 1940-02-22, p. 7).

Marijampolės HE įrenginiai užsienio firmose jau buvo užsakyti, bet dėl žemės savi-ninkų gobšumo žemė nenupirktą ir hidroelektrinės statybos darbai nepradėti.

„El. st. ant Šešupės bus pradėta statyti ankstyvą pavasarį. Visi pasirengiamieji darbai jau atlikti stotis bus statoma prie Vilkaviškio tilto arba prie Bažnyčios gatvės, vis dar ne-aišku, ar m. s-bei pavyks prieinama kaina nupirkti nuo marijonų kelis tūkstančius kv. m. pievos.“ (Lietuvos žinios, Nr. 53, 1940-03-06, p. 9).

„Užtvanka ir hidroelektrinė bus statoma prie Bažnyčios gatvės ir remsis į „Žiburio“ dr-jai priklausančią žemės sklypą.“ (Lietuvos žinios, Nr. 97, 1940-04-30, p. 10).

„Į miesto tvarkymo penkmečio planą įeina hidroelektrinės statyba, Šešupės krantų tvarkymas ir kt. darbai. Hidroelektrinės statyba pradedama jau šiomis dienomis. Šešupės vanduo bus pakeltas 3 m., jėgainei galingumas normaliai bus 197,5 AG. Jėgainė ir užtvanka bus prie Bažnyčios gatvės ir remsis į buv. „Žiburio“ dr-jos sklypą. Dešinajame Šešupės krante tarp Vilkaviškio tilto ir kareivinių bus sustiprintos pakrantės ir praveistas bulvaras. Kairiajame Šešupės krante – Tarpučiuose projektuojama visu paupiu plati gatvė.“ (Lietuvos žinios, Nr. 119, 1940-05-29, p. 10).

Nesusitarus su marijonais dėl sklypo kainos, susitarta su „Žiburio“ dr-ja ir iš jos paimti prie Šešupės prieinantį žemės sklypą, mainais duodant „Žiburio“ dr-jai tokio pat didumo statybinį sklypą prie Civinsko g. (Lietuvos žinios, Nr. 126, 1940-06-06, p. 10).

Birželio mėnesį su „Žiburio“ draugija sukeitus sklypus pradėti statybos darbai. Tačiau Lietuvos žmonės dar nežinojo, kas jų laukia artimiausiomis dienomis.

„Šiomis dienomis jau pradedami hidroelektrinės statybos darbai. Pirmoje eilėje statoma užtvanka Šešupėje. Užtvankos statybai reikalinga medžiaga gauta ir gabenama į statybos vietą. Jėgainei turbinos užsakytos Vokietijoje, užsakymas atitinkamose vokiečių įstaigose patvirtintas ir manoma, kad karas nesutrukdys gauti mašinų.“ (Lietuvos žinios, Nr. 131, 1940-06-12, p. 10).

Marijampolės savivaldybės hidroelektrinė pradėta statyti 1940 m. birželio 13 d.
Po SSRS invazijos, 1940 m. birželio 15 d., prasidėjo Lietuvos pramonės pertvarka.

„Elektros“ akcinės bendrovės pagrindu 1940 m. spalio 10 d. įsteigta Lietuvos energijos valdyba, kuri buvo pavaldi respublikos Komunalinio ūkio liaudies komisariatui. Buvęs Energijos komitetas ir „Elektros“ bendrovė su visomis statybomis atiteko šios valdybos žiniai. Visas respublikos energetikos ūkis buvo suskirstytas į devynis elektrinių rajonus: Vilniaus, Kauno, Šiaulių, Kėdainių, Marijampolės, Telšių, Tauragės, Panevėžio ir Ukmergės (Klaipėdos kraštas buvo vokiečių okupuotas).

Marijampolės elektrinių rajonui priklausė: Marijampolė, Puskelniai, Kalvarija, Vilkaviškis, Virbalis–Kybartai, Kudirkos Naumiestis, Šakiai, Gelgaudiškis, Liudvinavas, Pilviškiai, Kazlų Rūda, Lazdijai, Leipalingis, Seirijai, Simnas.

Puskelnių HE ir malūnas 1940 m. liepos 30 d. buvo nacionalizuoti. Buvo nacionalizuotos ir visos privačios elektrinės.

1941 m. sausio 14–15 d., vykdant LSSR Komisarų Tarybos nutarimą Nr. 14, Marijampolės Vykdomojo komiteto atstovai perdavė hidroelektrinės statybą Energijos valdybos Marijampolės elektrinių rajono žinion. (LCVA, F. R-183, Ap. 1, B. 14).

1941 m. birželio 22 d. prasidėjo Vokietijos–SSRS karas. Marijampolės elektrinės nenukentėjo.

Marijampolės hidroelektrinė pradėjo veikti 1942 m. Hidroelektrinėje buvo sumontuota Kaplano 147 AG vandens turbina, 1938 m. gamybos, firmos J. Storek, Čekija ir elektros generatorius 100 kW galios, 1938 m. gamybos, Čekija. (Energetikos muziejus F. 1, Ap. 1, B. 5).

Puskelnių HE užtvanka per 1943 m. rudens potvynį buvo pralaužta ir taip Šešupė išgelbėjo hidroelektrinę nuo susprogdinimo 1944 metais. Prasidėjo ilgi ir nerezultatyvūs atstatymo darbai. 1944 m. kovo mėn. Energijos Valdyba, norėdama paspartinti užtvankos atstatymo darbus, pakeitė remonto darbų vadovą.

Vokiečiai iš Marijampolės pasitraukė 1944 m. liepos 31 d.

1944 m. rugpjūčio 25 d. buvo įvertintas Marijampolės elektros ūkis.

Marijampolės el. rajono Marijampolės elektrinė: vandens turbina 190 AG, elektros srovės generatorius 160/128 kVA/kW, dyzeliai 200, 150, 120 AG, elektros srovės generatoriai 160/132, 125/100, 115/92 kVA/kW galios – išsprogdinti. Stotis sunaikinta. Užtvanka apgadinta. Elektros tinklas labai nukentėjęs. (Energetikos muziejus, F. 1, Ap. 1, B. 5).

Praslinkus karo veiksams į vakarus, Vyriausios energijos valdybos prie LTSR LKT įgaliotinis 1944 m. rugsėjo mėn. 30 d. įsakymu Nr. 27 Kostą Kriščiūną nuo 1944 m. rugpjūčio mėn. 15 d. paskyrė Marijampolės rajono Energijos valdybos viršininku. (LCVA, F. R-182, Ap. 4a, B. 1, L. 13).

Nutolus frontui, nedelsiant pradėti elektrinių atstatymo darbai. Elektrinių atstatymo darbus vykdė Komunalinio ūkio komisariato energijos valdybos Marijampolės elektrinių

rajonas. Įmonės vadovas – Kostas Kriščiūnas, Puskelnių ir Marijampolės hidroelektrinių projektų autorius. Įmonėje dirbo 119 darbuotojų.

Puskelnių hidroelektrinės atstatymo darbams vadovavo inžinierius Juozas Dulinskas.

Nutarta skubiai atstatyti Puskelnių hidroelektrinės vandens išplautą užtvanką. Dienraštis „Tiesa“ 1944 m. lapkričio 14 d., Nr. 107, p. 3, straipsnyje „Atstatyta hidroelektrinė“ informavo skaitytojus apie užtvankos atstatymą ir, kad atstatyta hidroelektrinė tiekia elektros energiją miestui.

„N (Marijampolės – S. B.) elektros rajono vadovybė, kuriai buvo pavesta visos apskrities elektros jėgainių tvarkymas, po našaus ir įtempto darbo paleido į darbą pirmą didesnę hidroelektrinę. [...]

Inž. Dulinsko suorganizuota darbininkų ir meisterių brigada jau rugsėjo mėnesio pradžioje pradėjo darbą.

Pagal nustatytą darbo planą jėgainės remontas turėjo būti baigtas lapkričio mėn. 4 d., bet dėka gerai suorganizuoto darbo ir pasiaukojančio brigados ir N miesto talkininkų darbo jėgainės remontas baigtas 10 dienų anksčiau.

Atstatymo darbe labiausiai pasižymėjo: meisteriai Sarpalius, Markelis ir Jašinskas, darbininkai Dambrauskas ir Navickas. Jie darbo planą vykdė 200%. Pirmaujančiai dirbo ir elektros tinklo atstatymo brigados elektromonteriai: drg. Burdilauskas, Eimertas, Pačkys ir Pralėika.

Iš N miesto atvyko apie 1000 savanorių talkininkų, kurie atidirbo 8000 darbo valandų. Talkininkų davė šios įmonės bei įstaigos „Maistas“, Vykdomojo k-to liaudies švietimo skyrius ir gimnazijos.

Pirmoje vietoje elektros energija bus tiekiama įstaigoms, įmonėms, talkininkams, o po to bus aprūpinti ir kiti gyventojai. Pradžiai numatoma prijungti 1/3 miesto gyventojų. Kai bus atstatyta vokiečių išsprogdinta hidroelektrinė, tada elektrą gaus ir kiti miesto gyventojai.

Antrajai elektros stočiai (Marijampolės HE – S. B.) reikalingos mašinos ir turbinos jau surastos. Dedamos pastangos gauti transportą ir pargabenti mašinas.

Šiandien elektros energija tiekiama skerdyklai, dešrų dirbtuvei, stalių dirbtuvei, spaustuvei ir visoms įstaigoms. A. V.“

Taip vyko elektros energijos tiekimo atstatymas, kada frontas buvo tik už keliasdešimt kilometrų. Puskelnių HE užtvankos atstatymas, darbams vadovaujant projekto autoriui K. Kriščiūnui ir J. Dulinskui, įvykdytas labai trumpu laiku.

Kokia buvo Marijampolei tiekiančių elektros energiją elektrinių padėtis, vykdant pirmuosius atstatymo darbus, sužinome iš Energijos valdybos pranešimo apie padėtį Lietuvos elektrinėse 1945 m. sausio 1 d.

„Marijampolė

Elektrinė Nr. 31. Praslinkus frontui į vakarus Marijampolei elektros energija tiekiama

iš Energijos valdybos dirbtuvių. Variklis dyzelis ir prie jo pritaikytas elektros generatorius 40/36 kW. Agregatas pradėjo veikti 1944 m. rugpjūčio 19 d.

Marijampolės hidroelektrinės vandens turbiną atsitraukdami vokiečiai susprogdino. Užtvanka išliko. Hidroelektrinę numatoma atstatyti atvežus vieną hidroagregatą iš K. Naumiesčio. Dalis agregato jau atvežta o likusi dalis bus atvežta artimiausiu metu. Nėra transporto detalių atvežimui.

Puskelnių hidroelektrinė.

Elektrinė Nr. 32. Įvertinus, kad dyzelinis 65 AG agregatas neužtikrina reikalaujamo energijos kiekio pradžioje Puskelnių HE užtvankos remontą bet turbina išliko nepažeista. Užtvanka buvo suremontuota ir hidroelektrinė pradėjo veikti 1944 m. spalio 24 d. Tokiu būdu Marijampolei buvo užtikrintas reikiamas elektros energijos kiekis.“ (Energetikos muziejus, F. 1, Ap. 1, B. 5).

Į Marijampolės hidroelektrinę iš Kudirkos Naumiesčio buvo atvežtas vienas hidroagregatas – vandens turbina „Societe Hydro Mechanique Toulouse“ su turbinų greičio regulatoriumi, 180 AG. Elektros generatorius firmos A. C. B. C., trijų fazių, 150 kVA.

Tačiau prancūziškos turbinos kelionė iš Kudirkos Naumiesčio į Marijampolę užtruko ilgai. Tik 1945 m. kovo 8 d., gavus LSSR Vyriausybės įsakymą, Šakių apskrities vykdomasis komitetas leido išvežti likusias vandens turbinos detales. (LCVA, F. R-754, Ap. 4, B. 61, L. 54).

1954 metais Marijampolės miestui elektros energiją tiekė Puskelnių ir Marijampolės hidroelektrinės – kiekviena po 150 kW galios bei dviejų dyzelinių agregatų po 50 kW, sumontuotų Marijampolės hidroelektrinėje. Augant miestui ir pramonei, turimų galių nepakako. Iš Vilniaus buvo gautas „Fulton“ tipo 770 AG lėtaeigis dyzelgeneratorius, sveriantis 150 tonų. Agregatas buvo išardytas, pervežtas ir sumontuotas Marijampolėje. Dyzelei buvo pastatytas pastatas prie Marijampolės hidroelektrinės. 1953 balandžio 4 d. agregatas pradėjo veikti. Dar vienas energijos šaltinis buvo dujų generatorinė elektrinė, kūrenama durpėmis, kuri buvo pastatyta netoli cukraus fabriko ir tiekė elektros energiją apie penkerius metus. (Lietuvos elektrifikavimo istorija, 2006, p. 229–230).

1960 m. Marijampolėje pastačius kilnojamą 35/10 kV transformatorinę pastotę, Marijampolė gavo elektros energiją iš Prienų 110/35/10 kV pastotės.

1961 m. Marijampolėje buvo sumontuota Kvietišio 110/35/10 kV pastotė. Miesto elektrinė tapo nereikalinga ir buvo sustabdyta 1964 m. Pastačius didžiąsias elektrines, mažosios hidroelektrinės tapo nerentabilios ir buvo stabdomos. Marijampolės HE sustabdyta 1967 m., Puskelnių 1976 m.

Marijampolės HE antram gyvenimui 1999 m. prikėlė inž. Aloyzas Liaugaudas.

„Pirmąsias kilovatvalandes elektros energijos pagamino Marijampolės mieste, ant Tarpučių užtvankos, atgaivinta sena, iki 1967 m. veikusi HE. Šešupės vandens sukamos turbinos

galingumas 130 kW. Jos savininkas Pakruojo raj. ūkininkas Aloyzas Liaugaudas senus, apleistus HE statinius ir įrenginius iš Marijampolės savivaldybės išsinuomojo 50-čiai metų. Per trejetą metų atstatęs įrenginius, paleido restauruotą 1942 m. prancūzišką hidroturbiną ir tikisi čia pastatyti dar kelias turbinas, kad išnaudotų visą upės nešamą energiją. [...]“ (Verslo žinios, Nr. 94, 1999-05-18, p. 7).

Reikia patikslinti, kad 1942 m. Marijampolės HE sumontuotą čekišką hidroagregatą vokiečiai 1944 m. susprogdino. Dabar veikiantis prancūziškas hidroagregatas 1944 m. spalio mėn. buvo atvežtas iš Kudirkos Naumiesčio HE ir sumontuotas vietoje susprogdinto.

Puskelnių hidroelektrinę 2005 metais atstatė UAB „Žaltytis“, ji sėkmingai tiekia elektros energiją į energetikos sistemą.

2006 metais atstatyta 250 kVA galios Puskelnių HE (2011 m. rugsėjo 10 d. nuotrauka)

ANTANAVO HE

Už Marijampolės ir Puskelnių hidroelektrinių, su kuriomis jau susipažino, veikia Antanavo HE. Dar 1938 metais AB „Vandens Jėga“ Puskelnių HE savininkai broliai Andziuliai papildomam elektros energijos tiekimui į Marijampolę planavo pastatyti dar vieną hidroelektrinę. Buvo įsigiję žemės sklypą netoli Surgučių kaimo. Geras sumanymas buvo įgyvendintas po karo.

Antanavo hidroelektrinės projektą paruošė Žemės ūkio statybos projektavimo instituto vyr. inž. L. Apuokas ir J. Barisas.

Statybos ir montavimo darbus vykdė Respublikinio spectresto Nr. 8 Kauno statybos-montavimo kontora „Kaimo Elektrostatyba“. Statybos darbuose talkininkavo studentų statybos būriai. Užbaigus statybos darbus, 1957 m. rugsėjo 14 d. ministro įsakymu Nr. 696 paskirta objekto priėmimui komisija, kuri 1957 m. rugsėjo 20 d. objektą priėmė.

Elektrinės galia 400 kW. 2 vandens turbinos IIPK70-BO-120, 2 elektros generatoriai 250 kVA, reguliatorius KĖ-350, projektuojama metinė elektros energijos gamyba 1470 tūkst. kWh, 1957 m. pagaminta 425 tūkst. kWh.

Statoma Antanavo HE 1955 m. rugpjūčio mėn. (Gražvydo Jono Gudyno nuotraukos)

Antanavo HE statybos darbuose daug padėjo studentų statybos būriai. Trumpai apie statybininko darbą keletą sakinių parašė Kauno politechnikos instituto studentų statybos būrio narys, energetikos veteranas Gražvydas Jonas Gudynas. Jis KPI baigė 1958 m. Panevėžio elektros tinkluose dirbo 1958–1999 m. elektrotechninės laboratorijos viršininku, gamybos ir technikos skyriaus viršininku, vyriausiuoju inžinieriumi.

„Mūsų KPI studentų (III–IV kurso) būrys atvyko 1956-jų rugpjūčio mėn. pradžioje. Pamainos keitėsi kas dvi savaites. Vyko užbaigiamieji darbai (elektrinė paleista 1957 m.). Dirbome betonavimo darbus. Vienintelė technika – maždaug 0,2 kub. m. betono maišyklė sukosi visą parą, tad teko dirbti tris pamainas. Betonai bėginiais vagonėliais buvo paduodamas į betonavimo vietą. Jokių darbo rūbų bei apsaugos priemonių nebuvo, tad jau po pirmųjų dienų nuo darbo kastuvais delnai pasidarė pūslėti.

Darbams vadovavo nuo 1956 m. paskirtas statybos techninis vadovas inžinierius Povilas Mikalajūnas (1926–2010), vėliau dirbęs Alytaus ET direktoriaus pavaduotoju. Būryje buvo visų KPI fakultetų atstovai. Prisimenu būsimus elektrikus Antaną Rimgaidą Daniūną (1933–1994), Algirdą Lukoševičių, Romualdą Laukaitį, garsų automobilininką Edmundą Juozėną (1935–2010). Mūsų darbų būrys ir po darbo dienos dainavo, sportavo, visi buvo labai aktyvūs.“ (2012 m. balandžio 3 d.).

Antanavo HE 2011 m. rugsėjo 10 d.

Laukianti restauravimo skulptūra
„Šešupės elektra“, 2011 m. rugsėjo 10 d.

Išlikęs statinio fragmentas,
menantis pastatymo metus

Nuo 1994 metų hidroelektrinė priklauso UAB „Vandens jėgainės“. Hidroelektrinė modernizuota.

PILVIŠKIŲ HE

Pilviškių miestui nuo 1919 m. elektros energiją tiekė malūno elektrinė (savininkė Adolfina Kromienė) ir iš netoli geležinkelio stoties Adolfo Cakryzo įrengtos elektrinės. Brangstant kurui, norėdama sumažinti gamybos sąnaudas, Adolfina Kromienė pasiryžo pradėti hidroelektrinės statybą. 1920 m. balandžio 18 d. rašė prašymą Prekybos ir pramonės departamentui bei prašė leidimo užtvenkinti Šešupę ir panaudoti upės jėgą malimui ir elektros gamybai.

„Prekybos ir Pramonės Departamentui

Adolfinos Kromienės gyventojos m. Pilviškių Vilkaviškio apskrities

Prašymas

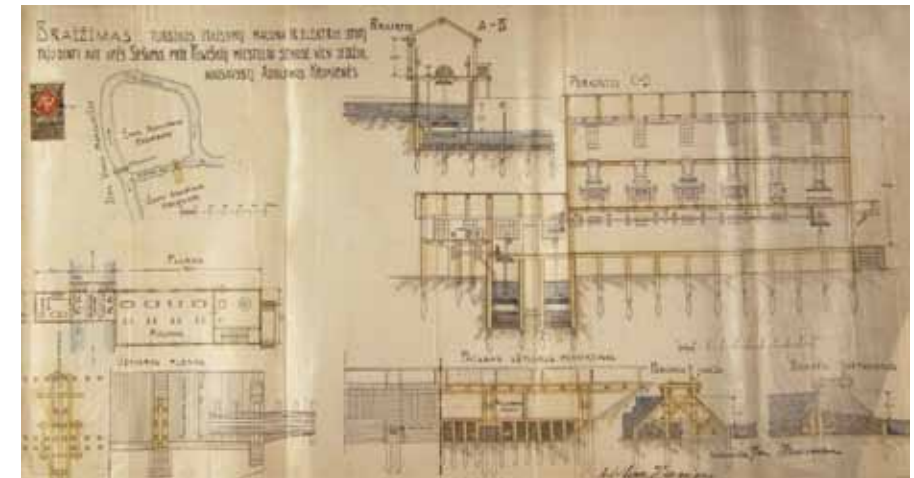
Šiuomi turiu garbės pranešti Departamentui, kad miestely Pilviškiuose ant savo žemės turiu malūną su viena pora valcų ir vienomis girmomis, o taipogi elektros-stotį, varomus garu. Stokas malkų beveik kasdien sunkina darbą ir brangina energiją, todėl kaina ant gaunamųjų produktų taipgi kyla. Kadangi mano žemė ant ½ versto prieina prie Šešupės, tai dėl papigimimo energijos aš sumaniau perkelti malūną su elektros stotimi ant Šešupės. Dėl įvykdymo savo sumanymo nuolankiai prašau Prekybos ir Pramonės Departamento

duoti leidimą ant užtvėnkimo Šešupės ir pernešimo malūno su elektros stotimi. A. Kromienė 18/IV 1920“ (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 4, L. 17).

Netrūkus Adolfina Kromienė galėjo pradėti įgyvendinti savo svajonę panaudoti Šešupės energiją. 1920 lapkričio 4 d. ji gavo leidimą statyti vandens malūną ir hidroelektrinę. „Kaunas, 1920 lapkričio 4 d.

LEIDIMAS

Finansų, Prekybos ir Pramonės Ministerija šiuomi leidžia p. Adolfinai Kromienei perkelti savo malūną ir elektros stotį ant upės Šešupės Pilviškių valsčiaus Vilkaviškio apskrityje. Finansų, Prekybos ir Pramonės Ministeris“ (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 4, L. 1).

Pilviškių vandens malūno ir hidroelektrinės projektas, 1920 m.
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 4, L. 20)

Pilviškių vandens malūno ir hidroelektrinės projekto fragmentas. Hidroelektrinės planas
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 4, L. 20)

Tačiau be tinkamų tyrinėjimų suprojektuota medinė užtvanka negalėjo pasipriešinti Šešupės galiai. Per potvynius užtvanka būdavo pralaužiama ir ją reikėdavo remontuoti. Užtvankos remonto metu elektros generatorių sukdavo lokomobilis. Apie tai informavo dienraštis „Lietuva“.

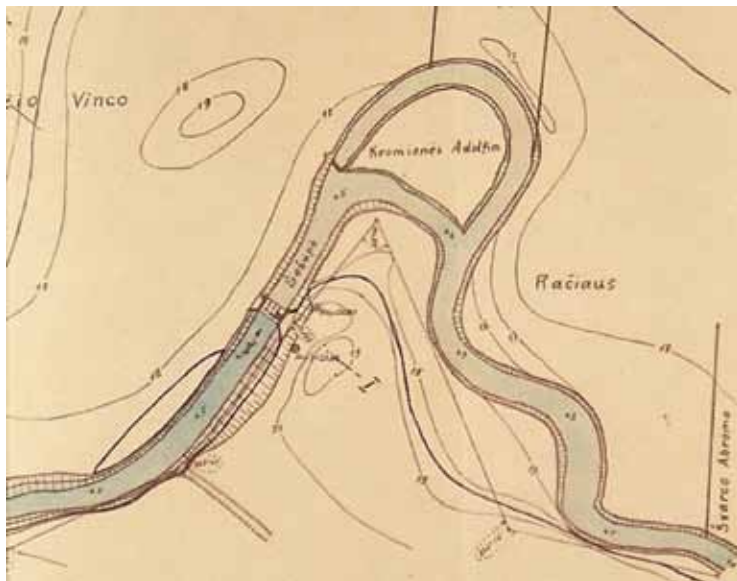
„Miestelio apšvietimas. Pilviškiai.

Nors nuo senai jau Pilviškiuose veikia dvi elektros stotys, bet abidvi nepajėgia gero apšvietimo palaikyti.

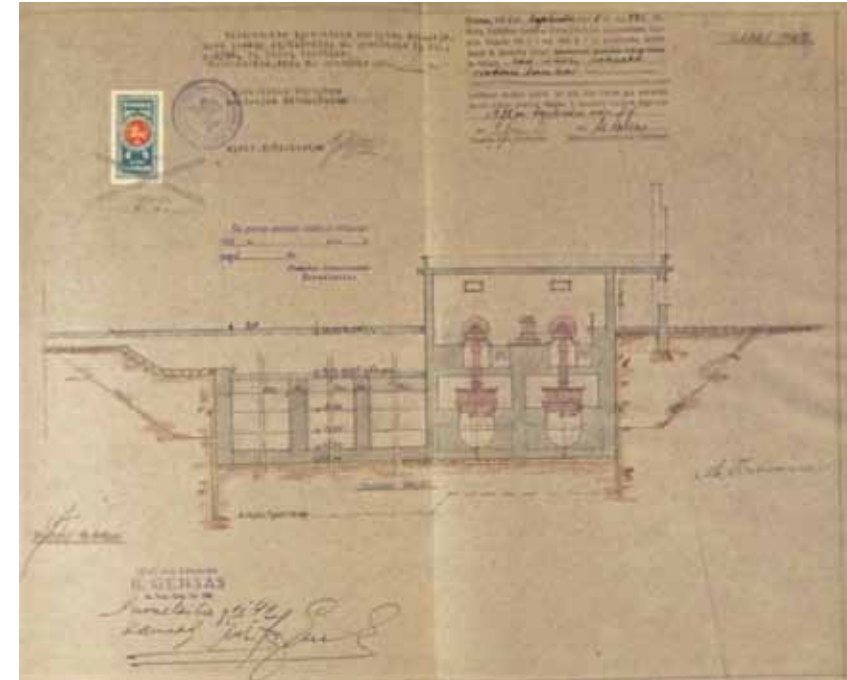
Kartu Čakryzo ir Kromienės stotys sugedo. Kromienė manė įtaisyti vandens malūną, o tada ir visą apšvietimą pagerinti. Du metu varytas darbas dabar apleistas, nustota vilties atsispirti prieš galingą Šešupės srovę, kuri kelintą kartą išnešė vandens malūnui darytą tvenkinį. Prieš tai visi tikėjosi susilauksią gero apšvietimo, bet dabar visų viltis dinga. R. Kalnelis“ (Lietuva, Nr. 284, 1924-12-16, p. 4).

Nuolat remontuodama užtvanką A. Kromienė įsitikino, kad 1920 m. užtvankos projektas netinkamas. Todėl 1936 metais nutarė perkelti hidroelektrinę į naują vietą ir pakvietė kitą projektuotoją.

Prie prašymo pridėtame klausimų lape nurodyta: projektuojamos dvi 80 AG vandens turbinos, numatoma gaminti 15000 kWh elektros energijos: 5000 kWh savo reikmėms, 10000 kWh miestelio apšvietimui. Hidroelektrinę suprojektavo inž. B. Gensas.

Pilviškių hidroelektrinės 1936 m. plano fragmentas
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2105, L. 18)

1936 m. Pilviškių HE pjūvis
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2105, L. 15)

Leidimas statyti Pilviškių hidroelektrinę pagal naują projektą A. Kromienei įteiktas 1937 m. sausio 9 d.

„Leidimas 1937 sausio 4 d. Nr. 484

Finansų Ministerija šiuo leidžia pil. Adolfina Kromienei pastatyti ir įrengti ant Šešupės, ties Pilviškiais hidroelektros stotį pagal pridėtą prie šio leidimo projektą, prisilaikant įrašyto planuose Kelių Valdybos reikalavimo: kad nebūtu patvenkti svetimi laukai. /Finansų ministeris/“ (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2105, L. 4).

1939 m. pramonės įmonių elektrinių sąrašė įrašyta ir Pilviškių hidroelektrinė: „Lentpjūvė, aliejaus spaudykla: 1 vandens turbina 100 AG, elektros generatoriai 53 ir 17 kW, 220 V, maksimalus apkrovimas 17 kW.“ (Lietuvos energetika I, p. 144, lentelė 21).

Pilviškių HE tiekė elektros energiją ne tik Pilviškių miestui, bet ir apylinkių gyventojams. Dienraščio „Lietuvos aidas“ straipsnyje „Pilviškiai po 22 metų“ rašoma „[...] pažymėtinas p. Kromienės malūnas, kuriame gaminami visų rūšių miltai. Taip pat savi-ninkės ant Šešupės pastatyta didelė elektros stotis, kuri tiekia visam miesteliui ir pašešupio ūkininkams šviesą. [...]“ (Lietuvos aidas, Nr. 30, 1940-01-19, p. 3).

A. Kromienė hidroelektrinę pastatė už pusės kilometro nuo malūno. Malūnas elektros energiją naudojo iš elektros tinklo kaip abonentas, bet dokumentuose išliko pavadinimas malūnas-elektarinė. Ir tai ateityje sukėlė daug problemų.

Per karą, frontui slenkant į rytus ir į vakarus, Pilviškių malūnas ir hidroelektrinė nenukentėjo. 1944 metais sustojus frontui prie Vokietijos sienos, malūną ir elektrinę administravo kariškiai. Likusiuose be šeimininkų ūkiuose kariškiai nuiminėjo derlių, Pilviškių malūne malė miltus ir tiekė juos kariškiams maitinti.

1944 m. rugsėjo 7 d. LSSR Komisarų Tarybos nutarimu Pilviškių malūnas-elektarinė perduota Vyriausiajai energijos valdybai. 1945 m. balandžio 13 d. vėl sugrąžinta Malūnų trestui. Apie tai rašoma 1945 m. balandžio 30 d. Vyr. energijos valdybos (VEV) rašte:

„Malūnų Trestas savo raštu Nr. 3667 iš š/m. balandžio mėn. 24 d. mums pranešė, kad pagal Komisarų Tarybos nutarimą Nr. 203 iš š/m. balandžio 13 d. Pilviškių elektrinę išimama iš Vyr. Energijos Valdybos žinybos ir perduodama Malūnų Trestui.

Pagal Komisarų Tarybos nutarimą Nr. 99 iš 1944 rugsėjo mėn. 7 d. elektrinės virš 50 kW turėtų priklausyti Vyr. Energijos Valdybai. Remiantis tuo nutarimu Pilviškiams dar esant karo zonoje mes minėtą elektrinę perėmėm nuo kariškių ir iki šiam laikui tvarkėmės.

Yra visai teisingai, kad 1941 m. Pilviškių elektrinė priklausė Malūnų Trestui, bet tai nereikia, kad Pilviškių malūnas be šios elektrinės visai negali veikti, nes visuose malūnuose kur tik yra mūsų elektrinės mes gana daug turime malūnų savo abonentais.

Perdavus Malūnų Trestui Pilviškių elektrinę Vyr. Energijos Valdyba savaime taps abonentu minėto malūno, **nes iš šios Pilviškių elektrinės yra aprūpinama elektros energija ne tik malūnas, bet taip – pat visas miestelis ir apylinkės kaimų gyventojai** (paryškinta S. B.). Visi tinklai priklauso Vyr. Energijos Valdybai ir perdavus elektrinę malūnui, mes jau turėsime pirkti elektros energiją iš malūno ir parduoti esamiems abonentams.

Kad nesudaryti darbo nesklandumo mes prašome palikti galioti nutarimą Nr. 99 ir panaikinti nutarimą Nr. 203; kitaip sakant palikti Pilviškių hidroelektrinę Vyr. Energijos Valdybos žinioje.

Mes tikimės, kad mūsų samprotavimai yra teisingi ir laukiame teisingo energijos ūkio reikaluose sprendimo.“ (LCVA, F. R-754, Ap. 4, B. 61, L. 131).

Marijampolės rajono energijos valdybos valdytojas K. Kriščiūnas 1945 gegužės 3 d. rašte LSSR Liaudies Komisarų Tarybai nusiuntė raštą, kuriame išaiškino, **kad Pilviškių malūnas yra už pusės kilometro nuo hidroelektrinės ir yra visiškai atskiri objektai.** Pridėjo situacijos planą (LCVA, F. R-1301, Ap. 1 B. 161, l. 14). Aiškino, kad ant Šešupės yra dar kelios veikiančios hidroelektrinės ir energetikams koordinuojant hidroelektrinių darbą racionaliai išnaudojama upės vandens energija.

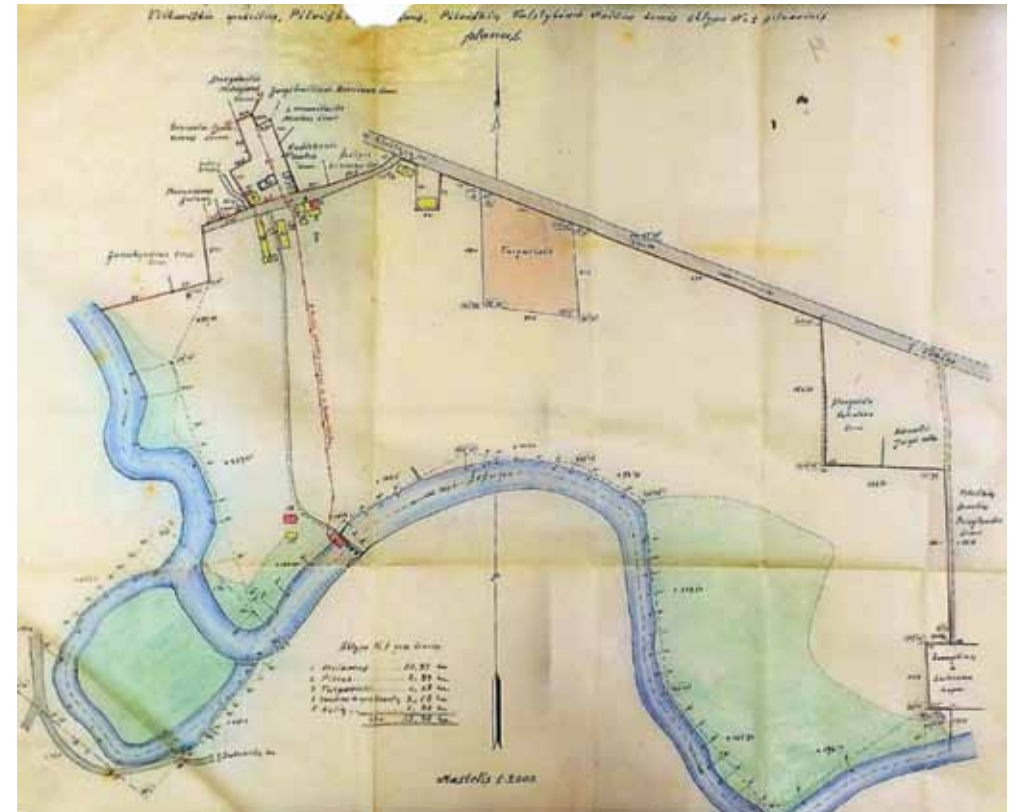
„1. Vyr. Energijos Valdybos žinyboje ant upės Šešupė yra ne tik Pilviškių hidroelektrinė, bet ir visa eilė kitų būtent: Suvalkų Kalvarijos, Marijampolės, Puskelnių ir Kudirkos

Naumiesčio hidroelektrinės, kurių vanduo taip reguliuojamas, kad kuo racionaliau būtų išnaudojama šios upės vandens jėga elektros abonentų aprūpinimui. Palikus gi Pilviškių hidroelektrinę Valst. Malūnų Tresto žinyboje, šio tikslas bus grynai specifinis: viską derinti prie savo įmonės reikalavimų, nustelbiant kitų elektros energijos vartotojų reikalavimus.

2. Malūnas turi nuosavą elektros jėgainę – 100 AG dyzelis, kuri reikalui esant gali būti panaudota malūno reikalams. [...]

6. Malūnas ir hidroelektrinė, kaip jau minėjom anksčiau sudaro du atskirus turto vienetus. Malūnas nuo hidroelektrinės yra apie pusės kilometro atstume ir aprūpinamas elektros jėga nuo bendro elektros tinklo kaip ir kitos vietos pramonės įmonės.

7. Malūną kariuomenės daliniui eksploatuojant ir vėliau jau valdant Val. Malūnų Trestui – iki šiai dienai malūnas pilnai aprūpinamas jam reikalinga elektros jėga ir šviesa iš Rajono žinioje esamos hidroelektrinės. [...]“ (LCVA, F. R-754, Ap. 4, B. 61, L. 132).

Pilviškių hidroelektrinės ir malūno planas 1942 m.

(LCVA, F. R-1301, Ap. 1 B. 161, L. 14)

*Pagal 1936 m. projektą pastatyta Pilviškių HE prieš sustabdymą.
Fotografuota apie 1961 m. (nuotrauka iš Edmundo Gadišausko albumo)*

Energetikams teko ne tik atstatyti elektrines, bet ir aiškinti biurokratams, kad elektrinė, esanti už pusės kilometro, nėra malūnas.

1960 m. buvo sumontuota Pilviškių 35/10 kV pastotė. Pilviškių miesto ir apylinkių abonentus prijungus prie Lietuvos energetikos sistemos tinklo hidroelektrinės veikla tapo nerentabili ir 1964 m. buvo sustabdyta.

Pilviškių HE buvo atstatyta 2003 m. ir vėl tiekia apie milijoną kWh elektros energijos į Lietuvos energetinės sistemos tinklą.

Senosios Pilviškių HE likučiai prieš atstatymą (Edmundo Gadišausko nuotrauka)

Pradėti montavimo darbai (Edmundo Gadišausko nuotrauka)

2003 m. atstatyta 220 kVA galios Pilviškių HE (Edmundo Gadišausko nuotrauka)

Pilviškių hidroelektrinę 2003 m. atstatė Edmundas Gadišauskas, kurioje įrengti du hidroagregatai po 110 kVA galios. Atstatymo darbus įamžino nuotraukose ir leido panaudoti rašant Pilviškių hidroelektrinės istoriją.

Reikia priminti dar dvi užmirštas Šešupės kaskado hidroelektrines.

SKLIAUSČIŲ HE

Nuo Pilviškių pasroviui ties Skliausčiais (Didžialapiai) yra išlikę ūkininko Jurgio Juraičio vandens malūno-hidroelektrinės užtvankos likučiai, kuri buvo pastatyta 1937 m. rudenį ir neišliko.

Apie buvusį Vandens malūną ir hidroelektrinę informacija buvo paskelbta tik laikraščiuose.

„ELEKTRA KAIME

Žaliosios valsč. Skliausčių dv. Centro sav. Juraitis ant Šešupės padarė tvanką ir pradės gaminti elektrą. Pirmaisiais metais numato elektrifikuoti savo ūkį, o vėliau tiekti elektrą ir apylinkės ūkininkams. Artimesnieji ūkiai žada jau šį rudenį įsivesti elektrą bent į gyvenamuosius namus. (Mūsų kraštas, Nr. 41, 1937-10-08, p. 8).

„IŠNAUDOS ŠEŠUPĖS JĖGĄ

Skliausčiai, Vilkaviškio valsč. Po kelerių metų darytų Skliausčių dvaro savininko p. Juraičio bandymų su tam tikru sparnuotu ratu pratekančioje pro šį dvarą Šešupėje, ties didele sraunuma, pagaliai įsitikinta, kad šiuo būdu iš Šešupės galima turėti pastovią ir nieko nekainuojančią jėgą. Bet vis dėl to neužtvėnkus Šešupę toji jėga negalėjo būti didelė. Dėl to šiomet sumanysis šio dvaro savininkas ties pačiu dvaru pradėjo Šešupės užtvankos darbus, kurie neseniai baigti. Šešupės vanduo dabar pakeltas apie vieną metrą ir tuo tarpu užtvanka vandenį atlaiko. Vėliau ruošiamasi pastatyti reikalingą pastatą ir, tinkamai įrengus, jau bus galima ir vandens jėgą naudoti malūnui ir elektrai gaminti.

Pašėsupis.“ (Lietuvos ūkininkas, Nr. 42, 1937-10-21, p. 9).

Deja, archyvuose dokumentų nerasta.

SLABADŲ (VILKAVIŠKIO SAVIVALDYBĖS) HE

1939 metais prasidėjus karui, esant dideliame dyzelinio kuro vartojimo apribojimui ir aukštai kainai, įvertindama kaimyninių Suvalkijos miestų pranašumą gaunančių elektros energiją iš Šešupės hidroelektrinių, Vilkaviškio miesto savivaldybė ketino 1940 m. pradėti hidroelektrinės statybą ant Šešupės ties Slabadų kaimu Žaliosios valsčiuje, 12 km nuo Vilkaviškio. Apie planus statyti hidroelektrinę informavo dienraštis „Lietuvos žinios“.

„Numatomi Vilkaviškio tvarkymo darbai. [...] Didelis vargas vilkaviškiečiams su elektra. Okupacijos metu vokiečių buvo įrengta nedidelė elektros stotis, kuri visų miesto reikalavimų neįstengė patenkinti. Paskum stotį perėmė miesto savivaldybė, ją tobulino,

kol pagaliau senąją likvidavo, o nepersenai įrengė naują stotį su moderniomis ir jėginomis mašinomis. Dabar, trūkstant skysto kuro, stoties eksploatacija žymiai pabrango. Savivaldybė turi apie 1200 elektros abonentų. Visą laiką už kilovatą ėmė 1 Lt, baigiantis 1939 m. energija pabrangino 14 ct. kilovatu. Mašinos jau yra reikalingos remonto ir, be to, pajėgumas nėra pakankamas. Savivaldybei teko ieškoti naujų kelių patenkinti miestiečių reikalavimus. Pirmiausia buvo manyta dabartinę skystu kuru elektros stotį likviduoti, o elektros energiją imti iš Naujamiesčio, kur pastatyta nauja hidroelektrinė ant Šešupės. Padarius apskaičiavimus pasirodė, kad toji stotis miesto reikalavimų neįstengs patenkinti. **Pagaliau savivaldybė nutarė pati pasistatyti hidroelektrinę. Buvo ieškoma tinkama vieta. Ją surado ties Slabadais. Elektros energiją miestui tieks Šešupė** (paryškinta – S. B.). Statybos darbai bus pradėti ateinančią vasarą. Stotis pradės veikti rudenį. Stoties statyba ir tinklo pravedimas kaštuos apie 200000 Lt. Ji bus apie 300 AG galingumo ir aptarnaus ne tik Vilkaviškį, bet dar galės elektrą tiekti apylinkės ūkininkams ir Žaliosios bažnytkaimiui. Elektra bus atleidžiama už daug mažesnę kainą, kaip dabar. [...]“ (Lietuvos žinios, Nr. 8, 1940-01-11, p. 7).

Deja, Vilkaviškio HE statybos pradžia buvo pavėluota. Vykstant karo veiksams Europoje nebuvo galimybės gauti įrenginių ir varinių laidų. Apie tai pranešė dienraštis „Lietuvos aidas“.

„Dėl vandeninės jėgainės statybos. Šiais metais Vilkaviškio miesto savivaldybė buvo užsimojusi ant Šešupės pasistatyti elektros jėgainę. Tyrimo darbai buvo atlikti jau praeitą rudenį, o šį pavasarį manyta pradėti ir pačią statybą. Tačiau dabar paaiškėjo, kad dėl einančio karo iš užsienio negalima gauti turbinų ir kitų reikalingų medžiagų; šios jėgainės statybą miesto savivaldybė kuriam laikui atideda. Bet paruošiamieji darbai bus ir toliau vykdomi.“ (Lietuvos aidas, Nr. 238, 1940-05-22, p. 7).

Po 1940 m. birželio 15 d. SSRS invazijos ir netekus nepriklausomybės Vilkaviškio savivaldybės Slabadų HE statybą planuota tęsti.

Energijos valdyba 1940 m. spalio 16 d. paruošė planuojamų hidroelektrinių sąrašus, kuriuose numatoma 1941 m. pradėti Vilkaviškio HE (Slabadų HE) projektavimo darbus. Numatyta atlikti topografinius ir geologinius tyrinėjimus. Sudaryti projektą ir darbo brėžinius. Hidroelektrinės galia 200 kW, sąmatinė vertė 380 tūkst. litų. Atliekamų darbų vertė per 1941 m. 25 tūkst. litų. (LCVA, F. R-768, Ap. 1, B. 27).

Šiuo metu baigiamos atstatyti prieš karą veikusios Šešupės kaskado hidroelektrinės. Kada sulauks investuotojų prieš karą projektuota ir tik dėl karo aplinkybių nepastatyta Slabadų HE?

KUDIRKOS NAUMIESČIO HE

Pirmoji Kudirkos Naumiesčio arba tuo metu vadinama Vladislavovo elektrinė buvo įrengta vokiečių okupacinės karinės valdžios 1916 metais.

Kudirkos Naumiesčio miesto valdyba 1926 m. miesto elektrinę išnuomojo broliams Vulfui Frenkeliui, Giršai Frenkeliui ir Maksimui Abramavičiui iki 1944 metų.

1931 m. žurnale „Savivaldybė“ straipsnyje „Elektros stotys Lietuvoj ir jų veikimas 1930 m.“ poz. 45 nurodytos elektrinės pagrindinių įrenginių charakteristikos:

„Naumiesčio (Šakių apskr.): 1 dyzelis 40-50 AG, 1 dyzelis „atsarginis“ 40-50 AG, 2 elektros generatoriai po 33 kW, srovė nuolatinė, įtampa 220 V, bendras tinklo ilgis 6,5 km., abonentų 209, nėra skaitiklio, elektros energijos kaina 1,6 Lt/kWh šviesai ir 1,0 Lt/kWh motorams. Nuomininkas H. Frenkelis. Nuoma 1926–1944 m. Gatvių apšvietimui 2500 žv. nemokamai.“ (Savivaldybė, Nr. 10, 1931 m. p. 36–37).

Iš Kudirkos Naumiesčio burmistro Z. Skirgailos informacijos 1932 m. sužinome apie elektrinės veikimą ir nuomos sąlygas: „**Miestas turi savo elektros stotį, kuri 1926 metais išnuomota 18 metų.** Susitarta, kad nuomininkas tieks miestui gatvėms apšviesti 2500 žvakių (2500 vatų galios). Elektros šviesa tiekama nuo vakaro – pradėjus temti, iki 24 valandai. Žiemos metu dar ir rytais – nuo 5 val. 30 min. iki prašvitus. Ta pačia sutartimi nuomininkas privalo tiekti elektros šviesą miesto gyventojams už atlyginimą ne daugiau 10% didesnę, kaip Kauno mieste, o technikos reikalams – už tą pačią kainą, kaip Kauno mieste. [...]“ (Savivaldybė, Nr. 12, 1932 m., p. 19).

Susipažinę su veikiančiomis ant Šešupės Kalvarijos, Pilviškių ir statoma Puskelnių hidroelektrinėmis, Kudirkos Naumiesčio elektrinės nuomininkai broliai Vulfas Frenkelis, Girša Frenkelis ir Maksimas Abramavičius 1938 m. gegužės 6 d. pateikė Prekybos departamentui prašymą hidroelektrinės statybai Kudirkos Naumiestyje ant Šešupės.

„Turime garbę prašyti pagal pridėtą projektą, leisti įrengti Kudirkos Naumiesčio ant Šešupės upės hidroelektros stotį. Priedų: projektas ir klausimų lapas. 1938 05 05 d. (parašai: V. Frenkelis, G. Frenkelis ir M. J. Abramavičius)“ (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2309, L. 8).

Klausimų lape (1938-05-05) nurodyta, kad hidroelektrinė bus įkurta 1938 m. Vandens turbinų galia 240 kW, rezervinis dyzelis 250 AG, elektros energijos gamyba planuojama apie 120000 kWh.

Leidimas statybai Nr. 11833 išduotas 1938 birželio 8 d.

Hidroelektrinės statybos darbai vyko labai intensyviai. Tai paskelbė trumpoje žinutėje dienraštis „Lietuvos aidas“.

„Darbai vykdomi dieną ir naktį. Kudirkos Naumiesty prie naujai statomo tilto ir hidroelektrinės darbai vykdomi dieną ir naktį, todėl darbininkai gerai uždirba, o ūkininkai

dejuoja, kad atėjo sunkūs laikai, nes negauna pasisamdyti darbininkų.“ (Lietuvos aidas, Nr. 395, 1938-09-02, p. 5).

Hidroelektrinė pastatyta ir paleista veikti per tryliką mėnesių. Tačiau miesto gyventojai nekantravo ir laukė, kada hidroelektrinė tieks elektros energiją ištisą parą. Gyventojai norėjo naudotis radijo aparatais ir dienos metu.

„Užtruko hidroelektrinės stoties statyba. Jau seniai turėjo pradėti veikti dabar statoma ant Šešupės hidroelektrinė stotis, tačiau, nors jau ir mašinos gautos, montavimo darbai dar nepradėti. Gyventojams dėl to didelė skriauda, nes nesant dienos metu elektros, negalima klausytis radijo, o Naumiestyje šiais metais kaip tik paplito tinklinių radijo aparatų skaičius.“ (Lietuvos aidas, Nr. 343, 1939-07-04, p. 6).

Kudirkos Naumiesčio HE pradėjo veikti 1939 m. liepos mėn. viduryje (15–18 d.). „Lietuvos aidas“ 1939 liepos 21 d. paskelbė, kad jau tiekama taip ilgai laukta kintamos įtampos srovė ir gyventojai gali klausytis radijo ir dienos metu.

„Pakeitus mieste elektros srovę iš nuolatinės į kintamą, radijo abonentų skaičius padaugėjo. Prieš tai daugelis žinodami, kad srovė bus keičiama, vengė aparatus pirkti.“ (Lietuvos aidas, Nr. 388, 1939-07-21, p. 6).

Prasidėjus karui buvo normuojamas žibalo pardavimas. Nustačius labai mažas pardudamo žibalo normas, gyventojai pradėjo sparčiai elektrifikuoti savo būstus. Bet ir čia atsirado naujų problemų.

„Suvaržius žibalo pardavimą, daugelis neturtingesniųjų ir darbininkų nori įsivesti elektrą, bet didžiausių sunkumų sudaro skaitiklių įsigijimas, nes elektros stotis tuo reikalu nesirūpina ir jų nei nuomai nei išsimokėtinai neduoda, o Naumiesty jų negalima ir gauti. Neturtingas darbininkas iš karto sumokėti 40 Lt. nepajėgia, o vartoti energiją be skaitiklio dar brangiau išeina. Šiuo metu K. Naumiestis apšviečiamas naujai pastatytos hidroelektros stoties. Už 1 kW. mokama po 0,82 ct.“ (Lietuvos aidas, Nr. 702, 1939-11-20, p. 6).

Netoli nuo Kudirkos Naumiesčio esantys Sintautai, taupydami skystąjį kurą, nutarė nutiesti elektros tiekimo liniją iki hidroelektrinės ir naudoti elektros energiją ne tik apšvietimui, bet ir gamyboje. Tačiau karo metu nupirkti varinių laidų elektros tiekimo linijai buvo labai sunku.

„Sintautai šviesos ir energijos ims iš Naumiesčio. Kudirkos Naumiestyje šįmet pradėjusi veikti hidroelektros stotis pagamina tiek energijos, kad jos gali užtekti ir žymiai didesnam miestui. Todėl numatoma jos tiekti aplinkiniams miesteliams. Pirmieji iš Naumiesčio elektros „pasiskolinti“ nutarė Sintautai, už 16 km. esantis miestelis. Čia gerai veikianti pieno perdirbimo b-vė, pabrangus ir atsiradus reikalo taupyti skystąjį kurą, nutarė pievinės mašinas sukuti elektra. Be to, ši b-vė yra numachiusi įrengti didelį modernų elektrinį malūną ir kepyklą, kurioje duona būtų kepama ir apylinkės ūkininkams. Šis sumanymas

jau šįmet turėjo būti įgyvendintas. Tam jau ir lėšos yra paskirtos. Bet darbas sukliuvo pristigus reikalingos medžiagos.

Elektrą pradėjus tiekti Sintautams, naumiestiečiams jos kaina bus sumažinta. Šiuo reikalu Kudirkos Naumiesčio savivaldybė jau dabar tariasi su hidroelektrinės savininku. Dabar už elektros kWh šviesai naumiestiečiai moka 82 ct.

Kudirkos Naumiestyje labai aktualus kuro klausimas. Rajonas nemiškingas. Į miestą nei durpių nei malkų pakankamai neprivežama. Anksčiau vietos gyventojai kurui daugiausia naudodavo akmens anglis, briketus, kurių mažais kiekiais pirkdavosi Širvintoje (Vokietijoje). Bet dabar, karui prasidėjus, ten kurui reikalingos medžiagos neparduodamos.“ (Lietuvos aidas, Nr. 804, 1939-12-30, p. 3).

Nors Kudirkos Naumiesčio hidroelektrinė buvo suprojektuota diplomuoto specialisto, bet nepakankamai įvertinta Šešupės galia. Per potvynį atsiskleidė projektavimo klaidos. Trumpoje žinutėje „Elektros jėgainė neišlaikė egzamino“ dienraštis „Lietuvos aidas“ informavo skaitytojus:

„K. Naumiesčio savivaldybės koncesininkas S. Frenkelis ir Co pereinamais metais ant Šešupės pastatė vandens jėgainę, kuri elektra aprūpina miestelį. Šios jėgainės savininkas buvo pasišovęs elektra aprūpinti ir artimiausių kaimų ūkininkus bei miestelius. Tačiau platesniu mastu elektros tiekimą sutrukdė šio pavasario potvynis, nes betono užtvanką ir krantus pavasarinis potvynis gerokai apgadino. Vanduo net mašinų patalpas buvo apsemęs. Padaryta daug nuostolių. Šiuo metu atliekamas remontas. Šviesa miestui tiekiamą iš šiluminės stoties. Nuostoliai įvykę dėl blogos techninės priežiūros. Net vandens debetas pavasarį buvęs klaidingai apskaičiuotas.“ (Lietuvos aidas, Nr. 215, 1940-05-09).

Trumpa Kudirkos Naumiesčio elektrinės charakteristika 1940 m.: „2×180 AG vandens turbinos, 1 dyzelis 50 AG; 2×120 ir 54 kW galios kintamos srovės generatoriai, 220/380 V, maksimalus apkrovimas 70 kW. Savininkai 1940 m. birželio 15 d. broliai Frenkeliai.“ (Elektra Lietuvoje, Vilnius, 1980, tarnybiniam naudojimui, 1 priedas, p. 70).

Po 1940 m. birželio 15 d. SSRS invazijos Lietuvoje prasidėjo pramonės nacionalizacija. 1940 m. rugpjūčio 1 d. į brolių Frenkelių hidroelektrinę atvyko nacionalizavimo komisija, kuri „liaudies vardu“ nacionalizavo hidroelektrinę. Nacionalizavimo akte tiksliai nurodyti pagrindinių įrenginių gamintojai ir galia. „Vandens turbinų gamintojas „Societe Hydro Mechanique Toulouse“ su turbinų greičio reguliatoriais. 180 AG 2 vnt. Generatoriai firmos A. C. B. C., trijų fazių 150 kVA 2 vnt. Dyzelis firmos „Deutz“ 55 AG. 1 vnt. Generatorius kintamos srovės, 3-jų fazių, 380/220 V, 67 kVA 1 vnt. Generatorius nuolatinės srovės, firmos AEG 2x220 V, 38 kW. El. motoras kintamos srovės 45 AG 1 vnt. Dinamo maža akumuliatoriams krauti 1 vnt.“ (LCVA, F. R-771, Ap. 2a, B. 602).

1941 m. prasidėjus karui hidroelektrinė nenukentėjo.

Frontui slenkant į vakarus karo veiksmai prie Lietuvos-Vokietijos sienos vyko apie du mėnesius, bet hidroelektrinė nenukentėjo.

„1945 sausio 1 d. Kudirkos Naumiestis. 1944 m. gruodžio 19 d. miestas buvo evakuotas. Dyzelinė ir hidroelektrinė liko nepažeistos. Tiksliai dyzeliui nėra elektros generatoriaus. Viena turbina dalinai demontuota ir išvežta į Marijampolės HE. Įvertinant karo aplinkybes K. Naumiesčiui elektros energijos pakaks ir iš vieno hidroagregato. (1943 m. maksimumo metu apkrovimas buvo 150 kW.) Kadangi iki evakuacijos žemos įtampos elektros tinklas (apie 50 km.) buvo 100% sunaikintas elektrinė neveikė. Be to K. Naumiesčiui elektros energija buvo tiekiamą iš Rytprūsių per 15 kV ETL. Galios transformatorių iš 15/0,4 kV pastotės vokiečiai išvežė. Pastotės įrengimai išvežti Marijampolės elektros tinklo atstatymui.“ (Energetikos muziejus, F. 1 Ap. 1 B. 5).

Elektros tinklo atstatymo darbus Suvalkijoje vykdė Komunalinio ūkio ministerijos Marijampolės tarprajoninės elektromechaninės dirbtuvės (dabar UAB „Elektrifikacijos darbai“), jų žinioje buvo ir Kudirkos Naumiesčio hidroelektrinė. Praslinkus frontui viena vandens turbina buvo perkelta į Marijampolės hidroelektrinę.

Žurnale „Energetika“ 1958 m. sausio 1 d. Lietuvoje veikiančių hidroelektrinių sąrašė nurodyta: „K. Naumiesčio HES, įrengtas galingumas 324 kW, 1957 m. elektros energijos pagaminta 563 tūkst. kWh.“ (Energetika, K., 1958, Nr. 1–2, p. 5).

Lietuvoje pastačius stambias elektrines, Kudirkos Naumiesčio HE tapo nerentabili ir 1973 m. buvo sustabdyta.

Kudirkos Naumiesčio hidroelektrinės likučiai 2012 m.
(Audriaus Bilio nuotrauka)

HIDROELEKTRINĖS IR JŲ STATYTOJAI

Praslinkus fronto linijai į vakarus, karo metu nukentėjęs Lietuvos energetikos ūkis buvo padalintas trimis žinyboms: Lietuvos energijos rajoninei valdybai priklausė valsčybinių rajoninės elektrinės ir jų tinklai, Komunalinio ūkio ministerijai – apskričių ir valsčių centrų elektrinė ir jų tinklai, Žemės ūkio ministerijai – kolūkių ir tarybinių ūkių elektrinės ir jų tinklai. Šios žinybos rūpinosi joms priklausančių elektrinių eksploatacija, atstatymu, naujų elektrinių statymu ir elektros tinklų tiesimu. Be to, dar ir Statybos ministerijai buvo pavesta elektrifikuoti kolūkius, tarybinius ūkius ir mašinų-traktorių stotis.

1946 metais komunalinio ūkio ministerija apskričių energetikos ūkiui atstatyti ir plėtoti įkūrė penkias tarprajonines elektromechanines dirbtuves: Utenos (vėliau vadinama Anykščių), Ukmergės, Panevėžio, Marijampolės ir Kretingos.

Anykščių elektromechaninių dirbtuvių atliekamų darbų didelė dalis buvo mažųjų hidroelektrinių rekonstrukcija ir statyba.

Dabartinė „Anykščių energetinė statyba“ – viena seniausių energetikos statybų organizacijų. Įkurta 1946 m. birželio 1 d. Utenoje ir vadinosi Utenos tarprajoninė elektromechaninė dirbtuvė. Viršininkas – Juozas Bradelis. 1947 m. kovo 1 d. perkeliama į Anykščius ir glaudėsi prie Anykščių hidroelektrinės. Viršininku paskiriamas Henrikas Juknevičius, o nuo 1947 m. kovo 1 d. vyriausiuoju inžinieriumi – Teodoras Bitinas. 1950 m. balandžio 15 d. įmonės pavadinimas pakeičiamas į Anykščių tarprajoninė elektromechaninė dirbtuvė, nuo 1951 m. spalio 29 d. – į Vilniaus srities statybos-elektromontažo kontora, nuo 1953 m. birželio 13 d. – į Anykščių tarprajoninė statybos-elektromontažo kontora. 1956 m. sausio 1 d. Anykščių tarprajoninės statybos-elektromontažo kontoros viršininku paskiriamas Teodoras Bitinas.

1958 m. Anykščių tarprajoninė statybos-elektromontažo kontora perduodama Energetikos statybos trestui.

1959 metų birželio 20 d. Antalieptės statybos montavimo valdyba (SMV) (valdybos viršininkas Liudas Kazalupskis), kuri statė Antalieptės hidroelektrinę, tiesė 35 kV elektros tiekimo liniją iš Antalieptės HE į Zarasus ir Dūkštą, statė gyvenamuosius namus ir ūkinius pastatus prie busimų Zarasų ir Dūkšto 35/10 kV pastočių, elektrifikavo keletą kolūkių ir dirbo nuostolingai, buvo prijungta prie Anykščių statybos montavimo valdybos.

Iš Antalieptės SMV buvo perimti 9 ekskavatoriai, 9 buldozeriai, 7 skreperiai, traktorius, 14 automašinų ir kiti mechanizmai ir apie 250 dirbančiųjų. (Vilniaus regioninis valstybės archyvas, F. 1170, Ap. 1, B. 131).

Anykščių statybos montavimo valdyba pastatė ir rekonstravo hidroelektrines: Anykščių, Anykščių antrąją, Lentvario, Vievio, Druskininkų Antalieptės, Baltosios Ančios, Padysnio, Varėnos, Kapčiamiesčio, Aukštadvario, Bagdanonių, Gondingos, Eišiškių, Širvintų, Raseinių, Skaudvilės, Ukmergės.

1949 metais Lietuvos žemės ūkiui elektrifikuoti įkuriamas SSRS žemės ūkio ministerijai pavaldus statybos montavimo trestas „Glavselektro“. Šis trestas-aikštelė elektrifikavo visos respublikos žemės ūkį. 1951 metais įkuriamas šio tresto Kauno srities statybos-elektros montavimo kontora, kuri turėjo elektrifikuoti centrinės ir pietinės respublikos kolūkius, tarybinius ūkius ir mašinų-traktorių stotis.

1954 metais „Glavselektro“ trestas perduotas Lietuvos TSR Miestų ir kaimų statybos ministerijai ir pavadintas „Spectrestas Nr. 8“. Šis trestas 1956 m. įsteigė Panevėžio statybos-montavimo kontorą, kuri pastatė Motiejūnų hidroelektrinę. „Spectrestas Nr. 8“ 1958 metais prijungtas prie Energetikos statybos tresto ir pavadintas Kauno statybos montavimo valdyba.

Pastatė ir rekonstravo: Sukončių, Luokės, Kruostos, Šešupės, Antanavo, Bublių, Jundeliškių, Biržuvėnų, Neveriškių ir Pastrėvos hidroelektrines.

Karo metu, slenkant fronto linijai per Lietuvą, rajoninės elektrinės, išskyrus Rėkyvos-Bačiūnų elektrines, buvo susprogdintos. Nukentėjo ir mažos hidroelektrinės. Mažųjų hidroelektrinių atstatymas buvo reikšmingas tuo, kad nereikėjo kuro elektros energijos gamybai, kurio tiekimą karo metu labai ribojo. Intensyviai buvo atstatomos veikusios prieš karą hidroelektrinės. Kad sukurti nors mažus elektros energijos gamybos židinius, elektros generatoriai buvo įrengiami vandens malūnuose ir lentpjūvėse. Tą akivaizdžiai matome mažų hidroelektrinių, veikusių 1958 m. sausio 1 dienai, sąrašė (2 lentelė).

1945–1957 m. pastatytos ir rekonstruotos hidroelektrinės (iki 1958-01-01)

1946 m. Širvintų HE, rekonstrukcija, 80 kW.

1947 m. Anykščių HE 100 kW, Utenos II HE 80 kW.

1949 m. Jašiūnų HE, rekonstrukcija, 40 kW, Plungės HE, (Minija), 150 kW,

Utenos I HE, rekonstrukcija, 40 kW.

1950 m. Kapėnų HE, rekonstrukcija, 170 kW, Simno HE 40 kW, Švobiškio HE, rekonstrukcija, 80 kW.

1951 m. „Anykščių šilelio“ HE 40 kW, Lazdijų HE, rekonstrukcija, 20 kW,

Lentvario HE 130 kW, Raseinių HE, rekonstrukcija, 75 kW, Rakiškio HE, rekonstrukcija, 80 kW, Sukončių HE 170 kW, po rekonstrukcijos 1958 m. 230 kW.

1952 m. Eišiškių HE 150 kW, Jucių (Luokės) HE 90 kW, Dovinės HE, 80 kW. Vievio HE 130 kW.

1953 m. Salantų HE, rekonstrukcija, 25 kW, Šaltuonos HE 80 kW.

1954 m. Kruosto HE 270 kW.

1955 m. B. Ančios 480 kW, Eišiškių HE 45 kW, Kuršių HE, rekonstrukcija, 45 kW, Pastrėvos HE 345 kW, Renavos HE 280 kW.

1956 m. Biržuvėnų HE, rekonstrukcija, 60 kW, Varėnos HE 96 kW.

1957 m. Antanavo HE 400 kW, Bublių HE 360 kW, Kapčiamiesčio HE 180 kW, Neveriškių HE 105 kW.

2 lentelė

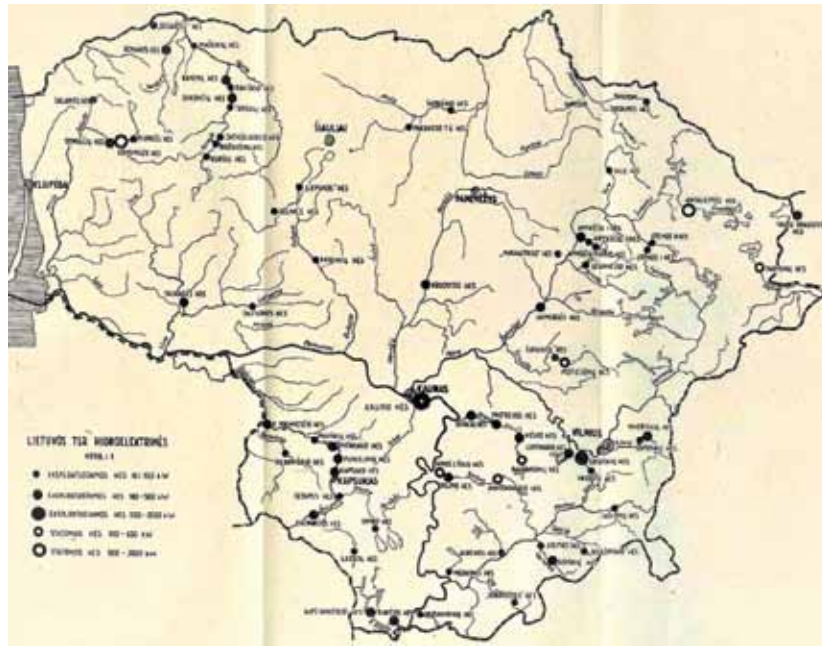
Lietuvos TSR veikiančių hidroelektrinių sąrašas (1958. I. I).
(neįskaitant hidroelektrinių pastatytų bei rekonstruotų
po 1945 m.)

Eil. Nr.	Hidroelektrinės pavadinimas	Vietovė	Hidroelekt- rinės įreng- tas galin- gumas kW	Elektros energijos išdirbis 1957 m. tūkst. kWh
1	Alsėdžių lentpiuvė	Plungės r.	57	15
2	Anykščių HES	Anykščių m.	290	992*
3	Antalieptės malūnas	Dusetų r.	28	8
4	Anulėnų taryb. ūkio HES	Telšių r.	58	173*
5	Ariogalos malūnas	Ariogalos r.	29	23
6	„Ateities“ kolūkio HES	Eišiškių r.	35	24
7	Aukštadvario malūnas	Jiezno r.	7	5
8	Biržų prod. f-ko malūnas	Biržų r.	57	125
9	Budiono v. kolūkio HES	Salčininkų r.	40	295
10	Capajevo v. kolūkio HES	Mažeikių r.	45	63
11	Darbėnų malūnas	Kretingos r.	32	2
12	Dzeržinskio v. kolūkio HES	Jiezno r.	7	1
13	Druskininkų HES	Varėnos r.	80	182*
14	Grigiškių popieriaus f-kas	Trakų r.	450	1141
15	Jiezno (Grikapėdės) HES	Jiezno r.	116	131
16	Juodupės HES	Rokiškio r.	45	17
17	Kalvarijos HES	Kalvarijos r.	160	370
18	Kalvarijos malūnas	Kalvarijos r.	50	28
19	Kapsuko HES	Kapsuko m.	120	664*
20	Kelmės taryb. ūkio HES	Kelmės r.	28	34*
21	„Kibirkšties“ kolūkio HES	Varėnos r.	105	
22	K. Naumiesčio HES	K. Naumies- čio m.	324	240* 563
23	Kovarsko malūnas	Šilalės r.	15	5
24	Kulšėnų malūnas	Sedos r.	7	2
25	„Lenino keliu“ kolūkio HES	Mažeikių r.	56	189
26	Lenino v. kolūkio HES	Siaulių r.	30	22
27	Liberiškių taryb. ūkio HES	Panevėžio r.	84	79
28	„Liepsnos“ kolūkio HES	Siaulių r.	30	19
29	Liudvinavo malūnas	Kapsuko r.	120	258
30	Maslauskio malūnas	Ariogalos r.	32	5

* Ivertinta orientaciniai

31	Molėtų malūnas	Molėtų r.	30	34
32	Mažeikių HES	Mažeikių r.	120	78
33	Mažeikių malūnas	Mažeikių r.	14	37
34	Mūrinės Vokės kartono fabr.	Trakų r.	75	95
35	„N. Gyvenimo“ kolūkio HES	Sirvintų r.	25	30
36	N. Vilnios malūnas	Vilniaus r.	46	49
37	Pabradės kartono fabr.	Pabradės r.	120	182
38	Padubysio malūnas	Vilkijos r.	12	3
39	Pajūrio lentpiuvė	Šilalės r.	45	6
40	Pakruojo taryb. ūkio HES	Pakruojo r.	48	79
41	Panerių remonto fabr.	Vilniaus r.	105	438
42	Pilviškių HES	Vilkaviškio r.	95	114
43	Plungės HES	Plungės m.	60	136*
44	Prienų malūnas	Prienų m.	24	55
45	Puskelnų HES	Kapsuko r.	120	664*
46	„Raud. Vėliavos“ kolūkio HES	Plungės r.	35	11
47	Rietavo taryb. ūkio HES	Rietavo r.	28	48*
48	Osininkų HES	Vilniaus r.	30	60
49	Salų HES	Rokiškio r.	20	49
50	Semeliškių malūnas	Viečio r.	38	19
51	Skuodo prod. fabr.	Skuodo r.	111	86
52	„Statybininko“ HES	Kovarsko r.	165	48
53	Šerkšnės HES	Mažeikių r.	35	9
54	„Šviesaus kelio“ kolūkio HES	Mažeikių r.	35	50
55	„Šviesaus kelio“ kolūkio HES	Šilutės r.	15	4
56	„Tarybinės Zemaitijos“ kol- ūkio HES	Mažeikių r.	20	4
57	Tauragės HES	Tauragės m.	140	328
58	„Tėvynės“ kolūkio HES	Jurbarko r.	35	25
59	Tryškių taryb. ūkio HES	Kuršėnų r.	57	84
60	Ukmergės HES	Ukmergės m.	310	1393
61	Užpalių HES	Užpalių m.	28	19
62	„Už taiką“ kolūkio HES	Anykščių r.	35	10
63	„Už taiką“ kolūkio HES	Mažeikių r.	35	14
64	Valtūnų malūnas	Ukmergės r.	4	4
65	Vilkaviškio HES	Vilkaviškio r.	46	105
66	Viekšnių malūnas	Akmenės r.	57	1

Hidroelektrinių, veikusių 1958 m. sausio 1 dienai, sąrašas
(Energetika, K, 1958, Nr. 1–2, 4 pav. Lietuvos hidroelektrinės 1958-01-01, 2 lentelė)

*Mažųjų hidroelektrinių paskirstymo schema
(išskyrus smulkias hidroelektrines – malūnų, lentpjūvių ir kt. hidrojėgainių)
(Energetika, K., 1958, Nr. 1–2, 4 pav. Lietuvos hidroelektrinės 1958-01-01)*

1957 m. birželio 6 d. įkurta Liaudies ūkio tarybos Energetikos ūkio valdyba. Buvo centralizuotas Lietuvos energetikos valdymas.

1958 m. gegužės 17 d. įkurtas Energetikos statybos trestas. Tresto valdytoju paskiriamas Šolomas Grodzenskis, anksčiau dirbęs Petrašiūnų statybos montavimo valdybos viršininku, o vyriausiuoju inžinieriumi – Antanas Žala, anksčiau dirbęs „Spectresto Nr. 8“ vyriausiuoju inžinieriumi.

Sujungus šias organizacijas buvo galima pradėti intensyvią respublikos elektrifikaciją. Energetikos statybos tresto pastatytose gamyklose pradėtos gaminti gelžbetoninės atramos ir reikiama armatūra. Tai užtikrino sėkmingą energetikos sistemos elektros tinklų plėtrą.

Buvo tęsiama mažųjų hidroelektrinių statyba, kurios pradėjo veikti:

- 1958 m. – Jundeliškių HE 260 kW, nors statybininkų plane buvo numatyta paleisti 1957 metais ir hidroelektrinės statybos darbai buvo užbaigti pagal planą. Bet per klaidą elektros generatorių gamykla elektros generatorių išsiuntė į Lenkiją. 1958 m., gavus generatorių, hidroelektrinė buvo paleista tais pačiais metais.

- 1959 m. – Antalieptės HE 2460 kW, Padysnio HE 150 kW, Motiejūnų HE 170 kW, Merkinės HE 35 kW.

- 1960 m. – Aukštadvario HE 120 kW, Bagdanonių HE 100 kW.

- 1961 m. – Gondingos HE 800 kW.

Dar buvo planuojama statyti hidroelektrines, kurių statyba galėjo būti tikslinga išnaudojant Šventosios, Siesarties ir Merkio upių vandens galią:

- Ant Šventosios – Anykščių HE 3000 kW, Kavarsko HE 3000 kW, Mickūnų HE 2300 kW.

- Ant Siesarties – Cesarkos HE 1800 kW, Kazliškių HE 3000 kW, Lentvorų HE 4500 kW, Molėtų 1680 kW.

- Ant Merkio – Puvočių HE 9000 kW. (Energetika, K., 1958, Nr. 1–2, 5 lentelė).

Prie energetikos sistemos tinklų buvo jungiami ir rajonų centrai, kuriuose veikė vietinės elektrinės (kai kur buvo paliekamos laikinai veikti). Paskutiniai Lietuvos rajonai, kuriuos pasiekė respublikos energetikos sistemos linijos, buvo šiaurės rytų rajonai. 1959 metų pradžioje iš 69 elektrifikuotų respublikos rajonų centrų tik 31 gavo elektros energiją iš energetikos sistemos tinklo, o 1963 metais prie sistemos tinklo prijungiamas paskutinis rajono centras – Skuodas. 1964 metų gruodžio 18 dieną prie energetinės sistemos tinklų buvo prijungtas paskutinis respublikos ūkis – Biržų rajono J. Biliūno kolūkis.

Mažų hidroelektrinių statyba buvo nutraukta. Mažos hidroelektrinės buvo neren- tabilios ir nenaudojamos nyko.

Dvylika išlikusių hidroelektrinių, kurios veikiančios sulaukė privatizavimo: 1. Anta- navo, 2. Antalieptės, 3. Aukštadvario, 4. Bagdanonių, 5. Baltosios Ančios, 6. Gondingos, 7. Kapčiamiesčio, 8. Motiejūnų, 9. Padysnio, 10. Sukončių, 11. Eišiškių, 12. Dovinės. (Lietuvos mažųjų upių hidraulinė energija ir jos panaudojimas. Lietuvos mokslų aka- demijos Technikos skyrius, 1994, 7 lentelė).

ANTALIEPTĖS ELEKTROS TIEKIMO MAZGAS IR ANTALIEPTĖS HIDROELEKTRINĖ

Šventoji – ilgiausias (249 km) Neries intakas, šeštoji pagal ilgį Lietuvos upė.

Ji išteka iš nedidelio Samanio ežero, esančio į šiaurę nuo Dūkšto miestelio ir toliau teka per daugelį ežerų, vingiuoja pro Antalieptę, Dusetas, Užpalius, Anykščius, Kavarską, Ukmergę ir kitas vietas.

Šventosios upės vandens energijos naudojimas seniai domino žmones.

Ties Antaliepte, Šventosios upės vandens energiją naudojo jau 1855 metais pastatytas vandens malūnas.

Malūno savininkas Antanas Katinas pagal veikiančius įstatymus norėdamas įregistruoti malūną, 1923 m. gruodžio 24 d. prašyme rašė: „*Turiu garbės nuolankiai prašyti Prekybos ir Pramonės departamentą išduoti man leidimą laikymui įmonės – vandens malūną Antalieptės valsčiuje ir miestelyje Ežerėnų apskrityje.*“ (LCVA, F. 388, A. 2a, B. 745, p. 15).

1930 metais žurnale „Savivaldybė“ suvestinėje „Elektros stotys Lietuvoje ir jų veikimas 1930 m.“ p. 2 apie Antalieptės hidroelektrinę rašoma: „*Vandens malūne įrengta vandens turbina 40 AG, nuolatinės srovės 12 kW, 220 V elektros generatorius, 38 abonentai, 1 elektros variklis. 1930 m. abonentai suvartojo 1332 kWh elektros energijos.*“ (Savivaldybė, 1931 m. Nr. 10).

Antalieptės elektros stotis, savininkas Antanas Katinas.
Antalieptės m. Zarasų apskr.
1936 metai.

1. Reikiamas vandens: vandens malūno turinčių prietaisų
6. Oro linija: nuo elektros tinkle 15 (Umetur)
9. Oro linijos stiprumas 220 voltai
15. Antalieptės miestelio gatvėse įrengti apšvietimai 5 lūpsos
19. Sijos, reikalingos su šviesiniais varikliais 73
24. Elektros energijos tarpai, galingumo 5 lūpsos
25. Laidininkų, statų ir kitų reikalingų medžiagų 80 centų
27. Varikliai, sijos su šviesiniais varikliais 50
28. Varikliai, sijos su sijos lūpsomis 50
33. Elektros energijos pagaminta vandens 2000 kWh
38. Laidininkų, apšvietimo 220 voltai
42. Laidininkų, apšvietimo 2000 kWh
47. Laidininkų, apšvietimo 100 kWh
48. Laidininkų, apšvietimo 1900 kWh
53. Laidininkų, apšvietimo 50 kWh
55. Laidininkų, apšvietimo 100 kWh
58. Laidininkų, apšvietimo 700 kWh
59. Laidininkų, apšvietimo 1200 kWh
64. Elektros energijos nuostoliai tinkle 10%

1937 m. kovo 18 d.

Antalieptės hidroelektrinės veiklos 1936 m. ataskaita (LCVA, F. 377, Ap. 7, B. 327, L. 442)

Hidroelektrinės savininko Antano Katino 1937 m. kovo 18 d. Vidaus reikalų ministerijai pateiktoje 1936 m. hidroelektrinės veiklos ataskaitoje (LCVA, F. 377, Ap. 7, B. 327, L. 442) nurodyta: „*elektros oro linija – 1510 ilgio, miestelio apšvietimui įrengtos 5 elektros lemputės po 50 W ir energija tiekiamą nemokamai, pagaminta per metus 2000 kWh, nuostoliai tinkle sudaro 10%, su elektros skaitikliais 13 abonentų, be skaitiklių 19.*“ Pateikti ir kiti duomenys.

Antalieptė – sena gyvenvietė, įsikūrusi giliame upės slėnyje. Labai įdomi senoji upės vaga, buvusi Velninė, kur upės nuolydis siekė iki 5 m/km. Toks didelis nuolydis tiko kalnų tipo hidroelektrinei. Iš jų 25 m. sudarė natūralaus nuolydžio, o 7 m. – pakeltas vandens lygis.

1937 metais buvusio Gaidelių dvaro laukuose profesorius S. Kolupaila ir K. Pakštas tyrinėjo busimosios Antalieptės hidroelektrinės vietovę ir pagrindė šios statybos ekonominį tikslumą.

Energijos komiteto speciali komisija 1939 m. gruodžio 28 ir 29 d. aptarė Lietuvos elektrifikavimo matmenis, sudarė didesniųjų investicijų elektros energijos tiekimo planą 1940–1950 m. Iš numatytų energijos mazgų – Šiaulių, Plungės, Kauno–Vilniaus – buvo numatyta pastatyti ir ketvirtą Antalieptės elektros energijos tiekimo mazgą – Antalieptės hidroelektrinę bei 30 kV elektros tiekimo linijas su 30/6 kV pastotėmis Zarasuose, Rokiškyje ir Utenoje.

Statybos plane buvo numatyta: 1943 m. – Antalieptės mazgo plano sudarymas, 1944–1945 m. – mazgo statyba.

Deja, Europoje jau vyko karo veiksmai, kurie netrukus pasiekė Lietuvą.

Po karo Lietuvoje buvo statoma daug mažų hidroelektrinių, nepamirštas ir Antalieptės mazgas. Atsižvelgiant į teritorijos pakitimą, atgavus Vilniaus kraštą, buvo pakoreguota 35 kV elektros tiekimo linijų schema. Vietoje Rokiškio suprojektuota 35 kV elektros tiekimo linija į Dūkštą.

1954 m. kovo mėnesį respublikinio pavaldumo „Kaimo elektros“ („Selelektro“) organizacijos pirmieji statybininkai atvyko į pušaitėmis apaugusias vietas ir įšalusioje žemėje kasė pirmąsias duobes. Išaugus darbų apimčiai, 1955 m. įsteigiama Antalieptės statybos montavimo valdyba.

1957 metais buvo įgyvendintas labai įdomus sprendimas tiekti elektros energiją statomam objektui įrengiant laikiną hidroelektrinę potvynio vandens pralaidoje.

„*Pastačius suprojektuotą sifoninio tipo potvynio vandens pralaidą prie sifono buvo įrengtas 100 kW galingumo hidroagregatas, kuris tiekė elektros energiją statybai, 6 kolūkiams ir Antalieptės miesteliui.*“ (Juozas Vėbra, Nauja hidroelektrinė prie Šventosios, Mokslas ir technika, 1959 m. Nr. 3, p. 30).

1958 m. buvo pastatytas hidroelektrinės pastatas, sumontuoti visi trys hidroagregatai, penki dviejų butų gyvenamieji namai aptarnaujančiam personalui ir kiti pastatai.

1959 birželio 20 d. Antalieptės SMV perduota Anykščių statybos montavimo valdybai, kuri užbaigė statyti hidroelektrinę ir nutiesė 35 kV elektros tiekimo linijas iš Antalieptės HE į Zarasus ir Dūkštą.

1959 m. pavasarį tresto „Elektrocentromantaž“ Montavimo aikštelė Nr. 6 pradėjo elektros įrenginių montavimo darbus.

Sandėliuose buvo tik dalis įrenginių. Nebuvo 35 kV jungtuvų, 6 kV vienpolinių skyriklių, generatoriams taip vadinamų lauko gesinimo automatų. Kadangi vykdėme darbus visose Lietuvos elektrinėse ir elektros tinkluose, tai žinojome neapskaitomų demontuotų įrenginių, rastų ardant susprogdintas elektrines. Teko „perskirstyti“ turtą nežinant savininkams. Du lauko gesinimo automatai iš Petrašiūnų VRE ir vienas iš Vilniaus TE, iš Naujosios Akmenės cemento gamyklos 5 pastotėje demontuoti 35 kV jungtuvai ir iš Kauno ET 12 vienpolinių 6 kV skyriklių nukeliavo į Antalieptę.

35/10 kV transformatorius ir 35 kV jungtuvas, 1959 m. birželio mėn.

Antalieptės hidroelektrinės 35 kV skirstykla, 1959-12-20

Metelines spintas 6 kV įrengimų montavimui (jų reikėjo net 18) pagamino Vytauto Narkevičiaus brigada. Įrenginius montavo Apolinaro Gaižausko, Aleksandro Serdiukovo, Liongino Skirpstausko, Romualdo Kacevičiaus brigados. 35 kV skirstyklos, valdymo pulto ir pirmojo generatoriaus elektros įrenginių montavimo ir derinimo darbai spalio pradžioje buvo baigti.

Pastačius užtvanką ant Šventosios upės, net 25 ežerai buvo sujungti į vientisą vandens tvenkinį, kuris sudaro 19 km² plotą. Šiame didžiuliame vandens tvenkinyje yra 90 įvairaus dydžio salų. Vandens perkritis sudaro 32 m. Iš užtvindytų vietų iškelta apie 160 pastatų. Statant hidroelektrinę iškasta beveik 1 mln. m³ žemės, suklota apie 12 tūkst. m³ gelžbetonio, nutiesta 780 kilometrų elektros tiekimo linijų.

1959 m. spalio 15 d. susirinko Valstybinė komisija ir nutarė paleisti pirmąją hidroagregatą.

Valstybinė komisija priima į eksploataciją pirmąją hidroagregatą, 1959 m. spalio 15 d.

Iš kairės: Vilniaus elektros tinklų direktorius Edvardas Stankus (atsukęs nugarą),

Antalieptės hidroelektrinės projekto vyriausias inžinierius Juozas Vėbra, tresto „Elektrocentromontaž“ darbų vykdytojas Stasys Bilys, Energetikos statybos tresto vyriausias inžinierius Antanas Žala (su fotoaparatu),

Vilniaus elektros tinklų meistras Antanas Juška, Anykščių statybos montavimo valdybos viršininkas Teodoras Bitinas (atsukęs nugarą),

tresto „Elektrocentromontaž“ montuotojų brigadininkas Romualdas Kacevičius

1959 m. spalio 15 d. paleistas pirmasis 820 kW hidroagregatas (Statyba, Nr. 42, 1959 m. spalio 17 d.). Elektros energija 10 kV linijomis pasiekė Antalieptę, Dusetas ir jų apylinkių ūkius.

Nuotraukoje: (iš kairės) turbinų montuotojai Z. Karalius ir A. Jakavonis ką tik paleidus turbiną.

1959 m. spalio 15 d. paleistas pirmasis 820 kW hidroagregatas.
(Statyba, Nr. 42, 1959 m. spalio 17 d.)

Antalieptės hidroelektrinė, 1959-12-20

Vyko transformatorinių pastočių Zarasuose ir Dūkšte montavimo darbai. Anykščių SMV tiesė 35 kV linijas į Zarasus–Dūkštą. Prie transformatorinių pastočių statė monterinius punktus budintiems elektromonteriams apgyvendinti. Visus darbus buvo numatyta baigti iki metų pabaigos. Telemechanika buvo tik ateities svajonė. Problema buvo įrengti net telefoną. Monterinis punktas – tai netoli pastotės dviejų butų gyvenamas namas, ūkiniai pastatai ir žemės sklypas daržovių auginimui. Monteriniuose punktuose gyvendavo du elektromonteriai, kurie budėdavo namuose po 12 val. per parą. Apie sutrikimus pastotėje pranešdavo bute įrengta šviesos ir galinga garsinė signalizacija.

Iškilmingas Antalieptės HE paleidimas paskirtas 1959 m. lapkričio 1 d. Susirinko tuometinės vyriausybės atstovai, Dūkšto rajono valdžia, statybininkai, Antalieptės gyventojai. Visiems reikėjo elektros ir toks svarbus įvykis buvo šventė Antalieptės gyventojams.

Perkirpus juostelę prie hidroelektrinės durų dalyviai susirinko prie paleidžiamo hidroagregato, kuris dirbo jau nuo spalio 15 d. Turbinos budintis mašinistas stabdo turbiną, kad ją iškilmingai paleistų Dusetų rajono VK pirmininkas P. Oleškevičius. Bet turbina nestoja, tik sumažina apsukas. Oleškevičiui tyliai pasakoma, kas nutiko. Jis pasukioja turbinos „šturvalą“ į abi puses, turbina išvysto nominalius apsukimus. Plojimai, visi patenkinti, niekas nieko nepastebėjo (vėliau išsiaiškinta, kad į turbinos sklendę buvo įstrigęs lentgalys).

Dusetų VK pirmininkas P. Oleškevičius paleidžia pirmąjį hidroagregatą.
Pirmas iš dešinės – Anykščių SMV viršininkas T. Bitinas, centre – hidroelektrinės direktorius A. Žilėnas, pirmas iš kairės – darbų vykdytojas S. Bilyš (Sovietskaja Litva, 1959-11-03)

Buvo tęsiami antrojo ir trečiojo generatoriaus elektros įrengimų montavimo ir derinimo darbai, bet tai jau nedidelės darbų apimtys.

Zarasuose ir Dūkšte gerai sekėsi montuoti pirmąsias Lietuvoje 35 kV komplektines transformatorines pastotes. Į objektą buvo pristatomi jau gamykloje pilnai sumontuoti 10 kV narveliai, 35 kV įranga bei pagamintos visos metalo konstrukcijos ir net tvoros elementai. Objekte reikėjo tik sumontuoti ir sureguliuoti įrangą. Tai labai paspartino montavimo darbus ir užtikrino aukštą darbų kokybę.

Gruodžio paskutinėmis dienomis susirinko komisija priimti baigto Antalieptės elektros energijos tiekimo mazgo. Įjungus 35 kV Zarasų–Dūkšto ETL jungtuvą netrukus jis atsijungė. Pakartojus jungimą – vėl tas pats. Apžiūrinėdami liniją pamatėme baigiančią degti atramą (linijos atramos buvo medinės). Komisijos pirmininkui A. Gruodžiui paklausus, kada galėsime jungti, Anykščių SMV viršininkas T. Bitinas pasakė, kad tai bus rytoj 9 valandą. Iki nustatyto laiko liko 12 valandų šaltos speiguotos žiemos nakties.

Iš ryto, paskirtu laiku, linija buvo įjungta. Elektros energija, pagaminta Antalieptės HE, pasiekė Zarasus ir Dūkštą. Elektros energiją gavo 89 Dusetų, Zarasų, Dūkšto, Utenos rajonų ūkiai, per 10 kV ETL susijungė su „Tautų draugystės“ 300 kW ir Padysnio 150 kW galios hidroelektrinėmis.

Aukštaitijos šiaurės rytuose pradėjo veikti prieš karą planuota nepriklausoma energetinė sistema, o Antalieptės hidroelektrinė buvo bazinė hidroelektrinė. Po balanos ir žibalinės lempos gadynės kaimo troboje suspindėjo elektros lemputė. Tai buvo istorinis virsmas – kaimo gyventojas užpūtė žibalinę lempą, į kaimą atėjo elektra. Kaimo gyventojas pradėjo naudoti elektrinį lygintuvą, šaldytuvą, radijo aparatą, televizorių, skalbyklę ir kitus elektros prietaisus.

Gruodžio 30 d. be iškilmių paleidome antrą ir trečią hidroagregatus.

1960 m. birželio 30 d. buvo nutiesta 35 kV ETL Antalieptė–Utena, linijos ilgis 27 km, ir sumontavus Utenos 35/10 kV komplektinę transformatorinę pastotę su 1800 kVA galios transformatoriumi įtampa įjungta 1960 m. birželio 30 d.

Energijos komiteto planuotas Antalieptės elektros energijos tiekimo mazgas veikė patikimai.

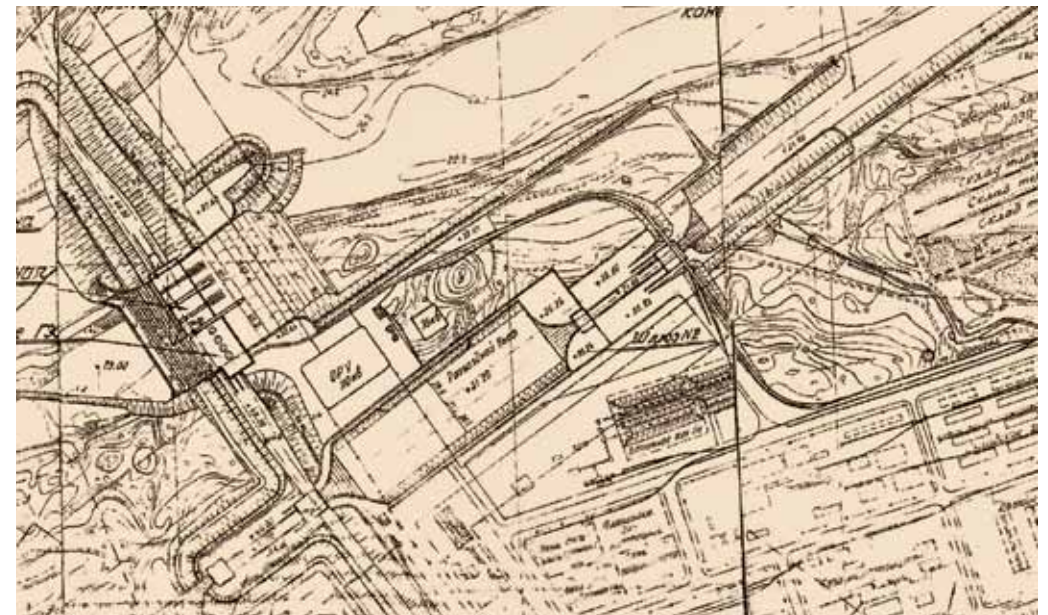
Iš Ukmergės nutiesus 110 kV elektros tiekimo liniją iki Utenos ir 1963 m. gruodžio mėn. įjungus Utenos 110/35/10 kV transformatorinę pastotę, Antalieptės elektros tiekimo mazgas, pastatytas Anykščių statybos montavimo valdybos kolektyvo, vadovaujamo Teodoro Bitino, buvo prijungtas prie energetikos sistemos.

KAUNO HIDROELEKTRINĖ IR HIDROELEKTRINIŲ STATYBOS PROBLEMOS. KAUNO ALGIRODO BRAZAUSKO HIDROELEKTRINĖ

Ties Pažaisliu buvo įgyvendinta plačiosios Lietuvos visuomenės svajonė. 1956 m. vasarą pradėti Kauno HE statybos darbai. Simboliška – praėjus 50 metų po H. Merchingo pasiūlymo naudoti Nemuno galią, 1959 m. lapkričio 5 d. įjungtas pirmasis hidroagregatas: Nemunas davė elektros energiją. 1960 metų balandžio 18 dieną įjungtas paskutinis – ketvirtas hidroagregatas. Hidroelektrinė pasiekė projektinę 90000 kW galią. Išsipildė J. Smilgevičiaus ir jo amžininkų svajonė.

Prieš pradėdant statyti hidroelektrinę buvo ištirti visi Nemuno hidroresursai, padaryta jų naudojimo schema. Darbus atliko Sąjunginio projektavimo instituto „Hidroenergoprojekt“ Maskvos skyrius. Pirmas hidromazgas, numatytas statyti prie Nemuno, buvo Kauno HE.

Į busimosios statybos aikštelę pirmieji atvyko Vakarų ekspedicijos tyrinėtojai: geologai, hidrologai, topografai, gręžimo meistrai. Iškilo pastoliai, pradėjo veikti gręžimo bokštai, upėje atsirado vandens matavimo postų, laukuose – topografų matuoklės.

*Kauno hidromazgo plano fragmentas (su nepastatyto laivų šliuzo projektu), 1956 m.
(Kauno hidroelektrinės archyvas)*

Tyrinėtojai išgręžė apie 50000 metrų gręžinių, padarė dešimčių kvadratinų kilometrų nuotraukas, matavo vandens lygį ir skaičiavo upės debitą. Inžinieriai elektrikai skaičiavo optimalią hidroagregatų galią, busimąją energijos gamybą ir t. t. Visa tai turėjo žinoti projektuotojai.

Prieš svarbiausius reikėjo atlikti nemažai paruošiamųjų darbų. Pirmieji darbai pradėti 1955 metų lapkričio mėnesį. Per Petrašiūnų pušynus reikėjo nutiesti kelią į statybos aikštelę. Reikėjo pastatyti betono gamyklą, nes buvo numatyta pakloti 250000 m³ betono. Reikėjo statyti Kauno HE gyvenvietę Petrašiūnuose, įkurti autoūkį ir kitus darbus.

1956 metų liepos 13 d. J. Kepežinsko vairuojamas ekskavatorius aikštelėje iškasė pirmąjį smėlio kaušą. Tai buvo Nemuno šturmo pradžia. Į vagą pamažu slinko užtūra, kuri 1957 metų pavasarį jau buvo užėmusi trečdalį upės pločio.

Kauno HE statybos pradžia. Ekskavatorius pradeda kasti gruntą, 1956 m. liepos mėn. 13 d.

Ir štai tada Nemunas panūdo parodyti savo laukinę galią – vanduo ėmė kilti ir plaukiančios ledų lytys negailestingai griovė užtūros krantus. Vietomis vanduo susilygino su užtūros viršumi, o kai kur siaura srovelė net ėmė tekėti per ją. Grėisė pavojus, kad vanduo gali prasiveržti per viršų ir užlieti daubą, kurioje buvo daug technikos. Visi Kauno HE statybininkai stojo į kovą: dieną ir naktį vežė žemę, tvirtino užtūrą, dengė karkliniais čiužiniais. Tris paras vairuotojai nepasitraukė nuo vairo, tris paras vyko kova su gamtos stichija. Ir žmonės nugalėjo – vanduo į daubą neprasiveržė.

Kovas su gamtos stichija teko stebėti nuo dešinio Nemuno kranto. Nenutrūkstama

savivarčių kolona, vežanti gruntą į siaurą užtūros ruožą, kurio krantą griaua vanduo, paliko neužmirštamą vaizdą.

Svarbiausias statybos baras buvo pagrindinė dauba. Reikėjo iškasti keliolikos metrų gylį daubą, pasiekti amžiais nejudintą, kaip uola kietą priemolį ir ant jo dėti betoninius elektrinės pamatus. Iš viso iškasta per 5 milijonus m³ grunto ir supilta 3,5 milijono m³ žemių.

1957 metų rugsėjo mėnesį pagal statybos grafiką buvo planuojama į pagrindinę daubą pakloti pirmąjį kubinį metrą betono.

Bet Lietuvos energetikai 1957 metų birželio 22 dieną netikėtai buvo priversti susipažinti su Vitebsko hidroelektrinės statybos planais Baltarusijoje.

Baltarusijoje buvo suprojektuota ir planuojama statyti Vitebsko HE. Nelaukiant hidroelektrinės statybos pradžios, Suomijos firmoje „Tampella“ buvo užsakytos ir pagamintos 18,8 tūkst. kW galios trys vandens turbinos Vitebsko hidroelektrinei. Nutarus atidėti Vitebsko HE statybą, nereikalingas „Tampella“ firmos turbinas vandens Elektros stočių ministro pavaduotojas tarnybiniu nurodymu nusprendė sumontuoti pradėtoje statyti Kauno HE ir įpareigojo projektuotojus pakeisti brėžinius.

„TSRS Elektros stočių ministerija

Tarnybinis nurodymas № E-514,

1957 m. birželio 22 d.

Tikslu panaudoti turimas tris importines vandens turbinas pagamintas Vitebsko HE, kurios statyba šeštajame penkmetyje nenumatoma, minėtas tris importines turbinas sumontuoti Kauno HE ir vieną 22,5 tūkst. kW, tėvyninės gamybos.

Įpareigoti Hidroenergoprojekt'ą /drg. Voznesenskį/ ir Maskvos skyrių /drg. Suchockį/ per vieną mėnesį pakoreguoti Kauno HE projektą minėtų turbinų pastatymui, suderinus su Kauno hidroelektrinės statyba /Kaunashesstroj/ (rangovinė – statybos organizacija. S. B.) brėžinių pateikimo grafiką.

Elektros stočių ministro pavaduotojas /V. Jermakovas/“ (LCVA, F R-182, Ap. 1, B. 337, L. 45).

Skubiai, 1957 m. birželio 27 d. buvo paruoštas raštas SSRS Elektros stočių ministrui A. S. Pavlenko:

„Kauno HE statybos darbai vykdomi pagal darbų grafiką kuriame numatyta hidroelektrinę paleisti 1959 m. rugsėjo mėn. Statybininkai rugsėjo mėn. pradės hidroelektrinės pastato betonavimo darbus.

Elektros stočių ministro pavaduotojas drg. Jermakovas pasiūlė tris iš keturių pakeisti importinėmis turbinomis gautas Vitebsko HE. Toks sprendimas sumažins ir taip jau sumažintą Kauno HE galią 10 tūkst. kW, sumažins metinę elektros energijos gamybą 8 mln. kWh, ir hidroelektrinės paleidimas vėluos 2–3 mėn.

Lietuvos KP CK prašo Jūsų nekeisti turbinų ir nedaryti kitų techninio projekto keitimų.

Lietuvos KP CK Sekretorius (A. Sniečkus)“ (LCVA, F R-182, Ap. 1, B. 337, L. 44).

Hydroenergoprojekto Maskvos skyriaus direktorius A. V. Suchockis paruošė Pažymą apie galimybę importinių firmos „Tampella“ turbinų panaudojimą Kauno HE.

Joje buvo parašyta, kad Kauno HE suprojektuotas 22,5 tūkst. kW galios turbinas pakeitus „Tampella“ 18,8 kW galios turbinomis elektrinės galia sumažės 90–75,2=14,8 tūkst. kW ir metinė elektros energijos gamyba sumažės 10–12 mln. kWh.

Buvo svarstyti variantai: sumontuoti tris „Tampella“ ir vieną tėvyninės gamybos 22,5 tūkst. kW galios turbinas, tris „Tampella“ ir vieną 34 tūkst. kW galios. Įvertinus pasta-to konstrukcijos pakeitimus, įrenginių ir statybos kainą, siūlė nepritarti turbinų keitimui.

Bet siekiant išvystyti Šiaurės-Vakarų energetikos rajoną A. V. Suchockis pasiūlė spartinti Vitebsko HE statybą. Paleidus Vitebsko HE, ženkliai padidės veikiančių Kegumo ir Pliavinės HE efektyvumas. Kegumo HE metinė elektros energijos gamyba padidės nuo 360 iki 440 mln. kWh, Pliavinės HE gamyba padidės 70 mln. kWh.

Ir galutinė išvada:

„Prie šių sąlygų tikslinga „Tampella“ firmos turbinas išsaugoti Vitebsko HE, kaip ir buvo numatyta projekte, nors ir reikės saugoti dar 5 metus, bet kaip matome, ekonominė nauda bus didesnė nei nuostoliai, kuriuos patirtume panaudodami „Tampella“ turbinas Kauno HE.“ (LCVA, F R-182, Ap. 1, B. 337, L. 51–53).

Kauno HE statyba buvo išgelbėta nuo projekto koregavimo, darbai vyko pagal darbų grafiką.

Vitebsko HE buvo pastatyta 2017 metais, tik be „Tampella“ turbinų.

Trumpas pranešimas DELFI 2017 m. rugpjūčio 2 d.:

„Ant Vakarų Dvinos (Daugava) upės vagos pastatytos Vitebsko hidroelektrinės galia 40 megavatų. Jėgainė pajėgi per metus pagaminti 138 mln. kWh, pranešė valstybės įmonė „Vitebskenergo“.

Elektrinė pradėta statyti 2010 metais. Statybos generalinė rangovė Kinijos korporacija CNEEC, kurios įranga sumontuota jėgainėje.

Praėjusį mėnesį Baltarusijoje pradėjo veikti antra pagal galingumą šalyje Polocko hidroelektrinė, kurios galia – 21,66 megavatų, gamybos pajėgumas – 110 mln. kWh per metus.“

1957 metų spalio 23 dieną į pagrindinę daubą buvo klojamas pirmasis kubinis metras betono.

1958 metų pavasarį Nemuno debitas pasiekė neregėtai aukštai – 3000 m³/s (toks vandens lygis užregistruotas tik 1881 metais), ir užtūrai vėl iškilo pavojus. Tačiau statybininkų pasiaukojančiu darbu ir šį kartą stichija buvo nugalėta.

Tais metais iš statybininkų ir direkcijos darbuotojų pasižymėjo statybos vyriausias inžinierius S. Levšin, darbų vykdytojas P. Kaziūnas, direkcijos inžinierius S. Bagdona-vičius, A. Brazauskas.

Pirmą kartą SSRS panaudoti armopaneliai su darbo armatūra. Jie buvo gaminami gelžbetonio poligone, belieka tik sumontuoti bloką ir jį užpildyti betonu.

Kauno HE statybai vadovavo patyręs hidroelektrinių statytojas, dalyvavęs Volchovo HE statyboje N. Luchniov ir vyriausias inžinierius S. Levšin. Iš Gorkio HE statybos grįžo jaunas inžinierius J. Velaniškis ir tapo svarbiausių įtvarų statybos aikštelės viršininku. Iš Narvos HE – vyresnysis darbų vykdytojas P. Janulevičius ir suvirintojas Č. Špokas.

1959 metų liepos 19 dieną buvo pertvenkta senoji Nemuno vaga. Ties Pažaisliu išsiliejo Kauno marios.

Nemuno senosios vagos patvenkimas, 1959 m. liepos 19 d.

Nemuno vaga patvenkta, 1959 m. liepos 19 d.

Dešiniajame Nemuno krante ties elektrine buvo statoma 110 kV atvira skirstykla, iš kurios orinėmis elektros tiekimo linijomis turėjo tekėti elektros energija į Kauną, Vilnių, Šiaulius, Kaliningradą (Karaliaučių) ir Klaipėdą.

Kauno HE 110 kV atvira skirstykla užbaigus hidroelektrinės statybą

Hidroelektrinės mašinų pastate pradedami montuoti įrenginiai. Betoninėje spiralinėje kameroje sumontuojamos Charkove pagamintos PL-661-VB-500 tipo su pasisukančiomis mentėmis turbino, o mašinų salėje – Sverdlovsko (Jekaterinburgo) gamyklos VGS 700/100-44 tipo 22500 kW galios generatoriai.

Statant hidroelektrinę, imtasi komplektuoti būsimuosius jos eksploatacininkus. Tačiau paaiškėjo, kad dirbusių hidroelektrinėse tebuvo keletas. Reikėjo priimti neturinčius patirties ir juos apmokyti. Hidroturbinų mašinistus ruošė Kamos, o budinčius inžinierius – Narvos hidroelektrinė.

1959 metų lapkričio 5 dieną įjungiamas pirmasis (pagal numeraciją – ketvirtasis) hidroagregatas. Nemunas davė elektros šviesą.

Kiti hidroagregatai montuojami spėriai, ir 1960 metų balandžio 18 dieną įjungiamas paskutinis hidroagregatas. Hidroelektrinė pasiekė projektinę 90000 kW galią.

Pagal dabartinę jų numeraciją hidroagregatai buvo įjungti: I – 1960-04-18, II – 1960-11-26, III – 1959-12-23, IV – 1959-11-5.

1960 m. vasario 8 dieną iš Kauno hidroelektrinės 110 kV atviros skirstyklos elektros energija pasiekė Prienus, Marijampolę, Sovetską (Tilžę), Šilutę ir Klaipėdą. Iš Klaipėdos 110/35/6 kV „Centrinė“ transformatorinės pastotės Klaipėdos VRE prijungta prie energetikos sistemos.

Užtvėnkus Nemuną susidarė 63,5 km² ploto vandens saugykla, kuri šiandien vadinama Kauno mariomis. Joje telpa iki 462 mln. m³ vandens. Aukščiausias joje leidžiamas vandens lygis yra 44,7 m, ir toks vandens pakilimas tęsiasi net ligi Balbieriškio (apie 100 km). Prie hidroelektrinės turbinų susidaro 20,1 m vandens perkritis. Vidutinis Kauno marių gylis yra 7,5 metrai, tačiau prie užtvankos jis siekia net 25 metrus. Kauno marios – tai ir Kaišiadorių hidroakumuliacinės elektrinės žemutinis baseinas, iš kurio vanduo siurbiamas į viršutinį baseiną ir nuleidžiamas atgal elektrinei veikiant generatoriniu režimu. Kauno marios – puiki kauniečių poilsio vieta, saugo Kauno miestą nuo potvynių, dalyvauja energetikos sistemos reguliavime.

Kauno hidroelektrinė. Dešiniajame Nemuno krante už hidroelektrinės pastato, tvėnkinyje, matomas pusiasalis, nes projektuojant Kauno HE buvo įvertinta, kad ateityje bus vandens kelias Nemunas–Dniepras ir užtvankoje buvo suprojektuotas laivams šliuzas

Projektuojant 110 kV elektros tiekimo linijas, išeinančias iš 110 kV skirstyklos, linijų atramų išdėstymas atliktas įvertinus laivų šliužą. Laivų šliuzo statyba buvo atidėta vėlesniam laikui.

Paminint Kauno hidroelektrinės veikimo pradžios penkiasdešimtmetį, 2010 m. lapkričio 4 d. ant hidroelektrinės fasado buvo atidengti daug prisidėjusių prie hidroelektrinės statybos žymių energetikų Antano Gruodžio ir Jono Velaniškio bareljefai.

Atidengiami Antano Gruodžio ir Jono Velaniškio bareljefai, 2010-11-04

2014 m. Kauno hidroelektrinei suteiktas Kauno Algirdo Brazausko hidroelektrinės vardas, elektrinės teritorijoje buvo atidengta A. Brazausko atminimo lenta.

HIDROELEKTRINIŲ STATYBOS PROBLEMOS

Apie Kauno HE efektyvumą žinių pateikia profesorius Juozas Burneikis: „Išties Kau-no HE – akivaizdus hidroenergetikos efektyvumo Lietuvoje pavyzdys, Štai jos: pagaminta 1 kWh elektros energijos, tarkime 1995 m., kainavo tik 0,79 ct, kai tuo tarpu vidutinė 1 kWh savikaina Lietuvos energetinėje sistemoje buvo 10,73 ct, t. y. apie 10 ct brangiau. Pagamindama per metus vidutiniškai apie 350 mln. kWh, Kauno HE duoda apie 35 mln. gryno pelno per metus. Ir per savo 37 darbo metus ji davė jau 1,295 mlrd. Lt gryno pelno. Už šias lėšas, pavyzdžiui, buvo galima pastatyti 3 naujas HE: Birštono, Alytaus ir Druski-ninkų, taip pat baigti Nemuno hidroelektrinių kaskados statybą.“ (Prof. Juozas Burneikis, Ar statysime Birštono ir Alytaus hidroelektrines?)

1997 metais Lietuvos specialistai ir vykdytojai Juozas Burneikis ir Petras Punys

referate „Hidrotechnikos vystymo ekologinis įvertinimas ir reikalavimai statybai“ (UDK 621.22, Kaunas, 1997) įvertino Nemuno ir Neries upių energetinio naudojimo galimybes. Pateikti pagrindiniai HE techniniai-ekonominiai rodikliai, įvertinti jų lygi-namieji žemių užliejimai. Atliktas HE ekonominio-ekologinio efektyvumo vertinimas. Pabrėžti pagrindiniai HE ekologiniai veiksniai, tokie, kaip gamtosauginis vandens de-bitas, poveikis žuvims, įvertinta įstatyminė bazė, susijusi su aplinkosauga. Pateikta Nemuno (vidurupio) laiptavimo schema (4.1 pav.). Lentelėje 4.2 palyginami galimų keturių variantų techniniai-ekonominiai rodikliai.

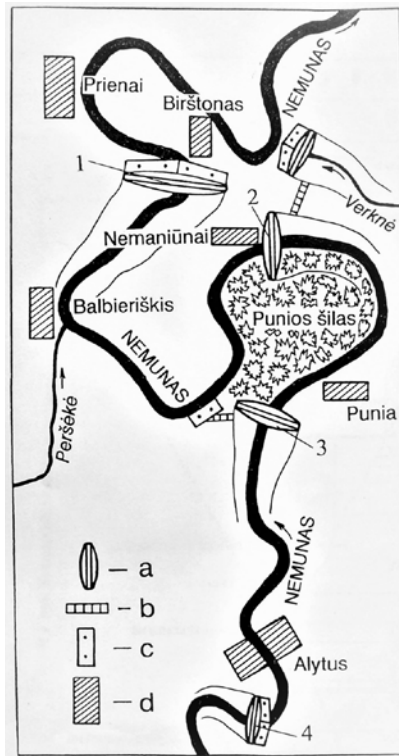
„Taigi, nesant būtinumo reguliuoti Nemuno nuotėkį Prienų (Kernuvės) tvenkinyje, ekologiniu požiūriu pats netinkamiausias yra I var., kuris, kaip ne gaila, savo laiku buvo plačiausiai išnagrinėtas, išpopuliarintas ir daugiausia priartėjęs prie įvykdymo. Dideliais palyginti žemių užliejimais charakterizuotinas ir Verknės derivacinės HE variantas. Be to, jis sunkiau įvykdomas ir sukeltų gamtosauginių bei laivybinių problemų, tarkime, kuriant ateityje giliavandenę Europos vandenų kelių sistemą. Kainos požiūriu jis taip pat yra gana brangus.

4.2 lentelė Nemuno vidurupio (Kauno HE-Druskininkai) galimų variantų techninai-ekonominiai rodikliai

Va-rian-tas	HE	Atstu-mas nuo žiočių, km	Van-dens debitas, m ³ /s	Patvan-kos aukštis m	Tvenki-nio plotas, km ²	Užlie-jamų žemių plotas, km ²	Įrengta galia, MW	El. energ. gamyba mln. kWh	Kap. investi-cijos, mln. rb. (1970)
1	1 vagos HE ties Kernūve	306	271	35	153	134	650	650	172
2	2 vagos HE: ties Kernūve virš Alytaus Viso	306 371	271	17 18 35	45 25 70	35 21 56	72 72 144	320 330 650	94
3	1 derivacinė HE ties Nemajūnais	342	271	35	90	79	650	670	138
4	1 derivacinė HE ties Punia	348,5	271	31	54	41	570	590	142

Taigi, pagal ekonominę - ekologinę kriterijų akivaizdžiai efektyviausi būtų II ir IV var. Juos ir reikėtų toliau nagrinėti. Pagal II var. statomos 2 saikingos HE (panašiai kaip Kauno HE) vagos tipo, jeigu reikia apsaugant Punios šilą ir kilpų žemumas ŽPS (žemių pylimavimo sistemos). Antro var. suminiai rodikliai yra geresni negu IV var. Pastarasis pranašesnis žemių užliejimo požiūriu, tačiau gerokai brangesnis, be to, sudėtingesnis lai-vybinių požiūriu. Tik nesant galimybės statyti 2 HE saugomų teritorijų apsaugos požiūriu, pirmenybę reikėtų suteikti IV var.

Pagal IV var. derivacinės HE užtvanka statoma aukščiau Punios (348,5 km nuo žiočių). Pati HE statoma ties Margaravos km. (326,6 km. nuo žiočių). Jungiantis derivacijos kanalas apie 3 km. ilgio. Užliejama tik 41 kv. km. žemių, t. s. dirbamos apie 40%. Viskas statoma aukščiau Punios šilo ir jam neturi jokios įtakos.

4.1 pav. Nemuno (vidurupio) laiptavimo schema
1- variantai; a- užtvanka; b- derivacinis kanalas; c- HE pastatas;
d- miestas, gyvenvietė

1. Kernuvės (Prienu)
2. Nemaniūnų (derivacinė)
3. Punios (derivacinė)
4. Alytaus

Visumoje, būtina padaryti išvadą, kad be jokios abejonės yra nepriimtinas sustambintas Birštono HE variantas, taip savo laiku išgąsdinęs žaliuosius ir diskreditavęs Nemuno vandens energijos tolesnę panaudojimą po Kauno HE. Toliau tikslinga nagrinėti dviejų – Birštono ir Alytaus vagos tipų HE bei Punios derivacinio tipo HE Nemuno viduriniame ruože. Abiem atvejais, esant reikalui nagrinėti ŽPS, įrengiant polderius.“

Susipažinus su referatu nelieka klausimų, ar reikia statyti HE, tik kokias priemones reikia įgyvendinti, kad sumažinti neigiamas ekologines ir socialines priemones. Referate

siūloma, kad pašalinti žinių trūkumą įsisavinant hidroenergijos potencialą – skleisti hidroenergetikos informaciją. Su referatu reikia supažindinti visuomenę.

Jeigu šimtą metų negirdime savų, paklausykime kaimynų latvių ar švedų, ar kitų užsienyje gyvenančių specialistų patarimų. Amerikos lietuviai mokslininkai dr. Stasys Bačkaitis (JAV), inžinierius Viktoras Jautokas (JAV) ir prof. Rimas Slavickas (Kanada) jų parengtoje studijoje „Lietuvos energetikos perspektyvos“ rekomendavo:

„Iš atsinaujinančių šaltinių perspektyviausi ir realiausi elektros energijos gamybai šiuo metu yra vandens energija, biokuras ir didėjantys vėjo ištekliai. Iš jų tik vandens energija yra visiškai patikima, bet ji patenkina apie 8 proc. Lietuvos elektros poreikių. Kadangi vandens energija nereikalauja nuolat brangstančių energetinių žaliavų importo, vienos ar kelių naujų Nemuno ir Neris upių užtvankų statyba padėtų sumažinti elektros energijos trūkumą. [...]

Kuo skubiausiai statyti dar bent vieną ant Nemuno ir, jeigu priimtina, ant Neris upės energetines kaskadas, lygiavertes ar net didesnes nei Kauno HE, užtikrinant pigesnę ir patikimą būdą gaminti elektros energiją, nereikalaujantį energetinių žaliavų pirkimo iš užsienio. Žemių užliejimas neturėtų būti svarbiausias rūpestis, nes valstybė, neturėdama energijos ir gyvybingos ekonominės veiklos, praras dar daugiau žmonių (emigracija). Be žmonių nereikės ir žemės (paryškinta – S. B.). Galima priminti, kad Latvija gauna apie 60–70 proc. savo poreikiams elektros energijos iš HE. Lietuvos strateginis tikslas turėtų būti bent 15 proc. HE pajėgumo elektros energijos poreikiams bendrame energetiniame balanse.“ (Energos erdvė, Nr. 1, 2009).

NERIES HIDROELEKTRINIŲ KASKADO PROJEKTAI

1947 m. buvo išleistas Maskvos „Hidroprojekto“ techninis-ekonominis pranešimas apie Neris panaudojimą hidroenergetikai. Pagal šį projektą ant Neris upės buvo numatytos 8 užtvankos: 4 Lietuvoje ir 4 Baltarusijoje.

Energetikos ministerijos užsakymu VAI „Hidroprojekto“ atliko Neris upės kompleksinio energetinio panaudojimo schemos priešprojektinius darbus. Darbe nagrinėjami du variantai. Pirmajame vadovautasi nuostata, kad minimaliai užliejant žemės plotus (apie 1031 ha) būtų racionaliai panaudojami hidroištekliai. Šiuo atveju HE patvankų aukščiai svyruoja tarp 4–6 m. Antrajame variante siekiama racionaliai panaudoti hidroišteklius, mažinant kapitalinius įdėjimus. Šiuo atveju buvo sumažintas užtvankų skaičius, padidinant jų aukštį iki 7–16 m.

Pirmajame variante numatoma įrengti 11 HE: Karmėlavos (8,2), Pašilių (9,1), Jonavos (7,7), Liudvikiškių (7,1), Dailidžių (6,2), Vievio (5,7), Dūkštos (7,5), Lazdėnų

(6,0), Grigiškių (6,0), Turniškių (5,8), Nemenčinės (5,8), kurių bendras galingumas 75,2 MW, o metinis išdirbis 514,0 mln. kWh. Siekiant geriau panaudoti Šventosios upės nuotėkį, tarp Kauno ir Šventosios žiočių numatoma pastatyti tris hidroelektrines. Kylant Nerimi aukštyn, tarp Jonavos ir Grigiškių, numatoma įrengti dar šešias hidroelektrines. Jų galingumas mažėja mažėjant upės debitui. Už Vilniaus, iki Baltarusijos sienos, numatoma pastatyti tik dvi hidroelektrines: ties Turniškėmis ir Nemenčine. Daugiau hidroelektrinių atsisakyta, kad patvanka nesiektų Baltarusijos.

Antrame variante numatoma tik šešios: hidroelektrinės pakeliant vandens lygį pagal galimybę, minimaliai užliejant aplinkinius plotus (apie 3323 ha): Karmėlavos (17,0), Jonavos (11,3), Liudvikiškių (9,1), Vievio (18,8), Lazdėnų (13,4), Turniškių (14,2). Jų bendras galingumas 83,8 MW, o metinis išdirbis 564,0 mln. kWh. Nuo Karmėlavos iki Jonavos numatomos dvi hidroelektrinės, tarp Jonavos iki Grigiškių – trys, o aukščiau Vilniaus – tik ties Turniškėmis.

Kiekviena hidroelektrinė sudarys statinių kompleksą-hidromazgą, iš kurio pagrindinis yra:

- gelžbetoninė slenkstinė užtvanka su potvynių praleidimo uždoriais;
- žemių užtvanka;
- hidroelektrinės pastato su turbinomis ir generatoriais, transformatorine, elektros tiekimo linijomis ir t. t;
- žuvų takai;
- laivybos šliuzai, prieplaukos ir kiti laivybos statiniai;
- privažiavimo keliai ir kita;
- priemonės ekologiniams pažeidimams kompensuoti ir t. t. (Laimontas Jakštas. Žvilgsnis į Nerį. Žiburiai, Nr. 1 (196), 1995-01-06).

Kauno HE ir Kruonio HAE pastatyta lietuvių rankomis, bet ne Lietuvos valdžios valia. Atėjo Nemuno–Neries kaskado hidroelektrinių sprendimo laikas.

Saulius KUTAS

NUO LEMPUTĖS IKI ENERGETIKOS SISTEMOS

Kalbėdami apie energetiką, o juo labiau, norėdami apibendrinti jos raidos istoriją, visada turime atsiminti, kad energetikoje, kaip niekur kitur, atsispindi šalies civilizacijos procesai, kad energetika nėra tik uždara energijos gamyba bei jos perdavimas, o energijos gamyba ir jos vartojimas yra vientisas technologinis procesas, kad energetika yra civilizacijos techninės pažangos rezultatas ir tuo pačiu laidas, sąlyga tai pažangai. Visuotinis enciklopedinis žodynas energetiką apibrėžia, kaip *„ūkio taip pat mokslo ir technikos sritį, nagrinėjančią įvairių energijos formų ir laikmenų gavimą, perdirbimą, kaupimą ir vartojimą, naudingas energijos formas (mechaninę, elektros ir šiluminę), gaunamas perdirbant pirminę energiją, esančią energijos šaltiniuose“*.

1890 metais Kretingoje, vandens malūne įrengus nuolatinės srovės žemosios įtampos elektros generatorių, elektra apšviečiami dvaro rūmai (individuali elektrinė). 1892 metais Rietave iš lentpjūvėje įrengtos elektrinės apšviečiami dvaro rūmai, bažnyčia ir Rietavo miestelis (viena elektrinė, keli vartotojai). 1916 metais Gulbinės ir Andriejūnų (Zarasų rajone) elektrinėse panaudoti aukštosios 3 kV įtampos kintamosios srovės generatoriai ir nutiestos 15 kV elektros tiekimo oro linijos į Zarasus, Uteną, Daugpilį, Dūkštą ir Įlaukę. 1940 metais jau lygiagrečiai dirba Bačiūnų ir Rėkyvos elektrinės su aukštosios įtampos 6 kV turbogeneratoriais. Tai atskiri faktai, kuriuos lėmė elektrotechnikos mokslinė techninė pažanga, civilizacijos raida, ir kurių, kalbėdami apie energetikos sistemų kūrimą, negalime nepaminėti kaip pirmųjų žingsnių į šiuolaikinę energetiką. Praėjusio

amžiaus septintajame ar aštuntajame dešimtmetyje, veržlaus jau šiuolaikinės energetikos Lietuvoje augimo metais, atsakydamas į klausimą kas yra energetikos sistema, kažkas pasakė: „Elektrinės, tinklai ir energosbytas.“ Taigi, kada Lietuvoje buvo sukurta ir pradėjo veikti energetikos sistema?

Manychiau, kad energetikos sistemą galima suvokti keliais aspektais: ekonominiu-strateginiu, organizaciniu ir technologiniu.

Į energetiką žiūrint ekonomisto akimis (dabartine terminologija, gal būt, tiktų sakyti – verslininko akimis) problema atsiranda tada, kai atsiranda energijos poreikis ir vartotojas nusprendžia, kad jam elektros ir šilumos energiją geriau nusipirkti, negu pasigaminti pačiam. Jei jau yra pirkėjas, turi atsirasti ir pardavėjas. Tačiau pardavėjui tenka ieškoti ne tik elektros ir šilumos energijos gamybos įrangos, bet ir pirminių energijos šaltinių. Manau, kad jau 1908 m. komisijos Rusijos vandens jėgoms tirti pirmininko prof. Henryko Merchingo pateiktą pirmąjį eskizinį projektą Nemuno kilpos hidro-techniniams ištekliams panaudoti galima laikyti vienu iš pirminių Lietuvos energetikos sistemos planavimo ir kūrimo strategijos elementų.

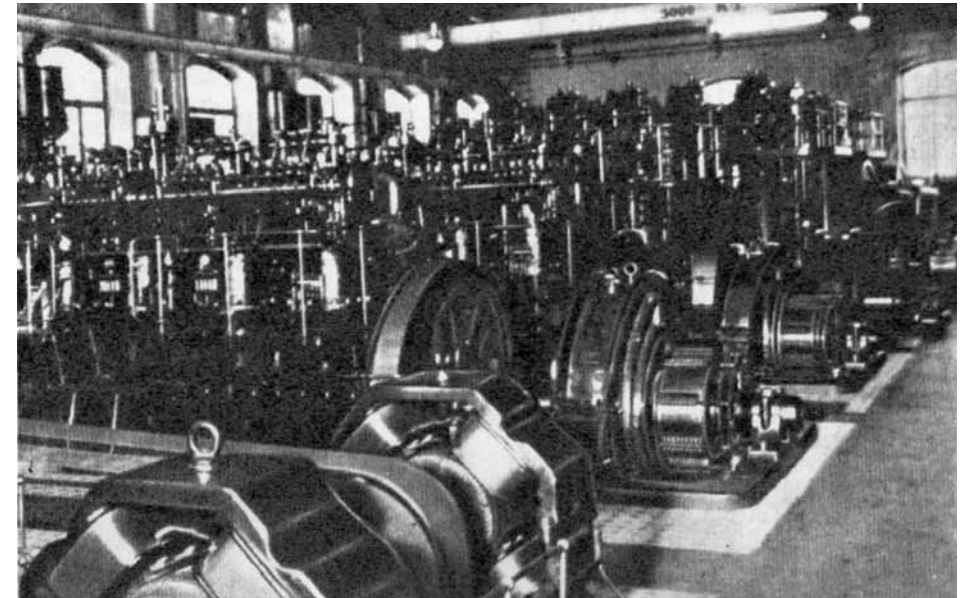
Energetikos sistemos vertinimą organizaciniu požiūriu labiausia įtakoja civilizacijos branda, visuomeninė santvarka ir netgi einamoji politinė situacija. Tai labai ryškiai patvirtina Lietuvos energetikos istorija. Pirmieji individualūs energetikos objektai (tikriausia dar tik būsimosios energetikos sistemos užuomazgos) atsiranda esant monarchijai (Rusijos imperija). Po to sekantis nepriklausomos valstybės ūkio kapitalistinės raidos etapas (tarpukario Lietuvos Respublika). Penkiasdešimt metų trukęs prievartinis ūkio valdymo socialistinės santvarkos sąlygomis laikotarpis (Sovietų okupacija). Pagaliau 1990 metai – grįžimas į rinkos ekonomiką, o vėliau ir įsiliejimas į Europos Sąjungos struktūras.

Elektros energetikos raidą, elektros energijos gamybą pirmiausia lėmė atsiradęs jos poreikis apšvietimui ir tik po to besiformuojančios pramonės bei žemės ūkio gamybos technologinių procesų elektrifikacija. Šią visuomenės raidai būtiną elektrifikacijos funkciją atlikti turėjo elektrinės ir elektros tinklai sudarydami elektros energetikos sistemas. Junginys elektros baterija ar generatorius–laidai–elektros lempučių technologiniu požiūriu jau yra elektros energetikos sistema, juo labiau, jei lygiagrečiai veikia keli generatoriai. Tačiau čia dar nėra sistemos ekonominių, ūkinių santykių prasme.

Seniausias dokumentas, liudijantis apie elektrinį apšvietimą Vilniuje, yra Centriname valstybės archyve saugoma Michailo Prozorovo byla apie elektrinio apšvietimo įvedimą į jo žmonos namą Chersono gatvėje (dabar Adomo Jakšto). 1898 m. sausio 5 d. Symenso ir Halskės rusų elektrotechninių gamyklų akcinės bendrovės Varšuvos skyriaus išduotame aprašyme nurodoma, kad name bus įrengtos 223 (5–16 žvakių) elektros kaitinamosios lempučių, dvi 6 A Voltos lanko lempos ir šeši 0,6 A ventiliatoriai. Įdomiausia,

kad elektros energija tiekta iš Jurgio (dabar Gedimino pr.) gatvėje, M. Jelensko name esančios ir jau nuo 1897 m. veikiančios privačios elektrinės. Viena elektrinė – du, vienas nuo kito nutolę, vartotojai. Augant elektros energijos poreikiams, didėjant sistemos aprėpiamai teritorijai techniniai aspektai daugeliu atžvilgių tampa lemiamais.

1900 m. sausio 2 d. pradėjusioje veikti Kauno centrinėje elektrinėje buvo sumontuotos aštuonios nuolatinės srovės keturpolės dinamo mašinos, akumuliatorių baterija, 110 V įtampos elektros tiekimo linijos Laisvės alėja ir Savanorių prospektu gatvių, įstaigų ir gyvenamųjų namų apšvietimui.

Kauno centrinės dyzelinės elektrinės mašinų salė, 1930 m.

Kol naudojami nuolatinės srovės generatoriai, nėra sinchronizavimo problemų – svarbu įtampos lygis ir poliaringumas. Suprantama, vartotojai turi naudotis tokia galia, kad neperkrautų generatorių.

Išaugus elektros energijos poreikiams ir prireikus pastatyti dar vieną sinchroninį generatorių, jį jau būtina sinchronizuoti su veikiančiais, tam reikia papildomos įrangos ir atitinkamos personalo kvalifikacijos. Paprasčiau kai generatoriai lygiagrečiai jungiami prie tų pačių bendrų renkamųjų šynų, tačiau jei elektrinės yra nutolusios ir lygiagrečiam darbui jungiamos per ilgas aukštosios įtampos linijas, tenka panaudoti specifinę įrangą ir spręsti kartais gana sudėtingas, net teorinėmis atrodančias sinchronizavimo, statinio ir dinaminio stabilumo problemas.

EKONOMIKA, STRATEGIJA

1918 m. vasario 16 d. paskelbus Lietuvos nepriklausomybę susidarė sąlygos nagrinėti ir spręsti energetikos problemas valstybės mastu tokioje apimtyje ir toje plotmėje, kaip jas įvardija jau minėtas Visuotinis enciklopedinis žodynas. Tačiau kova su išoriniais Lietuvos priešais, dažnai ir nesutarimai tarp partnerių lėmė, kad idėjas pavykdavo įgyvendinti ne taip greitai, kaip siūlė profesionalai.

1928 m. Kauno aukštesniosios technikos mokyklos dėstytojas inžinierius Bronius Garšva parengia referatą „Elektrifikacija ir Lietuvos tautinis progresas“, kuriame siūloma nedelsiant steigti Lietuvos elektrifikacijos komitetą.

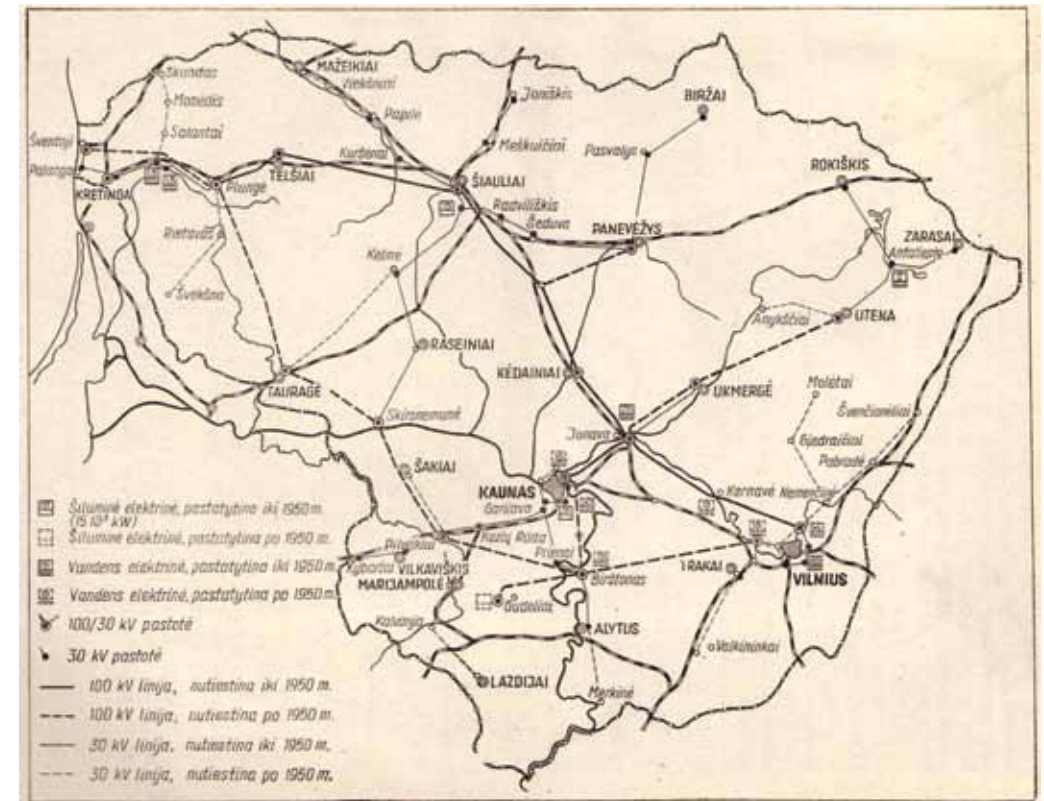
Didelį rezonansą šalyje sukėlė inžinieriaus Jono Smilgevičiaus 1929 metų birželio Memorandumas elektrifikacijos klausimu, 1930 metų gegužės mėnesį išleista brošiūra „Nemuno upės hidroelektrinė“ ir 1934 metais – „Nemuno hidroelektrinės stotis ties Pažaisliu“.

Tuometinė inžinerinė visuomenė ir aktyvesni jos nariai profesoriai Pranas Juodelė, Steponas Kolupaila, Albinas Rimka, inžinieriai Pranas Drąsutis, Leonas Kaulakis, Jurgis Vidmantas ir kiti ragina prie Susisiekimo ministerijos įsteigti Energijos komitetą. 1936 m. vasario 15 d. įkuriamas Lietuvos energijos komitetas.

1936 metais Lietuva tampa Pasaulio energetikų konferencijos nare (dabar – Pasaulio energetikos taryba). 1937 metais įsteigiamas Baltijos valstybių Energijos komitetas. 1939 m. spalio 5–7 d. pirmojoje Baltijos valstybių energijos komitetų atsakingų darbuotojų konferencijoje Rygoje Lietuvos atstovai perskaitė keletą pranešimų apie energetikos ir kuro problemas.

1938 m. lapkričio 24–25 dienomis antrojo Lietuvos inžinierių ir architektų suvažiavimo energetikos sekcijoje Leonas Kaulakis pateikia išsamų pranešimą „Esama Lietuvos elektrifikacijos padėtis ir jos perspektyvinis išvystymas“. 1940 m. Energijos komiteto darbų IV tome Leonas Kaulakis pateikia Lietuvos elektrifikavimo planą iki 1950 metų, kur paskaičiuoti šalies energijos poreikiai 1960 metams ir reikalinga galia pamečiui, išvardinti energetikos statybos objektai: elektrinės, aukštosios įtampos linijos ir kita. Pagrindinėmis elektros gamintojomis pagal šį planą turėjo tapti Neries kaskado hidroelektrinės, iš kurių pirmoji 1938 metais lenkų pradėta statyti 14 MW hidroelektrinė Turniškėse. Buvo numatyta ir Nemuno hidroelektrinių kaskados statyba po 1950 metų, pagal inž. Jono Smilgevičiaus 1929 metų pasiūlymą.

1937 metų Energijos komiteto darbų pirmajame tome rašoma: „*Aiškūs daiktas, kad tais klausimais turi rūpintis ir tyrinėti visi kam rūpi Lietuvos geresnė ateitis ir kas yra oficialiai pašaukti tuo rūpintis: valdžia, mokslas, įstaigos, organizacijos ir atskiri asmenys. Bet daugiausia, atrodo, turėtų rūpintis pats stipriausias ir atsakingiausias viešųjų reikalų rūpintojas – valstybė. Tuo labiau, kad šiandien valstybė pasidarė svarbiausias viešųjų*

Lietuvos energijos komiteto 1940 metais parengta Lietuvos elektrifikacijos schema

reikalų lėmėjas, į kurį sueina ir susikoncentruoja visi krašto reikalai ir iš kurio išeina patys veikliausieji paskatinimai į visą kraštą.“ Tai tikrai labai svarbi Energijos komiteto mintis, tačiau reikia pripažinti, kad racionaliai įgyvendinti tai, ką siūlė Energijos komitetas, kaip rodo to laikotarpio dokumentai, ne visada pavykdavo. Objektvumo dėlei reikia pasakyti, kad ir po 50 metų atkūrę nepriklausomybę neišvengėme vėl „užlipti ant to pačio grėblio“.

1938 m. kovo mėn. Vyriausybė pateikia Seimui Energijos įstatymo projektą, kuris priimamas tik 1940 metų balandžio mėn.

1940 m. šalies ūkio pertvarkymas, nacionalizacija ir pritaikymas prie bendros Sovietų Sąjungos energetikos sistemos po pirmosios Lietuvos okupacijos, hitlerinė okupacija ir, ypač, karo veiksmai sunaikino praktiškai visą prieškarinio metais sukurtą energetikos potencialą. Tuo laikotarpiu, iki 1945 metų, organizuotos veiklos tiriant, planuojant ir įgyvendinant koordinuotas priemones šalies, kaip valstybės, energetikos sistemos

plėtrai nebuvo. Elektrinių ir elektros tinklų darbuotojų kolektyvai ir vadovai prižiūrėjo veikiančias elektrines ir tinklus, tiekė elektros energiją vartotojams. Buvo statomi kai kurie energetikos objektai.

Suprantama, kad ilgam, visų trijų okupacijų laikui nutrūko Lietuvos valstybės atstovavimas ir veikla tarptautinėse organizacijose.

Pasibaigus antrajam pasauliniam karui, Lietuvą vėl užėmė Raudonoji armija. Beveik visa ūkinė veikla ir objektai, įskaitant energetikos, jau prieš karą buvo nacionalizuoti, prieškarui veikusios organizacijos uždarytos.

Po karo įsteigtos Vyriausiosios energetikos valdybos prie Lietuvos SSR Liaudies komisarų tarybos ir Lietuvos SSR Komunalinio ūkio komisariato Kuro-energetikos valdybos pagrindinis uždavinys buvo energetikos objektų atstatymas.

Tačiau reikėjo galvoti ir apie energetikos ateitį po 10–15 metų. 1958 metais, sudarius Liaudies ūkio tarybą ir Valstybinį mokslo ir technikos komitetą, pastarojo sudėtyje įkurama visuomeniniais pagrindais veikianti Nuolatinė energetikos ugdymo komisija (įkurta 1958 m. spalio 15 d.), kurios tikslai panašūs kaip 1936 metais įkurto Energijos komiteto. Ilgą laiką šiai komisijai vadovauja akademikas prof. Algirdas Žukauskas ir jo pavaduotojas prof. Leonas Kaulakis, sekretorius – inž. Juozas Linkaitis. Aktyviai komisijoje dirbo inž. Antanas Gruodis.

Komisija įpareigota rengti energetikos plėtojimo ir valdymo perspektyvinius planus ir prognozių metmenis, teikti pasiūlymus dėl mokslinių tyrimo darbų energetikos srityje tematikos, jų vykdymo ir finansavimo, energetikos specialistų rengimo. Energetikos ugdymo komisijos nariais pakviesti 30 mokslinių ir gamybinių organizacijų specialistų, kurie dirbo 6 sekcijose. Parengiamuosius darbus (tarkim sekretoriato funkcijas) atliko Mokslo ir technikos komiteto vyriausieji specialistai. Komisijoje pastebimi dar prieškario metais žinomi energetikos specialistai. Tačiau reikia pasakyti, kad daug nusipelnusių energetikai, puikių profesionalų, dirbusių prieškario Lietuvos energetikoje, buvo represuoti, jais buvo nepasitikima, nepripažįstami aukštojo mokslo diplomai. Dalis jų suspėjo pasitraukti į Vakarus.

Sovietų Sąjungoje ekonomika buvo valdoma centralizuotai per sąjunginio, sąjunginio-respublikinio ir respublikinio valdymo organus: pradžioje – komisariatų, vėliau – ministerijas. Tik nedidelė respublikų ekonomikos dalis buvo sąjunginių respublikų kompetencijoje. Daugiau teisių respublika turėjo Liaudies ūkio tarybų veiklos metais.

Pagrindinis, labai politizuotas strateginis dokumentas buvo penkmetinis planas. Todėl suprantama, kad visi respublikoje priimami sprendimai energetikos klausimais turėjo būti apginti ir patvirtinti centriniuose Sovietų Sąjungos organuose. Reikia pasakyti, kad ir tuo metu buvusio centralizuoto valdymo sąlygomis pavyko numatyti racionaliausius Lietuvai energetikos raidos kelius, įrodyti, kad jie dera prie visos Sąjungos energetikos

politikos. Manau, kad to meto aplinką ir nuotaikas puikiai atspindi Lietuvos elektrinės direktoriaus Prano Noreikos pasakojimas.

„Pagaliau 1960 m. kovo 9 d. TSRS Ministrų Taryboje svarstomas Lietuvos VRE statybos projektas. Posėdžiui pirmininkavo MT pirmininko pavaduotojas Frolas Kozlovas. Išgirdęs, kad mazutą bus galima tiekti iš Polocko, A. Mikojanas pasiūlė peržiūrėti gal galima elektrinę statyti arčiau Polocko ir mazutą tiekti vamzdžiais. Frolas Kozlovas nedavė pasisakyti nei Piotriui Neporožnui, nei Konstantinui Gabdankui. Protokole buvo suformuluota, kad priimamas pasiūlymas 1960 metais statyti šiluminę elektrinę ir pavedama Aleksiejui Kossyginui ir Zasiadkai patikslinti elektrinės vietą. Mūsų delegacija grįžo nusiminusi, vieta buvo svarbiausias kautynių objektas.

Pirmosios mintys buvo niūrios. Kaip įrodyti, kad vežioti mazutą geležinkeliu bus pigiau, negu perduoti elektrą laidais.“

Tačiau argumentai rasti ir 1960 m. kovo 19 d. TSRS Valstybinis plano komitetas antrą kartą pateikia svarstyti Ministrų Tarybos paruoštą pasiūlymą statyti elektrinę Lietuvoje. Sprendimas buvo įgyvendintas – Lietuva daugeliui metų turėjo galingą, patikimą elektros energijos šaltinį. Šią elektrinę galima laikyti kertine kolona, aplink kurią buvo sukurta visa Lietuvos energetika ir jos elektros energetikos sistema. Reikia nepamiršti, kad aplinka, kurioje reikėjo įrodyti Lietuvos VRE būtinumą, buvo pakankamai sudėtinga, be jau minėto, tuo metu Latvija intensyviai statė stambias hidroelektrines, siūlė statyti dujomis kūrenamą šiluminę elektrinę, be to, Lietuvoje tada nebuvo atitinkamos statybos organizacijos.

Rengiant kuro energetikos balansus, perspektyvines elektros tinklų išvystymo schemas, kurios buvo svarbi penkmečio plano dokumentų dalis, pagrindžiant energetinių objektų svarbą aktyviai dalyvavo Mokslų akademijos Fizikinių-techninių energetikos problemų instituto (1952 m. įsteigtas Fizikos-technikos institutas) ir Kauno politechnikos instituto specialistai.

Pokario metais Lietuvos vietinės miestų statybos, pramonės, žemės ūkio, komunalinio ūkio projektavimo organizacijos rengė tik smulkių energetikos objektų projektus. Stambių energetikos objektų projektus rengė Maskvos, Leningrado, Lvovo ir kitų miestų projektavimo institutai. 1963 m. kovo 15 d. Kaune buvo įsteigta Lietuvos elektros tinklų projektavimo organizacija, pavaldi Maskvos ir Leningrado elektros tinklų projektavimo institutui „Energosetprojekt“. Pirmieji vadovai buvo: viršininkas – Juozas Bražukas, vyriausiasis inžinierius – Viktoras Meškauskas.

Energetikos įmonėse veikė mokslinės techninės draugijos. Tai buvo hierarchinė, šakinė organizacija, turinti sąjunginius, respublikinius ir vietos valdymo organus. Jos tikslas buvo skatinti inžinierius, technikus, kvalifikuotus darbininkus, racionalizatorius aktyvinti inžinerinę-techninę veiklą, teikti pasiūlymus įmonių techniniams vadovams

dėl įrangos eksploatavimo tobulinimo, gamybos efektyvumo didinimo, darbo apsaugos gerinimo.

Lietuvos, kaip ir visos Sovietų Sąjungos, energetikos plėtros bazė buvo akmens anglis, o vėliau, maždaug nuo 1960 metų – nafta. Tiesa, 1951 metais pradėjusi veikti naujoji Vilniaus termofikacinė elektrinė (TE-2) naudojo vietines durpes. Nors Sovietų Sąjungoje buvo milžiniškos iškastinio kuro atsargos, tačiau veikiančioms elektrinėms nuolat trūkdavo anglies, mazuto ar durpių, ne reti atvejai, kada buvo dirbama „tiesiog nuo ratų“ arba dėl kuro stokos net ribojama elektros energijos gamyba.

Suprantama, kad centralizuotas ūkio valdymas sudarė palankiausias sąlygas pasinaudoti taip vadinamu „mastelio“ efektu – didelės galios turboagregatas arba elektrinė tiek ekonomikos, tiek technologijos požiūriu visada yra pranašesni už smulkius agregatus. Tuo laiku Sovietų Sąjungos pramonė pradėjo gaminti didelės galios 150–300 MW, super aukštų parametrų turbinas. Todėl statyti mažas elektrines tapo neracionalu. Būtina paminėti, kad Sovietų Sąjungoje buvo statomos milžiniškos hidroelektrinės, panaudojant didžiųjų Europos ir Azijos upių hidroenergetinius išteklius.

Gamybos centralizavimas neišvengiamai lėmė vis aukštesnės įtampos 330–750 kV elektros tiekimo linijų atsiradimą. Buvo sukurtos ir techninės, ir organizacinės galimybės sparčiai elektros energetikos sistemų plėtrai milžiniškose teritorijose, užtikrinant pakankamai patikimą elektros energijos tiekimą vartotojams.

Lietuvos elektros energetikos sistema plėtojama, visų pirma, siekiant elektra galimai greičiau aprūpinti visus pramonės, žemės ūkio, visuomeninio sektoriaus vartotojus ir gyventojus iš patikimai veikiančių elektrinių, aukštosios 110 kV įtampos tiekimo linijomis sujungtų į centralizuotai valdomą energetikos sistemą. Perspektyvinėse elektros tinklų plėtros schemose buvo numatyta, panaudojant 330 kV įtampos linijas, Lietuvos energetikos sistemą sujungti su kaimyninėmis Latvijos, Baltarusijos ir Kaliningrado (Karaliaučiaus) sistemomis, tokiu būdu sudarant Jungtinę šiaurės-vakarų energetikos sistemą su operatyvinio valdymo centru Rygoje. Šiai jungtinei energetikos sistemai taip pat priklausė Estijos ir Rusijos šiaurės-vakarų dalies sričių energetikos sistemos.

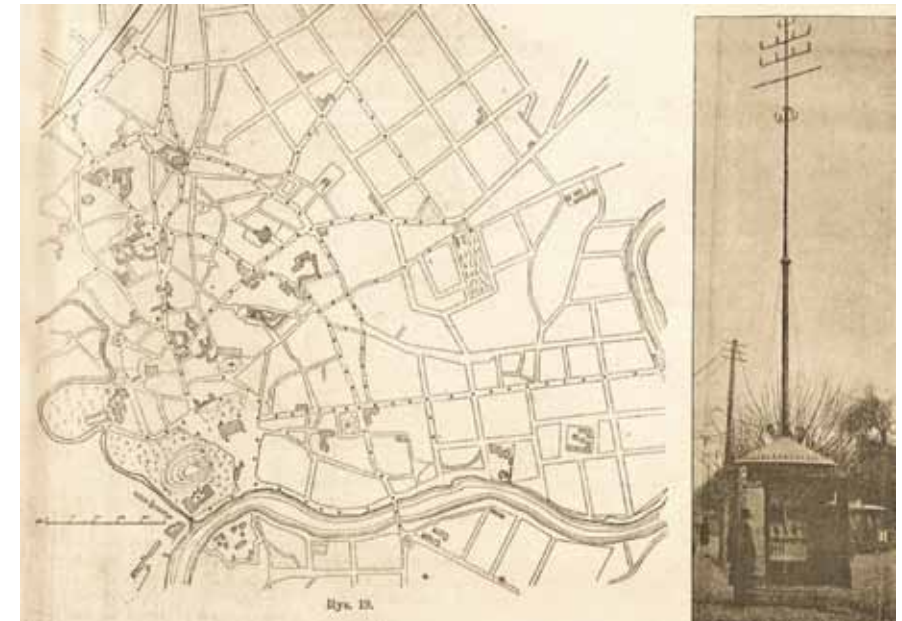
ORGANIZACIJA

Pirmosiose elektrinėse pagaminta elektros energija buvo naudojama elektriniam apšvietimui. Elektrinės buvo įrengiamos gyvenamųjų namų rūsiuose ir aprūpindavo tik tą namą, kartais ir kelis. Elektrinės atsirado ir pramonės įmonėse. 1898 m. Kaune, brolių Tilmansų fabrike įrengta elektrinė yra laikoma pirmąja pramonės įmonės elektrine Lietuvoje. Kaip jau buvo minėta, elektrines įsirengdavo savo dvaruose siekiantys

pažangos dvarininkai. Tos elektrinės buvo namo, fabriko ar dvaro šeimininkų nuosavybė. Elektra dar nebuvo prekė.

Pirmąją elektros energetikos lokaliai sistemos užuomazga, jos prototipu galima būtų laikyti Rietavo dvaro elektrinę, dvaro rūmų, bažnyčios ir Rietavo miestelio gyvenamųjų namų elektrinį apšvietimą. Dvaro lentpjūvėje įrengtoje elektrinėje buvo malkomis kūrenamas 69,9 kvadratinų metrų kaitinamojo paviršiaus garo katilas ir nuolatinės srovės 110 V įtampos generatorius. Tačiau tik miestų centrinių elektrinių statyba, gatvių elektrinio apšvietimo koncesijų suteikimas, akcinių bendrovių steigimas, elektros energijos virtimas preke galutinai suformavo sąlygas energetikos ir elektros energetikos sistemų atsiradimui.

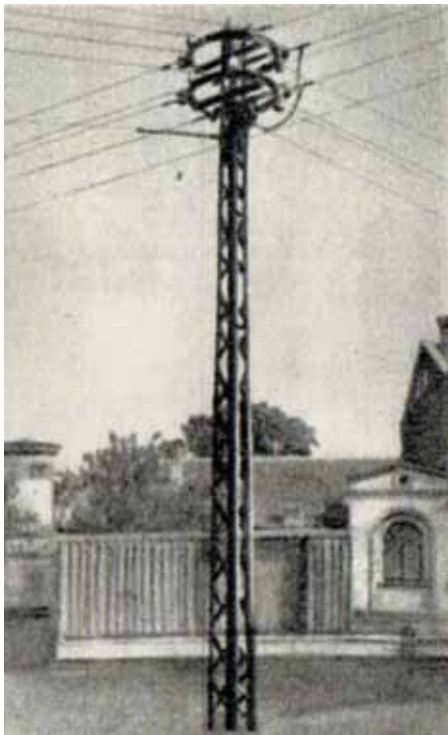
1892 m. Vilniaus miesto Dūma svarsto miesto elektrinio apšvietimo klausimą, o nuo 1895 metų pradeda gauti įvairių firmų ir asmenų pasiūlymus mieste įrengti elektrinį apšvietimą, daugumoje jų reikalaujama Vilniaus apšvietimui koncesijos 30–55 metams. Miesto dūmos paskelbtame konkurse elektrinės projektui parengti buvo gauta daug Rusijos ir užsienio firmų pasiūlymų. Miesto Dūma koncesijos niekam nesuteikė, o atskiras firmas nutarė pasitelkti tik kaip rangoves. 1903 m. sausio 22 d. Vilniaus gubernijos valdybos komisija pastatytą elektrinę ir tinklus priėmė.

*Vilniaus elektrinio gatvių apšvietimo planas, 1901 m.,
ir elektros skirstomasis punktas Vilniaus gatvėse, 1906 m.*

Kauno miesto Dūma 1899 m. rugsėjo 15 d. sutartyje su belgo R. F. Šmatcerio įgaliotiniu E. Mendeliu pasirašyta sutartimi centrinės elektrinės statytojui suteikė miesto elektrinio apšvietimo koncesiją 40 metų. Sutarties 36 straipsnis įpareigojo miesto dūmą neleisti niekam kitam įrengti viešojo naudojimo elektrinių ir elektrinio apšvietimo miestų; buvo galima statyti tik privačios įmonės, įstaigos ar atskiro namo elektrines, kurios tiekų energiją tik tai įmonei, įstaigai ar atskiro savininko namui. Centrinės elektrinės veikloje aktyviai dalyvavo du stambiausi Kauno mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonininkai N. Rekašas ir R. Tilmansas.

Iš 1900 metais pastatytos Klaipėdos centrinės elektrinės buvo numatyta tiekti elektros energiją tik vienam vartotojui – vieninteliam Lietuvos teritorijoje veikusiam elektriniam tramvajui, tačiau iki trečiojo dešimtmečio ji vienintelė tiekė elektros energiją miestui apšviesti ir šiek tiek prisidėjo prie Klaipėdos smulkių įmonių elektrifikavimo. Elektrinę pastatė Karaliaučiaus Prūsijos geležinkelių bendrovės Klaipėdos siaurojo geležinkelio akcinė bendrovė.

*Žemosios įtampos
elektros tiekimo oro linijos atrama Klaipėdoje, 1929 m.*

1912 metais Panevėžio Dūma nusprendė pastatyti savivaldybės centrinę 100 AJ galios elektrinę. Projektą parengti buvo pavesta panevėžiečiui inžinieriui A. Dūdai. Dūma netgi gavo iš Rusijos Finansų ministerijos paskolą, užsakė įrengimus, pastatė elektrinės pastatą, tiesė elektros tiekimo linijas. Prasidėjus pirmajam pasauliniam karui, nebepavyko atsigabenti 1914 metais į Eitkūnus atvežto elektrinei skirto dyzelinio agregato.

Įdomu pažymėti, kad jau tada buvo užmegzti kontaktai su kitų Lietuvos miestų energetikais. 1913 metais Vilniaus centrinės elektrinės inžinierius Viktoras Nevodničianskis, atvykęs į Panevėžį, rengė techninę dokumentaciją, dūmos nariams ir suinteresuotiems asmenims plačiai pasakojo apie elektrinės statybos reikšmę miestui, elektros energijos svarbą pramonei, teigė, kad laikas suprasti, jog elektra nėra prabanga, bet viena iš patogumų ir higienos sąlygų.

Tik 1923 m. spalio 7 d. Panevėžyje buvo paleisti du dujiniai varikliai su 185 AJ generatoriais.

Elektros energija buvo labai brangi, todėl jos poreikis augo lėtai, o naujiems vartotojams prisijungti prie elektros tinklų buvo sunku, nes savivaldos organų dėmesio centre buvo miestų gatvių apšvietimas, o ne buities ar amatininkų verslo elektrifikavimas. Elektros energijos apskaitos prietaisų praktiškai nebuvo, elektros energijos kainų nustatymo metodikos ir dydžiai įvairiuose miestuose skirtingos, dažniausia už prijungtų lempučių skaičių. Elektrinių savininkai stengėsi gauti kuo didžiausius pelnus, ypač ten, kur buvo sudarytos gatvių apšvietimo koncesijų sutartys. Nors savivaldos organai bandė spausti elektros gamintojus, kad šie mažintų elektros pardavimo kainas, tačiau tai nedavė laukiamo efekto.

Pateikti skirtingi pavyzdžiai rodo, kad elektros energetikos lokalių sistemų kūrimasis vyko lėtai, su industrializacijos, gamybos koncentracijos ir monopolijų įsigalėjimui būdingais trikdžiais.

Tarpukario nepriklausomoje Lietuvoje pažangieji, užsienyje baigę aukštuosius mokslus inžinieriai suprato, kad vien privati iniciatyva negali užtikrinti šalies sudeintos ūkio raidos ir efektyvaus tvarkymo. Būtinai moksliai pagrįsti strateginiai, ilgai perspektyvai numatomi pasiūlymai. Juos, kaip buvo minėta, rengė Energijos komitetas. Vyriausybinių specializuotų energetikos priežiūros institucijų nebuvo. Kaip ir visoms pramonės įmonėms, energetikos įmonėms galiojo Lietuvos Respublikos įstatymai, vyriausybės ir ministerijų, pagal kompetenciją, sprendimai bei atitinkami savivaldybių nutarimai.

Energijos komiteto, inžinerinės visuomenės pasiūlymus reikėjo įgyvendinti. Tai atlikdavo kuriamos akcinės bendrovės, iniciatyvūs verslininkai ir miestų savivaldybės.

1921 metais Kauno centrinė elektrinė perėjo į Elektros šviesos gaminimo Kauno

miestui apšviesti akcinės bendrovės rankas. Bendrovė nutiesė 20 km kintamosios srovės 6 kV įtampos elektros tiekimo linijų ir pastatė 11 transformatorinių pastočių, plėtė elektrinę.

1923 metais susikūrė Lietuvos rajoninių elektros stočių akcinė bendrovė, kurioje dominavo belgiškas kapitalas. Jos tikslas buvo pastatyti Petrašiūnų šiluminę elektrinę. Elektrinė pradėjo veikti 1930 m. lapkričio 11 d. Elektrinės darbuotojai eksploatavo elektrinės įrenginius, elektros tiekimo linijas ir tvarkė elektros energijos realizavimą. Buvo nutiestos 6 kV linijos į Prienus, Birštoną, Raudondvarį, Karmėlavą, Pakuonį, Panemunę, Garliavą, 15 kV linija į Jonavą.

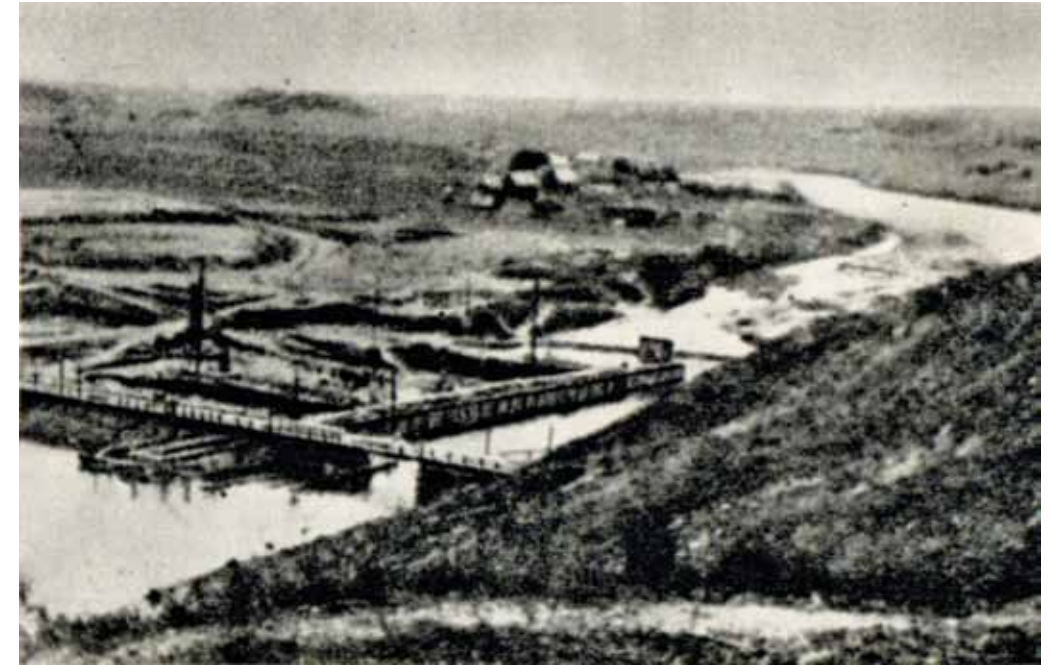
Šiaulių elektros energetikos plėtra susidomėjo Šiauliuose įsikūręs Amerikos lietuvių prekybos akcinės bendrovės skyrius. 1922 metų pavasarį prasidėjo Bačiūnų šiluminės elektrinės statyba, o 1923 metų birželio mėnesį 270 kW galios elektrinė pradėjo veikti. Joje įrengtas pirmasis trifazis 6 kV įtampos generatorius Lietuvoje. Buvo nutiestos 6 kV įtampos linijos į Piktmiškio durpyną, kuriame buvo ruošiamos durpės elektrinei, ir Šiaulius, 1927 metais – į Radviliškį. 1932 metais elektrinę perėmė Šiaulių savivaldybė, kuri šiek tiek sumažino elektros kainas.

1939 metų spalio 15 d. valstybės kapitalu besiremianti akcinė bendrovė „Elektra“ pradėjo statyti Rėkyvos šiluminę elektrinę. Ši elektrinė buvo projektuojama atsižvelgiant ne tik į iš Bačiūnų elektrinės maitinamus vartotojus, bet ir esančius Panevėžio bei Mažeikių apskrityse. 1940 metų gruodžio mėnesį elektrinė pradėjo veikti. Tai buvo pirmoji moderni šiluminė elektrinė pastatyta pagal lietuvių inžinierių Antano Gruodžio ir Leono Kaulakio parengtą projektą. 1941 m. birželio 19 d. įjungta pirmoji Lietuvoje 30 kV įtampos elektros tiekimo linija Rėkyva–Šiauliai–Radviliškis–Panevėžys.

1923 metais prie Lietuvos prijungtas Klaipėdos kraštas buvo labiau industrializuotas ir elektrifikuotas už visą likusią Lietuvos teritoriją, palyginimui galima pasakyti, kad Klaipėdos krašto gyventojui teko 237 kWh elektros energijos per metus, o vienam Lietuvos gyventojui – 25 kWh. Klaipėdos senosios elektrinės aiškiai nebepakako, todėl Klaipėdos savivaldybė 1928 metais pradėjo naujos elektrinės prie Danės upės statybą. Kartu buvo tiesiamos aukštosios 6 kV įtampos elektros tiekimo linijos, keičiamas nuolatinės srovės žemosios įtampos tinklas. Mieste buvo įrengtas kabelinis uždaras, žiedinis tinklas. Per Kuršių marias kabelis buvo nutiestas į Smiltynę. Visus šiuos darbus – elektrinės ir aukštosios įtampos tinklo projektavimą, statybą ir montavimą vykdė Frankfurto prie Maino firma EAG. 1929 m. birželio 17 d. Klaipėdos elektrinė pradėjo veikti. Buvo nutiestos 15 kV linijos į Palangą, Kretingą, Šilutę ir Priekulę.

Lenkijos okupuotame Vilniuje elektrifikavimo reikalus tvarkė miesto savivaldybė. Vilniaus centrinėje elektrinėje 1926 m. spalio 6 d. pradėjo veikti pirmoji 1800 kW galios turbina, mieste paklotas naujas kabelių tinklas. Nors vis dar daugiausia elektros energijos

buvo suvartojama apšvietimui, tačiau Vilniuje 1937–1938 metais jau 28 procentai suvartotos elektros energijos teko pramonei. 1937 metų rudenį Lenkijos vyriausybė pritarė Turniškių hidroelektrinės statybai, numatydamą ir biudžetinį finansavimą. 1939 metų balandžio mėnesį prasidėjo užtvankos statybos darbai. Numatyta aukštosios įtampos elektros tiekimo linijomis Turniškių elektrinę sujungti su Vilniaus centrine šilumine elektrine. Abi elektrinės elektros energiją turėjo tiekti ne tik Vilniaus miestui, bet ir Vilniaus bei Trakų apskričių vartotojams.

Turniškių hidroelektrinės statyba, 1939 m.

Reikia pažymėti, kad, kuriant Lietuvos energetikos sistemą, tam tikrą vaidmenį atliko pramonės įmonių elektrinės, kurios kartais net pranoko miestų centrinių elektrinių galią.

1921 metais Kaune brolių Tilmansų fabrike buvo paleista 12 atm. 1300 kW galios turbina. 1919 metais atkurta Chaimo Frenkelio odos fabriko Šiauliuose elektrinė. Nuo 1925 metų Klaipėdos celiuliozės fabrike veikė 2000 kW kintamosios srovės generatorius. 1933 metais pradėjo veikti Petrašiūnų popieriaus fabriko 2500 kW galios 3,3 kV įtampos generatorius. Įdomu pažymėti, kad po antrojo pasaulinio karo šios elektrinės turbinai garas buvo tiekiamas iš Petrašiūnų elektrinės katilinės. Tai būtų galima laikyti šilumos

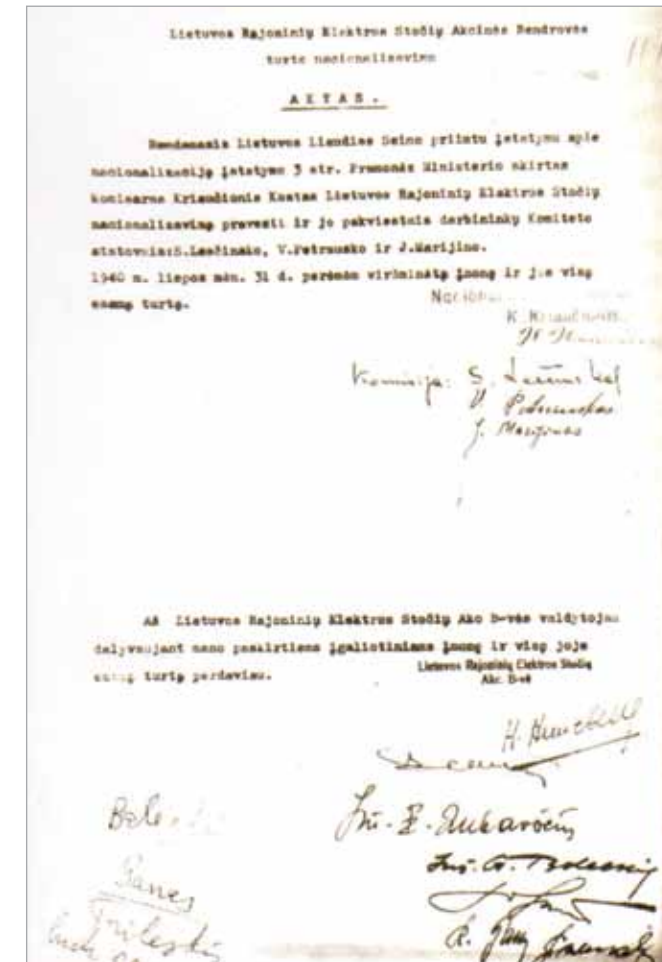
centralizuotos gamybos ir tiekimo sistemų kūrimo pirmtaku. 1931 metais pradėjusio veikti Marijampolės cukraus fabriko elektrinėje veikė du žemos įtampos 750 kW galios turbogeneratoriai. Panašios elektrinės veikė Pavenčių ir Panevėžio cukraus fabrikuose. Šios elektrinės vienaip ar kitaip elektros energiją tiekė ir aplinkiniams vartotojams, buvo sujungtos su miestų skirstomuoju tinklu. Kol nebuvo išvystytos elektros energetikos sistemos, nuosavos elektrinės buvo vienintelė galimybė industrializuoti šalį, elektrifikuoti gamybinius procesus. Savo ruožtu tai buvo akivaizdi paskata energetikos plėtros planuotojams spartinti elektrinių, galinčių tiekti elektros energiją visiems vartotojams, statybą, jungti jas lygiagrečiam darbui, panaudoti elektros energetikoje naujausius mokslinius-technologinius sprendimus.

Pokario metais, kada buvo sugriautos beveik visos elektrinės ir labai nuniokoti elektros tinklai aprūpinant vartotojus elektros energija, tiesa, labai ribojant jos vartojimą, padėjo energetiniai traukiniai, veikę Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje.

Iki antrojo pasaulinio karo vartotojams elektros energija buvo tiekiamą iš atskirai veikiančių elektrinių arba nedidelių lokalių elektros energetikos sistemų daugiausia žemąsios įtampos linijomis. Tik didžiųjų miestų lokaliuose elektros energetikos sistemose pradėta naudoti aukštosios 6 kV įtampos kabelių linijas. Elektros tiekimui pakankamai dideliu atstumu iš tuo laiku aukštų parametrų Rėkyvos elektrinės buvo nutiesta 30 kV įtampos linija į Panevėžį.

Lietuvos energetikos sistemos centralizuoto valdymo organų nei organizacine, nei technologine prasme nebuvo, tačiau Energijos komiteto parengtoje strategijoje vientisos šalies elektros energetikos sistemos sukūrimas buvo numatytas.

1940 metais Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, liepos 25 d. buvo įsteigta Pramonės liaudies ministerija, kuriai pavesta perimti ir pertvarkyti visų pramonės šakų, tarp jų ir energetikos, valdymą. Šioje ministerijoje įkuriamas Elektros skyrius, kuris privalėjo Sovietų Sąjungos valdymo pagrindais reorganizuoti, pirmiausia nacionalizuoti energetikos ir radijo pramonę. Energetika užsiėmė inžinieriai – skyriaus viršininkas Pranas Drąsutis, Antanas Gruodis ir Jakovas Heleris. Buvo nacionalizuotos 123 elektrinės, kurių galia 36,3 MW. Nacionalizuojamoms įmonėms buvo paskirti komisarijai (dažniausiai iš ten dirbusių darbininkų), kurie drauge su direkcija privalėjo įforminti nacionalizaciją ir užtikrinti tolimesnį objektų darbą. 1940 m. spalio 10 d. įsteigiama Lietuvos SSR Energijos valdyba, pavaldi Komunalinio ūkio komisariatui. Jos viršininku paskiriamas inž. L. Sušys, pavaduotoju – inž. Juozas Vitas, vyriausiuoju inžinieriumi – inž. Antanas Gruodis. Respublika buvo suskirstyta į 9 energijos tiekimo rajonus: Vilniaus, Kauno, Šiaulių, Kėdainių, Marijampolės, Telšių, Tauragės, Panevėžio ir Ukmergės. Jiems, paprastai, vadovaudavo didžiausios tame rajone elektrinės direkcija.

Lietuvos rajoninių elektros stočių akcinės bendrovės turto nacionalizavimo aktas, 1940 m.

Vokiečiams pradėjus antrąjį pasaulinį karą ir frontui slenkant į rytus, buvo sunaikintos tik kelios smulkios elektrinės. Visos stambiosios elektrinės veikė, personalas liko.

Kuri laiką dirbo ir Lietuvos energijos valdyba. Laikinuoju jos vadovu paskiriamas Pranas Drąsutis. Tačiau nuo pirmųjų dienų vokiečiai ėmė kontroliuoti energetikos įmonių veiklą, didesnėse įmonėse atsirado jų statybiniai. Energijos valdyboje šeimininkavo okupacinės ūkio komandos statybinis inžinierius Eberlė. Susidarė dvivaldystė, kuri trikdė energetikos įmonių darbą. 1941 m. spalio 1 d. Lietuvos energijos valdyba

buvo reorganizuota į Rytų krašto energijos tiekimo bendrovės su apribota atsakomybe Lietuvos generalinį rajoną. Bendrovės centras buvo Rygoje. Klaipėdos krašto energetika priklausė Rytprūsių elektros tiekimo akcinės bendrovės sistemai.

Vokiečiai, traukdamiesi iš Lietuvos 1944–1945 metais, planingai sprogdino elektrines ir elektros tinklų objektus. Elektrinių darbuotojai stengėsi įvairiausiais būdais juos išsaugoti, tačiau nuostoliai buvo milžiniški: apskaičiuota, kad pagal 1944 metų įkainius vien didžiųjų miestų – Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio energetikai padaryta daugiau kaip 29 milijonai rublių nuostolio.

Žinodami apie pirmosios Sovietų okupacijos tremtis, taip vadinamosios išnaudotojų klasės naikinimą, dalis energetikos specialistų, jų tarpe ir Pranas Drąsutis, pasitraukė į Vakarų.

Prasidėjus antrajai sovietų okupacijai Lietuvos energetiką valdyti pavesta dviems žinyboms: pramoninių miestų – Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio energetikai ėmė vadovauti Vyriausioji energijos valdyba prie Lietuvos SSR Liaudies komisarų tarybos, o apskričių ir valsčių elektrinėms bei skirstomiesiems elektros tinklams – Lietuvos SSR Komunalinio ūkio komisariato Kuro-energetikos valdyba. Vykdam žemės ūkio kolektyvizaciją, prie Žemės ūkio ministerijos įkuriamą Lietuvos kaimo energetikos organizaciją.

1945 metų gegužės mėnesį Vyriausioji energijos valdyba atiteko SSSR Elektrinių komisariatui ir buvo pavadinta Lietuvos energijos rajonine valdyba. Šiai valdybai priklausantis energetikos ūkis, įskaitant elektros tinklus, buvo suskirstytas į keturis rajonus: Vilniaus, Kauno, Klaipėdos ir Šiaulių. 1948 metais prie Lietuvos energijos rajoninės valdybos buvo įkurta Elektros tinklų direkcija, jos skyriai buvo kiekviename rajone ir Panevėžyje. 1948 metų kovo mėnesį įsteigiama Energijos realizavimo įmonė su skyriais Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje.

Pokario metais, nuo 1946 metų, Lietuvos energetiką tvarkė trys žinybos: sąjunginio pavaldumo Lietuvos energijos rajoninė valdyba, Lietuvos SSR Komunalinio ūkio komisariato Kuro energetikos valdyba ir Lietuvos SSR Žemės ūkio ministerijos Lietuvos kaimo energetikos organizacija.

Prieš antrąjį pasaulinį karą Lietuvoje buvo apie 400 mažos galios elektrinių, o 1961 metais – per 2000, jos buvo labai įvairios, eksploatavimui reikėjo daug personalo, o jų elektros energijos gamyba sudarė mažiau kaip 20 procentų Lietuvoje tuo metu gaminamos elektros energijos, elektros energija neretai buvo tiekiama tik vakarais, neužtikrinant reikiamų dažnio ir įtampos lygio parametrų. Buvo aišku, kad šią problemą galima išspręsti tik statant naujas, stambias, aukštų parametrų elektrines, jungiant jas į bendrą energetikos sistemą.

1957 metų balandžio mėnesį įvyko Lietuvos energetikų konferencija, kurioje daly-

vavo mokslo darbuotojai ir gamybininkai. Joje buvo išsamiai išnagrinėta energetikos padėtis ir prieita prie vieningos nuomonės: sėkmingam respublikos elektrifikavimui reikia energetikos ūkį sukoncentruoti į vienas rankas. Lietuvos vyriausybė, priėmusi energetikų siūlymus, nutarė energetikos objektų statybą ir eksploataciją sukoncentruoti naujai įsteigtoje Liaudies ūkio taryboje. Tai buvo Lietuvos sprendimas, nes visoje Sovietų Sąjungoje išliko „didžioji“ ir „kita“ energetika. Nuo 1957 metų didžioji dalis energetikos ūkio perėjo į Liaudies ūkio tarybos Energetikos ūkio valdybos rankas. Energetikos ūkio valdyba nepriėmė 817 žemės ūkio elektrinių ir 380 smulkių pramonės įmonių elektrinių bei kolūkių žemosios įtampos tinklų ir gamyklų, fabrikų vidaus energetinių objektų, nes jie galėjo tenkinti tik atskiros įmonės ar ūkio interesus. Energetikų tikslas buvo elektros tinklus plėsti taip, kad visi vartotojai būtų prijungti prie elektros energetikos sistemos ir elektros energiją gautų iš patikimai veikiančių, centralizuotai valdomų elektrinių.

Stambiosios elektrinės tiesiogiai priklausė Energetikos ūkio valdybai. Kitas elektrinės, pastotės, elektros tiekimo linijas eksploatavo 5 elektros tinklų įmonės – Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių, ir Panevėžio. Vėliau buvo įkurtos Alytaus ir Utenos elektros tinklų įmonės. Elektros tinklų teritorija buvo suskirstyta į 35 skyrius. Kiekvienas skyrius aptarnavo vieną–tris administracinius rajonus. 110–35 kV įtampos linijas ir pastotės eksploatavo elektros tinklų įmonių centralizuotos tarnybos. Elektros tinklų skyriai eksploatavo jų teritorijoje esančias dyzelines elektrines, hidroelektrines, 10 kV įtampos elektros tiekimo linijas, 10/0,4 kV pastotės ir 0,4 kV skirstomuosius tinklus.

Ši reorganizacija tapo įmanoma tik N. Chruščiovo laikais, prasidėjus atšilimui ir respublikų teisių išplėtimui. Įdomu priminti, kad energetikos centralizavimo, vyriausybės vaidmens didinimo idėjas aktyviai propagavo ir strategiškai pagrindė prieškaryje veikęs Energijos komitetas.

1962 metais Energetikos ūkio valdyba atsiskyrė nuo Liaudies ūkio tarybos ir buvo reorganizuota į Vyriausiąją energetikos ir elektrifikavimo valdybą prie Lietuvos SSR Ministrų tarybos.

Drįstu tvirtinti, kad sukurta energetikos sistemos valdymo struktūra organizaciniu požiūriu buvo racionali, leido sparčiai statyti stambias elektrines, vystyti elektros tinklus, užtikrinti sąlygas visiems vartotojams prisijungti prie elektros energetikos sistemos ir gauti pakankamai kokybišką elektros energiją, išvengiant tarpžinybinių nesusikalbėjimų.

2015 metų spalio mėnesį Elektros perdavimo sistemos operatorius „Litgrid“ viešai ir dalykiškai paminėjo Lietuvos elektros sistemos susikūrimo 70-metį. Ta proga išleistame leidinyje rašoma: *„Istorija rodo, kad elektros tinklas visada klausė vartotojų poreikių ir prie jų taikė savo plėtros strategijas ir taktikas. Viena funkcijų, kuri visada buvo ir lieka esmine elektros tinklo tiekiama paslauga – tai sistemos rezervo užtikrinimas ir stabilus sistemos veikimas.“*

TECHNOLOGIJA

Kelių nuo elektros sistemos: cheminis elementas– lemputė; mechaninis variklis–generatorius–lemputė ar ventiliatorius; kuro ruošimas–šiluminis ar hidro variklis–generatorius–lemputė ar ventiliatorius; keli generatoriai–vienas vartotojas (lemputės, elektros varikliai ir panašiai); keli generatoriai (viena elektrinė)–elektros perdavimo linijos–daug vartotojų; kelios elektrinės–elektros perdavimo tinklai–daug vartotojų iki daug elektros energetikos sistemų, sujungtų elektros perdavimo linijomis ir tiekiančių elektros energiją daugybei vartotojų didžiulėse teritorijose lėmė visuomenės poreikis naudotis elektros energija, ir, taikant pažangiausias technologijas, apsirūpinimo elektros energija procesą padaryti racionaliausiu ir patikimiausiu.

Visi raidos etapai, remiantis Lietuvos energetikos istorijos faktais schematiškai paminėti šiame rašinyje, nurodyti charakteringi pavyzdžiai, stengiantis paminėti chronologiškai pirmuosius objektus. Garo mašinos, garo turbinos, vandens ratai, hidroturbinos, dujiniai varikliai, cheminiai elementai, nuolatinės srovės generatoriai, kintamosios srovės turbogeneratoriai, keitikliai, elektros tiekimo linijos, elektros transformatoriai, valdymo ir kontrolės įranga savo laiku buvo labai svarbūs technikos išradimai, jais naudotis galėjo tik tam pasirengę žmonės. Nenuostabu, kad jau Rietavo dvaro ir miestelio elektrifikacijos priežiūrai siūlės specialistai net iš Rygos. Dviejų ar trijų nuolatinės srovės generatorių prijungimas prie vieno renkamųjų šynų kažkokių sudėtingų techninių problemų nekėlė, bet vis tik buvo nauja funkcija. Dviejų kintamosios srovės trifazių generatorių prijungimas lygiagrečiam darbui jau reikalavo papildomos techninės įrangos ir aukštesnės darbuotojų kvalifikacijos. Pradedant eksploatuoti vis sudėtingesnius įrenginius šio pobūdžio problemų daugėjo.

Kaip jau buvo rašyta, pradžioje elektrinės veikė izoliuotai, elektros tinklai buvo radialiniai, skirstomasis tinklas apsiribodavo vienos įmonės, vieno miestelio, dažnai vieno pastato ribomis. Elektrinės vartotojai statėsi daugiausia tik savo reikmėms. 1956–1960 metais kasmet pradėdavo veikti vidutiniškai 230 elektrinių. Tuo metu pagrindinis „sisteminis rūpestis“ buvo, kad įtampa iš vienos elektrinės tinklo atsitiktinai nebūtų paduodama į tinklą, maitinamą iš kitos elektrinės, arba įtampa įjungtama per žiedinę liniją. Tai grėsė labai sunkiomis pasekmėmis, netgi žmonių žūtimi. Reikia pasakyti, kad tokių įvykių nepavyko išvengti. Įtampos lygis ir dažnis nebuvo palaikomi taip, kaip nurodyta įrenginių techninėje dokumentacijoje. Generatoriai, transformatoriai, elektros linijos kartais būdavo perkraunamos, trūko atsarginių dalių, tepalų. Ypač buvo sunku karų metu.

Pirmosios lokalsios elektros energetikos sistemos, naudojančios aukštosios įtampos sinchroninius turbogeneratorius ir aukštosios įtampos elektros tiekimo linijas, veikė Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje ir Šiauliuose.

Vilniaus centrinė elektrinė 1944 metais buvo susprogdinta, mieste liko tik 800 kW galios geležinkelio ir viena kita pramonės įmonių elektrinė. 1945 metais Vilniuje pradėjo veikti du po 3000 kW galios energetiniai traukiniai, o 1946 m. gruodžio 24 d. buvo paleistas 1800 kW turbogeneratorius atstatytoje pirmojoje Vilniaus elektrinėje. 1949 metais senoji elektrinė buvo visiškai atstatyta ir, įskaitant energetinio traukinio turbiną, naudojančią elektrinės katilinėje gaminamą garą, pasiekė 11600 kW galią. Tačiau to Vilniui buvo maža. 1951 m. rugsėjo 27 d. pirmasis 12 MW galios agregatas statomoje elektrinėje (TE-2) įjungiamas į Vilniaus lokalią energetikos sistemą. Vilniaus energetikos sistemos svarbiu techninės pažangos etapu reikėtų laikyti 35 kV įtampos linijos iš Vilniaus TE-2 į šiaurinę pastotę įjungimą. Tai reiškė, kad lygiagrečiam darbui jungiamos dvi, viena nuo kitos nutolusios, tuo laiku pakankamai galingos elektrinės, technologiniame procese atsiranda ne tik generatorinė ir skirstomųjų tinklų 6 kV įtampa, bet ir 35 kV įtampos elektros perdavimo linija.

1930 m. lapkričio 11 d. pradėjusioje veikti Petrašiūnų elektrinėje buvo sumontuoti du 6 kV įtampos 3200 kW galios turbogeneratoriai. 1933 metais pradėjusioje veikti Petrašiūnų popieriaus fabriko elektrinėje buvo 3,3 kV įtampos 2500 kW galios turbogeneratorius. Šiek tiek vėliau fabrike buvo sumontuoti du aukštinamieji 2000 ir 4000 kVA galios 3/6 kV įtampos transformatoriai. Tokiu būdu Petrašiūnų popieriaus fabriko elektrinė, sujungta su Kauno miesto 6 kV įtampos skirstomuoju tinklu, elektros energiją galėjo tiekti į miesto tinklus arba gauti iš jų. Tai buvo Kauno lokalsios elektros energetikos sistemos pradžia. Pokario metais Kaune, kaip ir Vilniuje buvo naudojami energetiniai traukiniai, tiekiantys elektros energiją į 6 kV skirstomuosius tinklus.

1923 metų birželio mėnesį Bačiūnų elektrinėje pradėjo veikti 270 kW galios 6 kV įtampos trifazis generatorius, buvo nutiestos 6 kV įtampos linijos į Piktmiškio durpyną, iš kur elektrinei buvo tiekiamas kuras, ir Šiaulius. 1929 metais elektrinėje jau veikė 3 turbogeneratoriai, kurių bendroji galia 2,5 MW. Iki to laiko Šiauliai elektrą gaudavo iš Chaimo Frenkelio fabriko elektrinės. 1940 metų gruodžio mėnesį buvo paleista Rėkyvos elektrinė. Joje veikė 2500 kW galios 6 kV turbogeneratorius. Elektrinę pastatė valstybės kapitalu besiremianti akcinė bendrovė „Elektra“. Tarp elektrinių buvo tik apie 2 kilometrų atstumas, todėl, padidinus Rėkyvos galią, administraciškai jos buvo sujungtos. Šioje lokalsioje elektros energetikos sistemoje buvo tiesiama 30 kV linija į Radviliškį, Šeduvą ir Panevėžį su žeminančiomis pastotėmis. 1941 m. birželio 19 d. linija buvo įjungta. Praėjusio amžiaus penktojo dešimtmečio pradžioje šioje lokalsioje sistemoje buvo panaudota aukščiausia tuo metu Lietuvoje kintamosios srovės įtampa, linijos ilgis siekė apie 100 km, 30 ir 6 kV elektros tinklai driekėsi trijų apskričių ir keleto valsčių teritorijomis.

Dvidešimtojo amžiaus trečiajame dešimtmetyje Klaipėdos centrinės elektrinės galios vartotojams jau nebepakako, be to skirstomasis tinklas buvo nuolatinės srovės. Klaipėdos

celiuliozės fabrike 1925 metais buvo įrengtas 2000 kW kintamosios srovės turbogeneratorius, vėliau ir antrasis, todėl 1926 metais ši elektrinė turėjo 600 kW rezervinės galios. Nutiesus iš Klaipėdos celiuliozės fabriko 6 kV liniją į šiaurinę miesto dalį, sumontuotas transformatorius bei gyvsidabrinis keitiklis, tokiu būdu elektra buvo tiekama vartotojams. Nepriklausomybės metais Klaipėdos krašte pramonė buvo plėtojama gana sparčiai. 1937 metais Klaipėdos krašte veikusių pramonės įmonių elektrinių instaliuotoji galia buvo 5670 kW, tai sudarė 31 procentą visos Lietuvos (be Vilniaus krašto) pramonės elektrinių galios, o jose pagaminta net 56 procentai elektros energijos. 1928 m. birželio 7 d. prie Danės upės prasidėjo naujos elektrinės statyba. Pradžioje elektrinėje buvo sumontuoti du 1900 ir 3800 kVA 6 kV įtampos turbogeneratoriai. 1929 m. birželio 17 d. elektrinė pradėjo veikti. 1942 metais nutiesiama 60 kV įtampos linija Klaipėda–Tilžė. Įjungus šią liniją Klaipėdos elektrinės veikia Rytprūsių elektros tiekimo akcinės bendrovės sistemoje. Vėliau per Gumbinę pastačius 15 kV įtampos linijas Kybartai–Virbalis–Vilkaviškis, elektros energiją iš Rytprūsių elektros energetikos sistemos gauna ir minėti miestai. Pokario metais Klaipėdoje naudotas ir energetinis traukinys. Klaipėdos lokalią elektros energetikos sistemą pagal aukščiausią naudotos įtampos lygį, aprėpiamą teritoriją, tikriausia ir pagal galią galima laikyti stambiausia lokalia elektros energetikos sistema iki sukuriant visos Lietuvos energetikos sistemą, tiesa, ji funkcionavo ne tik Lietuvos teritorijoje. Įdomu priminti, kad dar 1900 metais Virbalio geležinkelio stotis ir Kybartų miestelis naudojosi Rytprūsių Sitkūnų miestelio elektrinėje pagaminta elektros energija, perduodama per žemosios įtampos liniją.

Lokaliios energetikos sistemos negalėjo išspręsti visų Lietuvos Energijos komiteto numatytų aukštosios įtampos tinklų plėtros ir energetikos sistemos sukūrimo tikslų. Vykstant šalies industrializacijai, urbanizacijai, buitės elektrifikacijai elektros energijos poreikis nuolat augo. Strategiškai mąstantys specialistai suprato, kad schema „generatorius–vartotojas“ yra laikinas sprendimas, kad racionaliau žinoti viso miesto, regiono pagaliau valstybės elektros energijos poreikius, numatyti iš kokių pirminių energijos šaltinių gaminsime elektros energiją, parinkti pažangiausius tuo metu elektrinių technologijas, sukurti patikimai veikiančius, užtikrinančius srautų rezervavimą žiedinius elektros perdavimo ir skirstomuosius tinklus.

Keitėsi elektros tiekimo linijų konstrukcija, didėjo įtampa. Kaip jau buvo rašyta, pirmosios elektros tiekimo linijos 1892 metais Rietave, 1900 metais Eitkūnuose buvo 120 V nuolatinės srovės, pastatytos ant medinių atramų. Linijos dažniausia buvo dvilaidės (+,-). 1903 metais Vilniuje panaudota trilaidė sistema (+,0,-). Vidurinysis rezervinis laidas galėjo būti panaudotas nutrūkus bet kuriam iš pagrindinių. Iš elektrinės per Nerį į centrinį paskirstymo punktą ir 11 skirstomųjų fiderių buvo kabeliniai. Naudotas viengyslis šarvuotas kabelis. Šiaurės-rytų Lietuvoje 1916 metais naudotos 15 kV įtampos oro

linijos, tiesa, jos veikė neilgai. 1928–1929 metais Klaipėdoje buvo nutiestas 16 km ilgio, 6 kV įtampos kintamosios srovės uždaras žiedinis tinklas. Naudoti trigysliai kabeliai. Žemosios įtampos elektros tiekimo linijų atramos daugiausia medinės, impregnuotos (tačiau ne visada), miestuose, pvz. Kaune, Panevėžyje, buvo pastatyta ir lietuvių arba suvirintų metalinių atramų. Pirmųjų 35 kV (1950 m.) 110 kV (1956 m.) elektros tiekimo linijų atramos buvo medinės su gelžbetoniniais pakojais. 1959 metais, pastačius Vilniaus gelžbetoninių atramų gamyklą, gelžbetoninės atramos pradedamos masiškai naudoti statant skirstomuosius žemosios (0,4 kV) ir 10 kV įtampos elektros tinklus. 1958 metais įjungtai 110 kV oro linijai Petrašiūnų VRE–Vilniaus TE-2 buvo panaudotos centrifuguotos gelžbetoninės atramos. Jos buvo pagamintos ne Lietuvoje.

Oro linijose buvo naudojami variniai, aliumininiai, plieno-aliuminio laidai, kabeliai buvo su alyvoje įmirkyta izoliacija, vario arba aliuminio gyslomis, šarvuoti, kartais su švino apvalkalu, daugiausia trifaziai. 0,4–10 kV įtampos oro linijose izoliatoriai buvo smaiginiai porcelaniniai arba stikliniai, 35–110 kV įtampos oro linijose – pakabinami porcelaniniai arba stikliniai.

Pirmosiose 35–110 kV pastotėse buvo naudojami didelio alyvos tūrio alyviniai jungtuvai.

1955 metais žemosios įtampos elektros tiekimo linijos sudarė 81% visų elektros linijų. Tais metais respublikoje veikė 0,4; 6; 15; 20 ir 35 kV oro bei 0,4; 6 kV kabelių elektros tiekimo linijos. 1950–1958 metais nutiesta 2640 km. 10 kV ir 7550 km. žemosios įtampos linijų.

Nepaprastai greitai didėjant vartotojų skaičiui ir jų pareikalaujamai galiai, 6 kV tinklas – linijos ir transformatoriai – dažnai buvo perkrauti. Nuo 1961 metų pradedama planingai rekonstruoti 6 kV įtampos tinklus, pervedant juos į 10 kV įtampą. Kiekvienais metais rekonstruojama 200–400 km tinklų. Antroje septintojo dešimtmečio pusėje visi 6 kV tinklai (išskyrus vartotojų, kurių technologiniams reikalams reikėjo 6 kV įtampos) buvo pervedti į 10 kV įtampą. Atlikus rekonstrukciją visos energetikos sistemos mastu, ne tik sumažėjo elektros energijos nuostoliai tinkluose, bet, padidėjus linijų pralaidumui, nebereikėjo taip sparčiai tiesti papildomų naujų šios įtampos elektros tiekimo linijų.

PETRAŠIŪNŲ VRE–RĖKYVOS VRE–VILNIAUS TE-2

182 km ilgio elektros tiekimo linija Petrašiūnai–Panevėžys–Rėkyva buvo pirmoji 110 kV įtampos linija, pastatyta Lietuvoje. Tai šiuolaikinės elektros energetikos sistemos pradžia. Lygiagrečiam sinchroniniam darbui buvo sujungtos tuo metu vienos galingiausių Petrašiūnų (60,5 MW) ir Rėkyvos (11 MW) šiluminės elektrinės. Linijos statybos

Lietuvos energetikos sistemos 110–35 kV tinklų 1959 metų schema.

1 – 110 kV linijos; 2 – 110 kV linijos, įjungtos 1960-02-08; 3 – 35 kV linijos;
4 – 110/35/10 kV pastotės; 5 – 35/10 kV pastotės

projektą parengė sąjunginė projektavimo organizacija, statybos ir montavimo darbus atliko „Lenelektrosetstroj“ Rygos mechanizuota kolona. Joje 1954 metais pradėjo dirbti Albinas Baronas, 1960 metais tapęs Lietuvoje įsteigtos elektros tiekimo linijų statybos ir montavimo organizacijos vyriausiuoju inžinieriumi. Linija 110 kV įtampa buvo įjungta 1956 m. lapkričio 11 d. 1955–1956 metais šia linija iš Petrašiūnų elektrinės 35 kV įtampa elektros energija buvo tiekama Panevėžiui.

1958 m. lapkričio 2 d. įjungama 110 kV įtampos 100 km ilgio elektros tiekimo linija Vilnius–Kaunas. Tokiu būdu prie jau sujungtų 110 kV linija ir sinchroniškai veikiančių Petrašiūnų ir Rėkyvos elektrinių elektros energetikos sistemos prijungiamos Vilniaus elektrinės. Vilniaus TE-2 buvo statoma kaip termofikacinė elektrinė, galvojant apie centralizuotos šilumos tiekimo sistemos sukūrimą. Pirmasis 12 MW galios turbogeneratorius buvo įjungtas 1951 m. rugsėjo 27 d. Įjungimo į Lietuvos energetikos sistemą metu Vilniaus TE-2 veikė 4 agregatai, jų suminė galia buvo 48 MW. Vilniaus pirmoji ir TE-2 elektrinės buvo sujungtos 35 kV ir 6 kV linijomis ir dirbo sinchroniškai.

Petrašiūnų, Rėkyvos ir Vilniaus elektrinėse linijų prijungimui buvo pastatytos atvirojo tipo 110 kV skirstyklos.

1960 m. vasario 8 d. lygiagrečiam darbui sujungiamos Lietuvos ir Karaliaučiaus (tada Kaliningrado) energetinės sistemos. Šiam tikslui buvo pastatytos 110 kV linijos Kaunas–Prienai–Marijampolė–Gumbinė (tada Gusevas) ir Klaipėda–Šilutė–Tilžė (tada Sovietskas). Liniją Klaipėda–Šilutė statė jau Lietuvos energetikai priklausiusios Petrašiūnų statybos montavimo valdybos aukštos įtampos linijų statybos aikštelė. Įjungus tranzitą per Karaliaučiaus energetikos sistemą, prie lygiagrečiai, sinchroniškai veikiančių Lietuvos elektrinių buvo prijungta ir Klaipėdos 19 MW galios elektrinė.

Nežiūrint padidėjusių galių Lietuvos elektrinėse, vis tik elektros energijos poreikis augo sparčiau negu jos gamybos pajėgumai, be to, pagal lyginamąją elektros energijos suvartojimą vienam gyventojui Lietuva žymiai atsiliko nuo Sovietų Sąjungos vidurkio.

1956 metų vasarą pradedama Kauno hidroelektrinės statyba, o 1959 m. lapkričio 5 d. į energetikos sistemą įjungiamas pirmasis jos 22,5 MW galios hidrogeneratorius. Kauno hidroelektrinė projektinę 90 MW galią pasiekė 1960 m. balandžio 18 d., paleidus ketvirtąjį hidrogeneratorių.

1960 metais įjungama elektros tiekimo linija Rėkyva–Kuršėnai, o 1961 m. rugsėjo 30 d., įjungus paskutinį Šiaulių–Klaipėdos tranzito tarpsnį, 110 kV elektros tiekimo linija Telšiai–Klaipėda, Lietuvos viduriniąją ir vakarinę dalis apjuosė 110 kV linijų žiedas: Kaunas–Panevėžys–Šiauliai–Klaipėda–Karaliaučiaus energetikos sistema–Marijampolė–Kaunas. Uždaro tinklo sukūrimas padėjo vartotojus patikimai aprūpinti elektros energija: įvykus gedimui kuriame nors ruože, buvo galima vartotojus aprūpinti iš kito šaltinio. Tokia žiedinių tinklų schema vėliau plačiai diegta tiesiant aukštosios įtampos (10; 35; 110 kV) Lietuvos ir 330 kV įtampos tarpsisteminius tinklus. Lietuvos 110 kV įtampos linijų žiedas, panaudojus atitinkamą relinės apsaugos ir automatikos įrangą, veikė uždaro tinklo režimu. Praėjus dešimtmečiui po pirmosios 110 kV įtampos kV linijos pastatymo, Lietuvoje jau veikė 1753 km šios įtampos linijų.

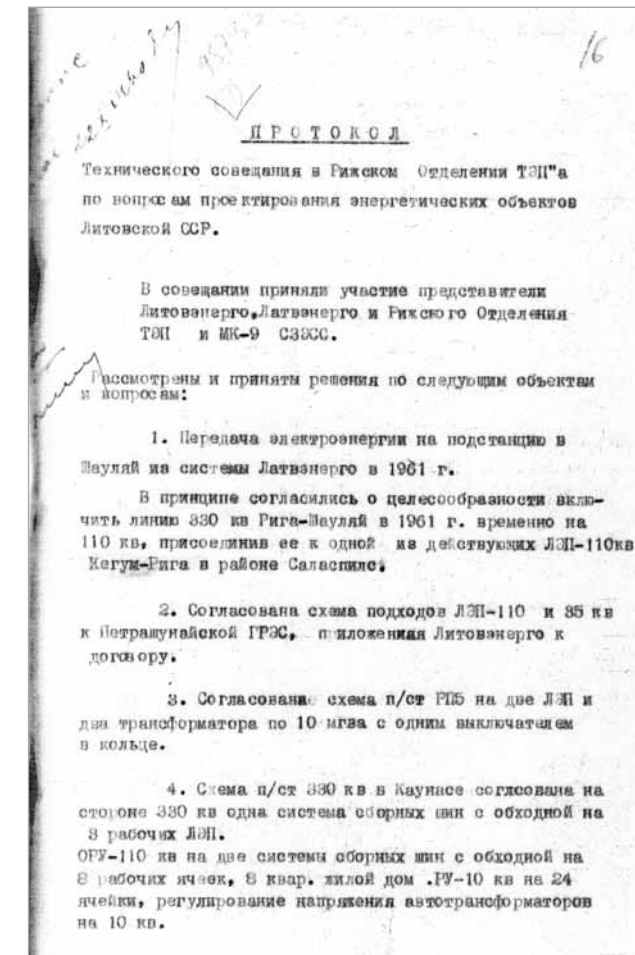
JUNGTINĖS ENERGETIKOS SISTEMOS

Praėjusio amžiaus septintajame dešimtmetyje Sovietų Sąjungoje pradėta kurti jungtines energetikos sistemas, siekiant ateityje turėti Bendrąją visos sąjungos energetikos sistemą. Lietuvos energetikos sistema buvo kuriamos Jungtinės šiaurės-vakarų energetikos sistemos dalis. Į šią sistemą įėjo Baltarusijos, Lietuvos, Latvijos, Estijos, Karelijos, Leningrado (dabar Sankt-Peterburgo) ir Kaliningrado sričių energetikos sistemos. Šios sistemos turėjo būti sujungtos 330 kV įtampos linijomis. Buvo priimta centralizuoto

dažnio reguliavimo koncepcija, tam panaudojant didžiųjų upių hidroelektrinių kaskadų generatorius. Milžiniškų galių generatorių, esančių didžiulėse teritorijose sujungimas lygiagrečiam darbui buvo neeilinis iššūkis energetikams, visų pirma, užtikrinant generatorių veikimo statinį ir dinaminį stabilumą. Buvo įsteigtos dispečerinės valdybos: Jungtinė šiaurės vakarų – Rygoje, Centrinė – Maskvoje. Jos turėjo koordinuoti, derinti relinės apsaugos ir automatikos įrenginių nustatymus, sekti ir reguliuoti energetikos sistemų režimus, griežtai prisilaikant dispečerinio valdymo struktūros ir hierarchijos.

1962 metų susirašinėjimas su Jungtine šiaurės vakarų energetikos sistemų dispečerine valdyba dėl Lietuvos ir Latvijos energetikos sistemų sujungimo

Techninio pasitarimo sąjunginio instituto „Teploelektroprojekt“ Rygos skyriuje dėl Lietuvos energetikos sistemų energetinių objektų projektavimo 1961 metais protokolas

Skaitantiems pateikiame raštų fragmentus norėčiau priminti, kad tuo metu susirašinėjimas su sąjunginėmis institucijomis vyko rusų kalba, pokalbiai su jungtinės dispečerų valdybos dispečeriais – rusų kalba, nors su Rygos dispečerinės valdybos pareigūnais kartais pasikalbėdavome ir lietuviškai, buvo ten mokančių lietuviškai. Lietuvos centrinės dispečerinės tarnybos visa operatyvinė dokumentacija buvo vedama lietuviškai. Manau, kad už tai, už linijų ir pastatų lietuviškus pavadinimus, pirmiausia, turime būti dėkingi ilgamečiam Vyriausiosios dispečerinės tarnybos viršininkui Juozui Martusevičiui.

Lietuvoje pirmiausia nutiesiama 330 kV įtampos linija Šiauliai–Jelgava. Ši linija apie metus laiko dirbo 110 kV įtampa. Pastačius Šiaulių 330/110 kV pastotę, 1962 m. spalio 12 d. Latvijos ir Lietuvos energetikos sistemos sujungiamos 330 kV įtampos linija ir nuo to laiko dirba sinchroniškai.

330 kV elektros tiekimo liniją ir Šiaulių pastotę statė ir montavo „Elektrocentromontaž“ aikštelė Nr. 6, kurios vyriausiuoju inžinieriumi buvo Stasys Bilys. 1963 metais aikštelė su Lietuvoje ir Kaliningrado srityje dirbusiais montuotojais buvo įjungta į naujai kuriamą Elektros tiekimo linijų statybos montavimo valdybą, priklausiusią Energetikos statybos trestui.

Energetikos statybos trestas labai sparčiai statė 110 ir 35 kV įtampos elektros tiekimo linijas į Lietuvos miestus ir miestelius, 10 kV linijos buvo statomos žemės ūkio gamybiniais objektams ir gyvenvietėms elektrifikuoti.

Tačiau 1959 metų pradžioje iš 69 tuo metu buvusių elektrifikuotų rajonų centrų tik 31 gavo elektros energiją iš elektros energetikos sistemos tinklų. Elektros tiekimo linijos iš energetikos sistemos tinklų paskiausia pasiekė Lietuvos šiaurės rytų rajonų centrus, o 1963 metais prie sistemos buvo prijungtas paskutinis rajono centras Skuodas. Iki to laiko daugumą periferijos rajonų maitinusios smulkios, daugiausia dyzelinės elektrinės buvo konservuojamos arba likviduojamos.

Vadovaujantis susitarimu, šiame „Lietuvos energetika“ VII tome aprašomas energetikos sistemos kūrimas iki 1960 metų, tačiau manau, kad būtina paminėti kelis labai svarbius faktus, įvykusius metais kitais po 1960 metų, nes tik tada galima įsivaizduoti pilnavertę Lietuvos energetikos sistemą, kurios siekėme, patikimai funkcionuojančią Jungtinėje šiaurės vakarų energetikos sistemoje. Gal būsimeji autoriai neįsisižės ir nelaikys to autorinių teisių pažeidimu. Apie tai detalai dar reikės rašyti daug.

1962 m. gruodžio 30 d. pradeda veikti pirmasis 150 MW galios aukštų parametru (140 atm., 570 laipsnių) blokas Lietuvos elektrinėje.

1964 m. lapkričio 29 d. įjungiama 330 kV įtampos elektros tiekimo linija Lietuvos elektrinė–Vilnius–Minskas.

1966 m. gruodžio 25 d. įjungiama 330 kV įtampos elektros tiekimo linija Kaunas–Tilžė.

1983 m. gruodžio 31 d. paleidžiamas Ignalinos atominės elektrinės 1500 MW galios pirmasis rektorius.

1964 m. gruodžio 18 d. Biržų rajono Lamokėlių kaime iškilmingai pažymėta Lietuvos kaimo elektrifikavimo pirmojo etapo pabaiga – prie energetikos sistemos tinklų prijungtas paskutinis respublikos ūkis – Biržų rajono J. Biliūno kolūkis. Elektros energijos suvartojimas Lietuvos žemės ūkyje nuo 2,6 milijonų kWh 1950 metais padidėjo iki 52,6 milijono kWh 1960 metais. Tai buvo įmanoma, nes Lietuvoje ryžtingai atsakyta

atskiros žemės ūkio ar komunalinės energetikos, nuosekliai plėtojami bendri visiems vartotojams elektros tiekimo tinklai (o tai tada nebuvo visuotinai priimta Sovietų Sąjungoje), statomos pažangiausių tuo metu parametru stambios elektrinės.

VALDYMAS

Istorijos eigoje keitėsi energetikos objektų nuosavybės formos – privati, akcinė, valstybinė, jų kaip ūkinių darinių vadyba, organizacinė struktūra, tačiau visais atvejais išliko tik fizikos dėsnių lemiamą technologinių procesų valdymo būtinybę.

Plečiantis energetikos ūkiui, kuriantis elektros energetikos sistemai, reikėjo kurti ir tobulinti dispečerinį-operatyvinį šių įrenginių valdymą. Pirmosios dispečerinės grupės įkuriama Vilniuje – 1944 m. rugpjūčio mėn., Kaune – 1945 m. rugpjūčio mėn., Šiauliuose – 1945 m. gruodžio mėn., tais pačiais metais – Klaipėdos šiluminėje elektrinėje. Lietuvos energijos valdybos 1945 m. spalio 19 d. įsakymu Nr. 108 Kaune įkuriamą Lietuvos energijos valdybos Centrinę dispečerinę tarnybą. Pirmuoju vyriausiuoju dispečeriu paskiriamas Eugenijus Sipavičius. Vadovaujantis minėtu įsakymu centrinės dispečerinės tarnybos dispečeriai daugiausia atliko informatorių darbą. Tiesioginį operatyvinį darbą (elektrinių ir elektros tinklų operatyvinį valdymą ir tvarkymą) dirbo energetikos rajonų dispečeriai.

Štai kaip apie tą laikmetį pasakoja vienas iš labiausiai Lietuvos energetikai nusipelnusių žmonių Algirdas Stumbras.

„1944–1945 m. Kaune veikė vienas 400 kW agregatas. Ten aš ir pradėjau dirbti avarinės tarnybos elektromonteriu. Kiekvieną dieną pėsčiomis apeidavau (apie transportą buvo galima tik sapnuoti) miesto centrą, Žaliakalnį, Senamiestį ir net Šančius bei iš transformatorių punktų vienus abonentus atjungdavau, kitus prijungdavau. Taip elektros energija buvo dalijama fabrikams dirbti viena pamaina – kam dieną, kam vakarę, o kam naktį. Svajojome apie kokį nors „drandaletą“ – automobilį ar motociklą. Prisimenu, kai 1946 m. Kaune pradėjo veikti Petrašiūnų elektrinė, energijos traukinys ir dyzelinė elektrinė, avarijoms likviduoti bei kitam operatyviniam darbui pagaliau gavome sunkvežimį GAZ. Tada buvo organizuota dispečerinė tarnyba. Dispečeriais paskyrė V. Kučinską (vėliau – Kauno termofikacinės elektrinės direktorius), J. Randakevičių (vėliau Kauno elektros tinklų direktorius), K. Riekumą (vėliau Klaipėdos elektros tinklų tarnybos viršininkas). Paskyrė dispečeriu ir mane. Visi buvome baigę Kauno politechnikumą ir dirbdami studijavome Kauno universiteto Elektrotechnikos fakulteto pirmame ar antrame kurse“.

1946 m. balandžio 1 d. Lietuvos energijos valdyba „Litenergo“ persikėlė į Vilnių. Centrinė dispečerinė tarnyba įsikūrė Žygimantų gatvėje. Centrinės dispečerinės tar-

Pastatas Vilniuje, Žygimantų gatvėje, kuriame iki 1962 metų buvo Lietuvos energetikos sistemos Vyriausiosios dispečerinės tarnybos valdymo punktas

nybos paskirtis buvo perduoti kiekvieną parą elektrinių pagamintos elektros energijos kiekį, įvykusias avarijas ir nelaimingus atsitikimus, taip pat kuro sąnaudas, jo gavimo ir likučio apskaitos duomenis radijo bangomis į Maskvą. Pranešimus pagal specialų kodą koduodavo dispečeris. Energetinių rajonų dispečerinės grupės pagal nustatytą reglamentą perduodavo informaciją Centrinei dispečerinei tarnybai.

Centrinės dispečerinės tarnybos patalpose buvo sumontuotas savadarbis elektros energetikos sistemos skydas su tam tikrais simboliais pažymėtais elektrinės schemos elementais. Skydą sukūrė ir pagamino Zenonas Kėkštas. Tai buvo energetikos operatyvinio valdymo skydo prototipas.

Telematavimo, juo labiau televaldymo įrenginių nebuvo. Operatyvinis valdymas vyko telefonu. Ypač sudėtinga buvo valdyti lygiagrečiai dirbančias Vilniaus pirmąją ir naujai pastatytą Vilniaus antrąją elektrines, sinchronizuojamas per pakankamai ilgas 6 kV įtampas linijas. Padėtis pagerėjo įjungus 35 kV įtampas liniją TE-2–Šiaurinė pastotė, tačiau TE-1 liko dirbti su šiaurine pastote per 6 kV tinklus. Galios srauto tarp TE-1 ir Šiaurinės pastotės kontrolė tapo esmine, nes persikrovus linijoms galėjo būti sutrikdytas

lygiagretus elektrinių darbas. Zenonas Kėkštas pagamino kodo impulsinį prietaisą, kuris priklausomai nuo 6 kV linijos apkrovos siųsdavo tam tikrą skaičių impulsų. Impulsai buvo siunčiami tomis pačiomis telefono linijomis. Dispečeris, sekdamas srauto dydį, galėjo valdyti elektrinių darbą išvengdamas linijų perkrovas.

Siekiant didinti energetikos sistemos darbo patikimumą ir ekonomiškumą, 1959 metais Centrinėje dispečerinėje įkuriama režimų grupė.

Centrinės dispečerinės tarnybos viršininkais buvo: Eugenijus Sipavičius (1945–1946 m.), Leonidas Nečajevskis (1946–1951 m.), Vladimiras Ustavnikovas (1951–1952 m.), Zenonas Kėkštas (1952–1952 m.), Ivanas Gorbačiovas (1952–1953 m.); Algirdas Stumbras (1953–1957 m.), Juozas Martusevičius (1957–1993 m.).

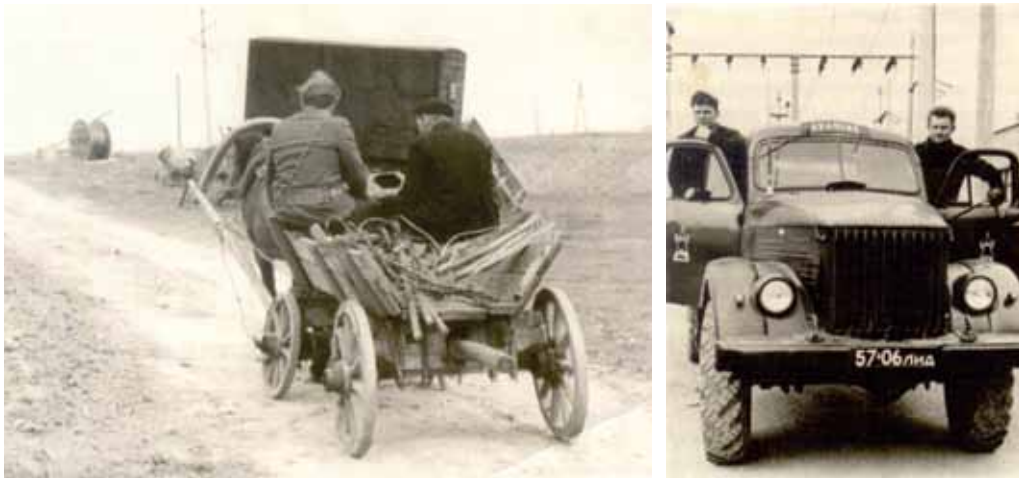
Kaip jau buvo minėta, nuolat plėtojamoje energetikoje vyko organizacinės ir valdymo reformos. Tai buvo betarpiškai susiję ir su operatyviu valdymu. 1960 metais Juozo Martusevičiaus iniciatyva įtvirtinami trumpi ir tikslūs operatyvinio valdymo grandžių pavadinimai: energetikos sistemos – Vyriausioji dispečerinė tarnyba, elektros tinklų įmonių – Centrinė dispečerinė tarnyba, elektros tinklų rajonų – Rajono dispečerinė tarnyba, Miesto dispečerinė tarnyba (didžiuosiuose miestuose), Šilumos tinklų

Lietuvos energetikos sistemos vyriausieji dispečeriai prie energetikos sistemos valdymo skydo, 1985 m. Iš kairės: Eugenijus Sipavičius, Algirdas Stumbras, Zenonas Kėkštas, Juozas Martusevičius

dispečerinė tarnyba. Didžiųjų elektrinių budintys inžinieriai buvo tiesiogiai operatyviai pavaldūs Vyriausiajai dispečerinei tarnybai. Atsisakyta pastotes ir linijas vadinti numeriais, joms suteikti gražūs lietuviški vietovių pavadinimai.

Elektros tinklų rajonų dispečerinėse tarnybose kuriamos operatyvinės brigados skirstomųjų 10–0,4 kV įtampų linijų ir pastočių operatyviam aptarnavimui. Jos palaipsniui aprūpinamos transportu ir atitinkamomis ryšio bei valdymo priemonėmis. Pirmiausia elektros tinklų įmonėse atsirado avarinės brigados, kurios šalinavo gedimus ir atlikdavo operatyvinius perjungimus.

Taip penktame–šeštame praėjusio amžiaus dešimtmetyje atrodė brigados, atliekančios operatyvinius perjungimus ir šalinančios gedimus

Energetikos ūkio valdybos 1958 metų ataskaitoje rašoma:

„1958 m. baigus statyti ir pradėjus eksploatuoti 110 kV liniją Vilnius–Kaunas, Vilniaus, Kauno, Panevėžio ir Šiaulių elektros tinklai buvo sujungti į vieną sistemą 110 kV linijomis. 1958 m. tik Klaipėdos elektros tinklai liko ir toliau dirbti izoliuoti. [...]“

Probleminėmis vietomis ir galimais avarijų židiniais lieka:

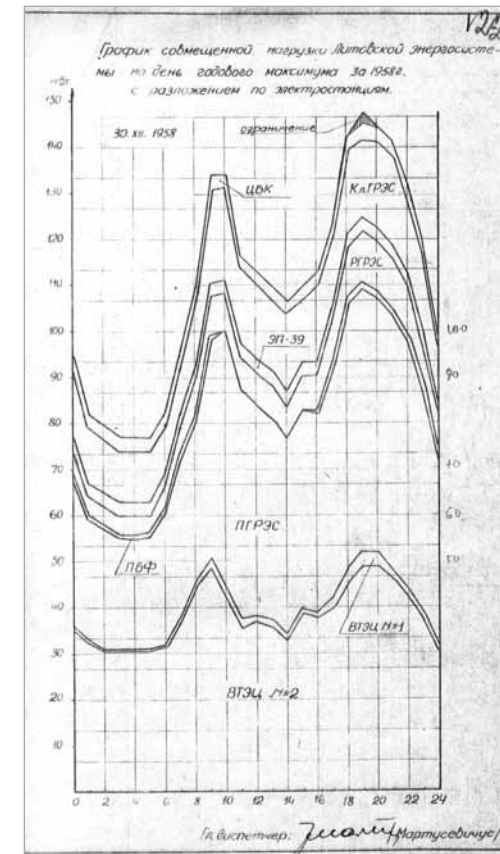
Vilniaus elektros tinkluose – žemosios įtampų kabelių tinklas, kurį kaip susidėvėjusį reikia ištiesai rekonstruoti ir keisti, perkraunama 35/6 kV trečioji rajoninė pastotė (Šiaurinė) ir 6 kV maitinantys kabeliai iš pirmosios elektrinės į trečiąją rajoninę pastotę.

Kauno elektros tinkluose – nepakankamas 6/0,4 kV pastočių skaičius Kauno mieste, dėl ko perkraunami žemosios įtampų tinklai ir transformatoriai. [...]

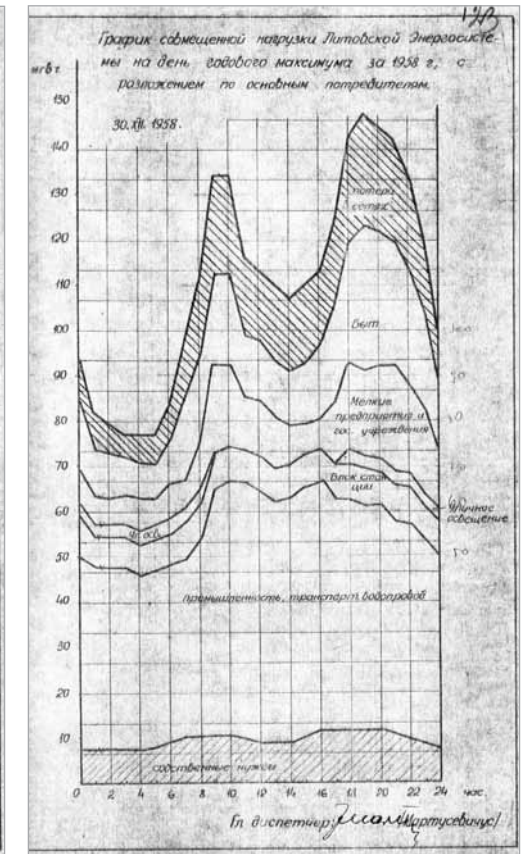
Klaipėdos elektros tinkluose – 15 kV, 50 ir 70 kvadratinio mm skerspjūvio 10 km ilgio kabelių linija Sovietskas–Pagėgiai yra avarinės būklės. 15 kV oro linija Sovietskas–Pagėgiai–Tauragė–Skaudvilė per mažo pralaidumo, įtampų nuostoliai 16%. 15 kV oro linija

Klaipėda Šilutė ant medinių atramų, laidai smarkiai korodavę, daug sujungimų „susukant“, įtampų nuostoliai 17 %. [...]“

Ataskaitoje pateikti Lietuvos energetikos sistemos apkrovų grafikai 1958 metų maksimumu metu.

Lietuvos energetikos sistemos apkrovų 1958 m. gruodžio 30 d. pagal elektrinės grafikas. ЦБК – Klaipėdos celiuliozės kombinato elektrinė; Кл. ГРЭС – Klaipėdos elektrinė; ЭП-39 – energetinis traukinys; РГРЭС – Rėkyvos elektrinė; ПБФ – Petrašiūnų popieriaus fabriko elektrinė; ВТЭЦ-1 – Vilniaus pirmoji elektrinė; ВТЭЦ-2 – Vilniaus antroji elektrinė; ограничение – vartojimo apribojimai

Lietuvos energetikos sistemos apkrovų 1958 m. gruodžio 30 d. pagal vartotojus grafikas. Потери в сетях – nuostoliai tinkluose; Быт – buities vartotojai; мелкие предприятия и гос. учреждения – smulkios įmonės ir valstybinės įstaigos; уличное освещение – gatvių apšvietimas; промышленность, транспорт, водопровод – pramonė, transportas, vandentiekis; собственные нужды – elektrinių savi reikalai

Grafikai rodo, kad 1958 metais Lietuvos energetikos sistemoje buvo generuojančių galių deficitas – maksimalių apkrovų metu buvo ribojamas elektros energijos vartojimas.

Elektros energetikos sistemos augimą charakterizuoja 1, 2, ir 3 lentelėse pateikti duomenys.

1 lentelė. Lietuvos elektrinių galia

Metai	Galia MW	Pagaminta el. energijos (mln. kWh)
1940	67,8	119,2
1950	81,0	221,0
1960	412,0	1122,0

2 lentelė. Lietuvos elektros tiekimo linijos

Linijų tipas	Metai	
	1950	1960
Oro	2137	21439
iš jų: 110 kV	–	787
35 kV	86	901
20-6 kV	336	6797
0,4 kV	1715	12954
Kabelių	275	1068
iš jų: 10-6 kV	207	556
0,4 kV	68	513
Viso	2412	22507

3 lentelė. Lietuvos elektros tinklų pastotės

Pastočių tipas	Transformatorių 1950 m.		Transformatorių 1960 m.	
	skaičius	galia	skaičius	galia
įtampą aukštinančios				
6-10/35/110 kV	–	–	4	200
6/10-35 kV	4	61	4	74
0,4/6-10 kV	–	–	31	10
įtampą žeminančios				
110/10-6 ir 110/35/10-6	–	–	14	154
35/10-6	4	4	52	151
6-15/0,4	299	62	1986	210

1960 metais iš bendro 1986 pastočių skaičiaus 1111 priklausė energetikos sistemai, kitos – vartotojams.

Energetikos sistemos tinkamo operatyvinio valdymo užtikrinimas buvo būtinas siekiant kuo racionaliau panaudoti turimas energetikos sistemos ir vartotojų elektrines, sudaryti saugias darbo sąlygas elektros tinkluose dirbantiems žmonėms, nesvarbu, ar jie priklauso energetikos sistemai, elektros energijos vartotojams ar rangovams. Praėjusio amžiaus penktajame dešimtmetyje veikė šimtai vartotojams priklausiusių elektrinių, tačiau 75–85 procentai suvartojamos energijos gamino Lietuvos energetikos valdybos elektrinės.

Buvo nuspręsta, kad elektros tinklų įmonių centrinių dispečerinių tarnybų būstinės turi būti kuriamos 330 kV pastotėse, o rajonų dispečerinių – pagrindinėse to rajono 110 kV pastotėse. Sprendimui prieštaravo Kauno, Klaipėdos ir ypač Vilniaus tarnybų darbuotojai. Priimto sprendimo teisingumą galutinai patvirtino įvykusios stambios avarijos, kurių buvo galima išvengti, jei CDT būtų veikusi 330 kV pastotėje. Suprantama, tai lėmė to meto techninės galimybės bei siekis kuo racionaliau panaudoti personalą.

Ypač sunkiai buvo kuriamos rajonų dispečerinės tarnybos. Lietuvos energetikos sistemos dispečerinės 40-mečiui skirtame leidinyje rašoma: „Rajoninės dispečerinės buvo pradėtos organizuoti dar septintojo dešimtmečio pradžioje, tačiau oficialiai jos pradėtos kurti tik 1968 metais. Rajoninės dispečerinės buvo labai reikalingos, bet, pasirodo, sunkiausiai sukuriamas dispečerinis padalinys. Jų kūrimo istoriją lydėjo avarijų ir kraupių nelaimingų atsitikimų šešėliai. Vyko sunki kova dėl darbuotojų komplektavimo. [...] Vadovavę operatyviniam darbui elektros tinklų rajonų viršininkai ir toliau nenorėjo išleisti iš savo rankų operatyvinio vadovavimo. Įmonių vadovai nenorėjo geriausią darbo jėgą atiduoti dispečerinėms tarnyboms, gi Vyr. valdybos darbo organizavimo ir atlygio skyrius skaitė, jog rajone užtenka vieno dispečerio. Po ilgų svarstymų 1968 m. pagaliau buvo patvirtintas RDT etatų sąrašas.“ Kuriant RDT labai ryškiai iškilo konfliktas tarp senųjų, mažai kvalifikuotų, neturinčių specialaus išsilavinimo, tačiau gerų savo darbo žinovų ir baigusių technikumus darbščių, energingų, tačiau neturinčių gamybinių įgūdžių jaunuolių. Neretai „senieji“ į atėjusį jaunimą žiūrėjo su panieka. Reikėtų priminti, kad tuo metu galiojo darbuotojų skirstymas į darbininkus ir inžinerijos-technikos darbuotojus, lemiantis ir tam tikras socialines sąlygas.

1962 m. spalio 12 d., sujungus lygiagrečiam darbui Lietuvos ir Latvijos energetikos sistemas, atsirado dar viena – Jungtinių energetikos sistemų – operatyvinio valdymo grandis. Energetikos sistemos Vyriausiosios dispečerinės tarnybos dispečeriai tapo operatyviai pavaldūs Jungtinei šiaurės vakarų dispečerinei valdybai, įsikūrusiai Rygoje. Operatyvinių perjungimų koordinavimas, tarpsisteminių linijų apsaugos ir automatikos įrenginių nustatymų derinimas, tarpsisteminių galios srautų reguliavimas tapo labai svarbiu operatyvinio valdymo veiksmu.

Ryšių ir valdymo įrenginių daugėjo, jie darėsi sudėtingesni, jiems aptarnauti reikėjo laboratorijų, todėl kūrėsi specializuotos tarnybos, atsakingos už vienokių ar kitokių įrenginių eksploataciją visoje Lietuvos energetikos sistemoje. Tai jokių būdu negalima buvo įgyvendinti senajame pastate Žygimantų gatvėje. 1962 m. rugsėjo 29 d. valstybinė komisija priėmė naująjį Energetikos ūkio valdybos gamybinį laboratorinį pastatą Žvejų gatvėje kartu su 300 numerių automatine telefono stotimi, 320 kVA transformatorių pastote ir 10 kV elektros tiekimo kabelių linijomis. Naujame pastate, specialiai suprojektuotose patalpose buvo įrengtas Centrinės dispečerinės tarnybos valdymo punktas su dispečeriniu skydu, valdymo pultu, telemechanikos sale. Jau buvo naudojama gamyklinė „Elektropult“ aparatūra. Naujumu pasižymėjo aukštosios įtampos laboratorija. 1961 metais Kauno politechnikos instituto (dabar Kauno technologijos universiteto) Elektros sistemų katedroje pagaminamas ir perduodamas Energetikos valdybai nuolatinės srovės modelis, skirtas elektros sistemų režimų skaičiavimui. Vėliau modeliai buvo tobulinami ir suvaidino labai svarbų vaidmenį skaičiuojant relinės apsaugos ir automatikos nustatymus tol, kol 1977 metais pradėjo funkcionuoti automatizuota dispečerinio valdymo sistema panaudojant EC 1010 skaičiavimo mašinas.

1948 metais Lietuvos energijos rajoninėje valdyboje relinei apsaugai ir automatikai diegti bei eksploatuoti įkuriama relinės apsaugos ir automatikos tarnyba. 1957–1958 metais, įkūrus elektros tinklų įmones, kiekvienoje iš jų sukuriama vietinės relinės apsaugos ir automatikos tarnybos.

Pokario metais eksploatuojami generatoriai turėjo statoriaus ir rotorius įžemėjimų, maksimalios srovės ir diferencinę apsaugas, transformatoriai buvo aprūpinti dujine, maksimalios srovės, įžemėjimų, o galingesni transformatoriai ir diferencine apsauga. Pirmosios 35 kV elektros tiekimo linijos buvo aprūpintos srovės atkirtos ir maksimalios srovės apsaugomis. 1956 metais pradėjus jungti į elektros sistemą didžiąsias tuo metu Lietuvos elektrines, pirmoji 110 kV linija Kaunas–Panevėžys–Šiauliai (Rėkyva) turėjo apsaugą nuo įžemėjimų ir distancinę apsaugą. 1950–1956 metais ne ilgų, bet atsakingų 110 kV linijų apsaugai pradėtos naudoti išilginės diferencinės apsaugos. 1955 metais elektrinėse ir tinkluose veikė 782 relinės apsaugos, 54 automatinio pakartotinio įjungimo, 22 automatinio rezervo įjungimo, 9 automatinio dažninio nukrovimo įrenginiai. 1960 metais pirmą kartą energetikos sistemoje Kauno HE 110 kV skirstykloje įrengta šynų diferencinė apsauga. 1959–1960 metais neilgų, bet atsakingų 110 kV linijų apsaugai pradėtos naudoti išilginės diferencinės apsaugos. Pirmoji tokia apsauga įrengta 110 kV linijoje Kauno HE–Petrašiūnų VRE. Pradėjus tiesti lygiagrečias 110 kV linijas, kitame dešimtmetyje pradedamos naudoti skersinės diferencinės apsaugos, saugančios linijas nuo trumpųjų jungimų bet kurioje iš linijų. Ši apsauga pirmiausia įrengta dviem lygiagrečioms 110 kV linijoms Kaunas–Jonava. 1962 metais 330 kV linijose atsiranda

diferencinė fazinė apsauga ir vienfazio automatinio pakartotinio įjungimo automatika. Šiose apsaugose jau naudojama ir elektroninė aparatūra.

Efektyvus operatyvinis valdymas įmanomas tik esant patikimam ryšiui tarp visų energetikos įmonių ir jų padalinių. Iki 1960 metų energetikos sistemos valdymui naudojami Ryšių ministerijos ryšio kanalai.

Ryšių aparatūrai eksploatuoti Lietuvos energijos rajoninėje valdyboje veikė ryšių grupė, 1962 metais tapusi Centrine ryšių ir telemechanikos tarnyba. Kadangi energetikos sistemos operatyviniam darbui reikia itin operatyvaus ryšio, šiam tikslui sėkmingai buvo panaudotos pačiai energetikos sistemai priklausančios elektros tiekimo linijos: specialia ryšių aparatūra 50–600 kHz dažnio diapazone jomis veikia telefoninio ryšio kanalai. Pirmasis toks ryšio kanalas pradėtas eksploatuoti tarp Vilniaus ir Gumbinės (tada Gusevo) 1960 metais. Pradžioje buvo naudojama vienkanelė ryšių aparatūra, vėliau pereita prie daugiakanalės. Ryšiai buvo automatizuojami, įmonėse įrengiamos automatinės telefonų stotys, sujungtos tolimojo rinkimo komplektais, įgalinančiais kompleksiskai išnaudoti kanalus dispečeriniam ir technologiniam ryšiui.

Energetikos sistemoje telefoninių ryšių kanalai organizuojami dispečerinio valdymo struktūros pagrindu – elektrinių, elektros tinklų įmonių centriniai dispečeriniai punktai, elektros tinklų rajonų dispečeriniai punktai, rajone esančios 35, 110, 330 kV pastotės. Vyriausiasis dispečerinis punktas turi tiesioginį ryšį su lygiagrečiai dirbančiomis kaimyninėmis energetikos sistemomis ir Jungtinės šiaurės vakarų energetikos sistemos valdymo punktu.

1967–1970 metais skirstomiesiems elektros tinklams aptarnauti įrengta per 600 radijo stočių. Kiekviename elektros tinklų rajone organizuojami radijo tinklai su centrine radijo stotimi ir keliomis automobiline radijo stotimis, įrengtomis operatyvinių ir remonto brigadų automobiliuose. Plačiai naudojamos ir nešiojamosios radijo stotys. Įdomu pažymėti, kad nuo 1965 metų ryšio ir telemechanikos tarnybų personalas atliko beveik visus energetikos sistemos ryšių ir telemechanikos aparatūros montavimo ir derinimo darbus. Daugelyje svarbesnių pastočių įrengiamos stacionarinės radijo stotys, kurios perduoda signalus apie padėtį pastotėje arba jomis valdomi tų pastočių komutaciniai aparatai.

Operatyvią informaciją teikia energetikos sistemos telemechanikos įrenginiai. Jie siunčia teleinformaciją apie elektros tiekimo linijų, generatorių ar transformatorių įjungimą bei išjungimą, apie linijų ar elektrinių, generatorių apkrovas, tarpsteminis elektros energijos srautus ir pan. 1962–1963 metais energetikos sistemos Vyriausiasis dispečerinis punktas jau buvo telemechanizuotas.

Sukuriant ir eksploatuojant relinės apsaugos ir automatikos įrangą daug prisidėjo Juozas Kalinauskas, dirbęs Centrinės relinės apsaugos, automatikos ir matavimų tarnybos

viršininku nuo 1959 m. rugpjūčio 1 d. iki 1993 m. sausio 21 d. (iki mirties). Energetikos sistemos ryšių ir telemechanikos sistemos raidoje ryškūs Vlado Bulavo, dirbusio Centrinėje ryšių ir telemechanikos tarnyboje 1959–1974 metais, ir 1962 metais minėtoje tarnyboje pradėjusio dirbti viršininko pavaduotoju (vėliau viršininku) Algio Šakėno nuopelnai.

1948 metais buvo įsteigta Energijos realizavimo įmonė (Energosbytas), pirmasis jos direktorius B. Batanovas dirbo nuo 1948 metų kovo iki 1951 metų vasario mėnesio. Ši įmonė atliko dvi funkcijas – centralizuotai, visos energetikos sistemos mastu rinko iš visų vartotojų už elektros energiją sumokamus pinigus, plombavo atsiskaitymo skaitiklius, kontroliavo, kaip vartotojai laikosi nustatytų elektros energijos vartojimo režimų (elektros energijos realizavimas) ir atliko vartotojų elektros įrenginių valstybinę techninę priežiūrą. Vykdydama valstybinę techninę priežiūrą Energijos realizavimo įmonė tikrino visų vartotojų elektros įrenginių techninę būklę, kaip vartotojų personalas laikosi elektros įrenginių įrengimo, techninės eksploatacijos ir saugos taisyklių reikalavimų, ar įmonės išlaiko nustatytą elektros įrenginių galios koeficientą, tikrino vartotojų vadovaujančių energetikos darbuotojų žinias ir juos atestavo pagal elektros saugos ir techninės eksploatacijos taisykles.

1962 metais visos Lietuvos elektrinės jau buvo sujungtos 110 kV linijomis ir dirbo sinchroniškai. Lietuvos energetikos sistema dirbo lygiagrečiai su Karaliaučiaus energetikos sistema per 110 kV linijas ir per 330 kV liniją – su Latvijos energetikos sistema. Taigi, energetikos sistemos kūrimo pirmasis etapas baigtas, sistema dalyvauja kuriant Jungtinę šiaurės vakarų energetikos sistemą.

Intensyvaus elektrinių ir lokalių elektros energetikos sistemų jungimo į bendrą Lietuvos energetikos sistemą metais Lietuvos energijos rajoninei valdybai, Liaudies ūkio tarybos Energetikos valdybai, Vyriausiajai energetikos ir elektrifikavimo valdybai prie LSSR Ministrų Tarybos vadovavo Mečislovas Bortkevičius (1944 metais), Ivanas Basajevs (1944–1947 metais), Romanas Jegorovas (1947–1958 metais), Justinas Nekrašas (1958–1971 metais). Vyriausieji inžinieriai buvo Antanas Gruodis ir Algirdas Stumbras.

Energetikos raida, kaip ir gyvenimas, sustoti negali – sekė audringa naujų elektrinių statyba, buvo tiesiamos 330 kV linijos ne tik ryšiams su kitomis energetikos sistemomis, bet ir tarp Lietuvos elektrinių bei galios srautų optimizavimui Lietuvos energetikos sistemoje. Tačiau didžiausi pokyčiai įvyko energetikos sistemos valdymo ir ryšių įrangoje.

Lietuva nusprendė kasmet balandžio 17 d. minėti Energetikų dieną todėl, kad 1892 m. balandžio 17 d., pirmąją Velykų dieną, elektros lemputės užsidegė Rietavo bažnyčioje ir pirmą kartą Lietuvoje švietė ne tik kunigaikščių Oginskių rūmuose, bet ir bažnyčioje bei Rietavo miestelyje. Lietuvos elektros energetikos sistemos pradžia laikomi 1945 metai todėl, kad tų metų spalio mėnesį buvo įkurta Lietuvos energijos valdybos Centrinė dispečerinė tarnyba.

Manau, kad šio rašinio apie Lietuvos energetikos sistemos kūrimą, konstatuojančio svarbiausius įvykius, mininčio žmones, atidavusius savo gyvenimą energetikai, nesugadins trumpas prisiminimas, kaip aš atsiradau energetikoje. Mane tai padaryti skatina sutapimas – rašau kaip tik praėjus lygiai 60 metų, kai, baigęs Kauno politechnikos instituto Elektrotechnikos fakultetą, pradėjau dirbti to meto Energetikos ūkio valdyboje.

Dar 1957 metų pabaigoje, pradedant penktuosius studijų metus, reikėjo pasirinkti diplominio darbo temą. Vyr. dėstytojas Algirdas Augustaitis diplominių darbų temas parinkdavo pasitaręs su Vyriausiosios dispečerinės tarnybos viršininku Juozu Martusevičiumi. Man buvo pasiūlyta diplominiame projekte nagrinėti dinaminio stabilumo, sujungus Rėkyvos, Petrašiūnų ir Vilniaus elektrines lygiagrečiam sinchroniniam darbui, klausimus. Taigi, tema yra, patariantis ir reiklus vadovas – taip pat, įrenginių parametrus gavau Vyriausiojoje dispečerinėje tarnyboje. Darbas, įskaitant priešdiplominę praktiką „Energosetprojekt“ padalinyje Maskvoje, verda. Darbas – tai sujungiamų lokalių elektros energetikos sistemų atstojamųjų vektorių svyravimų begaliniai skaičiavimai, neramiai laukiant ar nusistovės, ar išsiskirs. Dabar skaičiuojantiems energetinių sistemų režimus turbūt sunku patikėti, kad vienintelis man prieinamas „kompiuteris“ buvo logaritminė liniuotė. Tiesa, nuolatinės ir kintamosios srovės modeliai Sovietų Sąjungoje jau pradėjo atsirasti, tačiau jais pasinaudoti negalėjau. Mano skaičiavimai rodė, kad lygiagrečiai sujungtų į energetikos sistemą elektrinių darbo dinaminį stabilumą galima užtikrinti panaudojus turimas relinės apsaugos ir automatikos priemones.

1958 m. balandžio mėn., artėjant diplominių projektų gynimui, reikėjo kai ką papildyti, rezultatus aptarti su Vyriausiąja dispečerine tarnyba. Nuvažiavau į Vilnių, tai buvo mano tik trečia ar ketvirta kelionė į Vilnių. Energetikos valdyba tuo metu buvo įsikūrusi Žygimantų ir Tilto gatvių kampiniame pastate. Iš geležinkelio stoties iki Katedros atėjau pėsčias ir patraukiau link Neries. Staiga, nepriejus net Mokslų akademijos bibliotekos, pasitiko gatvėje tyvuliuojantis vanduo. Labai nusiminiau, negi nieko nepadarius reikės grįžti į Kauną. Pasiklausinėjau sutiktų žmonių, kaip būtų galima patekti į mano ieškomą pastatą, patarė eiti nuo Gedimino prospekto pro Centrinį paštą. Buvo nelabai aišku, nebuvau vaikščiojęs tomis gatvelėmis, bet radau. Tilto gatvė taip pat buvo apsemta, tačiau nuo ne apsemtos vietos iki pastato įėjimo laiptelių buvo numestos plytos. Taigi, pasistodamas ant jų, patekau į Valdybos vidų, aptarėme diplominio darbo reikalus, išėjau tomis pačiomis plytomis ir parvažiavau į Kauną. Dabar, paklausęs visažinį internetą, sužinojau, kad 1958 metų potvynis Vilniuje buvo didžiausias po 1931 metų katastrofiškojo potvynio. Galbūt manoėjimas į Energetikos ūkio valdybos pastatą simbolizuoja, kad eiti į energetiką sunku, išeiti tomis pačiomis plytomis nelengva. Jau 60 metų aš iš energetikos neišėjau.

Diplominį projektą apgyniau, gavau diplomą su pagyrimu ir paskyrimą – į Statybos ministerijos Elektros montavimo darbų valdybą.

Tais laikais paskyrimas buvo labai svarbus gyvenimo dokumentas. Įdarbinti (ar įsidarbinti) aukštąjį mokslą baigusį jaunąjį specialistą be valstybinės komisijos paskyrimo buvo nusikaltimas. Kaip buvo susitarta, Energetikos ūkio valdyboje mane į darbą priėmė, tačiau buvau paskirtas Statybos ministerijos žinion. Pagal to meto reglamentą tik ministras turėjo juridinę teisę atsisakyti Valstybinės jaunųjų specialistų skirstymo komisijos paskirto asmens. Elektros montavimo darbų valdyba, kiek supratau, nelabai ir apsidžiaugusi, kad atvyksta dirbti jaunas inžinierius, sutiko mane atleisti. Bet tam reikia statybos ministro sprendimo. Einu pas Energetikos ūkio valdybos viršininką Justiną Nekrašą. Prašau, kad, prieš tai, kada nunešiu Energetikos ūkio valdybos raštą dėl mano pervedimo, pakalbėtų su statybos ministru ir paaiškintų šio pervedimo reikalingumą, mano parengto diplominio projekto tematika ir aktualumu. Atsakymas buvo trumpas: „Eik pas Stumbrą“, ir tai buvo lemtinga. Algirdas Stumbras, man dar neišėjus iš kabineto, per „vyriausybinių“ paskambino statybos ministrui, tik sau būdingu tonu bei kalbos stiliumi paaiškino reikalą ir baigęs pokalbį pasakė: „Nešk raštą ministrui“. Po 30 ar 40 minučių aš jauėjau didžiuliam ministro kabinete. Oficialus pasisveikinimas ir rezoliucija „ant kampo“. Eidamas atgal Neries krantine, prisiminiau to meto satyrinio žurnalo „Šluota“ straipsnį, kritikuojantį Statybos ministeriją už nesaikingumą – per daug didelį ministro kabinetą naujai pastatytame Statybos ministerijos pastate Jakšto gatvėje. Kabinetas tikrai buvo didelis.

Grįžau į Energetikos ūkio valdybą jau kaip visiškai atitinkantis juridinius reikavimus jaunas specialistas. Turiu pasakyti, kad paliepiamai: „Eik pas Stumbrą“ ir „Nešk raštą ministrui“ buvo lemtingi, ne kartą apsprędę mano, kaip energetikos darbuotojo, veiksmus.

NAUDOTA LITERATŪRA

1. Lietuvos energetika I. Vilnius: Mokslas, 1982.
2. Lietuvos energetika II. Vilnius: Mokslas, 1992.
3. Lietuvos elektrifikavimo istorija. Sidabrinis trimitas, 2006.
4. Petrašiūnų elektrinei 80 metų. AB Kauno energija, 2010.
5. Valstybės archyvas, R-182, apyrašas Nr. 1, byla 399, Energetikos ūkio valdybos 1958 m. pagrindinės veiklos ataskaita.
6. Stasys Bilys. Lietuvos elektrifikavimas. Vilnius: Trys žvaigždutės, 2018.

Vilius ŠADUIKIS CENTRALIZUOTO ŠILUMOS ŪKIO KŪRIMAS LIETUVOJE

PRADŽIA

Lietuvoje centralizuotos termofikacijos pradžia buvo laikinojoje sostinėje. 1938–1939 m. buvo pastatyta ir pradėta eksploatuoti Kaune europinio lygio Vytauto Didžiojo universiteto klinikų katilinė, joje buvo gaminama šiluminė energija šildymui ir vėdinimui, karštas buitinis vanduo ir garas technologijai – skalbyklai, dezinfekcijos kameroms, virtuvės įrengimams, operacinėse esantiems sterilizatoriams. Katilinės pastatą su katilinės įrenginiais ir 75 m aukščio mūrinį dūmtraukį suprojektavo inž. Jonas Jasiekaitis ir Vokietijos firmos J. S. Fries Sohn specialistai, katilinės pastato statybos darbus vykdė rangovai G. Ilgovskis ir S. Gudinskis, dūmtraukio – inž. J. Indriūno ir J. Žostauto vadovaujami darbuotojai. Kauno klinikų ūkiniame korpuse sumontuoti 3 vandens vamzdžių katilai su paslankiu ardynu. Darbinis katilų garo slėgis 12 atm, našumas po 2850–3560 kg/h garo, tai atitinka katilinės galią 2,5 MW.

Nepaėjus nei pusterčių metų nuo klinikų projektavimo sutarties pasirašymo Lietuvos Respublikos Energijos komiteto atstovas inž. Pr. Drąsutis VDU klinikų Statybos komisijos posėdyje 1939 m. birželio 12 d. pranešė, kad katilai jau išbandyti bandomuoju apkrovimu. Šią datą galima laikyti centralizuoto šilumos tiekimo Lietuvoje veiklos pradžia.

Pokario metais centralizuotai teikė šilumą tik minėtas Kauno klinikų kompleksas.

Šilumos energiją (ypač garą) naudojančios įmonės ir fabrikai turėjo savo vietines katilines. O gyvenamieji namai ne tik kaime, bet ir miestuose daugiausia buvo apšildomi krosnimis. Iš vietinių katilinių centrinį šildymą turinčių namų buvo nedaug. Beveik visos pirmosios kvartalinės arba grupinės katilinės buvo įrengtos gyvenamųjų namų rūsiuose su 2-4 „Universal“ ar „Energija“ tipo katilais. Kūrenama, kaip taisyklė, kietu kuru, t. y. anglimi, durpėmis arba malkomis. Tik nuo 1959 m. pradedama statyti didesnes, atskirai stovinčias kvartalines katilines. Kaip pavyzdį galima paminėti katilinę Gargžduose su šešiais „Universal-6“ tipo katilais. Ji apšildė keturis gyvenamus namus. Tokių katilinių eksploatacija kėlė daug rūpesčių komunalinio ir butų ūkio organizacijoms ir buvo viena iš svarbiausių problemų, ypač žiemos metu. Katilai dažniausiai buvo maitinami kietu, be cheminio valymo vandeniu, dažnai užakdavo, perkaisdavo ir taip išeidavo iš rikiuotės.

Naujas šilumos energijos tiekimo periodas prasidėjo šeštojo dešimtmečio pradžioje. Respublikos Ministrų Taryba 1963 m. liepos 23 d. sprendimu Nr. 432 įpareigojo Vyr. Energetikos ir elektrifikacijos valdybą (VEEV) organizuoti ir įgyvendinti centralizuotą šilumos tiekimą gyventojams ir pramonei pirmiausia Vilniuje, Kaune, Šiauliuose, Klaipėdoje ir Panevėžyje. Visos ministerijos, žinybos ir Vykdomieji komitetai buvo įpareigoti perduoti turimus ar statomus šilumos tinklus ir katilines energetikams iki 1963 m. rugsėjo 1 d. Vadovaudamiesi šiuo sprendimu, VEEV 1963-08-02 išleisdžia įsakymą Nr. 411, kuriame rašoma:

„1. Įkurti įmonę „Kauno šilumos tinklai“ Petrašiūnų TE šilumos tinklų bazėje, perduodant jai turbinų gamyklos „Pergalė“ ir kojinių-trikotažo fabriko „Silva“ katilines su šil. trasomis. (Organizaciniam periodui katilinės buvo perduotos Petrašiūnų TE – V. Š.).

2. Įkurti įmonę „Panevėžio rajoninės katilinės ir šilumos tinklai“ perduodant jai statomas katilines ir tinklus Šiaurės vakarų ir Šiaurės rytų pramoniniuose rajonuose („A“ ir „B“).

3. Vilniuje žinybines katilines perduoti Vilniaus elektrinei, o esamas ir statomas šilumines trasas – Vilniaus šilumos tinklams.

4. Klaipėdoje žinybines katilines ir šilumines trasas perduoti Klaipėdos VRE, o Šiauliuose – Rėkyvos VRE.“

Nėra abejonės, kad šis sprendimas buvo priimtas remiantis patirtimi, kurią sukaupė Vilniaus šilumos tinklai, veikiantys jau nuo 1958 m.

Toliau yra pateikta informacija apie termofikacijos pradžią Vilniaus, Kauno ir Panevėžio miestuose. Apie Klaipėdos termofikacijos pradžią rašoma V. Petrulio straipsnyje apie Klaipėdos VRE, o Šiaulių – V. Meko straipsnyje apie Rėkyvos VRE.

VILNIAUS ŠILUMOS TINKLŲ ĮKŪRIMAS

Vilniuje centralizuotas šilumos tiekimas pradėtas įgyvendinti 1955 metais, kai VE-2 pradėjo tiekti šilumos energiją pramonei ir pirmiesiems 5 gyvenamiesiems namams bei vaikų darželiui, esantiems šalia elektrinės Savanorių prospekte. Jų aptarnavimui elektrinėje buvo sukurtas šilumos tinklų cechasis. Jis pradėjo magistralinių šilumos tinklų statybą į Naujamiestį bei garotiekių į kaimynines pramonės įmones. Pajungiant gyvenamus ir administracinius pastatus buvo naikinamos vietinės katilinės, kuo buvo suinteresuota miesto administracija. Darbų apimtys ir užmojai augo dideliu tempu. Nuo elektrinės miesto centro link, kur buvo statomi gyvenamieji kvartalai, Gerosios Vilties, Savanorių pr. buvo klojama 500 mm vamzdžių magistralė, kuri 1957 m. rudenį buvo baigta ir lapkričio 20 d. buvo prijungtas pirmas naujas gyvenamas namas Vytenio g. Nr. 10, o po keletos dienų – ir antras gyvenamas namas Švitrigailos g. Nr. 3. 1958 m. VTE-2 šiluminis pajėgumas siekė 48 Gcal/val. Prie 5 km šilumos trasų buvo prijungtas 41 abonentas.

Elektrinė nebuvo suinteresuota užsiimti šilumos tinklų statyba ir aptarnavimu. 1958 m. Lietuvos Ministrų Tarybos gegužės 11 d. nutarimu Nr. 311 Liaudies ūkio tarybos Energetikos ūkio valdyba buvo įpareigota sukurti savarankišką, šilumos tiekimo klausimus tvarkančią įmonę. Todėl 1958-09-08 įsteigiami Vilniaus šilumos tinklai (VŠT) ir jiems perduodami į balansą visi pastatyti ir statomi šilumos tinklai, garo trasos.

Įmonės direktoriumi nuo pirmos dienos tapo buvęs Vilniaus termofikacinės elektrinės Nr. 1 (VTE-1) direktorius Vasilij Bukatin. Vyr. inžinieriumi nuo 1958-12-22 buvo patvirtintas Henrikas Bavarskis, kuris buvo Energijos realizavimo įmonės („Energosbyt“) Elektros inspekcijos vyresnysis inžinierius šilumininkas.

Gerb. Henrikas (su kuriuo man teko daug bendrauti dirbant Vilniaus šilumos tinkluose) mėgo prisiminti juokingas istorijas. Taip jis pasakojo apie savo pasiskyrimą: „Išgirdęs

Algirdas Stumbras, Henrikas Bavarskis ir Juozas Jaraminas po pasitarimo VGEEV

Nekrašo pasiūlymą pradėjau jam aiškinti, kad neįsivaikščiau entuziazmo eiti naujas pareigas, nes nesu susipažinęs su ta nauja specialybe, esu elektrikas, todėl nesugebėsiu gerai dirbti. Nekrašas į tai atsakė: „Darbas čia nesudėtingas ir jaunam žmogui nėra ko bijoti. Na, kas bus tie šilumos tinklai? Tai metalinis vamzdis, kurio viename gale stovės Bavarskis, o kitame – Bukatin ir žiūrėsite vienas į kitą. O dabar atsakyk, ar atskiri sklendę nuo ventilio?“ Atsakiau, kad atskiriu. Toliau sekė rankos paspaudimas ir palinkėjimai naujame darbe.“

Vilniaus pirmos elektrinės administracinis pastatas, 1958 m.

ir vandens šildytuvus (boileris). Elevatorinis mazgas turėjo elevatorių (srovinių vandens siurblių), su kurio pagalba dalį iš sistemos grįžtančio vandens perduodavo atgal į namo sistemą. Taip buvo pažeminama paduodamo vandens ir radiatorius temperatūra. Karštam vandeniui ruošti šilumos mazguose buvo montuojami griozdiški, keturių metrų ilgio šildytuvai: tai buvo didesnio diametro metalinis vamzdis, kuriame įmontuoti žalvariniai vamzdeliai. Juose šaltas vanduo yra pašildomas vartotojo buitiniams reikalams. Kadangi vandentiekio vanduo nebuvo chemiškai apdorotas, vamzdeliai greitai užkandavo ir boilerius tekdavo plauti, valyti, o tai buvo vartotojui sunki užduotis. Jei vamzdeliai prakiurdavo, vandentiekio vanduo per boilerį patekdavo į VTE termifikacinį vandenį, ir tada kildavo aliarmas. Tekdavo ieškoti prakiurusio boilerio, o tai nebuvo lengva, nes uždaromoji armatūra dažnai buvo nesandari. Prietaisų, galinčių suskaičiuoti abonentų sunaudotą šilumos kiekį, nebuvo. Vėliau atsirado rotaciniai vandens skaitikliai karštam vandeniui matuoti, bet jie greitai sugesdavo, todėl jų buvo atsisakyta. Sunaudotą šilumą

Vilniaus šilumos tinklų administracija įsikūrė VTE-1 administracinio pastato III aukšte. Darbininkai ir meistrai rinkdavosi pastato rūsyje, o mechaninės dirbtuvės gavo vieno aukšto pastatėlį VTE-1 teritorijoje. Gamybinio techninio skyriaus viršininke buvo patvirtinta Taisa Garonienė.

Tuo metu šilumos mazgo įrengimai labai skyrėsi nuo dabartinių. Pagrindiniai įrengimai buvo elevatorinis mazgas

imta vertinti pagal Bavarskio sudarytą metodiką – šilumą apskaičiuoti pagal šildomų prietaisų paviršių ir šildymo temperatūras. Ši metodika buvo patvirtinta ir ilgai naudota Vilniaus šilumos tinkluose. Kad namuose iš čiaupų iškart bėgtų karštas vanduo, šilumos mazguose buvo montuojami cirkuliaciniai siurbliai. Jie keldavo triukšmą, jautrūs žmonės naktį negalėdavo miegoti. Todėl siurbliai dažnai buvo išjungti.

Pagrindinė viso Vilniaus miesto aprūpinimo šiluma buvo kalnuotas reljefas. Pavyzdžiui, VTE-2 aukščio atžyma yra 101 m, o Švitrigailos gatvės namai yra 145 m aukštyje. Šiltnamių kombinatas ir Suvirinimo įrengimų gamykla buvo žemai, tik 95 m lygyje. Dėl to žemai esantys vartotojai vargo su padidėjusiu spaudimu arba be spaudimo aukštuose rajonuose (ypač viršutiniai aukštai). Pirmoji siurblinė Sierakausko gatvėje pradėjo veikti kartu su Vilniaus šilumos tinklų įkūrimu. Apie Vilniaus šilumos tinklų kūrimosi pradžią pasakoja tuo laiku pradėjęs dirbti veteranas Stanislovas Pumputis:

„Mūsų kontora buvo pirmoje elektrinėje. Ten veikė anglimi kūrenami du garo katilai, garas suko turbinas ir gamino elektrą. Garo aušinimui buvo naudojamas Neries vanduo, kuris jau šiltas vėl grįždavo į upę. Žiemą jis labai garuodavo. Neužšalanti properša buvo tikras rojus likusiems žiemoti paukščiams.“

Pastaciūs naują antrą elektrinę, pirmoji veikė kaip atskiras cechas, kuris aptarnavo ir pradėtus kurti šilumos tinklus. Dėl to cecho viršininkas V. Bukatin tapo Vilniaus šilumos tinklų direktoriumi, o beveik kartu su manim iš Elektros realizavimo įmonės atėjo ir buvo patvirtintas vyr. inžinieriumi – H. Bavarskis. Aš jau mokiausi Vilniuje nuo 1956 m. Ieškojau kur įsidarbinti. Man padėjo Energetikos valdyboje dirbantis žemietis Algirdas Maniušis. Mane laikinai įdarbino laborantu antroje elektrinėje, dirbau prie katilų bandymo. Toliau bandžiau įsidarbinti Energetikos valdyboje, bet mane, kaip gerai užsirekomendavusį jauną darbuotoją, nukreipė į Vilniaus šilumos tinklų Matavimo laboratoriją, kuriai vadovavo Jonas Bekionis. Laboratorijoje dirbau šaltkalviu ir kartu su Fantinu Romanovu dviese reguliavom, derinom ir taisėm tiesioginio veikimo reguliatorius (RPD), pastatytus gyvenamųjų namų šilumos punktuose reguliuoti karšto vandens temperatūrą.

1959 m. rugsėjo mėn. buvo pradėta kurti šilumos tinklų Dispečerinė tarnyba ir aš tapau dispečeriu. Tarnybai vadovavo Eugenija Pozdniakova. Po manęs iš pirmos elektrinės atėjo Nina Žalinienė, dar vėliau – Ania Vaksman. E. Pozdniakova išvažiavo į Leningradą mokytis ir negrįžo. Tada dispečerinės vadovai keitėsi: Stasys Petravičius, Viktoras Koršunovas, Kęstutis Paulionis, Vladas Kulbis, Bronius Pladas. Teko bendrauti ir su kitom tarnybom. Jų vadai: GTS viršininkė T. Garonienė, planavimo – Zoja Tiutelina, el. tarnybos – Aleksandras Vytautas Garnys, kap. statybos – Piotr Rostovcev. Plečiantis darbų apimčiai buvo organizuotos mechaninės dirbtuvės, kurios įsikūrė pirmos elektrinės teritorijoje esančiame name. Joms vadovavo Anatolij Biron. Šilumos trasas aptarnavo dvi šaltkalvių brigados, joms vadovavo meistrai Fiodor Gerasimov ir Nikolaj Šavyrin, o vėliau – prisijungė Viktor Košin.

Pirmoji ir vienintelė VŠT transporto priemonė (1959 m.)

Pirmojo VŠT dispečerio darbo vieta Sierakausko g. siurblinėje, budinčiojo patalpoje

Dar 1959 m. Vilniaus šilumos tinklams buvo išskirtas vienintelis sunkvežimis GAZ-51, kurio vairuotojas Michail Butilkin buvo nepamainomas žmogus pertempiant suvirinimo aparatus, gabenant krovinius, pervežant brigadas iš vienos vietos į kitą. Man pradėjus dirbti dispečerinėje, buvo organizuotos darbo pamainos, kuriose dirbo dispečeris, šaltkalvis ir šaltkalvis-vairuotojas. Trys pamainos dirbo pagal 8-ių val. grafiką. Dispečerinės darbo patalpa buvo stalias ir telefonas Sierakausko siurblinės budinčiojo patalpoje. Man čia dirbant pravertė darbo šaltkalviu patirtis: pateikiau rac. pasiūlymą – įrengti siurblinėje automatiką, signalizuojančią apie slėgio pakitimus šil. trasos vamzdynuose. O principas labai paprastas: pasiūliau pastatyti kontaktinį manometrą, duodantį impulsą signalizacijos sistemai, t. y. skambučiui ir dviem lemputėms maksimaliam ir minimaliam leistinam spaudimui. Sistema veikė patikimai ir naktį budėdami galėjome laisvai atsipalaiduoti.

1969 metais baigiau vakarinį Statybos technikumą ir perėjau dirbti į technikinį skyrių inžinieriumi kadru paruošimui. Po trejų metų išėjau dirbti vyresniuoju saugumo technikos inžinieriumi ir dirbau iki 1999 m., iki išėjimo į pensiją. Tada užtarnautam poilsiui išvykau į Salake esančią tėvų sodybą, ją atstačiau. Laisvalaikiu groju vietinėje Salako kaimo kapeloje.

VTE iki 1959 m. dirbo tokiu grafiku: temperatūra 70–130 °C, spaudimas paduodamoje linijoje – 7 atm. Nuo 1959–1960, atsižvelgiant į vartotojų nusiskundimus, parametrai buvo pakelti: temperatūra 70–150 °C (su pažeminimu iki 130 °C), spaudimas – 10 atm (grįžtama – apie 3,7 atm). Deja, elektrinė ne visada šių parametrų laikydavosi ir tai trikdė abonentus. Dar problema buvo didelio diametro vamzdynų kompensacija. Projektuotojai reikalavo salnikinių kompensatorių, o pramonė jų negamino. Tik Lietuvos liaudies ūkio tarybos dėka jų gamyba buvo pavesta Kauno „Pergalės“ gamyklai.

Tuo laiku pajungiamiems namams buitinio karšto vandens ruošimui buvo statomas boileris. Po 1960 metų iš Maskvos prievarta buvo pristata direktyva projektuoti ir statyti karšto vandens ruošimui kvartalinės boilerinės, panaudojant keturvamzdę šilumos ir karšto vandens tiekimo sistemą. Vidutiniškai viena boilerinė aprūpino karštu vandeniu 15–20 namų. Pirmosios kvartalinės boilerinės buvo pastatytos ir pradėjo veikti 1962–1964 m. Antakalnio rajone, o toliau greitai paplito visuose miesto rajonuose. Visa tai buvo daroma siekiant sumažinti investicijas ir pastatyti kuo daugiau, nežiūrint kokybės ir eksploatacinių pasekmių. Jau tuo metu specialistams buvo aišku, kad šis karšto vandens ruošimo būdas netinkamas dėl karšto vandens vamzdynų vidinės korozijos, dėl didelių šilumos ir vandens nuostolių karšto vandens vamzdynuose. Dėl to 1965 m. Žirmūnuose buvo pradėta statyti požeminius praeinamus kolektorius, į kuriuos buvo montuojami visi inžinieriniai tinklai. Tai palengvino šilumininkams darbą, nes defektus pašalinti buvo lengviau, nereikėjo kasinėti gatvių ir skverų, o po to vykdyti gerbūvio atstatymo darbus.

To laikotarpio šilumos tinklų plėtra parodyta lentelėje:

Eil. Nr.	Šiluminių trasų paskirtis	Pastatyta 1961 m. (km)	Pastatyta 1962 m. (km)	Veikiančios trasos 1962-01-01 (km)	Veikiančios trasos 1963-01-01 (km)
1	Garų trasos	0,5	1,0	4,5	5,5
2	Termofikacinio vandens trasos:				
	a) Magistralinės	4,0	0,7	18,8	19,5
	b) Kvartalinės	5,5	9,3	33,2	35,5
	c) Gamyklų vidaus trasos				7,0
	Viso vandens trasų	9,5	10,0	52,0	62,0
3	Viso	10,0	11,0	56,5	67,5

Vilniaus šilumos tinklų abonentų garo ir termofikacinio vandens panaudojimo 1963-01-01 skaičiuotini suvestiniai duomenys:

Eil. Nr.	Objekto pavadinimas	Apšildymui (Gcal/val.)	Ventiliacijai (Gcal/val.)	Karšto vandens ruošimui (Gcal/val.)	Technologijai (Gcal/val.)	Viso (Gcal/val.)
	Garas					
1.	Elektrosuvinimo gamykla	2,4	2,2	0,2	3,6	8,4
2.	Silikat. plytų g-kla – garas 7 at – garas 15 at	0,69	–	0,13	3,68	4,5
3.	Gelžbetonio g-kla	1,3	1,2	0,6	4,5	7,6
4.	Telemazgų g-kla	0,7	–	0,3	1,0	2,0
5.	Vitenbergo f-kas	–	–	–	0,5	0,5
6.	G/b atramų g-kla	0,25	–	0,006	0,84	1,096
7.	Baldų kombinatas	–	–	–	1,64	1,64
	Viso	5,34	3,4	1,23	19,61	29,58
	Termofik. vanduo					
1.	Plastmasių g-kla	0,934	2,346	0,218	–	3,498
2.	Elektrosuvin. g-kla	8,469	–	–	–	8,469
3.	Šiltnamių komb.	10,134	–	0,091	–	10,225
4.	Grąžtų g-kla	2,469	3,489	1,332	–	7,290
5.	Šlif. staklių g-kla	3,461	0,467	0,759	–	4,687
6.	PKB	0,31	0,935	0,160	–	1,405

Eil. Nr.	Objekto pavadinimas	Apšildymui (Gcal/val.)	Ventiliacijai (Gcal/val.)	Karšto vandens ruošimui (Gcal/val.)	Technologijai (Gcal/val.)	Viso (Gcal/val.)
7.	Komunaro gamykla	1,281	0,329	0,257	–	1,867
8.	Baldų kombinatas	0,540	0,466	0,063	–	1,069
9.	Skaičiavimo m. g-kla	3,165	2,878	0,020	–	6,063
10.	Kūro aparatūros g-kla	0,570	2,997	–	–	3,567
11.	Vitenbergo f-kas	0,230	–	0,100	–	0,330
12.	Medžio apd. k-tas	0,792	–	–	–	0,792
13.	Pašto dėžutė Nr. 6	2,27	4,34	0,26	–	6,87
14.	VTE-1 ir VTE-2	0,5	–	–	–	0,5
	Viso pramonei	35,12	18,24	3,26	–	56,62
1.	Gyv. namai ir adm. pastatai	80,8	7,0	46,2	–	134,0
	Viso termofikatui	115,92	25,24	49,46	–	190,62
	Viso apkrova (garas + vanduo)	121,26	28,64	50,69	19,61	220,20

Vilniaus šilumos tinklų plėtrą skaičiuojant pamečiui pajungtas įmonės, administracinius pastatus, atleistą vartotojams garą ir termofikacinį vandenį (pramonei ir gyvenamam sektoriui) detalčiai charakterizuoja ši lentelė:

Metai	Pajungta įmonių (vnt.)	Pajungta adm. ir gyvenamųjų statinių (vnt.)	Viso pajungta (vnt.)	Pajungta garo vartot. (Gcal/val.)	Termofik. vanduo pramonei (Gcal/val.)	Termofik. vanduo gyv. sektoriui (Gcal/val.)	Garas + vanduo viso (Gcal/val)
1956	1	5	6	1,2	0,8	1,0	3,0
1957	3	11	14	6,3	1,6	9,0	16,9
1958	3	38	41	6,0	11,0	3,0	20,0
1959	6	123	129	5,0	12,0	32,9	49,9
1960	1	106	107	0,5	3,4	25,4	29,3
1961	2	117	119	5,8	10,6	28,4	44,8
1962	3	111	114	4,7	17,2	34,2	56,1
Viso	19	511	530	29,5	56,6	133,9	220,0

Pagal 1963 m. vyriausybės nurodymą Vilniaus TE priėmė į savo balansą 4 miesto rajonines katilines: Antakalnio, Naujosios Vilnios, Žalgirio ir Aukštųjų Panerių. Vilniaus šilumos tinklai priėmė šių katilinių šilumos trasas. Vamzdžių kiekis pastebimai padaugėjo. Elektrinė vargo su šiomis apleistomis katilinėmis ir, pirmai progai pasitaikius, perdavė jas Vilniaus šilumos tıklams. Prisimena H. Bavarskis:

„1968 m. manęs laukė didelis sukrėtimas. Pagal Vyriausiosios energetikos ir elektrifikavimo valdybos nutarimą, mums buvo perduotos 4 rajoninės katilinės su garo ir vandens šildymo katilais. Man atsivėrė menkai pažįstamos sritys: cheminis ūkis, sudėtinga įrengimų valdymo ir reguliavimo aparatūra, kuro-mazuto ir dujų ūkiai. Man, kaip vyr. inžinieriui, reikėjo organizuoti katilinių personalo žinių patikrinimą, priešavarines treniruotes. Taigi teko skaityti daug naujos literatūros.“

Kadangi šilumos tinklų ūkis išaugo beveik dvigubai, patalpos pirmoje elektrinėje tapo ankštos. Buvo nutarta statyti naują bazę su administraciniu korpusu, pasirinkta vieta – prie Smolensko gatvėje projektuojamos siurblinės (buvo pastatyta 1973 m.).

KAUNO ŠILUMOS TINKLAI

Kaune centralizuota termofikacija prasidėjo dar prieškarėje (Kauno klinikos). Pokaryje, 1947 m. birželio 7 d. Petrašiūnų šiluminė elektrinė pradėjo tiekti garus Petrašiūnų popieriaus fabriko technologinėms reikmėms. Pagal tuometinio Kauno energijos rajono vyr. inžinieriaus Juozo Linkaičio projektą iš elektrinės į fabriką ant medinių atramų, 7 m aukštyje nutiesiamas 164 m ilgio, 125 mm skersmens garotiekis, kuriuo fabrikui tiekiamas 24 atmosferų slėgio garas. Po metų iš šios elektrinės Tunelio gatvės namams pradėtas centralizuotas šilumos tiekimas. 1958 metais rūpintis šilumos tiekimu Petrašiūnų elektrinėje įkūriama Šilumos tinklų grupė, kuri vėliau išaugo į cechą. Jam vadovauti buvo paskirtas elektrinės katilų cecho viršininko pavaduotojas Eduardas Buinevičius. 1961 m. baigęs KPI čia pradėjo darbinę veiklą Antanas Šležas. Pradėjus veikti Elektrėnų VRE, elektros poreikis aiškiai sumažėjo, bet labai išaugo šilumos poreikis. Tuo laiku, 1963 m. pradedama elektrinės rekonstrukcija: visos turbinos (išskyrus antrą) pritaikomos termofikaciniam režimui (veikia su pablogintu vakuumu). Antroji turbina paliekama tiekti garus pramonei. Rekonstruoti ir katilai – jie pritaikyti kurenti dujomis ir mazutu. Pradedami statyti du galingi vandens šildymo katilai – PTVM markės katilai (našumas – 100 Gcal/val.). Petrašiūnų elektrinės šilumos cechui vyriausybės sprendimu 1963 m. perduodama „Pergalės“ gamyklos, „Silvos“ fabriko, Šilko-pliušo kombinato ir Vilijampolės šiluminės centrinės katilinės. Šio cecho pagrindu 1963 m. rugpjūčio 20 dieną buvo įkurta „Kauno šiluminių tinklų“ ūkiskaitinė įmonė. Jai perduoti prie minėtų katilinių esantys šilumos tinklai. Kauno šilumos tinklų įsikūrimo momentu jai priklausė 8,18 km

šilumos tinklų ir ji turėjo 4 garo bei 117 termifikacinio vandens abonentų. 1964 m. buvo dar perduota fabriko „Inkaras“ katilinė ir šilumos tinklų ilgis išaugo iki 14,4 km. Kauno šilumos tinklams nuo pat jų įkūrimo pradžios ilgą laiką vadovavo direktorius Antanas Šležas ir vyr. inžinierius Eduardas Buinevičius.

Antanas Šležas

Eduardas Buinevičius

Tuo laiku Kaune statoma daug didelių pramonės įmonių, nauji gyvenami kvartalai. Ypač didelę reikšmę Kauno šilumos tinklų ir Petrašiūnų VRE plėtrai turėjo Kauno dirbtinio pluošto gamyklos ir Žaliakalnio pramonės rajono statyba. Šalia buvo statomi nauji gyvenami kvartalai.

Šilumos trasų į dirbtinio pluošto gamyklą statyba

Visi šie objektai turėjo būti aprūpinti šiluma ir pramoniniu garu. Išaugusių poreikių patenkinimui buvo nuspręsta statyti naują Kauno termofikacinę elektrinę. Todėl Vyriausioji energetikos ir elektrifikavimo valdyba 1967 m. gruodžio 28 d. įsakymu Nr. 864 sudarė komisiją naujos Kauno termofikacinės elektrinės statybos aikštei parinkti. Komisija 1968 m. sausio 8–12 d. svarstė „Promenergoprojekt“ Baltarusijos skyriaus parinktus aikštelės variantus. Nauja Kauno termofikacinė elektrinė turėjo tiekti šilumos energiją miesto šiaurės–rytų rajono pramonės įmonėms ir miesto vakarinėje bei šiaurės vakarinėje dalyje statomiems gyvenamiesiems kvartalams. Projektavimo instituto darbuotojai, ištyrę visą rajoną, pasiūlė tris elektrinės vietos variantus. Pirmoji aikštelė buvo numatyta pramoniniame šiaurės–rytų rajone prie automagistralės Vilnius–Kaunas ir Ateities plento sankryžos. Antroji buvo siūloma ant Kauno marių kranto. Nors pagal techninius ir ekonominius rodiklius ji buvo tinkamiausia, tačiau miesto vadovaujančios organizacijos jo nepasirinko dėl per didelės aplinkos taršos dūmais ir mazuto sandėliavimo šalia miesto poilsio vietės. Trečioji aikštelė buvo numatyta Naujasodžio kaimo 130 ha plote, kurį iš šiaurės riboja Vilniaus–Kauno automagistralė, rytuose – Ateities plentas, pietuose – naujai suprojektuotas Taikos prospektas. Vėliau projektuojant atliktas tyrimas parodė, kad trečiojoje aikštelėje nebūtų įmanoma sutalpinti visų elektrinės objektų. 1968 m. kovo 1 d. komisija, kuriai vadovavo LTSR Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojas Aleksandras Drobnys, dalyvavo Miškų ūkio ir miško

Donatas Kriščiukaitis, Eduardas Buinevičius, Juozas Martusevičius
prie būsimų Energetikos muziejaus eksponatų

pramonės ministras A. Matulionis, Vyriausiosios energetikos ir elektrifikavimo valdybos viršininko pavaduotojas Antanas Gruodis, Statybos reikalų komiteto pirmininkas A. Tatarinavičius, Kauno miesto Vykdomojo komiteto pirmininkas J. Šerys ir kiti darbuotojai, pasirinko trečiąją aikštelę su pataisa, kad mazuto ūkis bus iškeltas už aikštelės ribų ir įrengtas tarp statomos Naftos bazės,

Taikos prospekto ir Ateities gatvės. 1968 m. gruodžio mėn. suformuluota termofikacinės elektrinės statymo projekto užduotis, kurios priede nurodyta, kad pirmos eilės elektrinė galia bus 160 MW, o šiluminė – 120 t/val. garo ir 450 Gcal/val. karšto vandens.

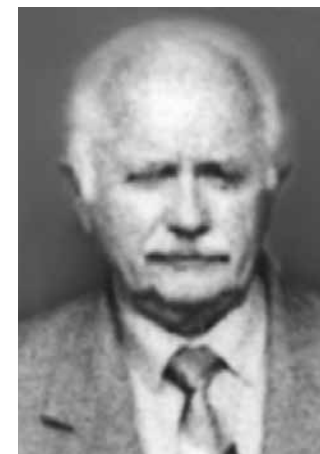
PANEVĖŽIO ŠILUMOS TINKLAI

Iki 1964 m. Panevėžyje nebuvo centralizuoto šilumos tiekimo. Kiekviena įmonė turėjo savo katilinę. Stambiausios katilinės buvo cukraus ir muilo fabrikuose, linų ir mėsos kombinuose, alaus darykloje ir kitur. Kai kurios įmonės, pavyzdžiui, kabelių gamykla, kurį laiką naudojo garvežių katilus. Katilinės buvo kūrenamos durpėmis arba anglimi. Pradžioje kiekvienas gyvenamas namas turėjo savo katilinę, vėliau prie jos buvo prijungiami 2–3 namai. Nuo 1959 m. pradėtos statyti didesnės – kvartalinės katilinės. Stambiausios jų buvo Vilties, Vilniaus ir Elektros gatvėse. Tai buvo primitivios, tipinės, anglim kūrenamos katilinės. Apie 1960 m. Panevėžyje pradėjo formuotis du pramoniniai šiaurės vakarų ir šiaurės rytų rajonai, buvo statomos dvi stambios „Ekran“ ir Stiklo fabriko katilinės. Labai savalaikis buvo respublikos vyriausybės anksčiau minėtas sprendimas įkurti naują – Panevėžio rajoninių katilinių ir šilumos tinklų įmonę.

Naujai kurtis buvo sudėtinga. Nebuvo jokios bazės, tik dvi katilinės statybos stadijoje, o miesto užsakymu buvo statomi magistraliniai ir kvartaliniai šilumos tinklai. Pirmas darbuotojas naujoje įmonėje buvo vyr. inžinierius Marijonas Petronis, kuris ranka rašytu įmonės direktoriaus įsakymu Nr. 1 paskyrė save vyr. inžinieriumi nuo 1963 m. rugpjūčio 26 d. Kitas įsakymas buvo rugsėjo 5 d. – vyr. buhalterė buvo paskirta Bronė Gudynienė. Rugsėjo 16 d. buvo paskirtas direktorius – Vaclovas Šiaučiūnas ir va-

Vaclovas Šiaučiūnas

Marijonas Petronis

*Naujos šiluminės trasos statyba.
Priekyje – kvartalinė katilinė (1963 m.)*

zuto išpylimo estakada keturioms cisternoms, požeminiu gelžbetoniniu rezervuaru 100 kub. m talpos, mazuto perpompavimo siurblinė ir metalinis 400 kub. m talpos mazuto rezervuaras.

b) Reagentų sandėlis.

c) Du priešgaisriniai vandens rezervuarai, kiekvienas po 150 kub. m su priešgaisriniais siurbliais.

d) Dujų paskirstymo punktas ir transformatorinė pastotė.

dovybė buvo sukomplektuota. Visi trys gavo laikiną prieglaudą Panevėžio elektros tinklų bazėje (Respublikos g.).

Prasidėjo statomų energetikos objektų Panevėžyje techninė priežiūra, o toliau – priėmimas į balansą. 1964 m. sausio 1 d. būklei, 1964 m. II ketvirtyje įmonė perėmė iš Panevėžio stiklo fabriko statomą rajoninę katilinę „A“, kuri skirta pramonės įmonių ir gyvenamojo sektoriaus aprūpinimui šiluma ir pramoniniu garu. Katilinė pradėta statyti 1962 m. Jos projektinis galingumas – 75 t/val. garo. Priimant, joje buvo montuojami du garo katilai tipo B-25-15GM (Belgorodo katilų fabrikas), kurių kiekvieno pajėgumas 25 t/val. Katilinės patalpose buvo montuojami vandens cheminio valymo, dearatorinės ir boilerinės įrenginiai. Katilinės teritorijoje buvo statomi:

a) Mazuto ūkis su ma-

Tuo pačiu metu įmonė perėmė iš Panevėžio elektroninių vamzdelių gamyklos (būsimasis „Ekranas“) 1964 m. sausio 1 d. būklei katilinę „B“, kuri skirta Panevėžio miesto šiaurės rytų rajono pramonės įmonių ir gyvenamojo sektoriaus aprūpinimui šiluma bei pramoniniu garu. Projektinis galingumas – 50 t/val. garo (du katilai B-25-15GM). Šioje katilinėje pagalbinis ūkis analogiškas. Čia statybos darbai buvo daugiau pažengę ir metų pabaigoje vienas katilas buvo užkurtas. Šilumos trasa į gamyklą „Ekranas“ pradėjo veikti 1965 m. sausio 14 d. Ši diena – centralizuoto šilumos tiekimo Panevėžio mieste pradžia. Vėliau, vasario 1 d. buvo pradėti pajunginėti gyvenami namai, visuomeniniai objektai.

Apie to meto darbą prisimena Eleonora Prascevičienė (Budrevičiūtė), dirbusi įmonės kapitalinės statybos skyriuje: „Statybininkai pastoviai vėlavo. Vamzdžių hidraulikos, praplovimai ir baigtų trasų paleidimai užsitęsavo į žiemos mėnesius. Dažnai būdavo, kad darbai baigiami vėlai. Mašinų nebuvo, tai manęs atvažiuodavo paimti su traktoriumi.“

Dar reikia paminėti, kad 1964 m. gegužės 22 d. Vyr. Energetikos valdybos įsakymu Panevėžio rajoninių katilinių ir šilumos tinklų įmonė sutrumpino savo pavadinimą ir tapo Panevėžio šilumos tinklais.

Nors problemų ir buvo, darbų tempai buvo dideli.

Rajoninės katilinės statyba (1963 m.)

Metų pabaigoje, t. y. 1965 m. gruodžio 31 d. būklei buvo:

- prijungta pramonės įmonių – 7,
- prijungta gyvenamųjų namų ir visuomeninių pastatų – 46,
- instaliuotas pramonės įmonių galingumas – 13,2 Gcal/val.
- instaliuotas visuomeninių ir gyvenamųjų pastatų galingumas – 15,3 Gcal/val.
- vandens šiluminių tinklų ilgis – 9,409 km.
- garo tinklų ilgis – 2,676 km.
- vandens tinklų tūris – 1276 kub. m.

Tais metais buvo ir daugiau svarbių įvykių: Katilinėje „A“ (arba Nr. 1) pradėtas montuoti trečias garo katilas B-15-25 GM. Katilinėje „B“ (Nr. 2) pradėtas statyti inžinerinis-laboratorinis korpusas ir katilinės išplėtimas vandens šildymo katilu PTVM-50. 1965 m. vasario mėn. 25 d. į Panevėžio šilumos tinklų balansą buvo perduota dujofikuota gyvenamo kvartalo katilinė, kurioje sumontuota 13 špižinių centrinio šildymo katilų

Panevėžio šilumos tinklų veteranai. Iš kairės: Eugenijus Figūrinas, Marijonas Petronis, Juozas Petkevičius, Petras Krikščiūnas, Eleonora Prascevičienė (Budrevičiūtė), Aleksandra Petkevičienė, Janina Kurkulienė, Vaclovas Šiaučiūnas, Stefanija Birutė Ambraziūnienė, Stasys Pelanskis, Kazys Rudavičius, Petras Jurkevičius, Alfonsas Juodikis, Juozas Marozas, Marijonas Griniūnas, Justinas Vaicekauskas

(8 katilai „Energija-3“ ir 5 „Universal-3“). Katilams buvo atliktas kapitalinis remontas. Kurį laiką katilinė buvo rezerve, bet daugiau neužkurta.

Nuo 1965 m. gruodžio 1 d. Panevėžio šilumos tinklams buvo perduota Kėdainių gyvenamojo kvartalo katilinė (Tulpių g.), kurioje buvo trys garo katilai DKVR-4,5-13; du kurenami mazutu, vienas – kietu kuru. Tuo momentu buvo apšildoma 18 gyvenamųjų namų.

Montuoti naujus šilumos mazgus buvo sudėtinga – trūko pašildytojų, reguliatorių. Buvo visasąjunginė iniciatyva pereiti prie atviro karšto vandens tiekimo, t. y. buičiai naudoti valytą termofikacinį vandenį. Toks variantas Panevėžyje buvo pasirinktas nuo 1967 metų.

TOLESNĖ TERMOFIKACIJOS PLĖTRA

1968 m. sukūrus Gamybinę šiluminės energijos tiekimo valdybą respublikiniu mastu buvo centralizuotas respublikos šilumos ūkio valdymas.

Valdybos pirmasis vadovas buvo Lietuvos VEEV viršininko pavaduotojas Vladas Grigaravičius, vyr. inžinierius – Vytautas Uleckas. Jiems pavaldūs buvo Vilniaus, Kauno, Panevėžio šilumos tinklai ir Klaipėdos bei Rėkyvos VRE. Vėliau (1970 m.) buvo įkurti Alytaus šilumos tinklai.

Vladas Grigaravičius

Vytautas Uleckas

Centralizuojant šilumos energijos gamybą ir tiekimą modernėjo pačios katilinės, jų aptarnavimas, kito naudojamas kuras, kilo jų darbo ekonomiškumas. Nuo 1961 metų gavus nauju dujotiekiu gamtines Dašavos dujas, visos termofikacinės elektrinės, o toliau

ir rajoninės katilinės pradėjo naudoti kurui tik dujas ir mazutą. Oro užterštumo mažinimui pradėti statyti aukšti (100–150 m) kaminais, kurie padeda išsklaidyti ir sumažinti taršą miestams ir gyvenvietėms.

Toliau centralizuotas šildymas Lietuvoje plėtėsi neregėtais tempais, bet apie tai jau kitame leidinyje.

NAUDOTA LITERATŪRA

1. Lietuvos energetika II. Vilnius: Mokslas, 1992.
2. Lietuvos energetika IV. Vilnius: Adomo Jakšto spaustuvė, 2006.
3. Stasys Bilys. Lietuvos elektrifikavimas. Vilnius: Trys žvaigždutės, 2018.
4. Lietuvos elektrifikavimo istorija. Kaunas: Sidabrinis trimitas, 2006.
5. Lietuvos elektrifikavimo istorija II. Vilnius: Trys žvaigždutės, 2013.
6. Juozas Linkaitis: Gyvenimas, paskirtas Lietuvos energetikai. Vilnius: Trys žvaigždutės, 2010.
7. Algirdas Stumbras. Prisiminimai. Vilnius: Margi raštai, 2007.
8. VŠT metiniai balansai 1958, 1959, 1960, 1961, 1962.

Povilas Sigitas KRIVICKAS

IKI GAMTINIŲ DUJŲ IR JOMS ATĖJUS

Antrojo pasaulinio karo aukomis tapo ne tik žmonės. Karo liepsnose žuvo ir medžiaginės vertybės. Tarp jų – pasitraukiančios Vokietijos kariuomenės susprogdinti dujų fabrikai Vilniuje, Klaipėdoje. 1946 metais Vilniuje teko matyti netvarkingai išvartytus senojo dujų fabriko pamatų luitus. Dar per karą 1942 m. netoli tos vietos pastatytas medinis kinoteatras kareiviams „Soldatenkino II“ (po karo pavadintas „Helios“), veikė iki 1956 m. Dar vėliau pačioje buvusioje fabriko teritorijoje iškilo naujasis Lietuvos nacionalinis operos ir baleto teatras.

Dujų fabrikai nei sostinėje, nei kituose miestuose nebuvo atstatyti. Vietinės malkos, durpės, atvežtinė anglis ir naftos produktai – tokie pirmojo pokario dešimtmečio energijos šaltiniai. Buityje (vandeniui šildyti, maistui gaminti) tebenaudotos nuo prieškario populiarios žibalinės viryklės „primusai“ (1 pav.), „kerogazai“, „kerosinkos“. Pirmieji veikė panašiai kaip dujų viryklės – pumpuojamam orui maišantis su degalais, o prietaisai su priešdėliu kero- turėjo reguliuojamas dagtis, panašiai, kaip senovinėms lempoms. *Kerosina* (iš

1 pav. Iki dujų epochos žibalinė viryklė „primusas“

ispanų k.) – vidutiniškai lengvas skystasis kuras, gaunamas rafinuoiant naftą, tarpinis tarp dyzelino ir benzino, naudojamas apšvietimui ir šildymui, taip pat kaip reaktyvinių ir turbopropelerinių variklių degalai. Lietuviškai juos vadiname *žibalu* (tikrai gražus žodis). Pilstomą žibalą tekdavo neštis iš ūkio prekių parduotuvių arba specialių tik tais degalais prekiausių punktų (vienas paskutinių Vilniuje dar ilgai dirbo pačioje šv. Petro ir Povilo bažnyčios šventoriaus sienoje iš Antakalnio gatvės pusės). Tiesa, minėti kaitintuvai labai užsmardindavo patalpas, o jeigu „primuso“ liepsna iš melsvos pasidarydavo geltona, tai reiškė, kad žibalą pateko vandens ir būtinai jį reikėjo pakeisti švaresniu. Tačiau tie prietaisai vis tiek jau buvo patogesni už malkomis kūrenamas „plytas“.

KADA PRASIDĖJO DUJŲ BALIONŲ ERA?

Ant gero patark, ant blogo subark.

Lietuvių liaudies patarlė

1956 metais Lietuvoje sumontuotas pirmasis individualus dujų baliono įrenginys. Vilniaus suskystintų dujų tiekimo kontora pradėjo veikti 1956 m., Kauno – 1957 m., Šiaulių – 1958 m. Pasirodė pirmieji suskystintų propano ir butano dujų balionai. Propano ir butano dujų mišinys naudojamas ir kaip įvairių transporto priemonių kuras. Propanas daug lengvesnis už butaną, tačiau turi mažiau energijos. Propaną paveikus spaudimu, -42°C temperatūroje jis kondensuojasi, o butanas virsta skysčiu esant vos -7°C temperatūrai. Propanas yra bespalvės, netoksiškos, šiek tiek anestezuojančios dujos. Propanas ir butanas yra gaminami perdirbant žaliavinę naftą ir kitus naftos produktus. Šis mišinys suskystintu pavidalu iki šiol vartojamas, kaip benzino ir dyzelino pakaitalas automobiliams (1978 m. pradėtas autotransporto užpildymas suskystintomis naftos dujomis). Jis laikomas gamtai mažiau žalinga alternatyva, lyginant su kitomis skystojo kuro rūšimis.

Suskystintos automobilinės dujos gaminamos iš naftos, daugiausia suspaudžiant propano ir butano dujas. Be propano ir butano automobilinėse dujose yra įvairių priemaišų: propileno, butileno, etanolio. Propano ir butano dujų mišinys dar naudojamas aerosoliams, ne tik buitiniams dujų balionams, bet ir turistiniams balionėliams. Pastaraisiais su portatyvine virykle (Газовая плитка типа ПГТ-1Т, 2 pav.) teko šildyti maistą po studijų sukūrus ankstyvą šeimą ir gyvenant „ant kampo“ be elementarių patogumų. Užtat buvo patogų naudotis mažąja dujininkyste: nuneši į keitimo punktą du tuščius balionėlius ir gauni du pilnus. Vėliau atsirado ir kiek didesnių, kokius pirmą kartą teko matyti 1958 metais per išvyką Rumunijoje tampomus ant ratukų dažnoje gyvenvietėje. Panašiai, kaip po parduotuves traukia ratuotus krepšius šiandieniniai senjorai.

2 pav. Portatyvinė dujų viryklė metaliniame lagaminėlyje

Dujų balionai patenka net į vaizduojamąjį meną. Štai žiūrint į tapybos klasiko Romualdo Kuncos (1935–2011) paveikslus, galima pamatyti tokias detales: keptuvė, baklažanas, trys dujų balionai, virdulys, agurkas, termosas... Nuo pat šio žanro atsiradimo natiurmortas įsikūrė pačiame meno ir gyvenimo paribyje. Tarp daiktų meistriškai laviuojantis R. Kunca pirmenybę atiduoda menui: „*Savo natiurmortus skirstau į tikrus – daiktiškus („Žibalinė viryklė“, „Natiurmortas su elektros plytele“), kuriuose „kalba“ patys daiktai, ir kitus, kur daiktas yra pretekstas, ieškant tapybinių derinių, „grojant“ spalvomis, jų dėmėmis („Termosai“, „Flakonai“). O tarp jų yra svyruojančių tai į vieną, tai į kitą pusę („Raudonas natiurmortas“, „Natiurmortas su dujų balionėliais“)*“ (3 pav.).

3 pav. Romualdo Kuncos paveikslas „Natiurmortas su dujų balionėliais“

* * *

Atsiradus buitįje suskystintų dujų balionams, kilo ir jų saugaus naudojimo būtinybė. Tai vienur, tai kitur nugriaudėjo pirmieji dujų balionų sprogimai, plykstelėjo gaisrai, sužeisti arba žuvo žmonės. Tačiau apie tai jokia tuometinė žiniasklaida (spauda, radijas, televizija) nepranešinėjo. Tarybų Sąjungoje legaliai nebuvo ne tik sekso, bet ir jokių buitinių nelaimių. Apie jas tegalima netiesiogiai nutuokti iš nuolat griežtinamų instrukcijų, kaip naudotis dujų balionais ir gamtinėmis dujomis. Žinoma, iš esmės teisingas reikalavimas, tinkantis ir mūsų laikams, kad „*negalima leisti naudotis dujinėmis viryklėmis vaikams iki 12 metų, o kita dujų įranga – vaikams iki 14 metų, taip pat asmenims, esantiems alkoholinio apsvaigimo būsenoje.*“ Dėl pastarosios būsenos buvo ko nerimauti, nes anuometinės virtuvės daugeliui atstodavo kavines ir restoranus, į kuriuos paprasti mirtingieji nepatekdavo. Ir neturėjo už ką, ir tokių vietų nebūta daug, ir tiesiog „nebuvo tokios mados“. Dar buvo draudžiama leisti dujiniais įrenginiais naudotis asmenims, kurie nėra praėję instruktažo ir nežino saugos taisyklių. Buvo primenama, jog negalima palikti atidarytų dujų ventilių arba čiaupų prie dujas vartojančių įrenginių, jų veikiančių nepalikti be priežiūros. Griežtai drausta maistui gaminti skirtas virykles naudoti patalpoms šildyti. Labai kategoriškai buvo draudžiama miegoti patalpoje, kur stovėjo dujų įrenginys. O ką reikėjo daryti studentų porai, turėjusiai tik vieną nuomojamą patalpą ir portatyvinę viryklę, griežtoji instrukcija nenurodė.

Jau mūsų laikais Valstybinė energetikos inspekcija atkreipia dėmesį, kad netinkamas suskystintų dujų balionų naudojimas kiekvienais metais tampa nelaimingų atsitikimų buitįje priežastimi. Primenamas nesenas Šiauliuose įvykęs atsitikimas, kuomet, nutekėjus dujoms, sprogo dujų ir oro mišinys. Tai įvyko dėl netinkamo dujų baliono eksploatavimo. Vienas asmuo mirė nuo patirtų traumų. Tokių nutikimų, deja, dar vis pasitaiko.

Buvo ir lieka pirmoji sąlyga – norint turėti techniškai tvarkingą balioną, būtina jį įsigyti specialioje prekybos vietoje. Antroji sąlyga, kurios reikia laikytis naudojant dujų balionus buitįje, tai – įvertinti, ar asmuo sugebės tinkamai prijungti dujų balioną prie viryklės. Pardavėjas privalo perspėti dujų baliono pirkėją, kaip jį saugiai transportuoti ir prijungti, įteikti jam dujų baliono eksploatavimo atmintinę ir tarpinę, kurią būtina keisti kiekvieną kartą jungiant kitą balioną. Tačiau nepatariama rizikuoti ir jungti dujų balioną patiems. Jei neturite patirties ar nemokate, geriau šiuos darbus patikėkite patyrusiems asmenims ar specialistams. Trečioji sąlyga, tai – tinkamas dujų baliono naudojimas. Svarbiausi reikalavimai, kaip tą daryti, yra nurodyti eksploatavimo atmintinėje, kuri turi būti įteikiama dujų baliono pirkimo vietoje. Joje taip pat nurodyta, kaip atpažinti dujų nutekėjimą ir kaip elgtis įvykus nuotėkiui. Esant dujų nuotėkiui, jaučiamas specifinis kvapas, nes į jas specialiai primaišoma aštrų kvapą turinčių cheminių medžiagų (tai vadinama *odoravimu*). Pajutus dujų kvapą patalpose, labai svarbu reaguoti greitai

ir tinkamai – užsukti dujų baliono ventilių ir viryklės degiklių čiaupus, vėdinti patalpas, nebraukti degtukų, nerūkyti, nejungti elektros prietaisų ir jungiklių. Net ir maža kibirkštis, nutekėjus dujoms, gali sukelti dujų ir oro mišinio sprogimą. Jeigu dujų kvapas ir toliau jaučiamas, – skubiai kviesti avarinę tarnybą.

Deja, deja... Nepaisant visų griežtų praeities ir dabarties instrukcijų, vis tenka girdėti apie nelaimės su dujų balionais. Tačiau, pasirodo, kad tarybiniai dujų balionai artimiausiu metu dar neišnyks. Štai ir Latvijos žiniasklaida praneša, kad, perkeliant Europos Sąjungos direktyvas, iki 2018 metų pabaigos turėjo būti uždrausta naudoti suskystintus 50 litrų dujų balionus, kurie dar populiarūs buitįje Baltijos šalyse. Šiuos balionus norima uždrausti naudoti, nes jie neturi aiškaus galiojimo laiko ir negali būti tikrinami pagal dabar galiojančius standartus. Valstybinė energetikos inspekcija primena, kad Lietuvoje tokių sprendimų kol kas nėra. Pas mus šiuos balionus vis dar galima naudoti, nebent jie yra techniškai netvarkingi arba pasibaigęs patikros galiojimo laikas, kuris nurodytas plokštelėje šalia baliono čiaupo. Lietuvoje minėta ES direktyva yra perkelta ir reglamentuoja naujų balionų gamybą bei tiekimą į rinką. O senųjų balionų naudojimo ši direktyva neregamentuoja. Senųjų balionų techniniai reikalavimai ir patikros tvarka yra nustatyti ūkio ministro įsakymu.

Lietuva liko vienintelė Europos Sąjungos šalis, kurioje vis dar naudojami sovietinio GOST standarto dujų balionai. Kiek tokių balionų tebėra buitįje ar smulkiojo verslo įmonėse, duomenys pateikiami įvairūs, tačiau, manoma, kad jų galėtų būti apie pusę milijono. Kol valdžia nesiima ryžtingų veiksmų, kad senieji įrenginiai būtų pakeisti naujais, sertifikuotais ir ES standartus atitinkančiais dujų balionais, tol dar ne sykį išgirsime žinių apie skaudžias nelaimės.

VšĮ Technikos priežiūros tarnybos Techninio konsultavimo skyriaus vadovas Vytautas Šoblinskas teigia, kad dabartinė situacija GOST dujų balionų rinkoje ne tik prieštaraus ES direktyvoms, bet yra iš viso nekontroliuojama ir nuolat kelianti grėsmę. Tokia situacija, anot jo, susidarė dėl per menko valdžios principingumo. Ūkio ministerija GOST dujų balionų parką valdančių verslininkų buvo lengvai įtikinta, kad uždrausti prekybą seno pavyzdžio balionais būtų ekonomiškai nenaudinga, esą tai smarkiai gali suduoti ūkininkams per kišenę. Įdomu, kaip ūkininkas, išgalintis lizingu nusipirkti 300–400 tūkst. eurų kainuojantį traktorių, gali nuskursti vieną kartą už naują dujų balioną sumokėjęs kelias dešimtis eurų? Dujų balionais prekiaujantys verslininkai jų pigiai įsigyja Baltarusijoje. Taip pat atsigabenama ir iš Latvijos, kur senųjų balionų naudojimas jau greitai bus nebegalimas.

Pagal galiojančią tvarką vartotojas gali pats transportuoti vieną 50 l talpos dujų balioną, bet jam pačiam draudžiama jį prijungti. Šias paslaugas gali teikti tik dujų balionais prekiaujančių įmonių kvalifikuoti specialistai. Pačiam fiziniam vartotojui galima

prisijungti tik iki 27 l talpos dujų balionus ir tik prieš tai instruktuojamam pardavėjo. Kas tai atlieka ir registruoja? Tikriausiai niekas, nes deramos kontrolės nėra. Tokie draudimai, kaip teigia *Technikos priežiūros tarnybos* specialistas, galioja tik ant popieriaus, dažniausiai prijungti dujų baliono eiliniam buitiniam vartotojui nėra kviečiami jokie specialistai (nes papildomai kainuoja), o ir jie patys ten nesiveržia (per menka finansinė nauda). Maža to, buitiniai vartotojai patys nuvažiuoja į degalines ir seną, be patikros dujų balioną pripildo tiesiog kolonėlėje, nors tai labai pavojinga ir griežtai draudžiama. „*Jei balionas nepatikrintas ir nesandarus, jį transportuojant bagažinėje – tik žingsnis iki katastrofos, nes dujos kaupiasi, jos sunksnės už orą ir negaruoja taip greitai. Pildyti balionus degalinėje ir po to pačiam juos transportuoti yra nelegalu ir labai pavojinga*“, – perspėja V. Šoblinskas.

Suskystintųjų naftos dujų balionai negali būti naudojami aukštesniuose kaip dviejų aukštų daugiabučiuose pastatuose – tai yra dar vienas reikalavimas, kurio nepaisoma. Dažniausiai balionus tokiu atveju naudoja vartotojai, kuriems dėl išsiskolinimų buvo nutrauktas dujų tiekimas. Apie tokius pažeidėjus, anot specialisto, Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo tarnybai turėtų pranešti patys kaimynai. Taip nuo galimos nelaimės būtų apsaugoti visi daugiabučio namo gyventojai. Kontroliuoti šio proceso nėra kam, todėl racionaliausias sprendimas apsaugoti gyventojus ir jų turtą nuo nelaimių būtų 50 l GOST balionų naudojimo uždraudimas.

Pagal ES direktyvų reikalavimus senojo pavyzdžio dujų balionai iš rinkos turėjo būti išimti jau seniai, tačiau Lietuvoje jų pildymas, o kartu ir tiekimas į rinką vis dar leidžiamas. Dujų balionų patikrą esą nuolat atlieka atitikties vertinimo įstaigos, tad naudoti juos saugu, jeigu jie atitinka eksploatavimo reikalavimus.

Žinoma, tvarka ir atsargumas, eksploatuojant senus ar naujus dujų balionus, yra būtini. Tačiau, kritikuodami pas mus esančią situaciją, dažnai net neįsivaizduojame, kaip yra šalyse, kur tvarkos dar mažiau, negu pas mus. Teko matyti fotografijas iš Maroko Mirleto miesto, kur senų, niekieno netikrintų dujų balionų galima be jokios garantijos įsigyti tiesiog sendaikčių turguje.

Pasitaiko ir kurioziškų atvejų, kai dujų balionai panaudojami ne pagal savo tiesioginę paskirtį, o iš... pavydo. Klaipėdos rajono Aušgirių kaimo gyventojas kaltinamas padegęs savo buvusią draugę. Nukentėjusioji teigė, kad pusamžis sugyventinis ėmė kabinėtis prie jos dėl to, jog ši važinėjasi su kaimynu. Pavydo apakintas vyras, griebęs namuose turėtą 5 litrų talpos turistinį dujų balioną, nukentėjusiajai keliskart trenkė per galvą. Paskui, įtariama, atsukęs ventilio rankenėlę, nukreipė dujas į moterį. Dėl nutekėjusių ir užsidegusių dujų name įvyko sprogimas, per kurį nukentėjusioji apdegė daugiau nei pusę kūno. Tačiau pats kaltinamasis savo kaltę pripažino tik iš dalies ir pasakojo visai kitą istoriją. Esą jiedu konfliktavo dėl vyrui priklausančių daiktų, kurių nukentėjusioji

niekaip neatidavusi. Vyras teigė moteriai „netyčia“ trenkęs dujų balionu, tačiau jokiais būdais jos nepadegęs. Apdegusią veidą, kaklą, krūtinę, pilvą, nugarą, kojas moterį, gulinčią name, rado pro kaimą važinę ir apdegusį vyrą gatvėje pamatę liudininkai.

Grįžta atmintin dar vienas netiesioginis dujų balionų panaudojimo pavyzdys. Pokariu labai trūko geležies, todėl reikėjo iš pamestų vokiečių armijos dujų balionų kalti noragus ir pasagas arkliams kaustyti. Tuo užsiėmė ir jaunas Anykščių krašto ūkininkas Albinas Žebuolis. Karinių balionų perkalmas į noragus žemei vagoti šiandien atrodo romantiškai, tačiau tada buvo sunki kova prieš gresiantį badą. Sulaukęs šaukiamojo amžiaus, Albinas Žebuolis išėjo į armiją, pateko į Ukrainoje stovėjusį sunkiosios artilerijos pulką, tarnavo ūkio kuopoje. Kartu su kitais kareiviais A. Žebuolis prižiūrėjo galingas vikšrines mašinas, kurios traukė šešiolikos tonų patrankas. Tuo laiku paradams ir šventėms buvo laikoma penkiasdešimt žirgų, kareivis A. Žebuolis vienintelis pulke mokėjo ir prieš šventes pakaustydavo žirgus, ką gimtajame Rubikių kaime buvo įgudęs daryti su iš vokiškų dujų balionų nukaltomis pasagomis.

Nors dar mažas buvau per Antrąjį pasaulinį karą, bet prisimenu sunkvežimius su dideliais vertikaliais bakais, į kuriuos buvo dedamos ir kūrenamos mažos trinkelės. Tai buvo iš medienos išgaunamomis dujomis varomi automobiliai. Sako, kažkas vieną tokį automobilį restauravo ir tebevažinėja Žemaitijoje.

ŽVILGSNIS Į XIX ŠIMTMETĮ

Praeitis skirta mums tarnauti, bet ją valdyti galime tik pajungę dabarčiai.

R. V. Emersonas

Prieš kalbėdami apie tolimesnę dujininkystės plėtotę Lietuvoje, bent trumpam atsi-
gręžkime į jos pusantro šimtmečio istoriją. Ją knygos „Lietuvos energetika“ VI tome yra vaizdingai nusakęs energetikos istorikas, Lietuvos nusipelnęs inžinierius Stasys Bilys. Reikšmingiausias faktas apie Lietuvos dujų ūkio plėtrą XIX ir XX a. savo apybraižoje yra minėjęs dujininkystės veteranas, habilituotas humanitarinių mokslų (ekonomika) daktaras, profesorius Alvydas Liaukonis (naujaisiais laikais jis paėmė iš Austrijos kilusios motinos pavardę ir pasivadino Roku Flick) (4 pav.). Profesorius primena, jog pirmųjų dujų fabrikų statyba Lietuvoje buvo susijusi su dviejų didelių valstybių – carinės Rusijos ir kaizerinės Prūsijos – degių dujų gamybos augimu. Tuometinis Vilnius priklausė carinės Rusijos imperijai, o Klaipėdos kraštas (su Klaipėdos ir Šilutės miestais) – Prūsijos karalystei. Tuos laikus su profesoriumi Roku Flick aptarėme vėl atsivertę jo, jauno mokslininko, straipsnį (Alvydas Liaukonis. Dujų fabrikai Lietuvoje. Mokslas ir technika, nr. 1, 1970 m.).

4 pav. Prof. Rokas Flick
(Alvydas Liaukonis)

A. LIAUKONIS. Carinėje Rusijos imperijoje pirmasis degiųjų dujų fabrikas buvo pastatytas Sankt Peterburge, kur jau 1835 metais jos buvo naudojamos gatvėms apšviesti. Maskvoje dujos gatvių apšvietimui pasitelktos nuo 1865 metų. 1888 metais Rusijoje iš viso veikė 210 dujų gamybos fabriky, įskaitant ir smulkiuosius, iš kurių 30 buvo naudojami gatvėms, 157 – pramonės įmonėms ir 23 – geležinkelio stotims apšviesti. Dujų gamybai 40 fabriky naudojo akmens anglis, 6 fabrikai – malkas, o likusieji – naftą arba jos atliekas.

Seniausias Lietuvos dabartinėje teritorijoje degiųjų dujų fabrikas buvo pastatytas Klaipėdoje, Liepų gatvės viduryje (dabar Nr. 47), buvusios Verlangerte Alexanderstrasse, 32. Klaipėdos dujų fabrikas daugiausia dujas gamino perdirdamas akmens anglį. Sprendžiant iš požeminių dujų tinklų ilgio, Klaipėda buvo vienas iš geriausiai

dujofikuotų to meto miestų. 1930 metais Klaipėdos dujų tinklų ilgis sudarė 44 km, o Vilniaus mieste tokių tinklų būta tris kartus trumpesnių. 1930 metais Klaipėdoje buvo 2566 dujų vartotojai-abonentai, mieste degė 321 dujinis žibintas. Degiasias dujas Klaipėdoje naudojo 1037 namai. Minimais metais Klaipėdos dujų fabrikas pagamino 1390865 kub. m dujų. Visi fabriko įrengimai bei mechanizmai buvo atvežti iš Vokietijos ir sukomplektuoti jos firmų.

Dujų fabrikas buvo pirmas miesto lėšomis pastatytas pramoninis statinys po 1854 metais Klaipėdą nusiaubusio gaisro. Jono Tatorio knygoje „Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų“ rašoma, jog dujų fabrikas buvo pastatytas pagal Karaliaučiaus dujų fabriko direktoriaus J. Hartmano projektą ir pradėjo veikti 1861 m. Fabriko kompleksą sudarė 14 skirtingų statinių: garo katilų cechai, aparatinė, varyklos, aušyklos, spaudimo reguliavimo patalpa, dujų saugyklos, dirbtuvės, sandėliai, meistrų gyvenamasis namas ir kiti statiniai. Iki šiol išlikę raudonų plytų statiniai su arkinais langais – tai dujų saugyklų „kiautas“ – pačios dujos buvo laikomos metaliniuose rezervuaruose šių pastatų viduje (5 pav.).

Klaipėdos dujų fabrike pagamintomis dujomis buvo apšviečiamos gatvės, vėliau dujos pradėtos naudoti ir viryklėms, pramonės įmonėse. Fabrike taip pat gamintas koksas, derva, o nuo XX amžiaus pradžios – amoniako vanduo, benzolas, selteris. Dujų fabrikas

5 pav. Tai, kas liko iš Klaipėdos dujų fabriko (1861–1944) iki mūsų dienų

buvo ne kartą rekonstruotas ir nuolat plečiamas. Nors, atsiradus elektrai, dujų pramonė susidūrė su didele konkurencija, tačiau 1936 m. fabriko kompleksą sudarė net 28 statiniai.

1947-ųjų birželio 17 dieną Klaipėdos miesto vykdomasis komitetas kreipėsi į Lietuvos TSR Ministrų Tarybą prašydamas skirti lėšų išsprogdinto fabriko veiklai atnaujinti. Buvo teigiama, kad po karo išliko keturi penktadaliai buvusio fabriko vertės. Tik 1952 m. Leningrado projektavimo organizacija atliko fabriko inventorizaciją, 1954 m. Lietuvos tuometinė vyriausybė priėmė nutarimą atkurti įmonę ir padidinti jos pajėgumą daugiau nei dvigubai, o vėliau – keturgubai. Prieškariu dujų fabrike buvo pagaminama 5 mln. kub. m dujų per metus, o pokariu planuota gaminti 12 mln. kub. m, dar vėliau – 20 mln. kub. m. Tačiau atlikus nuodugnią analizę išsiaiškinta, jog tokia įmonės plėtra šioje teritorijoje nebeįmanoma, vadinasi, jos atstatymas – nerentabilus.

Pokariu ilgai niokotas Klaipėdos dujų fabrikas galutinai buvo nugriautas 1972–1974 m. statant viešąją miesto pirtį. Išliko tik trys pastatai: dvi saugyklos ir namas. 1996 metais kompleksas buvo įregistruotas į nekilnojamųjų kultūros vertybių paveldo registrą.

– Kaip žinome, už klaipėdišką trejetą metų jaunesnis buvo Vilniaus dujų fabrikas.

A. LIAUKONIS. Vilniaus miesto istorijoje rašoma, kad miesto apšvietimą medžio dujomis ėmėsi organizuoti Peterburgo pirklys prancūzas A. Lalansas. Jis 1863 m. lapkričio 19 d. sudarė su miesto Dūma sutartį, pagal kurią įmonininkas gavo gatvių apšvietimo monopolį 25 metams. Kiek skirtingos nuomonės yra K. Reinas, kuris surinko žinias apie visus Rusijos degiųjų dujų fabrikus ir 1888 metais jas paskelbė. Pagal K. Reiną, Vilniaus

dujų fabriką pastatė L. A. Riedingeris. Vilniaus fabrikas degiųjų dujų gamybai naudojo vien medieną. Antroji tokia naudojusi medieną įmonė carinėje Rusijoje buvo tik Helsinkio dujų fabrikas, kuris 1861 metais pastatytas taip pat L. A. Riedingerio. Vilniaus mieste buvo išvedžioti požeminiai ketaus dujų vamzdžiai. Degiosios dujos daugiausia buvo vartojamos miesto gatvėms apšviesti. 1864 m. spalio 22 d. Vilniaus miesto gatvėse įsižiebė 307 dujiniai žibintai, kurių toliau nežymiai daugėjo. 1871 metais tokių žibintų buvo 323, 1891 m. – 332, o 1894 m. – 346. Dujų žibintais buvo apšviečiama tik centrinė miesto dalis, iš viso 32 gatvės, skersgatviai ir aikštės. Dujinius žibintus prižiūrėjo dujų fabriko samdyti darbininkai. Vėliau degiąsias dujas pradėjo vartoti ir miesto gyventojai. Žinoma, tik pasiturintys, nes tai buvo nepigus malonumas. Dujomis taip pat buvo apšviečiami generalgubernatoriaus rūmai (dabartinė prezidentūra) ir centrinės miesto dalies restoranai, parduotuvės, kai kurios stambesnės mokyklos, fabrikai. Maksimalus dujų suvartojimas per parą sudarė 2240 kub. m.

– *Lietuvos valstybės istorijos archyve teko matyti Vilniaus gubernijos statybos ir kelių komisijai rašytą 1864 m. gruodžio 16 d. Vilniaus dujų fabriko vadovybės raštą dėl piniginių atsiskaitymų už atliktus dujinio apšvietimo darbus prie Ignatjevo kareivinių. Įdomu tai, kad šį raštą pasirašė du asmenys: Riedingeris ir Lalansas. Pirmąją rašoma Riedingerio pavardė. Kituose šiame archyve esančiuose dokumentuose Lalansas visur vadinamas entrepreneuriu (vykdytoju). Remiantis tuo, galima laikyti, kad Vilniaus dujų fabriko įkūrėjas buvo du asmenys: L. A. Riedingeris – dujų fabriko projekto autorius ir statybos techninis vadovas bei A. Lalansas – fabriko statybos organizatorius ir administracinis vadovas.*

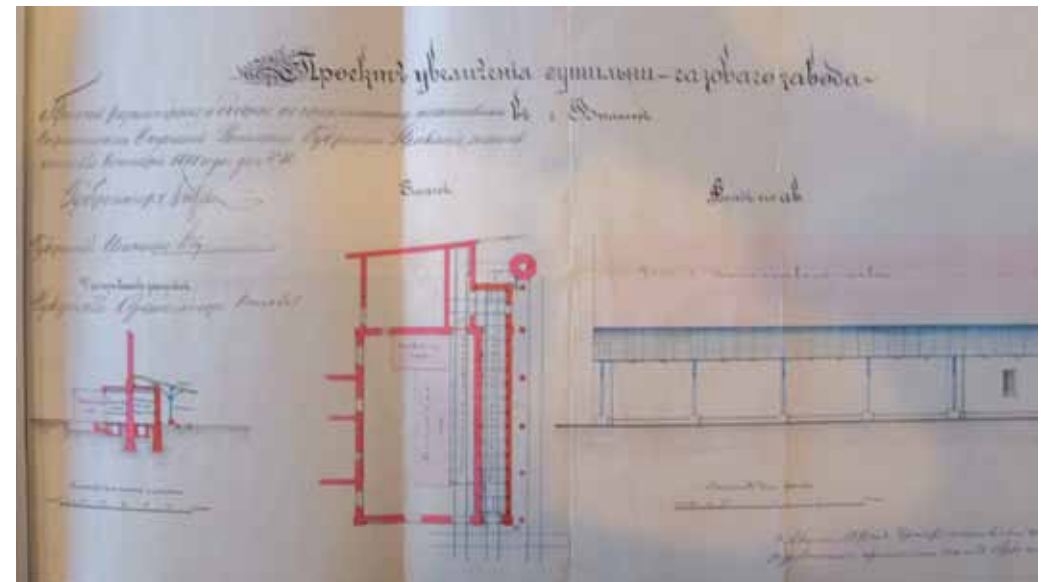
A. LIAUKONIS. Vilniaus dujų fabriko teritorija užėmė 120 arų (1,2 ha) plotą. Fabrikas stovėjo miesto pakraštyje, kur dabar yra Nacionalinis operos ir baleto teatras. Tačiau praėjo keliolika metų, ir fabrikas atsidūrė vos ne pačiame Vilniaus centre, o dėl to nebebuvo galima plėsti fabriko gamybinių pajėgumų, tai sukėlė rimtų konfliktų tarp fabriko vadovybės ir miesto administracijos. Vilniaus dujų fabriko įrenginiai taip pat buvo gauti iš Vokietijos. Dujų fabriko pagrindinį mechanizmą sudarė keturios krosnys. Fabriko teritorijoje buvo sumontuotas vienas degiųjų dujų antžeminis gazholderis – 50 000 kub. pėdų (arba 1400 kub. m) talpos rezervuaras. Fabriko technologinėje linijoje buvo sumontuoti du plautuvai (skruberiai), trys valytuvai, vienas kondensatorius, vienas dujų reguliatorius ir prietaisas jų kiekiui matuoti. Gamybos tikslams taip pat naudota viena garo mašina.

– *1898 m. rugpjūčio 14 d. Vilniaus dujų fabriko valdytojas Gustavas Šenfeldas kreipėsi į Vilniaus gubernijos valdybos statybos skyrių, prašydamas leidimo statyti antrąjį antžeminį dujų rezervuarą – gazholderį.*

A. LIAUKONIS. Šis Vilniaus dujų fabriko valdytojo prašymas pirmiausia buvo

perduotas apsvaistyti miesto Dūmai. Ji, kategoriškai užprotestavus miesto architektui ir kitiems Dūmos nariams, uždraudė statyti naują dujų rezervuarą. Pagrindinis draudimo motyvas – fabrikas yra miesto centre ir jo plėtimas žymiai padidintų oro užterštumą. Po to į šį reikalą įsikišo pats Vilniaus gubernatorius ir sutiko duoti leidimą statyti antrąjį rezervuarą. Tas rezervuaras ir jam reikalingos dalys buvo gautos iš Vokietijos. Rezervuaras ir jo sumontavimas iš viso fabrikui atsiėjo 46761,79 rublių. Vilniaus miesto Dūma apskundė Vilniaus gubernatoriaus valdybą carui už leidimą Vilniaus dujų fabrikui statyti antrąjį rezervuarą. Šį skundą caras perdavė svarstyti Vyriausybės senatui (tuometinei Ministrų tarybai), kuris 1900 m. rugpjūčio 14 d. nutarimu Nr. 8178 atšaukė Vilniaus gubernatoriaus duotąjį leidimą.

Konfliktas tuo nesibaigė. 1901 m. rugpjūčio viduryje į Vilniaus gubernatorių, smulkiai išdėstydamas reikalą, kreipėsi Berlyno bendrovės atsakingasis agentas Rusijoje E. Gilbachas. Remdamasis šiuo prašymu ir konkrečiu faktu, kad dujų rezervuaras jau eksploatuojamas, Vilniaus gubernatorius kreipėsi į Vyriausybės senatą, kad negali vykdyti 1900 metų senato įsako Nr. 8178. Praėjus devyneriems metams nuo Vilniaus gubernatoriaus prašymo, Vyriausybės senatas antrą kartą administracine tvarka atsisakė duoti leidimą statyti minėtąjį dujų rezervuarą. Jis jau sėkmingai veikė, o carinė biurokratija dar kartą pademonstravo savo nerangumą, su kuriuo teko grumtis vokiškajam pragmatizmui (6 pav.).

6 pav. Dujų fabriko džiovyklos padidinimo planas, 1898 m.

– O kokios buvo techninės tuometinio Vilniaus dujotiekio vamzdžio charakteristikos?

A. LIAUKONIS. Vilniaus miesto požeminis dujotiekis buvo nutiestas iš 50–250 mm skersmens ketaus vamzdžių. Pagrindinės magistralės ėjo dabartine Vilniaus gatve iš 203 mm skersmens vamzdžių, Gedimino prospektu nuo 25 iki 152 mm ir nuo 50 iki 102 mm skersmens bei Tiltų gatve iš 89 mm skersmens vamzdžių. Ilgą laiką turėjęs apšvietimo monopolį, Vilniaus dujų fabrikas susilaukė rimto konkurento: 1903 m. pradėjo veikti miesto elektrinė. Dar prieš ją paleidžiant, tarp miesto Dūmos ir dujų fabriko vadovybės kilo konfliktas, nuėjęs net iki teismo. Miesto Dūma pareikalavo pereiti prie žymiai pigesnio žibalinio apšvietimo. Dujų fabrikui teko nusileisti, ir jis buvo priverstas 1898 m. birželio 15 d.–spalio 15 d. laikotarpiu visus savo apšvietimo įrenginius gatvėse palaipsniui nuimti. Pradėtas naudoti elektros apšvietimas dar galutiniai neištūmė dujinio. Dėl elektros energijos brangumo kai kurios gatvės dujomis buvo apšviečiamos iki 1914 metų. Per 53 metus miesto dujų tinklų ilgis nuo 12,3 km padidėjo tik iki 15 km. Didžiausias dujų suvartojimas buvo 1902–1903 ūkiniais metais, kai pasiekė 935 tūkst. kub. m, o mažiausias, kaip reikėjo tikėtis – karo metu. Iki Antrojo pasaulinio karo pradžios Vilniaus dujų fabrikas priklausė buvusio savininko Moserio įpėdiniais. Sovietų armijos vejami, pasitraukiantys iš Vilniaus hitlerininkai 1944 m. liepą dujų fabriką susprogdino. Jį atstatyti buvo nebeįmanoma.

– O kas yra žinoma apie Šilutės dujų fabriką?

A. LIAUKONIS. Apie jį išliko mažiausiai duomenų. Šilutės dujų fabrikas pastatytas 46 metais vėliau negu Klaipėdos. 1907 metais jį pastatė Žibų kaimo bendruomenė Verdainėje, Šilutės miesto pakraštyje. Fabrikas turėjo dvi krosnis, kuriose buvo sumontuota po vieną retortą, įrengtas antžeminis 800–1000 kub. m talpos *gazholderis*. Dujų gamybai buvo naudojama akmens anglis. Technologinio proceso metu, be dujų, buvo dar gaminamas koksas ir smala. Akmens anglis iki Šilutės buvo atvežama geležinkeliu, o paskui vežimais gabenama į dujų fabriką. Iš dujų fabriko į miesto centrą ėjo dvi 150 mm skersmens požeminės dujotiekio linijos. Tuo po Antrojo pasaulinio karo 1945 metų pavasarį ketinta vėl paleisti Šilutės dujų fabriką. Užkurta viena krosnis ir *gazholderis* pripumpuotas dujų. Tačiau dėl karo veiksmų tinkluose nebeliko reikiamo sandarumo. Dujos iš *gazholderio* ištekdėjo per kelias dienas, esamos sklendės surūdijusios ir nebetinkamos, o pats *gazholderis* prakiuręs. Pagrindiniai dujų fabriko įrengimai buvo fiziškai pasenę, susidėvėję, todėl tiekti dujas miestui ir jo gyventojams nebuvo pradėta.

Energetikos istorikas Stasys Bilys mini dar vieną dirbtinių dujų fabriką, jis buvo pastatytas Kybartų (Virbalio) geležinkelio stotyje 1865 metais. Tada toje stotyje įrengtas

dujinis apšvietimas. 1900 metų pavasarį Karaliaučiaus elektromonteriai nutiesė elektros tiekimo liniją iš Vokietijos pasienio Eitkūnų miesto per valstybinę sieną. Kybartų geležinkelio stotyje ir mieste įrengė elektrinį apšvietimą. Dujų fabrikas tapo nenaudojamas ir nereikalingas. (Lietuvos energetika, VI t., 14 p.).

Baigiant ekskursą į istoriją, reikia pasakyti, kad dirbtinės dujos gatvėms apšviesti Vakarų Europoje buvo naudojamos jau nuo XIX amžiaus pradžios. Tačiau tada atsirado ir aršių skeptikų, pasisakiusių prieš tokią naujovę. Štai 1819 metais laikraštis „Kelnische Zeitung“ įsidėjo straipsnį, kur gatvių apšvietimas dujomis koneveikiamas tokiais argumentais: 1. Tai pažeidžia amžiną Dievo nustatytą tvarką, pagal kurią naktį turi būti tamsu; 2. Skatina žmones naktį vaikščioti gatvėmis, o tai sukelia tokias ligas, kaip kosulį, peršalimą ir plaučių uždegimą; 3. Girtuokliams lengviau valkiotis po gatves, žmonės nebeįaučia tamsos baimės, kuri neleidžia nusidėti; 4. Mažina šventinių fejerverkų efektą iškilmių ir švenčių dienomis. (pagal kn. V. Golembovičius. Linksmoji enciklopedija).

LEMTINGAS ANTRASIS POKARIO DEŠIMTMETIS

Tik pasiekę tikslą sužinome, kad kelias buvo tinkamas.

P. Valeri

Grįžtame į dujininkystės periodą netrukus po Antrojo pasaulinio karo. Viena po kitos pradėtos steigti vietinės dirbtinių suskystintų dujų pripildymo ir prekybos įmonės. Jos produkciją cisternomis gaudavo iš naftos perdirbimo kombinatų Baltarusijoje, Rusijoje. Gyventojai greitai pajuto dujininkystės teikiamus patogumus. Vis daugiau vartotojų įsigydavo Maskvoje, Breste, Volgograde veikusių gamyklos „Gazoapparat“ filialų gamintas dujines virykles (7 pav.).

1959 m. Vilniaus miesto gazifikacijos valdybos vyriausiuoju inžinieriumi skiriamas Česlovas Krukauskas, vos prieš porą metų baigęs Kauno politechnikos institutą (KPI). Jis visą likusį gyvenimą atidavė Lietuvos dujų ūkiui, kuriam vadovavo du

7 pav. Viena pirmųjų pokarinių dujų viryklių

dešimtmečius – nuo 1969 iki 1990 metų. Ilgiausiai miesto dujų sistemai yra vadovavęs šiaulietis Romualdas Bruzgulis (1933–2018): „1960-ųjų gruodžio aštuntą tapau Šiaulių miesto vykdomojo komiteto dujų kontoros viršininku. Vienose pareigose išdirbau 44 metus. Keitėsi įmonės pavadinimai, net santvarkos, o mūsų priedermės liko tos pačios – aprūpinti gamyklas, įstaigas ir gyventojus patogiausiu kuru.“

Susikuriančių miestuose ir rajonų centruose dujininkystės įmonių veiklai koordinuoti 1960 m. įsteigiama Vyriausioji gazifikacijos ir komunalinio ūkio valdyba prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos. Jos viršininku paskirtas karo veteranas, inžinierius Eduardas Karlo (gim. 1912 m. Gatčinoje prie Petrogrado). Minėtoji valdyba veikė beveik šešetą metų (1960-09-29–1966-04-28) ir po to savo funkcijas perleido naujai Lietuvos TSR komunalinio ūkio ministerijai, kuriai vadovauti pavesta tam pačiam Eduardui Karlo.

Kaip priminė jau šviesios atminties, buvęs ilgametis AB „Lietuvos dujos“ Vilniaus magistralinių dujotiekių tarnybos viršininkas Jevgenijus Vorobjovas, pradžioje visus magistralinius dujotiekius projektavo *Giprospekgaz*. Tai buvo *Gazpromo* pagrindinis institutas Šiaurės vakaruose. 1956 metais Maskvoje Valstybinio komiteto teisėmis organizuojama žinyba dujų reikalams Dujų pramonės ministerijos žinioje. Regionuose

sukuriamos magistralinių dujotiekių valdybos. Šiaurės vakarams įsteigiama Minsko magistralinių dujotiekių valdyba. Įkuriama rajoninė valdyba dujotiekiui Dašava–Minskas–Vilnius.

Vyriausiosios gazifikacijos ir komunalinio ūkio valdybos specialistams teko svarbi misija – sklandžiai pasitikti į Lietuvą ateinančias gamtines dujas. Magistralinis dujotiekis iš Dašavos gamtinių dujų verslovės Ukrainoje buvo pradėtas tiesti 1958 metais. Kai jis pasiekė Baltarusijos miestą Ivacevičius, iki Vilniaus dar buvo likę įrengti 244 km. Statybininkų kelyje telkšojo pelkės, siūravo miškai, stūksojo šešios geležinkelio linijos. Iš viso teko įveikti 120 sudėtingų kliūčių. Tarp jų – keturias plačias upes: Ščiarą, Nemuną, Ditvą ir Nerį. Pagaliau 1961 m. rugpjūčio 13 dieną Vilniuje, Vingio parke uždegamas simbolinis gamtinių dujų fakelas (8 pav.). Tą įvykį šių eilučių

8 pav. Pirmasis gamtinių dujų fakelas Vilniaus Vingio parke 1961-08-13

autoriui teko stebėti kaip jaunam spaudos atstovui dar nežinant, kad vieną svarbiausių šventės kaltininkų teks sutikti po ketveto dešimtmečių. Prisimindamas tuos tolimus laikus, Lietuvos nusipelnęs inžinierius Jonas Šarkauskas kalbės: „Tai buvo didžiosios dujofikacijos pradžia mūsų krašte. Nuo tada prasidėjo dujininkų tradicija – dujų tiekimas miestams ar gyvenvietėms pradedamas uždegant fakelą. Manau, jog tą pirmąjį įvykį prisimena ne tik dujininkai, bet ir plačioji visuomenė.“ Nuo 1959 metų J. Šarkauskas dirbo tiekiant gyventojams suskystintas dujas, ir buvo svarbu jas pakeisti žymiai pigesnėmis bei švaresnėmis gamtinėmis dujomis. „Tam reikalui pritaikėme ir pirmuosius dujotiekius, kuriais anksčiau buvo iš rezervuarų tiekiamos suskystintos dujos.“

Ne visada ir ne viskas ėjosi, kaip sviestu patepta. J. Šarkauskas sako, kad dujų paleidimas į kiekvieną miestą keldavo nerimą. „Neprisimenu nė vieno atvejo, kad taip būtų pasiruošę paleist dujas, jog viskas veiktų, kaip laikrodį. Visada kažko trūkdavo, kažko nespėdavome padaryti. Fakelas uždegamas, o paskui dar kokį mėnesį nesklandumus šalinavom“. Tik po to būdavo pradedamos normaliai tiekti gamtinės dujos vartotojams. Pagaliau nutarta fakelą degti tik tada, kai dujas jau yra sėkmingai gavę bent keli vartotojai – įmonės, gyvenamieji namai. J. Šarkauskas negali pamiršti vieno komiško atvejo, kai fakelas rajono centre turėjo trūks plyš gražiai užsidegti tiksliai aukštos partinės valdžios nurodytu laiku. Su iškilingomis pompastiškomis prakalbomis, šventiniu koncertu. Teko imtis techninės apgaulės. „Kadangi gamtinių dujų nurodytu laiku paduoti nespėjom, tai nuvarėm suskystintųjų cisterną į paskirstymo stotį ir uždegėm fakelą. Tačiau jis nesuliepsnojo skaisčiai, kaip būdinga gamtinėms dujoms, bet nenoriai rūko“. Mat sudegti propano ir butano mišiniui būtina reikia triskart daugiau oro ir tam privalu taikyti specialų aktyviau pasiurbiantį degiklį, o ten jo neturėta. „Tai ir rūko tas fakelas, kaip iš kamino. Vis tiek džiaugėmės uždegę tą apgaulingą fakelą, šventės nesugadinome, nuo valdžios pipirų negavome. Tiesa, jau nuo pat pradžių statėme dujotiekius su išskaičiavimu, kad jie tiktų ne tik suskystintom, bet ir ateisiančiom gamtinėm dujom, turinčiom trigubai mažesnę kalingumą“.

Gyvai pirmojo fakelo dieną prisiminė Jonas Kairionis, buvęs AB „Lietuvos dujos“ Vilniaus filialo aptarnavimo ir paslaugų baro vyresnysis meistras 1961–2003 m. Su juo šių eilučių autoriui teko kalbėtis 2007 metų vasarą.

J. KAIRIONIS. Budėjau tą dieną, prižiūrėjau, kad gamtinės dujos būtų tiekiamos į Vingio parką tam fakelui. Jos atėjo nuo Konarskio gatvės laikinu vamzdynu, kurį padeginėjo vaikai. Mat sujungimai buvo moviniai ir nesandarūs. Pro tas movas dujos šnypštė. Taip tęsėsi kokias dvylika valandų iki renginio – oficialaus uždegimo. Laimei, nieko tragiško neįvyko, tik išdykėliams paaikškėjo, kad, prikišus degtuką prie nesandarios movos, dujos gerai dega. Dabar jau tie išdykėliai anūkų turi.

Jonas Kairionis prisiminė, kad pradžioje tekdavo budėti po parą, nes turėjo dažnai

lankyti dujų reguliavimo punktus ir kas dvi valandas tikrinti parodymus. Kartą chuliganai net buvo įlindę į kompresorinę netoli magistralinio dujotiekio ir užsukę sklendę. Krito spaudimas, teko vieną po kito atjungti kvartalus, kol pavyko surasti priežastį. Iš linksmesnių J. Kairionio prisiminimų yra apie tai, kaip pavyko sukonstruoti pirmąją dujinę krosnį šakočiams kepti.

* * *

1962 m. gamtinės dujos pasiekė Kauną, Elektrėnus, Grigiškes. Jų atėjimą į Kauną gerai prisimena to miesto vidaus dujotiekių tarnybos šaltkalvis Stasys Rimeisis (9 pav.). Jis buvo liudininkas uždegant pirmąjį fakelą ir, reikia sakyti, yra tikrasis jo autorius: „Stovėjau prie sklendės ir ją atsukau, kad užsiliepsnotų fakelas. Tai buvo dar prieš armiją, į kurią išėjau po dvejų darbo metų. Atitarnavęs kariuomenėje, grįžau į „Dujas“ ir visą gyvenimą čia dirbu.“

9 pav. Pirmojo gamtinių dujų fakelo Kaune autorius Stasys Rimeisis

Savaip tą laikotarpį prisimena dujininkystės veteranas, daug saugos srityje pasidarbavęs inžinierius Anatolijus Vasiljevas. Beje, jis gimęs Rusijoje 1941 metais, karo pabaigoje su šeima buvo vežamas į Vokietiją, bet juos kažkodėl vokiečių kareiviai išlaipino Vilkaviškio geležinkelio sotyje. Baigęs Pilviškių vidurinę mokyklą ir tapęs visiškai suvalkiotis, Anatolijus įstojo į KPI Mechanikos fakultetą. Dar studentas pradėjo dirbti Kauno gamybinėje gazifikacijos valdyboje inžinieriumi dispečeriu. Jam įsiminė vienas grėsmingas atvejis iš profesinės jaunystės. Žaliakalnyje duonos kombinatas jau turėjo atvestas gamtines dujas, bet, kaip mena Anatolijus, „atėjo laikas dar kažką pajunginėti

gyventojams per poilsio dienas“. Dėl to pramoniniai vartotojai turėjo atsijungti pagal bendras taisykles, kad tinkluose būtų išlaikytas reikiamas spaudimas. Anatolijus pagal savo, kaip budinčio dispečerio, pareigas, rašo telefonogramas įmonėms, kad laisvadieniams atsijungtų. Jam paskambina energetikas iš duonos kombinato ir guodžiasi, kad jeigu nekeps duonos, tai jos negaus ligoninės, o riestainių – vaikų darželiai. Anatolijus paskaičiavo ir nutarė duonkepiams palikti dujas porai laisvadienių. Ramiai praėjo tas savaitgalis, o pirmadienį Anatolijus vadovybei privalomai papasakojo, kad nenukrito spaudimas iki pavojingos ribos, nors, jam leidus, ir veikė duonos kombinatas. Vadovybė labai užsirūstino, nes nederėjo tiek rizikuoti, bet nenubaudė, kadangi viskas baigėsi laimingai. „Tačiau ta „injekcija“ liko man visam gyvenimui. Nuo tada pasidariau atsakingasnis ir apdairesnis. Dabar ir pats suprantu, kaip reaguočiau tokioje situacijoje“.

Iš pirmosios „gamtininkų“ (kaip kartais vadinami gamtinių dujų specialistai) kartos yra ir Valensas Puodžius. Tik jis, panašaus amžiaus kaip Anatolijus Vasiljevas, buvo vežamas ne į Vakarus, bet į Rytus. Jis gimęs Kaune, bet kai buvo trejų metų, mokytojų šeimą bolševikai ištrėmė prie Laptevų jūros, netoli speigračio. Tėvų raudonieji banditai nužudė Rešiotų lageryje. Kai su vyresniu broliu Jonu pabėgo iš Trofimovsko, Valensui tebuvo dešimt metų. Lietuvoje priglaudė giminės. Abiem broliams pavyko įstoti į KPI ir baigti. Gavęs šilumos, dujų tiekimo, vėdinimo sistemų inžinieriaus diplomą, pradžioje dirbo „didžiosios chemijos“ statybose Kėdainiuose, Jonavoje, Kaune. Valensas Puodžius trejetą dešimtmečių vadovavo Kauno dujininkams. „Dujininkystėje irgi visko mačiau. Pradžioje trūko specialistų, ir pro pirštus žiūrėta net į girtuokliaujančius. Geras specialistas būdavo aukštesnis už viršininką. Ypač vertinti diplomuoti suvirintojai. Jų nemažai atvažiuodavo iš Rusijos. Vėliau, jau Nepriklausomybei grįžus, kai kurie atvykėliai tapo žymiais politikos veikėjais“.

Iš tos pačios plejados arba, liaudiškai tariant, diplomuotų dujininkų „pirmosios vados“ yra ir Antanas Macijauskas. Tačiau jį, vos gavusį KPI diplomą, tuojau „pasiglemžė“ pedagogika – dėstytojavimas ir direktoriaus pavaduotojo pareigos Vilniaus statybos technikume. Tik po septynerių pedagoginių metų Antanas galėjo visa siela atsidėti praktinei dujininkystei – iki Vilniaus miesto gamtinių dujų įmonės vadovo kėdės.

Bendraujant su gamtinių dujų sektoriui savo gyvenimą paskyrusiais žmonėmis, nors jie visi skirtingi, išryškėja ir bendrų bruožų. Tai – atsidavimas pasirinktai profesijai ir darbui, „alkūnės jausmas“, optimizmas, būdingas ir tiems, kas jau baigė profesinę karjerą, ir tiems, kurie, su jais kalbantis, buvo prie jos pabaigos slenksčio. Kiekvienas gyvenimo etapas yra savaip prasmingas ir žavus. Dažnas kartojo: „dirbu Dujose“, „dirbau Dujose“, „atėjau į Dujas“.

Vilniškė „Sparta“ buvo pirmoji Lietuvos įmonė, kuri 1961-aisiais gavo gamtines dujas. Jomis nuo tada dirba įmonės katilinė. Ši tekstilės gamykla, bėgant metams, tapo

nepriklausoma nuo centralizuotų šilumos tinklų. Joje dujos tarnauja ir šildymui, ir gamybai.

Į atokiai nuo Vilniaus centro esančias Grigiškes (per 17 km) gamtinės dujos atvestos pirmiausia popieriaus kombinato reikmėms. Juk jo produkcija reikalinga be išimties visiems – nuo mažo iki seno. Kylant pragyvenimo lygiui ir buities kultūrai, šių gaminių reikia vis daugiau.

Už trisdešimties kilometrų nuo Grigiškių – kitas stambus gamtinių dujų vartotojas. Tai – Lietuvos valstybinė elektrinė. Tiesa, jos pirmoji turbina paleista pusmečiu vėliau (1962-12-30), negu Elektrėnus pasiekė gamtinės dujos. Šių eilučių autoriui Elektrėnuose teko nuolat lankytis nuo pat pirmosios daubos, ekskavatoriaus išraustos 1960 metų liepos mėnesį. Po pustrėčių metų teko fotografuoti pirmojo agregato paleidimą ir darbų sukuryje įsisukusį jauną 35 metų jėgainės direktorių (10 pav.). Tai buvo Pranas Noreika, kuriam vėliau teko šiai elektrinei vadovauti beveik penketą dešimtmečių. Mūsų energetikos patriarchas sakė, kad jiems apie dešimtį metų teko vieniems kūrenti tikrai dujas, kol atsirado kiti dideli vartotojai. „Per penkis dešimtmečius Elektrėnuose dirbo tūkstančiai žmonių, suprasdami savo darbo svarbą, atsakomybę. Iš to jiems buvo pasitenkinimas, kad iš tikrųjų daro labai reikšmingą ir svarbų darbą“.

10 pav. Pranas Noreika (iš kairės) paleidžiant pirmąją Lietuvos VRE turbiną 1962-12-30

Tą patį galima pasakyti ir apie mūsų dujininkus. Šiuolaikinė gamtinių dujų tiekimo sistema – tai šimtų darbininkų, inžinierių, vadovų kūrinys, stabiliai aprūpinantis patogių ir ekologiškų kuru šimtus tūkstančių vartotojų. Šios pramonės šakos istorija – tai neatsiejama mūsų šalies istorijos dalis. Lietuvos Respublikos Prezidentas Algirdas Mykolas Brazauskas, kurio statybininko profesinės ir administracinės veiklos pradžia su-

tapo su gamtinių dujų atėjimu, yra pastebėjęs: „Dujos buvo didelė naujovė ir, be jokios abejonės, turėjo milžiniškos įtakos visai mūsų ekonomikai. Dujos yra susiję su kultūra ir geresniu žmonių aprūpinimu.“

Šios misijos teko imtis 1960 metais įsteigtai Vyriausiajai gazifikacijos valdybai, kurios darbus vėliau tęsė AB „Lietuvos dujos“, kai teko nenutrūkstamai užsiimti gamtinių dujų importu, perdavimu, paskirstymu ir pardavimu.

DUJINĖS VIRYKLĖS – KOMUNALINĖS KULTŪROS REIŠKINYS

Kiti laikai – kiti džiaugsmai.

Lietuvių liaudies priežodis

Atmintyje išliko laimingų kursiojų įkurtuvės, kai jie gavo kambarį senoviškame bute, kur jau gyveno kelios šeimos. Tas butas buvo Vilniaus dabartiniame Gedimino prospekte (jis įvairiais laikais turėjo Georgijaus, A. Mickevičiaus, Stalino, Lenino pavadinimus). Visiems to buto gyventojams teko viena vonia ir prie pat jos įtaisytas vienintelis tualetas (juo nebuvo galima naudotis kam nors maudantis), o bendroje virtuvėje jau stovėjo keli šaldytuvai, atskiri nedideli stalai ir keletas dujinių viryklių. Ši „mada“ atėjo iš Rusijos kaip „nugalėjusio socializmo“ fenomenas – komunalinis butas arba „komunalkė“ su vonia ir virtuve, kuriomis dalijosi keli ar net keliolika gyventojų (11 pav.). Praėjus daugiau

11 pav. Taip atrodė bendra komunalinė virtuvė

kaip ketvirčiui amžiaus po Sovietų Sąjungos žlugimo, šiuo perpildytu būstu Rusijoje dabar žavimasi kaip unikaliu, nors ir nykstančiu, kultūros fenomenu. „Komunalkės“ įtraukiamos į ekskursijas po miestą, apie jas diskutuojama mokslininkų konferencijose.

Komunaliniai butai masiniu reiškiniu Rusijoje tapo po 1917 metų bolševikų perversmo, kai gamyklų darbininkai ir valstiečiai suplūdo į miestus ir buvo apgyvendinti erdvuose pasiturinčių šeimų butuose. Juose įrengus pertvaras, buvusiems savininkams dažnai buvo paliekamas tik vienas kambarys. Sankt Peterburge, kurį sovietų valdžia pervadino į Leningradą, šie butai tebebuvo naudojami iki praėjusio amžiaus 9-ojo dešimtmečio. Jie tuomet sudarė beveik 40 proc. butų istorinėje miesto dalyje. Maskvoje, kurios centras sovietiniais laikais buvo iš esmės perstatytas, komunalinių butų buvo kur kas mažiau ir jų šiame mieste praktiškai nebeliko. Sovietinės eros pabaigoje naujoji turtingų rusų karta ėmė supirkinėti komunalinius butus, kurie dažnai buvo itin užleisti, ir mokėjo už gyventojų perkėlimą į mažus atskirus būstus priemiesčiuose. Šiandien daugelis šeimų, kurioms dar priklauso kambariai komunaliniuose butuose, juose nebegyvena, bet nuomoja studentams, atvykėliams iš kitų miestų ir darbuotojams migrantams. Senieji rusai su nostalgija prisimena tokius butus, nes juose praėjo jaunystė, skani arbata „tiesiai nuo viryklės“ arba iš „samovaro“ ir linksmi pavakarojimai. Jiems pasimiršo ir nublanko senstančioje atmintyje nuolatinės rietenos dėl smulkmenų bendrose virtuvėse arba eilėje į vonią ar tualetą.

XX a. antroji pusė, ypač politinė šios epochos istorija, sulaukė ir neabejotinai ateityje sulauks mokslininkų dėmesio. Pastaruoju metu kyla vis daugiau diskusijų tarp mokslininkų, paveldosaugininkų ir visuomenės dėl šio laikotarpio architektūrinio ir etnografinio palikimo, jo vertės ir išsaugojimo ar sunaikinimo, o gal ignoravimo būtinybės bei galimybės. Sovietinio gyvenimo penkiasdešimtmetis ir Lietuvoje nestokoja dėmesio, tačiau šio laikotarpio butis, kaip susidomėjimo ar svarstytinas paveldo vertybės objektas, kol kas yra itin fragmentiškas reiškinys. Jis susijęs su individualiomis iniciatyvomis, bet ne su visuotinėmis diskusijomis. Nuostata traktuoti sovietinio laikotarpio kasdienybės istorijos palikimą, kaip vertingą objektą, dažnai visuomenėje sukelia kontraversiškų reakcijų. Tai puikiai iliustruoja audringi debatai dėl kai kurių sovietinio laikotarpio objektų (Koncertų ir sporto rūmų, Žaliojo tilto skulptūrų ir kitų) išsaugojimo ir įpaveldinimo. Daug kalbama apie architektūros bei monumentalsios dailės palikimą, jo įprasminimą ir suvokimą kaip paveldo objekto. Tačiau sovietmečio butis – interjerai, baldai bei kiti kasdienybės istorijos atributai – vienareikšmiškai nelaikomi paveldu, vertu istorinių studijų, naujos interpretacijos, įpaveldinimo ir eksponavimo.

Tuo tarpu Vakarų istoriografijoje gausu mokslo darbų, analizuojančių XX a. antrosios pusės *homo sovieticus* buties fenomeną kaip unikalią politinės ideologijos ir gyvenamosios erdvės sintezę. Pasirenkant įvairius sociokultūrinės istorijos pjūvius, buties ir

gyvenamosios erdvės tyrimai, jos įpaveldinimas bei eksponavimas tampa unikaliu šaltiniu, atskleidžiančiu antropologinius, sociologinius, kultūrinius ir istorinius visuomenės raidos fenomenus. Vakarietiškojo pasaulio istorijos ir socialinių mokslų srityje „didieji pasakojimai“ užleidžia vietą „mažosioms istorijoms“ ir įvairiems istorijos pjūviams, o tos mikroistorijos, taip pat kasdienybės ir buties studijos neabejotinai įgauna vis svaresnę mokslinę vertę.

Kalbant apie XX a. antrosios pusės kasdienybės istoriją Lietuvos kontekste ir keliant jos reikšmės klausimą, pabrėžtina, kad šio laikotarpio objektai šiandien dar yra gana gausiai išlikę ir nepraradę savo bendrosios prasmės. Tai itin svarbu kalbant apie artefaktus kaip apie potencialius istorijos mokymosi, suvokimo, pažinimo instrumentus. Šiandien yra būtina kalbėti apie 1940–1990 m. laikotarpio buitį bei kasdienybę, kaip apie vertingą ir informatyvų istorijos palikimą.

Pavyzdžiui, technikos muziejuose eksponuojama technika, įvairūs prietaisai bei jų taikymo sritys. Tokie yra technologijos istorijos, pramonės, įmonių, transporto ir panašaus pobūdžio muziejai. Kaip teigia etnografė Regina Lakačauskaitė-Kaminskienė, savo pirmine koncepcija technikos muziejus nėra artimas buties istorijai, tačiau gali tapti unikalia ir tikslinga erdve gyvenamosios aplinkos eksponavimui. Pasaulyje nėra naujovė tokie technikos muziejai, kurie reprezentuoja ne vien tik techninius įrenginius, kaip iš konteksto paimtus artefaktus. Jie taipogi atkuria sociokultūrinio gyvenimo terpę bei permainas buityje, kurias nulėmė technikos pasiekimai. Štai Belgijoje, Gento mieste veikiantis Museum Industrie Arbeid Textiel (Tekstilės pramonės muziejus), įkurtas 1990 m. uždarytame medvilnės perdirbimo fabrike. Muziejaus ekspozicija apima ne tik senų techninių įrenginių demonstravimą, medvilnės apdirbimo istoriją, bet ir socialinį kontekstą. Ekspozicija atskleidžia, kaip pramonės raida pakeitė darbininkų gyvenimą, individualią ir visuomeninę aplinką. Greta medvilnės apdirbimo staklių čia pristatomos atkurtos darbininkų gyvenamosios erdvės ir jose naudoti buties reikmenys.

Lietuvoje yra Energetikos ir technikos muziejus Vilniuje. Istorinės elektrinės patalpose įsikūrusio muziejaus ekspozicijose pristatoma ne tik elektrinės istorija, bet ir kur kas platesni modernizavimo bei industrializavimo procesai. Žinoma, čia galėtų būti plačiau atskleidžiami ir su įvairia technika susiję buties reiškiniai. Jie būtų galėję rasti įprasminimą ir Dujininkystės muziejuje. Apie jo įkurdinimą išlikusiuose Klaipėdos senjojo dujų fabrikų mūruose daug metų svajojo dujų pramonės veteranas Jonas Kastauskas. Deja, jo svajonėms iki šiol nebuvo lemta išsipildyti.

Nuo Antrojo pasaulinio karo nukentėjo ir didelis dujų fabrikas Varšuvoje. Jo taip pat nebeatstatė, bet pavertė muziejumi. Muziejaus standuose matėme fotografijas, kaip atrodė išsprogdinti *gazholderiai* ir kaip palaipsniui atsikūrė Lenkijos dujininkystė. Išimtinė įspūdingas ir jaudinantis momentas, kaip buvę Varšuvos ir Vilniaus dujininkų

12 pav. Buvę Varšuvos ir Vilniaus dujininkų vadovai B. Nawrocka-Fuchs ir A. Macijauskas uždega senovišką dujinę „Varšuvos liktarną“

13 pav. Dujinis epidioskopas

vadovai Bogumila Nawrocka-Fuchs ir Antanas Macijauskas uždega senovišką dujinę „Varšuvos liktarną“. Tokie žibintai kadaise švietė ir Lietuvos sostinėje (12 pav.).

Įdomų, moderniškai įrengtą dujininkystės muziejų *Gaseum* teko matyti Esene, vidurio Vokietijos mieste. Ten įsikūrusi tos šalies didžiausios dujų kompanijos „E.ON/Ruhrigas“ centrinė būstinė. Joje surasta pakankamai vietos dujininkystės istorijai ir dabarčiai. Ten susitikome su publicistu, ūkio ir technikos istoriku dr. Dietmaru Bleidicku. Iš jo sužinojome, kad Vokietijoje dirbtinės dujos pirmiausia pradėtos gaminti ir tiekti Hanoveryje 1826 metais. Jų suvartojimas nuolat augo, tačiau XIX a. pabaigoje smarkiai sumažėjo atsiradus elektrai. Po Pirmojo pasaulinio karo dujų poreikis vėl pradėjo augti, kai jas imta vis plačiau naudoti pramonėje ir buityje. Vamzdynai nusidriekė daugiau kaip per tūkstantį kilometrų ir tapo didžiausia Vokietijos dujų tiekimo sistema. 1933-aisiais ji peržengė vieno milijardo kubinių metrų metinę ribą. Ši sistema veikė iki pat 1945 metų pavasario, kol užstrigo nuo karo pabaigos veiksmų. Po Antrojo pasaulinio karo gana greitai, per porą metų, dujų tiekimas buvo atstatytas, o iki 1953-ųjų šalies dujotiekių sistema nusidriekė per 2250 kilometrų. Įdomu, kad gamtinės dujos Vokietiją pasiekė tais

pačiais 1961 metais, kaip ir Lietuvą. Jos atkeliavo iš Alžyro ir Nyderlandų verslovių, o vėliau – ir iš Rusijos šiaurės.

Be kita ko, *Gaseum* fotografuojančiam žmogui greta viryklių, vandens šildytuvų buvo įdomu pamatyti originalų dujų panaudojimą vaizdams demonstruoti, kol elektros dar nebuvo. Tai – dujinis epidioskopas su keturiais degikliais, kurių liepsna, fokusuojama išgaubto veidrodžio ir praleista pro skaidrią plokštelę, „išmeta“ vaizdą į ekraną. Iki skaitmeninės fotografijos ir jai tinkančių projektorių dar buvo likę apie pusantro šimto metų (13 pav.).

KAIP BRANDINTOS AUKSINĖS GALVOS?

Tikras lobis žmonėms – mokėti dirbti.

Ezopas

Žmonijos veiklos (ūkinės, politinės, kultūrinės) sėkmę lemia geri specialistai. Jų poreikis iškilo nuo pat Lietuvos naujosios dujininkystės eros pradžios. Po pirmojo fakelo greitu laiku dujofikavimo procesas apėmė visus pagrindinius Lietuvos miestus, o vėliau – ir daugelį rajonų centrų bei pramonės įmonių, žemės ūkio kompleksų. Toks spartus krašto dujofikavimas reikalavo daug kvalifikuotų įvairaus profilio darbuotojų. Lietuvos aukštosiose ir specialiose vidurinėse mokyklose reikėjo suburti aukštos kvalifikacijos dėstytojų kontingentą, aprūpinti šias mokymo įstaigas technine įranga ir metodine literatūra. Viena sunkiausiai sprendžiamų problemų buvo metodinės mokymo literatūros parengimas lietuvių kalba.

Beveik visa literatūra dujų sistemų projektavimo, įrengimo ir eksploatavimo temomis buvo rusiška. Pirmasis lietuviškas leidinys „Miestų dujotiekių statyba“ pasirodė 1965 metais. Jo autorius – Lietuvos pokarinio dujofikavimo pradininkas, tuometinis Vyriausiosios gazifikacijos valdybos vadovas Česlovas Krukauskas. Juo vėliau pasekė ir kiti dujininkystės praktikai, bet daugiausia metodinės medžiagos studentams prisiėdavo parengti patiems dėstytojams. Kaip tik Kauno politechnikos instituto pedagogams teko ugdyti pirmuosius diplomuotus specialistus Lietuvos dujų pramonei. Į ją pirmiausia gavo nukreipimus tie KPI absolventai, kurie diplomuose turėjo įrašą, kad įgijo šilumos, dujų ir vėdinimo reguliavimo inžinieriaus kvalifikaciją. Kai kas persikvalifikavo ir iš kitų fakultetų – Mechanikos, Hidrotechnikos. Jiems dėstė nemažai specialistų, baigusiu mokslus dar prieš Antrąjį pasaulinį karą ne tik Lietuvoje, bet ir Vakarų aukštosiose mokyklose.

Kaip pagrįstai teigia energetikos veteranas, technikos mokslų daktaras Anzelmas Bačasas, Kauno universiteto prieškarinių inžinerijos absolventų vaidmuo Lietuvos ener-

getikoje yra labai reikšmingas. Jie ne tik atstatė per karą sugriautą energijos ūkį, bet ir pokariu jį plėtodami net pagal Sovietų Sąjungos reikmes ir nuostatas, sugebėjo išsaugoti Universitete išugdytą energetikos svarbos supratimą Lietuvos ateičiai, perduoti savo mokiniams. To gyvas pavyzdys ir pats A. Bačauskas, gavęs lemtingos reikšmės pamokas iš profesoriaus Leono Kaulakio, kuris Universitetą buvo baigęs 1928 metais. (Lietuvos energetika, VI t., 129 p.).

Žinių perdavimo estafetę perėmė vėlesnių kartų pedagogai, iškilę iš pokarinių absolventų. Kaip prisimena doc. dr. Aleksandras Gluosnis, prof. habil. dr. Vytautas Martinaitis (Šiluminė technika, 2011 m., Nr. 1), XX a. 5-ojo dešimtmečio pabaigoje į Vilnių, Kauną, Šiaulius ir kitus miestus rengtasi atvesti gamtines dujas, todėl buvo plėtojamose stambių pramonės objektų ir gyvenamųjų pastatų centralizuoto šilumos tiekimo, šildymo, vėdinimo ir oro kondicionavimo sistemos. Reikėjo ruošti įgyvendinti šių sistemų projektus, jas naudoti bei prižiūrėti. Taigi, reikėjo šių sričių specialistų. Pirmieji penki dujotiekio ir termifikacijos inžinieriai per tuometinę KPI Santechnikos katedrą baigė mokslus jau 1958 metais. Jiems ruošti prie katedros organizuota nauja dujotiekio laboratorija, jai vadovauti ėmėsi vyresnysis dėstytojas (vėliau – docentas) Vytautas Burbulyš. 1959 m. ši katedra parengė 10 šios srities specialistų, o 1960 m. – net 22. Augantis šios specialybės studentų skaičius paskatino KPI rektorių prof. Kazimierą Baršauską 1961 m. balandžio 11 d. įkurti Šildymo ir vėdinimo katedrą. Ji tapo tikra naujos pramonės šakos – dujininkystės – kadrų kalve. Su vienu jos „žaizdrą“ praėjusių specialistų Zenonu Vištiniu esame palinkę prie vinjetės „KAUNO POLITECHNIKOS INSTITUTO HIDROTECHNIKOS FAKULTETO INŽINIERIŲ X LAIDA. 1955–1960“ (14 pav.).

Z. VIŠTINIS. Tie, kas planavo gamtinių dujų atėjimą į Lietuvą, suprato, kad tam reikės ir vietinių specialistų. Todėl nutarta juos rengti Kauno politechnikos institute. Mano laidoje jų buvo virš dvidešimties. Štai šitas vinjetės kampas.

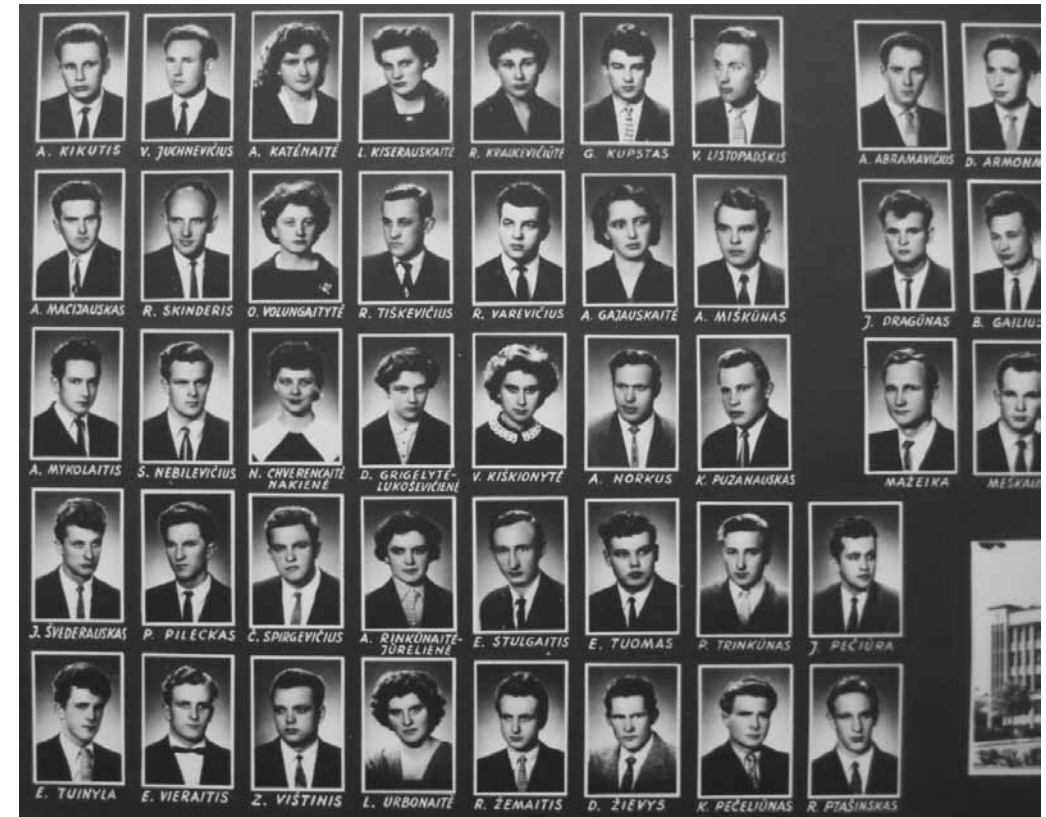
– Ir visi jie nuėjo į dujininkystę?

Z. VIŠTINIS. Ne visi. Ne iš karto. Mus „pirkti“ atvažiavo pats Krukauskas. Pirmiausia iš mūsų grupės jis pasirinko Algirdą Miškūną ir mane, iš Mechanikos fakulteto paėmė Romualdą Jarmoką.

– Tą, kuris parašė knygą apie pramonės ir komunalinių buitinių įmonių dujų ūkio įrengimus ir jų eksploatavimą?

Z. VIŠTINIS. Taip, taip. Prie tos knygos esu ir aš nagus pridėjęs. Dar į Dujas tada nuėjo Povilas Pileckas, Eimutis Vieraitis ir Egidijus Tuinyla. Aš atėjau į miesto dujų tinklų skyrių ir ten dirbau iki 1963 metų, kai po būtino trejų metų atodirbio „už diplomą“ mane pervedė į Orgtechniką – respublikinę dujų tiekimo ir jų naudojimo liaudies ūkyje organizavimo kontorą.

Neišdilo iš atminties pokalbis su dar vienu tos kartos KPI absolventu, jau šviesios

14 pav. KPI Hidrotechnikos fakulteto inžinierių X laida. 1955–1960 m.
(vinjetės „dujininkų kampas“)

atminties Rimtautu Skinderiu (15 pav.). Kalbėjomės 2007 metų vasarą, kai su Rimtauto moksladraugiu Antanu Macijausku rengėme knygą „Žydrosios liepsnos sergėtojai“.

A. MACIAUSKAS. Pirmiausia turiu pasakyti, kad mudu su Rimu esame grupiškai.

R. SKINDERIS. Antanas buvo grupės seniūnas. Institutą baigėme drauge, o paskui tekdavo stovėti prie grupioko Antano kabineto durų gauti pažymą, kad dujotiekis jau padarytas...

A. MACIAUSKAS. ...kuris dar nepradėtas.

R. SKINDERIS. Jis man „skaitydavo moralus“, o paskui vis tiek įvykdydavom. Taip visą gyvenimą: jis – užsakovas, aš – rangovas. Esu grynas kaunietis ir po instituto neketinau niekur iš savo miesto važiuoti. Tačiau, kai atėjo skirstymo metas, pamačiau, kad gamybinis darbas yra tik Vilniuje, tai ir apsisprendžiau. Be to, gamyboje buvo didesnė

15 pav. Pirmųjų dujotiekių meistras
Rimtautas Skinderis 2007 metais

alga, negu stovint prie braižymo lentos, kurią man siūlė Kaune, projektavime. Taip atsidūriau Vilniuje dujofikacijos ir termofikacijos statybos-montavimo valdybos žinioje, pradėjau dirbti meistru. Bet po keleto mėnesių pasikvietė mane vadovybė ir sako: „Tavo žmona Kaune (o ji kaip tik tuo metu pagimdė dukrą), tai važiuok į mūsų aikštelę, ten reikia ruošti gamtinių dujų priėmimui.“ Grįžtu į Kauną. Sunku buvo pradžioj, ypač su suvirintojais. Nebuvo gerų specialistų, stigo elektrodų. Važiuodavom į Leningradą su portfeliu lietuviškų „skanėstų“ jų parsivežt.

A. MACIJASKAS. Ir aš tai puikiai prisimenu.

R. SKINDERIS. Negaliu pamiršti dramatiško nutikimo likus keliolikai dienų iki dujų paleidimo Kaune. Jau paskelbta – bus šventė, fakelai pastatyti Žalgirio stadione. Mes su Vieračiu perėjom pasižiūrėt. Liko suvirinti dvi siūles, tai buvo per Girstupio upelį. Nuima „aklę“ – 700 milimetrų diametro vamzdis pilnas smėlio. Ką daryt? Reikėtų iš naujo jį perklot, bet labai šlapia vieta, niekas neįvažiuos. Būtų galima tik žiemą, kai sušalęs gruntas.

A. MACIJASKAS. Tai kokią radot išeitį?

R. SKINDERIS. Ten objekte būnant, prieina toks vidutinio amžiaus žmogelis ir sako: „Turite, ponai, bėdą?“ – „Turim.“ – „Kiek užmokėsit? Išvalysiu.“ Mes abejojam, kaip išvalysi – ten apie trisdešimt metrų aklinais su smėliu. Jisai mums sako: „Aš išvalysiu.“ Užsipašė du tūkstančius rublių – tiems laikams dideli pinigai. Paskui dar pareikalavo litro spirito, dviejų brezentinių kombinezonų, dujokaukių. Nurodė pastatyt kompresorių anoj pusėj vamzdžio, priedo – tokią dėžutę ant ratukų padarėm. Iš vieno galo pradėjo

16 pav. Dujotiekis tiesiamas į Kauną, 1962 metai

lįst į vamzdį, jie dviese dirbo. Su kastuvėliu pakrapšto, prideda dėžutę, ištraukia, išpila, vėl krapšto – vėl ištraukia. Šitaip per dešimt parų išvalė tą vamzdį. Taip mus išgelbėjo. Sumanių žmonių visada būta. Dujas į Kauną paleidom numatytu laiku (16 pav.).

Neatsitiktinai sutampa pirmojo Lietuvą pasiekusio dujotiekio ir katedros įkūrimo metai. Iki tol Santechnikos katedroje valandininku dirbo 1958 m. technikos mokslų kandidato (dabar daktaro) disertaciją apsigynęs Mykolas Zališauskas. Jis 1959 m. pagal konkursą buvo išrinktas LTSR Mokslų Akademijos Energetikos ir elektrifikacijos instituto Dujofikacijos laboratorijos vadovu, o politechnikos institute liko dirbti antraeilėse pareigose. 1960 m. gruodžio 24 d. jam suteiktas docento vardas, o minėtame mokslinio

tyrimo institute jis paskirtas direktoriaus pavaduotoju mokslo reikalams. Gal tai ir paskatino KPI rektorių K. Baršauską pasiūlyti būtent M. Zališauskui vadovauti numatomai Šildymo ir vėdinimo katedrai, įsikūrusiai KPI Centrinų rūmų trečiajame aukšte. Čia įžengė ir pirmieji šios katedros darbuotojai: doc. Algimantas Indriūnas, doc. Bronius Petrulis, vyr. dėst. Vytautas Burbulis, Marijonas Gedgaudas, Teodoras Lukošaitis, asist. Danutė Rachlevičienė, Juozas Švedaraukas, aspirantas Aleksandras Gluosnis, laborantė Aldona Bacevičiūtė.

Šildymo ir vėdinimo katedra dirbo beveik 25 metus. 1961 m. buvo įkurta ir žinybinė Pramonės ir ventiliacijos oro kondicionavimo laboratorija. Tuo metu Hidrotechnikos fakulteto dekanas pareigas ėjo doc. Stasys Vabalevičius, kuris hidraulikos laboratorijoje skyrė patalpas moksliniams tiriamiesiems darbams atlikti. Šioje laboratorijoje buvo atliekami Respublikos liaudies ūkio dujųofikacijos, šilumos tiekimo, stambiausių objektų šildymo, vėdinimo ir oro kondicionavimo moksliniai tiriamieji darbai. 1964 m. į katedrą atėjus aspirantui Broniui Narbučiui, moksliniai tiriamieji darbai įgavo racionalaus gamtinių dujų naudojimo pramonėje bei žemės ūkyje kryptį.

Kaip prisimena doc. A. Gluosnis, KPI Šildymo ir vėdinimo katedroje ugdyti šilumos, dujų tiekimo ir vėdinimo specialistai penktajame kurse sausio mėnesį pagal skirstymą vykdavo į darbo vietas. Todėl pavasario semestre ikidiplominė praktika ir diplominis projektas buvo atliekami pagal būsimą darbo vietą. Šilumos ir dujų tiekimo specialybę baigė ir darbą dujų naudojimo sistemose pradėjo P. Pileckas, E. Vieraitis, Z. Vištinis, V. Puodžius, A. Šležas, E. Dvarionas ir kiti. Pagrindiniu šios disciplinos dėstytoju nuo 1956 m. buvo doc. V. Burbulis, vėliau doc. B. Narbutis, V. Martinaitis. Svarbiausiu lietuvišku vadovu buvo V. Burbulio 1968 m. išleistas „Dujotiekininko vadovas“. Jis parengė skyrius „Dujotiekis“ dar dviejose knygose. Doc. B. Narbutis ir dabartinis VGTU prof. V. Martinaitis atliko įvairių mokslinių darbų kuriant dujų turbinas, sprendžiant dujinio šildymo įrenginius šiltnamiams.

Ne vien aukštojo mokslo ar specialaus mokymo įstaigų praeityje rūpintis ir šiandien užsiimama dujininkystės kadrų rengimu bei kokybe. Patys dujininkai nuolat užsiima kvalifikacijos kėlimo reikalais, siekia atnaujinti ir papildyti profesines žinias. Tam buvo sukurtas specialus Kvalifikacijos kėlimo centras. Kaip sako vienas jo buvusių vadovų Jonas Kastanauskas (17 pav.), dujininkai turi nuolat kelti kvalifikaciją: ateina naujos varikietiškos technologijos, reikia gilinti profesines ir darbo saugos žinias, būtina apmokyti vis gausėjančius naujuosius vartotojus, kad niekada neprarastų budrumo – juk visada šalia ugnies pavojus. Nuolat stengiasi papildyti žinias ir platesne prasme: apie valdymo tobulinimą, apie vadovo asmenybės ugdymą, apie atnaujinamos technikos naudojimą, apie užsienio kalbų mokymąsi ir apie daug kitų svarbių dalykų.

Šioms nuostatoms neabejotinai būtų pritaręs jau šviesios atminties Kvalifikacijos

kėlimo centro Vilniaus skyriaus vedėjas Aleksandras Šarkovas, kuris sakė, kad žinių niekada ne per daug. Stengiamasi kuo efektyviau jas pateikti nuo tada, kai 1961 metais prasidėjo komunalinio ūkio darbuotojų kursai. Jie ruošė pastiprinimą ir dujų ūkiui iki 1981 metų. Po to įkurtas dujųofikacijos darbuotojų centras, kuris veikė iki 1994 metų. 1998 metais AB „Lietuvos dujos“ padalinio teisėmis atkurtas mokymo centras su skyriais Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje.

Kol pakankamai nebuvo diplomuotų dujininkystės specialistų Lietuvoje, įvairaus profilio inžinierius teko siųsti šios pramonės šakos pagrindų įsigyti kitų TSRS respublikų įmonėse ir mokymo įstaigose. Štai kaunietei inžinieriui Reginai Kavaliauskienei (18 pav.) ir Vilniaus valdybos vyriausiajam inžinieriui Algirdui Valiūnui pasimokyti teko 1960 metais važiuoti į Leningradą.

R. KAVALIAUSKIENĖ.

Ten susirinko iš visos Tarybų Sąjungos inžinieriai: vieni – pasitobulinti, kiti – laikyti egzaminų. Mūsų nuolat klausdavo: kas pas jus Lietuvoj per valdžią, kad tokius vaikus leido į rimtus postus? Mes abu su Valiūnu gavome tuos dujininkystės diplomus ir jau galėjome pasirašyti bei derinti projektus. Darbo praktikoje reikėjo ne tik diplomų, bet ir nemažo apsukrumo. Kartą mes išlipom Maskvos geležinkelio stotyje su lagaminu, pilnu

17 pav. Dujininkystės veteranas
klaipėdietis Jonas Kastanauskas

18 pav. Kaunietė dujininkystės veteranė
Regina Kavaliauskienė

ondatros kepurį. Jos buvo skirtos „patepti“ sąjunginio Plano komiteto „draugams“. O milicininkai ten po peroną vaikšto, žiūrinėja visą laiką. Patikrins – palaikys spekuliantais ir areštuos. Tada buvo griežta tvarka. Kol nuėjom iki taksi, maniau, kad bus gatava, tiek išsigandau, kad neklauskite. Gerai, kad viskas laimingai baigėsi.

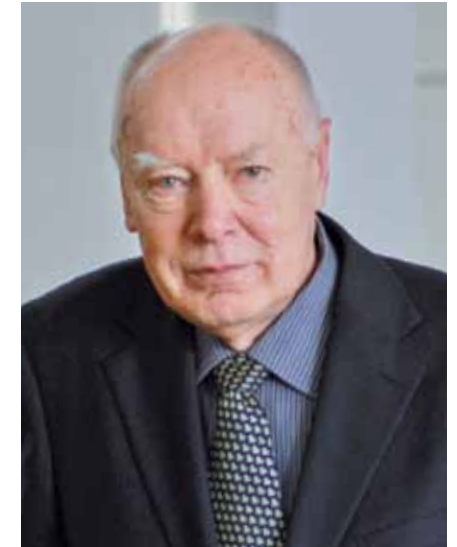
Pats sunkiausias buvo pirmasis dešimtmetis, teigia tą laikotarpį prisimenantys „bailioninių“, o ypač gamtinių dujų atėjimo į Lietuvą liudininkai ir dalyviai. Tada vyko sparti magistralinių dujotiekių ir jų atšakų statyba. Daug ką naujiesiems dujininkams teko daryti pirmą kartą, tiesiogine prasme dienas ir naktis praleisti dujotiekių trasose, pėsčiomis jas apeiti, kai vyko bandymai ir prapūtimai. Per pastaruosius pasitaikydavo „linksmybių“, kai iš vamzdžių lėkdavo metalo gabalai, suvirinimo elektrodai ir net „fufaikos“.

Įdomu prisiminti, kad pirmąsias gamtines dujas Latvija gavo per Lietuvą. Tai truko apie dešimtį metų, kol dujos per Baltarusiją ateidavo iš ukrainietiško Dašavos verslovių. Tačiau palyginti gana greitai Ukrainos verslovės išseko, ir Lietuva kartu su Latvija pradėjo gauti dujas iš Rusijos šiaurės verslovių.

Laikas nestovi vietoje ir įneša savas pataisas į žmonių gyvenimą ir darbus, kurie niekada nesibaigia. Neveltui priežodis sako: *gyventi, vadinasi – dirbti*.

APIE AUTORIŲ

Krivickas Povilas Sigitas, g. 1938-06-29 Marijampolėje, žurnalistas, redaktorius, fotografas, dėstytojas. 1961 m. baigė VU Istorijos-filologijos fakultetą, žurnalistiką. Stažuotės: Maskvos visuomeninių mokslų akademija (Rusija, 1985), Goldos Meir mokyklos centras Haifoje (Izraelis, 2003). 1960–1966 m. Lietuvos žurnalistų sąjungos (LŽS) valdybos kūrybinių sekcijų vedėjas. 1967–1979 m. ėjo įvairias pareigas periodinių leidinių redakcijose. 1979–1984 m. laikraščių „Moscow News“ ir „Tiesa“ korespondentas JAV prie Jungtinių Tautų Organizacijos. 1984–1994 m. darbas leidyklose ir redakcijose. 1994–2002 m. mobilios ryšio bendrovės „Comliet“, „Vilniaus banko“, „Sodros“ marketingo ir komunikacijos skyrių darbuotojas. 1959–2002 m. Lietuvos radijo ir televizijos apžvalgininkas. Nuo 2012 m. rugsėjo yra Niujorko lietuvių radijo korespondentas Lietuvoje. 1969–2009 m. (su pertraukomis) dėstė Vilniaus ir Klaipėdos universitetuose. Rašo ir kalba politikos, ekonomikos, estetikos temomis. LŽS narys nuo 1960 m. Nacionalinės žurnalistų kūrėjų asociacijos (NŽKA) narys nuo 2005 m., vicepirmininkas. 1969 m. su kitais įsteigė Lietuvos fotomenininkų sąjungą, garbės narys. Parašė ir išleido per 20 publicistikos, beletristikos ir kritikos knygų. Tarp jų – parengė iliustruotus albumus: „Gamtinės dujos Lietuvoje. 40 metų“ (2001), „Žydrosios liepsnos sergėtojai“ (su A. Macijausku, 2008). Vinco Kudirkos premijos laureatas (2016).

Anzelmas BAČAUSKAS

ENERGETIKOS SPECIALISTŲ RENGIMAS POKARIO LIETUVOJE

UNIVERSITETO KAUNE ATKŪRIMAS IR JO REORGANIZAVIMAS

Iki antrojo pasaulinio karo Lietuvoje energetikos specialistai buvo rengiami Vytauto Didžiojo universitete. 1943 m. kovo 17 d. vokiečių okupacinė administracija uždarė Vytauto Didžiojo bei Vilniaus universitetus ir kitas aukštąsias mokyklas, nes Lietuvoje neatsirado norinčių stoti į SS legioną (priešingai negu Latvijoje ir Estijoje). 1944 m. rugpjūčio 1 d. sovietų armijai užėmus Kauną ir mūšiams vykstant Suvalkijoje bei Žemaitijoje, jau rugpjūčio 4 d. atkuriamo Vytauto Didžiojo universiteto rektoriumi buvo paskirtas prof. Antanas Purėnas. Jis iš karto ėmėsi atkūrimo darbo. Tai buvo nelengvas darbas. Į Universitetą sugrįžo tik nedidelė dalis buvusių darbuotojų, nes 1941 m. kai kas jų sovietų buvo ištremti, nemažai mokslo personalo (atskirų fakultetų 39–65 proc.), bijodami antrosios sovietų okupacijos, pasitraukė į Vakarus. Traukdamasi iš Kauno vokiečių kariuomenė susprogdino Universiteto pasididžiavimą – Fizikos-chemijos instituto rūmus Aleksote. 1944 metų rudenį Kaunas buvo artimos užfrontės miestas, ir dauguma mokyklų, tarp jų ir Kauno aukštesnioji technikos mokykla, bendrabučių ir Universiteto pastatų buvo paversta karo ligoninėmis. Neužimti buvo tik Cheminės technologijos ir Medicinos fakultetų pastatai. Sovietinė Lietuvos vyriausybė nusprendė atkurti Kaune

Vytauto Didžiojo universitetą su keturiais fakultetais – Statybos, Technologijos, Medicinos ir Istorijos-filosofijos. Rugpjūčio pabaigoje į Universitetą sugrįžusiems techniškųjų fakultetų darbuotojams teko daug ir sunkiai dirbti remontuojant ir tvarkant palaisvintas patalpas, laboratorijų aparatūrą ir inventorių, kai naktimis dar dundėjo fronto artilerija ir priešlėktuviniai pabūklai. Trūko ne tik elektros energijos, kuro, remontams būtinų medžiagų, bet ir maisto gyventojams, tačiau ir personalas, ir studentija skubėjo artėjantiems mokslo metams įrengti Universiteto patalpas [1].

Universitetas turėjo pradėti darbą spalio 10 d., bet iškilmingas jo atidarymo posėdis įvyko 1944 m. spalio 23 d. Darbas prasidėjo sunkiomis sąlygomis. 1944–1946 m. žiemos mėnesiais atgaautos Universiteto patalpos dėl kuro stygiaus praktiškai buvo nešildomos. Petrašiūnų ir Kauno centrinė elektrinė buvo susprogdintos, todėl elektra buvo pradėta tiekti vėliau, kai buvo pastatytas „energijos traukinys“, labai nereguliariai ir ribotais kiekiais. Šie sunkumai, kaip ir studentų bendrabučių nebuvimas, skurdžių ir pagal korteles perkamų maisto produktų stygius nelabai liūdino visuomenę, ypač entuziastingai nusiteikusių Universiteto bendruomenę, kuri su didelėmis viltimis įsitraukė į Universiteto atstatymą. Vėl studijuoti Universitete, kurį vokiečių okupacinė valdžia, ignoruojant lietuvių tautines aspiracijas, kultūrą, uždarė, suimdama ir įkalindama profesorius, kultūros darbuotojus, nužudydama tūkstančius Lietuvos gyventojų, studentijai teikė naujų vilčių. Neilgai trukus, deja, naujos okupacijos sukelti tragiški įvykiai atskleidė „naujųjų išvaduotojų“ tikrąjį veidą. Dar Lietuvos teritorijoje vykstant karo veiksams, išryškėjo slogi politinė atmosfera: šiurpus Dzūkijos kaimų deginimas, gyventojų suėmimai ir šaudymas be jokio teismo. Slogią atmosferą aštrino ir naujos priemonės Universitete. Po Vokietijos kapituliacijos 1945 m. pavasarį Universitete pradėjo jaustis griežta komunistų partijos diktatūros ranka. 1945 m. liepos 6 d. nutarime buvo įsakmiai nurodoma rūpintis studentų sudėties socialinės kilmės klausimu, sudarant išplėstas švietimo ministerijos ir komjaunimo kontroliuojamas priemonės į aukštąsias mokyklas komisijas. Buvo įvestos socialinės kilmės ir turto pažymos charakteristikos iš apskričių vykdomųjų komitetų, kurios tapo didelė kliūtis daugeliui jaunuolių įstoti į universitetą. Socialinės kilmės filtras naudotas ilgą laiką [1].

1946 m. Vytauto Didžiojo universitetas buvo pavadintas Kauno Valstybiniu universitetu (KVU). Jame tada veikė du techniškieji fakultetai (Statybos ir Technologijos) bei Medicinos ir Istorijos-filosofijos fakultetai.

Atkurtame Technologijos fakultete buvo Chemijos, Elektrotechnikos, Mechanikos skyriai, buvo atgaivinamos visos jų buvusios katedros, išskyrus Laidinių ryšių katedrą. Po karo fakultete liko vos keli katedrų vedėjai: profesoriai K. Baršauskas, J. Indriūnas, J. Janickis, M. Mošinskis, A. Purėnas, docentai A. Gravrogas, L. Kaulakis. Kitų katedrų vedėjais buvo paskirti didesnį patyrimą turėję dėstytojai arba gamybininkai: J. Kaunas (Elektros mašinų), J. Matulionis (Aukštosios matematikos), V. Šibanovas (Šiluminių

variklių), V. Sližys (Silikatų technologijos), J. Stanaitis (Elektrinio ryšio), V. Šukys (Organinės technologijos), J. Valančiūnas (Neorganinės chemijos), J. Vidmantas (Durpi-ninkystės), J. Zdanys (Bendrosios elektrotechnikos). Fakulteto atskiri skyriai bazavosi skirtinguose pastatuose: Chemijos skyrius – buvusioje Tyrimo laboratorijoje (vėliau vadinamuose IV rūmuose), Elektrotechnikos skyrius – I rūmuose, Mechanikos skyrius – II rūmuose. Atskirų skyrių studijų planai gerokai skyrėsi jau nuo pirmojo kurso. Tik keleto disciplinų (matematika, fizika ir kt.) visų skyrių studentai klausėsi kartu. Daugiausia bendrumo buvo tarp Elektrotechnikos ir Mechanikos skyrių. Chemijos skyriaus studentai kai kurias chemijos disciplinas studijavo kartu su Medicinos fakulteto farmacijos skyriaus studentais. Technologijos fakulteto dekanais dirbo prof. J. Indriūnas (1944–1946 m.) ir prof. K. Baršauskas (1946–1947 m.).

Atkurtame Statybos fakultete buvo keturi skyriai (specialybės) – Architektūros, Statybos, Geodezijos, Hidrotechnikos-melioracijos, veikė 14 katedrų. Fakultetas po karo pradėjo veikti turėdamas 42 dėstytojus. Fakultetui buvo perduoti Rotušės rūmai, jam vadovavo dekanai J. Kiškinas (1944 m.), A. Bistrickas (1944–1945 m.), S. Vabalevičius (1945–1946 m. ir 1947–1949 m.), N. Stonys (1946–1947 m.), B. Petrulis (1949–1950 m.). Statybos fakulteto Architektūros skyriaus studijų planai labai skyrėsi nuo fakulteto kitų skyrių studijų planų, todėl 1946 m., susidarius reikiamam studentų skaičiui, jis buvo perorganizuotas į Architektūros fakultetą su trimis katedromis ir 16 dėstytojų. Architektūros fakultetas kūrėsi Rotušėje, o 1948 m. persikėlė į Draudimo valdybos rūmus ir baigė savo veiklą Vyskupijos rūmuose. Fakultetui vadovavo dekanai S. Stulginskis ir S. Sčesnulevičius.

Atkurto Universiteto techniškuose fakultetuose studijos vyko pagal iki tol veikusių prieškarinius planus. Visų specialybių studijų planai palaipsniui buvo papildomi naujomis disciplinomis: rusų kalba (1944 m.), marksizmo-leninizmo pagrindais, politinė ekonomika, kariniu rengimu (1945 m.), fiziniu auklėjimu, saugumo technika, gamybos organizavimu ir pramonės ekonomika (1947 m.). Studijų trukmė buvo pailginta iki 5 metų. 1947–1948 mokslo metais Kauno valstybiniame universitete inžinerinių specialybių pagausėjo iki 19, o iš dviejų techniškųjų fakultetų buvo sudaryti penki fakultetai: Architektūros, Cheminės technologijos, Elektrotechnikos, Mechanikos ir Statybos – reikėjo derintis prie sąjunginių inžinerinių specialybių sąrašo. Jame tik 11 specialybių pavadinimai sutapo su sąjunginiais. Universiteto rektoratas įrodinėjo, kad esami Lietuvos pramonės ypatumai neleidžia be atodairos taikyti visoje Sąjungoje naudojamų studijų planų ir programų. Planai, sudaryti pagal Kauno Valstybiniame universitete buvusias specialybes, buvo nusiųsti tvirtinti SSRS aukštojo mokslo ministerijai, kuri juos toleravo, bet 1948–1949 mokslo metais jau buvo dirbama pagal naujus studijų planus.

Iš Technologijos fakulteto į Cheminės technologijos fakultetą perėjo visos 6 chemi-

nio profilio katedros, jo absolventams buvo išduodami dviejų specialybių (neorganinės medžiagų technologijos ir organinių medžiagų technologijos) inžinierių diplomai. Fakulteto dekanais buvo J. Vidmantas (1947–1949 m.) ir A. Novodvorskis (1949–1950 m.).

Elektrotechnikos fakultete buvo 6 katedros: Bendrosios elektrotechnikos (vedėjas J. Zdanys), Elektros mašinų (vedėjas J. Kaunas), Elektros ryšių (vedėjas J. Stanaitis), Elektros stočių ir tinklų (vedėjas doc. L. Kaulakis), Fizikos (vedėjas prof. K. Baršauskas) ir Matematikos (vedėjas doc. J. Matulionis). Fakultetas turėjo tik vieną dekaną – prof. K. Baršauską.

Mechanikos fakultete buvo 9 katedros: Braižomosios geometrijos, Durpininkystės, Mašinžinytės, Medžio technologijos, Metalų technologijos, Šiluminių variklių, Tekstilės technologijos, Teorinės mechanikos ir Transporto mašinų katedros. Vienintelis fakulteto dekanas buvo N. Milenskis.

Jau 1947 metais techniškujų fakultetų vadovybė dėl sparčios pramonės plėtotės Lietuvoje ir laukiamo didelio inžinierių poreikio pritarė planui Kauno Valstybinį universitetą reorganizuoti į dvi specializuotas aukštąsias mokyklas – Politechnikos institutą ir Medicinos institutą. SSRS aukštojo mokslo ministras S. Kaftanovas 1950 m. spalio 31 d. išleido įsakymą dėl Kauno Valstybinio universiteto reorganizavimo į Kauno politechnikos institutą, o Kauno Valstybinio universiteto Medicinos fakulteto – į Kauno medicinos institutą (pagal tą įsakymą Kauno politechnikos institutas tapo 1922 m. įkurto Kauno, vėliau pavadinto Lietuvos, o dar vėliau – Vytauto Didžiojo universiteto įpėdiniu). Ministro 1950 m. gruodžio 15 d. įsakymu patvirtinta Kauno politechnikos instituto struktūra. 1950 m. gruodžio 30 d. įsakymu Kauno politechnikos instituto direktoriumi (taip tuo metu SSRS buvo vadinami aukštųjų mokyklų vadovai) paskirtas prof. Kazimieras Baršauskas. Kauno politechnikos institutą (KPI) sudarė penki buvę Universiteto fakultetai: Cheminės technologijos, Elektrotechnikos, Hidrotechnikos, Mechanikos ir Statybos. Deja, per reformą nepavyko išsaugoti Architektūros fakulteto. Jis buvo prijungtas prie Statybos fakulteto. Tuo buvo padaryta skriauda Institutui ir Kauno miestui, nes tuo metu Architektūros fakultetas buvo vienintelė mieste labiausiai humanitarizuota mokslo įstaiga [1].

Cheminės technologijos fakultetą sudarė Cheminės pramonės procesų ir aparatų, Durpininkystės, Fizinės ir koloidų chemijos, Maisto produktų technologijos, Neorganinės chemijos, Organinės chemijos, Organinės technologijos, Silikatų technologijos katedros. Jos turėjo rengti durpininkystės, maisto produktų technologijos, organinių medžiagų technologijos ir silikatų technologijos specialybių inžinierius. Fakulteto dekanu 1951–1965 m. buvo doc. Jonas Venskevičius.

Elektrotechnikos fakultete buvo Aukštosios matematikos, Bendrosios elektrotechnikos, Elektrinio ryšių, Elektros stočių ir tinklų, Fizikos, Pramonės įmonių elektrifikavimo

(buvusi Elektros mašinų) katedros. Jos turėjo rengti dviejų specialybių – elektros stočių ir tinklų bei pramonės įmonių elektros įrenginių inžinierius, nors pirmos KPI laidos 1951 m. buvo dar dvi specialybės – elektrinio ryšio ir radiotechnikos. Fakulteto dekanai buvo: 1951–1962 m. doc. Jonas Matulionis, 1962–1964 m. doc. Emilijus Vaineikis.

Hidrotechnikos fakultete buvo šios katedros: Autokelių, Geodezijos, Hidrotechnikos, Inžinerinės geologijos, Statybinės mechanikos, Vandentiekio, Kanalizacijos ir Santechnikos. Jos rengė trijų specialybių – hidrotechninės statybos, vandentiekio ir kanalizacijos, automagistralių ir miesto kelių inžinierius. Fakulteto pavadinimas – Hidrotechnikos – neatitiko fakulteto katedrų profilio, nors ir buvo Hidrotechnikos katedra (įkurta dar Kauno (Lietuvos) universitete 1922 m.) – taip buvo atiduota duoklė tuo metu Sovietų Sąjungoje vykdomų didžiųjų hidroelektrinių statybų plėtotei. 1962 m., atsiradus naujoms specialybėms, fakultetui buvo suteiktas Santechnikos fakulteto pavadinimas [1]. Hidrotechnikos fakulteto dekanais buvo: 1951–1954 m. ir 1961–62 m. doc. Stasys Vabalevičius, 1954–1960 m. doc. Vytautas Klimavičius.

Mechanikos fakultetą sudarė Automobilų, Braižomosios geometrijos, Maisto pramonės mechaninių įrengimų, Mašinų gamybos technologijos, Metalų technologijos, Šiluminių variklių, Tekstilės technologijos ir Teorinės mechanikos katedros. Fakultete buvo numatyta rengti mašinų technologijos, pluoštinių medžiagų mechaninės technologijos, pramonės šiluminės technikos, automobilių specialybių inžinierius. Mechanikos fakulteto dekanu 1951–1966 m. buvo doc. Nikalojus Milenskis.

Statybos fakultete buvo Architektūrinio projektavimo, Architektūros konstrukcijų, Architektūros pagrindų, Grafinių darbų ir piešimo, Inžinerinių konstrukcijų, Miestų statybos, Statybos technologijos ir darbų organizavimo, Žemės ūkio statybos katedros. Joms buvo pavesta rengti trijų specialybių – architektūros, pramonės ir civilinės statybos, žemės ūkio statybos inžinierius. Statybos fakulteto dekanu 1951–1962 m. buvo doc. Stasys Ščesnulevičius.

STUDIJŲ APLINKOS IR JŲ SISTEMOS PERMAINOS

1947 m. rudenį į Kauno Valstybinį universitetą atvyko SSRS vyriausybės nutarimu paskirti prorektoriumi auklėjimo reikalams J. Ariskinas ir Marksizmo-leninizmo katedros vedėju atsargos pulkininkas M. Airapetjanas. Jų, kaip ir kitų, atvykusių iš Rusijos ir kitų SSRS respublikų dėstytojų, uždavinys buvo sustiprinti dėstytojų ir studentų komunistinio auklėjimo darbą. Tas „perauklėjimas“ buvo įgyvendinamas įvairiomis formomis. Abu naujai atvykę marksizmo-leninizmo ideologai ėmėsi didinti reiklumą, ypač per seminarus. M. Airapetjanas per seminarus įpareigodavo net solidaus amžiaus

profesorius bei Universiteto vadovus iš marksistinių pozicijų sukritikuoti šių profesorių tarpukario laikotarpių paskelbtus straipsnius ar net knygas. Tai buvo ne tik asmens žeminimas – tai buvo moralinis prievartavimas [1].

Studentų ideologinis „perauklėjimas“, ypač sustiprėjęs atvykus minėtiems naujiems ideologinio darbo vadovams, vykdytas įvairiomis formomis. Viena tokių formų buvo grupių vadovų įvedimas, vėliau vadinamų grupės auklėtojais bei agitatoriais. Reguliariai vykstančiuose grupės susirinkimuose pagrindinis akcentas turėjo būti vidaus ir užsienio politinių, ideologinių bei estetinio lavinimosi aktualijų svarstymas.

Moralinę įtampą Universitete kėlė ir atvykusių marksizmo propaguotojų nepailstamas uolumas demonstruoti savo veiklumą aukštesnei partinei valdžiai – Kauno mieste, centro komitetams Vilniuje ir Maskvoje. Tokios akcijos buvo organizuojamos gavus komandą iš Maskvos, visų pirma įvairių politinių kampanijų progomis. Tokių kampanijų būta nemažai. 1947 m. pradėta kova su „keliaklupsčiavimu prieš Vakarų mokslą, kultūrą ir techniką“. Ši kampanija truko bent porą dešimtmečių ir vykdyta įvairiais būdais. Pirmiausia buvo pertvarkytos studijų programos – įvedama būtina medžiaga apie „rusų ir sovietinių mokslininkų įnašą į mokslą ir techniką“. Įvesta dėstytojus labai nervinanti ir žeminanti tikrinimo praktika, kruopščiai stenografuojant visą paskaitos tekstą ir vėliau svarstant katedrų vedėjų arba fakultetų tarybų posėdžiuose [1].

Partinė ir komjaunimo organizacijos, aukštesnių partinių organų spaudžiamos, stengėsi kovoti su tautinės savimonės ir religijos apraiškomis. Studentai, dalyvavę savo kolegų vestuvių apeigose, būdavo svarstomi susirinkimuose ir baudžiami papeikimais ar dar griežčiau. Politizuoti akademinį gyvenimą buvo siekiama ir rinkimų į respublikos bei SSRS aukščiausiąsias tarybas metu. Būdavo sudaromas studentų agitatorių brigados, kurioms vadovaudavo dėstytojai. Brigadų uždavinys – sudaryti rinkėjų sąrašus, lankyti rinkėjus jų butuose ir aiškinti rinkimų nuostatas. Rinkimų dieną agitatoriai turėjo atsakyti už jiems paskirtų rinkėjų aktyvų dalyvavimą balsuojant. Tai gerokai įkyrėdavo ir agitatoriams, ir rinkėjams [1]. Daugumai tarpukario ir karo metais baigusį Lietuvos mokyklas buvo būdingas abiejų okupantų niekintas stiprus patriotizmas, tautinės savimonės ir orumo jausmas, skatinęs deramai reprezentuoti savo kraštą ir jo žmones. Didelės įtakos studentų pareigingumui turėjo ir įtaigus dėstytojų žodis, pabrėžiant, kad tautos išlikimo prielaida dramatiškais laikotarpiais yra jos kultūrinis lygis, intelektualumas, mokslinimasis [1]. Remiantis ankstesnėmis Vytauto Didžiojo universiteto tradicijomis, buvo ieškoma naujų, visų pirma aktualių, krašto pramonei temų moksliniam darbui. Tai buvo vienintelis kelias rengti savus specialistus, išlaikyti lietuvišką universiteto dvasią, kovoti už galimybę dėstyti lietuvių kalba.

Pirmaisiais pokario metais Universitete buvo dalykinė studijų sistema, t. y. pagal dar 1942 m. rugpjūčio 17 d. priimtą reguliaminą buvo nustatytas tam tikras minu-

mas: studentai privalėjo turėti visus žemesniųjų kursų egzaminus ir įskaitas, visas savo kurso įskaitas ir išlaikyti to kurso egzaminus, kurie studijų planuose buvo pažymėti žvaigždutėmis. Egzaminams numatyta skirti laiką rudens semestro pradžioje ir pabaigoje bei pavasario semestro gale. Be to, dėstytojas savo nuožiūra turėjo skirti dar bent vieną datą egzaminui. Taip studijos vyko ir karo metais. Atkūrus Universitetą prasidėjo naujas etapas – perėjimas prie Sovietų Sąjungos aukštojo mokslo sistemos, kuriai būdinga kursinė studijų sistema su egzaminų sesijomis, privalomi studijų planai ir specialybinės bei materialistinės pasaulėžiūros ugdymas, privalomas užsiėmimų lankymas.

Pirmieji pokario laikotarpio mokslo metai buvo labai sunkūs, nes dėl vakarų Lietuvoje įstrigusio fronto studentai rudens semestre buvo registruojami net iki lapkričio 15 d., trūko kuro, elektros, baldų, bendrabučių, mokomosios literatūros ir kitų mokyimo priemonių, studentai patys turėjo ruošti kurą. Gana sunkiai vyko perėjimas prie kursinės studijų sistemos, nes aukštesniųjų kursų studentai, po karo grįžę tęsti studijas, buvo pripratę prie kitokios tvarkos. Dėl to ir dėl silpno žemesniųjų kursų studentų kontingento atsirado didelis akademinis nepažangumas. Po egzaminų sesijų likdavo daug skolininkų, o akademinį skolų likvidavimas užtrukdavo gana ilgai, tuo trukdydamas tinkamai pasiruošti kitai sesijai.

Pagrindinė disciplina, kuri turėjo studentams diegti taip vadinamąją materialistinę pasaulėžiūrą, buvo marksizmas-leninizmas, kuris pradėtas dėstyti tik 1945–1946 mokslo metais, nes prieš tai nebuvo nei dėstytojų, nei atitinkamos katedros. Jis buvo dėstomas visuose kursuose. Šios disciplinos studijas apsunkino dėstymas rusų kalba, nes daugelis studentų tą kalbą prastai mokėjo. Be to, dalis studentų buvo priešiška nusiteikę naujosios santvarkos atžvilgiu. Mokslo personalas buvo įpareigotas paskaitų metu daryti ideologinius ekskursus, neigti partizaninio pasipriešinimo prasmingumą. Taip buvo pradėtas vykdyti vienas iš pagrindinių sovietinės aukštosios mokyklos principų – mokyimo ir auklėjimo vienovė. Norint auklėti studentus sovietine dvasia, visų pirma reikėjo patiems dėstytojams gerai susipažinti su marksizmo-leninizmo pagrindais. Todėl daugelis jų privalėjo studijuoti vakariniame Marksizmo-leninizmo universitete. Rektoratas dėstytojams organizavo konferencijas ideologiniais ir metodologiniais klausimais. Atskiros konferencijos buvo skiriamos išryškinti rusų ir sovietinių mokslininkų indėlį į pasaulinį mokslą. Nepaisant visų pastangų, dalis dėstytojų buvo kritikuojami už apolitiškumą, keliaklupsčiavimą prieš Vakarų mokslą ir techniką, nepakankamą rusų ir sovietinio mokslo iškėlimą. Dalis iš jų kartu su patriotiškai nusiteikusiais studentais neprisitaikė prie tokių reikalavimų ir turėjo apleisti Institutą [2].

ENERGETIKOS SPECIALISTŲ RENGIMAS KAUNE

Iki karo Kaune Vytauto Didžiojo universitete buvo rengiami plataus profilio inžinieriai. Toks buvo to meto Lietuvos ūkio poreikis. Pokario metais energetikos įmonėms ir organizacijoms reikėjo daugelio specialybių inžinierių, iš kurių labiausia specifinių energetikos žinių reikėjo elektrikams, hidrotechnikams bei šilumininkams. Tokios žinios buvo įgyjamos Vytauto Didžiojo universitete, kuris 1946 m. buvo pavadintas Kauno valstybiniu universitetu, o po KVU reorganizavimo 1950 m. – Kauno politechnikos instituto Elektrotechnikos, Hidrotechnikos bei Mechanikos fakultetuose.

ELEKTRIKŲ RENGIMAS ELEKTROTECHNIKOS FAKULTETE

1944 metų rudenį Elektrotechnikos fakultetas mokslo metus pradėjo labai sunkiomis sąlygomis. Karo pabaigoje atsitraukdami vokiečiai susprogdino Universiteto Fizikos-chemijos instituto rūmus, kuriuose buvo moderni to meto Elektrotechnikos laboratorija. Po karo Elektrotechnikos fakulteto laboratorijoms atkurti buvo galima panaudoti vos keletą elektros variklių ir kitokio likusio laužo. Be to, ir fakulteto katedrų personalą sudarė vos vienas kitas dėstytojas ir laborantas. Elektrotechnikos katedrą, kuri nuo 1945 metų vadinama Bendrosios elektrotechnikos katedra, svarbiausia elektros inžinierių rengime, mokslo metus pradėjo dar karui nepasibaigus, turėdama du darbuotojus: vyresnysis dėstytojas, katedros vedėjas Jurgis Zdanys ir laborantas Algirdas Pundzius. Katedra kūrėsi naujoje vietoje – Universiteto I rūmuose (A. Mickevičiaus g. 37). Netrukus katedroje pradėjo dirbti Kostas Kriščiūnas, Jonas Gilius, Leonardas Valentinas, Larisa Rašauskienė, Povilas Kemėšis, Jonas Juškys, Feliksas Masiulis, Jurgis Mačerinskas. Tą laikotarpį doc. J. Zdanys, tapęs visų studentų vienu mėgiamiausiu dėstytoju, prisimena taip: *„Vargo buvo daug, nes trūko medžiagų, pvz., skirstomosios lentelės prie darbo vietų buvo montuojamos ant medinio pagrindo; kad galima būtų panaudoti keliolika kilogramų spalvoto metalo laboratoriniams gnybtams, reikėjo gauti leidimą iš aukštojo mokslo ministro. Tačiau dėstytojų ir pagalbinio personalo jaunatviškas entuziazmas nugalėjo: buvo įrengtos naujos laboratorijos, ir mokymo procesas nenutrūko nė vienai dienai.“* [6].

Iš surinkto inventoriaus likučių buvo komplektuojamos laboratorijos, buvo pagaminta naujų laboratorinių įrenginių. Vienas iš tokių svarbių buvo Aukštosios įtampos laboratorijoje sukonstruotas iki milijono voltų impulsinės įtampos generatorius. Tai katedros jėgomis įgyvendintas Romano Chomskio 1948 m. tokia tema parengtas ir apgintas diplominis projektas. Prie jo daug dirbo ne tik R. Chomskis, bet ir F. Masiulis, J. Mačerinskas, laborantai ir studentai A. Pundzius, J. Petruškevičius, G. Binkis, A. Špėlis, A. Mažeikis, J. Kameneckas. Reikšminga buvo ir iš Elektros stočių ir tinklų katedros jau-

nojo A. Augustaičio (tuo metu buvusio Leningrado politechnikos institute aspirantūroje) parama įsigyjant deficitinius kondensatorius. Matavimo rutulius pagamino „auksinių“ rankų meistras Kazimieras Gudvalis. Jie dar tebenaudojami ir XXI a.

Aukštosios įtampos laboratorija buvo Bendrosios elektrotechnikos katedroje, bet ji daugiausia tarnavo Elektros stočių katedros studentams. Pirmaisiais pokario metais Elektros stočių ir tinklų katedra prasidėjo tik nuo vieno katedros vedėjo doc. Leono Kaulakio. Specialybės disciplinos prasideda ne nuo pirmų kursų, todėl kelis metus kiti katedros dėstytojai buvo antraeilininkai bei valandininkai: Jakovas Heleris, inžinierius elektrikas, baigęs Lježo universiteto Montefiorės elektrotechnikos institutą, Lietuvos mokslo akademijos Technikos mokslų instituto Energetikos poskyrio bendradarbis, (1948–1950 m.); Juozas Linkaitis (1949–1951 m., 1953 m., 1955–1956 m., 1959–1960 m.); Leonardas Mingaudas ir Vytautas Nešukaitis (1949–1950 m.); Juozas Rymekis (1950–1952 m.); Jurgis Zdanys (1951–1953 m.); Vladas Stukas (1953–1955 m.); Vytautas Tervydis (1953–1954 m.); Juozas Bartuška (1955–1956 m.). Katedros vedėjui doc. L. Kaulakiui jie buvo gerai žinomi iš studijų KVU ar KPI, dirbantys atsakingose pareigose Petrašiūnų elektrinėje ir kitose įmonėse. Ryškiausias iš jų – J. Linkaitis. Jis, dar 1938 m. būdamas studentu, pradėjo dirbti Lietuvos Energijos komiteto Elektros komisijos vyresnioju techniku, nuo 1939 m. – jaunesnioju inžinieriumi Energijos komiteto Elektrinių inspekcijoje, 1941 m. baigė Vytauto Didžiojo universiteto Technologijos fakultetą ir pradėjo dirbti Petrašiūnų elektrinėje inžinieriumi, vėliau techninės dalies vedėju. 1944 m. sovietams vėl užėmus Kauną J. Linkaitis skiriamas naujai sukurto Kauno elektrinių rajono vyriausioju inžinieriumi, nuo 1952 m. – jis Petrašiūnų elektrinės vyriausias inžinierius. 1947–1962 m. J. Linkaitis buvo KVU, vėliau KPI Elektrotechnikos fakulteto diplominių projektų gynimo Valstybinės komisijos pirmininkas [7].

1948–1949 m. m. perėjus nuo prieškarinės studijų programos prie naujos, sovietinės, atsirado naujos specialybės. Todėl 1945 m. į KVU Technologijos fakulteto Elektrotechnikos skyrių priimti studentai buvo padalinti į kelias specialybes: elektros stočių ir tinklų, pramonės įmonių elektros įrenginių, elektros ryšių bei radiotechnikos. Elektros stočių ir tinklų katedra, kuri nuo 1956 m. pavadinta Elektros stočių katedra, kuravo elektros stočių ir tinklų (nuo 1951 m. vadinama elektros stočių, tinklų ir sistemų) specialybę. Pramonės įmonių elektros įrenginių specialybė buvo priskirta Elektros mašinų katedrai, kuri nuo 1950 m. iki 1952 m. buvo vadinama Pramonės įmonių elektros įrenginių katedra (vedėjas doc. J. Kaunas). Nuo 1952 m. ji buvo padalinta į dvi – Pramonės įmonių elektrifikavimo katedra (vedėjas doc. J. Kaunas) ir Elektros mašinų mašinų katedra, kurios vedėju buvo išrinktas Petras Baskutis, baigęs Azerbaidžiano industrijos institutą, garsėjusį kvalifikuotais dėstytojų kadrais. P. Baskutis

1951 m. buvo pakviestas dirbti KPI prorektoriumi, jam 1958 m. suteiktas profesoriaus vardas. Per 1952–1961 m. jis parengė dešimt technikos mokslų kandidatų, mokslinę ir medžiaginę bazę Mažos galios elektros mašinų laboratorijai įsteigti. Pablogėjęs sveikatai 1961 m. P. Baskutis persikėlė į Voronežo politechnikos institutą, iki 1974 m. buvo jo prorektoriumi ir Elektros mašinų katedros vedėju, bendradarbiavo su KPI elektros mašinų katedra, sudarydamas jos aspirantams sąlygas atlikti eksperimentinius ir teorinius tyrimus Voroneže.

1951 m. KPI prorektoriumi mokslo reikalams buvo pakviestas turintis lietuviškų šaknų, bet lietuviškai nekalbantis prof. Lionginas Kulikovskis iš Kuibyševo (dabar Samaros) politechnikos instituto, irgi Azerbaidžiano industrijos instituto absolventas. L. Kulikovskis prisimenamas, kaip skatinęs ir vadovavęs mokslinei veiklai Elektrotechnikos fakultete, ypač Bendrosios elektrotechnikos, Pramonės įmonių elektros įrenginių bei Pramonės įmonių elektrifikavimo katedrose, daugiausia elektrinių ir magnetinių laukų matavimų srityje. Pirmąsias disertacijas jam vadovaujant apgynė R. Chomskis, J. Zdanys, A. Barauskas, J. Jasinskas, L. Rašauskienė, St. Malkevičius ir kiti. L. Kulikovskis 1954 m. grįžo į Kuibyševą Informacinės matavimo technikos katedros vedėju, toliau palaikė ryšius su KPI ir Lietuvos MA Energetikos ir elektrotechnikos instituto mokslininkais.

Perėjus prie naujų studijų planų, Elektros stočių ir tinklų katedra turėjo specializuoti elektros inžinierių rengimą, prireikė daugiau etatinių dėstytojų. Todėl 1950 m., be vedėjo doc. L. Kaulakio, katedra papildė jaunais etatiniais dėstytojais, tik baigusiais KVV: Algirdu Augustaičiu, Mečislovu Bortkevičiumi ir Juozu Šalna.

L. Kaulakis 1948–1953 m., be vadovavimo ir darbo elektros stočių ir tinklų katedroje, buvo ir LSSR MA Technikos instituto Energetikos sektoriaus vadovas. 1947 m. L. Kaulakio ir J. Linkaičio darbas „Elektros energijos pareikalavimas Lietuvoje trims penkmečiams į priekį“ buvo priskirtas prie tų metų geriausių mokslinių darbų Lietuvoje ir juo vadovavosi Valstybinė plano komisija ruošdama penkmečio planą. Rūpestis Lietuvos energetikos ateitimi rasdavo vietą L. Kaulakio paskaitose pabrėžiant, kad energetikai turi numatyti tolimesnę ateitį, nei tai daro ekonomistai – elektros stygius gali tapti stabdžiu šalies pažangai.

A. Augustaitis, dar būdamas studentu, 1949 m. pradėjo vesti užsiėmimus žemesnio kurso studentams. 1952–1955 m. jis buvo pasiūstas į aspirantūrą Leningrado politechnikos institute pas prof. Ščerbačiovą, susipažino su elektros sistemų pereinamųjų procesų tyrimais. Po aspirantūros, grįžęs į katedrą, jis pradėjo dėstyti tada atrodžiusias teorines disciplinas: Trumpieji jungimai elektros sistemose ir Pereinamieji procesai elektros sistemose. Tokių praktinių žinių greitai prireikė, kai 1956 m. reikėjo sujungti 110 kV elektros linija Petrašiūnų ir Rėkyvos elektrines. A. Augustaitis su katedros stu-

dentais Lietuvos Vyriausios energetikos valdybos užsakymu atliko kuriamos Lietuvos energetikos sistemos dinaminio stabilumo skaičiavimus. Tie skaičiavimai pasitarnavo sėkmingai Lietuvos energetikos sistemos kūrimui vėliau, į žiedinį 110 kV elektros tinklą sujungiant visas Lietuvos rajonines elektrines. A. Augustaičio dėstomus dalykus daugeliui studentų sekėsi sunkiai perprasti, bet dėstytojas buvo mėgiamas. Jis kantriai siekė, kad studentai suprastų jo dėstomus dalykus, todėl daugeliui egzaminas užtrukdavo beveik visą dieną ar net kelias.

M. Bortkevičius, 1938 m. baigęs Kauno aukštesniąją technikos mokyklą (vėliau pavadinta Kauno politechnikumu) nuo 1941 m. buvo Lietuvos Energetikos valdybos techniku, 1944 m. mėnesiui buvo paskirtas pirmuoju Lietuvos energetikos rajoninės valdybos viršininku, o vėliau – Valdybos vyresniuoju inžinieriumi. Ten dirbdamas pradeda studijas Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Technologijos fakultete. Būdamas diplomantas pradeda mokytojauti Kauno Politechnikume, kurio nemažai absolventų toliau mokslą tęsdavo Elektrotechnikos fakultete. M. Bortkevičius, 1950 m. baigęs KVV, pradėjo dirbti Elektros stočių ir tinklų katedroje, dėstė Elektros stočių ir pastočių elektros įrenginių, Energetikos ekonomikos bei Energetikos įmonių planavimo ir organizavimo disciplinas.

J. Šalna dėstė Relinę apsaugą ir sistemų automatiką. Nuo 1960 m. tą discipliną pradėjo dėstyti į katedrą 1959 m. priimtas Jonas Daugėla, baigęs 1952 m. KPI elektros stočių, tinklų ir sistemų specialybę.

Sujungtos Lietuvos rajoninės elektrinės 110 kV žiediniu elektros tinklu, elektros sistemos dispečeriams kėlė sunkumus galių srautų pasiskirstymo tinkle ir galimų trumpųjų jungimo srovių nustatymui. Toms elektros sistemos problemoms spręsti L. Kaulakio iniciatyva Elektros stočių katedroje pradėti gaminti nuolatinės srovės sistemų analizatoriai (1 pav.). Darbo pagrindiniai vykdytojai buvo A. Augustaitis ir M. Bortkevičius bei jaunas Albertas Nargėlas, prie šio darbo prisijungęs dar būdamas aspirantas. Tie analizatoriai sėkmingai buvo naudojami ne tik įvairiose organizacijose, bet studentų studijose.

Po Stalino mirties Maskva netrukus suteikė daugiau teisių vietinėms valdymo organizacijoms. L. Kaulakis, buvęs aktyvus prieškarinio Energijos komiteto veikloje, kartu su J. Linkaičiu, A. Žukausku, prof. K. Baršausku ir kitais ėmėsi iniciatyvos dėl atominės elektrinės statybos Lietuvoje, kai XX a. šeštame dešimtmetyje pasaulyje buvo pastatytos pirmosios atominės elektrinės. Tuo tikslu KPI direktoriaus prof. K. Baršausko iniciatyva keli studentai buvo pasiūsti į Maskvą studijuoti atominės elektrinės reikalingų specialybių, o Valstybinio mokslinio technikos komiteto pirmininkas A. Žukauskas pavedė J. Linkaičio vadovaujamam Energetikos skyriui išanalizuoti galimus atominės statybos Lietuvoje variantus ir pateikti atitinkamus pasiūlymus [7].

1 pav. Nuolatinės srovės sistemų analizatorius ir jo autoriai.
Iš kairės: L. Kaulakis, M. Bortkevičius, A. Nargėlas, A. Augustaitis

Darbe aktyviai dalyvavo elektrikai L. Kaulakis, J. Linkaitis, D. Kriščiukaitis, P. Grėbliakas, šilumininkas J. Reklaitis, hidrotechnikai L. Rinkūnas, J. Žilionis. Jų paruošta schema pateikta 2 pav. Dėl techninių ir ekonominių priežasčių atominių elektrinių statyba SSRS buvo atidėta, bet parengta schema pasitarnavo Lietuvos elektrinės atsiradimui, o vėliau – ir Ignalinos AE. Tos schemos rengėjai įgytą patirtį perteikė savo studentams energetikams.

Svarbus vaidmuo studentams buvo trys privalomos praktikos: mokomoji, gamybinė ir priešdiplominė. Jos buvo atliekamos įvairiose energetikos įmonėse, ir ne tik Lietuvoje. Daugeliui studentų patiko praktikos Leningrado (Sankt Peterburgo) įmonėse ir organizacijose, kurioms dažniausiai vadovaudavo vyr. dėst. A. Augustaitis bei Maskvoje, kur dažniausiai praktikos vadovu būdavo M. Bortkevičius. Tokių praktikų metu buvo galimybė studentams pagilinti ne tik specialybės žinias, bet ir susipažinti su miestais, jų įžymybėmis.

Nepaisant nepalankių studijų sąlygų, daugelis pokario laikotarpio KPI absolventų tapo gerais energetikos specialistais ir vadovais, jie gana dažnai susitikdavo su savo buvusiais katedros dėstytojais, dalindavosi patirtimi. Ypač pažymėtinos 1951 m. pirmoji KPI laida bei 1958 m. laida, kurios su savo dėstytojais beveik kas penki metai susitikdavo, o savo mintis apie studijas ir pamąstymus apie gyvenimą yra paskelbę jau baigę ar baigdami savo darbinę veiklą [12, 13, 14]. 1951 m. KPI pirmosios elektrikų laidos absolventai (kurie studijas pradėjo dar KVVU) 2007 m. išleistoje knygelėje apie savo studijas ir veiklą padarė tokį apibendrinimą: „Išvadoje galima teigti, kad 1951 metų pirmosios KPI laidos elektrikai absolventai Kauno Valstybiniame universitete buvo gerai paruošti gyvenimui ir jie buvo aktyvūs Lietuvos ūkio plėtros ir mokslo kūrėjai ir vykdytojai.“ [12].

Reikia pažymėti, kad 1951 metais KPI baigė dvi elektrikų laidos – pirmoji, kurie įstojo į KVVU 1945 m., o diplominius projektus gynė KPI 1951 m. birželyje, ir antroji, kurie pirmą kursą pradėjo 1946 m., bet dėl pasikeitusių studijų planų diplominius projektus gynė irgi 1951 m., bet gruodį (tos laidos nėra atskirtos absolventų sąrašė [10]).

2 pav. Atominės elektrinės statybos Lietuvoje
techniškai galimų vietų schema [7]

HIDROTECHNIKŲ RENGIMAS HIDROTECHNIKOS FAKULTETE

Pokario metais, iki KPI su Hidrotechnikos fakultetu atsiradimo, KVV Statybos fakultetą baigė tik keli hidrotechnikai (1 lentelė). Kauno Valstybinį universitetą reorganizavus į Kauno politechnikos institutą, 1950 m. gruodžio 15 d. buvo suformuotas Hidrotechnikos fakultetas. Pokario metais jo Hidrotechnikos katedrai vadovavo: vyr. dėst. Romualdas Dačinskas (1944–1947 m.), vyr. dėst. Nikalojus Stonys (1947–1949 m.), doc. Juozas Macevičius (1949–1963 m.). Katedros etatinis pedagoginis personalas buvo: Romualdas Dačinskas (1943–1957 m.), Mykolas Lasinskas (1945–1957 m.), Nikalojus Stonys (1945–1956 m.), Severinas Danilevičius (1949–1952 m.), Jonas Žilevičius (1950–1968 m.), Ričardas Darškus (1951–1958 m.), Alfonsas Rimkus (1953–1957 m.), Drąsutis Palukaitis (1948–1969 m.), Algirdas Kęsminas (1954–1961 m.), Vytautas Paliūnas (1954–1970 m.), Algimantas Vaidakavičius (1954–1970 m.), Juozas Kunigėlis (1958–1968 m.). Mokslo metais etatinių būdavo 6–7 dėstytojai bei 2–5 antraeilininkai bei valandiniai.

Per karą susprogdinti Universiteto Fizikos-chemijos instituto rūmai Hidrotechnikos katedrą paliko be patalpų. 1946 m. gautoje Cheminės technologijos fakulteto teritorijoje neveikiančioje hidroforų patalpoje tuometinio katedros vedėjo R. Dačinsko iniciatyva buvo įrengta hidrotechninė laboratorija. Jau 1947 m. joje buvo pravedami hidraulikos darbai. 1949 metais buvo gautas sandėlio pastatas, kuris katedros kolektyvo ir studentų jėgomis buvo paverstas žymiai didesne hidrotechnine laboratorija, kurioje iki 1955 m. buvo atliekami laboratoriniai darbai bei dėstytojų moksliniai tyrimai.

Pokario laikotarpiu Lietuvoje sparčiai buvo statomos ir rekonstruojamos iš vandens malūnų žemės ūkio hidroelektrinės (iki 1960 m. jų buvo pastatyta 42). 1951 m. „Šešupės“ kolūkiui KPI studentai pastatė Dovinės hidroelektrinę, kurios statybai vadovavo katedros vyr. dėst. R. Dačinskas, projekto vadovas – vyr. dėst. M. Lasinskas. Statyboje dirbo asistentas J. Žilevičius ir kiti KPI darbuotojai bei studentai.

1953 m. KPI direktoriaus prof. K. Baršausko iniciatyva Centrinį rūmų kieme pradėtas statyti naujas specialus hidrotechninės laboratorijos pastatas. Laboratorijos projektą visuomeniniais pagrindais parengė katedros dėstytojai A. Rimkus, J. Žilevičius, V. Paliūnas, D. Palukaitis ir kt. Naudingas laboratorijos (2 aukštai ir pusrūsis) plotas – 375 m². Laboratorija buvo svarbi bazė vykdyti aktualius tyrimus – 1954–1957 metais katedros darbuotojai atliko Kauno HE pralaidų ir žemutinio bjefo, Kauno HE laivybos šliužų tyrimus. Katedros bendradarbiai teikė konsultacijas dėl Birštono apsaugos nuo patvenkimo, dėl mažųjų hidroelektrinių (Kuršių, Padysnio, Pilviškių, Aukštadvario, Šešupės kolūkio ir kitų), tikrino daugelio mažųjų hidroelektrinių įtvarų stovį, atliko Kruosnos, Baltosios Ančios, Pabradės hidroelektrinių avarijų ekspertizes.

Kauno hidroelektrinės statytojai svarbią pagalbą sulaukė iš KPI Hidrotechnikos ir Durpininkystės katedrų mokslininkų išsprendžiant būsimoje Kauno marių teritorijoje esančių durpynų problemą, kad jie netrikdytų Kauno HE darbo. Hidrotechnikos katedros dėstytojų patirtis buvo svarbi ne tik hidrotechnikų rengimui, bet ir elektros stočių, tinklų ir sistemų specialybės inžinierių rengime, kuriems jie dėstė hidraulikos bei hidroelektrinių disciplinas.

Informaciją apie hidrotechnikų rengimą maloniai pateikė prof. Narimantas Ždankus, KPI 1959 metų hidrotechnikų laidos absolventas.

ŠILUMININKŲ RENGIMAS MECHANIKOS FAKULTETE

Pokario metais Kauno Valstybiniame universitete ir jį reorganizavus į Kauno politechnikos institutą pramonės šiluminės technikos inžinierius mechanikus rengė Mechanikos fakulteto Šiluminių variklių katedra, kuri kildinama iš Lietuvos universiteto Variklių katedros, įkurtos 1922 m. kovo 4 d. buvusiam Technikos fakulteto Technologijos skyriuje. Po karo nebeliko Vytauto Didžiojo universiteto Fizikos-chemijos instituto rūmų, kuriuose buvo įsikūrusi moderni šiluminių variklių laboratorija, ir šiluminių variklių katedra kūrėsi Universiteto II rūmuose (Donelaičio g. 20). 1945 m. liepos 27 d. šiluminių variklių katedros vedėju skiriamas Vladimiras Šibanovas, kuriam 1945 m. birželio 27 d. VDU rektorato balsavimo protokolu buvo patvirtintas mokslo kandidato laipsnis ir pasiūlyta profesoriaus vieta katedroje. Pirmasis pramonės šiluminės technikos inžinieriaus mechaniko diplomą 1945 m. gavo Jonas Garbaravičius. Deja, tais pačiais metais jis buvo ištremtas į Vorkutą, iš kurios grįžo tik 1954 m. ir nuo 1955 m. iki 1996 m. dirbo katedroje vyr. dėstytoju.

1946 m. inžinierių mechanikų diplomus gavo Nikalojus Milenskis (diplominių darbų apgynęs dar 1943 m.), Alfonsas Drobavičius, Michelis Štomas, Adolfas Kremenskis, o 1947 m. – Algirdas Žukauskas.

Nuo 1951 m. iki 1974 m. šiluminių variklių katedrai vadovavo N. Milenskis, kuris nuo 1948 m. iki 1966 m. kartu buvo ir Mechanikos fakulteto dekanu. N. Milenskio pastangomis KPI buvo atkurta per karą sunaikinta šiluminių variklių laboratorija. Ji buvo įrengta KPI antrųjų rūmų pusrūsyje. Laboratorinius darbus studentai galėjo atlikti ir su rūmų kieme esančiu lokomobiliu bei patalpoje veikiančia garo mašina. Didelė dalis šios įrangos buvo suremontuota, buvo įrengtas veikiančio garo katilo modelis, imituojantis degimo procesą, vandens virimo ir garo susidarymo procesus, dūmų šalinimo ir valymo principą. Tam labai padėjo glaudūs katedros ryšiai su Maskvos energetikos institutu, iš kurio buvo gauta daug kontrolės ir matavimo prietaisų. Laboratorijoje atsirado ir turboreaktyvinio lėktuvo variklis su išpjauta viena ketvirtąja jo dalimi.

Šiluminių variklių katedroje nuo 1946 m. asistentu pradėjo dirbti A. Drobavičius. Nuo 1951 m. jis – vyr. dėstytojas, vedė šiluminės technikos, termodinamikos laboratorinius darbus, skaitė šiluminės technikos paskaitas Cheminės technologijos fakulteto studentams.

1947 m. asistentu katedroje pradeda dirbti A. Žukauskas, vėliau – vyr. dėstytoju. 1956 m. jo rūpesčiu buvo įkurtas Lietuvos MA Energetikos ir elektrotechnikos institutas, kuris jo vadovaujamas tapo stambiausiu ir įvairiašakiu mokslo centru Lietuvos mokslo akademijoje.

Jonas Rudokas, 1950 m. būdamas aspirantūroje Šiluminių variklių katedroje, 1951 m. pradeda dirbti valandiniu asistentu, jis vadovavo Vlodo Grigaravičiaus diplominiam projektui „Sustambinto kolūkio garo generatorinė jėgainė“, kurį diplomantas sėkmingai apgynė 1952 m. Vėliau V. Grigaravičius tapo žymiu Lietuvos energetiku. J. Rudokas šiluminės technikos kursą vedė ir elektrotechnikos fakulteto studentams.

1952 m., baigęs KPI, Šiluminių variklių katedros asistentu skiriamas Algimantas Pranckūnas, nuo 1955 m. jis – vyr. dėstytojas, dėstė pramonės termoenergetikos disciplinas, vadovavo diplominiams projektams.

1954 m., baigęs KPI, Šiluminių variklių katedroje asistentu skiriamas Kazimieras Kajutis, nuo 1959 m. jis – vyr. dėstytojas, vedė termodinamikos, garo katilų ir garo mašinų pratybas.

1954 m. rugsėjo 1 d. į Šiluminių variklių katedrą iš Teorinės mechanikos katedros docento pareigoms perkeltas Viktoras Malėjinas. Jis katedroje dirbo iki 1959 m.

1957 m. vasario 1 d. Šiluminių variklių vyr. dėstytoju skiriamas Vytautas Krukonis, 1951 m. baigęs KPI, o 1956 m. apgynęs technikos mokslų kandidato disertaciją Maskvos energetikos institute.

Informaciją apie šilumininkų rengimą maloniai pateikė doc. Aleksandras Gluosnis, KPI 1958 metų šilumininkų laidos absolventas.

**ENERGETIKOS SPECIALISTŲ RENGIMO KAUNE
REZULTATAI**

Energetikos specialistų rengimo pokario metais, tiek Vytauto Didžiojo, nuo 1946 m. pervadinto Kauno Valstybinio universitetu, tiek po jo reorganizavimo į Kauno politechnikos institutą, sąlygos buvo sunkios, visko trūko – ir popieriaus, ir mokomosios literatūros, ir laboratorijų, jų įrangos... Tačiau studijos vyko. Tiek Vytauto Didžiojo, tiek Kauno Valstybinio universitete studijose dar buvo vadovaujama VDU 1942 m. priimtu reguliaminu, baigusiujų Universitetą inžinierių specialybę nulemdavo fakulteto skyrius

ir diplominio projekto tema. Be to, Universiteto pirmieji pokario penkmečio absolventai studijas buvo pradėję dar prieš karą Kaune ar kituose universitetuose.

KVU veikė du techniškai fakultetai: Statybos ir Technologijos. Statybos fakultete buvo keturi skyriai – Architektūros, Statybos, Geodezijos, Hidrotechnikos-melioracijos. 1945–1950 m. Statybos fakultetą baigė 9 inžinieriai, kuriems buvo įteiktas hidrotechnikos statybos inžinieriaus diplomai (1 lentelė), (1945 m. ir 1950 m. baigusiujų nebuvo).

Technologijos fakultete buvo Chemijos, Elektrotechnikos, Mechanikos skyriai, iš kurių 1947 m. buvo suformuoti Cheminės technologijos, Elektrotechnikos ir Mechanikos fakultetai. 1945–1950 metais 35 baigusiems Elektrotechnikos fakultetą (skyrių) buvo įteikti inžinieriaus elektrotechniko diplomai, o 17 baigusiems Mechanikos fakultetą (skyrių) – šiluminės technikos inžinieriaus mechaniko diplomai. 9 baigusiesiems Statybos fakultetą buvo įteikti hidrotechnikos statybos inžinierių diplomai (1 lentelė).

*1 lentelė. Vytauto Didžiojo (nuo 1946 m. Kauno valstybinį) universitetą
1945–1950 metais baigę inžinieriai (energetikai)*

Metai	Elektrotechnikos	Hidrotechnikos	Šiluminės technikos
1945	2	–	1
1946	2	1	4
1947	6	1	1
1948	9	5	3
1949	4	2	1
1950	12	–	7
Iš viso	35	9	17

1948–1949 mokslo metais KVU buvo pereita prie sovietinės studijų tvarkos ir specialybių. KVU reorganizavus į KPI, inžinierių specialybės buvo priskirtos specialybių katedroms. Elektrotechnikos fakultete inžinierių elektros energetikos specialybės priklausė Elektros stočių (iki 1956 m. vadintai Elektros stočių ir tinklų) katedrai, Hidrotechnikos fakultete inžinierių hidrotechnikų – Hidrotechnikos katedrai, o Mechanikos fakultete šiluminės technikos inžinierių mechanikų – Šiluminių variklių katedrai. 1951–1962 metais baigusiu KPI skaičiai pateikti 2 lentelėje.

2 lentelė. KPI Elektros stočių, Hidrotechnikos ir Šiluminių variklių katedras 1951–1962 metais baigę inžinieriai

Metai	Elektros stočių	Hidrotechnikos	Šiluminių variklių
1951	33	8	6
1952	20	32	9
1953	17	10	–
1954	13	19	8
1955	21	28	13
1956	16	10	25
1957	33	26	37
1958	42	31	28
1959	28	29	43
1960	23	13	23
1961	20	21	15
1962	17	12	24
Iš viso	283	239	231

Elektros stočių, nuo 1962 m. pavadintos Elektros sistemų, katedrą baigusią inžinierių sąrašus galima rasti [10]. Šiluminių variklių (1962 m. pavadintos Šiluminės energetikos, o nuo 1995 m. pavadintos Šilumos ir atomo energetikos) katedrą baigusią inžinierių sąrašai – [11]. Hidrotechnikos katedros 1951–1962 metų absolventų sąrašas pateiktas straipsnio pabaigoje.

Energetikos specialistų rengimo sąlygos pirmaisiais pokario metais buvo sunkios, bet kaip teigia jau baigę savo darbinę veiklą 1951 m. pirmosios KPI laidos absolventai elektrikai, jie universitete buvo gerai paruošti gyvenimui ir daugelis iš jų tapo įžymūs Lietuvos ūkio plėtros ir mokslo kūrėjai bei vykdytojai. Aktyvūs Lietuvos energijos ūkio kūrėjai ir plėtros vykdytojai buvo daugelis KVV ir KPI 1945–1962 metų laidų absolventai. Jų veiklos rezultatai svarbūs ir Nepriklausomos Lietuvos energetikai. Trumpai apie keletą iš jų – ryškiausių.

Algirdas Brazauskas, pirmasis Lietuvos piliečių balsavimu 1992 m. išrinktas Respublikos Prezidentas, KPI 1952 m. laidos absolventas, inžinierius hidrotechnikas. Energetikoje dirbo savo inžinieriaus veiklos pradžioje – Kauno hidroelektrinės statybos direkcijoje, 1958–1962 metais vadovavo Energetikos statybos tresto Petrašiūnų statybos montavimo valdybai, kurios darbai buvo reikšmingi Lietuvos elektrifikacijos pradžioje. Nuo 1962 m. A. Brazauskas – valstybės ir partinis veikėjas. Jis tiek Sovietų Lietuvoje, tiek Nepriklausomoje Lietuvoje daug padėjo energetikams sprendžiant svarbias Lietuvos energetikos plėtros problemas.

Algirdas Žukauskas, KVV Technologijos fakulteto 1947 m. laidos absolventas, inžinierius mechanikas, 1947–1950 m. KVV, o 1951–1957 m. KPI Šiluminių variklių katedros dėstytojas. Jo rūpesčiu 1956 m. įkurtas Lietuvos MA Energetikos ir elektro-technikos institutas, kurio direktoriumi jis buvo iki 1962 m. 1957–1965 m. jis buvo Valstybinio mokslo ir technikos komiteto pirmininkas, nuo 1966 m. – Lietuvos mokslų akademijos viceprezidentas, pirmasis Lietuvoje pradėjo tirti šilumos mainus, sukūrė šilumos atidavimo skysčiuose skaičiavimo metodus, kurie taikomi daugelyje šalių. Jo vadovavimu buvo sudaromi perspektyviniai Lietuvos energetikos plėtros planai.

Justinas Nekrašas, 1947 m. baigė Kauno politechnikumą, 1955 m., dirbdamas Petrašiūnų elektrinėje, baigė KPI elektros stočių, tinklų ir sistemų specialybę ir buvo paskirtas Rėkyvos elektrinės direktoriumi. 1958 m. jis buvo paskirtas Lietuvos Liaudies ūkio tarybos energetikos ūkio valdybos viršininku, kuri 1962 m. reorganizuota į Vyriausiąją gamybinę energetikos ir elektrifikavimo valdybą. Jam vadovaujant buvo elektrifikuota Lietuva, sukurta Lietuvos energetikos sistema, išvystytas centralizuotas šilumos tiekimas, išugdytas aukštos kvalifikacijos specialistų kolektyvas. Jis drąsiai skyrė jaunimui atsakingas pareigas, rūpinosi darbuotojų poilsiu. 1971–1980 m. J. Nekrašas, būdamas paskirtas SSRS Energetikos ministro pirmuoju pavaduotoju, neužmiršo Lietuvos energetikos, tarpininkavo, kad būtų statoma Ignalinos AE, Kruonio HAE ir daugelis kitų energetikos objektų Lietuvoje.

Pranas Noreika, 1950 m. baigė Kauno politechnikumą, 1955 m., dirbdamas Petrašiūnų elektrinėje, baigė KPI elektros stočių, tinklų ir sistemų specialybę įgydamas inžinieriaus elektriko kvalifikaciją. 1957 m. jis iš Petrašiūnų elektrinės buvo perkeltas į Lietuvos Ministrų Tarybos reikalų valdybą referentu. Nuo 1962 iki 2010 metų jis – Lietuvos VRE (elektrinės) direktorius. Jo ir jo pagrindinio pagalbininko, elektrinės vyriausiojo inžinieriaus **Algio Viktoro Meko**, KPI antrosios 1951 m. laidos elektros stočių ir tinklų katedros absolvento, energijos ir organizacinių sugebėjimų dėka ne tik Lietuvos elektrinė tapo viena geriausių Sovietų Sąjungoje, bet prie elektrinės iškilo modernus tų laikų miestas Elektrėnai, net ekskursijos važiuodavo žiūrėti: dailios gatvės, oranžerijos, vandens saugykla su jachtklubu, dengti ledo rūmai, parkas vaikams su atrakcionais,

kokių neturėjo net sostinė, puikus profilaktorius [15]. Ir tai padarytą sovietmečiu, kai viskas buvo griežtai reglamentuojama... Atstčius Lietuvos Nepriklausomybę, iškilo ir puiki bažnyčia... P. Noreika yra ir Kruonio HAE sumanymo generatorius, nepavargstantis organizatorius, visų problemų sprendimų dalyvis. P. Noreikos suburtame Lietuvos elektros darbuotojų kolektyve buvo išugdyti daugelio Lietuvos energetikos įmonių vadovai.

Saulius Aloyzas Bernardas Kutas, KPI 1958 metų laidos elektros stočių, tinklų ir sistemų specialybės inžinierius elektrikas. 1958 m. jis pradėjo dirbti Lietuvos energetikos sistemos dispečerių tarnybos režimų inžinieriumi, vėliau – tarnybos viršininkas, Energijos realizavimo įmonės direktorius, Vyriausios energetikos ir elektrifikavimo valdybos vyriausio inžinieriaus pavaduotojas. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę – energetikos ministro pavaduotojas, jo iniciatyva ir pirmojo Lietuvos energetikos ministro prof. L. Ašmanto pastangomis 1992 m. Madride buvo atkurta Lietuvos narystė Pasaulio energetikos taryboje. 1996 m. S. Kutas buvo paskirtas energetikos ministru, nuo 1997 m. – Valstybinės atominės energetikos saugos inspekcijos viršininkas.

1945–1962 metais KVV ir KPI parengti energetikos specialistai savo veikla įnešė didelį indėlį į Lietuvos energetikos pasiekimus. Reikia pažymėti, kad kai kurie tų metų KPI absolventai tapo įžymus kitose, tiesiogiai nesusijusiose su energetika, bet svarbiose mokslo srityse. 1952 metų laidos KPI elektros stočių, tinklų ir sistemų specialybės inžinierius elektrotechnikas Jonas Mockus tapo profesoriumi, Lietuvos matematiku, habilituotu fizinių mokslų daktaru, nuo 1976 m. – Lietuvos mokslų akademijos tikrasis narys. 1953 m. laidos elektros stočių, tinklų ir sistemų specialybės inžinierius elektrotechnikas Adolfas Laimutis Telksnys – profesorius, habilituotas technologijos mokslų daktaras, Lietuvos mokslų akademijos akademikas, yra interneto plėtros Lietuvoje pradininkas. Jo iniciatyva jau 1991 metais pradėjo veikti Lietuvos mokslo ir studijų institucijų kompiuterių tinklas LITNET.

Išvada. Pokario metais KPI baigė gerai parengti specialistai. Jie sovietmečio sąlygomis sugebėjo kurti Lietuvos energetiką tokią, kad ir atstčius Lietuvos Nepriklausomybę, energetika nebuvo kliūtis plėtoti Lietuvos ekonomiką rinkos sąlygomis, Lietuvai tapti Europos Sąjungos nare.

**HIDROTECHNIKOS FAKULTETO
HIDROTECHNIKOS KATEDROS ABSOLVENTAI
1951–1962 METAIS BAIGĘ KAUNO POLITECHNIKOS INSTITUTĄ
IR ĮGIJO UPIŲ HIDROTECHNINIŲ ĮRENGINIŲ
IR VANDENS JĖGOS IŠNAUDOJIMO
INŽINIERIAUS HIDROTECHNIKO VARDUS**

1950–1951 m. m. 1. Ričardas Darškus, 2. Anicetas Gavėnas, 3. Viktoras Kriaučiūnas, 4. Gubertas Kurpė, 5. Soteris Ragauskas, 6. Leonas Rinkūnas, 7. Juozas Simokaitis, 8. Juozas Vėbra.

1951–1952 m. m. 1. Stasys Bikulčius, 2. Vincas Čepas, 3. Vincas Juškauskas, 4. Petras Juchnevičius, 5. Rimantas Kemeklis, 6. Regimantas Kriščiūnas, 7. Vytautas Laukaitis, 8. Povilas Petrakis, 9. Jonas Rizgelis, 10. Balys Sadeika, 11. Vladas Šiupienis, 12. Stasys Žilėnas, 13. Juozas Kantvilis, 14. Petras Kaziūnas, 15. Kęstutis Baškys, 16. Jonas Zilnys, 17. Antanas Stonys, 18. Petras Motiejūnas, 19. Vytautas Žvirblis, 20. Jonas Medvieckas, 21. Klemensas Gailiūnas, 22. Vytautas Laucius, 23. Petras Radzevičius, 24. Povilas Karazija, 25. Napoleonas Dūda, 26. Viktoras Eidukas, 27. Leontijus Pavlovas, 28. Zenonas Blotnis, 29. Vytautas Balčiūnas, 30. Henrikas Petronis, 31. Antanas Jodelis, 32. Antanas Vencevičius.

1952–1953 m. m. 1. Gediminas Briedis, 2. Vaidotas Marčėnas, 3. Kazys Lengvinas, 4. Liudas Kazalupskis, 5. Vladas Riauba, 6. Leonas Barakauskas, 7. Antanas Klizas, 8. Vytautas Juška, 9. Edvardas Grigelis, 10. Jonas Kisieliū.

1953–1954 m. m. 1. Juozas Burneikis, 2. Algirdas Kęsminas, 3. Algimantas Kleinas, 4. Kazys Labanauskas, 5. Vytautas Paliūnas, 6. Algimantas Vaidakavičius, 7. Antanas Venckūnas, 8. Vytis Šlekys, 9. Bagdonas Poliakas, 10. Jonas Naudžiūnas, 11. Vytautas Čiapas, 12. Jonas Ruminas, 13. Robertas Audickas, 14. Algimantas Žilėnas, 15. Sigitas Zaveckas, 16. Kostas Zaloga, 17. Antanas Miglinas, 18. Antanas Savėnas, 19. Benediktas Urmonas.

1954–1955 m. m. 1. Vytautas Zabiela, 2. Albertas Žilinskas, 3. Kazys Petrakis, 4. Julius Sabaliauskas, 5. Algirdas Vaičiūnas, 6. Jonas Nekrašas, 7. Kazys Cėpla, 8. Regina Arlauskaitė, 9. Vitalijus Beriozovas, 10. Albinas Jokubauskas, 11. Vytautas Zakšauskas, 12. Juozas Jasiulevičius, 13. Aleksandras Pabedinskas, 14. Vytautas Paznanskis, 15. Antanas Dominas, 16. Gražina Kuklytė, 17. Irena Čeponytė, 18. Juozas Rusteika, 19. Antanas Kadžys, 20. Juozas Čivas, 21. Vladas Norvaiša, 22. Juozas Kunigėlis, 23. Dalia Valantinaitė, 24. Petras Kaleinikovas, 25. Valentinas Buja, 26. Janina Zubreckaitė, 27. Elena Mačiulytė, 28. Vladimiras Larijonovas.

1955–1956 m. m. 1. Romualdas Chariūnas, 2. Birutė Kairytė, 3. Vitalis Barilka, 4. Stasys Latauskas, 5. Vytautas Kinderavičius, 6. Algirdas Brazauskas, 7. Apolinaras Džiaugys, 8. Vytautas Krivickas, 9. Juozas Janickas, 10. Algimantas Bridžiulaitis.

1956–1957 m. m. 1. Alfonsas Urbonas, 2. Mykolas Vilkelis, 3. Teodoras Šimanauskas, 4. Antanas Ūsas, 5. Albinas Jonynas, 6. Vytautas Petruškevičius, 7. Antanas Žvirblis, 8. Janina Omilevičiūtė, 9. Kostas Bubnys, 10. Viktoras Obolevičius, 11. Irena Urmulevičiūtė, 12. Darius Žickis, 13. Antanas Starkauskas, 14. Juozas Jankauskas, 15. Jonas Mockevičius, 16. Gražina Urbonaitė, 17. Bronius Varkala, 18. Vytautas Andriuška, 19. Romualdas Šeduikis, 20. Edvardas Mikalajūnas, 21. Jonas Jablonskis, 22. Kazys Kriščiūnas, 23. Algimantas Urbonas, 24. Albinas Kasparaitis, 25. Antanas Morkūnas, 26. Napoleonas Augustavičius.

1957–1958 m. m. 1. Jonas Žilinskas, 2. Antanas Alikonis, 3. Vincas Pagirskas, 4. Edmundas Šilinis, 5. Vytautas Steponavičius, 6. Juozas Slapšys, 7. Gediminas Plioplys, 8. Vitalis Želvys, 9. Petras Striaukas, 10. Antanas Švagždys, 11. Juozas Karpickas, 12. Vitolis Stankus, 13. Simas Ramanauskas, 14. Nijolė Gobytė, 15. Kazys Rutkūnas, 16. Birutė Markevičiūtė, 17. Pranas Lukoševičius, 18. Jonas Tomkevičius, 19. Janina Kataržytė, 20. Juozas Urbonavičius, 21. Česlava Podolskytė, 22. Vincas Staugaitis, 23. Benediktas Kemzūra, 24. Rimas Durosevičius, 25. Janina Rutkauskaitė, 26. Antanas Žemaitis, 27. Algimantas Sidabras, 28. Antanas Janickas, 29. Algimantas Lugas, 30. Edmundas Buinevičius, 31. Samuilas Siniakovas.

1958–1959 m. m. 1. Jonas Malinauskas, 2. Narimantas Ždankus, 3. Kazys Vaišvila, 4. Jonas Muralis, 5. Elmantas Graičiūnas, 6. Antanas Lukoševičius, 7. Edmundas Paulauskas, 8. Antanas Meškauskas, 9. Rimvydas Vaitiekūnas, 10. Vytautas Svetlauskas, 11. Algimantas Ratkevičius, 12. Virginija Butkevičiūtė, 13. Kazys Čypas, 14. Marijona Kašėtaitė, 15. Leonas Cibulskas, 16. Donatas Čeponis, 17. Lionginas Maksimovas, 18. Aloyzas Danilevičius, 19. Valentinas Krukis, 20. Irena Banionytė, 21. Grybaitė Maksimovienė, 22. Elena Buivydaite, 23. Steponas Jatkauskas, 24. Albina Gričiūtė, 25. Aloyzas Breivė, 26. Linas Vedluga, 27. Kazimieras Matuzevičius, 28. Gediminas Dapkus.

1959–1960 m. m. 1. Algimantas Abramavičius, 2. Danielius Armonas, 3. Jonas Banelis, 4. Leonas Bliujus, 5. Eugenija Diemedžiūnaitė, 6. Algimantas Dragūnas, 7. Brunonas Gailiūsis, 8. Vanda Ignatavičiūtė, 9. Elena Janulytė, 10. Rimgaudas Karabevičius, 11. Vaclovas Kondratavičius, 12. Petras Meškauskas, 13. Vytautas Mažeika, 14. Algimantas Nadzeika, 15. Stasys Navickas, 16. Jeronimas Pečiūra, 17. Kazys Pečiūnas, 8. Regimantas Ptašinskas, 9. Antanas Rekašius, 10. Zenonas Sabalys, 11. Steponas Sakalauskas, 12. Albertas Vaitelis, 13. Vladas Valiulis.

1960–1961 m. m. 1. Kazimieras Alekna, 2. Pranas Bičkus, 3. Simonas Daunoras, 4. Kazys Gaigalas, 5. Genius Juodvalkis, 6. Algimantas Juodelė, 7. Viktoras Kiauka,

8. Zenonas Mackevičius, 9. Edmundas Mačėnas, 10. Romualdas Mickevičius, 11. Aleksandras Petrikas, 12. Albertas Rokas, 13. Vytautas Samsonas, 14. Bronius Sakavickas, 15. Anatolijus Strazdas, 16. Jonas Šimulynas, 17. Vytautas Švagždys, 18. Jonas Vaikėnas, 19. Pranas Vaitkūnas, 20. Vladas Žąsinas, 21. Jonas Žilionis.

1961–1962 m. m. 1. Viktoras Antanavičius, 2. Rimvydas Blaudžiūnas, 3. Benediktas Dėdelis, 4. Vytautas Dinda, 5. Algirdas Minkevičius, 6. Vytautas Katinas (Kargaudas), 7. Jonas Kavaliauskas, 8. Rimvydas Pekus, 9. Rimgaudas Urbikas, 10. Julius Vaitoška, 11. Antanas Vilkauskas, 12. Aleksandras Zaleckas.

Sąrašas parengtas pagal Hidraulikos-Hidrotechnikos katedros metraščio 1950–1970 metų rankraštį [9].

PRISIMINIMAI

Apie 1955 m. KPI elektros stočių, tinklų ir sistemų specialybės absolventų laidos, iš kurios išaugo įžymūs, daug nusipelnę Lietuvos energetikai Justinas Nekrašas, Pranas Norėika, studentavimo metus savo prisiminimais sutiko pasidalinti tos laidos absolventas Kazimieras Danilevičius, po instituto baigimo dirbęs Plungės Tarprajoninės statybos Elektromontavimo kontoros vyriausiu inžinieriumi (1955–1958 m.), Pilviškių drenažo vamzdžių gamyklos vyriausiuoju inžinieriumi (1959–1966 m.) bei Palemono keramikos gamyklos elektros cecho viršininku (1967–1968), o 1969 m., prof. L. Kaulakio pakviestas, elektros sistemų katedroje vyr. dėstytoju. Savo darbinę veiklą jis baigė 2008 m.

KAZIMIERAS DANILEVIČIUS

IŠ MANO STUDENTAVIMO LAIKŲ (1950–1955 M.)

1950 m. baigęs Pilviškių gimnaziją nusprendžiau tapti inžinieriumi elektriku. Tų metų vasarą nuvežiau į Kauno valstybinį universitetą (taip tada jau buvo pervardintas buvęs Vytauto Didžiojo universitetas) savo ranka parašytą pareiškimą, kuriame pareiškiau savo norą tapti šios aukštosios mokyklos studentu. Prie jo pridėjau brandos atestatą, gyvenimo aprašymą, valsčiaus (ne gimnazijos) išduotą mano charakteristiką ir kadrų įskaitos lapą, kurį užpildant reikėjo atsakyti maždaug į dvidešimt klausimų. Tarp jų buvo ir tokie: „Ar neturite giminių užsienyje? Ar neturite giminių, baustų už antitarybinę veiklą ar iškeldintų už LTSR ribų?“ Jau tada gerai žinojau, kad vienintelis „teisingas“ atsakymas į šiuos testo klausimus yra žodelis: „Neturiu“. Gavau dokumentą, kad iš manęs priėmė atestatą su priedais (3 pav.). Kaip matyti, kvitas yra dar iš Vytauto Didžiojo universiteto laikų, nors jų numeracija jau pakeista. Nuo stojamųjų egzaminų buvau atleistas, nes mano mokyklos baigimo pažymėjime žodžiai „Brandos atestatas“

Kvitas C № ^{65.}105717 *

19 ⁵⁰ m. ^{VI} mėn. ²⁸ d.

Vytauto Didžiojo Universiteto

fak. _____

įstaiga _____

priėmė iš Kamiličiams

Kazimiero atstotų

Prisid. Pr.

Lt _____ ct _____

(antspaudas ir parašas)

Pajamų dienyno Nr. _____

3 pav. Stojimo į KVU dokumentų priėmimo kvitas

buvo užrašyti sidabrinės spalvos raidėmis. Tad antrą kartą atvažiavau į Kauną tą pačių metų rugpjūčio 25 d., kai reikėjo stoti prieš mandatinę komisiją, kuri turėjo galios priimti mane į universitetą arba nepriimti. Atėjęs į universiteto centrinius rūmus, esančius Donelaičio gatvėje, priešais Karo muziejų, jau radau antro aukšto plačiame koridoriuje, prie rektorato susibūrusius kokią šimtą pretendentų į studentus. Įsimaišęs į jų vidurį ir už poros valandų išgirdęs savo pavardę, su baime peržengiau rektoriaus kabineto slenkstį. Įėjęs bailiai žvalgydamasis sustojau prie durų. Erdviame kabinete už stalų sėdėjo gal apie dešimt asmenų, kurių nė vieno nepažinojau. Lyg kokie žurnalistai, ištroškę seniai laukto pokalbio su manimi, jie bematant vienas per kitą apipylė mane įvairiausiais klausimais, į kuriuos vos spėjau atsakinėti ir iš kurių dabar prisimenu tik šiuos: „Kas yra Port Artūras? Kiek Tarybų Sąjungoje yra komjaunuolių? Kodėl nestoji į komjaunimą? Ar stosi būdamas studentu?“ Pirmą kartą gyvenime teko duoti tokį sudėtingą interviu, kaip man tada atrodė, tokiems aukštai sėdintiems žmonėms. Matyt, kad pataikiau atsakyti, nes gal po valandos, komisijai baigus darbą, išėjusi į koridorių moteriškė mums perskaitė priimtųjų sąrašą. Tarp jų buvo ir mano pavardė. Po kelių dienų man buvo išduotas studento bilietas (4 pav.).

Kai rudenį atvykau į Elektrotechnikos fakultetą, jo dekanas buvo prof. dr. Kazimieras Baršauskas. Tai buvo labai geros širdies žmogus, visada pasirengęs padėti bėdos ištiktam studentui ar bet kuriam kitam žmogui. Būdamas rektoriumi ryžtingai užstodavo KPI darbuotojus, Tėvynės patriotus ir buvusius tremtinius, nepasiduodamas partinių veikėjų spaudimui nepriimti kitaip manančių į darbą arba atleisti iš pareigų jau dirbančius. Tais laikais apie jį iš studentų būdavo galima išgirsti įvairių pasakojimų, dažnai turinčių šiek tiek komišką atspalvį. Per vadinamąsias spalio (lapkričio 7 d.) ir gegužės (gegužės 1 d.) šventes studentai privalėdavo dalyvauti demonstracijoje. Tas dienas nuo pat ankstauro ryto visi Kauno studentai su transparantais, išrikiuoti šalutinėse miesto gatvėse, stripinėdami nuo vienos kojos ant kitos, kad nesusaltų, laukdavo po kelias valandas, kol ateidavo jų eilė pražygiuoti pro tribūną, įrengtą ant paaukštinimo Donelaičio gatvėje, prie dabartinės Vienybės aikštės. Ant tos laikinai iš lentų sukaltos tribūnos riogsodavo apie dešimt miesto valdžios atstovų, priimančių šventinį parадą. Į bet kokių jų sveikinimą demonstrantai turėdavo atsiliepti garsiu šūksniu sušukdami tris kartus „Valio“. Buvo pasakojama, kad prieš tas spalio šventes į dekanatą atėjęs studentas prašėsi, kad atleistų jį nuo dalyvavimo eisenoje, nes neturįs kuo šiltai apsirengti. Dekanas K. Baršauskas,

TSRS AUKŠTOJO MOKSLO
MINISTERIJA
KAUNO VALST. UNIVERSITETAS
МИНИСТЕРСТВО
ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ СССР

24008 1476

STUDENTO BILIETAS
СТУДЕНЧЕСКИЙ БИЛЕТ

Pavardė Danilevičius
Фамилия
Vardas Kazimieras
Имя
Tėvo vardas Juozas
Отчество
Įstojimo data 1950m. rugpjūčio 25d.
Время поступления
Fakultetas Elektrotechnikos
Факультет
Universiteto Rektorius [parašas]
Ректор Университета
Bilietas galioja iki 1951. VI. 31
Билет действует по
Bilieto išdavymo data 1950. VI. 31
Дата выдачи билета

(deviniolika parašų – ПОДПИСЬ ВАСИЛЬЯ)

4 pav. KVU studento bilietas

pakilęs iš už stalo, nukabino nuo kabyklos savo palatą ir, duodamas jį studentui, pasakė: „Še, imk, apsiliksi mano palatą, bet ateik, ateik.“

Kitas pasakojimas jau iš to laiko, kai prof. K. Baršauskas buvo KPI rektorius, o jo pavaduotojas mokymo reikalams, tuo metu dar docentas, Andrius Novodvorskis. Kažkas iš dekanato paskambino rektoriui ir klausia: „Kur yra prorektorius Novodvorskis, nes skambinu ir niekas neatsiliepia?“ K. Baršauskas savo suvalkietiška greitalabe tuoj paaiškina: „Išė namo, išė namo“ („išė“ – tai suvalkietiška sutrumpintas žodis „išėjo“). Žinoma, klausytojas tokį atsakymą galėjo suprasti ir netiesiogine prasme.

Nuo 1951-01-01 Kauno valstybinis universitetas (rektorius prof. Juozas Kupčinskas) buvo reorganizuotas, suskaidant jį į Kauno politechnikos institutą (rektorius prof. K. Baršauskas) ir Kauno medicinos institutą (rektorius prof. J. Kupčinskas). Šito valdžios žingsnio naudą mes, studentai, iš karto pajutom, nes nuo tos dienos mums, pirmakursiams, stipendija nuo 220 rub. padidėjo iki 320 rub. Kitų kursų studentams stipendijos buvo tokios: II k. – 340 rub., III k. – 360 rub., IV k. – 380 rub. ir V k. – 400 rub. Vienintelė sąlyga stipendijai gauti – užbaigti egzaminų sesiją be įsiskolinimų. Studentams, išlankiusiems egzaminų sesiją vienais penketais, ateinantį semestrą mokėdavo 25 procentais padidintą stipendiją.

Į pirmojo elektrotechnikos fakulteto kurso tris grupes (kaip tada jas sutrumpintai vadindavome, stotinių, pramoninių ir radistų) tada buvo priimti 75 studentai ir 9 kandidatai. Pastarieji turėjo teisę užimti išstojusiųjų iš instituto studentų vietą. Šitokio šanso jiems ilgai laukti nereikėjo, nes jau po pirmojo semestro atsirado pakankamai laisvų vietų. Daugiausia studentų nubyrėjo po pirmojo ir antrojo semestro. Kai kurie iš jų turėjo per mažai matematikos žinių ir įgūdžių, atsineštų iš gimnazijos suolo, kiti suklupdavo nespėję prisitaikyti prie tokių sparčių mokymo tempų, dar kiti tik dabar suprato, kad ne čia papuolė. Ypač aukšti reikalavimai buvo įsivavinant aukštosios matematikos kursą, kuris elektrotechnikos fakultete buvo dėstomas net penkis semestrus, tuo tarpu kai kituose fakultetuose – tikrai keturis. Pirmame kurse aukštosios matematikos pratybas mums vedė asistentas Grinbergas, radistams – asistentas Povilas Kostrauskas. Pirmajame semestre reikėjo parašyti net keturis aukštosios matematikos kontrolinius rašomuosius darbus, antrajame – tris, kituose semestruose – po du darbus. Neparašius bent vieno kontrolinio darbo nebuvo leidžiama laikyti matematikos egzamino. Aukštosios matematikos paskaitas skaitė Aukštosios matematikos katedros vedėjas, tuomet dar docentas, Jonas Matulionis. Kai trečiame semestre šis reiklusis dėstytojas mūsų grupei ėmė vesti ir matematikos pratybas, tai turbūt iš visos grupės tik vienas studentas nebijojo būti pašauktas prie lentos – tai dėstytojo favoritas Jonas Nainys. Tačiau jam nepasisekė, kai kartą, negalėdamas pakęsti per srautinę marksizmo leninizmo paskaitą tauškimų nesąmonių, jis dėstytojui pareiškė viešą pastabą, kurią sudarė tik du žodžiai:

„Meluoji, draugas!“. Ir už tą trumputę repliką jis buvo pašalintas iš instituto. Už tokį baisų nusikaltimą jam bausmės nebūtų galėjęs sušvelninti nė joks geraširdis rektorius. Geriau pasibaigė kitam mūsų kurso studentui Algirdui Česiuliui, nors šis „įžeidė“ daug aukštesnę asmenį. Jis, būdamas gamybinėje praktikoje viename Rusijos mieste, girdint bendrabučio komendantui ar budinčiajai nepagarbiai atsiliepė apie „draugą“ Staliną. Už tai vargšui studentėliui būtų atitekęs ilgalaikis kelialapis į Gulago „kurortus“, jei ne švelninanti aplinkybė, kad tas „nukentėjusysis“, tas jo įžeistasis „draugas“ jau gulėjo palei Kremliaus sieną. Tąkart studentas atsipirko tik lengvu išgaščiu ir papeikimu.

Dėstydamas mums ir teoriją, ir kartu vesdamas pratybas J. Matulionis kiekvieno mūsų „matematinį profilį“ dabar įžvelgė kiauurai, žinojo kiekvieno matematinius įgūdžius bei sugebėjimus. Nenuostabu, kad po trečiojo semestro dar keli mūsų grupės studentai perėjo į Žemės ūkio akademiją, kur, kaip buvo manoma, matematikos reikalavimai buvo žymiai mažesni. Dabar sunku pasakyti, ar dėl aukštų reikalavimų, ar dėl to, kad stotinių specialybė privilegiojo tiek daug abiturientų su atšipusiais dantimis, neįkandančiais kieta matematikos riešuto, ar dėl kitų priežasčių, ketvirtame semestre po visų „atsisijojimų“ grupėje buvo likę tik penkiolika studentų. Reikia prisiminti, kad studijų pradžioje kartu su kandidatais, kurie vėliau perėjo į studentus, buvo priimti net 28 stotiniai. Žvelgiant į tokią nubyrimų kreivę, buvo galima prognozuoti, kad dar po dvejų metų grupėje neliks nė vieno studento. Gerai, kad netrukus mūsų gretas papildė dar šeši gamybininkai, kurie buvo iš karto priimti į aukštesnį kursą, nes buvo baigę aukštesniąsias technikos mokyklas, vadinamuosius politechnikumus: tai Steponas Juškevičius, Justinas Nekrašas, Pranas Noreika, Vladas Paškevičius, Aloyzas Stankus ir Romanas Zinkus.

Būdami studentais praėjome tris praktikas, trunkančias po 6 savaites. Pirmosios mokomosios gamybinės praktikos metu, 1953 m. vasarą, iš priešais Karo muziejų stovinčių KPI centrinių rūmų, kur tada gyvenau, kasdien į praktikos vietą, į Petrašiūnų šiluminę elektrinę, kulniuodavau pėsčias tiesiai per Ažuolyną, per Dainų slėnį, o palypėjus į kalnelį nuo dabartinės Breslaujos gatvės vingiuotu asfaltuotu keliu iki pat Petrašiūnų – jau per tuščius laukus. Tada šis kelias buvo pagrindinė magistralė Kaunas–Vilnius. Kito geresnio kelio į Vilnių dar nebuvo. Važiuoti į Petrašiūnus autobusu būtų reikėję su persėdimu, be to, tokia kelionė ne pagal studento kišenę. Antrąją praktiką jau kitų metų vasarą teko atlikti Rygos šiluminėje elektrinėje. Bebūnant šioje praktikoje 1954 m. vasarą teko stebėti visišką saulės užtemimą, o parduotuvės vitrinoje pirmą kartą gyvenime pamatyti veikiantį televizorių. Priešdiplominę praktiką praėjau giliai 1955 m. žiemą atokiame Latvijos kaime, prie Dauguvos upės, Kegumo hidroelektrinėje. Tai panašaus dydžio elektrinė kaip ir Kauno HE. Nors pastatyta dar prieš Antrąją pasaulinę karą, prezidento Ulmanio laikais, tačiau žymiai tobulesnė. Užtvankoje įrengtas ir laivininkystės šliuzas persikelti garlaiviams į vieną ir į kitą užtvankos pusę, taip pat žuvų takas žuvims migruoti

per užtvanką. Nieko panašaus nėra įrengta daug vėliau, jau rusų laikais, statytoje Kauno hidroelektrinėje. Šios praktikos vadovas buvo vyr. dėstytojas J. Šalna, kuris, atvažiavęs pas mus į Kegumo kaimą, ilgais žiemos vakarais mokydavo lošti proferansą.

Ketverius metus, pradedant antruoju kursu, po vieną aštuonių valandų darbo dieną savaitėje turėdavome praleisti karinėje katedroje, II rūmuose, Donelaičio gatvėje. Ten eidavome karinius mokslus, užšifruotai vadinamus specparengimu. Užtat studentai būdavo visam laikui atleidžiami nuo privalomosios karinės tarnybos, o baigus mokslą jiems suteikiamas jaunesniojo leitenanto laipsnis. Karo atveju mes būtume turėję tarnauti kariniuose inžineriniuose daliniuose, užsiimančiuose užminavimu, išminavimu, įvairių objektų sprogdinimu, kliūčių ruožų įrengimu pirmosiose fronto linijose, perkėlų per upes organizavimu ir panašiais dalykais. Dėstytojai čia buvo uniformuoti karininkai, ir rusai, ir lietuviai, tarp jų ir Vincas Vitkauskas su generolo antpečiais, 1940 metais vadovavęs Lietuvos kariuomenei ir davęs jai komandą nesipriešinti sovietų invazijai. Baigus ketvirtąjį kursą mus išsiuntė paskanauti kareiviškos košės: vasarą tris savaites turėjome išbūti veikiančios kariuomenės dalinyje Gaižiūnų poligone (5 pav.). Mūsų tiesioginis viršininkas buvo skyrininkas, rusas kareivis. Kiekvienas skyrius, susidedantis iš 10 stu-

5 pav. Studentai kariniame dalinyje Gaižiūnų poligone

dentų nakvodavo atskiroje palapinėje ant bendrų medinių gultų susispaudę kaip silkės statinėje. Skyrininkas rusas miegodavo toje pačioje palapinėje, bet ant atskiro gulto. Jei kas neatsargiai lietaus metu iš vidaus paliesdavo palapinės stogo brezentą, iškart per tą vietą, kol pasibaigs lietus, nesulaikomai imdavo tekėti vanduo. Rusai mūsų nesigailėdavo, muštruodavo kaip naujokus. Sakydavo, kareiviui nuo prakaito nugaroje ant palaidinės turi būti *išsimušusi* druska. Arba nuolat kartodavo rusų karvedžio Suvorovo žodžius: „Sunku manevruose – lengva mūšyje.“ Čia mus, kaip ir ten tarnaujančius rusų kareivius, maitindavo skysta sriuba, kruopų košėmis ir arbata. Ir dar visa tai būdavo normuota. Gal norėjo mus padaryti vegetarais, nes mėsos gabaliukas buvo retenybė.

Baigus pirmąjį kursą 1951 m. liepos 1 d. į Marijampolės rajono „Šešupės“ kolūkį dviems savaitėms atvyko pirmoji pamaina iš dviejų šimtų KPI studentų pradėti statyti Dovinės hidroelektrinę. Apgyvendino mus nors ne karališkai, bet vis tik suteikė šokią tokią pastogę nuo lietaus ir vėjo – erdvus ūkininko kluonas tapo studentų pastovia vyrų poilsio ir nakvynės vieta. Tik atvažiavus tuoj pat visokie partorgai, komsorgai iškart puolėsi prie darbo: kluono durys buvo aplipintos įvairiausiais šūkais, kovos lapeliais, sienlaikraščiu, statybos grafikais ir socialistiniais įsipareigojimais įvykdyti tuos grafikus pirma laiko. Be abejo, kad gerai sektųsi darbas, buvo svarbu pirmiausia pasikaustyti idėjiškai. O studentai, nekreipdami dėmesio į visą tą vaizdinę agitaciją, dirbo pasikliaudami savo tvirtomis rankomis ir raumenų jėga. Nors buvo jau ne viduramžiai, bet jokios technikos nebuvo. Marijampolės rajono laikraštis „Stalino vėliava“ Nr. 20 tomis dienomis rašė: „Chemikų brigada liepos 7 d. prikasė ir išvežė 137 vežimus žvyro. III brigados mergaitės, dirbdamos popietinėje pamainoje, iškasė po 2 kub. metrus žemių.“ Pavyzdinis rajono kolūkis net savo sunkvežimio neturėjo. Žiūrint iš šalies į dirbančius talkininkus, nebuvo matyti to jų „liepsnojančio entuziazmo ir jaunatviško užsidegimo“, apie kurį vis rašė tuometinė spauda. Vis dėlto tie studentai, būdami vakarykščiai kaimo vaikinai, pripratę prie sunkaus darbo, dabar dirbo kaip jaučiai, dirbo sąžiningai, nemurmėdami, netinginaudami, nusibraukdami prakaitą nuo veido. Ir taip 6 dienas per savaitę po 8 darbo valandas vien tik už pavalgymą. Jų darbo nė iš tolo negalima lyginti su darbu vėlesnių kartų studentų, kurie, pavyzdžiui, apie 1986 metus talkininkaudami Žiežmarių sodininkystės ūkyje dirbo daug lengvesnį ir švaresnį darbą – skynė obuolius, pusę darbo laiko pratinginiaudami. Už tokį jų darbą aš, būdamas tos studentų grupės vadovas, esu gavęs net rektoriaus papeikimą.

Per 10 dienų buvo iškastas apvedamasis kanalas ir paleistas juo vanduo, o per vasarą buvo pastatyta ir betoninė hidroelektrinės užtvanka. Dabar ši veikianti elektrinė vadinasi Netičkampio hidroelektrinė. Joje sumontuotos dvi hidroturbinos su generatoriais, kurių įrengtoji galia yra 90 ir 150 kW.

Kiekvienais metais žemesniųjų kursų studentai mokslo metų pradžioje būdavo

siunčiami porai savaičių priverstiniais darbams į kolūkius, kur turėdavo dirbti įvairius žemės ūkio darbus be jokio atlygio, kaip sakoma, tik už pavalgymą. Kolūkiai neskirstydavo darbų į vyriškus ir moteriškus: studentams „talkininkams“ tekdavo rauti linus, nuiminėti daržovių derlių, dalgiais pjauti vasarojų. Jokios žemės dirbimo technikos kolūkiai neturėjo, visi darbai buvo atliekami rankomis. Dauguma studentų buvo atėję iš kaimo, tad tokių darbų nesibaidydavo.

1952 metais, būdamas trečio kurso studentas, įsijungiau į SMD veiklą: mudu su kolega Petru Karpavičiumi padėjome elektros pavarų katedros asistentui Jonui Daugėlai tyrinėti vakuuminių fotoelementų nuovargį. Pavasarį vykusioje SMD konferencijoje skaičiau apie tai pranešimą. Už jį gavau dovanų kažkokią rusišką mokslinio turinio knygą.

Elektros stočių, tinklų ir sistemų katedroje tuomet dirbo trys dėstytojai. Katedros vedėjas, tada dar docentas, Leonas Kaulakis mums dėstė *elektros tinklų ir sistemų* kursą. Vyresnysis dėstytojas Mečislovas Bortkevičius dėstė *elektros stočių ir pastočių elektrinę dalį, energetikos ekonomiką bei energetinių įmonių planavimą ir organizavimą*. Vyresnysis dėstytojas Juozas Šalna dėstė *relinę apsaugą ir sistemų automatiką*.

1955-06-29, po penkerių studentavimo metų, prieš Valstybinę egzaminų komisiją, vadovaujamą Petrašiūnų elektrinės vyriausiojo inžinieriaus Juozo Linkaičio, apgyniau savo diplominį darbą tema: „Ukmergės HE elektriniai įrengimai“.

Tada, 1955 metais, sėkmingai baigė institutą 21 elektros stočių, tinklų ir sistemų specialybės absolventas. 2017-05-20 duomenimis šeši iš jų yra dar gyvi.

Iš dėstytojų labiausiai įsiminė Jurgis Zdanys, mums dėstęs *bendrosios elektrotechnikos pagrindus* ir Baskutis, dėstęs *elektros mašinų* kursą. Tai ištis talentingi dėstytojai, kurie sugebėdavo išdėstyti glaustai ir aiškiai.

NAUDOTA LITERATŪRA

1. Nuo Aukštųjų kursų Kaune iki Kauno technologijos universiteto 1920–1997. Kaunas: Technologija, 1997.
2. KTU Statybos ir architektūros fakulteto istorija. Prieiga per internetą <http://ktu.edu/uploads/files/fakultetai/Statybos%20ir%20architekt%C5%ABros%20fakultetas/files/KTU%20Statybos%20ir%20architekt%C5%ABros%20fakulteto%20istorija.pdf>
3. M. Martynaitis. Kauno Antano Sniečkaus politechnikos institutas. Vilnius: Mokslas, 1979.
4. Elektros sistemų katedra 1940–2000. K. Candela, 2000.
5. Elektros sistemų katedra 1940–2005. K. Candela, 2005.
6. Elektros inžinerijos katedra 1922–2012. Kaunas: Technologija, 2012.

7. Juozas Linkaitis: gyvenimas, paskirtas Lietuvos energetikai. Vilnius: Trys žvaigždutės, 2010.

8. Juozas Macevičius. Pirmoji diplomuotų inžinierių hidrotechnikų laida. Kaunas: Technologija, 1997.

9. Algimantas Vaidakavičius ir Kazimieras Valiūnas. Hidraulikos-Hidrotechnikos katedros metraštis. KPI, 1950–1970. Rankraštis.

10. Elektros ir valdymo inžinerijos fakulteto absolventai. Parengė S. Masiokas ir K. Masiokienė. Kaunas, 2007.

11. Šilumos ir atomo energetikos katedra. Vilnius: UAB Publikum, 2002.

12. Per gyvenimo audras į mokslo šviesą (KPI 1951 m. energetikų laidos atsiminimai), 2007.

13. Rytas. Vakaras. Gyvenimas. KPI Energetikų specialybės 1958 m. laidos inžinierių mintys apie save ir bendrakursius. Parengė T. Sinkevičius, 2005.

14. Akimirka – 50 metų. KPI Elektrotechnikos fakulteto IX (1958 m.) laidos penkiasdešimtmetis. Redagavo T. Sinkevičius, 2009.

15. Kruonio HAE didybė ir vargai. Sudarytojas Algis Kusta. Vilnius: Margi raštai, 1999.

LIETUVOS ENERGETIKAI POKARIO METAIS VAKARUOSE

Pokaryje tūkstančiai lietuvių sovietų valdžios buvo ištremti į tolimus Sovietų Sąjungos regionus. Nuo 1944 metų birželio vidurio, artėjant prie Lietuvos sovietų armijai, daug lietuvių įvairiais būdais patys ėmė trauktis į Vakarus, daugiausia į Vokietiją, nenorėdami pakliūti į bolševikų rankas. Jie patys pasirinko tremtį, tik ne Sovietų Sąjungoje. Ir save laiko tremtiniais...

Tarp jų nemažai ir buvusių Lietuvos energetikų, apie kurių veiklą negalima pamiršti.

Lietuvių Vakaruose veikla buvo reikšminga siekiant atkurti Lietuvos Nepriklausomybę ir ją atkūrus 1990 metais. Ir pertvarkant Nepriklausomos Lietuvos energetiką, pokaryje Vakaruose atsidūrę lietuviai teikė paramą tuose darbuose, kuriuos irgi reikia žinoti.

Tai nėra studija apie energetikus Vakaruose, o tik nuotrupos, ribota apžvalga, pagrįsta ribota prieinama informacija apie lietuvių kelią į Vakarus ir lietuvių energetikų veiklą ten.

ILGAS KELIAS Į VAKARUS

Karui pasibaigus Vokietijoje atsidūrė daugiau kaip 7 milijonai išbadėjusių ir paliegusių pabėgėlių, tarp jų ir tūkstančiai lietuvių. Jiems išgyventi labai padėjo dar 1943 m. Jungtinių Tautų nutarimu įsteigta UNRRA (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration* – Jungtinių Tautų paramos ir atstatymo administracija). Jos tikslas – parūpinti maisto, kuro, drabužių, pastogę, sanitarinę globą išlaisvintų kraštų gyventojams ir kraštui atstatyti reikalingų priemonių, karo belaisvių ir pabėgėlių (tremtinių) repatriuoti, surasti būdus atstatyti viešajam gyvenimui reikalingas institucijas. Šiuos tikslus UNRRA vykdė bendradarbiaudama su karinėmis įstaigomis bei remiama atitinkamų kraštų vyriausybių. Globodama pabėgėlius, UNRRA plačiai domėjosi įkurdinimo ir repatriacijos reikalais, naudojo ne tik propagandą, bet ir materialiai skatino pabėgėlius grįžti į jų kilmės kraštus. UNRRA vadovybės tarpe, deja, radosi žmonių, visai pritariančių Sovietų Sąjungos planams prievarta grąžinti į Baltijos kraštus į Vakarus pasitraukusius gyventojus. Buvo numatyta skubiai repatriuoti pabaltijiečius, Lenkijos ukrainiečius ir sovietų piliečius, Sovietų Sąjungos teritorijoje gyvenusius prieš 1939 m. rugsėjo 1 d. Tam buvo numatyta perkelti į kitas stovyklas pabėgėlių vadus, kurie griežtai priešinosi repatriacijai. Repatriacijos reikalu pasitarimams buvo kviečiami sovietų karininkai, patyrę valdininkai, paveikti pabėgėlius nuo baimės grįžti namo į Sovietų Sąjungą, sovietų

karininkams buvo leista aplankyti pabėgėlių stovyklas, pabėgėlių namus. Tai 1946 metais buvusių gerų santykių tarp Vakarų ir Sovietų Sąjungos pasekmė [1].

Karui pasibaigus sąjungininkai Vakaruose atsidūrusiems asmenims, kurie dėl politinių priežasčių negalėjo grįžti į savo gimtuosius kraštus, Sovietų Sąjungos okupuotus, buvo suteiktas DP (*Displaced Persons* – perkeltieji asmenys) vardas. Tokių Vokietijoje, Austrijoje ir šiek tiek Italijoje buvo likę apie 1 milijoną, tarp jų iš Baltijos valstybių – apie 200 tūkstančių. DP globa buvo patikėta Vakarų sąjungininkų kariuomenei, vėliau – aukščiau minėtai UNRRA. Nuo 1947 m. DP globą perėmė IRO (*International Refugee Organization* – Tarptautinė pabėgėlių globos organizacija), pakeitusi UNRRA ir *Intergovernmental Committee on Refugees* (Tarpvyriausybinių Komitetų pabėgėliams) organizacijas. Pagal IRO duomenis 1946 m. lapkričio 1 d. amerikiečių zonoje buvo 30543, britų zonoje – 24555, prancūzų zonoje – 2397, iš viso – 57495 lietuviai. Įskaičius dar tuos, kurie gyveno ne DP stovyklose, vakarų Vokietijoje buvo apie 60000 lietuvių. Austrijoje DP lietuvių buvo apie 1400, dar šiek tiek lietuvių buvo atsidūrę skandinavų kraštuose, Prancūzijoje, Italijoje.

DP stovyklos buvo kuriamos visoje vakarų Vokietijoje, jos buvo įvairaus dydžio, dažniausia buvusiose vokiečių kareivinėse, darbininkų mediniuose barakuose ar net arklidėse. Tik kai kur buvo leista joms kurtis vokiečių iškraustytuose butuose. Pagal amerikiečių zonos nuostatus vienas DP turėjo teisę į 4 m² gyvenamo plotą (pagal vokiečių įstatymus kaliniai turėjo teisę į 6 m² plotą) [1].

Nors DP stovyklose gyvenimas turėjo daug neigiamybių (susigrūdimas, menkas maitinimas, DP priešingų veiksmų kiršinimas), jos virto intensyvaus kultūrinio ir organizacinio gyvenimo židiniais. Gyvendami skurdžiose sąlygose DP pasirodė retos ištvermės, ryžto ir atkaklumo žmonės. Sąjungininkų paskirtiems pareigūnams stovyklų administravime talkininkavo patys DP tiek per atskirus tarnautojus, tiek per stovyklų DP komitetus.

Vokietijoje veikusi (dar karui nepasibaigus) Lietuvių Sąjunga išaugo į Lietuvių Tautinę Bendruomenę (LTB). Kūrėsi įvairios organizacijos, daugiausia tai buvo atkurtos Lietuvoje veikusios profesinės ir kultūrinės organizacijos, buvo ir naujai sukurtų, kaip Lietuvos antinacinės rezistencijos politinių kalinių sąjunga. Atskirai minėtini inžinieriai, 1946 m. sudarę savo draugiją, apjungusią apie 400 narių. Jos narių pastangomis DP stovyklose buvo organizuojami specialybių kursai, steigiamos amatų mokyklos. Hanau stovykloje aktyvūs buvo VDU baigę inžinieriai elektrotechnikai Pranas Drąsutis, Stasys Radzevičius. P. Drąsutis įkūrė amatų mokyklą-dirbtuves, kurioje dėstė elektrotechniką, organizavo praktinius užsiėmimus, išleido lietuvišką vadovėlį elektromonteriams, iš kurio ne vienas lietuvis pramoko elektromonterio amato. Hanau DP stovyklos elektromonterių

kursuose dėstė ir Aleksandras Mačiūnas, buvęs VDU elektros mašinų katedros vedėjas. Stasys Radzevičius toje pat stovykloje vadovavo Technikos biuro dirbtuvėms.

Prie Hamburgo buvusios DP stovykloje buvo įkurta ir mūrininkų mokykla, kurioje dėstė lietuviai inžinieriai Vytautas Izickas, Vsevolodas Kapilovas, Vytautas Landsbergis-Žemkalnis.

1946 m. vasario 23–24 dienomis Wiurzburgėje įvykusiame Lietuvos inžinierių ir architektų suvažiavime buvo įsteigta Lietuvos inžinierių tremtinių draugija (LITD). Ji pradėjo leisti rotatoriumi spausdintą lietuvių inžinierių žurnalą „Inžinieriaus kelias“, kuriame daugiau ar mažiau atsispindėjo Lietuvos inžinierių ir architektų veikla Vokietijoje. Antrasis LITD suvažiavimas įvyko Augsburgėje 1947 m. Trečiame jos suvažiavime 1948 m. Kemptene buvo sudaryta nauja centro valdyba (pirmininkas prof. S. Kolupaila) ir pakeistas jos pavadinimas į Lietuvos inžinierių sąjungą užsienyje (LISU). Ketvirtame, ir paskutiniame suvažiavime Vokietijoje, taip pat Kemptene, 1949 m. LISU buvo perorganizuota į Pasaulio lietuvių inžinierių ir architektų sąjungą (PLIAS), prisitaikant prie didėjančios emigracijos į užjūrius. Jos valdybos pirmininku buvo išrinktas VDU prof. Jonas Šimoliūnas.

Ypatingai prisimintinas prof. J. Kaminsko (S. Kairio) iniciatyva ir pastangomis suorganizuotas Lietuvos ūkio atstatymo studijų komitetas. Gerokai pastūmėtas ir sukonkrečintas studijų darbas tęstas ir JAV vadovaujant inž. J. Dačinskui-Dačiui, nenutraukiant ryšio su šio darbo iniciatoriumi prof. J. Kaminsku.

Nors gyvenimo sąlygos DP stovyklose nebuvo geros, tačiau pabėgėliams rūpėjo ne tik jų, bet ir jų šalių ateitis. Antrojo pasaulinio karo metu bolševikų pagrobtų laisvų valstybių Estijos, Latvijos, Lietuvos, Lenkijos ir jos okupuotos Ukrainos dalies universitetų profesorių rūpesčiu buvo gautas JAV karinės valdžios sutikimas ir tarptautinės organizacijos pritarimas įsteigti universitetą Miunchene. 1945 m. rugpjūčio 1 d. buvo paskelbta studentų registracija. Gauti 1458 studentų prašymai. 1945 metų lapkričio–gruodžio mėnesiais buvo tikrinami stojančiųjų mokslo dokumentai, vyko studentų žinių kartojimas bei derinimas, karo metu dokumentus praradusiųjų žinios patikrintos egzaminais. Iškilmingas UNRRA universiteto Miunchene atidarymas įvyko 1946 metų vasario 16 d., jau esant 2756 studentams (tarp jų 696 lietuviai) ir 178 dėstytojams. Universiteto profesorių taryba išrinko prof. Ottomar Pirkmajer universiteto rektoriumi, o prof. P. Krumin – prorektoriumi. Universitetas mokslo srityje turėjo autonomiją. Fakultetų tarybos išrinko fakultetų dekanus ir katedrų vedėjus. Universitetas turėjo 8 fakultetus: ekonomikos, filosofijos, gamtos-matematikos, mechanikos, medicinos, statybos, teisės, žemės ūkio. Statybos katedros vedėju buvo išrinktas prof. J. Šimoliūnas. Statybos fakultete dėstė 11 lietuvių inžinierių ir architektų, tarp jų doc. A. Damušis, prof. S. Kolupaila, prof. J. Šimoliūnas, doc. V. Žemkalnis. Paskaitos buvo skaitomos vo-

kiečių ir anglų kalbomis. Statybos fakultete buvo laikomasi Vytauto Didžiojo universiteto tvarkos. Prof. S. Kolupaila vadovavo universiteto tarybos iškilmingiems posėdžiams suteikiant daktaro laipsnius JAV pulkininkui inžinieriui O. A. Nelsen ir universiteto administracijos viršininkei H. G. Gaszynskai. Prof. J. Šimoliūnui už nuopelnus statybos moksle buvo suteiktas inžinerijos daktaro laipsnis [2].

1948 m. universitetas neteko UNRRA globos, patalpų ir buvo pavadintas Internacionaliniu universitetu Miunchene. Profesoriai dirbo be atlyginimo, mokslas iki 1949 m. pabaigos buvo tęsiamas privačių įstaigų patalpose ir butuose.

Prie Hamburgo, britų zonoje buvusiose DP stovyklose be gausiai steigiamų mokyklų pabaltijiečiai taip pat susirūpino organizuoti ir aukštojo mokslo studijas, nes stovyklose buvo nemažai abiturientų ir studijas nutraukusių studentų. 1946 m. sausio 8–9 dienomis, gavus britų zonos atitinkamų įstaigų leidimą, buvo sukviesta Pabaltijo universiteto steigiamoji konferencija, kurios metu lietuvių, latvių ir estų profesūros atstovai priėmė universiteto statutą ir išrinko laikinąją vadovybę. Nuo 1946 m. britų zonoje Hamburge pradėjo veikti Pabaltijo universitetas (*Baltic University*), o pirmasis semestras pradėtas 1946 m. kovo 14 d. Hamburgo miesto istorijos muziejaus rūmuose. 1947 metų sausio mėn. universitetas buvo iškeltas į netoli Hamburgo esantį Pinnebergą, į Eggerstedto kareivines. Čia Pabaltijo universitetas pilnai išskleidė savo veiklą, gavęs patogias uždaro universiteto miestelio sąlygas ir veikė iki 1949 metų.

Pabaltijo universitetą sukūrė trys Baltijos tautos ir jo santvarka buvo tuo paremta – be universiteto pirmininko ir vėliau įvesto vicepirmininko (abu renkami universiteto senato) buvo trys rektoriai, renkami atskirų tautybių profesorių, o rektorate, be savo pagrindinių pareigų, atstovavę savo tautybes. Panašiai ir į atskirų fakultetų, kurių buvo 9 (filosofijos, ekonomikos ir teisės, matematikos-gamtos, žemės ūkio, medicinos, architektūros inžinerijos, chemijos, mechanikos, muzikos-sporto) vadovai buvo renkami 3 atskirų tautybių asmenys, iš kurių vieną rektoratas skirdavo dekanu, o kitus – prodekanais. Pirmasis pirmininkas buvo prof. F. Gulbis, nuo 1948 m. spalio – VDU prof. Vladas Stanka (iki 1944 m. jis buvo Vladimiras Stankevičius), nuo 1949 m. birželio – E. Šturms. Rektoriais yra buvę: lietuviai – V. Stanka, V. Manelis, J. Puzinas ir F. Bintakys; latviai – E. Dunsdorfs, M. Eglitis ir E. Raisters; estai – E. Oppik, A. Raun ir J. Estam.

Universitete dėstomoji ir kanceliarinė kalba buvo vokiečių, bet kai kurie kursai, lankomi tik vienos tautybės studentų, buvo dėstomi gimtosiomis kalbomis. Prie mechanikos fakulteto buvo įrengtos mechaninės dirbtuvės ir mašinų tyrimo laboratorija (dauguma mašinų buvo iš vokiečių išvežto VDU technologijos turto, kurio likusi dalis buvo aptikta Vokietijoje ir perduota universitetui).

Pabaltijo universitetas buvo trumpalaikis, jį baigė tik 75 studentai; be to, apie 250 stu-

dentų perėjo studijų tęsti vokiečių universitetuose. Ne vienam iš jų ir vėliau, emigravus iš Vokietijos, Pabaltijo universiteto studijų knygelė palengvino įstoti į vietos universitetus ir juos greičiau baigti.

Pabaltijo universitetas buvo uždarytas 1949 m. rugsėjo 30 d. po 9 darbo semestrų. Kad visų trijų Baltijos tautybių gražiai pradėtas sutelktinis akademinis darbas nenutrūktų, 1949 m. kovo 12 d. buvo įsteigtas Baltų institutas, kurio pirmasis pirmininkas buvo prof. V. Stanka. Uždarius Pabaltijo universitetą Pennerberge, Baltų institutas perėmė jo biblioteką bei kitą inventorių ir buvo perkeltas į Boną, nuo 1950 metų ten tęsė darbą kaip Baltų tyrimo institutas.

Pirmaisiais metais po karo dauguma DP tikėjosi, kad tarptautiniai santykiai pakryps jų tėvynių išlaisvinimo kryptimi. Vėliau kalbėta apie kompaktinę emigraciją. Bet nei vienos, nei kitos viltys nesipildė. 1946 m. pabaigoje Didžioji Britanija pradėjo pabaltijiečių moteris verbuoti į ligonines ir sanatorijas, o belgai netrukus pradėjo DP verbuoti į anglių kasyklas, nes ten irgi stigo darbininkų. Iš britų zonos pirmiausia pajudėjo tūkstančiai DP. 1947 m. pagyvėjo DP kėlimasis į Didžiąją Britaniją, Belgiją, Austriją, Kanadą, mažiau į JAV ir Pietų Ameriką. 1948 m. DP pradėjo kurdintis Kolumbijoje ir Venesueloje. Ypač DP išvykimą išjudino 1948 m. priimtas JAV įstatymas iki 1950 m. priimti iki 200 tūkstančių DP ir 3000 našlaičių. Tuo pasinaudojo per 27 tūkstančius lietuvių. Neskaitant vakarų Vokietijos, patys didieji DP susitelkimai atsirado JAV, Didžiojoje Britanijoje, Australijoje, Kanadoje. VLIK (Vyriausiojo Lietuvos išlavavimo komiteto) Lietuvių išlaikymo tarybos 1954 m. duomenimis lietuvių DP Vakaruose apytikslis skaičius siekė 58113. Daugiausia jų – apie 29 tūkstančius – įsikūrė JAV, nes įsikurdinimo problemoms spręsti svarią paramą teikė Amerikos lietuvių tarybos (ALT) iniciatyva nuo Lietuvos okupantų pabėgusiems lietuviams šelpiti 1948 m. įkurtas BALF (Bendras Amerikos lietuvių fondas). Jo lėšas sudarė gaunamos aukos ir nario mokestis, JAV vyriausybės ir tarptautinių organizacijų parama. BALF teikė šalpą ne tik JAV, bet daugelyje pasaulio šalių. Jau 1949 m. į JAV atvyko 19 tūkstančių lietuvių, nes BALF paskatino Amerikos lietuvius rašyti darbo ir buto garantijas tremtiniais, t. y. DP, kad jie galėtų atvykti į JAV.

LIETUVOS ENERGETIKAI ŠIAURĖS AMERIKOJE

Didžioji DP lietuvių dalis Šiaurės Amerikoje kūrėsi 1948–1949 metais ir vėliau. Tai neprilygo sąlygoms Sibire, bet sunkumų netrūko. Priverstinė emigracija mažai suteikė laisvės, kur įsikurti, nes tai priklausė nuo imigrantus priimančio krašto. Profesiniam įsikūrimui daugiausia sunkumų buvo ne dėl profesinės kvalifikacijos – bendri suvaržymai buvo dėl pilietybės, profesinių organizacijų reikalavimai. Svarbiausias veiksnys

buvo geras krašto kalbos mokėjimas, naujų technikos standartų, normų suvokimas. Apsunkinimas buvo ir lietuviškos pavardės ir vardai. Dėl to kai kas savo pavardes ir vardus sutrumpino: Dačinskas pasidarė Dačys, Daniliauskas – Danys, Radzevičius – Radis, Stasys pavirto Stan, Rimantas – Ray ir panašiai. Pavardės buvo keičiamos ne tik tam, kad įtikti amerikiečiams, bet kad ir apsaugoti nuo persekiojimų savo artimuosius, likusius sovietų Lietuvoje.

Šiaurės Amerikoje amžiumi jaunesniems buvo daug lengviau ir greičiau tuos sunkumus nugalėti ir pasiekti aukštesnį profesinį lygį, bet nemažai kam teko pradėti dirbti ne pagal savo profesiją, dažnai fizinį darbą dirbo mokytojai, rašytojai, o kūrybai likdavo tik laisvalaikis. Nepaisant to, dauguma atvykusių lietuvių aktyviai dalyvavo susikūrusių lietuvių bendruomenių ir organizacijų veikloje. Jau 1948 m. JAV susikūrė ALIAS (Amerikos inžinierių ir architektų sąjunga) Niujorke, ji kartu su PLIAS nuo 1951 m. pradėjo leisti savo žurnalą „Technikos žodis“ Čikagoje, sulaukusio ir Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo. Iš šio žurnalo galima susidaryti gerą įspūdį apie lietuvių inžinierių ir architektų veiklą JAV, jų darbus, problemas ir siekius [2].

APIE KELIS ĮŽYMIUS LIETUVOS HIDROTECHNIKUS VAKARUOSE

VDU prof. **Steponas Kolupaila**, gerai žinomas prieškarinėje Lietuvoje, aktyviai reikėsi „Technikos žodyje“ ir JAV. Jis 1948 m. atvyko į JAV ir pradėjo profesoriauti Notre Dame universitete (Indianos valstija), ten įrengė hidraulinę laboratoriją, dalyvavo skautų sąjūdyje, PLIAS valdyboje. 1955 m. buvo JAV Lietuvių bendruomenės tarybos narys, dr. Vydūno šalpos fondo pirmininkas. 1958 m. „Technikos žodžio“ Nr. 5 atspausdino straipsnį „Kauno hidroelektrinės stoties statyba“, parengtą pagal žurnale „Gidrotechniškoje Stroitelstvo“ 1958 m. atspausdintą V. Sapiorovo straipsnį, supažindindamas tautiečius su Kauno HE statybos projektu.

Prof. S. Kolupaila su Broniumi Galiniu 1958 m. pradžioje mėgino išjudinti svarbią problemą JAV – pakeisti archajišką anglų matų sistemą į logišką metrinę, siūlydami paskirti atitinkamą komisiją ir gauti iš kongreso lėšų jai veikti. Deja, iš JAV Nacionalinių standartų biuro matų rūmų direktoriaus S. Kolupaila gavo atsakymą su užuojauta, kad jis, užaugęs metrinėje, turi vartoti anglų sistemą. JAV galėjo metrinę sistemą priimti anksčiau, dabar pakeitimai pramonėje per daug kaštuotų.

Tokia S. Kolupailos iniciatyva neužgeso ir metrinė sistema (SI) JAV skynėsi kelią. 1975 m. buvo priimtas *Metric Conversion* aktas, kuris leido asociacijoms savanoriškai naudoti metrinę sistemą. 1980 m. Amerikos dujų asociacija (AGA) priėmė metrinės matų sistemos vartojimo vadovą Amerikos dujų asociacijai (*Metric Unit (SI) Application Guide for the AGA*). Pažymėtina, kad to dokumento parengimo komitete nariu buvo

ir lietuvis Antanas Bobelis, vadovavęs Bruklino dujų kompanijai (*The Brooklyn Union Gas Company*).

1959 m. rugsėjo mėn. „Technikos žodyje“ S. Kolupaila rašė: „Atėjo laikas, kada dėl amžiaus turėčiau baigti savo 45 metų akademinę karjerą ir pasitraukti į veteranų eiles. Tačiau dabar gavau naują, labai atsakingą uždavinį, dėl kurio turiu tęsti savo tarnybą, dabar jau platesne prasme. JAV turi didelę organizaciją – Valstybės Mokslo Fondą (*National Science Foundation*), kuris remia mokslinius tyrimus, jei jų nepajėgia atlikti pramonės įstaigos ir mokyklos. Notre Dame universitetas, kuriame dirbu jau 11 metų, prašė Fondą paremti mano bibliografinį darbą, vykdomą per 40 metų ir padėti išleisti Hidrometrijos bibliografiją.“ Profesorius to darbo ėmėsi ir, JAV Mokslo Fondui finansuojant, 1961 m. Notre Dame universiteto buvo išleista S. Kolupailos 975 puslapių knyga „Bibliography of Hydrometry“, susilaukusi daugelio techniškų žurnalų atgarsių. Vienas svarbiausių pasaulio hidrotechninių žurnalų „Water Power“, leidžiamas Anglijoje, 1961 m. birželio mėn. „Book Review“ patalpino šios knygos įvertinimą: „Leidinys yra toks monumentalus, kad sunku perduoti tinkamą jo išsamų apibūdinimą. Prof. Kolupailos knyga yra nenuilstamo 1915 metais pradėto darbo išdava. Nuo to laiko, kada jis ėjo mokslus Maskvoje, autorius be pertraukos tęsė savo specifines hidrometrijos studijas, nebodamas nei karo, nei revoliucijos sunkumų Rusijoje, Lietuvoje ir Vokietijoje. 1948 metais prof. Kolupaila buvo pakviestas į Notre Dame universiteto inžinerijos fakultetą, kur pagaliau pabaigė savo įžymią bibliografiją. Knyga apima leidinius, spausdintus net iki šių dienų, pateikta rašytinių darbų hidrometrijos srityje 7360 pavadinimų, išleistų 30 kalbų ir autorių sąrašą, turintį 4500 pavardžių. Nors prof. Kolupaila ir kukliai pažymi, kad jo knyga nepretenduoja į visiškai pilną bibliografiją, bet mums aišku, kad jo leidinys yra vienas iš nedaugelio tokio masto bibliografijų. Todėl mes be jokių abejonių rekomenduojame šią knygą, kaip nepažinomą hidrometrinių žinių šaltinį.“ (išvertė V. Šliūpas). Knygos viename puslapyje yra tokia dedikacija: „To my old country – Lithuania this work is dedicated“ (Šis veikalas skiriamas Tėvų žemei – Lietuvai).

S. Kolupaila savo buvusį studentą **Kazį Rimką** yra pavadinęs vienu ryškiausiu jaunuos lietuviškų inžinierių generacijos atstovu, gražiai pradėjusiu dirbti savo Tėvynei. K. Rimkus 1929 m. baigė Lietuvos universiteto Technikos fakultetą diplomuoto statybos inžinieriaus laipsniu, paruošęs ir apgynęs diplominį darbą „Nemuno kilpos hidroelektrinė stotis ties Birštonu“, buvo Energijos komiteto Vandens jėgos komisijos nariu, nuo 1935 m. – susisiekimo ministerijos Vandens kelių direktoriumi, 1940 m. – pirmos sovietų okupacijos metais – Turniškių hidroelektrinės statybos inžinieriumi.

1944 m. K. Rimkus su šeima išvyko į Vieną, iš ten pateko į Walchensee didžiausią Vokietijoje hidraulinę laboratoriją Bavarijos kalnuose, kuri tuo metu tik vegetavo. Ten K. Rimkus su prof. O. Kirschmeriu atliko įdomius sniego garavimo tyrimus. Tyrimo

rezultatai buvo paskelbti jau JAV okupacinės valdžios: O. Kirschmer and K. Rimkus, *Losses due to evaporation and melting of the alpine snow cover prior to spring thaw. FIAT Report 1008, 1946.*

1949 m. K. Rimkus atvyko į JAV ir dirbo Delaware Plentų valdyboje projektuodamas ir statydamas tiltus, ten pasiekė vyr. inžinieriaus pareigų. Gyveno Doveryje su šeima – žmona, sūnumi ir dukterimi. Duktė Daiva baigė chemijos studijas, sūnus Algimantas – karo aviacijos lakūnas. K. Rimkus 1960 m. gegužės 22 d. staiga mirė.

Be S. Kolupailos Šiaurės Amerikos energetikoje labiau pastebimi buvo ir kiti VDU statybos ar hidrotechnikos statybos diplomuoti inžinieriai. Vienas jų – **Juozas Dačys (Dačinskas)**, baigęs VDU 1932 m. Jau Vokietijoje jis dirbo Stutgarte „Unita“ bendrovėje. Atvykęs į JAV gilino savo specialybę lankydamas *Northeastern University Engineering Graduate School*. Nuo 1950 metų dirbo didžiausioje Bostono inžinerinėje firmoje *Stone & Webster Engineering Corp.* kaip hidroelektrinių ir šiluminių elektrinių konstruktorius, dalyvavo visų fazių *Rocky Reach* hidroelektrinės ant Kolumbijos upės projekto paruošime. 1976–1983 m. buvo *Chas T. Main* bendrovės statybos inžinierius, projektavo kelių atominių elektrinių ir šiluminių elektrinių statybines konstrukcijas Floridos, Arizonos, Arkanzaso valstijose ir Irake. J. Dačys buvo VLIK, ALIAS ir ALT aktyvus veikėjas. Mirė 1992 m. sausio 26 d. Norvude, Masačusetso valstija.

JAV ant Kolumbijos upės statant *Rocky Reach Dam* hidroelektrinę, užtvankos ir kitus hidrotechninius statinius projektavo ir **Jonas Kuodis**, 1932 m. baigęs VDU, 1933–1936 m. stažavosi Vienos aukštojoje mokykloje, o 1936 m. vokiečių kalba apgynė daktaro disertaciją. Jis nuo 1936 m. buvo Energijos komiteto Kelių statybos medžiagoms tirti komisijos narys. 1938 m. apgynė habilitacinį darbą „Gelžbetonio ir betono darbų kontrolė“ ir jam buvo suteiktas docento vardas, 1940–1944 m. buvo VDU Tiltų konstrukcijų katedros vedėjas, 1941 m. jam suteiktas profesoriaus vardas. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1946–1947 m. dėstė Miuncheno UNRRA universitete. 1947 m. persikėlė į JAV ir 1947–1974 m. dirbo *Stone & Webster Engineering Corp.* Bostone. Kaip gelžbetonio ir betono konstrukcijų specialistas projektavo tiltus, civilinius statinius ir 6 metus dirbo prie *Rocky Reach Dam* hidroelektrinės projekto.

J. Kuodis mirė 1983 m. kovo 17 d. Dorčesteryje, Masačusetso valstija, o palaidotas lietuvių kapinėse Putname, Konektikuto valstija.

Buvęs 1941–1944 m. VDU hidrotechnikos katedros vedėjas prof. **Juozas Vincetas Danys (Daniliauskas)**, 1944 m. pasitraukęs į Vokietiją, 1946–1949 m. tobulinosi Miuncheno aukštojoje technikos mokykloje, o 1949 m. atvyko į Kanadą. Puikus profesinis pasirengimas leido J. Daniui iš karto gauti projektuotojo darbą *Power Corporation of Canada* bendrovėje. Nuo 1955 m. jis dirbo vyresnioju inžinieriumi tarptautiniame Kanados ir JAV komitete, kuris vadovavo šv. Lauryno upės hidroelektrinių, užtvankų

ir jūrkelio projektavimui ir statybai. 1959 m. J. Danys buvo paskirtas Kanados Susisiekimo ministerijos laivininkystės įrenginių tarnybos statybos skyriaus viršininku. Čia jis išgarsėjo pasauliniu mastu kaip talentingas švyturių projektuotojas, suprojektavo per 50 švyturių, parašė per 60 straipsnių švyturių, užtvankų ir kitokių hidrotechninių statinių projektavimo ir statybos klausimais.

J. Danys aktyviai dalyvavo lietuvių įvairių organizacijų veikloje, yra buvęs PLIAS centro tarybos pirmininku. Lankydamasis jau atkurtoje Nepriklausomoje Lietuvoje ir pabuvojęs Kruonio HAE, Juozas Danys (Daniliauskas) pripažino, kad „...tai visiškai korektiškas ir visai neblogas hidrotechninis statinys.“[4].

Vienas iš ryškiausių lietuvių JAV hidrotechninėse statybose buvo **Vytautas Izbickas** (1920–1988), 1944 baigęs VDU Statybos fakultetą, diplomuotas hidrotechnikos-melioracijos inžinierius. 1944 m. rudenį vokiečiai V. Izbicką suėmė, uždarė į Ventspilio kalėjimą už antinacinę veiklą, o vėliau deportavo darbams į Vokietiją. Karui pasibaigus jis kurį laiką dirbo prie Hamburgo uosto atstatymo, o 1947–1951 m. darbą pagal savo specialybę jau gavo Anglijoje, kur buvo registruotas kaip profesionalus inžinierius. V. Izbickas buvo vienas iš tų lietuvių, gyvenusių Didžiojoje Britanijoje, kuris siekė suburti tautiečius bendram darbui Lietuvos atstatymo reikalui. 1949 m. įsisteigus LISU Britanijos skyriui, V. Izbickas buvo išrinktas centro valdybos pirmininku. Dalyvavo ir kitų lietuviškų organizacijų veikloje. Tačiau, gyvendamas Anglijoje, V. Izbickas puoselėjo norą gyventi ir dirbti jei jau emigracijoje, tai JAV ar Kanadoje, nes tuose kraštuose jau buvo nemažai jo buvusių dėstytojų, studijų draugų. Jis susirašinėjo su prof. J. Šimoliūnu, jau įsikūrusiu JAV, prof. J. Daniu (Daniliausku), gyvenančiu Kanadoje, studijų draugais. 1951 m. liepos pradžioje V. Izbickas atvyko į JAV, tą patį mėnesį įsikūrė Bostone ir pradėjo dirbti *Stone & Webster* inžinerinėje kompanijoje, kurioje jau dirbo keli geri bičiuliai lietuviai. Darbas *Stone & Webster* kompanijoje jam sekėsi gerai, V. Izbickas užsirekomendavo kaip geras hidraulikos ir statybos reikalų žinovas, projektavo Vanetos hidroelektrinės statinius, o 1953 m. jam buvo pavesta suprojektuoti Ripogenus hidroelektrinės statybinę dalį Maino valstijoje. Tais pačiais metais jis perėjo dirbti į pasaulinio garso inžinerinę firmą *Chas T. Main*. Pirmas objektas, kurio statybą prižiūrėjo V. Izbickas, buvo Sariyar hidroelektrinė Turkijoje, turėjusi tiekti elektrą Ankarai. Darbas projektuojant ir statant šią hidroelektrinę gerokai praplėtė V. Izbicko hidroelektrinių statybos akiratį ir tai labai pravertė ateities darbams. 1955 m. V. Izbickas firmoje jau buvo laikomas vienu iš geriausių inžinierių. Jam teko spręsti labai atsakingus uždavinius projektuojant ir statant tuo metu antrą pagal dydį JAV Niagaros hidrotechninį kompleksą. 1964–1965 m. jis rengė studiją Pasaulio bankui apie didžiausių Rytų Pakistano (dabartinio Bangladešo) upių hidrotechnines statybas.

V. Izbickas buvo aktyvus lietuvių bendruomenių gyvenime, o profesinio darbo reikalais vis dažniau vyko į kitas šalis. 1968–1969 metais jis vyko į Tailandą, Kuveitą,

Libaną, Ekvadorą, Iraną, Graikiją, Angliją, kartu buvo vadovaujantis statybos inžinierius stambiais objektams JAV. Nuo 1971 m. V. Izbickas buvo projekto vadovas projektuojant ir statant Paragvajuje ant Iguazu upės užtvanką ir Acuray II hidroelektrinę. Tuo projektu V. Izbickas labai didžiavosi, kai 1974 m. ant Parana upės tarp Paragavaus ir Brazilijos buvo pradėta statyti gigantiška Itaipu HE (12,6 GW galios), kurios statybai elektra buvo tiekama iš Iguazu-Aray upių hidroelektrinių komplekso.

1978 m. rugpjūčio 31 d. JAV prezidentas Džimis Karteris į Baltuosius rūmus sukvietė apie 100 žymiausių biznio ir technikos atstovų pasitarti energetikos klausimais. Tarp jų buvo ir V. Izbickas. Per klausimų ir atsakymų laiką V. Izbickas turėjo galimybę paklausti prezidento apie energijos taupymo politiką ir apie tolesnę energetikos plėtrą, o per tą renginį V. Izbickui, kaip Lietuvos bendruomenės JAV atstovui, buvo leista apsilankyti Baltuosiuose rūmuose ir susitikti su prezidentu D. Karteriu. V. Izbickas prezidentui kalbėjo apie Lietuvos padėtį, lietuvių troškimą būti laisviems ir nepriklausomiems. Kaip energetikos specialistas V. Izbickas dalyvavo 1978 m. lapkričio 9 d. D. Karterio surengtame susirinkime nagrinėjant energijos konservavimo įstatymą.

Nuo 1978 metų V. Izbickas buvo kompanijos šiluminių ir hidroelektrinių vyriausiuoju statybos inžinieriumi. Iki 1984 m. jam vadovaujant buvo suprojektuota daug elektrinių tiek JAV, tiek užsienyje. Jam vadovaujant JAV buvo rengiami trijų labai galingų šiluminių elektrinių projektai, dvi iš jų, po 1600 MW, buvo pastatytos Arkansaso valstijoje, trečioji 3000 MW – Teksaso valstijoje.

V. Izbickas visą gyvenimą buvo aktyvus lietuvių bendruomenės įvairiose veiklose, bendradarbiavo „Technikos žodyje“. Mirė 1988 m. sausio 28 d. Jo veiklos atminimui VGTU viena auditorija pavadinta inžinieriaus Vytauto Izbicko vardu.

Lietuvių hidrotechnikų sėkmingas darbas pasaulinio garso kompanijos *Chas T. Main* projektuose atvėrė kelią į jos didelius projektus ir jaunesniems lietuviams, baigusiems mokslus JAV. Tarp jų Vytautas Šliūpas ir Adomas Mickevičius.

Vytautas Jonas Šliūpas gimė 1930 m. spalio 24 d. Palangoje, inžinierius. Mokyti pradėjo Palangoje, o nuo 1945 m. – Tūbingeno ir Niuringeno lietuvių gimnazijose. 1947 m. atvyko į JAV ir baigė vidurinę mokyklą Avon Lake, Ohio valstijoje. Gavęs stipendiją, studijavo matematiką Wesleyano universitete Delaware, o 1953 m. Illinois technologijos institute baigė statybos inžinerijos mokslus Čikagoje, 1954 m. Wisconsin universitete gavo statybos inžinerijos magistro laipsnį ir pradėjo dirbti Wisconsin universiteto hidrologijos laboratorijos asistentu. 1958–1960 m. V. Šliūpas praleido Vakarų Afrikoje tyrinėdamas Liberijos upes ir planuodamas krašto hidroelektrinių tinklą. Jo darbas davė vaisių – Liberija nutarė statyti savo pirmąją hidroelektrinę (40 MW) ant St. Paulo upės tiekti elektrą sostinei Monrovijai, o *Stanley Engineering Co* šį darbą patikėjo V. Šliūpai. Nuo 1960 m. jis – *Stanley Engineering Co*. hidraulikos skyriaus viršininkas Muscatine,

Iovoje. „Technikos žodis“ Nr. 64 atspausdino V. Šliūpo straipsnį „Ar verta inžinieriui vykti užjūrio tarnybon“, juo dalindamasis savo darbo Afrikoje patirtimi ir ragindamas nebijoti darbo užjūryje: „*Užjūrio darbas duoda kiekvienam inžinieriui didesnę galimybę greičiau išvystyti savo sugebėjimus ir suteikia progą įgyti platesnę praktiką, susipažinti su svetimu kraštu...*“ V. Šliūpas pats taip darė. Jis dirbo Rytų Pakistane (Bangladeše) prie didžiųjų hidrotechninių statybų, Pietų Amerikoje, tuo laiku didžiausios pasaulyje hidroelektrinės Itaipu statybose. Juo pasekė ir kiti jauni lietuviai – vienmetis Adomas Mickevičius, su kuriuo kurį laiką dirbo kartu Rytų Pakistane ir Pietų Amerikoje, bei Leonas Maskaliūnas, kuris statė tiltus Tailande.

V. Šliūpas buvo aktyvus JAV lietuvių bendruomenės įvairiose veiklose dalyvis. Jo straipsnis „Pompavimo stotys-hidroelektrinės jėgainės“, atspausdintas „Technikos žodis“ Nr. 66–67, pasitarnavo jau Nepriklausomai Lietuvai kaip atkirtis Kruonio HAE statybos priešininkams, kai V. Šliūpo straipsnio santrauką atspausdino Lietuvos energetikos sistemos laikraštis „Žiburiai“ 1991 m. Nr. 3.

V. Šliūpas gyveno Burlingame, Kalifornijoje. Atkurtoje Nepriklausomoje Lietuvoje V. Šliūpas paveldėjo savo tėvo Jono 51 ha žemę Šiaulių rajone ir ten įkūrė Auksučių mokomąjį parodomąjį ūkį, remiamą Kalifornijoje įkurto pelno nesiekiančio Auksučių fondo.

Kitas lietuvis, dalyvavęs didžiosiose hidrotechninėse statybose – **Adomas Mickevičius** (g.1930-08-16 Klaipėdoje), pasitraukęs į Vokietiją 1944 m. vasarą, 1949 m. baigė Miuncheno lietuvių gimnaziją ir tais pačiais metais persikėlė į JAV. Dalyvavo Korėjos kare. 1958 m. baigė Illinois Technologijos institutą. Studijuodamas, 1957 m. buvo JAV ir Kanados pirmojo jaunimo kongreso rengimo komiteto, 1957–1958 m. – korporacijos Vytis, 1958–1959 m. – JAV lietuvių studentų sąjungos pirmininkas. Baigęs studijas, dirbo Čikagoje. 1959–1960 m. buvo žurnalo „Mūsų Vytis“, o 1961–1962 m. – žurnalo „Lituanus“ vyr. redaktorius. Nuo 1964 m. ėjo inžinieriaus pareigas Rytų Pakistane (Dacca), vėliau Pietų Amerikoje (Brazilijoje) – vyresniuoju inžinieriumi Itaipu hidroelektrinės statyboje. Mirė 2004 m. ir yra palaidotas Burlingame.

LIETUVIAI ELEKTROTECHNIKOS INŽINIERIAI JAV

Nemažai Lietuvos (nuo 1930 m. – Vytauto Didžiojo) universiteto Technikos fakultetą baigusių diplomuotų technologijos (elektrotechnikos) inžinierių 1944 m. iš Lietuvos pasitraukė į Vakarus. Dauguma jų atsidūrė JAV ir buvo aktyvūs lietuvių bendruomenių veikloje. Trumpai apie keletą iš jų veiklą Vakaruose.

Stasys Radzevičius (Radis), Lietuvos universiteto Kaune 1928 m. laidos diplomuotas elektrotechnikos inžinierius, su šeima atsidūrė Vokietijoje Hanau DP stovykloje, ten vadovavo Technikos biuro dirbtuvėms, kartu su kitais entuziastais organizavo sporto klubo

„Perkūnas“ veiklą. Gavęs leidimą persikelti, 1949 m. atvyko į JAV ir įsikūrė Čikagoje. Čia iki gyvenimo pabaigos dirbo elektrotechnikos inžinieriumi. Prisitaikydamas prie vietos sąlygų sutrumpino savo pavardę – iš Radzevičius pasidarė Radis. Gyvendamas Čikagoje buvo aktyvus lietuvių veikloje: Amerikos lietuvių tautinės sąjungos ir SLA (Susivienijimo lietuvių Amerikoje) 333 kuopoje ėjo įvairias pareigas valdyboje, buvo ALIAS nariu, dirbo elektrikų ir spaudos sekcijose. 1956 m. Čikagoje teisėjavo Amerikos lietuvių sporto šventėje ir Vidurinių Vakarų lauko teniso turnyre, aktyviai reiškėsi Lietuvių bendruomenės darbuose. Mirė 1956 m. spalio 21 d., palaidotas Čikagos lietuvių Šv. Kazimiero kapinėse.

Pranas Drąsutis, VDU 1933 m. laidos diplomuotas elektrotechnikos inžinierius, aktyvus prieškarinės Lietuvos elektrifikavimo veikloje, Hanau lietuvių DP stovyklose buvo dirbtuvių ir tarptautinės amatų mokyklos vedėju, išleido lietuvišką „Elektroinstaliatoriaus vadovėlį“, iš kurio ne vienas tautietis pramoko elektromonterio amato. 1948 m. atvyko į JAV, įsikūrė Klyvlende ir dirbo *Illuminating Co* rajoninės elektros stočių ir tinklų bendrovės statybos skyriuje, rūpinosi regiono elektrifikavimu, projektavimu, elektros linijų statyba; buvo veiklus korporacijos Neo-Lithuania narys ir valdybos darbuotojas, tos korporacijos atkūrėjas Klyvlende bei ALIAS valdybos narys. Mirė 1959 m. kovo 26 d., palaidotas Klyvlende.

Vytautas Petraitis, VDU Elektrotechnikos katedros vedėjas 1941–1944 m., Vokietijoje 1946–1947 m. buvo Augsburgio lietuvių aukštesniosios technikos mokyklos mokytojas ir inspektorius, 1948 m. atvyko į JAV ir dėstė *Quincy* kolegijoje Ilinojuje, nuo 1952 m. iki 1962 m. dirbo Čikagos elektrinių projektavimo firmoje *Sargent & Lundy*. 1951–1955 m. bendradarbiavo „Technikos žodyje“ – rašė straipsnius bei elektrotechnikos apžvalgas apie atominės energijos pažangą. 1955–1957 metais buvo Lietuvos profesorių Amerikoje valdybos narys. Baigęs darbinę veiklą persikėlė į Hendersoną, kur kurortinėje vietovėje prie Norfolko ežero turėjo nedidelę sodybą, rekonstruotą pagal jo projektą ir jam primenančią vaikystės tėviškę bei Kaune paliktus namus. Ten ir mirė 1988 m. rugpjūčio 19 d., sulaukęs devyniasdešimt vienerių metų.

Aleksandras Mačiūnas, VDU elektros mašinų katedros vedėjas 1941–1944 m., 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, ten dirbo JAV armijos dalinyje prie elektros įrenginių ir Hanau DP stovyklos elektromonterių kursuose dėstė elektrotechniką. 1948 m. atvyko į JAV ir apsigyveno Niujorko Long Ailando rajone su žmona Leokadija, dukterimi Nijole ir sūnumi Jurgiu (*Fluxus* įkūrėju), dirbo elektrinių projektavimo firmoje *Corbet Tinghir & Co* projektuotoju, vėliau tikrintoju, nuo 1951 m. pavasario – skyriaus vedėju. Be to, nuo 1951 m. dėstė *City College of New York* ir atspausdino savo paskaitas „*Mechanical & Thermal Conditions of Electric Drives*“. A. Mačiūnas aktyviai dalyvavo JAV lietuvių bendruomenės veikloje, buvo vienas iš Amerikos lietuvių inžinierių ir architektų draugijos

steigėjų ir pirmasis jos pirmininkas 1949–1952 m., vėliau – ALIAS Niujorko skyriaus pirmininkas. A. Mačiūnas mirė 1954 m. kovo 25 d. Niujorke.

Bronius Snarskis, gimęs 1915 m. Vilniaus kaime Kupiškio valsčiuje, Rėkyvos elektros statytojas ir jos direktorius 1944 m., vienas LLA (Lietuvių laisvės armija) organizatorių ir jos vadovybės narys (tiekimu ir administracijos viršininkas). 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, apsigyveno Nuertengene ir suorganizavo vairuotojų ir automechanikų kursus. Schwabisch Gmuend DP stovykloje vadovavo Raudonajam Kryžiui, įsijungė į LISU veiklą. 1949 m. persikėlė į JAV, apsigyveno Klyvlende, dirbo *General Motors* bendrovėje gamybos inžinieriumi. Aktyviai dalyvavo kuriant ALIAS skyrių Klyvlende, buvo jo valdybos narys, subūrė Klyvlendo lietuvių bendruomenės skyrių ir buvo jo vicepirmininkas. Dirbo Klyvlendo Lietuvių klube, buvo revizijos ir planavimo komisijų pirmininku. Parengė Lietuvių namų Klyvlende statybos projektą. Nuo 1980 m. dalyvavo Lietuvių socialinių reikalų tarybos veikloje, kurį laiką buvo jos pirmininku. Nuo 1984 m. gyveno Dayton Beach (Kalifornija), dalyvavo lietuvių bendruomenės veikloje. Ten ir mirė 1997 m. balandžio 21 d.

Alfonsas Semėnas (Semenavičius) gimė 1906 m. Glazgow, D. Britanija, 1914 m. su tėvais grįžo į Lietuvą, 1929 m. baigė Mažeikių gimnaziją, 1935 m. VDU Technikos fakultete gavo technologijos inžinieriaus elektrotechniko diplomą. 1936 m. baigė Karo mokyklos aspirantų kursą leitenantu, 1937–1938 m. buvo inžinieriumi, viršininko pavaduotoju ryšių bataliono dirbtuvėse Šančiuose. 1938 m. išvyko į Angliją specializuotis radiotechnikoje *Marconi College of Wireless Communication* Chelmsforde, 1939 m. buvo Kauno radijo stoties inžinierius, 1940 m. – pašto valdybos vyr. inžinierius, 1941–1944 m. – VDU radiotechnikos katedros vyr. asistentas, tuo pat metu dėstė ir Kauno aukštesniojoje technikos mokykloje. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją ir ten 1945–1947 m. Hanau lietuvių gimnazijoje dėstė anglų kalbą ir buvo DP stovyklos radijo kursų vedėjas bei lektorius. 1946 m. išleido knygą „Radiotechnika radiomechanikams“. 1947 m. su šeima išvyko į Angliją ir dirbo *McKinley* laboratorijoje Londone. 1948 m. išvyko į JAV ir įsikūrė Čikagoje. JAV gilino žinias RCA ir GE institutų kursuose ir iki 1951 m. buvo *Telequip* laboratorijos Čikagoje inžinierius. Nuo 1951 m. turėjo savo elektronikos prekybos įmonę *Daina Television Co.* Čikagoje.

A. Semėnas buvo aktyvus visuomenės veikloje: Mažeikių skautų draugovės steigėjas, VDU Pleno Vyrijos narys, Hanau DP stovyklos vadovas Vokietijoje, D. Britanijos Lietuvių sąjungos vienas iš organizatorių ir steigėjų Londone, Čikagoje – Lietuvių profesorų draugijos valdybos narys, ALIAS centro ir ALIAS Čikagos skyriaus valdybų narys, bendradarbiavo žurnale „Technikos žodis“, laikraštyje „Draugas“.

A. Semėnas, sulaukęs 60 metų, 1966 m. mirė Čikagoje.

Konstantinas (Kostas) Burba, gimęs 1916 m. Kazanėje, Rusijoje, 1923 m. su tėvais grįžo į Lietuvą ir apsigyveno Mažeikiuose. Savarankiškai pasimokęs Kostas įstojo į Vokiečių mokyklą Rygoje, kurią baigė 1934 m. 1943 m. baigė Vytauto Didžiojo universiteto Technikos fakulteto elektrotechnikos skyrių, įgijo diplomuoto elektrotechnikos inžinieriaus vardą ir pradėjo darbą jaunesniuju laborantu. Artėjant frontui 1944 m. su šeima pasitraukė į Vakarų Vokietijoje, *Schwabisch Gmund* dėstė įsisteigusioje lietuvių aukštesniojoje technikos mokykloje ir vadovavo elektros skyriui. 1948 m. išvyko į JAV. 1950 m. išlaikė Illinois valstybinius egzaminus ir įgijo registruoto profesionalaus inžinieriaus teises. Dirbo netoli Čikagos esančioje *Argonne National Laboratory* elektros inžinieriumi ir moksliniu bendradarbiu prie sinchrotrono projekto. Po 23 metų darbo Argone laboratorijoje K. Burba perėjo dirbti į *U.S. Department of Energy*, kuriame, baigęs profesinę karjerą, išėjo į pensiją. K. Burba buvo aktyvus lietuvių išeivijos gyvenimo dalyvis. Nuo 1951 m. priklausė Amerikos Lietuvių tarybos Čikagos skyriaus valdybai, darbavosi VLIK'e iki jo uždarymo 1992 m. Bendradarbiavo žurnale „Technikos žodis“. Po Nepriklausomybės atgavimo keletą kartų lankėsi Mažeikiuose.

Kostas Burba mirė 2006 m. lapkričio 3 d., palaidotas Čikagos lietuvių Šv. Kazimiero kapinėse.

LIETUVIAI, TAPE INŽINIERIAIS JAV

Lietuvai 1990 m. atkūrus Nepriklausomybę dauguma prieškarinių Lietuvos energetikų Vakaruose jau buvo baigę savo profesinę veiklą, tačiau negalima užmiršti ir tų tėvynainių, kurie savo gimtinę paliko paaugliais ar vaikais, o baigę mokslus, specialybę įgijo Vakaruose ir ten puoselėjo lietuviybę, savo aktyvia veikla neleido Vakarams pamiršti okupuotos Lietuvos.

Kai kurie iš jų teikė tam tikrą paramą jau Nepriklausomos Lietuvos energetikai. Trumpai apie keletą iš jų.

Vytautas Alksninis, gimęs 1930 m. kovo 23 d. Šakiuose, JAV lietuvių visuomenės veikėjas, energetikos inžinierius. 1944 m. jis su tėvais pasitraukė į Vokietiją, nuo 1949 m. gyvena JAV, Niujorke, 1951–1953 m. – Korėjos karo dalyvis. 1964 m. baigė Niujorko *City college* ir iki 1986 m. dirbo *EBASCO Services Inc.* projektuotojų grupės vadovu. Projektavo relinę apsaugą ir automatiką šiluminėms elektrinėms ir hidroelektrinėms, vykdė jų techninę priežiūrą statybos metu.

1969 m. V. Alksninis buvo vienas iš Niujorko lietuvių „Kultūros židinio“ Bruklino steigėjų, 1970–1985 m. – jo pirmininku, JAV lietuvių bendruomenės tarybos narys, 1985–1991 m. – JAV lietuvių bendruomenės Niujorko apygardos, o nuo 1997 m. – Rytų Konektikuto apylinkės pirmininkas.

1 pav. KHAE statyboje. Pirmame plane V. Spudulis, V. Alksninis ir E. Skarelis (V. Kisieliaus nuotrauka)

jam įdomus ir naudingas HAE statytojams bei darbuotojams. Tuo metu daugelyje Lietuvos žiniasklaidos priemonių buvo gausu nepalankios informacijos apie HAE statybą, statoma HAE buvo vadinama „Kaišiadorių hidra“, nemažai neigiamų žodžių apie HAE prikaltėjo ir kai kurie Lietuvoje žinomi žmonės. Todėl HAE statytojų susitikimas su tautiečiu iš JAV, ten stačiusio panašią ir naudingai veikiančią HAE, pakėlė jų nuotaiką.

Savo viešnagės metu V. Alksninis važinėjo po Lietuvą, apžiūrėjo energetikos muziejų Kauno šilumos tinkluose, apsilankė KTU energetikos fakultete, elektros sistemų katedrai perdavė, kaip pavyzdį, keletą jo projektuotų Ladingtono HAE įdomių automatikos schemų.

1991 m. gegužės 23–30 dienomis V. Alksninis viešėjo Nepriklausomybę atkuriančioje Lietuvoje, dalyvavo Lietuvoje vykusiame Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos VII simpoziume, ten padarė pranešimą „Ladingtono PSP kontrolė ir kontroliavimo metodai“. (Šio pranešimo santrauka atspausdinta „Žiburių“ 1991 m. 12–13 numerįje).

Ladingtono HAE (*Ludington PSP – pump storage plant*) 1872 MW (6 blokai po 312 MW) galia veikia nuo 1974 m., savo parametrais ji artima tada dar statomos Kruonio (pradžioje vadintos Kaišiadorių) HAE projektinei galiai – 1600 MW. Ladingtono HAE apatiniu vandens baseinu tarnauja Mičigano ežeras, esantis 111 m žemiau viršutinio baseino, t. y. panašiai kaip Kauno marios Kruonio HAE.

V. Alksninio apsilankymas Kruonio HAE statyboje buvo

Konstantinas (Konst)

Klybas, gimęs 1921 m. Biržuose, pirmojo Biržų burmistro Povilo Klybo sūnus. 1939 m. K. Klybas baigė Biržų gimnaziją ir įstojo į VDU Technologijos fakultetą studijuoti elektrotechniką, kartu lankė Kauno valstybinio teatro dramos studiją. 1944 metų vasarą, artėjant sovietų armijai Klybų šeima, išvengusi 1941 m. tremties, pasitraukė į Palangą. Iš ten su keliais pažįstamais žvejų laiveliais pasiekė Gotlando salą, o

iš ten – ir Švediją. 1947 m. Klybai išvyko į Niujorką. Ten K. Klybas, gavęs stipendiją ir elektros inžinerijos studijas tęsė Wisconsin universitete, kurį baigė per metus. 1948 m. vedė Ritą Kregždaitę, kito garsaus biržiečio Petro Kregždės dukrą (su kuriais laiveliais Klybai kartu pasiekė Švediją), kurį laiką gyveno Wisconsin. 1953 m. persikėlė į Niujorką ir ten 28 metus sėkmingai dirbo įvairiose pareigose didelėje JAV elektros kompanijoje AEP – *American Electric Power*, buvo vienas iš AEP įgyvendinto 1200 kV įtampos (nors tokia įtampa JAV neprigijo) bandomosios pastotės JAV projekto bendraautoriumi. 1981 m. AEP bendrovė savo būstinę perkėlė į Columbus, Ohio valstijoje, o K. Klybas iš AEP perėjo dirbti į Niujorko bendrovę EBASCO (ją dar 1905 m. įkūrė *General Electric*), projektuojančią šiluminės ir atomines elektrines, ir gyveno Niujorke. 1986 m. išėjo į pensiją ir talkino evangelikų reformatų bendruomenei.

1991 m. vasarą, dar prieš pučą, K. Klybas su žmona Rita lankėsi Lietuvoje, susitiko su energetikos ministro pavaduotoju Sauliumi Kutu, Lietuvos valstybinės energetikos sistemos generaliniu direktoriumi Anicetu Mikužiu, lankėsi Lietuvos elektrinėje Elektrėnuose, Kruonio HAE statyboje, Elektros tinklų projektavimo institute Kaune, keliavo po Lietuvą. Savo įspūdžiais iš viešnagės gimtinėje K. Klybas pasidalino su „Žiburių“ 1992 m. Nr. 2 skaitytojais.

1993 m. K. Klybas, atsiliepdamas į jau Nepriklausomoje Lietuvoje keliamus siūlymus statyti anglimi kūrenamą elektrinę, atsiuntė savo ilgamečio darbo AEP, kurios

2 pav. K. Klybas kalba susitikime LVES (V. Kisieliaus nuotrauka)

pagrindinės elektrinės degina anglis, patirtimi pagrįstą išsamų rašinį apie šiuolaikinių anglimi kūrenamų elektrinių statybos, eksploatacijos, ekologines problemas ir jos statybos Lietuvoje galimybę. Tai padėjo daug kam atsisakyti minties apie anglimi kūrenamą elektrinę Lietuvoje.

Vėliau K. Klybas atsiuntė keletą vertingų oficialių JAV institucijų parengtų darbų JAV kongresui apie energetikos technologinius ypatumus, kuriuos reikia tinkamai įvertinti pertvarkant energetiką, didinant konkurenciją elektros energetikoje; taip pat keletą kopijų sutarčių tarp JAV ir Kanados kompanijų jų elektros tinklus jungiant elektros linijomis ir prekiaujant elektra. Tokia informacija pravertė AB „Lietuvos energija“, rengiantis bendrovės reorganizacijai.

1992 m. pabaigoje LR energetikos ministras gavo ant prestižiškai atrodančio blanko laišką iš vienos Niujorko kompanijos, kuri siūlėsi suprojektuoti ir pastatyti anglimi kūrenamą elektrinę patraukliomis sąlygomis. Kompanija Lietuvoje buvo nežinoma. Kai nebuvo interneto, padėjo K. Klybas. Jis apie tą kompaniją bandė rasti informacijos Niujorko institucijose, bet nesėkmingai. Viskas paaiškėjo, kai jis apsilankė nurodytu kompanijos būstinės adresu – ten rado tik darbo neturintį inžinierių ispaną, vedusį lietuvę. Po pokalbio ispanas K. Klybui pažadėjo daugiau tokių siūlymų Lietuvai nerašyti...

K. Klybas mirė 1999 m., 2013 m. mirė ir jo žmona Rita. JAV liko du sūnūs Donaldas ir Robertas, kurie 2014 m. tėvų palaikus perlaidojo jų gimtuosiuose Biržuose.

Antanas (Anthony) Bobelis, gimęs Kaune 1931 m. gegužės 3 d., 1944 m. atsidūrė Vokietijoje DP stovyklose, vėliau, kaip dauguma, persikėlė į JAV. Baigė Niujorke *City College* elektros inžinieriumi, dalyvavo Korėjos kare ir po to 36 metus dirbo *Brooklyn Union Gas Company* įvairiose pareigose, 1978–1979 metais buvo tos kompanijos vadovas. Savo darbinę veiklą baigė būdamas kompanijos direktoriumi tyrimams ir plėtrai. Už naujas idėjas ir sumanymus A. Bobelis kompanijoje buvo vertinamas. Daug laiko ir energijos atidavė bandymams, kaip ir prof. S. Kolupaila, įvesti JAV metrinę sistemą. Deja, tai pavyko tik iš dalies [8].

Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę, A. Bobelis užmezgė bendradarbiavimą su Lietuvos energetikais. 1992 m. lankydamasis gimtinėje jis apsilankė Lietuvos Energetikos institute ir AB „Lietuvos dujos“. 1995 m. AB „Lietuvos dujos“ darbuotojai S. Junevičius ir A. Dagys viešėjo JAV, kur A. Bobelis su jais susipažino. Abu „Lietuvos dujų“ darbuotojai, laimėję konkursą, turėjo progą mėnesį stažuotis JAV dujų kompanijoje (finansavo Amerikos tarptautinio vystymo agentūra). Jų stažuotės vadovu buvo A. Bobelis, o po stažuotės su jais toliau bendravo laiškais.

Kai Lietuvoje prasidėjo diskusijos dėl naujo kuro – orimulsijos – iš Venesuelos panaudojimo, A. Bobelis pagelbėjo informacija apie orimulsijos naudojimo JAV problemas,

ją persiuntė AB „Lietuvos energija“. Ši informacija pravertė diskusijose su orimulsijos priešininkais Lietuvoje.

2003 m. rugpjūtį JAV šiaurės rytų ir dalis Kanados keliolikai valandų liko be elektros. A. Bobelis surinko informaciją apie tos avarijos eigą iš JAV žiniasklaidos ir ją atsiuntė KTU elektros sistemų katedrai, kuri buvo naudinga tiek dėstytojams, tiek studentams.

Antanas ir Danutė Bobeliai užaugino keturis vaikus, visų lietuviški vardai – Rasa, Vaidotas, Darius ir Lina. Dukros puikiai kalba lietuviškai, sūnūs – kiek prasčiau. Bobelių šeimoje lietuviškos tradicijos buvo gyvos. Apie jų apsilankymus Lietuvoje rašė „Žiburių“ 1996 m. Nr. 17, kuriame dėliausi, kad A. Bobelis skaito „Žiburius“ ir „Energy News“, kuriuose randa įdomios informacijos apie Lietuvos energetiką.

Antanas Bobelis mirė 2018 m. balandžio 23 d. savo namuose *Plainview*, Niujorke.

Pilypas Narutis-Žukauskas gimė 1920 m. Piatigorske, Rusija, tais pačiais metais Žukauskų šeima grįžo į Lietuvą ir apsigyveno Panevėžyje. Pilypas mokėsi Panevėžio gimnazijoje, 1938 m. pradėjo studijuoti VDU Technikos fakultete elektrotechniką ir įsijungė į studentų technikų ateitininkų korporaciją „Grandis“. Buvo išrinktas „Grandies“ valdybos pirmininku, 1940–1941 m. – studentų ateitininkų sąjungos pirmininku, studentų koalicijos vadovu. 1940 m. vasarą Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, visos studentų korporacijos buvo uždarytos, tačiau savo veiklą tęsė nelegaliai. Studentų koalicijos vadovu liko Pilypas Žukauskas slapyvardžiu Narutis. Jis (jau Pilypas Narutis) tapo Lietuvių aktyvistų fronto (LAF) narys, spausdino atsišaukimus, o NKVD bandant jį areštuoti – pabėgo. Buvo aktyvus 1941 m. birželio 23 d. sukilimo dalyvis. 1941 m. rugsėjo 21 d. LAF uždarius, gestapo buvo areštuotas, tardytas, bet paleistas. Išitraukė į Lietuvių fronto veiklą, 1942 m. gegužės 23 d. gestapo vėl areštuotas, paleistas su sąlyga kas savaitę registruotis gestape. 1943 m. kovo 16 d. vėl buvo areštuotas ir su kitais įkaitais išvežtas į Štuthofio koncentracijos stovyklą. 1945 m. sausio mėn., frontui priartėjus, su kitais kaliniais buvo evakuotas ir pateko į sovietų apsupimą, ir tik 1946 m. prasiveržė į vakarų Vokietiją. Ten tęsė studijas: 1949 m. Karlsrujės universitete apgynė diplominį darbą, 1954–1955 m. tęsė doktorantūros studijas Štutgardo universitete. 1956 m. išvyko į JAV, kur daug metų dirbo koncerne *General Motors*. P. Narutis koncerne projektavo elektros bandymo stotis, radijo bangų valdymus įrenginius kranams ir lokomotyvams. 1986 pastatė pirmąją JAV kompiuteriais valdomą traukos motorų-generatorių bandymo stotį (EMG, La Grange, IL).

P. Narutis buvo aktyvus JAV lietuvių visuomeninėje, ypač ateitininkų, veikloje, Lietuvių fronto bičiulių sambūrio tarybos narys, VLIK valdybos viceprezidentas, bendradarbiavo lietuvių išeivijos spaudoje. Jo veikla buvo aukštai įvertinta: 2002 m. popiežius jį apdovanojo Šv. Grigaliaus Didžiojo ordinu, taip pat 2002 m. jis apdovanotas Lietuvių kariuomenės kūrėjų savanorių medaliu ir Vyčio Kryžiaus ordinu Karininko kryžiumi.

Pilypas Narutis-Žukauskas su žmona Elvyra užaugino sūnų Vytautą, dukteris Dainę ir Rasa. Mirė 2014 m. birželio 7 d. Čikagoje, palaidotas lietuvių Šv. Kazimiero kapinėse.

Stasys (Stan) Bačkaitis gimė 1929 m. rugsėjo 10 d. Kaune. Pokaryje, 1949 m., atsidūrė JAV, kur 1953 m. tapo mechanikos inžinerijos bakalauru, o 1955 m. – automobilių inžinerijos magistru, Ph. D. biomechanikos inžinerija. 1979 m. jis – JAV registruotas profesionalas inžinierius. 1953–1968 m. buvo *Chrysler Corp.* inžinierius, 1962–1968 m. vadovavo JAV techninei darbo grupei bendruose planavimo projektuose su Vokietijos karinių pajėgų transporto štabu ir *Alfred Krupp* koncernu karinės technikos mobilumo klausimais. Nuo 1968 m. iki 2007 m. tarnavo JAV Transporto ministerijoje Washingtone kaip tarėjas ir vadovaujantis inžinierius rengiant federalines direktyvas žmogaus apsau-

3 pav. JAV Baltųjų Rūmų priėmimo. Iš kairės: pirmoje eilėje – JAV Prezidentas Eisenhower, antroje eilėje – JAV Aukščiausiojo Teismo Pirmininkas Warren, trečioje eilėje – (sulenktu keliu) Stasys Bačkaitis (iš S. Bačkaičio archyvo)

gai automobilių katastrofose, buvo Lietuvos žurnalo „Mokslas ir technika“ redkollegijos narys ir bendradarbis, nuo 1970 m. – Washingtone ekonominio ir technologinio tyrimo centro bendradarbis klausimais, liečiančiais Lietuvoje vykstančius pokyčius elektros energetikoje. 1956 m. pagerbtas JAV Baltųjų Rūmų priėmimo pas prezidentą Eisenhower, kaip vienas iš labiausiai pasiekimais pasižymėjusių jaunų imigrantų JAV Vidurio regione.

S. Bačkaitis 1992 m. organizavo ir iki 2005 m. vadovavo KTU Administravimo fakulteto JAV Patariamajai Tarybai. 1994 m. Stasiui Bačkaičiui KTU suteikė garbės daktaro vardą. Jis tris kartus apdovanotas JAV transporto ministro medaliais už išskirtinai aukštus technologinius pasiekimus; taip pat Lietuvos prezidento kunigaikščio Gedimino ordinu karininko laipsnyje už nuopelnus Lietuvai. Nuo 2000 m. iki 2012 m. S. Bačkaitis – JAV Lietuvių bendruomenės Krašto valdybos vicepirmininkas mokslo reikalams bei JAV LB atstovas LŠMM mokslinių premijų užsienio lietuviams paskyrimo komisijoje. Nuo 2009 m. atstovauja Amerikos lietuvių tarybai Washingtone *Central and Eastern European Coalition* (CEEC). Artimai dalyvauja *Atlantic Council*, *Brookings Institution*, *School for Advanced International Studies of the John Hopkins university*, *Wilson institute* ir kitų *Washington D.C.* institucijų (*Think Tanks*) veikloje, priklauso ALIAS, *Association for the Advancement of Baltic Sciences*, JAV profesionalų inžinierių sąjungai.

Nors S. Bačkaičio veikla JAV su energetika buvo mažai susijusi, tačiau Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę, jis pradėjo labai domėtis Lietuvos energetikos problemomis, aktyviai bendradarbiavo žurnaluose „Elektros erdvės“ bei „Energijos erdvės“, jo vieši pasisakymai Lietuvoje dėl Ignalinos AE ir Kruonio HAE buvo reikšmingi diskusijose su Lietuvos energetikų priešininkais.

Romualdas Viskanta gimė 1932 m. liepos 16 d. Marijampolėje. Gimnaziją lankė Vilkaviškyje ir Uchtėje, Vokietijoje, o baigė jau Čikagoje. 1953 m. įstojo į *University of Illinois*, baigė 1955 m. *High Honors* pažymiu, gaudamas mechanikos inžinerijos laipsnį. Pasižymėjo gabumais moksle, buvo kelis kartus įrašytas pažangiausių studentų sąrašuose, yra gavęs Illinois universito *Scholarship Key* ir buvo pakviestas į amerikiečių garbės korporacijų *Tau Beta Pi*, *Pi Tau Sigma* ir *Sigma Tau* narių eiles.

1955 m. gavęs *Trane Fellowship* stipendiją, gilino studijas Purdue universitete, kur 1956 m. gavo magistro laipsnį. Po to du metus dirbo mokslinį darbą *Argonne National Laboratory*. 1958 m. gavęs *United States Atomic Energy Commission* specialią stipendiją, sugrįžo į Purdue universitetą. Ten parašė ir 1960 m. rugpjūčio 5 d. apgynė disertaciją „*Heat Transfer in Thermal Radiation Absorbing and Scattering Media*“ bei gavo *Doctor of Philosophy* laipsnį.

R. Viskanta buvo veiklus Lietuvių studentų skautų ir Akademinio skautų sąjungos narys. 1955 m. – Studentų skautų korporacijos Vytis centro valdybos vicepirmininkas, vėliau – pirmininkas. Studijuodamas Purdue universitete buvo vienas iš Lietuvių

studentų sąjungos skyriaus organizatorių. 1957–1958 m. redagavo „Skaitybės kelią“ dienraštyje „Draugas“.

R. Viskanta rašė amerikiečių mokslinėje ir techninėje spaudoje. Jis aktyvus *American Nuclear Society*, *American Society of Mechanical Engineers* ir *The Society of Sigma Xi* narys. R. Viskanta 50 JAV, Japonijos ir Europos mokslo žurnaluose yra paskelbęs daugiau kaip 500 straipsnių, nuo 1987 m. yra JAV Nacionalinės inžinerijos akademijos narys.

R. Viskanta 1989–1996 m. – VDU Atkuriamojo Senato narys, nuo 1990 m. – Lietuvos mokslo akademijos užsienio narys.

NAUDOTA LITERATŪRA

1. Lietuvių enciklopedija. USA: LEL.
2. Technikos žodis, 1958–1963 m.
3. Amerikos Lietuvių Vardynas, I knyga. USA: Lietuvių Dienų leidykla, 1953.
4. Algimantas Nakas. Inžinierius Vytautas Izickas. Vilnius: Technika, 2000.
5. Žiburiai, Lietuvos energetikų laikraštis, 1990–2000 m.
6. Šiaurės rytai, 2003-07-03, Nr. 76, p. 1.
7. Lietuvos energetika VI. Vilnius: Trys žvaigždutės, 2017.
8. Metric Unit (SI) Application Guide for American Gas Association. 1980 American Gas Association.

Zenonas RUŽINSKAS

**ELEKTROTECHNIKOS
SPECIALISTŲ RENGIMAS
VILNIUJE 1922–1962 M.**

TECHNIKŲ ELEKTRIKŲ RENGIMAS

Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui Lietuvos Vyriausybei iškilo uždavinys atstatyti karo sugriautą pramonę ir pakreipti jos raidą nauja linkme, atitinkančia vietinės ir užsienio rinkos paklausą, perorientuoti kraštą į naujas rinkas ir žaliavų bazines, o tam reikėjo gerai parengtų specialistų, sugebančių įgyvendinti iškilusius uždavinius. 1920 m. rugsėjo 3 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Susisiekimo ministerijos sistemoje buvo įsteigta Aukštesnioji technikos mokykla, kurį turėjo įsikurti Vilniaus (caro laikų) geležinkelių technikos mokyklos, veikusios iki Pirmojo pasaulinio karo, patalpose. Technikos mokyklai dar nespėjus pilnai įsikurti numatytoje patalpoje, 1920 m. spalio 9 d. Lenkijos armija užėmė Vilnių ir mokyklai teko skubiai persikelti į laikinąją Lietuvos Respublikos sostinę – Kauną. Tačiau ir Vilniaus kraštui buvo labai aktualu gausinti gerai parengtų technikų gretas. Iniciatoriai – Vilniaus technikų draugijos nariai, susibūrę dar 1913 m., atsižvelgdami į tai, kad Vilniaus krašte nėra technikus ruošiančių mokyklų, 1922 m. pradžioje Vilniuje apsilankiusiam Lenkijos valstybės viršininkui maršalkai Jozefui Pilsudskiui ir Religinų tikybų bei visuotinio švietimo ministrui prof. Antoniui Ponikovskiui įteikė prašymą Vilniuje įkurti dviejų skyrių technikos mokyklą: mechanikos-pramonės ir statybos-kelių. 1922 m. vasarą Švietimo ministerija pritarė technikų draugijos parengtam projekto planui ir priėmė sprendimą atidaryti mokyklą

1922–1923 mokslo metais. Mokyklos darbo pradžia nebuvo lengva: nebuvo įrengtų kabinetų, laboratorijų, trūko dėstytojų, patalpų. Užsiėmimai prasidėjo 1922 m. spalio 2 d. Marijos Kuncavičiovos bendrojo lavinimo mokykloje, tuo metu veikusioje karaliaus Žygimanto Augusto gimnazijoje, dabartinių Kalinausko ir Tauro gatvių sankryžoje. Įdomu tai, kad kaip tik šioje gimnazijoje 1921–1929 m. mokėsi Nobelio premijos laureatas Česlovas Milošas, o dabar šiame pastate įsikūręs Vilniaus technologijų ir dizaino kolegijos Petro Vileišio transporto fakultetas. Taigi, simboline prasme, mokykla grįžta į savo pirmąpradžius namus, nuo kurių ir prasidėjo jos istorinė raida.

Pirmuosius mokslo metus technikos mokykla pradėjo kaip vakarinę mokyklą. Prašymus mokytis pateikė 150 kandidatų, po egzaminų į dvi mechanikos-pramonės klases ir vieną statybos-kelių klasę buvo priimta 112 moksleivių. Laikiniai mokyklai vadova-

Technikos mokyklos patalpos Panerių gatvėje

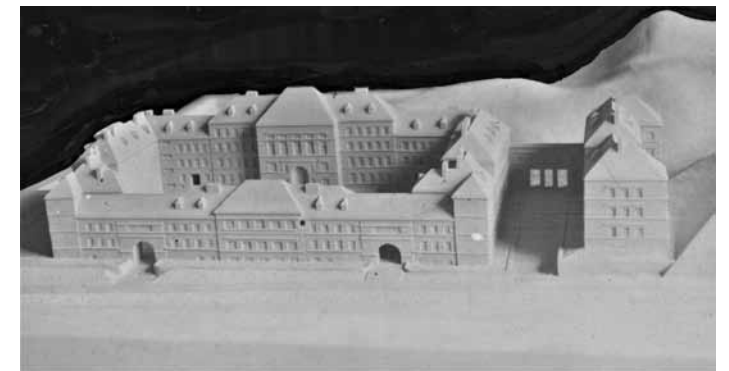
vo Kazimieras Laškevičius, o nuo 1922 m. lapkričio mėn. pirmuoju mokyklos direktoriumi buvo paskirtas inžinierius, architektas Zdislavas Charmanskis. Jo pastangų dėka mokyklai buvo perduotos Valstybinio spirito monopolio patalpos Panerių gatvėje Nr. 63, į kurias mokykla įsikėlė 1923 m. sausio 15 d. Dalį šio pastato užėmė amatų mokykla, turėjusi dirbtuves, kuriomis galėjo naudotis ir technikos mokyklos moksleiviai.

1923 m. rugpjūčio mėn. 25 d. Lenkijos Respublikos tikybų ir viešojo švietimo ministro potvarkiu mokykla buvo pavadinta Valstybine technikos mokykla Vilniuje. 1923–1924 mokslo metais prašymus buvo pateikę 201 kandidatas, o į tris tuo metu veikusius skyrius buvo

priimti 135 moksleiviai. Spartus mokinių skaičiaus augimas privertė išplėsti Panerių gatvėje esantį mokyklos pastatą, prie kurio 1924 m. buvo pristatytas 1700 m² priestatas kabinetams ir laboratorijoms ir 500 m² dirbtuvėms. 1925–1926 mokslo metais moksleivių skaičius išaugo iki 387, jie mokėsi keturiuose skyriuose: mechanikos-pramonės, geležinkelių, mechanikos-elektros, statybos ir kelių bei vandens kelių. Mokyklai plečiantis iškilo savų rūmų statybos klausimas, be to, Valstybinis spirito monopolis pareikalavo grąžinti laikinai mokyklai skirtą pastatą. Mokyklos vadovybės, technikų draugijos ir Viešųjų kelių direkcijos pastangomis buvo sudaryta tarpžinybinė komisija, nusprendusi skirti 500 tūkstančių zlotų mokyklos statybai su sąlyga, kad mokykla 1926 m. išlaisvins laikinai skirtas patalpas. Tuo pačiu, Valstybinių miškų direkcija nemokamai išskyrė 3 ha žemės sklypą Olandų gatvėje naujų mokyklos rūmų statybai. 1925 m. liepos mėn. buvo įsteigtas mokyklos direktoriaus vadovaujamas mokyklos rūmų statybos komitetas. Po direktoriaus Z. Charmanskio mirties jo pareigas perėmė pirmasis dirbtuvių vedėjas inžinierius Michalas Svidzinskis, patyręs mechanikas, kuris tapo ir mokyklos, kurios bendras tūris sudarė 29 600 kubinių metrų, statybos komiteto pirmininku. Be pirmininko į komitetą taip pat įėjo: mokyklos statybos skyriaus vedėjas inžinierius statybininkas Mečislovas Pulmanas, kuris tapo pirmininko pavaduotoju, Religinių tikybų ir visuotinio švietimo ministerijos atstovai inžinieriai M. Romanovskis ir Z. Šmidtas, Viešųjų darbų direkcijos atstovas inžinierius Augustas Radvanas-Pšygodskis, darbų vykdytojas inžinierius Francišekas Wojciechovskis ir mokyklos rūmų projekto autorius inžinierius architektas, prof. Liudvikas Sokolovskis. Įveikus finansinės krizės sunkumus, 1926 m. birželio 20 d. Olandų gatvėje, dalyvaujant Vilniaus vaivadijos, Švietimo ministerijos, Bažnyčios ir kitiems aukštiems pareigūnams, buvo įmūrytas kertinis rūmų akmuo, keletas spindinčių aukso monetų ir iškilmingas mokyklos statybos aktas.

Mokykla augo ir plėtėsi, 1926 m. buvo išleista pirmoji technikų mechanikų (21 absol-

ventas) ir vandens kelių technikų (11 absolventų) laidos. Tais pačiais metais buvo atidarytas naujas geležinkelio mechanikų skyrius. 1927 m. iš Žirovicų į Vilniaus valstybinę technikos mokyklą buvo atkeltas melioracijos skyrius, o 1928 m. – įsteigtas naujas žemėtvarkos skyrius. Kairysis mokyklos

Pastato maketas

Statybos pradžia

žinkelių skyrių kursai. Mokyklos padalijimas į dvi dalis, kurias skyrė apie 5 km atstumas, sukėlė nemažai sunkumų tiek moksleiviams, tiek dėstytojams, todėl buvo spartinama rūmų statyba ir 1928 m. balandžio mėn. buvo atiduota kairioji viduriniojo paviljono dalis, kurį turėjo 5031 kubinį metrą. Čia buvo atkelti keturi kursai iš Panerių gatvės. Pastarojoje liko tik mokyklos dirbtuvės ir elektrotechnikos laboratorija.

1927 m. mokyklą baigė 57 absolventai, iš jų 35 mechanikai, 12 statybos technikų ir 10 vandens kelių technikų. 1929 m. gegužės 29 dienos mokyklos pedagogų tarybos prašymu 1930 m. mokykla pavadinta maršalkos Jozefo Pilsudskio vardo Vilniaus valstybine technikos mokykla. Tiksliai pavadinimo pakeitimo data nenustatyta. 1930 m. buvo užbaigtas statyti naujų rūmų dirbtuvių korpusas, kurio bendras tūris 24 248 kubinių metrų.

Technikumo dirbtuvės iš vidaus

pastato sparnas, kurio bendra kubatūra sudarė 12 655 kubinius metrus, iškilmingai atidarytas 1927 m. sausio 9 d., o kovo mėn. į naująją pastatą buvo perkelta įranga iš 12 klasių, fizikos ir chemijos kabinetų. Panerių gatvėje liko tik dirbtuvės, elektrotechnikos laboratorija bei III ir IV mechanikos-pramonės ir gele-

Jame buvo sumontuotos metalo ir medžio apdirbimo staklės, įrengtas elektrotechnikos baras, taip pat pagalbiniai skyriai – laboratorija, biuras ir sandėliai. Šiose dirbtuvėse buvo atliekami visi praktiniai užsiėmimai.

Mokykloje buvo nustatyti gana aukšti technikų rengimo standartai: be teorinio paruošimo, apimančio bendrojo la-

vinimo, bendratechninio ir specialiojo ciklo dalykų įsisavinimo, gana didelis dėmesys buvo skiriamas praktiniam profesiniam parengimui, gebėjimui atlikti techninį darbą, išmanyti gamybos technologijas, mokėti organizuoti darbus. Tais metais mokykloje buvo 27 grupės, kuriose mokėsi 750 moksleivių, o iki 1931 m. buvo pastatyta virš 50 proc. viso mokomojo rūmų korpuso.

Dirbtuvių korpusas

Atsigaunant Vilniaus krašto pramonei augo ir elektros energijos poreikis. Buvo spartinami Vilniaus centrinės šiluminės elektrinės rekonstravimo darbai. 1925 m. buvo pastatyta pirmoji 1800 kW galios garo turbina ir mieste paklotas naujas kabelinis tinklas. 1928 m. rugsėjo 1 d. pradėti eksploatuoti dar du garo katilai ir antroji 3000 kW galios turbina, plėtėsi miesto skirstomasis ir gatvių apšvietimo tinklai, dėl to jau seniai buvo juntamas elektros energetikos specialistų poreikis [7]. 1930 metais birželio mėn. mokykloje buvo naujai įsteigtas elektrotechnikos skyrius, kurio vedėju buvo paskirtas inž. Antoni Nekanda-Trepka, iki tol ėjęs dėstytojo pareigas. Pagal projektą į elektrotechnikos skyrių trijų metų mokymo kursui buvo priimami moksleiviai, baigę 6-as vidurinės mokyklos klases. 1930 m. rugsėjo 6 d. įvyko stojamieji egzaminai į naujai atidarytą skyrių, o rugsėjo 15 d. 33 moksleiviai pradėjo mokymąsi. Naujai atidaryto skyriaus uždavinys buvo elektros energetikos specialistų ruošimas visų pirma Vilniaus kraštui, būtent:

1. Stambioms elektrinėms – tiesioginių inžinieriaus padėjėjų, atliekančių jų pavedimus;
2. Mažesnėms jėgainėms – vadovų, paruoštų savarankiškam darbui, susijusiam su įrangos mechanine dalimi;
3. Elektros įrenginių montavimo sričiai – savarankiškam projektų vykdymui;
4. Elektros prekybos sričiai – šios srities techninių vadovų;
5. Geležinkeliams, pašto bei telegrafo skyriams – technikų, turinčių elektros inžinerijos įgūdžių, galinčių lengvai specializuotis tokiose srityse, kaip, pavyzdžiui, geležinkelių eismo saugumas, apšvietimas, telekomunikacijų inžinerija ir t. t.

Dėstytojų grupė su direktoriumi Michalu Svidzinskiu 1930 m.

technine inžinerija, įskaitant pirminių variklių (garo, vidaus degimo ir turbinos) veikimo principų žinojimą, ypatingą dėmesį skiriant jų veikimui. Be to, mokiniai išmokdavo mašinų detalių (bendrosios mašinų gamybos) principus, kurių reikia technikui-elektrikui.

Pagrindinę vietą praktinio darbo srityje užėmė elektrotechnikos laboratorija, kurioje moksleiviai atliko visą eilę griežtai susistemintų užduočių elektrinių matavimų srityje ir elektrinių mašinų bandymų. Elektrotechnikos laboratoriją 1925 metais įkūrė Religinių reikalų ir visuomenės švietimo ministerija, kuri perdavė mokyklai 2 generatorius, kelis variklius ir daugybę pramoninių ir tikslųjų matavimo prietaisų. Ši įranga buvo skirta supažindinti mechanikos fakulteto studentus su elektrotechnika.

1930 metais Lenkijos technikos mokyklos ir Techninių kursų draugijos direkcijų buvo sutarta atidaryti bendrą, gerais prietaisais įrengtą laboratoriją. Buvo nupirkta visos laboratorijos matavimo, priemonių ir tikslųjų prietaisų asortimentas: modeliai, transformatoriai, įtampos reguliatoriai, įvairių tipų varikliai, rezistoriai, stendinės plokštės ir panašios įrangos.

Elektrotechnikos dirbtuvės susidėjo iš dviejų dalių: elektros matavimų laboratorijos ir elektros mašinų laboratorijos. Šių dirbtuvių įranga daugumoje buvo sumontuota praktikos vadovų ir moksleivių jėgomis. Joje buvo įrengti 2 varikliai-generatoriai po 4 kW galios; 4 asinchroniniai varikliai; 2 nuolatinės srovės mašinos; keli vienfaziai ir trifaziai transformatoriai; matavimo prietaisai: preciziniai vienfaziai ir trifaziai vatmetrai, voltmetrai, ampermetrai, galvanometrai, varžų tilteliai, indikatoriai izoliacijai matuoti ir kiti; specialūs prietaisai: universalus Andersono tiltelis, dvigubas Thomsono tiltelis, įvai-

Teorinių ir techninių dalykų mokymas, o ypač elektrotechnika, buvo paremta aukštosios matematikos elementais. Mokymo apie elektrines mašinas programa apėmė žinias ir elektros mašinų projektavimą. Elektriniai įrenginiai apėmė daugybės elektros instaliacijų ir linijų pratybų ir projektų įgyvendinimą. Įranga tiesiogiai susijusi su

rūs rezistoriai, nuolatinės srovės ir kintamos srovės skaitikliai, akumuliatorių įkrovikliai ir kiti prietaisai. Elektros matavimų laboratorijoje mokiniai (II kurse) praktiškai susipažindavo su matavimo prietaisais, matavimo metodais ir atlikdavo eilę pratimų, susietų su magnetinės indukcijos, magnetinio srauto matavimais, nuolatinės ir kintamos srovės, įtampos, galios, energijos, varžų matavimais; atlikdavo

įvairius bandymus. Antroje dalyje (III kurse) buvo atliekami įvairių tipų elektros mašinų tyrimai: pagal srovę (kintamos srovės, nuolatinės srovės, kintamos–nuolatinės, trifazio sinchroninio generatoriaus, susiję su charakteristikų nustatymu tuščia eiga, po apkrova, išoriniu veikimo koregavimu, nuostolių nustatymu, sukimosi momento reguliavimu ir t. t.); variklių (kintamos srovės, nuolatinės srovės, kintamos–nuolatinės srovės, sinchroninio ir asinchroninio veikimo). Taipogi vienfazių ir trifazių transformatorių bandymai, kuriuos sudarė tuščios veikos darbo režimo, transformatoriaus apkrovos darbo režimo, trumpo jungimo režimo ir lygiagretaus transformatorių darbo tyrimai. Moksleiviai taip pat naudojosi fizikos ir chemijos laboratorijomis, kur buvo atliekama daugybė praktinių užduočių, be to, moksleiviai atlikdavo elektros prietaisų ir mašinų remontą bei naujų montavimą elektrotechnikos dirbtuvėse. Bendrojo mechaninio apdirbimo cechuose buvo atliekami metalo ir medienos apdirbimo darbai. Mokiniais, atliekant pratybas, pagrindinis dėmesys skiriamas teorinių žinių panaudojimui ir praktiniam reikalingų įgūdžių ugdymui [2].

1933 birželio 20 d. išleista pirmoji technikų-elektrikų laida. Atestatai buvo įteikti keturiolikai absolventų: B. Davgelo, S. Giervielanec, H. Grabovski, A. Jeviec, B. Kleina, M. Olszewski, S. Pruski, V. Ratomski, M. Rusak, J. Rimszevicz, B. Tvorogal, M. Valenty-novicz, G. Veliczko, J. Žukovski.

Paskaita elektrotechnikos laboratorijoje.

Pirmoje eilėje iš dešinės: stovi inž. Francizkas Ostrovskis, sėdi inž. Vladislavas Piatkovskis, inž. Michalas Svidzinski, inž. Vladislavas Konecnys ir inž. Antoni Nekanda-Trepka

Nuo 1935 m. palaipsniui buvo pertvarkomi mokyklos skyriai, vietoj jų steigiant atskirus (mechanikos, elektrotechnikos, statybos, kelių, matininkų) licėjus. 1937 m. mokykla per penkiolika metų nuo įkūrimo septyniuose skyriuose jau buvo parengusi 1290 absolventų, tarp kurių 296 pramonės mechanikai, 207 kelių ir vandens kelių specialistai, 199 statybininkai, 215 geležinkelio mechanikai-elektrikai, 141 melioratorius, 127 matininkai ir 105 elektrikai.

Elektrikų skyriaus 1937 m. laida.

Iš kairės sėdi: inžinierius Piotr Ciechanovič, direktorius Jan Gumovski, skyriaus vadovas inžinierius Antoni Nekanda-Trepka, inžinierius Cyryl Šulc

Jauni technikai nuoširdžiai darbavosi Vilniaus kraštui, kuriam tuomet priklausė dabartinė vakarų Baltarusija, dalis dabartinės Lenkijos: tiesė kelius, kūrė pramonės įmones ar dirbo jose, dirbo statybose, tuo prisidėdami praturtinant Vilniaus krašto įvaizdį. Prieš antrąjį pasaulinį karą, iki 1939 m. rugsėjo, mokyklą baigė 1637 absolventai, tame tarpe 159 elektrikai. Tačiau visas mokymas buvo vykdomas tik lenkų kalba, nebuvo lietuvių kalbos kaip atskiros dalyko pamokų. Reikia pažymėti, kad nuo mokyklos įkūrimo pradžios joje mokėsi įvairių tautybių moksleiviai. 1936 m. gruodžio 1 d. duomenimis iš 772 moksleivių buvo: 631 lenkai, 26 baltarusiai, 57 rusai, 39 žydai, 19 kitų tautybių, o lietuvių tautybės nebuvo nei vieno moksleivio.

Remiantis tikybų ir viešojo švietimo ministro 1938 m. gegužės 9 d. potvarkiu apie valstybinės mokymo įstaigos, apjungiančios kelias profesines mokyklas, steigimą, nuo

1939 m. rugsėjo 1 d. buvo įsteigta mokymo įstaiga – Valstybinės maršalo J. Pilsudskio pramonės mokyklos Vilniuje.

Tačiau po Vilniaus krašto atgavimo Lietuvos Respublikos švietimo ministras, remdamasis Ministrų Tarybos 1939 m. gruodžio 14 d. nutarimu, vietoje maršalo J. Pilsudskio Valstybinių pramonės mokyklų Vilniuje 1939 m. gruodžio 15 d. įsteigė Vilniaus valstybinę technikumą. Technikumo veiklą prižiūrėjo Lietuvos Respublikos švietimo ministerijos specialiojo mokslo departamentas. Technikumo veiklą reglamentavo 1937 m. lapkričio 24 d. Žemesniųjų ir vidurinių specialiųjų mokyklų ir kursų įstatymas, kiti teisės aktai. Technikumo direktoriaumi buvo paskirtas inž. A. Mikalauskas, 1937 m. baigęs Vytauto Didžiojo universiteto technikos fakultetą, elektrotechnikos skyriaus vedėju – P. Ciechanovič. Vilniaus valstybiniame technikume veikė nuolatiniai elektromechanikų, architektų ir mechanikų skyriai ir palaipsniui buvo likviduojami pramonės mechanikų, sauskelių-vandens kelių, geležinkelių elektromechanikų ir matininkų skyriai. Technikumas buvo perimtas apleistame stovyje. Nors visiems technikumo pastatams lenkų buvo išleista net apie pustrečio milijono litų, tačiau techniniu atžvilgiu rūmai turėjo nemažai statybinių spragų, kurias reikėjo pašalinti. Teko padėti nemažai pastangų, kad ši mokslo įstaiga būtų sutvarkyta. Moksleivių skaičius nuo 752 sumažėjo iki 430. Dalis mokinių, kilusių iš buvusios Lenkijos sričių, atitekusių Sovietų Sąjungai ar Vokietijos užimtų, grįžo į savo kilimo vietas. Dalis mokinių apleido mokyklą dėl lėšų stokos. Daliai nepasiturinčių mokinių mokslapinigius sumokėjo Raudonasis Kryžius. Reorganizacinis darbas technikume nusitęsė iki žiemos atostogų, ir buvo numatyta pamokas pradėti 1940 m. sausio 7 d., tačiau dėl didelių šalčių mokslo metai prasidėjo tik sausio 20 d. Dalis buvusių technikos mokyklos darbuotojų, 42 mokytojai, 13 instruktorių ir 9 žemesniojo personalo ir toliau tęsė darbą. Dalis įgijo Lietuvos pilietybę, kaip vietiniai, kiti liko dirbti svetimšalių teisėmis. Technikumo moksleiviai pagal jų pareiškimus buvo priimti iš naujo. Perėmus technikumą mokslo planuose nebuvo padaryta esminių pakeitimų, tik buvo įvesti sustiprinti lietuvių kalbos ir Lietuvos istorijos kursai. Technikumo mokytojai, instruktoriai ir tarnautojai buvo įpareigoti pramokti valstybinės kalbos ir iki nustatytos datos išlaikyti atitinkamus kvotimus. Visi lietuvių kalbos uoliai mokėsi.

Technikumo dirbtuvės buvo gana didelės ir gerai įrengtos. Jose buvo elektrotechnikos, statybos, mechanikos skyriai, metalo apdirbimo skyrius su kalve ir liejykla, medžio apdirbimo skyrius, nuosava jėgainė ir kt. Dirbtuvėse buvo gaminamos linams minti mašinos, durpėms kasti mechanizmai, metalams apdirbti staklės, net preciziniai medienos instrumentai ir kt. Visa tai buvo gaminama ne masinei ir ne plačiajai rinkai. Dirbtuvės gaudavo užsakymus iš pramonės įmonių pagaminti jiems reikalingą įrangą ar jų dalis pagal užsakovų pateiktus projektus ar modelius. Nuo 1940 m. rugpjūčio 27 d. Vilniaus valstybinio technikumo veiklą prižiūrėjo LTSR Švietimo liaudies komisariatas.

Technikumo pastatas

1940–1941 m. m. prie Vilniaus valstybinio technikumų prijungta privati žydų technikos mokykla, esanti P. Cvirkos gatvėje. Pirmą kartą buvo priimtos mokytis trys moksleivių grupės su dėstoma lietuvių kalba. 1940 m. naujieji mokslo metai iškilmingai pradėti tik ką įrengtoje naujojoje sporto salėje. Moksleivių skaičius išaugo iki 1000.

1941 m. naciams okupavus Vilnių, Vilniaus valstybinis technikumų tęsė veiklą. Švietimo generalinio tarėjo 1942 m. balandžio 30 d. įsakymu C/Nr. 19 Vilniaus valstybinis technikumų buvo pavadintas Vilniaus aukštesniąja technikos mokykla. Veiklą prižiūrėjo generalinės srities švietimo valdyba. 1941 m. antroje pusėje direktoriumi buvo paskirtas inžinierius J. Lapšys, elektrotechnikos skyriaus vedėju – V. Šiukšta. Buvo įvesti nauji mokymo planai ir nustatytas penkerių metų kursas. Baigusiems mokyklą ir gerai atlikusiems dviejų metų praktiką buvo numatyta suteikti inžinieriaus vardą.

Aukštesniojoje technikos mokykloje veikė šie skyriai: statybos, mechanikos, kelių, elektrotechnikos, chemijos technologijos, santechnikos. Dėstytojų ir moksleivių sudėtis pasikeitė. Mokykloje vyravo antifašistinės nuotaikos. Moksleivių tarpe plito pagrindiniai laikraščiai, nukreipti prieš okupantus. Vokiečių raginimai stoti į savisaugos batalionus ir kitus karinius dalinius nesulaukė pritarimo. Dėl šių priežasčių 1943 m. kovo 17 d. technikumų patalpose buvo padaryta krata, daug dokumentų ir bylų išvežta į gestapą, o mokslo priemonės ir baldai – į kitas vokiškas įstaigas. Aukštesnioji technikos mokykla buvo uždaryta, o po mėnesio okupacinė valdžia vėl leido tęsti mokslą. 1944 m. pavasarį vokiečių karinė valdžia pareikalavo moksleivių, dėstytojų ir kitų darbuotojų darbo jėgos, skirtos įtvirtinimų statyboms. Po kelių dienų mokykla ištuštėjo – moksleiviai nesirinkdavo į pamokas, darbas nutrūko. 1942–1944 m. absolventų laidų nebuvo. 1943–1944 m. m. Aukštesniosios technikos mokyklos direktoriumi buvo paskirtas N. Laurinavičius. Iki 1945 m. nuo mokyklos pradžios buvo parengti 264 technikai elektrikai, tame tarpe pagal metus: 1933 m. – 14, 1934 m. – 17, 1935 m. – 20, 1936 m. – 33, 1937 m. – 21, 1938 m. – 23, 1939 m. – 31, 1940 m. – 21, 1941 m. – 40, 1942 m. – 23, 1945 m. – 21.

Švietimo ir mokslo ministerijos išduotas
Vilniaus valstybinio technikumų atestatas
lietuvių kalba

Technikos mokyklos atestatas
lenkų kalba

1944 m. liepos 13 d. Vilnių užėmė Raudonoji armija, prasidėjo antroji sovietinė okupacija. Vilnius tapo Lietuvos SSR sostine. Technikumų pastatas išliko sveikas. Rūmuose įsikūrė karo ligoninė. Pamažu pradėjo rinktis į savo darbovietę buvę darbuotojai. Mokykla vėl pavadinta Valstybiniu technikum. Direktoriumi buvo paskirtas J. Kevličius, dirbęs technikume nuo jo įsikūrimo dienos. Technikumui buvo paliktos tik dirbtuvių patalpos, jose ir prasidėjo naujieji 1944–1945 m. m. Trūko patalpų, mokymo priemonių, nebuvo kuro. Teko dirbti šaltose patalpose. Šiais metais mokėsi tik 270 moksleivių. „Okupacijos, karas ir pokaris nenustelbė Valstybiniame technikume dirbusių pedagogų, studijavusio jaunimo ir tarnautojų bei techninio personalo siekių. Jie kartu su gimtine, nors kartais ir atplėšti nuo jos, žengė garsindami savo darbais ir siekiais mokyklą, rašydami jos metraštį,

būdami tiesioginiai XX a. Lietuvos istorijos dalyviai. Ne vienas jų nuėjęs gyvenimo atkarpą, amžinu miegu ilsisi gimtinės žemėje, kiti likimo nublokšti iš Lietuvos, rado prieglobstį kaimyninėje Lenkijoje, Europos šalyse, tolimoje Australijoje, už Atlanto vandenyno ar Uralo kalnų... 1945 m. Valstybiniame technikumė tęsė mokslą karo negandų išblaškyti jaunuoliai, o vakariniu būdu ruošiami, perkelti iš P. Cvirkos gatvėje veikusio instituto, būsimieji amatų mokyklų mokytojai. Nuo tų metų rudens direktoriumi skiriamas R. Grikenis, o jau nuo 1946 m. sausio mėn. B. Voronkovas, Vilniaus universitete dėstęs teorinės mechanikos kursą ir lietuvių kalba išleidęs šio dalyko vadovėlį. Mokinių tebuvo 500, kartu su ketverius ir penkerius metus trukusiais apmokymais, mat penkerių metų kursas buvo numatytas parengti kvalifikuotus inžinierius. 1947 m. Vilniaus Valstybiniam technikumui suteikiamas Vilniaus Politechnikumo vardas ir nuo rugpjūčio 15 d. vadovauti atvyksta Sergijus Baublys iki tol dirbęs Kauno politechnikume. Tai vienas iš šešių gausios ir nemažiau garbingos šeimos sūnų. Jo tėvas – Petras Baublys – pedagogas, 1905 m. kartu su J. Jablonskiu surengęs pirmą nelegalų mokytojų suvažiavimą Vilniuje lietuviškomis mokykloms steigti ir plėtrai aptarti (suvažiavimo idėją parėmė tik ką iš Bulgarijos į Lietuvą sugrįžęs lietuvių tautos atgimimo tėvas dr. J. Basanavičius). Penktasis sūnus Sergijus gimė 1912 m. Lydoje. Baigė Kauno „Aušros“ berniukų gimnaziją, aktyvus skautų organizacijos narys, aukštąjį išsilavinimą įgijo Čekoslovakijoje, grįžęs į Lietuvą nuo 1937 m. mokytojavo Kaišiadorių, o vėliau Alytaus amatų mokyklose. S. Baublys buvo ne tik inžinerinės grafikos specialistas, puikus pedagogas, bet ir labai humaniškas žmogus, padėjęs siekti mokslo našlaičiui Mykolui Mankevičiui, kurio tėvus karo metais Vilniaus krašte nužudė ir sudegino nacistiniai baudėjai. Mykolas Mankevičius baigęs Vilniaus geležinkelų technikos mokyklą, Kauno politechnikumą ir Kauno politechnikos institutą nuo 1960 m. iki 1992 m. dirbo Kauno HE direktoriumi.

Vadovaujant S. Baubliui imtasi visų priemonių pagreitinti būtiną patalpų remontą, sunkesniems darbams pasitelkti ir karo belaisviai, vokiečiai. Gerinamos darbo sąlygos, keliamas mokslo lygis, įkuriamos iki 1959 m. veikusios Švietimo ministerijos mokymo priemonių gamybos dirbtuvės. 1951–1955 m. S. Baublys vadovavo Kauno politechnikumui, dabartinei Kauno technikos kolegijai ir tuo metu stiprintos abiejų mokyklų draugystės gijos nusitęsė iki šių dienų...

Nuo 1948 m. rugpjūčio 20 d. Vilniaus politechnikumui vadovauti paskiriamas J. Brašiškis. Sutvarkomas mokyklos kiemas, aplinka apsodinama medžiais ir dekoratyviniais krūmais, o mokyklos kolektyvas aktyviai dalyvauja ir karo sugriauto Vilniaus tvarkymo talkose. Nuo 1945 iki 1948 m. kairysis mokomųjų rūmų korpusas paskiriamas bendrabučiu, o 1948–1952 m. jame įkurdinti prie Ministrų tarybos veikę vadovaujančių įmonių ir statybų darbuotojų kursai. Iki 1950 m. politechnikume buvo rengiami technikai elektrikai, statybininkai, vidaus degimo variklių mechanikai, kurių pirmąją pokarinę laidą tesudarė 100 absolventų [1].

1950 m. politechnikumo direktoriumi paskiriamas R. Grikenis, o po metų – N. Dambrovskis. Tuo metu vykstant sparčiai kolektyvizacijai labai išaugo žemės ūkio techninių specialistų poreikis. Todėl 1951 m. birželio 9 d. Lietuvos TSR Ministrų tarybos nutarimu Nr. 482 ir Švietimo ministro 1951 m. rugpjūčio 14 d. įsakymu Nr. 150 Vilniaus politechnikumas buvo likviduotas ir pastatas su visu inventoriumi bei medžiagomis perduotas Žemės ūkio ministerijos žinion, kuri jo bazėje įsteigė Vilniaus žemės ūkio mechanizacijos technikumą. Kadangi Vilniaus politechnikumas esmėje buvo reorganizuotas į Vilniaus žemės ūkio mechanizacijos technikumą, tai beveik visi politechnikumo moksleiviai liko mokytis Žemės ūkio mechanizacijos technikumė. Taipogi į pastarąjį buvo perkelti iš Joniškėlio ir Kauno žemės ūkio technikumų trečiojo ir ketvirtąjo kursų mechanizacijos skyrių moksleiviai. Didžioji dauguma mokomojo ir administracinio personalo liko dirbti minimame technikumė. Šio profilio technikumus veikė iki 1960 m. Per dešimtmetį buvo paruošti 1548 žemės ūkio specialistai, iš jų 238 technikai-elektrikai. Nuo 1952 m. iki 1962 m. pagal metus elektrikų paruošta: 1952 m. – 18, 1953 m. – 29, 1954 m. – 12, 1955 m. – 22, 1956 m. – 23, 1957 m. – 19, 1958 m. – 27, 1959 m. – 27, 1960 m. – 25, 1961 m. – 75, 1962 m. – 46.

1951 m. rugsėjo mėn. prie technikumų buvo priskirtas Buivydžiškių mokomasis ūkis, kuris po dvejų metų buvo pakeistas į panašų ūkį Antakalnio gatvės gale. Šiuose ūkiuose moksleiviai atlikdavo žemės ūkio praktiką. Augant vidurinėsios grandies specialistų poreikiui, 1951 m. technikumė įsteigtas neakivaizdinis skyrius su žemės ūkio mechanizavimo ir elektrifikavimo specialybėmis. Neakivaizdinio skyriaus vedėju buvo paskirtas

Vilniaus politechnikumo pedagogai
su direktoriumi V. Minkumi (pirmoje eilėje centre), 1962 m.

B. Aleksandrovas. Kaip rašoma mokyklos metraštyje, 1952–1955 m. technikumui vadovavo karo dalyvis, pulkininkas, nuoširdus, linksmas ir draugiškas G. Kutilovskis. Po jo 1956–1957 m. – V. Mažrimas, 1957–1958 m. – V. Beržiūnas, 1958 m. – V. Malinauskas, 1958–1960 m. – V. Leonas. Sparčiai vystantis respublikos pramonei, steigiantis naujoms pramonės įmonėms išauga ir pramoninio profilio specialistų poreikis. 1960 m. Vilniaus žemės ūkio mechanizacijos technikumą vėl reorganizuojamas į Vilniaus politechnikumą, įsteigiami du skyriai: Elektrotechnikos (vedėjas – S. Stankūnas) ir Mechanikos (vedėjas – V. Abromas). 1961 m. įsteigiamas vakarinis skyrius, kurio vadovu paskiriamas J. Šimelis. Moksleiviai priimami į naujai įvestas pramoninio profilio specialybes: metalų apdirbimas pjovimu, įrankių gamyba, šildymo ir kompresorinės mašinos, radijo aparatūros gamyba, taip pat pramonės įmonių įrengimų montazo ir remonto, žvalgomojo gręžimo. 1960 m. politechnikumo direktoriumi paskiriamas Kauno politechnikumo atstovas V. Minkus. Nuo 1961 m. įvedamos kino mechaninių įrenginių, o nuo 1962 m. – pašto ryšių, skraidymo aparatų radioelektronikos įrenginių, autotransporto eksploatacijos, fototechnikos, šiluminių įrenginių, vėliau – radijo ryšio ir transliavimo, rajoninio elektros ryšio ir radiofikavimo, pramonės įmonių elektros įrengimų, radiotechninių matavimų specialybės. Moksleivių skaičius išauga iki 3112. Politechnikumo mokomosios dirbtuvės reorganizuojamos į mokymo-gamybines dirbtuves, dirbančias ūkiskaitos pagrindu. Mokomose dirbtuvėse yra mechaninis, šaltkalvių, suvirinimo, kalvių skyriai ir liejykla, konstruktorių skyrius. Dirbtuvėse buvo gaminamos dviejų tipų metalo gręžimo staklės, šaltkalviški spaustuvai, špižiaus liejiniai, kita produkcija, o svarbiausia, šioje mokymo bazėje politechnikumo moksleiviai geriau paruošiami praktinei veiklai. Gerinant moksleivių praktinio apmokymo lygį buvo įvestas darbas gamyboje mokymosi laikotarpiu. Dauguma jų dirbo Vilniaus miesto įmonėse pagal jų pasirinktą specialybę. Elektrikai daugumoje dirbo Vilniaus elektros tinklų įmonėje, Vilniaus ŠEC, Elektromontavimo ir kitose energetikos sistemos įmonėse. Per keturiasdešimt metų paruošta 3816 technikų, tame tarpe nemaža dalis technikų elektrikų. Daugelis Vilniaus politechnikumo absolventų tęsė mokymąsi Kauno politechnikos institute, Vilniaus inžineriniame statybos institute, kitose aukštosiose mokyklose, įsigydamami inžinieriaus kvalifikaciją.

Vilniaus Politechnikumo elektrotechninių specialybių absolventai savo nuoširdžiu darbu įnešė ir įneša didelį indėlį į Lietuvos energetikos ūkio vystymąsi ir plėtrą, sėkmingai darbavosi ir dirbuojasi projektuojant, statant, rekonstruojant ir eksploatuojant energetikos objektus ar dirbant mokslinį darbą.

Vilniaus politechnikumo auklėtiniai: Vladas Grigaravičius, 1947 m. absolventas, 1971–1980 m. Lietuvos vyriausiosios energetikos ir elektrifikavimo valdybos viršininkas; Bronius Vadoklis, 1947 m. absolventas, 1957–1983 m. Vilniaus elektros tinklų įrengimų remonto cecho viršininkas, direktoriaus pavaduotojas; Albertas Varna, 1947 m. absol-

ventas, 1953–1983 m. Vilniaus elektros tinklų pastočių grupės viršininkas, pastočių tarnybos viršininkas; Zenonas Kėkštas, 1947 m. absolventas, 1948–1992 m. Vilniaus energorajono budintis dispečeris, tarnybos viršininkas, VEEV vyresnysis dispečeris, tarnybos viršininkas; Vytautas Kikutis, 1948 m. absolventas, 1948–1993 m. Lietuvos energetikos sistemos darbuotojas, Vilniaus TE-1 vadovas; Pranas Vadapalas, 1948 m. absolventas, 1951–1977 m. Vilniaus TE -2 pamainos viršininkas, katilinės cecho viršininkas, apjungtų 4-rių cechų viršininkas; Bronius Simniškis, 1948 m. absolventas, 1956–1996 m. Vilniaus elektros tinklų Relinės apsaugos ir izoliacijos tarnybos inžinierius, viršininko pavaduotojas, Izoliacijos tarnybos viršininkas; Bronislovas Tarulis, 1949 m. absolventas, 1952–1988 m. Vilniaus ŠEC-2 katilų cecho viršininko pavaduotojas, turbinų cecho viršininkas, Lietuvos elektrinės turbinų cecho viršininko pavaduotojas, katilų-turbinų cecho viršininkas, eksploatavimo tarnybos viršininko pavaduotojas, vyr. inspektorius; Antanas Čepas, 1949 m. absolventas, 1952–1975 m. Vilniaus elektros tinklų Relinės apsaugos skyriaus viršininkas, Vilniaus miesto kabelių linijų rajono viršininkas, Vilniaus miesto elektros tinklų rajono viršininkas; Povilas Mikalajūnas, 1949 m. absolventas, 1956–1986 m. Antanavo HE statybos techninis vadovas, Kauno elektros tinklų Kazlų Rūdos skyriaus viršininkas, Alytaus elektros tinklų direktoriaus pavaduotojas; Jonas Motiejūnas, 1949 m. absolventas, 1950–1985 m. VEEV Apsaugos nuo antitampių ir aukštos įtampos įrengimų bandymų tarnybos meistras, grupės vadovas, laboratorijos viršininkas; Jonas Šliogeris, 1949 m. absolventas, 1958–1996 m. Šiaulių ET vyresnysis inžinierius, elektromechaninio cecho viršininkas, VEEV dispečeris; Steponas Ventas, 1949 m. absolventas, 1957–1994 m. Šiaulių ET elektrotechninės laboratorijos viršininkas, Izoliacijos tarnybos viršininkas; Petras Žukauskas, 1949 m. absolventas, 1954–1991 m. VEEV Automatikos ir šiluminių matavimų derinimo tarnybos inžinierius, metrologijos tarnybos inžinierius; Česlovas Cemnolonskis, 1950 m. absolventas, 1951–1988 m. Vilniaus elektrinės grupės vadovas, VEEV budintysis dispečeris; Bronius Stundys, 1950 m. absolventas, 1959–1993 m. VEEV kapitalinės statybos skyriaus inžinierius, skyriaus viršininko pavaduotojas, Pastatų ir statinių eksploatavimo tarnybos viršininkas; Algimantas Vazniokas, 1956 m. absolventas, 1967–2005 m. Vilniaus elektros tinklų Vilniaus rajono elektros tinklų viršininkas; Vytautas Pajaujis, 1956 m. absolventas, 1968–1988 m. VEEV mokslinės-techninės informacijos grupės viršininkas, kuro transporto tarnybos viršininkas; Elena Mejerienė, 1957 m. absolventė, 1958–2000 m. Energetikos statybos tresto inžinierė, VEEV Relinės apsaugos, automatikos ir matavimų tarnybos inžinierė, vyresnioji inžinierė; Vitas Danys, 1957 m. absolventas, 1967–2010 m. Panevėžio elektros tinklų inžinierius, Vilniaus elektros tinklų inžinierius, Vilniaus miesto elektros tinklų rajono viršininkas, Energetikos darbuotojų mokymo centro dėstytojas; Jonas Kaškelevičius, 1958 m. absolventas, 1966–2005 m. Energijos realizavimo įmonės vyresnysis inži-

nierius, inspekcijos viršininkas, Energetikos priežiūros įmonės vyriausiasis inžinierius, AB „Lietuvos energija“ inspekcijos tarnybos viršininkas, Energetikos valstybinės inspekcijos viršininko pavaduotojas; Vygantas Antanas Kazakevičius, 1958 m. absolventas, 1967–2004 m. Vilniaus elektros tinklų inžinierius, tarnybos viršininkas, Elektros tinklų statybos valdybos viršininko pavaduotojas, vyriausiasis inžinierius, direktorius; Stasys Gaidamavičius, 1958 m. absolventas, 1992–2001 m. Vilniaus elektros tinklų įmonės direktoriaus pavaduotojas; Algimantas Juozas Poška, 1959 m. absolventas, 1959–2015 m. Vilniaus elektros tinklų Relinės apsaugos ir automatikos tarnybos inžinierius, vyresnysis inžinierius, Gedimino technikos universiteto dėstytojas profesorius, habil. dr., katedros vedėjas; Jefremas Panomariovas, 1959 m. absolventas, 1959–2003 m. Vilniaus elektros tinklų Relinės apsaugos ir automatikos tarnybos inžinierius, vyr. meistras, viršininko pavaduotojas, viršininkas; Marijanas Koreivo, 1959 m. absolventas, 1959–2000 m. Vilniaus elektros tinklų Įrengimų remonto cecho meistras, vyr. meistras, cecho viršininkas, cecho viršininko pavaduotojas; Vladas Paškevičius, 1961 m. absolventas, 1967–2017 m. Vilniaus elektros tinklų dispečeris, tarnybos viršininkas, vyriausiojo inžinieriaus pavaduotojas, VEEV vyr. inž. pavaduotojas, vyr. inžinierius, AB „Lietuvos energija“ generalinio direktoriaus pavaduotojas, Lietuvos elektros energetikos asociacijos prezidentas; Jonas Šimkūnas, 1961 m. absolventas, 1965–2013 m. Vilniaus elektros tinklų inžinierius, vyresnysis inžinierius, Respublikinės liftų remonto ir montavimo valdybos vyriausiasis inžinierius, Darbų saugos departamento generalinis direktorius, Technikos priežiūros tarnybos generalinis direktorius; Jonas Garunkštis, 1961 m. absolventas, 1961–2000 m. VEEV Centrinės dispečerinės tarnybos technikas, meistras, vyresnysis inžinierius, grupės vadovas; Boleslovas Paškevičius, 1962 m. absolventas, 1964–2000 m. Kauno elektros tinklų dispečeris, dispečerinės tarnybos viršininkas, vyriausiojo inžinieriaus pavaduotojas, įmonės direktorius; Mindaugas Sunkloda, 1962 m. absolventas, 1965–2010 m. Utenos elektros tinklų meistras, dispečeris, Vilniaus elektros tinklų Vilniaus rajono dispečerinės vadovas, CDT dispečeris ir daugelis, daugelis kitų technikumų absolventų.

ENERGETIKOS INŽINIERIŲ RENGIMO PRADŽIA VILNIUJE

Pokario laikotarpiu Lietuvos Respublikos ūkio atstatymo ir plėtojimo planuose didelis dėmesys buvo skiriamas sostinei Vilniui. Buvo sparčiai plėtojama mašinų gamybos ir metalo apdirbimo pramonė, naujai kuriamos prietaisų gamybos, radioelektronikos, įrankių ir staklių gamybos pramonės šakos ir tai neginčijamai didino kvalifikuotų specialistų poreikį. Vietiniai specialistai ne visuomet buvo efektyviai panaudojami: kai kuriais jais buvo nepasitikima, kiti patys, vengdami grėšiančių represijų, negalėjo dirbti, todėl

daugeliu atvejų svarbiausius vadovaujančius postus užimdavo iš TSRS atsiųsti žmonės. Vilnius buvo beveik nekalbantis lietuviškai, lietuviai tesudarė 30% gyventojų. Rusų buvo per 30%, lenkų apie 20%, kitų tautybių – taip pat apie 20%. Todėl inžinerinių kadrų rengimas Vilniuje, kur pramonės ir statybų augimas vyko sparčiausiai, turėjo sustabdyti svetimtaučių specialistų antplūdį. Čia iniciatoriumi buvo Kauno politechnikos institutas, kurio rektorius profesorius Kazimieras Baršauskas jau nuo 1954 m. kėlė idėją įkurti vakarines inžinerijos studijas kituose miestuose, pirmiausia Vilniuje. Šiuo klausimu diskusijos ir neformalus pasitarimai vyko iki 1956 m. kovo 7 dienos, kada KPI direktorius profesorius K. Baršauskas direktijos posėdyje praneša, kad Vakarinio fakulteto filialui Vilniuje patalpas suteiks Vilniaus universitetas. K. Baršauskas sakė, kad siūloma Vilniuje rengti statybos technologijos ir pramonės įmonių elektrinių įrengimų specialistus. Statybos specialybės priėmimo kontingentą sudarytų 50 žmonių, o į kitas dvi specialybes – po 25 žmones, viso 100 žmonių. Direktijos posėdyje buvo nutarta pavesti KPI Vakarinių fakultetą kuruojančiam Mechanikos fakulteto dekanui doc. Nikolajui Milenskiui iki kovo 14 d. parengti Vilniaus filialo (VF) steigimo planą. Apie Vakarinio fakulteto filialo Vilniuje organizavimą kalbėta ir 1956 m. gegužės 7 d. direktijos posėdyje. Vykstančiam į Maskvą KPI direktoriaus pavaduotojui doc. P. Baskučui buvo pavesta informuoti sąjunginę aukštojo mokslo ministeriją apie atliktus darbus filialo steigimo klausimu. 1956 m. birželio 1 d. įvykusiame Mokslinės tarybos posėdyje apie KPI Vakarinio fakulteto Vilniaus skyriaus organizavimo problemas kalbėjo doc. N. Milenskis. Doc. P. Baskutis informavo, kad Aukštojo mokslo ministerijoje filialo steigimo klausimu įsakymo projektą rengia drg. Nikonovas ir kad tas įsakymas greit bus gautas. Direktorius prof. K. Baršauskas pranešė, kad filialo įkūrimu yra rūpinamasi, jau išskirtos patalpos, bus priimami norinčiųjų studijuoti Vilniuje pareiškimai. Direktorius sakė, kad numatyti dėstytojų ir pagalbinio personalo etatai, ir pažymėjo, jog už tinkamą filialo veiklos organizavimą atsakingas Mechanikos fakulteto dekanas N. Milenskis. Buvo paskelbtas norinčiųjų studijuoti KPI Vilniaus vakariniame skyriuje pareiškimų priėmimas nuo liepos 1 d.

1956 m. birželio 23 d. buvo gautas TSRS aukštojo mokslo ministro pavaduotojo V. Stoletovo birželio 13 d. pasirašytas įsakymas Nr. 498 „Apie Kauno politechnikos instituto vakarinio skyriaus organizavimą Vilniaus mieste“.

Įsakyme sakoma:

„Plėtojant vakarinį ir neakivaizdinį mokymą įsakau:

1. Vilniaus V. Kapsuko valstybinio universiteto bazėje organizuoti Vilniaus mieste Kauno politechnikos instituto vakarinį skyrių pramonės ir civilinės statybos, mašinų gamybos technologijos ir pramonės įmonių elektros įrengimų specialistams rengti.

2. Nustatyti priėmimo planą į I kursą Kauno politechnikos instituto Vilniaus vakarinį skyrių 1956/57 mokslo metams – 100 žmonių.

3. Kauno politechnikos instituto direktoriui drg. Baršauskui organizuoti studentų priėmimą į Vilniaus vakarinio skyriaus pirmą kursą ir pradėti studijas nuo 1956 m. rugsėjo pirmos dienos.

4. Padaryti atitinkamus pakeitimus Kauno politechnikos instituto statute.“
KPI Vakarinio fakulteto Vilniaus skyriaus vedėju buvo paskirtas vyr. dėst. Jeronimas Kudaba.

J. Kudaba gimė 1909 m. spalio 1 d. Sankt Peterburge. 1918 m. su tėvais persikėlė į Omsko guberniją, o 1922 m. šeima grįžo į Lietuvą. Kurį laiką mokėsi Tverės mokykloje, o nuo 1924 m. gyveno Vilniuje ir mokėsi Vytauto Didžiojo gimnazijoje. Gimnaziją baigė 1931 m. ir įstojo į Stepono Batoro universiteto Chemijos skyrių, kurį baigė 1937 m. ir gavo chemijos srities filosofijos magistro laipsnį. Tais pačiais metais pradėjo dirbti asistentu universiteto Neorganinės chemijos katedroje. Nuo 1938 metų dar ir mokytojavo Vytauto Didžiojo berniukų ir „Birutės“ mergaičių gimnazijose. Dėstė chemiją, fiziką ir matematiką.

Universitete J. Kudaba vedė būsimiems agronomams laboratorinius darbus iki pat Stepono Batoro universiteto uždarymo 1939 m. gruodžio 31 d. Nuo 1940 m. sausio 1 d. J. Kudaba buvo likviduojamo Stepono Batoro universiteto Chemijos instituto turto prižiūrėtoju, o nuo rugsėjo 1 d. pradėjo dirbti jaunesniojo asistentu, dabar – Techninės chemijos katedroje, kurioje dirbo iki 1942 m. gegužės 1 d. Nuo 1939 m. iki 1944 m. J. Kudaba dar dirbo chemiku Vilniaus odų ir avalynės fabrikuose.

Po karo, nuo 1944 m. rugpjūčio 1 d., vėl pradėjo dirbti Vilniaus universiteto Chemijos fakulteto Techninės chemijos katedroje vyr. dėstytoju ir katedros vedėju. Tuo pat metu iki 1946 m. liepos 1 d. jis buvo ir fakulteto prodekanu.

J. Kudaba buvo Vilniaus universiteto Polimerų chemijos katedros vedėju 1944–1953 m. ir 1960–1967 m., o Bendrosios chemijos katedros vedėju – 1956–1960 m.

1955 m. J. Kudaba tapo chemijos mokslų kandidatu. Nuo 1956 m. buvo paskirtas Chemijos fakulteto dekanu (dirbo iki 1959 m.) ir KPI Vakarinio fakulteto Vilniaus skyriaus vedėju, teko padėti daug pastangų ir triūso, kad skyrius galėtų vykdyti jam pavestas funkcijas. Skyriaus studentams paskaitos buvo skaitomos VU Chemijos fakulteto patalpose Naugarduko gatvėje, o vėliau ir VU rūmuose Čiurlionio gatvėje. Skyrius neturėjo bibliotekos, laboratorijų, etatinių dėstytojų. Daugelis VU fundamentaliųjų mokslų katedrų dėstytojų dirbo antraeilininkais Vilniaus skyriuje, dalis KPI dėstytojų reguliariai važinėjo iš Kauno į Vilnių, dalis buvo Vilniaus įmonėse ir įstaigose dirbantys specialistai.

TSRS aukštojo mokslo ministerija įsakyme buvo nustačiusi planą priimti į pirmą kursą KPI Vilniaus skyriuje 100 žmonių. Tačiau dėl organizacinių sunkumų 1956 m.

rugsėjo 1 d. studijas KPI Vakarinio fakulteto Vilniaus skyriuje pradėjo 75 studentai. Trys akademinės grupės buvo šių specialybių:

- 1. Mašinų gamybos technologijos,
- 2. Pramonės ir civilinės statybos,
- 3. Pramonės įmonių elektrinių įrengimų.

Vakarinio skyriaus studentų studijos buvo numatytos šešerių metų, o mokymo planai nedaug skyrėsi nuo dieninio skyriaus mokymo planų. Bet paskaitos ar praktiniai darbai per savaitę turėjo neviršyti 16 valandų. Užsiėmimai vykdavo pirmadieniais–ketvirtadieniais po 4 valandas kasdieną. Į vakarinį skyrių buvo leidžiama priimti tik gamybininkus, t. y. dirbančius pagal būsimą specialybę, bet buvo priimami ir kitokius darbus dirbantys žmonės. Vakariniam skyriuje pagal specialybę studijavo patyrę gamybininkai, jau solidaus amžiaus, bet dėl įvairių aplinkybių ankščiau neįgiję aukštojo mokslo diplomo. Pradėjęs veikti, KPI Vakarinio fakulteto Vilniaus skyrius dirbo pagal standartinius TSRS aukštojo mokslo ministerijos sudarytus mokymo planus. Vakarinio skyriaus studentai studijavo 11 semestrų, o 12-asis semestras buvo skirtas ikidiplominei praktikai ir diplominiam projektui parengti ir apginti. Per 11 studijų semestrų numatytas studijuoti disciplinų skaičius visoms specialybėms buvo skirtingas. Pramonės įmonių elektrinių įrengimų specialybės studentams buvo 35 dalykai, per studijų laiką reikėjo parengti 5 kursinius projektus. Auditorinių valandų skaičius pagal semestrus pavaizduotas lentelėse.

1 lentelė. Bendras valandų skaičius semestre

Specialybė	Semestras											Iš viso valandų
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Mašinų gamybos technologija	288	258	306	288	288	256	288	240	284	240	212	2948
Pramonės ir civilinės statybos	288	258	288	272	288	256	288	240	378	232	203	3019
Pramonės įmonių elektriniai įrenginiai	288	258	306	272	288	256	270	224	364	208	196	2930

2 lentelė. *Vakarinio fakulteto Vilniaus skyriaus bendras valandų skaičius*

Dalyvių grupės	Valandos ir akademinių užsiėmimų %		
	Specialybė		
	Mašinų gamybos technologija	Pramonės ir civilinės statybos	Pramonės įmonių elektriniai įrenginiai
Fundamentiniai mokslai	782	766	766
	26,5%	25,4%	26,1%
Inžineriniai dalykai	1652	1755	1649
	56,0%	58,1%	56,2%
Užsienio kalba	152	152	152
	5,2%	5,0%	5,2%
Politiniai dalykai	362	346	366
	12,3%	11,5%	12,5%
Iš viso	2948	3019	2930
	100%	100%	100%

1956–1957 mokslo metais Vilniaus skyriuje dirbo iš viso tik 10 dėstytojų: A. Raude-liūnas, P. Rumšas, M. Priluckaja, R. Stonytė, E. Budreika, I. Vladimirovienė, R. Sereiskyte, N. Nikolajeva, A. Bilkytė ir G. Vasionis. Daugelis jų buvo Vilniaus aukštųjų mokyklų dėstytojai. Dėstytojų gretos kasmet didėjo. Nuo 1956 m. rudens iki 1962 m. pavasario semestrų imtinai būsimiesiems visų trijų specialybių pirmosios laidos absolventams vien paskaitas skaitė 61 dėstytojas. Tarp jų: Albinas Jovarauskas nuo 1958–1959 mokslo metų rudens semestro Vilniaus skyriuje dėstė bendrąją elektrotechniką. A. Jovarauskas, baigęs KPI Elektronikos fakultetą, dirbo „Inkaro“ fabrike inžinieriumi elektriku, pas-kui – Elektros suvirinimo gamykloje. Vėliau dirbo Plano komisijos Mašinų ir prietaisų pramonės skyriaus vedėju. Pranas Vaičys dėstė elektrotechniką pramonės ir civilinės statybos specialybės studentams. P. Vaičys 1951 m. baigė KPI Elektrotechnikos fakultetą. Pradžioje dirbo „Pašto dėžutėje“ Nr. 6, paskui – Vilniaus šiluminėje elektrinėje. 1959 m. kaip antraeilininkas pradėjo dėstyti KPI Vakarinio fakulteto Vilniaus skyriuje, o nuo 1960 m. dirbo etatiniu dėstytoju.

Iki 1959–1960 mokslo metų pradžios KPI Vakarinio fakulteto Vilniaus skyriuje studijavo mašinų gamybos technologijos, pramonės ir civilinės statybos bei pramonės įmonių elektrifikacijos specialybių studentai. Nuo 1959–1960 mokslo metų pradėti rengti radijo aparatūros konstravimo ir technologijos inžinieriai. Kasmet ryškiai augo Vilniaus skyriaus studentų skaičius: 1956 m. – 75, 1957 m. – 188, 1958 m. – 289, 1959 m. – 396.

1960 m. vasarą Vilniaus vakariniam skyriui buvo nustatyta priimti studijuoti į pirmąjį kursą 155 asmenis. Pažymėtina, kad priėmimo kontingentą paskirstė jau ne Sąjunginė aukštojo mokslo ministerija, o 1959 m. įsteigtas LTSR Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo komitetas. Tai buvo pozityvus žingsnis, leidęs sumažinti Maskvos įtaką, pasi-reiškusią noru rusifikuoti studijas, krašto nacionalinių interesų nepaisymu.

Kauno politechnikos instituto vakarinių skyrių veikla ir perspektyvos buvo svars-tomos 1960 m. kovo 25 d. instituto Mokslinės tarybos posėdyje, kuriame dalyvavo ne tik visų KPI vakarinių skyrių vedėjai, bet ir neseniai įsteigto LTSR Ministrų Tarybos Valstybinio aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo komiteto Aukštųjų mokyklų val-dybos viršininkas Henrikas Zabulis. Posėdyje buvo svarstomi vakarinių skyrių veiklos trūkumai bei sunkumai ir numatomos priemonės veiklos gerinimui.

Mokslinės tarybos posėdžio nutarimo dalis, liečianti KPI Vakarinio fakulteto Vil-niaus skyriaus darbą:

„Vakarinių skyrių veikloje yra nemažai trūkumų. Vakariniuose skyriuose, išskyrus Kauno, dalis dėstytojų neturi reikiamo pedagoginio patyrimo, todėl kai kurie užsiėmimai pravedami nepakankamu lygiu. Nepaisant to, kad Vilniaus skyriuje iš daugelio disciplinų jau yra reikiamas apkrovimas etatiniams dėstytojams sukomplektuoti, daugelis dėstytojų dirba už valandinį atlyginimą ir todėl negali mokomajam procesui skirti tiek dėmesio, kiek jam skiria etatiniai dėstytojai. Mechanikos, Statybos ir Elektrotechnikos fakultetų dekanatai, Vilniaus vakarinio skyriaus vedėjas, profliuojančios katedros ir dėstytojai neskiria pakankamai dėmesio tam, kad studentų mokymasis būtų labiau suderintas su jų gamybiniu darbu: dar labai mažai yra realių diplominių ir kursinių projektų užduočių, tiesiogiai susietų su tomis įmonėmis, kuriose dirba studentai. Vakariniuose skyriuose žemas akademinis pažangumas [...]

Šių trūkumų priežastis yra ta, kad atitinkamų fakultetų dekanai, skyrių vedėjai, katedrų vedėjai per mažai rūpinasi vakarinių skyrių studentų mokymusi. Instituto kated-ros teikia pernelyg mažą metodinę pagalbą kituose miestuose esančių skyrių atitinkamų disciplinų dėstytojams.

Vakarinių skyrių darbą apsunkina jų nepakankama materialinė bazė. Jau šį rudenį Mechanikos ir Statybos fakultetai nepajėgs aprūpinti vakarinių skyrių studentų savo ži-nioje turimomis auditorijomis. Vilniaus skyriaus studentai naudoja Vilniaus universiteto trijų fakultetų, esančių skirtinguose miesto rajonuose, auditorijomis. Skyriuje visai nėra braižyklių. Įmonių ir technikumų laboratorijos, kuriomis naudojasi Vilniaus, Klaipėdos ir Šiaulių skyriai, nėra pilnai sukomplektuotos, ir todėl jose šiuo metu negali būti atlikti visi programų numatyti laboratoriniai darbai“.

Nutarime sakoma:

„8. Įpareigoti vakarinių skyrių vedėjus ir fizikos, neorganinės chemijos, statybinės

mechanikos, šiluminių variklių, metalų technologijos, inžinerinių konstrukcijų, statybos darbų organizavimo, pramonės įmonių elektros įrengimų, radiotechnikos, mašinų gamybos technologijos katedrų vedėjus iki š. m. balandžio 10 d. sudaryti sąrašus įrengimų ir prietaisų, kuriais reikia papildyti atitinkamų Vilniaus, Klaipėdos ir Šiaulių mokyklų bei įmonių laboratorijas, kad jose galima būtų praveisti visus programų nustatytus laboratorinius darbus, ir pateikti pasiūlymus dėl KPI laboratorijų steigimo vakariniuose skyriuose.

9. Prašyti LTSR MT Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo komitetą:

a) nuo naujų mokslo metų performuoti Vilniaus vakarinį skyrių į vakarinį fakultetą ir įsteigti prie jo bendrainžinerinį skyrių;

b) Vilniaus vakariniame fakultete įsteigti 4 katedras: visuomeninių mokslų, taikomosios mechanikos, elektrotechnikos ir statybos;

c) išskirti Vilniaus vakariniam fakultetui senas Vilniaus Pedagoginio instituto patalpas (Gorkio g-vėje);

[...]

g) pradedant šiais metais, parūpinti per Vilniaus miesto vykdomąjį komitetą butus dėstytojams, perkeliams iš Kauno“ [5].

Nuo 1960 m. liepos 1 d. KPI Vakarinio fakulteto Vilniaus skyrius buvo perorganizuotas į KPI Vilniaus vakarinį fakultetą. Fakulteto dekanu buvo paskirtas technikos mokslų kandidatas docentas Aleksandras Čyras. A. Čyras su pagyrimu 1950 m. baigė Vytauto Didžiojo universiteto Statybos fakultetą. Studijavo aspirantūroje ir 1954 m. apgynė disertaciją technikos mokslų kandidato laipsniui gauti. Dirbo KPI Statybinės mechanikos katedroje. 1958 m. pavasarį pradėjo dirbti ir neetatiniu dėstytoju KPI Vilniaus skyriuje.

KPI Vilniaus filialo pagrindiniai rūmai (M. Gorkio g. 73)

Nuo 1958 m. rugsėjo 1 d. buvo perkeltas į Vilniaus skyrių etatiniu dėstytoju, o nuo 1960 m. rugpjūčio 1 d. pradėjo eiti KPI Vilniaus fakulteto dekaną pareigas.

1960 m. rugsėjo 1 d. KPI Vilniaus vakarinis fakultetas pradėjo darbą turėdamas 514 studentų. Fakulteto darbo sąlygos pasikeitė, kai jam buvo paskirti buvusieji Pedagoginio instituto

rūmai, anksčiau buvę Bazilijonų vienuolyno rūmai. Fakulteto dekanui A. Čyrai teko padėti daug pastangų ir energijos, kad jie būtų pritaikyti fakulteto veiklai. Trūko lėšų patalpoms tvarkyti, elementariai laboratorinei įrangai, todėl buvo skatinami ūkiskaitiniai moksliniai darbai. Dekanas A. Čyras įpareigojo Statybos katedrą skubiai rūpintis

KPI Vilniaus filialo pirmieji rūmai (Basanavičiaus g. 28)

laboratorinės įrangos gavimu medžiagų atsparumo, statybinių medžiagų ir konstrukcijų studentų laboratoriniams darbams ir dėstytojų moksliniams tyrimams vykdyti. Daug dėmesio buvo skiriama akademiniams reikalams, drausmės ir pareigingumo stiprinimui. A. Čyras dėjo pastangas, kad Vilniaus fakultetas įgytų vis daugiau autonomiškumo ir ateityje taptų savarankiška Vilniaus aukštąja technikos mokykla. Šiuo klausimu jį rėmė ir KPI rektorius K. Baršauskas, A. Čyro ketinimus vertindamas toliaregiškai – tai buvo kelias lietuvininti Vilnių, su ta pačia intencija plėtoti technikos studijas visoje Lietuvoje.

1961 m. liepos 4 d. Lietuvos TSR Ministrų Tarybos nutarime Nr. 397 „Dėl medžiaginės techninės bazės sukūrimo inžinierių kadrui Lietuvos Tarybų Socialistinėje Respublikoje ruošti“ pažymėta, kad „Pagrindinę inžinierių kadrų dalį ruošia Kauno politechnikos institutas, kuris per 10 savo gyvenimo metų išaugo ir tapo stambia mokslo įstaiga su vakariniiais skyriais Vilniuje, Klaipėdoje ir Šiauliuose. Institutas jau paruošė daugiau kaip 5300 inžinierių, kurie sėkmingai dirba [...]“.

Buvo nutarta (Vilniaus filialą liečiantys punktai):

„1. Iki 1961 m. rugpjūčio 1 d. įsteigti Vilniuje Kauno politechnikos instituto filialą su dieniniu, vakariniu ir bendrą techniniu skyriais;

2. Įpareigoti Lietuvos geležinkelio valdybą, Miestų statybos projektavimo institutui išsikėlus į naują pastatą K. Požėlos g., suteikti Kauno politechnikos instituto Vilniaus filialui ilgalaikės nuomos tvarka to instituto patuštintą patalpą Mindaugo g. Nr. 14 (plotas – 1350 m²).“

Vietoje fakulteto įsteigus filialą, docentas Aleksandras Čyras 1961 m. lapkričio 2 d. buvo paskirtas Kauno politechnikos instituto prorektoriumi Vilniaus filialo reikalams.

Geležinkelininkų rūmai, kurių IV aukšte įsikūrė KPI VF, buvo vadinami KPI VF antraisiais rūmais

Kauno politechnikos instituto Vilniaus filialas 1961 m. rugsėjo 1 d. pradėjo mokslo metus turėdamas 986 studentus, 150 iš jų – dieninio skyriaus, daugiausia vilniečių.

Filiale buvo suformuotos 5 katedros: vietoje Taikomosios mechanikos katedros – Mechanikos ir matematikos (vedėjas A. Čyras) bei Metalų apdirbimo (vedėjas B. Liaudis), toliau tęsė darbą Elektrotechnikos (vedėjas S. Marazas) ir Statybos katedros (vedėjas V. Kriščiūnas) ir naujai įkurta Marksizmo-Leninizmo katedra (vedėjas A. Marcelis). Mechanikos ir matematikos katedroje buvo 10 dėstytojų. Metalų apdirbimo katedroje dirbo 8 dėstytojai. Statybos katedroje dirbo 7 dėstytojai. Marksizmo-leninizmo katedroje dirbo 5 dėstytojai. Elektrotechnikos katedroje dirbo 6 dėstytojai: t. m. k. S. Marazas, vyr. dėst. P. Vaičys, vyr. dėst. P. Breivė, vyr. dėst. H. Gutmanienė, asist. A. Šatas, asist. P. Jurėnas.

1961 m. pabaigoje Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo komiteto įsakymu nuo 1962 m. sausio 1 d. KPI Vilniaus filialo administracinė, finansinė ir ūkinė veikla performuota savarankiško balanso pagrindu, su einamąja sąskaita banke, filialui buvo suteiktos juridinio asmens teisės. Tame pačiame įsakyme patvirtinti filialo nuostatai, nustatyti administracijos valdymo ir administracijos ūkio personalo skaičiai, personalo atlyginimai nustatyti tokie pat, kaip KPI centro personalo.

Patvirtinti filialo nuostatai įteisino filialo mokslinę tarybą, nustatė dekanų rinkimo tvarką ir kt.

Į pirmąją KPI Vilniaus filialo Mokslinę tarybą buvo įtraukti: Aleksandras Čyras, Vytautas Kriščiūnas, Borisas Liaudis, Stanislovas Marazas, Albertas Marcelis, Antanas Akšamitas, Donatas Kostiukevičius, Antanas Kudzys, Leonas Janulionis, Judelis Charitas, Ipolitas Nickus, Antanas Rusteika ir Marija Priluckaja.

Paskyrus A. Čyrą KPI Vilniaus filialo reikalų prorektoriumi, 1961 m. lapkričio 22 d. KPI Vilniaus filialo Mokslinės tarybos posėdyje filialo dekanu buvo išrinktas Stanislovas Marazas. Filialo prodekanais buvo paskirti vyr. dėstytojas Leonas Janulionis ir einantis doc. pareigas Antanas Kudzys.

Naujai filialo vadovybei buvo nelengvo darbo periodas. Nuo 1961–1962 mokslo metų pradėjęs veikti dieninis skyrius kėlė daug naujų rūpesčių: filialas stokojo nuolatinių dėstytojų, trūko auditorijų, braižyklų, laboratorijų, mokomojo inventoriaus, reikėjo spręsti stipendijų, bendrabučių klausimus. Dalis dėstytojų važinėjo iš Kauno, todėl nelengva buvo derinti užsiėmimų tvarkaraštį. Nelengva buvo rasti galinčių dėstyti tinkamų specialistų iš dirbančiųjų Vilniaus įstaigose ir įmonėse. Šie mokslo metai dar buvo ypatingi tuo, kad turėjo baigti studijas pirmoji diplomantų laida. Filialo vadovybė pirmiausiai ėmėsi energingai spręsti patalpų pritaikymą technikos studijoms, dalis patalpų buvo rekonstruojamos arba kapitaliai remontuojamos. Buvo sutvarkytas elektros apšvietimas, vėdinimo ir šildymo sistemos, įrenginėjamos laboratorijos. 1962 m. filialas jau turėjo įsteigęs keletą laboratorijų, kuriose vyko ne tik studijų procesas, bet ir moksliniai tyrimai. Medžiagų atsparumo ir statybinių konstrukcijų bandymo laboratorija turėjo naujausio tipo mašinas. Jos buvo naudojamos ir moksliniams darbams. Chemijos laboratorija turėjo įrangą statybinėms medžiagoms tirti. Fizikos laboratorijoje veikė trys skyriai: 1. Mechanikos ir molekulinės fizikos; 2. Optikos; 3. Elektros ir magnetizmo. Gerai įrengta buvo Elektrotechnikos laboratorija su šešiais skyriais: 1. Bendrosios elektrotechnikos darbų; 2. Teorinės elektrotechnikos; 3. Elektrinių matavimų; 4. Elektros mašinų; 5. Elektrotechninių medžiagų; 6. Elektros energijos tiekimo. Tris įrengtas laboratorijas, nuosekliai papildomas naujais įrenginiais, aparatais ir prietaisais, jau turėjo mechanikai. Buvo įrenginėjamos dar keturios laboratorijos.

Nuo 1962 m. kovo 5 d. pradėjo darbą KPI Vilniaus filialo biblioteka. Ji įsikūrė Basanavičiaus gatvėje esančiuose filialo rūmuose. Bibliotekos fondą sudarė tik apie 2000 egzempliorių leidinių iš statybos, architektūros, meno, automobilių transporto, elektrotechnikos, mechanikos ir kitų sričių. Knygos buvo perduotos iš KPI bibliotekos fondų.

Bibliotekos vedėju nuo pat jos įkūrimo pradžios dirbo Algirdas Baliulis, nuo 1961 m. dirbęs Aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo komiteto bibliotekos vedėju. Jis 1958 m. baigė Vilniaus valstybinio universiteto Istorijos-filologijos fakultete bibliotekininkystės specialybę.

1962 m. pavasarį diplominius darbus baigė rengti pirmieji filialo diplomantai: Statybos katedroje – 21 diplomantas, Metalų apdirbimo katedroje – 26 diplomantai ir Elektrotechnikos katedroje – 30 diplomantų. Diplominių darbų gynimui priimti buvo sudarytos Valstybinės egzaminų komisijos (VEK).

Elektrotechnikų VEK sudarė: pirmininkas – LŪT Energetikos valdybos viršininkas

J. Nekrašas; nariai: S. Marazas, P. Vaičys, V. Čiasonis, A. Martinaitis, A. Seilius, V. Raudonikis.

KPI Vilniaus filialo dekanas S. Marazo įsakymu diplominius darbus buvo leista ginti šiems Pramonės įmonių elektrinių įrengimų specialybės diplomantams: 1. Vadokliui Broniui, 2. Školler Vladimirui, 3. Ožechovui Volfui, 4. Keturkai Albinui, 5. Šemetai Stanislavui, 6. Juršui Vladui, 7. Lanaitei Sarai, 8. Liatukui Vytautui, 9. Ramanauskui Jonui, 10. Urbonui Petruui, 11. Pimpei Eugenijui, 12. Totoriui Feliksui, 13. Urbanovič Galinai, 14. Juodžiui Vytautui, 15. Jančiui Mindaugui, 16. Eriugros Vitalijui, 17. Ivanovui Danieliui, 18. Kulbiui Vladui, 19. Vereščiak Rimui, 20. Bieliavičiui Pranui, 21. Kalveliui Juozui, 22. Rakauskui Vytautui, 23. Steponavičiui Broniui, 24. Strumskiui Antanui, 25. Skrodeniui Vaclovui, 26. Strogui Dmitrijui, 27. Steckiui Vitoldui, 28. Šifrin Borisui, 29. Taruliui Bronislovui, 30. Vasiljevui Anatolijui.

Diplominių darbų gynimas vyko ne instituto rūmuose, o gamybinėse organizacijose. Pramonės įmonių elektrinių įrengimų specialybės diplomantai darbus gynė Specialiajame konstrukcijų biure prie „Elfos“ gamyklos. Pirmosios laidos diplominių darbų gynimas įrodė, kad KPI Vilniaus filialas kvalifikuotai rengia inžinierius. Filialo moksline taryba tai pabrėžė viename iš savo posėdžių, bet pažymėjo, kas taisytina studijų procese. Daugelis KPI Vilniaus filialo pirmosios laidos absolventų nuoširdžiai ir sėkmingai dirbo Lietuvos energetikos sistemos įmonėse. Keletas iš jų: Bronius Vadoklis – Vilniaus elektros tinklų įmonės direktoriaus pavaduotojas; Bronislovas Tarulis – Lietuvos elektros turbinų cecho viršininkas; Vytautas Juodis – VEEV vyresnysis inžinierius, vėliau tarnybos viršininko pavaduotojas; Antanas Strumskis – VEEV vyresnysis inžinierius; Feliksas Totorius – Vilniaus elektros tinklų vyresnysis inžinierius ir kiti.

NAUDOTA LITERATŪRA

1. Algimantas Piliponis. Non nova sed nove – 90. Mokslo Lietuva, 1913.
2. Panstwowa Szkoła Techniczna w Wilnie. Warszawa: Arkady, 1991.
3. Vilniaus politechnikumas 1922–1972. Kaunas, 1972 .
4. Lietuvos centrinis valstybės archyvas. Fondas Nr. 252. Veiklos bylų aprašas Nr. 1.
5. Algimantas Nakas. Vilniaus Gedimino technikos universiteto raida 1956–2006, Vilnius, 2006.
6. Vilniaus universiteto archyvas. Byla Nr. 146.
7. Lietuvos energetika I. Vilnius: Mokslas, 1982.

PAVARDŽIŲ RODYKLĖ

Abakumkin 120	Bagdonavičius S. 194	Beriozovas Vitalijus 311
Abramavičius Algimantas 312	Bairikov Vasilij 79, 82, 84, 87–89, 100, 125, 126, 132, 134	Beržiūnas V. 356
Abramavičius Maksimas 174	Bajelis 94	Bičkus Pranas 312
Abromas V. 356	Bajėvas Vadimas 36	Bieliavičius Pranas 368
Adamkus Valdas 114	Balčikonis Jonas 30	Bikulčius Stasys 311
Airapetjanas M. 295	Balčiūnas Remigijus 35, 37	Biliūnas R. 129
Aksamitas Antanas 366	Balčiūnas Vytautas 311	Bilys Audrius 149, 177
Alekna Kazimieras 312	Baliulis Algirdas 367	Bilys Stasys 4, 8, 24, 58, 140, 141, 151, 154, 159, 168, 173, 187, 189, 201, 228, 240, 260, 267, 272
Aleksandrovas B. 356	Balutis 150	
Alikonis Antanas 312	Banelis Jonas 312	Bilkytė A. 362
Alksninis Vytautas 335, 336	Banionytė Irena 312	Binkis G. 298
Amraziūnienė Stefanija Birutė 258	Baniūnas Bronius 30	Bintakys F. 325
Andriejaitis 106, 112	Barakauskas Leonas 311	Birov Anatolij 245
Andriuška Vytautas 312	Barauskas A. 300	Bistrickas A. 293
Andziuliai, broliai 150–152, 154, 161	Barilka Vitalis 312	Bitinas Teodoras 178, 187, 189, 190
Andziulis Vincas 152–154	Barisas J. 161	
Anisimov Vladimir 123, 124, 126, 129	Baronas Albinas 121, 224	Blaudžiūnas Rimvydas 313
Antanavičius 94	Baršauskas Kazimieras 284, 288, 292–294, 301, 304, 315, 316, 359, 365	Bleidick Dietmar 282
Antanavičius Viktoras 313	Bartuška Juozas 299	Bliūdžius Vincas 66–68, 72, 76, 79, 81, 88, 89, 91, 92, 94, 97, 100, 103, 106, 109
Antanavičius Vladas 105, 106	Basajev Ivan 43, 66, 70, 92, 93, 238	Bliūdžius Virgilijus 99, 100
Apšegaitė-Petrulienė Emilija 113	Basanavičius Jonas 354	Bliūdžiuvienė Aldona 98
Apuokas L. 161	Baskutis Petras 299, 300, 320, 359	Bliūdžiuvienė (Sutkutė) Stasė 99, 100
Ariskinas J. 295	Baškys Kęstutis 311	Bliujus Leonas 312
Arlauskaitė Regina 311	Batanovas B. 238	Blotnis Zenonas 311
Armalis 106	Baublys Petras 354	Bobelienė Danutė 339
Armonas Danielius 312	Baublys Sergijus 354	Bobelis Antanas 328, 338, 339
Ašmantas Leonas 310	Bavarskis Henrikas 38, 243–245, 252	Bobelis Darius 339
Audickas Robertas 311	Bekionis Jonas 245	Bobelis Vaidotas 339
Augustaitis Algirdas 239, 299, 300–302	Beniušis Leonas 32–35, 68, 75, 76, 79, 100, 102, 105–107, 109–111	Bobelytė Lina 339
Augustavičius Napoleonas 312	Beniušis Petras 104, 106	Bobelytė Rasa 339
Bacevičiūtė Aldona 288	Bergas 93	Bogdanskis Stepas 136
Bačauskas Anzelmas 4, 283, 284, 291	Berija Lavrentijus 24, 78	Borovkov Karp 78, 79, 88
Bačkaitis Stasys (Stan) 201, 340, 341		Bortkevičius Mečislovas 43, 238, 300–302, 320

Bradelis Juozas 178	Chruščiovas Nikita 55, 219	Daunoras Simonas 312
Brašiškis J. 354	Cibulskas Evaldas 30	Davgelo B. 349
Brazauskas Algirdas 53, 54, 194, 198, 309, 312	Cibulskas Leonas 312	Dėdelis Benediktas 313
Bražukas Juozas 209	Cicėnas Bronius 20	Didenka Teodoras 44
Breivė Aloyzas 312	Ciechanovič Piotr 350, 351	Didžiulis A. 57, 90
Breivė P. 366	Cijūnaitis K. 13	Diemedžiūnaitė Eugenija 312
Bridžiulaitis Algimantas 312	Čaplikas 152	Dinda Vytautas 313
Briedis Gediminas 311	Čeledinas Rimantas 90	Dirkstys K. 94, 106
Brilauskas 105, 106	Čeledinas Stasys 77, 79–82, 89, 90, 123, 132	Dominas Antanas 311
Bronikauskas Eugenijus 136	Čepas Antanas 357	Dorošukas Eugenijus 43, 48
Bruzgulis Romualdas 274	Čepas Vincas 311	Dragūnas Algimantas 312
Bubnys Kostas 312	Čeponis Donatas 312	Drąsutis Pranas 39, 121, 206, 216–218, 241, 323, 333
Bučinskas Stasys 107	Čeponytė Irena 311	Drobavičius Alfonsas 305, 306
Budreika E. 362	Česiulis Algirdas 317	Drobnys Aleksandras 254
Bugaila Stasys 81, 106	Čiapas Vytautas 311	Dūda A. 213
Buinevičius Edmundas 312	Čiasonis V. 368	Dūda Napaleonas 311
Buinevičius Eduardas 47, 252–254	Čivas Juozas 311	Dulinskas Juozas 159
Buivydaitė Elena 312	Čizauskas Romualdas 130	Dunsdorf E. 325
Buja Valentinas 311	Čypas Kazys 312	Durosevičius Rimas 312
Bukatin Vasilij 243–245	Čyras Aleksandras 364–367	Dvarionas E. 288
Buklauskas Simonas 126, 127, 129	Dačys (Dačinskas) Juozas 324, 327, 329	Džiaugys Apolinaras 312
Bulavas Vladas 238	Dačinskas Romualdas 304	Eberlė 217
Burba Konstantinas (Kostas) 335	Dagys A. 338	Eglitis M. 325
Burbuly Vytautas 284, 288	Dambrauskas 159	Eidukas Viktoras 311
Burdilauskas 159	Dambrauskas Vincas 20, 130	Eimertas 159
Burneika Ignas 55	Dambrauskas Vladas 107	Eisenhower D., JAV prezidentas 340, 341
Burneikis Juozas 198, 311	Dambrovskis N. 355	Emersonas R. V. 267
Burova Elena 112	Damušis A. 324	Engelmanas 77
Butilkina Michail 247	Danilevičius Aloyzas 312	Eriugrosas Vitalijus 33, 368
Butkevičiūtė Virginija 312	Danilevičius Kazimieras 313	Estam J. 325
Butuzov S. 125	Danilevičius Severinas 304	Ezopas 283
Cakryzas Adolfas 164, 166	Danys (Daniliauskas) Juozas 327, 329, 330	Figūrinas Eugenijus 258
Cemnolonskis Česlovas 357	Danys Vitas 357	Frenkeliai, broliai 176
Cėpla Kazys 311	Dapkus Gediminas 312	Frenkelis Chaimas 221
Charitas Judelis 366	Daraškienė Joana 99	Frenkelis Girša 174
Chariūnas Romualdas 312	Darškus Ričardas 304, 311	Frenkelis H. 174
Charmanskis Zdislavas 344, 345	Daugėla Jonas 301	Frenkelis S. 176
Chomskis Romanas 298, 300	Daugvilienė Jolita 23	Frenkelis Vulfas 174
		Gabdankas Konstantinas 209

Gadišauskas Edmundas 170, 171	Grigelis Edvardas 311	Jakštas Laimontas 202
Gaidamavičius Stasys 358	Grikenis R. 354, 355	Jančius Mindaugas 368
Gaigalas Kazys 312	Grikštas Juozas 104, 106	Janickas Antanas 312
Gailiūnas Klemensas 311	Grinbergas 316	Janickas Juozas 312
Gailiūsis Brunonas 312	Griniūnas Marijonas 258	Janickis Jonas 292
Gaižauskas Apolinaras 187	Grybauskaitė Dalia 5	Jankauskas Juozas 312
Galinis Bronius 327	Grodzenskis Šolomas 46, 57, 66, 68–71, 73, 87, 92, 101, 104, 107, 119, 182	Janulevičius P. 53, 195
Garbaravičius Jonas 305	Grudis Antanas 19, 21, 48, 54, 56, 57, 66, 68, 74, 78, 92, 112, 120, 123, 190, 198, 208, 214, 216, 238, 254	Janulionis Leonas 366, 367
Garnys Aleksandras Vytautas 245	Gruodis Antanas 19, 21, 48, 54, 56, 57, 66, 68, 74, 78, 92, 112, 120, 123, 190, 198, 208, 214, 216, 238, 254	Janulytė Elena 312
Garonienė Taisa 244, 245	Gruodytė Regina 104	Jaraminas Juozas 33, 35, 243
Garšva Bronius 206	Gudauskas Kazys 105, 106	Jaras Antanas 105, 108, 109
Garunkštis Jonas 358	Gudelis Juozas 34, 36	Jarmokas Romualdas 284
Gaszynska H. G. 325	Gudinskas S. 241	Jaroševskis V. 16
Gaška Kazys 104, 106	Gudynas Gražvydas Jonas 162, 163	Jasinskas J. 300
Gavėnas Anicetas 311	Gudvalis Kazimieras 299	Jasiukaitis Jonas 241
Gedgaudas Marijonas 288	Gulbinas 82, 83	Jasiulevičius Juozas 311
Gelažius Antanas 130	Gulbis F. 325	Jašinskas 159
Gensas B. 166	Gumovski Jan 350	Jatkauskas Steponas 312
Gerasimov Fiodor 245	Gutmanienė H. 366	Jautokas Viktoras 201
Gerbauskas Romualdas 107	Hartmanas J. 268	Jegorov Roman 48, 56, 78, 238
Giervielanec S. 349	Heifcas 13	Jelenskas M. 205
Gilbachas E. 271	Heleris Jakovas 57, 216, 299	Jencius Petras 78, 88
Gilius Jonas 66, 92, 93	Himleris Henrichas 61	Jermakovas V. 193
Glatmanas Juliušas 12, 13, 20	Hitleris Adolfas 61	Jeviec A. 349
Gluchovskoj Jurij 20, 119	Ignatavičiūtė Vanda 312	Jodelis Antanas 311
Gluosnis Aleksandras 284, 288, 306	Ilgovskis G. 241	Jofė 143
Gobyte Nijolė 312	Indriūnas Algimantas 288	Jokubauskas Albinas 311
Golembovičius V. 273	Indriūnas Juozas 241, 292, 293	Jonynas Albinas 312
Gorbačiovas Ivanas 231	Intas Petras 104, 106	Jovarauskas Albinas 362
Grabauskas 106	Ivanauskas Antanas 30	Juchnevičius Petras 311
Grabovski H. 349	Ivanovas Danielius 368	Juknevičius Henrikas 178
Grabow, Klaipėdos miesto burmistras 59	Izbickas Vytautas 324, 330, 331, 342	Juknevičius Romualdas 126, 130
Graičiūnas Elmantas 312	Jablonskis Jonas 312, 354	Junevičius S. 338
Gravrogkas A. 292	Jakavonis A. 188	Juodelė Algimantas 312
Grėblikas P. 302	Jakobsonas Abelis 143–145	Juodelė Pranas 206
Griciūtė Albina 312		Juodikis Alfonsas 258
Grigaravičius Vladas 21, 85, 88–90, 259, 306, 356		Juodis Vytautas 368
		Juodvalkis Genius 312
		Juozaitis Rymantas 8
		Juraitis Jurgiis 172
		Jurėla Antanas 118, 124, 136

Jurėnas P. 366	Kasparaitis Albinas 312	Kiškūnas Romualdas 131
Jurkevičius Petras 258	Kasperavičius Vaidutis 30, 35, 36, 37	Kleina B. 349
Juršas Vladas 368	Kasputis Česlovas 131	Kleinotas Algimantas 311
Juška Antanas 187	Kastanauskas Jonas 281, 288, 289	Klimavičius Vytautas 152, 295
Juškauskas Vincas 311	Kašėtaitė Marijona 312	Klizas Antanas 311
Juška Vytautas 311	Kaškelevičius Jonas 357	Klybas Donaldas 338
Juškevičius Steponas 317	Kataržytė Janina 312	Klybas Konstantinas (Konst) 337, 338
Jušys Jonas 298	Katinas Antanas 184	Klybas Povilas 337
Kacevičius Romualdas 187	Katinas Jonas 30	Klybas Robertas 338
Kadžys Antanas 311	Katinas (Kargaudas) Vytautas 313	Klybienė (Kregždaitė) Rita 337, 338
Kaftanovas S. 294	Kaulakis Leonas 57, 206, 208, 214, 284, 292, 294, 299, 300–302, 313, 320	Klupšas Apolinaras 121
Kaganas 92	Kaunas J. 292, 294, 299	Kochas Robertas 61
Kairionis Jonas 275, 276	Kavaliauskas Jonas 313	Kolupaila Steponas 184, 206, 324, 325, 327–329, 338
Kairys 106	Kavaliauskienė Regina 289	Kondratavičius Vaclovas 312
Kairys K. 56	Kavoliūnas Romualdas 124	Konecnys Vladislavas 349
Kairys S. (Kaminskas J.) 324	Kazakevičius Vygantas Antanas 358	Kopūstas 94, 95
Kairytė Birutė 312	Kazalupskis Liudas 178, 311	Koreivo Marijanas 358
Kajutis Kazimieras 306	Kaziūnas Petras 53, 194, 311	Koršunovas Viktoras 245
Kaleinikovas Petras 311	Kėkštas Zenonas 19, 230, 231, 357	Kosyginas Aleksiejus 209
Kalinauskas Juozas 237	Kemeklis Rimantas 311	Kostiukevičius Donatas 366
Kalitas Alfonsas 131	Kemėšis Povilas 298	Kostrauskas Povilas 316
Kalnelis R. 166	Kemzūra Benediktas 312	Košin Viktor 245
Kalvelis Juozas 368	Kepežinskas J. 192	Kozlovas Frolas 209
Kameneckas J. 298	Kęsminas Algirdas 304, 311	Kraminskij Leonid 125
Kantas Imanuelis 81	Keturka Albinas 368	Kranauskas Kazimieras 126, 129
Kantvilis Juozas 311	Kevličius J. 353	Kregždė Petras 337
Kapilovas Vsevolodas 324	Kiauka Viktoras 312	Kremenskis Adolfas 305
Karabevičius Rimgaudas 312	Kikutis Vytautas 357	Kriaučiūnas Viktoras 311
Karamzinas Alfreidas 36	Kinderavičius Vytautas 312	Krikščiūnas Petras 258
Karazija Povilas 311	Kirschmer O. 328, 329	Kriškiukaitis Donatas 254, 302
Kareckas 123	Kisielių Jonas 311	Kriškiūnas Kazys 312
Karlo Eduardas 274	Kisielių V. 336, 337	Kriškiūnas Kostas 150–152, 158, 159, 168, 298
Karnyšovienė (Bliūdžiūtė) Irena 98	Kiškinas J. 293	Kriškiūnas Regimantas 311
Karalius Z. 188	Kiškūnas Boleslovas 131	Kriškiūnas Vytautas 366
Karpavičius Česlovas 120, 128, 129	Kiškūnas Rolandas 131	Krivickas Povilas Sigitas 8, 261, 290
Karpavičius Petras 320		Krivickas Vytautas 312
Karpickas Juozas 312		
Karteris Džimis, JAV prezidentas 331		

Kromienė Adolfina 164–168	Lasinskas Mykolas 304	Mačiūnas Aleksandras 39, 324, 333, 334
Krukauskas Česlovas 283, 284	Laškevičius Kazimieras 344	Mačiūnas Jurgis 333
Krukis Valentinas 312	Latauskas Stasys 312	Mačiūnas Vytautas 136
Krukonis Vytautas 306	Laucius Jeronimas 4	Mačiūnienė Leokadija 333
Krumin P. 324	Laucius Vytautas 311	Makarskis Henrikas 104–106
Kšanyš Jonas 118	Laukaitis Romualdas 163	Maksimovas Lionginas 312
Kubilius Aleksas 104, 105	Laukaitis Vytautas 311	Maksimovienė Grybaitė 312
Kučinskas V. 229	Laurinavičius N. 352	Makštutis Bronius 126, 130
Kudaba Jeronimas 360	Lenartavičius 106	Malažanas M. 13
Kudrina 99	Lengvinas Kazys 311	Maleckas Vytautas 47
Kudrin Ivan 79, 82, 99, 112	Lenickas Česlovas 38	Malėjinas Viktoras 306
Kudzys Antanas 366, 367	Leonas V. 356	Malinauskas Jonas 312
Kuklytė Gražina 311	Levšin S. 53, 194, 195	Malinauskas V. 356
Kulbys Vladas 245, 368	Liatukas Vytautas 368	Malkevičius St. 300
Kulikovskis Lionginas 300	Liaudanskas Antanas 136	Manelis V. 325
Kunca Romualdas 263	Liaudis Borisas 366	Maniušis Algirdas 245
Kunigėlis Juozas 304, 311	Liaugaudas Aloyzas 160, 161	Mankevičius Mykolas 354
Kuodis Jonas 329	Liaukonis Alvydas (Flick Rokas) 267–270, 272	Marazas Stanislovas 366–368
Kupčinskas Juozas 316	Linkaitis Juozas 40, 43, 48–50, 56–58, 208, 252, 260, 299–302, 320, 321	Marcelis Albertas 366
Kurkulienė Janina 258		Marcinkevičius Justinas 5
Kurkulis Feliksas 129, 130		Marčėnas Vaidotas 311
Kurpė Gubertas 311		Markelis 159
Kusta Algis 321	Liubinas Vytautas 88	Markin Aleksandr 20, 31, 75, 79, 87, 96, 100
Kušnir Fiodor (Faifel) 69, 79, 81, 84	Lorijonovas V. 13	Marozas Juozas 258
Kutas Algimantas 30	Luchninovas N. 53	Martinaitis A. 368
Kutas Saulius 4, 6, 8, 22, 203, 310, 337	Luchniov N. 195	Martinaitis Vytautas 284, 288
Kutilovskis G. 356	Lugas Algimantas 312	Martinkus 106
Kuzas Antanas 119, 120	Lukavičius N. 142	Martynaitis M. 320
Labanauskas Kazys 311	Lukošaitis Teodoras 288	Martusevičius Juozas 21–24, 227, 231, 239, 254
Lakačauskaitė-Kaminskienė Regina 281	Lukoševičius Algirdas 163	Masiokas S. 321
Lalansas A. 269, 270	Lukoševičius Antanas 312	Masiokienė K. 321
Lanaitė Sara 368	Lukoševičius Pranas 312	Masiulis Feliksas 298
Landsbergis-Žemkalnis Vytautas 324	Macevičius Juozas 304, 321	Maskoliūnaitė Danguolė 136
Lapinskas Feliksas 150–152	Macijauskas Antanas 277, 282, 285, 286, 290	Mastautas Česlovas 87, 105, 106
Lapšys J. 352	Mackevičius 106	Matukonis Sigitas Pranas 78, 82, 83, 88, 90
Larijonovas Vladimiras 311	Mackevičius Zenonas 313	Matulionis A. 254
Larionovas Ivanas 20	Mačėnas Edmundas 313	Matulionis Jonas 292, 294, 295, 316, 317
	Mačerinskas Jurgis 298	
	Mačiulytė Elena 311	
	Mačiūnaitė Nijolė 333	

Matuzevičius Kazimieras 312	Monkevičius Vytautas 124, 127, 129, 130	Nelsen O. A. 325
Maurukas J. 151	Monstvilas Kostas 84, 88	Nemunis Alfonsas 79–81, 92, 100, 112
Mazūras Petras 21	Morkūnas Antanas 312	Nemunis Viktoras 30, 35, 66–68, 76, 79, 80, 87, 101, 102
Mažeika Vytautas 312	Moseris 272	Nemunis Vytautas 79–81, 112
Mažeikis A. 298	Mošinskis M. 292	Neporožnas Piotras 209
Mažionis 106	Motiejūnas Petras 311	Nesterenko Andriej 120, 125
Mažrimas V. 356	Muralis Jonas 312	Nešukaitis Vytautas 299
Medvieckas Jonas 311	Muskinas 143	Neumannas E. 61
Mejerienė Elena 357	Musneckis Algirdas 125, 126, 129, 130	Neverkievičius Marijanas 23, 28, 32, 37
Mekas Algis Viktoras 4, 7, 115, 126, 127, 130, 135, 136, 242, 309	Nadzeika Algimantas 312	Nickus Ipolitas 366
Mendelis E. 212	Nainys Jonas 316	Nievodničanskis Viktoras 20, 213
Merchingas Henrykas 141, 191, 204	Nakas Algimantas 342, 368	Nikolajeva N. 362
Mertensas F. 63	Narbutas Petras 66, 92	Nikonovas 359
Meškauskas Antanas 312	Narbutis B. 288	Noreika Pranas 34, 209, 278, 309, 310, 313, 317
Meškauskas Petras 312	Nargėlas Albertas 301, 302	Norvaiša Vladas 311
Meškauskas Viktoras 209	Narkevičius Vytautas 187	Novikovas 106, 109, 111
Michelevičius Stasys 120	Narmontas Kazimieras 86, 87	Novodvorskis Andrius 294, 316
Mickevičius Adomas 331, 332	Narsčiūtė 99	Obolevičius Viktoras 312
Mickevičius Romualdas 313	Narutavičius Petras 13, 20	Oleškevičius P. 189
Mickus Vladas 87	Narutienė-Lukoševičius Elvyra 340	Olszevski M. 349
Miglinas Antanas 311	Narutis Vytautas 340	Omilevičiūtė Janina 312
Mikalajūnas Edvardas 312	Narutis-Žukauskas Pilypas 339, 340	Oppik E. 325
Mikalajūnas Povilas 163, 357	Narutytė-Kasniunienė Rasa 340	Orūnas Boleslovas 136
Mikalauskas A. 351	Narutytė-Quinn Dainė 340	Ostrovskis Francizkas 349
Mikojanas A. 209	Natkevičius Kazimieras 43	Ožechovas Volfas 368
Mikužis Anicetas 337	Naudžiūnas Jonas 311	Pabedinskas Aleksandras 311
Milašius Vytautas 131	Navickas 159	Pačkys 159
Milenskis Nikolajus 294, 295, 305, 359	Navickas Stasys 312	Pagirskas Vincas 312
Milinavičius Juozas 118	Nawrocka-Fuchs Bogumila 282	Pajaujis Vytautas 357
Milošas Česlovas 344	Nečajevskis Leonidas 231	Pakštas K. 184
Mingaudas Leonardas 299	Nekanda-Trepka Antoni 347, 349, 350	Pakulis Bernardas 104, 106
Minkevičius Algirdas 313	Nekrašas Balys 66	Paliūnas Vytautas 304, 311
Minkus V. 355, 356	Nekrašas Jonas 311	Palovikas 95
Miškinis Vytautas 4, 7, 9, 20, 29, 30, 32	Nekrašas Justinas 56, 57, 86, 90, 101, 125, 238, 240, 244, 309, 313, 317, 368	Palovikienė 94, 95
Miškūnas Algirdas 284		Paltanavičius J. 129
Mockevičius Jonas 312		Palukaitis Drąsutis 304
		Panomariovas Jefremas 358

Paplauskas Raimondas 119	Pilsudskis Jozefas 343, 346	Raisters E. 325
Parčiauskas A. 132	Pimpė Eugenijus 368	Rakauskas Vytautas 368
Paškevičius Boleslovas 358	Pirkmajer Ottomar 324	Ramanauskas Jonas 368
Paškevičius Vytautas 40, 43	Pladas Bronius 245	Ramanauskas Simas 312
Paškevičius Vladas 317, 358	Plioplys Gediminas 312	Randakevičius Jonas 57, 229
Paulauskas Edmundas 312	Pocius Romualdas 20	Rašauskienė Larisa 298, 300
Paulionis Kęstutis 245	Podolskytė Česlava 312	Raštukas Vladas 104
Pavilčius Vytautas 39	Poliakas Bagdonas 311	Ratkevičius Algimantas 312
Pavlenko A. S. 193	Ponikovskis Antonis 343	Ratomski V. 349
Pavlovos Leontijus 311	Poška Algimantas Juozas 358	Raudeliūnas A. 362
Pavlovos V. 90	Pozdniakova Eugenija 245	Raudonikis V. 368
Paznanskis Vytautas 311	Praleika 159	Raun A. 325
Pečeliūnas Kazys 312	Pranckūnas Algimantas 306	Razma Antanas 104, 106
Pečiūra Jeronimas 312	Prascevičienė (Budrevičiūtė) Eleonora 257, 258	Reinas K. 269
Pekus Rimvydas 313	Priluckaja Marija 362, 366	Rekašas N. 212
Pelanskis Stasys 258	Prozorovas Michailas 204	Rekašius Antanas 312
Penikas Juozas 136	Pruski S. 349	Reklaitis J. 302
Penikienė Tatjana 136	Pševluckas Antanas 30, 35, 37	Rešetnikovas Sergejus 136
Petkevičienė Aleksandra 258	Ptašinskas Regimantas 312	Reznik Efim 37
Petkevičius Juozas 258	Puklevičius Vladas 66, 92	Riauba Vladas 311
Petkevičius Stasys 130	Pulmanas Mečislovas 345	fon Ribentropas Joachimas 61
Petraitis Kazys 311	Pumputis Stanislovas 245	Riedingeris 270
Petraitis Povilas 311	Pundzius Algirdas 298	Riedingeris L. A. 270
Petraitis Vytautas 333	Punys Petras 198	Riekumas K. 229
Petrauskas Albinas 134–136	Puodžiūnas Vytautas 60, 91	Rimeisis Stasys 276
Petravičius Stasys 245	Puodžius Valentas 277, 288	Rimka Albinas 206
Petrikas Aleksandras 313	Purėnas Antanas 291, 292	Rimkus 150
Petronis Henrikas 311	Puzinas J. 325	Rimkus Alfonsas 304
Petronis Marijonas 120, 123, 125–127, 129, 130, 255, 258	Puzinas Stasys 118	Rimkus Algimantas 329
Petrulis Alfonsas 113	Pužas 81, 106, 112	Rimkus Kazys 328, 329
Petrulis Bronislovas 113	Rachlevičienė Danutė 288	Rimkutė Daiva 329
Petrulis Bronius 293, 288	Račkauskas Stasys 105	Rimszevicz J. 349
Petrulis Povilas 113	Radvanas-Pšygodskis Augustas 345	Rinkūnas Leonas 302, 311
Petrulis Vytautas 7, 59, 88, 91, 113, 114, 242	Radvilienė Julija 92	Rizgelis Jonas 311
Petruškevičius J. 298	Radzevičius Petras 311	Rymeikis Juozas 299
Petruškevičius Vytautas 312	Radzevičius (Radis) Stasys 323, 324, 327, 332, 333	Rokas Albertas 313
Piatkovskis Vladislavas 349	Radzevičius Vitalijus 20, 31	Romanovas 143
Pileckas Povilas 284, 288	Ragauskas Soteris 311	Romanovas Fantinas 245
Piliponis Algimantas 368		Romanovskis M. 345
		Rostovcev Piotr 245
		Rubys Antanas 105

Rudavičius Kazys 258	Simonaitytė Ieva 65	Stonys Antanas 311
Rudokas Jonas 58, 306	Simonavičius D. 81	Stonys Nikalojus 293, 304
Rukšėnas Rimvydas 20, 23, 31, 37	Siniakovas Samuilas 312	Stonytė R. 362
Rukšta Česlovas 15, 20	Sinkevičius T. 321	Strazdas Anatolijus 313
Ruminas Jonas 311	Sinševič 120	Strazdas Rimvydas 4, 7, 39
Rumšas P. 362	Sipavičius Eugenijus 48, 57, 68, 123, 229, 231	Striaukas Petras 312
Rusak M. 349	Skarelis E. 336	Strogas Dmitrijus 368
Rusteika Antanas 366	Skinderis Rimtautas 285, 286	Strumskis Antanas 368
Rusteika Juozas 311	Skirgaila Z. 174	Stukas Vladas 299
Rutkauskaitė Janina 312	Skirpstauskas Lionginas 187	Stulginskis S. 293
Rutkūnas Kazys 312	Skrodenis Vaclovas 368	Stumbras Algirdas 36, 48, 56–58, 229, 231, 238, 240, 243, 260
Ružinskas Zenonas 4, 8, 343	Slapšys Juozas 312	Stundys Bronius 357
Sabaliauskas Julius 311	Slavickas Rimas 201	Suchockis A. V. 193, 194
Sabalys Zenonas 312	Slizys V. 293	Smetona Antanas 61
Sadeika Balys 311	Smilgevičius Jonas 13, 20, 191, 206	Sunklodas Mindaugas 358
Sakalas Adolfas 104–106	Snarskis Bronius 117, 334	Suslovas Michailas 75
Sakalauskas Steponas 312	Snieckus Antanas 67, 75, 97, 126, 193	Sušys L. 216
Sakavickas Bronius 313	Sokolovskis Liudvikas 345	Suvorovas Aleksandras 319
Samsonas Vytautas 313	Spudulis V. 336	Svetlauskas Vytautas 312
Samuila Petras 136	Stalinas Josifas 98, 126, 317	Svidzinskis Michalas 345, 348, 349
Samukas Bronius 130	Stanaitis J. 293, 294	Šadauskas Kazys 46, 119, 120
Santvaras Stasys 142	Stankaitis 118	Šaduikis Vilius 3, 4, 8, 23, 24, 29, 38, 67, 241, 242
Sapiorovas V. 327	Stanka Vladas (Stankevičius Vladimiras) 325, 326	Šakalys Antanas 78, 79, 89
Sapožnikovas-Brasiūnas Enrikas 130	Stankevičius Juozas 118	Šakėnas Algis 238
Sargautis Maksimilijonas 19, 20, 29, 33–35, 125, 126, 129	Stankūnas S. 356	Šalna Juozas 300, 301, 318, 320
Sarpalius 159	Stankus Aloyzas 317	Šarkauskas Jonas 275
Savėnas Antanas 311	Stankus Edvardas 187	Šarkovas Aleksandras 289
Sčesnulevičius Stasys 293, 295	Stankus Vitolis 312	Šatas A. 366
Seilius A. 368	Starkauskas Antanas 312	Šavyrin Nikolaj 245
Selezniovas Aleksandras 35	Stasiūnas Vytautas 20, 23, 30	Ščerbačiovas 300
Semėnas (Semenavičius) Alfonsas 334	Staškevičius M. 43	Šėduikis Romualdas 312
Serdiukovas Aleksandras 187	Staugaitis Vincas 312	Šemeta Stanislovas 368
Sereiskyte R. 362	Steckis Vitoldas 368	Šenfeldas Gustavas 270
Sidabras Algimantas 312	Steponavičius 106	Šerys J. 254
Simakas A. 154	Steponavičius Bronius 368	Šešelgis Vincas 133
Simniškis Bronius 357	Steponavičius Vytautas 312	Šiaučiūnas Vaclovas 255, 258
Simokaitis Juozas 311	Stoletovas V. 359	Šibanovas Vladimiras 292, 305
		Šifrin Borisas 368

Šileika 94, 95	Tilmansai, broliai 210	Vaišvila Kazys 312
Šilinis Edmundas 312	Tilmansas R. 212	Vaitelis Albertas 312
Šimanauskas Teodoras 312	Timinskas Stasys 106	Vaitiekūnas Rimvydas 312
Šimelis J. 356	Tišeninov Ivan 94, 96	Vaitkūnas Pranas 313
Šimkūnas Jonas 358	Tiškevičius Juozapas 141	Vaitoška Julius 313
Šimkus Jonas 128	Tiutelina Zoja 245	Vaksman Ania 245
Šimkus Pranas 134, 136	Tomkevičius Jonas 312	Valančiūnas J. 293
Šimoliūnas Jonas 324, 325, 330	Totorius Feliksas 368	Valantinaitė Dalia 311
Šimulynas Jonas 313	Trofimovas Vasilijus 35	Valeika Vitulis 4
Šiukšta V. 352	Tuinyla Egidijus 284	Valentynovicz M. 349
Šiupienis Vladas 311	Tvorogal B. 349	Valeri P. 273
Škirpa Kazys 61	Uleckas Vytautas 259	Valikonis Albertas 130
Školler Vladimiras 368	Ulmanis 317	Valiukonis Jonas 128, 130, 136
Šlamas Kostas 118	Urbanavičius P. 16	Valiulis Vladas 312
Šlapikas Algirdas 125	Urbanovič Galina 368	Valiūnas Algirdas 289
Šlekys Vytis 311	Urbikas Rimgaudas 313	Valiūnas Kazimieras 321
Šležas Antanas 252, 253, 288	Urbonaitė Gražina 312	Valiušis Mykolas 77, 79, 82, 90, 108, 112
Šliogeris Jeronimas 151	Urbonas 106, 112	Valotkienė Laimė 4
Šliogeris Jonas 357	Urbonas Alfonsas 312	Varkala Bronius 312
Šliūpas Vytautas 328, 331, 332	Urbonas Algimantas 312	Varna Albertas 356
Šmatceris R. F. 212	Urbonas Petras 368	Vasiljevas Anatolijus 276, 277, 368
Šmidtas Z. 345	Urbonavičius Juozas 312	Vasionis G. 362
Šmulkstys Petras 147	Urbšas A. 64	Vazniokas Algimantas 357
Šoblinskas Vytautas 265, 266	Urbšys Juozas 61	Vėbra Juozas 185, 187, 311
Špakovskis Ipolitas 20	Urmonas Benediktas 311	Vedlūga Linas 312
Špėlis A. 298	Urmulevičiūtė Irena 312	Velaniškis Jonas 53, 54, 195, 198
Špokas Č. 53, 195	Ūsas Antanas 312	Veliczko G. 349
Štromas Michelis 305	Ustavnikovas Vladimiras 231	Vencevičius Antanas 311
Šturms E. 325	Vabalevičius Stasys 288, 293, 295	Vencūnas Antanas 311
Šukys V. 293	Vadapalas Pranas 35, 357	Venclova V. 90
Šulc Cyril 350	Vadoklis Bronius 356, 368	Venskevičius Jonas 294
Šušys Leonas 39	Vaicekauskas Justinas 258	Ventas Steponas 117, 136, 357
Švagždis Antanas 312	Vaicekavičius Justinas 131	Vereščiak Rimas 368
Švagždis Vytautas 313	Vaičiūnas Algirdas 311	Vidmantas J. 293, 294
Švedarauskas Juozas 288	Vaičius Kazys 105	Vieraitis Eimutis 284, 288
Tamulevičius Kazys 126, 129	Vaičys Pranas 362, 366, 368	Vigdorovičius Š. 143
Tarulis Bronislovas 33, 35, 357, 368	Vaidakavičius Algimantas 304, 311, 321	Vilkauskas Antanas 313
Tatarinavičius A. 254	Vaikėnas Jonas 313	Vilkelis Mykolas 312
Tervydis Vytautas 299	Vailokaitis 41	Vindzbergas 146–148
Tilindienė (Bliūdžiūtė) Nijolė Viktorija 67, 99, 100	Vaineikis Emilijus 295	

Viskanta Romualdas 341, 342	Zubreckaitė Janina 311
Vištinis Zenonas 284, 288	Žadeikis 106
Vitas Juozas 216	Žala Antanas 57, 182, 187
Vitkauskas Vincas 318	Žalinienė Nina 245
Vyšniauskas 152	Žardeckaja Apolionija 17
Vladimirovienė I. 362	Žąsinas Vladas 313
Vojciechowski Francišekas 345	Ždankus Narimantas 305, 312
Volfas Josifas 77, 84	Žebuolis Albinas 267
Volskis Jonas 137	Želvys Vitalis 312
Voras Stasys 127, 129	Žemaitis Antanas 312
Vorobjovas Jevgenijus 274	Žemkalnis V. 324
Voronkovas B. 354	Žickis Darius 312
Voznesenskis 193	Žilėnas Algimantas 189, 311
Warren 340	Žilėnas Stasys 311
Zabiela Vytautas 311	Žilevičius Jonas 304
Zabulis Henrikas 363	Žilinskas Albertas 311
Zakas Albinas 104–106	Žilinskas Algimantas 24, 38
Zakšauskas Vytautas 311	Žilinskas Jonas 312
Zaleckas Aleksandras 313	Žilionis Jonas 302, 313
Zališauskas Mykolas 287, 288	Žilys Kazys 20, 29, 31
Zaloga Kostas 311	Žirgulevičienė 129
Zasiadka 209	Žirgulevičienė Stanislova 128
Zaveckas Sigitas 311	Žirlauskas Pranas 107
Zdanavičius J. 16	Žostautas J. 241
Zdanys Jurgis 293, 294, 298–300, 320	Žukauskas Algirdas 56, 57, 208, 301, 305, 306, 309
Ziablov Anatolij 30, 35	Žukauskas Petras 357
Zilnys Jonas 311	Žukovski J. 349
Zinkus Romanas 52, 317	Žvirblis Antanas 312
Zubė Antanas 87	Žvirblis Vytautas 311

TURINYS

Pratarmė	5
Mielieji skaitytojai	7
Vytautas Miškinis	
Energetikos ūkis pokario Vilniuje.....	9
Rimvydas Strazdas	
Kauno elektros ūkio atstatymas.....	39
Vytautas Petrulis	
Klaipėdos elektrinė pokaryje	59
Algis Viktoras Mekas	
Rėkyvos elektrinė ir Šiaulių zonos energetika 1940–1962 metais.....	115
Stasys Bilys	
Hidroelektrinių statybos planai ir mažosios hidroelektrinės	141
Saulius Kutas	
Nuo lemputės iki energetikos sistemos	203
Vilius Šaduikis	
Centralizuoto šilumos ūkio kūrimas Lietuvoje	241
Povilas Sigitas Krivickas	
Iki gamtinių dujų ir joms atėjus.....	261
Anzelmas Bačauskas	
Energetikos specialistų rengimas pokario Lietuvoje	291
Lietuvos energetikai pokario metais vakaruose	322
Zenonas Ružinskas	
Elektrotechnikos specialistų rengimas Vilniuje 1922–1962 m.	343
Pavardžių rodyklė.....	369

Lietuvos energetika. Septintas tomas. Lietuvos energetika 1944–1962 m. / Sudarytojas Vilijus Šaduikis. – Vilnius: Trys žvaigždutės, 2018, – 380 p., iliustr.

ISBN 978-609-431-107-9

Septintajame „Lietuvos energetika“ tome pateikta informacija apie pokario meto (1944–1962) energetiką. Atskirai aprašomos kai kurių regionų pagrindinės – Vilniaus, Kauno, Klaipėdos ir Rėkyvos – elektrinės (bendros sistemos dar nebuvo). Knygoje yra daug autentiškos medžiagos iš to sunkaus pokario laiko, kai reikėjo ypatingo išradingumo atstatant sugriautas elektrines bei visą energetikos ūkį. Labai įtikinamai ir įdomiai skamba tų laikų užrašyti dienoraščiai ir prisiminimai.

Atskiru straipsniu knygoje detalai pateikta apie veikusias tuo laiku hidroelektrines, baigiant Kauno HE paleidimu. Apžvelgta visa elektros energetikos raida Lietuvoje nuo pirmos lemputės iki vieningos energetikos sistemos. Šiuo laikotarpiu prasidėjo ir greitai vystėsi centralizuotas šilumos ūkis, prasidėjo termofikacinių elektrinių statyba. Nuo 1961 metų, atvedus į Lietuvą Dašavos dujas, prasidėjo spartus katilinių ir buitinio sektoriaus dujų įkūnėjimas.

Svarbus šio laikotarpio momentas – savų energetikos specialistų ruošimas Kauno ir Vilniaus aukštosiose mokyklose. Pratęsiame jau VI tome minėtą temą – Lietuvos energetikai, pasitraukę į Vakarus bei ten subrendusi nauja karta.

Straipsnių autoriai – žinomi Lietuvos energetikos specialistai: technikos mokslų daktarai Anzelmas Bačiauskas ir Vytautas Miškinis, patyrę gamybininkai Stasys Bilys (visos eilės leidinių apie energetikos istoriją autorius), Saulius Kutas, Algis Viktoras Mekas, Vytautas Petrulis, Rimvydas Strazdas, Zenonas Ružinskas, Vilijus Šaduikis ir žurnalistas Povilas Sigitas Krivickas.

Knyga vertinga energetikos specialistams ir visiems besidomintiems energetikos istorija.

LIETUVOS ENERGETIKA

Septintas tomas

Sudarytojas Vilijus Šaduikis

Viršeliui panaudota Kauno HE, ketvirtam viršeliui – Klaipėdos VRE (1952 m.) nuotraukos

Nuotraukos iš energetikų archyvų ir asmeninių kolekcijų

SL 369. 2019. 23,75 sp. l. Tiražas 1300 egz.

Vyriausiasis redaktorius Jeronimas Laucius

Dizainerė Jelena Malinovskaja

Kalbos redaktorė Nijolė Šereikienė

Leido „Trys žvaigždutės“, Kalvarijų g. 134-42, LT-08209 Vilnius

tel./faks. 8 687 75 147, el. p. JeronimasL@gmail.com, www.tryszvaigzduotes.lt

Spausdino AB „Spauda“, Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius

www.spauda.com

Leidinyje pateikta išsami informacija apie karo metais nusiaubtą ir pokaryje labai sunkiomis sąlygomis atstatytas elektrines ir energetikos ūkį. Atskirai pateikta regionų pagrindinės – Vilniaus, Kauno, Klaipėdos ir Rėkyvos – elektrinės, jų atstatymas ir plėtra. Medžiaga iliustruota nuotraukomis ir tuo metu dirbusių žmonių dienoraščiais bei prisiminimais. Apžvelgtos tuo laikotarpiu veikusios ir pastatytos galingesnės Antalieptės ir Kauno hidroelektrinės. Aprašyta centralizuoto šilumos tiekimo ir dujų fiekavimo pradžia. Yra trumpa informacija apie energetikos specialistų ruošimą. Išsamiai aprašoma, kaip buvo kuriama vieninga Lietuvos enegetinė sistema. Leidinio autoriai – žinomi Lietuvos energetikos specialistai.

